

1914
Nr. 4, 5, 6.

1914. ANUL IX | APRIL, MAI. No. 4 și 5.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

Eugen Todie . . . . . *O iubire (Roman).*
Constant Georgescu . . *Exprop-ierea.*
G. Galaction . . . . . *Circa Sacra.*
Hortensia Papadat-Bengescu . . . . *Note pe marginea cărților (Un crin în vasta comedie umană).*
Ioan Al. Brătescu-Voinești și A. de Herz . *„Sorana" (Piesă în trei acte).*
Radu Rosetti . . . . . *Cîte ceva despre expropriere.*
D. Caracostea . . . . *Un poet nou.*
C. Hogaș . . . . . . *La mînăstiri.*
V. M. Ioachim . . . . . *Cooperația în Elveția.*
T. A. Bădărău . . . . *Ereditate mendeliană.*
M. Sd. . . . . *Documente omenești.*
Jean Bart . . . . *„ „ (La Academia militară americană).*
Virgil N. Madgearu . . *Cronica economică (O instituție veche în noul drept al muncii în România).*
O. B. . . . . *Cronica externă (In urma alegerilor franceze).*
Ioan Peretz . . . . . *Cronica judiciară (Femeia avocat).*
G. Topirceanu . . . . *Cronica veselă (Sonete: Un poet.—Corespondență.—Broasca țestoasă).*
Alexis Nour . . . . . *Scrisori din Basarabia (Basarabia dela 1912 încoace).*
Un Romîn bucovinean . *Scrisori din Bucovina (Congresul cultural al învățătorimii romîne din Bucovina, etc. etc.).*
Miscellanea . . . . . *Patronajul în literatură.—Mistral.—O carte despre Romîni pentru Englezi.—In chestia serviciului sanitar militar.—Dela administrație).*
„Viața Romînească" . . *Apel către cititorii și prietenii „Vieții Romînești".*

Recenzii: Octavian Goga. „Domnul Notar".—C. A.—Al. Caraban. „Ce nu se poate spune"; Ioan Al. de Lemeny. „Poezii (cu o prefață de George Coșbuc)"; Gheorghe Savul. „Despre micul curent literar decadent dela noi"; M. Săulescu. „Departe..."; Constantin Gane. „Amintirile unui fost holeric".—G. T.—Alex. Lăpădatu și K. A. Romstorfer. „Cetatea Sucevii".—V. D.—Ion Brătescu. „Măsurătoarea pămîntului la Romîni din vechime până la punerea în aplicare a sistemului metric".—R. R.—Hagi Theodoraky. „Chestiunea agrară".—V. M. I.—Virgil N. Madgearu. „Structura și tendințele băncilor populare în România"; Ernest Triandafil. „L'idée de faute et l'idée de risque comme fondement de la responsabilité".—C. T.—Anatole France. „La Révolte des anges"; Henri Poincaré. „Opera sa științifică, opera sa filosofică de: Vito Volterra, Jacques Hadamard, Paul Langevin și Pierre Boutroux"; Georges Brandes. „Essais choisis".—P. R.—„Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien".—G. P.—W. James. „Causeries".—O. B.—Paul Stapfer. „L'inquiétude religieuse du temps présent".—M. J.—Dr. H. Nilson-Ehle. „Program pentru selecționarea grîului în Romînia".—C. Mr.

Revista revistelor

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1914

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin ... de pagini.— Abonamentul în

Viața Romînească

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXIII

(ANUL IX, NUMERELE 4, 5 și 6)

I.—Literatură

	Pag.
Brătescu-Voinești Al. I. și A. de Herz.—„Sorana" (Piesă în trei acte)	48, 284
Botez Demostene.—Castanii (Versuri)	353
Codreanu Mihai.—De unde vii?... (Versuri)	268
Galaction G.—Crinii	350
Hogaș C.—La mînăstiri...	117
Sandu-Aldea C.—Pe ape (Insemnări de călătorii)	269
Todie Eugen.—O iubire (Roman)	5, 319

II.—Note pe marginea cărților

Papadat-Bengescu Hortensia.—Un crin în vasta comedie umană	39

III.—Documente Omenești

Bart Jean.—La Academia Militară americană	154
Sd. M.—Documente omenești	150

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

Bădărău A. T.—Ereditate mendeliană	137
Botez I.—O recenzie a d-lui Iorga	355
Caracostea D.—Un poet nou	83
Drouhet Ch.—Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III. (Localizările.—„Lipitorile satelor")	303
Georgescu Constant.—Exproprierea	24
Galaction G.—Circa Sacra	35
Ioachim M. V.—Cooperația în Elveția	133

Pag.

Marinescu G. dr.—Materie, Viaţă şi Celulă. . 249
Nour Alexis.—Scrisori din Basarabia (Basarabia dela 1912 încoace). 188
Peretz Ion.—Poporul turcesc şi folclorul romîn . 277
Profiri N.—Răspuns d-lui Gherea 334
Rosetti Radu.—Cîte ceva despre expropriere. . 69
Un romîn bucovinean.—Scrisori din Bucovina (Congresul cultural al învăţătorimii romîne din Bucovina.—Trupa „Petru Liciu" în Bucovina.—Comemorarea lui Eminescu.—Junimea Literară. — Tribuna învăţătorilor.—Partidul ţărănesc.— Jurnaliştii bucovineni în România). 195
„*Viaţa Romînească.*—Apel către cetitorii şi prietenii „Vieţii Romîneştii". . . . 207, 379

V. Cronici.

B. O.—Cronica externă (În urma alegerilor franceze). 172
I. M. V.— Cronica economică (Congresul Camerelor de Comerţ şi Industrie.—Păreri şi observaţiuni). 371
Mănoiu Ion.—Cronica militară. (Trebuinţele militare şi legătura lor cu teritoriul). 361
Madgearu N. Virgil.—Cronica economică (O instituţie veche în noul drept al muncii în România). 162
Peretz Ioan.—Cronica judiciară (Femeia avocat). . 180
Cronica juridică (Schimbul în natură . 367
Topîrceanu G.—Cronica veselă (Sonete: Un poet.—Corespondenţă.—Broasca ţestoasă. . 185

VI. — Miscellanea

Miscellanea.—Patronajul în literatură.— Mistral.—O carte despre Romîni pentru Englezi.—În chestia serviciului sanitar militar.—Dela administraţie. . . . 200
Eminescu şi epigonii lui 374

VII.—Recenzii

Anatole France.—La Révolte des anges. (P. R.) . 224
Brăiescu Ion.—Măsurătoarea pămîntului la Romînii din vechime până la punerea în aplicare a sistemului metric. (R. R). 219

Pag.

Brandès Georges.—Essais choisis (P. R.) . . 229
Cazaban Al.—Ce nu se poate spune (G. T.). . 211
Cracium Eugène.—Theorie générale des Astreintes (N. Gr.) 384
Euric Furtună.—Pustnicul (C. A.) . . . 380
Goga Octavian.—Domnul Notar. (C. A.). . . 209
Gane Constantin.—Amintirile unui fost holeric. (G. T). 217
Gusti Dimitrie.—Intemeerea Bibliotecii şi Seminariilor de pe lîngă Universitatea din Iaşi. (G. P.). 380
Hagi Theodoraky.—Chestiunea agrară (V. M.) . 219
Ioan Al. de Lemeny.—Poesii (cu o prefaţă de George Coşbuc). (G. T.). 212
James W.—Causeries. (O. B.). . . . 234
Lăpedatu Alex. şi K. A. Romstorfer.—Cetatea Sucevei. (V. D.). 218
Madgearu N. Virgil.—Structura şi tendinţele băncilor populare în Romînia. (C. T.). . 220
Mitteilungen des rumänischen Instituto an der Universität Wien. (G. P.). . . . 231
Nilsson-Ehle H. Dr.—Program pentru selecţiunea griului, în Romînia. (C. Mt.). . . 234
Savul Gheorghe.—Despre micul curent literar decadent dela noi. (G. T.). . . 213
Săulescu M.—Departe... (Poezii). (G. T.) . . 214
Semenoff (Căpitan de fregată).—Sur le Chemin du Sacrifice.—L'agonie d'un Cuirassé. (I. N.). 382
Schlumberger Gustave.—Le siège la prise et le sac de Constantinopole par les Turcs en 1453 (Maior D.). 383
Stapfer Paul.—L'Inquiétude réligieuse du temps présent. (M. J.). 234
Triandafil Ernest.—L'idée de faute et l'idée de risque comme fondement de la responsabilité (C. T.). 222
Wend Riewicz Stanislaus, dr.—Zur Charakteristik der rumänischen Lahnwörten im Westslavischen. (C. P.). 381

VIII.—Revista Revistelor

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale 238, 389
Broda R.—Lupta contra boalelor sociale . . 240
Bernstein Eduard.—Criza politică în Anglia . . 244
Baldacci Antonio.—La Nouva Balcania . . 390
Czerny V.—Asupra acţiunii Mesothoriului şi Radiului 243
Dillon dr.—Bulgaria şi Romînia . . . 247

Pag.

Gerolhwohl A. Maurice.—Poezia Carmen Sylvei . 246
George Nestler Tricoche.—Interesele Statelor-Unite la Mexic 241
Hamilton, prof.—„Settlemento" în America . . 389
Joseph Ageorges.—Amintirile inedite despre Auguste Comte. 241
J. E. G. de M.—Cîteva principii de critică literară. 247
„*Luceafărul*". 236
Louise Collier Willcox.—Calitatea dionisiacă în Poezia Victoriană 247
Louis Paul.—Noile tendințe europene . . 239
Moruzi C. D.—Cui se mai cuvine astăzi la noi titlul de prinț și formula măria Ta? . . 385
Mendès Berthe.—Eroinele lui Frédérich Mistral . 238
Mourey Gabriel.—Comprehensiunea primitivilor. . 238
Montovani Tancredi.—Precursorii reformei wagneriane 242
Malye Jean.—Home-Rule și politica engleză . . 389
Marthe Voss-Zietz.—Femenismul și partidele politice în Germania 240
„*Noua Revistă Română*" 236
Pelissir August.—La distribution géographique des capitaux. 240
Passerini L. G.—Societatea dantescă italiană și ediția critică a operilor lui Alighieri . . 391
Parsy Paul.—Grupurile și tendințele polit.ce în Franța în ajunul alegerilor generale . . 244
Ribbert Hugo.—Celulele și organismul . . 391
R. B. von Cortland.—Ce este Creditul Agricol . 247
Robert de Machiels.—Tolstoi între întuneric și lumină 238
„*Viața Nouă*" 236, 385
Virgil Drăghiceanu.—Cetățuia din Iași . . 237

Viața Romînească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXXIII

ANUL IX

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă No. 52

1914

O IUBIRE

— Roman —

In timpul mesei de seară, mi se părea că toată lumea e a mea.

Costin n'avea astâmpăr, se tot sucea pe scaun cu mișcări de maimuță, se vedea că nu e crescut cu acea strictețǎ și îngrijire, care fac din copiii oamenilor avuți niște marionete de eleganță, cochetărie și seriozitate. Imbuca cu poftă, își agita picioarele pe subt masă, se proptea cu mînile în scaun, cînd avea mai mult de mestecat, legănîndu-se ca o pendulă, rîdea aducînd vorba de șopîrlă și alte mici incidente avute cu bătrîna, bulbuca ochii ca ea, făcîndu-mi șiret cu ochiul.

La rîndul meu căpătai și eu aceiași dispoziție. Și cu toate că vream să par mai serios, nu mă puteam stăpîni, mai ales cînd auzeam și pe îngrijitoarea caselor, o femee grasă și robustă, cu părul răsucit și strîns ca un colac de pîne, pufnind din colț, unde sta rezemată de ușa deschisă a sufrageriei.

Cînd rîdea i se cutremura tot corpul și te făcea să-ți întorci capul cu silă.

Guvernanta se făcuse însă mică de tot. Sta rece și indiferentă. Uneori svîrlea cîte o privire pe deasupra ochelarilor, ca și cum și-ar fi destins niște membre amorțite, și-o contracta numai decît în fundul farfuriei.

După masă petrecui o oră înspăimîntătoare în societatea elevului meu. Iși aduse vioara sus și se apucă să descifreze notele unui vals. Trăgea cu arcușul cu o grație deosebită, plimbîndu-și capul într'o parte și într'alta și îndată ce greșea, se oprea în loc și pornea iar dela cap. Imi împuiase urechile. Tocmai atunci îmi dam seama de ce îi destinase camera de studiu tocmai în capătul caselor.

La urmă se plictisi și el și mă lăsă singur.

Se înserase de mult și norii de pe cer măreau și mai mult întunericul. Mi-era cald și mă rezemam cu coatele de fereastra

deschisă. Un freamăt lin se auzia în frunzișul ce tremura în lumina gălbue revărsată din odae. Il ascultam cum se pierdea treptat-treptat, ca un vaet înăbușit, până cînd o nouă adiere a vîntului il redeștepta, prelungindu-l într'un șir de valuri, din copac în copac.

Mă îndurera mult pustiul acesta al nopții și foșnetul frunzelor îmi părea un plîns duios și liniștit al unor lumi apuse.

Mă uitai în jos și nu văzui la început decît o slabă lumină radiind printr'o fereastră a caselor din spate, pe urmă distinsei ca o umbră de om și mi se păru că se aude ceva. Imi ațintii privirea și recunoscui vocea Teodorei. Cînta încet de tot, cași cum n'ar fi vrut să fie auzită de nimeni. Abia o zăream, ca o pată alburie, în pervazul ferestrei.

Dacă s'ar fi auzit tare, poate n'aș fi apreciat decît melodia, pe cînd așa, cu glasul stins, acoperit uneori de foșnirea mai tare a frunzelor, cu notele dulci împrăștiate în tăcerea nopții, prindeam fiecare sunet aproape fără să respir. Tremurarea notelor îmi strîngea inima de mă durea și tot timpul nu mi-am dat seama de mine decît prin durerea crescîndă, ce-mi răvășia tot sufletul. Imi culcai capul pe marginea ferestrii. Melodia nu o cunoșteam, auzii însă lămurit doar cuvintele: „o valuri plîngeți către stele", și mă adîncii ca într'un vis.

Mi se părea că e cîntecul desnădejdei și al durerii ce și-l cînta o Ofelie rătăcind în pustiul unei păduri și în întunericul nopții.

Senzația depărtării și a sunetelor ce se pierd încet, totdeauna m'au izbit puternic, simțind dureros trecerea timpului și adîncirea lui în vecinicie.

Cînd a încetat de a cînta, privii în jos și o văzui tot la fereastră. Imi veni dorința de a-i răspunde și-mi luai vioara.

Ași putea spune că nu știu ce am cîntat. Nu aveam în suflet nimic din senzația vioarei, a corpului meu, a odăii, nimic decît o înfrigurare nebună în continuarea acelorași simțiri dinainte, cari îmi produceau o vîjîitură în creer.

Mă oprii într'un tîrziu gîfîind. Mînile îmi tremurau de oboseală și alunecară în jos. O clipă nu putui să-mi dau seama unde sînt și ce e cu mine.

In jurul meu era un danț nebun al scaunelor, al ferestrei, al mesei, al lucrurilor din odaie. Eram ca amețit, toate parcă fuseseră dislocate din ordinea lor și după o balanțare bizară, veneau să-și reia treptat locul.

Se făcuse tîrziu și am coborît jos. Ingrijitoarea mă duse într'o odae, pe care mi-o recomandă că deși nu e așa îmbrăcată, e mai răcoroasă decît cele de sus.

Rămas singur, mă trîntii pe pat și adîncit în gînduri privii afară prin fereastra deschisă. O creangă își tremura frunzișul în bătaia luminii. Din cînd în cînd un val de aer rece străbătea până la mine. Plimbarea pe malul gîrlei mi se înfățișa

clar în minte, fără să-mi scape cel mai mic amănunt și mă perdui într'o analiză a convorbirii noastre.

Se poate numi o cădere ceia ce simt? Dar poate fi o altă stare mai înălțătoare pentru om? Pot fi avînturi mai sublime decît acelea, pe care le simt mijind în adîncul inimii? Farmecul celor dintăi fiori ai iubirii dădeau o legănare dulce visătoriei în care mă afundasem, în timp ce-mi izvorau în minte frînturi din cîntecul ei duios, care mă adînceau tot mai mult, până cînd adormii.

Tîrziu, în puterea nopții, mă trezii din somn. Lampa arunca o lumină bolnavă și obosită. Creanga nemișcată sta întinsă în dreptul ferestrei ca o mînă într'un gest de binecuvîntare.

Mă desbrăcai iute, suflai în lampă și nu mă mai oprii cu gîndul la nimic.

O împestrițeală de culori, sunete scurte, ca țîrîiturile de pe cîmpuri spre seară, mi se învolburau în minte, păleau, se întunecau dispărînd treptat și pregătind vidul conștiinții.

A douazi m'am deșteptat într'un zăngănit de cuțite și farfurii, care-mi proba că mă aflu în preajma bucătăriei și că nu mă bucur de prea mare considerație. Mă apucai să-mi examinez locuința, care era o ieșitură din corpul casei, îngustă ca o cămară. Intr'un părete observai o ușă, care da în grădină. Toată odaia avea înfățișarea unei camere de hotel ordinar, cu lucruri de absolută nevoe, și acelea uzate.

Avea o masă în dreptul ferestrei, un lavoar de fier, un scaun de paie, un cufăr, un cuier și patul de tablă deasupra căruia se înclina un tablou vechiu, care trăda migrațiunea lui din bucătărie. Abia se mai putea recunoaște un vînător, cu o geantă plină cu epuri, sărutîndu-se probabil cu soția, care îi eșise întru întîmpinare, iar lîngă ei un cîne cu gura căscată în semn că și el era părtaș la bucuria stăpînilor.

Pe la ceasurile unsprezece eram liber și vroiam să plec acasă. Trecusem prin curtea magaziilor, unde venea fațada caselor în care locuia administratorul. La una din ferestre zării pe Teodora. La salutul meu îmi făcu semn cu mîna să stau puțin și ieși afară, apropiindu-se de grilajul curții. Mă poftí să viu și cu adouazi, Duminică, la serbarea ce se va da în saloanele școalei din sat.

Abia puteam să-mi stăpînesc încîntarea. Imbrăcată într'o bluză de casă, cu un guler mare de dantelă, prin care se întrezăreau formele pline ale sînilor, cu privirea dulce și veselă, avea în toată făptura ei ceva din frăgezimea unei flori după baia de rouă a dimineții.

Vorbele ei îmi sunară ca o ciripire plăcută. O priveam cu patimă și aceeași mulțumire se zugrăvia și pe fața ei. Nu știu dacă în schimbul acesta de priviri, care se contopiau și fugeau una de alta, n'au fost primele mărturisiri ale dragostei unor inimi încătușate, care n'au cunoscut încă lumina și privesc cu

uimire de după zăbrelele de fier, pe care și le închipuesc între ele.

Aceiași turburare de aseară o văzui și în ochii ei. Și privirea sfioasă, care căuta înlături, îi dădea acel farmec al fetelor, a căror curăție feciorelnică pare transparentă.

Tot drumul fu un concert de glasuri în mine. Simțeam atîta viață în aer și mă întrebam dacă la ceia ce simt, oamenii îi zic iubire.

Toată ziua de Duminică trecu în așteptarea lungă a serii.

Cu toată proba ce o aveam despre impresiunea bună pe care i-o lăsasem, totuși grija toaletei, a îmbrăcămintei și a efectului ce trebuia să produc, mă chinui ca niciodată.

Cînd mi-aduc aminte de cîte nimicuri e în stare un tînăr care vrea să fie iubit, cu toată trecerea de timp de atunci, dacă mi-ar străbate cineva în suflet, m'ar face să roșesc.

Cînd veni vremea să mă trec în revistă, mă cuprinse o descurajare cumplită. Găseam cusur la toate. Hainele cumpărate de gata mi se păreau că se așează ca pe un par, frizura mi-o asemănam cu o creastă de cocoș, fața mi se părea lipsită de expresie și-mi venia să rîd singur de mine. De atîta necaz simțeam că-mi arde capul și mi se brobona fruntea de sudoare. Asvîrlii oglinda din mînă și mă pusei pe gînduri.

Plecai posomorît de acasă. „O să se uite ea la mine? Dar cum am putut crede lucrul ăsta?" Și îmi venia să rîd, parcă stăpînit de plăcerea de a face o lume întreagă să rîdă de mine.

Saloanele școlii îmi apărură după un stufiș de salcîmi. O mulțime de capete se vedeau în dreptul ferestrelor și un fior îmi trecu prin corp: era groaza, că peste o clipă am să fiu în mijlocul acelei mulțimi, care mă va privi cu ochi batjocoritori.

Mă vedeam mai dinainte cum am să roșesc până în sfîrcul urechilor și cum n'am să pot fugi, pironit de privirile galante ale dansatorilor.

Un zgomot confuz de glasuri năvălea în stradă prin ferestrele deschise. Cîteva trăsuri stăteau înșirate în fața porții.

Cînd să intru fusei nevoit să fac loc unui șir de doamne și domnișoare învoalate, urmate de tineri, care vorbeau sgomotos și rîdeau afectat, mai mult de porunceală, închipuindu-și că cu așa aere trebuesc să intre la un bal. Valul de parfum rămas în urma lor mă izbi în chip neplăcut. Ajunsei în sală unde mai mulți tineri într'un cerc fumau pălăvrăgind.

Deodată se făcu liniște în salon și se auziră lăutarii cîntînd. M'am înghesuit și eu prin mulțimea de lîngă ușă, urcată cu picioarele pe bănci.

Era o înăbușeală nesuferită, aerul greu te frigea. În capătul celălalt al salonului, pe o scenă mică se vedea o horă de copii îmbrăcați național și cu zurgălăi la picioare, horă care la un semn dat se schimbă în „Banul Mărăcine". Cînd se sfîrși jocul, două cearșafuri trase deoparte și de alta ascunseră scena.

Atunci putui și eu să-mi arunc ochii peste mulțimea de capete pomăduite, frizate, buclate și orînduite după rang sau după cum le-a slujit norocul.

În rîndul din față recunoscui pe proprietar cu copiii și guvernanta lîngă el, iar puțin mai în spre stînga pe Teodora și mama ei, care tocmai se sculase în picioare, învăluind cu ochii sala.

Au mai urmat cîntece și recitări de poezii, după care învățătorul, un om scund, cu un guler în care putea să-și înfunde și bărbia, încîntat de succesul serbării, mulțumi pentru concursul binevoitor în special al d-lui proprietar și pofti lumea în celălalt salon „unde va începe imediat dansul".

Ca o furtună se ridicară toți îngrămădindu-se să iasă cît mai iute din căldura nesuferită, care-i jichefiase. „Faceți loc!" răsuna glasul asudat al învățătorului făcînd drum prin îmbulzeală proprietarului și suitei lui.

Costin mă zări, începu să rîdă la mine și mă arătă Teodorei, care se strecura după el.

Aveam o silă neînțeleasă și vream să-i evit. Modestia îmbrăcămintii mele era o cauză de stingherire. După ce se deșertă salonul mă apropiai de o fereastră deschisă. Nu mai rămăsese nimeni, decît cîțiva copii, care chicoteau după cearșaf.

Eram așa de trist, cu o indispoziție care îmi vine totdeauna de cîte ori mă întîmplu într'o adunare ca aceasta, în care mă găsesc atît de mic, de neînsemnat și svîrlit deoparte în fluxul ei spre petreceri.

Sunetul valsului, ce venea din celălalt salon, mă îndurera și mai tare.

De ce am mai venit? mă întrebam stînd pe gînduri și trăgînd în piept cu lăcomie aerul rece al nopții. „Pe semne îmi lipsea convingerea cît sînt de neînsemnat în ochii lumii". Simțeam un nod în gît și înghițeam în sec, cași cum ași fi vrut să-mi potolesc o sete cumplită.

Auzii oprindu-se la spatele meu un foșnet de rochii și cînd mi-am întors capul văzui pe Teodora. Fața ei veselă și aprinsă de joc mă indispuse și mai mult. Aveam chiar o dorință neînțeleasă de a părea melancolic și rece.

Cu o voce înecată i-am răspuns că nu știu să joc și că-mi place mai mult liniștea. Începusem chiar o teorie în contra dansului, dar ea mă întrerupse și mă tîrî de braț până în sală.

— Am rămas și eu și Costin pentru dumneata, și acum te ascunzi de noi.

Îmi aruncă o privire dojenitoare și își făcu loc prin roiul de oameni, îndreptîndu-se spre mamă-sa. N'apucă să se așeze bine pe scaun și se și prezentă un tînăr cu o reverență afectată, poftind-o la joc. Cîtva timp îi urmării cu ochii până îi perdui în sumedenia de perechi cu fețele asudate.

Vorbele „pentru dumneata" nu-și mai găseau astîmpăr și se rostogoleau în creer, repetîndu-se de infinite ori, ca o muzică divină.

Dacă în totul era o îngrijire deosebită, începînd dela decorarea salonului cu lanţuri de hîrtie colorată şi până la pieptănătura şi îmbrăcămintea după jurnal a domnişoarelor, privit însă în amănunt era ceva caraghios: o imitaţie stîngace a manierelor, a modei, a gesturilor, a graţiilor dela oraş, care te făceau să zîmbeşti.

Aci vedeai un tînăr îmbrăcat cu precizie din cap până în picioare, însă îţi părea ţapăn ca de carton, caşi cum nu s'ar fi simţit la largul lui în asemenea haine; mai încolo altul, înţepenind piciorul pentru a da o curbură mai mare voltei, în semn că e stăpîn pe arta valsului; vedeai o domnişoară grasă, mişcîndu-se ca un buştean şi făcînd pe bietul cavaler să gifîe, lac de năduşeală, ca o pisică scăldată; o alta îşi legăna capul după cîntec, crezînd că prin aceasta culminează în eleganţă; vedeai cîte o pereche care neştiind să joace, se învîrtea numai într'o parte de te mirai cum nu cade jos de ameţeală. Aproape toţi se învîrteau fără grijă de vecin şi de bătăturile lui, până cînd se pocneau în spate de sughiţau. Atunci şi numai atunci urma un schimb viu de pardon-uri.

M'a amuzat mult mai ales o pâreche ciudată. O damă corpolentă şi înnaltă cît un munte—o preoteasă dintr'un sat vecin—cu un bărbat deşirat şi subţire, cu capul mititel, amîndoi de modă veche, aveau ambiţia să arate, că deşi aparţin unei epoce anterioare valsului la ţară, totuşi ei cunosc această inovaţie, prin care puteau dovedi lumii obîrşia lor deosebită. Se învîrteau mărindu-şi viteza până cînd ajungeau un adevărat vîrtej, încît pe cîţi îi întîlneau în cale, îi asvîrleau ca pe nişte jucării peste oamenii care şedeau pe delături.

Teodora trecu pe lîngă mine şi-mi aruncă o privire de ciudă.

Cu toată sforţarea de a mă mişca din loc, mi-era imposibil să fac un pas, par'că aş fi fost ţintuit de podele. O înghesuială se făcu la spatele meu şi mă îmbrînci înnainte. Atunci îmi luai inima în dinţi şi cu ochii în pămînt mă îndreptai tremurînd spre ea.

— N'am să-ţi dau drumul, fricosule, până la sfîrşit,—îmi zise zîmbind şi mă privi în ochi, dulce şi prietenos. Mă lăsai uşor după mîna ei, care mă purta cu grijă prin roiul de pârechi.

Doamne—îmi ziceam în gînd—este aşa de aproape de mine că i-aud şi respirarea, şi mă priveşte atît de blînd!... Simţeam aşa de dulce atingerea braţului meu de sînul ei moale şi ameţit de succedarea nebună a fiorilor prin corp, îi strîngeam uşor mîna ei caldă într'a mea.

— Vine colosul—îi şoptii rîzînd, aibi îndurare! Ea îmi strînse mîna în semn să tac cu prostiile şi mă răsuci într'o parte, lăsînd liber drumul vertiginos al pârechei de mamuţi.

O ciocnire neaşteptată mi-a asvîrlit-o pe piept. O clipă o avusei în braţe, o buclă de păr mă atinse pe obraz...

— Încă o sguduitură ca asta şi o să-mi sară măselele—

pufnii eu, făcînd-o şi pe ea să rîdă din toată inima. Se lupta în zadar să se abţie şi-mi strîngea mîna într'un gest caşi cum ar fi vrut să-mi astupe gura.

O mulţumire adîncă se vedea în ochii ei. Odată am surprins-o privindu-mă într'un mod deosebit. O umbră de tristeţe, ca o licărire îndepărtată de fulger, îi trecu peste faţă.

Într'un tîrziu, cineva dădu ideia unui cadril, care căpătă o popularitate uimitoare.

Nici nu mă puteam încumeta la un asemenea tur de forţă. Văzui pe Teodora cum respinse mai mulţi tineri, ba chiar şi pe un elev dela şcoala militară, care voia să impue foarte mult prin viitorul lui. Cu mîna îmi făcu semn că se consideră cerută de mine. Atenţia ce-mi dădea faţă de lumea cealaltă mă înduioşa mult. Cu ce aş putea să-mi arăt recunoştinţa? îmi zisei stînd retras deoparte. Şi flacăra avîntului tinereţii dădea proporţii uriaşe forţelor mele.

În acele clipe se săvîrşea un act de închinare a vieţii mele înnaintea fiinţii ei. Mă desfăceam de convoiul preocupărilor, de viaţa şi lumea mea proprie şi-mi cream un singur vis şi o fericire negrăită, ştiindu-mă că aş contribui cu ceva la fericirea ei.

Fără să simt, soarta, care e aproape a tuturor, cu un deget nevăzut întorcea fila tinereţii senine şi liniştite din cartea vieţii, pentru a mă duce în haosul durerilor eterne ale lumii.

Cadrilul a fost comic: o învălmăşeală de nedescris. Alergau care într'o parte care într'alta, unii învîrtindu-se pe loc, alţii înlănţuindu-se, drागă Doamne, în „şen angle", fiecare pâreche jucînd după inspiraţie. Cînd înceta muzica drept sfîrşit al figurii, atunci constatau cu toţii cîtă rătăcire e în jocul lor şi dădeau năvală unii peste alţii să-şi reia locurile. Pe urmă se încingea o ciorovăială, fiecare protestînd că aşa cum a jucat el e bine.

După cadril, Teodora plecă numai decît şi o condusei până în drum. Cînd să ne despărţim, îi apucai cu înfrigurare mîna şi o adusei la gură.

Rezemat de poartă, urmării cu ochii cele două umbre până dispărură. Simţeam că se desprinde ceva din mine, că nu mai pot fi stăpîn pe gînduri, mă vedeam singur, pierdut în noapte şi la o răspîntie a vieţii unde nu mă mai preocupa nimic.

Şi astăzi, după atîţia ani de viaţă trăită în zbuciumul zadarnic care constitue seriozitatea vieţii de oraş şi cu care se îngrădeşte fiecare în scopul unui traiu, unor gusturi şi plăceri numai de a-şi sătura în gradul cel mai înnalt simţurile, speculîndu-şi întreaga simţire şi raţiune în grija continuă pentru o viaţă mizerabilă cuprinsă în viaţa tuturor, astăzi cînd nu mai înţeleg raţiunea unor nădejdi şi a unor scopuri oricare ar fi ele, de cîte ori privesc în negura vremurilor trecute, mai ales în nopţile de toamnă ploioase şi cu vînt, îmi răsare în minte noaptea aceasta de bal, cu toate emoţiile tinereţii şi clipele de fericire. Şi mă îmbăt de farmecul care mai adie din florile veştede ale amintirilor.

Cu toată credința mea în zădărnicia și neinsemnătatea oricărui lucru din lume, ascult pe gînduri în liniștea tristă a nopții, cum dragostea de viață plînge în amintirile din tinerețe, simt cum le răvășește cu o mînă tremurîndă în fundul inimii care nu mai are darul fiorilor iubirii, și o văd cum se îndreaptă cu pasul șovăelnic și cu ochii plini de lacrimi spre porțile zăvorite de după care nu se mai aude zgomot și nu se mai văd decît mormane de foi uscate.

Cînd se lumina de ziuă am plecat pe jos acasă. La jumătatea drumului mă oprii în loc și căzui jos de oboseală.

Rezemat cu spatele de pietroiul pus ca hotar între moșii, priveam spre răsărit la genele roșiatice ale norilor. O liniște adîncă domnea peste cîmpuri. Tot zgomotul balului, cu cîntecele lăutarilor, cu risetele și murmurele mulțimii, parcă se luase după mine și mă urmărea tot locul, cu toată sforțarea de a-mi limpezi mintea. Vream să-mi dau seamă de ceia ce se petrece în sufletul meu și nu puteam,

Stringeam la un loc toate clipele care puteau fi mărturia unei atențiuni deosebite din partea ei, le cîntăream cu toată zarva din cap și o îndoială mi se strecură în inimă. Retragerea bruscă a minii după ce o sărutasem, îmi vorbea cu groază că sîntem departe unul de altul. Va răspunde ea iubirii nebune pe care o simt cu spaimă cum crește în mine? Odată cu întrebarea aceasta parcă s'ar fi desprins în minte și tăria nădejdilor închegate. Strînsei puternic pleoapele ca și cum aș fi vrut să strivesc ideile ce mă stăpîneau și ca o mîngîere îmi adusei în minte distinct chipul Teodorei, în rochia de bal și cu zîmbetul pe buze. Dar deodată dispăru într'o învălmășeală de lume, ce se îndepărta în vîrtejul unui joc bizar.

Sării în picioare și-mi frecai ochii. Lumină roșie inundase tot cerul. Un șir de copaci se desenau pe orizontul aprins, ca niște umbre de strajă la capătul pămîntului.

In tăcerea dimineții cîntecele pitpalacelor răsunau de departe. Cu toată frumusețea acelui revărsat de zori, nu mă mai fermeca nimic. O tristețe de moarte mi se cobori în suflet și pornii la drum cu pasul nesigur al unui om străin, care poartă în inimă țara și locurile scumpe lui.

Toate cîte mă înconjurau parcă își pierduse însemnătatea, îmi fluturau înnaintea ochilor fără să le văd. Se ștersese totul, rămînînd doar fîșia îngustă a cîtorva clipe ce-mi vorbeau în adîncul inimii despre ea.

*

Trecuse cîteva zile în șir, fără s'o zăresc măcar. Faptul acesta mă înspăimînta cu atît mai mult, cu cît mi se întăreau bănuelile că ea mă evită, văzînd că îmi iau rolul de înamorat.

Mi-era rușine și milă chiar de starea în care mă aflam. Pîndeam orice clipă ca s'o văd, inventam fel de fel de motive ca să mă sui ori să mă cobor din odaia de studiu, mă plimbam pe aleia din fața și triști îmi rămîneau ochii lungiți spre ferestrele unde locuia. Gîndurile că visurile mele amețitoare sînt un joc copilăresc al imaginației, mă făcea să sufăr cumplit întrucît nu mai eram în stare și îmi părea rău să mai revin în vechile limite. Dimineața veneam totdeauna cu drag, cu nerăbdare și cu nădejdea că am să dau cu ochii de ea, îmi făuream de pe drum discuții în care să aduc vorba pe departe și să-i arăt că sufăr. Și toată ziua se scurgea chinuitor, la pîndă, iar seara cînd mă înapoiam eram abătut, mi-era silă de viață și groază de a mai sta cu cineva de vorbă. Mai ales față de acei de acasă înduram un adevărat supliciu de teamă ca să nu ghicească ce e în sufletul meu. Trebuia să mă prefac, să rîd și să vorbesc despre lucruri de care mi-era silă, pe cînd cu gîndul eram dus în altă parte. Căutam toate mijloacele ca să fiu scutit de orice întrețineri și sub pretext că vreau să cetesc în liniște, mă refugiam sau în fundul grădinii sau în odaia mea și acolo pe foile cărții plîngeam și visam ceasuri întregi, așa cum era în dorința mea sfioasă. Cînd se apropia cineva de mine îmi făcea așa de rău, că-mi înfigeam unghiile în cap, ca să pot schimba ceia ce simțeam cu o altă stare cît de dureroasă ar fi fost, bolboroseam din gură cași cum aș fi cetit, iar jocul acesta mă scotea din minți.

In cele din urmă m'am hotărît să-i scriu. Văzusem că n'aș mai putea înfrîna nimic, din nebunia ce mă cuprinsese, și aveam o dorință secretă de a o face să știe și ea că o iubesc și sufăr. Cîte concepte, cîtă zdrobșire de nervi până am rămas la rîndurile acestea:

Domnișoară,

„Și pentru mine e o nebunie că vă scriu. Dar dacă m'am „apropiat de dv. ca un copil ce nu bănuia nimic în sufletul lui, „acum e prea tărziu.

„De ce vă ascundeți, cînd e atîta fericire pentru un muri„tor numai văzîndu-vă?"

De cîte ori n'am recetit scrisoarea asta. Une ori o găseam bună, doream cu nerăbdare dintr'o curiozitate neînțeleasă, să aflu gîndul Teodorei. Simțeam că mult mai mult mă chinuește nesiguranța decît oricare i-ar fi răspunsul. Alteori mi se părea absurdă, și rușinea unei îndepărtări pentru totdeauna dela curte îmi strîngea inima.

A doua zi de dimineață, după o frămîntare grozavă în timpul nopții, am găsit nimerit să i-o trimit într'o carte. La ce aș continua să mă amăgesc? Mai bine să se sfîrșească d'acum și

să mă încred odată, dacă e o nebunie ceia ce îmi închipui şi visez cu ochii deschişi.

Cum am ajuns la curte, rugai o servitoare să-i dea cartea chiar în mîna ei. Sudoarea îmi inunda fruntea, de teamă că poate i-ar eşi altcineva înnainte.

Rezemat de un stîlp al parmaclicului mă luptam să-mi stăpînesc bătăile inimii şi numai după ce fusei asigurat că a primit-o, putui să-mi vin în fire, scoţînd un suspin de uşurare ca şi cum aş fi scăpat dela o mare primejdie.

Doamne, aş putea să uit vreodată ziua aceia, cînd sentinţa trebuia să se rostească? Mai chinuitoare nu poate fi alta.

Timpul de preparare mi s'a părut un secol. Veşnic o vedeam înnaintea ochilor, cu cartea deschisă şi cu scrisoarea mea în mînă. „Ah! ochii ei vor pluti deasupra rândurilor mele, care cuprind atîta suferinţă. Ea ştie totul acum." Inchideam puternic ochii, ca să pot şterge urmele emoţiunilor pe care le înduram şi mă pierdeam ascultînd vuetul confuz din creer.

„S'a sfîrşit de azi înnainte" îmi ziceam regretînd ceia ce am făcut.

Eram foarte distrat şi avusesem prudenţa să-i spui mai dinnainte copilului că nu mă simt bine pe ziua aceia, însă deodată rămăsei ca trăsnit, cînd văzui că intră înnăuntru tatăl lui.

Surprins de apariţia lui pe neaşteptate, avui un moment de spaimă. Privirea ochilor mi se părea batjocoritoare. Aşteptam să mă cheme deoparte să mă mustre şi să mă dea afară.

Cu multă timiditate i-am răspuns la întrebări, apoi i-am arătat lecţiile învăţate, am examinat în treacăt copilul, ca să se poată convinge de progresul nostru şi putui să respir mai în voe abia după ce se retrase din cameră.

Cine m'a pus să-i scriu? Intrebarea îmi tot venea în minte şi-mi sfredelea creerul caşi cum aş fi fost în preajma unor pericole de neînlăturat.

La orice zgomot deveneam atent şi ascultam cu respirarea oprită până se pierdeau paşii pe coridor.

După masă, cu toată căldura năbuşitoare din aer, nu puteam să dorm şi, mulţumit că mă vedeam singur, mă strecurai în grădină şi apucai spre gîrlă.

Perdeaua dela fereastra unde am văzut-o întâia oară mi s'a părut că se mişcă şi n'avui curajul să mă uit înapoi.

Căldura parcă copleşise totul. Nu se auzea nici un zgomot, nu se simţea o mişcare cît de mică în aer. Făcui cîţiva paşi pe nisipul umed şi mă aşezai la umbră, într'o surpătură a malului.

Liniştea din jurul meu îmi făcea mult bine. Incărcarea sufletului parcă se depunea la fund. Nu mai aveam nimic precis în creer. Imi flutura doar sclipirea apei, albăstrimea cerului reflectat, bărcile de lîngă mal, stuful cu umbrele lui verzui şi tremurate, iar în zare pe cîmpuri „apa morţilor."

Orice răsărire a vre unui gînd din cele care mă preocupau

mai înnainte, rămînea fără ecou şi se retrăgea sfios, fără a lăsa vreo urmă.

— Dar ce te-ai ascuns tocmai acolo? răsună deodată deasupra mea. Uimit îmi întorsei capul înspre partea de unde auzii glasul Teodorei.

Nu-mi credeam ochilor. Era sus pe mal şi aplecată privea în jos, zîmbind. Inima îmi bătea nebuneşte. Un val de sînge alerga cu furie prin tot corpul. Cîteva clipe rămăsei pironit, nu-mi dam seama şi simţeam un amestec de bucurie, de teamă şi de ruşine.

Ea se coborî pe poteca săpată în mal şi veni lîngă mine.

— De ce eşti aşa trist? Mă întrebă, şi cu o spaimă vădită se uită lung în ochii mei.

— Nu ştiu nici eu ce am—îngînai cu o voce înecată. Mi-e silă de toate, chiar de viaţă.

Trebue să fi avut o înfăţişare de suferind, căci glasul ei deveni aşa de duios, încît vedeam un fel de îngrijorare faţă de deprimarea pe care n'o mai puteam ascunde.

— Să stăm jos... Intru cîtva sîntem prieteni buni şi trebue să fim sinceri, îmi zise. Un început de zîmbet se împrăştie cu o undă de tristeţe pe faţa ei, în timp ce privea peste ape.

— M'am gândit că dacă ţi-aş scrie, nu s'ar înţelege îndeajuns ceiace aş voi să-ţi spun...

O ascultam abia stăpînindu-mi tremurul inimii. Cu toată prietenia şi tonul familiar ce-l avea, înţelegeam că vrea să-mi administreze sfaturi, ca pe nişte doctorii, ce trebuesc însoţite de vorbe bune.

Din cînd în cînd îi aruncam cîte o privire piezişă, pe care o întorceam numaidecît la tufa de iarbă din faţa mea.

— Ştii prea bine—urmă ea—că doi tineri, dacă împrejurările îi aduc să se vadă aproape zilnic, să-şi vorbească, să rîdă, să danseze, şi ei nu-şi amintesc de loc că-s tineri, sfîrşesc prin a se iubi. E atît de natural şi de comun lucrul ăsta, că premerge mai tuturor căsătoriilor... Cred că n'ai să-mi găseşti vre-o vină până acum.

Simţeam cum îmi ard obrajii de sfială şi nu mai eram în stare să deschid gura. Raza oricărei speranţe se stinsese, căci ghiceam de aici încolo sfîrşitul la care vrea să ajungă. Graba de a-i prinde vorbele se împrăştie şi toropeala unor simţiri obosite mă copleşi de tot.

Ascultam cu capul în pămînt, dar nu mai aveam energia să pot reflecta mai adînc.

Vorbele îmi sunau ciudat, ca nişte paşi într'o sală pustie.

— Vreau să te încred de un lucru—urmă ea—că ideile ce le am despre iubire, mă fac să ocolesc o asemenea pasiune şi afară de asta drumul vieţii mi-l ştiu şi este tras până la capătul ei.

Era atîta duioşie în vorbele ei, încît nu-i puteam bănui

sinceritatea. Umbra de suferinţă a ochilor, care aveau o clipire neobişnuită, mă făcu şi mai sfios.

Cu glasul nesigur o intrerupsei, cerindu-mi iertare de fapta mea necugetată. Toată nebunia acestei pasiuni — adăogai eu schimbind feţe—stă in dorinţa neinvinsă de a vă vedea.

Ea rămase citeva clipe adincită, cu minile strinse pe poală şi plutindu-i ochii in depărtare. Apoi răspunse cu aceiaşi linişte aparentă:

— Tocmai ca să nu te jignesc, am venit să te incred că iubirea pentru mine inseamnă zbucium, suferinţă, nenorocire. Trăiesc intr'o stare de linişte, căreia ii datorez viaţa. In starea asta, care va fi neclintită, iubirea ar fi pentru mine ca o imbrincire spre patimile şi zbuciumul vieţii, de care mi-e groază.

— Totuşi—adăogai eu cu o descurajare vădită—nu cred să aibă sufletul nostru o altă simţire mai curată şi mai innaltă. Că o fi ceva ascuns in ochii cu care vă privesc, nu ştiu, dar imi dau seama că sufletul nostru nu poate avea alte culmi mai senine, decit aceste simţiminte. Şi oricit de scurte ar fi clipele acestea de iubire, cu oricită bănuială s'ar pune in scopul pe care l-ar urmări, totuşi cred că rămine singurul mijloc, singura poartă prin care să putem părăsi viaţa noastră de rind şi să intrezărim viziunea unei alte lumi.

Emoţiunea cu care vorbeam avu un efect penibil asupra ei. Mă privi drept in ochi. In privirea aceia era o rugă, şi-mi străpunse inima, văzind că o fac să sufere. Glasul i se turbură şi deveni nesigur.

— La ceiace ţin e liniştea sufletească necesară mie şi nu mai pot avea nici o altă dorinţă pe lume.

După o clătinare uşoară a capului urmă:

— Eu am coborit dintr'odată panta vieţii. Cum am coborit-o, e bine să rămie taină pentru d-ta. M'am regăsit descurajată, ca şi pierdută, cu viaţa strivită, cu un puhoiu de năzuinţi imposibile. Ce trebuia să fac? Incotro să apuc? M'am ridicat şi eu deasupra vieţii, am dispreţuit-o, am inăbuşit orice visuri stirnite de virstă, m'am resemnat invăţind să cetesc in lucruri deşertăciunea lor, mi-am dobindit in sfirşit liniştea şi plutesc şi eu ca o frunză veştedă, fără să mă turbure nimic, fără să mă mai cheme ceva. Viaţa nu mă mai privea de loc şi pentrucă mi-au cerut-o alţii sub forma unui sacrificiu, le-am ingăduit-o să facă ce-o vrea cu ea.

Cind lumea nu mai are nici o atracţie pentru mine, când nu mă mai poate ispiti farmecul vieţii şi frumuseţa ori căror simţiri, incercarea d-tale nu e caşicum ar vrea să recheme morţii? Să nu te forţezi a cunoaşte lucrurile mai departe, căci insuşi acest trecut al meu stă intre noi ca un zid.

Ochii ii fugiră iarăşi pe luciul apei. In expresia feţei se zugrăvise durerea unor amintiri grele. Mi se părea o fiinţă dezolată, zvirlită ca după un naufragiu şi strivită de mersul nepă-

sător al lumii. Privirea ei tristă şi liniştită, destinsă peste ape, mi se săpă adinc in inimă.

Vream să răspund ceva, dar teama de a nu răscoli mai mult in sufletul ei imi opri vorbele in git. O induioşare adincă imi umezea ochii.

Mă privi lung, fără să clipească; vru să spue ceva, dar vocea i se inecă şi, pentru a-şi ascunde turburarea care o făcea să plingă, se sculă brusc şi o luă la fugă prin grădină.

Citeva clipe căzui intr'o imobilitate a conştiinţii, care nu mai percepea timpul; pe urmă incepu o izvorire treptată a vorbelor ei, cărora mă luptam să le prind inţelesul. Prin ce a putut trece ea? Ce poate fi vinovat in făptura asta? mă tot intrebam fără să găsesc vre-un răspuns. Ce-mi pasă de trecutul ei? De ce mă respinge? continuam eu să mă intreb cu vehemenţă. Ideile ei mi se par absurde şi in contradicţie cu firea noastră. Pot ele deci găsi un reazim serios? Afară de aceasta, putem proceda in sufletul nostru ca intr'un laborator, pentru a elimina anumite elemente care s'au impletit in cursul experienţii atitor veacuri? Atunci ce o poate opri?

Deodată imi trecu prin minte: oare turburarea ei să nu fie mărturisirea slabelor ei forţe de impotrivire şi, simţind ca un fel de atracţie a prăpastiei, nu se caţără cu minile de ce-i iese in cale, arătindu-mi o sumedenie de motive? Ce-o face să mă caute şi să stărueascǎ atita in a mă convinge să mă retrag? Toate imi pledau acuma in favoarea acestei presupuneri: vocea, expresia feţei şi mai ales turburarea ei crescindă.

Rămăsesem pe deplin convins că-mi poartă in suflet o iubire tainică. Mă miram cum de n'am putut pricepe aşa uşor lucrul ăsta.

O bucurie nespusă se revărsă in mine şi mă sculai in picioare. Imi venea să alerg şi să ţip in gura mare: mă iubeşte, mă iubeşte!

Entuziasmul şi forţa convingerilor mele păliră insă numaidecit, in zilele ce au urmat, lăsind locul unei dezamăgiri crude.

Ea evita intilnirile intre patru ochi şi nu ne mai puteam vedea decit in cercul celorlalţi din curte, vorbind totdeauna despre lucruri banale.

Cu toată incordarea continuă a atenţiei de a prinde un semn cit de mic al tainei pe care mi-o inchipuiam că o ascunde cu grijă, nu putui să descopăr nimic; in totul vedeam naturalul privirii, al vorbei, al ţinutei indiferente care-mi arătau clar că dincolo nu se mai petrece nimic, că totul curge fără insemnătate ca in orice convorbiri banale.

Speranţele atit de roze se stinsese de tot. Nu mai doream nici eu nimic. Imi insuşisem o linişte deosebită in mişcări, in vorbire, in gesturi. Tratam totul cu o ingăduinţă din care se vedea că nu mă mai interesează nimic.

Uneori simțeam nevoia unor ocupațiuni impuse pentru a mă distrage din visătoria bolnavă în care căzusem și chinuitoarele ceasuri de preparație le petreceam atunci dîndu-mi toată sîrguința. In timpul cît mai stam după lecții mă plimbam însoțit de copil prin curtea magaziilor. Mișcarea de aici îmi făcea mult bine. Urmăream cu ochii căruțele, lumea care fierbea într'o parte și alta descărcînd sacii și dînd grîul la mașină și mi se păreau toate niște lucruri nemaivăzute, pe care le priveam cu o atenție de copil.

In fundul curții era moara care da într'altă uliță a satului. Hautul morii parcă mă smulgea pe sus din orice gînduri. Priveam rînd pe rînd clătinarea stîlpilor, fețele pudrate ale oamenilor, morarul cu pipa lui în gură, cu genele albe de făină, răsucind frînele pietrelor cu mișcări domoale, cași cum ar fi avut în toată făptura lui o închegare de cocă, îmi vîram mîna în făina caldă, mă suiam la coșul pietrelor, vorbeam cu oamenii care mă cunoșteau, treceam la vapor și nu plecam până nu cotrobăiam prin toate ungherele.

Cînd ieșam afară mă simțeam ca după o baie rece.

In cele din urmă mă revoltai în contra acestei înclinări bolnăvicioase și absurde. Amorul propriu se deșteptă în mine. Imi imputam cu vorbe grele lipsa de rațiune și neseriozitatea melancoliei mele.

„Dacă mă îndepărtează mereu, ce mai aștept?

„De ce n'aș trece și eu mîndru și stăpîn pe mine, cașicum i-aș spune: pentrucă ai vrut-o, uite m'am deîncintat?" îmi repetam cu ură, față de slaba împotrivire a voinții mele.

Ingrămădeam tot soiul de situații grele prin care-mi închipuiam că aș trece, numai să mă determin odată a pune capăt și a-mi recîștiga seninătatea de mai înainte. Găseam nimerit pentru mai multă siguranță și consecvență să sfîrșesc cu meditațiile, ca să-mi tai prilejul de a mă mai duce pe acolo.

O mulțime de copilării îmi treceau prin minte ca să mă înșel singur cu o semi-conștiință a faptului acestuia.

Ajunsesem în fine să mă prefac așa cum doream. Treceam pe lîngă ea cu indiferență, fără acea privire cerșetoare de mai înainte, nu mai găseam pretext de vorbă, nu mai căutam întîlniri, ba chiar îmi impuneam să le evit, pentru a-mi demonstra absoluta stăpînire pe mine. Vorbeam deopotrivă cu toți cei de față. Dacă întrebam de pildă pe Costin sau pe fetiță cum au dormit, unde-i papa, tot așa mă adresam și ei: —Ce faceți, domnișoară? Cu ce vă ocupați?... Spuneam că soarele arde, că bate vîntul, că e o căldură înăbușitoare, că se simte nevoe de ploae, dovedindu-mi că sînt un băiat serios și om cu inima în mînă.

Jocul acesta se sfîrși însă curînd de tot, îndată ce o întîmplare ne aduse să fim iarăși singuri. Mă plimbam într'o seară cu barca, împreună cu Costin. Guvernanta, fetița și ea rămăseseră pe mal. Tocmai dupăce am eșit din stuf, în luminișul cel mare al gîrlei, le-am mai putut zări.

Fluturarea unei batiste ne chema înapoi. Fetița plîngea după noi și a trebuit s'o luăm și pe ea.

O bucurie amestecată cu teamă se vedea pe fața ei, decum am început să vîslesc.

Rîdea la femeile de pe mal și se ținea strîns cu amîndouă mînile de marginile bărcii. Costin rupea în treacăt nuferi și-i asvîrlea la picioarele fetei. Odată se aplecă așa de mult după unul, încît barca se legănă de mai multe ori, sguduindu-ne puternic.

Dorina înspăimîntată țipă s'o aducem la mal. Amîndoi copii se dădură jos, pe cînd eu nu mă înduram de liniștea apelor sub lumina dulce a apusului și vream să plutesc singur. Costin întrebă pe Teodora dacă nu vrea să se plimbe și o îndemnă să se urce în barcă, lăudîndu-i frumusețea acestei plimbări.

— Poftiți domnișoară—adăogai eu, încurcat de bucuria unei asemenea împrejurări neașteptate și întinsei mîna ca să o sprijin.

Atingerea mînilor ei parcă mi-ar fi turnat deodată vraja acelei puteri ascunse, care-mi mistuia totdeauna vioiciunea și curajul ori deciteori ne aflam singuri. Turburat începui să vîslesc. Răceala și indiferența cu care ținusem să pozez, le găseam acum nepotrivite și josnice față de privirea ei tristă și liniștită. Cu o mînă se ținea de marginea bărcii iar pe cealaltă și-o scălda în apă, prinzînd în treacăt foile de nufăr.

Alunecam pe luminișurile stufului, ca să ajungem în partea cealaltă unde se limpezea gîrla. Nu se mai vedea decît cerul deasupra și stuful verde de jur împrejurul nostru.

Pluteam în liniște. Fiecare ne feream de a începe vorba. Și ce puteam vorbi? N'ar fi fost o alungare a simțurilor puternice, pe care le aveam fiecare?

O voiu iubi toată viața!—îmi zisei într'o explozie de entuziasm. Insăși tăcerea asta nu e o mărturie a iubirii? Mă iubește și ea... dar cine știe ce se pune între noi. De ce nu mă mulțumesc cu ceia ce-mi poate da: o privire prietenoasă și o mînă care să mă ridice în lumea unor simțiri curate? Da, o voiu iubi neclintit, o voiu iubi pentru sufletul ei, chiar dacă ar fi să-mi rup capul. De azi încolo va fi un singur gînd și un singur vis pentru mine.

Barca se înțepenise într'o pînză de brădiș și în sforțarea mea de a o rupe, se aplecă atît de mult într'o parte, că era să ia apă. Turburați ne privirăm rîzînd. O întrebai:

— Dacă s'ar fi răsturnat?

— Și ai fi avut vre-un regret? îmi răspunse zîmbind, ca și cum ar fi fost vorba de lucruri neînsemnate.

— Eu, numai unul singur, dar... Și după o clipă de gîndire: cine știe dacă n'ar fi fost mai bine pentru mine.

— Eu n'aș fi avut nici unul—adăogă ea, trecînd peste aluziile mele. Aș fi fost scutită de experiența vieții, pe care de aci

încolo trebue să o trăim „în mare" după un plan de nădejdi şi suferinţi. Şi cu ce ne alegem ? La capătul ei ne vedem atît de dezamăgiţi, încît ne mirăm de raţiunea însăşi a fiinţei noastre. O clipă din viaţa asta senină de acum preţueşte mai mult decît toată suma de fericire ce ne aşteaptă de aci încolo... Ce aş avea de regretat ? A ! frica de moarte, gogoriţa nemiloasă a oamenilor. Mulţi ar fi în stare să ceară, dacă ar fi cu putinţă, să li se schimbe viaţa măcar cu aceia a unei reptile, numai să mai trăiască cît de puţin.

Şi cu toţii ştim aşa de bine şi mai sigur ca orice, că trebue să vie moartea, uitarea şi afundarea tuturor în întuneric. Va fi o vreme cînd soarele va asfinţi tot aşa de frumos ca acum, cînd lacul va fi acelaşi, adîncit în umbrele serii, cînd luna va împrăştia aceiaşi lumină dulce peste arbori şi ape, cînd casele şi zidurile curţii acesteia vor fi poate în ruină, însă acei tineri care se plimbau cu barca în pulberea de raze a asfinţitului, nu vor mai fi.

Tăcu, rămînînd cu privirea pironită pe nufăr. Oprisem barca în mijlocul unui gol mai mare. Mai multe deschizături se făceau într'o parte şi într'alta. Licăriri roşii gîlgîiau în creţurile apei şi se prelungeau sticlind printre trestii. Vîntul parcă îşi dădea sfîrşitul în adieri rare, ce s'auzeau foşnind de departe, apoi crescînd mereu ajungeau în preajma noastră şi se pierdeau aiurite în ondulările verzi ale stufului.

Tristeţea glasului ei parcă se revărsase în aer şi mă făcea să sufăr. Liniştea şi pustiul din jurul nostru mă impresionau adînc. Priveam tăcut înspre balconul de geamuri al caselor, care abia se zărea luminat de cele din urmă raze ale soarelui, şi înaintea ochilor îmi plutea lumea într'un convoiu nemai pomenit, păşind trist în cadenţa unui cîntec de îngropare. Mă vedeam în mijlocul ei ca o pată tîrît în volbura timpului până nu mai putui să disting nimic. Inima mi se strînse de durere. In tremurul ei era o rugă de îndurare, ca o ridicare de braţe.

Imi venea să mă arunc la picioarele ei şi să mă înlănţui cu braţele, ca să mă ştiu legat de ea în vîrtejul lumii, în care simţeam cu jale că nu am decît o singură viaţă. O privii cu ochii plini de lacrimi.

— Unde o să ajung ?... isbucnii cu cu patimă ; şi nu putui nici să mă reţin, nici să mai reflectez asupra celor ce spuneam. Te iubesc şi atîta pot şti că nu mai e cu putinţă să lupt împotriva acestei iubiri. De s'ar dărîma tot cerul şi ar veni cu toate puterile lui, nu ar mai clinti nimic din mine. Viaţa nu mai are nici o însemnătate în afară şi mi-e un chin...

Glasul îmi scăzu de tot, genele îmi înotau în lacrimi. Imi luai capul între mîni.

Mută, cu o privire sticloasă, cu mînile agitate în poală, ea era în prada unui sbucium ascuns.

— Dar nu înţelegi că e o nenorocire unde vrei să ajungi ?

Trebue să fugi, să mă ocoleşti,—altminteri aştepţi să fac eu lucrul ăsta ?

— Nu mai e cu putinţă—zisei eu întrerupînd-o—vie ce-o veni. Mai curînd aş renunţa la viaţă, decît să renunţ o clipă la ceia ce simt acum.

Poţi să mă calci, să mă striveşti în picioare, cu atît mai mult te voiu iubi ; însăşi moartea o cer acum, căci nu mai am tăria să sufăr.

Faţa i se contractă deodată ca sub lovitura unei dureri şi capul îi căzu pe piept.

— Atunci trebue să-ţi spun totul. Dacă îţi vei întoarce capul cu desgust şi vei sfărîma aureola senină în care probabil că plutesc, vina nu e a mea.

Cu o voce sugrumată şi ferindu-şi privirea înlături începu :

— Viaţa mea, după judecata oamenilor, e şi mizerabilă şi urîtă. Am privit-o şi eu tot astfel, dar am încetat de cîtva timp.

Ţi-am spus că am coborît dintr'odată panta vieţii. Cînd am eşit din şcoală eram de optsprezece ani şi mai aveam un an ca să termin. Atunci s'au întîmplat lucruri care mi-au sdrobit toate visurile de fată.

Acum doi ani, tata abia a putut să-şi găsească loc pe moşia asta, după o trecere grozavă prin mizerie. Venisem aci pentru întâia oară, într'o vacanţă. Proprietarul, care era în ceartă cu nevastă-sa, locuia singur caşi acum. Numaidecît s'a şi îndrăgostit de mine. Se înţelege că l-am respins îngrozită, dar el cu atît mai mult s'a înverşunat.

In urmă mi-a făcut propuneri scîrboase... că mă ia în căsătorie...

Pe lîngă repulsiunea mea instinctivă şi nepotrivirea de vîrstă, se adăuga şi gîndul că pricinuiam desfacerea căsătoriei a doi soţi aşa de potriviţi prin viaţa josnică ce şi-au dus-o în două părţi. Dar el, pentru a fi scutit de orice bănueli, şi-a dat gîndurile pe faţă, arătîndu-le şi părinţilor mei, care au rămas, spre groaza mea, încîntaţi.

Au aflat şi celelalte rude despre această „perspectivă", şi mi-au împuiat capul.

Luptam singură şi nimeni n'avea milă de svîrcolirile mele.

Toamna am fost încurcată şi dela şcoală, totuşi am putut să ţin piept un an întreg.

Intr'o seară l-am văzut pe tata suferind. Il plouase pe cîmp şi se îmbolnăvise.

Cu faţa descompusă, sta nemişcat în bătaia luminii dela sobă. Trupul lui gîrbovit arăta sfîrşeala forţelor şi greutatea cu care mai putea să lucreze.

Pe de altă parte îmi dam seama de slabele mele puteri, pentru a-l face să spere la un altfel de ajutor din partea mea. Il priveam tăcută şi-mi imputam egoismul care mă făcea să mă gîndesc numai la mine. Mi s'a stins, din acea clipă, mila de vi-

ața mea proprie și am închis ochii, intrînd în mocirla de care nu-mi mai puteam apăra decît curăția sufletului.

E un an aproape de cînd ascundem cu toții situația mea de amantă...

Abia își mai putea stăpîni turburarea, care o făcea să plîngă. Se opri cîteva clipe pentru a se reculege, și urmă:

Am intrat într'o stare de tîmpire, în care nu mai am energia să mă judec și nici putința să mă mai ridic. Divorțul proprietarului e aproape de sfîrșit și m'am obligat să-i deviu soție. Groaza cea mare o am numai de nevastă-sa, care a venit din străinătate și va sosi chiar zilele astea aici, ca să-și vadă copiii... Simt că n'aș avea tăria s'o privesc în față, și de aceia va trebui să plec undeva...

Aceasta e viața mea. Și acum, cred, vei înțelege totul. Am înnaintea mea acest trecut, pe care văd că ai ținut să-l știi și pentru care în cele din urmă mi-am însușit răspunderea. Cum aș putea deci răspunde iubirii d-tale curate, în care poate sînt cele dintăi bătăi ale inimii, față de viața mea întinată? N'aș comite aceiași pîngărire, care s'a întîmplat și cu mine? Nu!... Nu te mai pot privi. Iubirea îmi evoacă trecutul meu silnic și înseamnă o suferință grozavă pentru mine. Ar trebui să ai milă cît de puțin și să nu continui a mă chinui...

Isbucni în plîns și își acoperi fața cu mînile.

Parcă trăiam înt'un vis aevea. Ca de un vîrtej eram luat pe sus. Nu mai știam parcă nici unde mă aflu.

Priveam împietrit la această desfășurare de scene, de emoții și suferinți, întocmai ca un spectator, care uită de lumea din jurul lui și stă adîncit cu privirea la învălmășeala tablourilor mișcătoare de pe o pînză de cinematograf.

N'am mai îndrăsnit să scot o vorbă de teamă să nu-i măresc mai mult tulburarea.

Începui să vîslesc ca să eșim din stuf în largul gîrlei. Pe mal nu se mai zărea nimeni. Se înserase și grăbeam să ne înapoiem. Ea își căpătă aceiași liniște senină, ca după o furtună, și se ferea să-mi întîlnească privirea. Vedeam bine că nu mai e în stare să mi se împotrivească, dar eu stăteam ca împietrit, în urma celor ce-mi destăinuise.

La mal i-am întins mînile, ca să poată sări din barcă. Mînile ei mai reci decît ale mele, îmi dădură un tremur în tot corpul și nu le-am mai dat drumul. Despărțirea, ce urma să fie între noi, mă înspăimîntă.

— Teodoro, îngînai eu cu glasul tremurat, orice mi-ai spune e în zadar, nu clintește nimic din mine. Ție îți este încredințată și soarta mea.

În slaba împotrivire a mînilor ei de a aluneca, simțeam lipsa de energie de a se mai putea susține. Nu mai eram în stare să mă stăpînesc. Era o înfrigurare a nervilor ce-și simțeau prin instinct prada și nu voiau s'o piardă.

O apucai în brațe și o sărutai cu patimă pe obraji, pe buze, pe gît. Slaba ei împotrivire se risipi de tot. Îi aveam tot trupul moale în mînile mele, parcă ar fi fost lipsit de viață. Îi apăsai capul pe pieptul meu și-i căutam privirea, dar ea închise ochii.

— Numai moartea ne va despărți! murmurai eu, turburat de fiorii sărutărilor.

Ea tresări din tot corpul și se smunci înapoi, isbucnind îngrozită:

— Dar ce fac eu, Dumnezeule, ce fac?

Și dupăce se trase cîțiva pași îndărăt, urmă cu o duioșie în glas, care mult timp mi-a stat pe inimă, ca o vină de ceia ce am făptuit: „Virgil, nu mă pierde, aibi milă, uită-mă, uită-mă pentru totdeauna...“

Într'un suflet urcă malul și alergă spre casă.

Cu cît o vedeam depărtîndu-se, cu atît simțeam un gol mai mare săpîndu-se în sufletul meu.

(Va urma).

Eugen Todie

Exproprierea

Contra exproprierii s'a mai adus argumentul că proprietatea fiind «sacră și inviolabilă», după cum o declară însăși constituția, trebue s'o respectăm, oricare ar fi întinderea ei.—cu alte cuvinte dreptul de proprietate fiind un drept sfînt, Statul nu-l poate reduce, nici în formă și nici în exercițiul său.

Pentru a dărîma acest argument prezentat contra exproprierii, va trebui să stabilim mai întâiu ce este dreptul în general?

După teoriile moderne dreptul este o *regulă de conduită obiectivă*, adică stabilită în favorul colectivității, și care derivă din noțiunea de solidaritate socială [1]). Cu alte cuvinte, dreptul nu este creat în interesul individului, nu este subiectiv, ci obiectiv, adică este creat *în interesul general al societății*. Dreptul prin urmare este un *element eminamente social*, fiind definitiv stabilit pentru a face cu putință traiul în societate. Dreptul în acest sens este un produs social, căci nu se poate concepe dreptul fără societate. La popoarele sălbatice, care nu trăesc în societate, nu întîlnim noțiunea de drept, căci scopul dreptului este asigurarea condițiunilor de viață ale societății. Societatea, într'un cuvînt, este subiectul de scop al dreptului, după expresiunea lui Ihering. [2])

Din această noțiune modernă a dreptului, decurge consecința că dreptul nu este imutabil, *ci este evolutiv, trebuind să se transforme odată cu nevoile societății*.

„Nu există lege care să nu se poată schimba", exclamă marele om de drept *Ihering* [1]); iar *Léon Duguit*, celebrul profesor din Bordeaux, în opera ce am citat deja, scrie: „cuprinsul regulei obiective, adică al dreptului, este un cuprins de fapt, *vecinic pe cale de transformare*, variind cu epocile și țările".[2])

1) *Léon Duguit*. L'état, le droit objectif et la loi positive.
2) *Ihering*. Scopul în Drept. Traducere de Păcățianu pag. 297.

În adevăr, dacă cercetăm toate legile, vedem că ele nu se alcătuesc, în mod spontan, prin construcțiuni artificiale ale spiritului omenesc, nu sînt produsul abstract al rațiunii, ci sînt expresiunea împrejurărilor politice, economice și sociale ale unui popor la un moment.

Legile derivă din condițiunile reale de existență ale unui popor, precum și din noțiunea de solidaritate. Astfel fiind, întrucît condițiunile de viață ale unui popor și noțiunea de solidaritate, ce trebue să domnească într'o societate, se schimbă mereu,—este foarte natural ca și dreptul, care este expresiunea acestor împrejurări, să evolueze, să se transforme neîncetat.

Din noțiunea *dreptului obiectiv, dreptului social* cu alte cuvinte, rezultă și consecința că dreptul trebue modificat, mai ales atunci cînd ajunge în contradicțiune cu interesele generale ale societății. Dintre interesele unei societăți, desigur că cel mai superior este acela de a asigura *liniștea socială*. Această liniște nu se poate asigura, decît făcînd cu putință existența intereselor legitime ale tuturor membrilor societății, adică asigurînd *echilibrul intereselor*. După definițiunea lui *Kant*, dreptul nu este altceva decît „totalitatea condițiunilor, care limitează libertatea fiecăruia *pentru a face cu putință acordul dintre libertățile tuturor*".

Asfel fiind, dreptul unui individ, care trăește în societate, *nu poate fi niciodată absolut*. De aceia vedem, în societățile bine organizate, că fiecare drept este înconjurat de *numeroase restricțiuni*.

„Drepturile unui individ, spune *Laurent*, sînt mărginite de obligațiunea ce are acel individ de a nu atinge drepturile *deopotrivă de respectabile* ale semenilor săi".[3]) Spre a lua numai un exemplu: dreptul de a circula este unul din drepturile cele mai simple și naturale ale unui cetățean. Acest drept, care pare nelimitat, are însă numeroase restricțiuni, anume: dreptul acesta este acordat numai cu condițiunea de a nu împiedeca dreptul de a circula, deopotrivă de legitim, al celorlalți cetățeni, cu care trăește în societate și cu condițiunea de a se supune regulamentelor întocmite de administrațiune pentru a preveni accidentele.

Acest lucru se petrece cu toate drepturile [4]). Cu cît un

1) *Ihering*. Op. cit. pag. 226.
2) *Léon Duguit*. Op. cit. pag. 99.
3) *Laurent*. Vol. VI pag. 138.
4) *Ihering*. op. cit. pag. 333 zice: „Nu există nici un drept, despre care subiectul ar putea zice: acest drept îmi aparține mie, în mod exclusiv; eu sînt domn și stăpîn peste el, deci societatea nu poate să mi-l restringă".

drept este mai însemnat, cu atît are mai multe limite. Aceste limite sînt drepturile similare ale celorlalți cetățeni.

Restricțiunile tuturor drepturilor derivă din *ideia de egalitate*, ce trebue să domnească între membrii unei societăți,—unită cu *ideia de solidaritate*, care asigură armonia socială.

Cetățenii unui Stat fiind egali în principiu, toți trebue să aibă putințe egale de a-și apropia foloasele organizării sociale; nu este admisibil ca un cetățean să posede un drept, în mod absolut, adică să monopolizeze acel drept.

De asemenea, noțiunea de solidaritate, pe care se bazează întreg edificiul social, cere ca fiecare cetățean să-și limiteze drepturile sale,—pentrucă altfel semenii săi vor suferi de exercițiul abusiv al acestor drepturi, și suferința semenilor se va resfrînge și asupra lui, căci cetățenii în suferință vor provoca turburări sociale care vor fi dăunătoare, în primul rînd, acelora care au abuzat de drepturile lor.

Nici vorbă nu poate fi deci de *drepturi cîștigate*, întrucît legile trebue să se modifice odată cu modificarea condițiunilor reale dintr'un stat,—întrucît dreptul nu poate să acorde nimănui o putere subiectivă absolută, ci numai o putere obiectivă, limitată în vederea realizării solidarității sociale.

Așa că dacă societatea nu mai poate dăinui cu formele de drept dintr'un moment dat, modificarea dreptului se impune, ca *un imperativ categoric*, căci scopul final al dreptului este, după cum am arătat, *existența societății*.

*

Cine este în măsură și are datoria de a asigura echilibru, între interesele indivizilor ce compun o societate, prin stabilirea limitelor, impuse de ideia de egalitate și solidaritate socială?

Desigur că numai *Statul*. In adevăr, oamenii intrînd în Stat au renunțat la drepturile lor absolute, *lăsînd Statului grija de a le organiza și armoniza*. Oamenii deci s'au hotărît să trăiască în Stat, cu condițiunea ca Statul să le asigure liniștea necesară, prin stabilirea echilibrului între drepturi.

In societățile organizate în Stat, Dreptul—derivînd dela Stat—urmează că tot el îl poate modifica, cînd socotește că aceasta este în interesul general.

Statul prin urmare are rolul și datoria de a înlătura toate piedicele, care stau în calea solidarității sociale și a lua toate garanțiile care să asigure această solidaritate. „Statul trebue să voiască *conform solidarității sociale*", după cum se exprimă *Léon Duguit* [1]).

1) *L. Duguit.* Op. cit. pg. 144.

Statul trebue să pue frîu egoismului particularilor, care îi împinge să exagereze drepturile lor și să încalce drepturile semenilor.

Intr'un cuvînt Statul trebue să stabilească și să garanteze echilibrul între drepturile cetățenilor.

Nu trebue deci ca Statul să piardă nici o clipă din vedere datoria sa în această privință.

*

Dintre drepturile pe care Statul le acordă cetățenilor, de sigur că cel mai de samă este dreptul de proprietate funciară: căci pe de o parte, omul are nevoe de pămînt pentruca să locuiască, să se hrănească și să se miște; iar pe de altă parte, pămîntul este limitat.

De aceia dreptul de proprietate trebue să fie un drept *prin excelență social*. Proprietatea funciară trebue să devie *în funcțiune de societate*, adică trebue organizată și *modificată conform cerințelor și nevoilor sociale*.

Istoria ne confirmă această afirmațiune: la început proprietatea a fost colectivă, pentrucă așa cereau nevoile sociale; s'a transformat apoi în proprietate individuală, sub presiunea noilor nevoi sociale [1]).

Dreptul de proprietate *nu poate fi deci absolut*; proprietatea nu poate fi „sfîntă", cum o numesc partizanii școalei individualiste.

„Calificativul de sfințenie se dă proprietății, tocmai de aceia care n'au nimica sfînt; egoistul mizerabil a cărui viață n'a produs nici un act de abnegațiune, materialistul care n'are altă grijă decît de a lua proprietățile altora,—toți reclamă pentru proprietate un calificativ, pe care de altfel nu-l cunosc, ci îl batjocoresc și îl calcă în fiecare zi în picioare" [2]).

Dacă s'ar admite această teorie, care consideră proprietatea ca sfîntă și inviolabilă, Statul nu ar putea construi o linie ferată care aduce propășirea țării întregi, o fortificațiune care pune țara la adăpostul dușmanilor; urmarea ar fi că nici un progres n'ar fi cu putință într'un Stat.

Dreptul sfînt de proprietate ar atrage într'un cuvînt după sine pieirea societății. De aceia, în nici un Stat din lume dreptul de proprietate nu este nelimitat. In orice Stat, dreptul de proprietate capătă *o mulțime de restricțiuni*.

Proprietarii funciari n'au decît puteri obiective; dreptul lor se mărginește la putința de a stăpîni, în conformitate cu interesele sociale, cu solidaritatea socială. Numai un Robinson, un om trăind izolat, ar putea fi proprietar absolut.

1) Pentru detalii a se consulta: *Em. de Laveleye*. La propriété et ses formes primitives. *Achille Loria*. Analisi de la proprietà capitalista.
2) *Ihering*. Op. cit. pag. 339.

Dacă analizăm de aproape dreptul de proprietate în statele organizate, constatăm că acest drept are cele mai multe limite, întrucît este cel mai util pentru întreaga societate: limite din consideraţiuni de higienă, de căi de comunicaţiuni, de apărare naţională, de vecinătate, etc..

Dar ni se va obiecta, *cum rămîne cu libertatea* pe care omul o are de a dobîndi şi stăpîni bunuri funciare? Dacă este vorba de libertate, ştim cît este ea de mărginită în societate. Iată ce plastic caracterizează *Ihering* libertatea de care se bucură omul în societate:

„Bilanţul libertăţii individuale este următorul: n'ai nimica numai pentru tine; pretutindeni lîngă tine ai societatea şi, ca mandatară a intereselor ei, legea. Pretutindeni societatea e tovarăşa ta, care îţi cere partea ei din tot ce ai, din tine însuţi, din puterea ta productivă, din copiii tăi, din corpul tău, *cu atît mai mult din averea ta*" [1]).

Léon Duguit, de asemenea, arată foarte lămurit în ce consistă libertatea omului, care trăeşte în societate:

„Omul are dreptul de a-şi desvolta în mod liber activitatea sa, dar în acelaşi timp el nu poate pretinde acest drept, decît în măsura în care îşi consacră activitatea sa *pentru a înfăptui solidaritatea socială*. Libertatea astfel înţeleasă capătă o bază care nu se poate dărîma, căci ea se traduce prin libertatea ce are omul de a-şi împlini datoria sa socială" [2]).

Astfel fiind, exproprierea proprietăţii latifundiare este foarte legitimă, ba chiar *se impune*, căci exproprierea nu este altceva decît limitarea dreptului de proprietate.

Ar fi inadmisibil în adevăr să existe acest drept pentru Stat, cînd e vorba de crearea unei lucrări de agrement, a unui parc sau a unui bulevard într'un oraş şi să nu existe acest drept, *pentru consolidarea naţională a Statului însuşi*.

Ar fi inadmisibil ca să se poată expropria în întregime proprietăţile de mînă moartă, din a căror venituri se întreţin spitale şi şcoli, şi să nu se poată aplica acest principiu, în mod parţial, proprietăţilor particulare ale căror venituri, în mare parte, se cheltuesc în străinătate pentru desfătări.

Dacă analizăm mai de aproape dreptul de proprietate în statele moderne, vedem că exproprierea proprietăţii private cu justă despăgubire este indiscutabilă,—căci proprietarul nu are alt drept decît *valoarea* proprietăţii, singurul lucru pe care îl garantează, în mod efectiv, Statul. Întrucît deci proprietarul îşi capătă echivalentul, exproprierea trebue admisă, fiind vorba *numai de o transformare a capitalului*.

Am fi înţeles să se fi mai discutat acest drept la 1864, cînd se credea că numai proprietatea funciară reprezintă bogăţie, însă azi, cînd valorile mobiliare au luat un aşa de mare avînt în ţara noastră şi sînt mai productive chiar decît moşiile,

1) *Ihering*. Op. cit. pag. 339.
2) *Léon Duguit*. Traité de Droit Constitutionnel. Vol. I pag. 30.

nu se mai poate opune nici un argument la transformarea capitalului proprietarilor latifundiari.

De aceia economiştii şi oamenii de drept sînt de acord în această privinţă.

Gustav Schmoller, cunoscutul economist de nuanţă conservatoare, spune în tratatul de Economie politică următoarele:

„Ori decîte ori dreptul nemărginit al proprietăţii funciare atrage după sine consecinţe neprielnice pentru clasa ţărănească, trebue să venim în ajutorul clasei ţărăneşti printr'o mare politică agrară, *care să transforme o parte din proprietatea mare*, încărcată de datorii şi *ajunsă inutilă, în proprietăţi ţărăneşti* [1]).

Profesorul *Von der Golz*, dela Bonn, se pronunţă şi el în favorul exproprierii, prin următoarele cuvinte:

„În toate Statele în care, în urma creşterii populaţiunii sau din alte pricini, o parte însemnată a populaţiunii a fost exclusă dela folosinţa nemijlocită a pămîntului, s'au produs din această cauză lupte interne, care au adus după ele tulburări şi sărăcie, adesea chiar răscoale sîngeroase. *Nu se va putea remedia această situaţiune decît pe cale de expropriere legală*, despăgubind pe actualii proprietari ai pămîntului" [2]).

Adolf Wagner, celebrul profesor din Berlin, este de aceiaşi părere: „Un drept raţional de *expropriere silită* trebue să vie în ajutor, pentruca să asigure întrebuinţarea cea mai utilă pentru obştie.

„În această chestiune nu prezintă importanţă decît faptul, ca organizaţiunea juridică a proprietăţii funciare să păstreze populaţiunea rurală cît mai sdravănă şi mai activă pentru munca agricolă şi astfel să îndeplinească o funcţiune mai însemnată pentru întreaga viaţă naţională" [3]).

Ca să arătăm că în toate ţările civilizate opiniunea oamenilor de ştiinţă asupra exproprierii este aceiaşi, vom cita şi pe *Léon Duguit*, profesorul francez de Drept public din Bordeaux.

Iată în ce mod rezumă el dreptul de proprietate funciară:

„Proprietatea funciară, bazîndu-se *numai pe utilitatea socială*, nu poate să existe decît în măsura cerută de utilitatea socială. Legiuitorul poate deci aduce proprietăţii individuale toate restricţiunile care sînt impuse de nevoile sociale. Proprietatea nu este deci un drept sfînt şi intangibil, ci un drept care se schimbă mereu şi care *trebue să se modeleze după nevoile sociale*, pe care trebue să le satisfacă. Dacă soseşte timpul în care proprietatea individuală nu mai răspunde unei cerinţi sociale, legiuitorul trebue să intervie pentru a organiza o altă formă de apropriaţiune a bogăţiilor".

„De aceia, continuă Duguit, într'o ţară în care proprietatea individuală este recunoscută de legislaţiunea pozitivă proprieta-

1) *G. Schmoller*. Principes d'Economie politique pag. 387 şi urm.
2) *Von der Golz*. Agrarwesen und Agrarpolitik. 1904 pag. 66.
3) *Ad. Wagner*. Die volkswirtschaftliche Principienfrage der Rechtsordnung. Handwörterbuch des Staatswissenschaften Vol. IV. pag. 114 şi urm.

rul are, prin faptul însuşi că este proprietar, *un anumit rol social de îndeplinit şi întinderea dreptului său de proprietate trebue să fie determinată de lege*, după rolul social pe care el este dator să-l îndeplinească : *el nu poate pretinde alt drept decît de a putea îndeplini liber şi pe deplin funcţiunea sa socială*" [1]).

Cel care însă a pledat mai cu căldură în favorul exproprierii a fost *Ihering*, renumitul profesor german din secolul trecut. Cu atita este mai însemnată părerea lui Ihering, cu cît el a aprofundat dreptul roman, acel drept care a creat proprietatea individuală, asupra căruia a şi scris o operă celebră intitulată : „Spiritul Dreptului Roman".

„Insemnătatea exproprierii este cu totul necunoscută, zice Ihering, dacă în ea se vede o ingerinţă în proprietate, o enormitate care stă în contrazicere cu ideia de proprietate. Din contra, *ideia însăşi de proprietate o reclamă, în mod inevitabil, căci exproprierea este rezolvirea problemei: cum au să se împace interesele societăţii cu interesele individului proprietar*, adică cum putem face din proprietate o instituţiune practică, capabilă de viaţă. *Fără existenţa dreptului de expropriere, proprietatea ar deveni un blestem al societăţii şi anume, nu numai în caz de strîmtorare generală, ci chiar şi atunci când persoana privată se află în strîmtoare*".

Dar chiar oamenii de stat au pus în practică principiul exproprierii proprietăţii funciare, în vederea creării unei clase ţărăneşti puternice.

Astfel : în *Prusia* legea dela 1907, admite exproprierea marilor proprietăţi în acest scop,—chiar în *Anglia*, ţara clasică a liberalismului economic, s'a hotărît prin legea din 1908 exproprierea silită a proprietăţilor latifundiare. [2])

De asemenea în *Olanda* şi *Spania* sînt depuse proecte de legi, în acest scop [3]).

*

Credem deci că am stabilit, că exproprierea proprietăţii este admisă.

Am văzut însă că exproprierea atît în drept, cît şi în fapt, ca să fie legitimă, trebue să fie cerută de nevoi sociale.

Rămîne deci să mai demonstrăm că, la noi în ţară, nevoia socială reclamă, în mod imperios, exproprierea proprietăţii latifundiare.

Pentru acest scop, va trebui mai întâiu să cercetăm, dacă proprietarul latifundiar îşi îndeplineşte la noi în ţară funcţiunea sa socială,—căci, după cum am arătat, proprietatea este o funcţiune socială.

1) *Léon Duguit*. Traité de Droit Constitutionnel Vol. II. pag. 159.
2) *P. Deromas*. Le petite propriété rurale.
3) *Luigi Luzzatti*. La Tutela economica, giuridica e sociale della piccola proprietà. pag. XV şi XXV.

Dacă ne considerăm proprietarii noştri latifundiari, constatăm că foarte mulţi din aceşti proprietari latifundiari sînt *absenteişti* [1]).

Cum au să poată deci să-şi îndeplinească misiunea socială, de îndrumători ai agriculturii şi de patroni naturali ai ţărănimii, cînd tot timpul anului trăesc în străinătate ?

Dintre proprietarii care trăesc în ţară, majoritate *îşi arendează* moşiile, în cea mai mare parte la străini [2]),— fără a cerceta antecedentele, priceperea şi capitalul de care dispun aceşti arendaşi.

Este de ajuns ca un amator să le dea un preţ mai ridicat decît ceilalţi, pentruca proprietarul să-i arendeze moşia.

Cel puţin dacă proprietarii ar prevede clauze favorabile pentru ţăranii de pe moşie, în contractele de arendare. N'am văzut nici un contract de arendare, în care proprietarii latifundiari să oblige pe arendaş, de ex. să rezerve islaz pentru vitele sătenilor sau să le dea oarecare întindere de moşie pentru cultură, sau să le garanteze alte avantagii [3]). Arendaşii avînd deplina libertate, au exploatat pe săteni în mod cît se poate de neuman.

Faţă de pămînt proprietarii au avut aceiaşi lipsă de solicitudine : în contractele de arendare nu se prevedea nici un asolament obligator, nici o restituire de făcut solului. De aceia arendaşii s'au dedat la o cultură hoţească, *Raubcultur* cum zic Germanii.

Cît priveşte pe proprietarii latifundiari, care îşi cultivă singuri moşia, avînd întinderi prea mari de supravegheat, care cer muncă şi oboseala mare, sînt forţaţi să-şi angajeze mai mulţi administratori în mîna cărora rămîne exploatarea moşiei şi soarta sătenilor de pe moşie.

Munca proprietarilor se reduce la inspectarea moşiei, odată, cel mult două ori pe an.

Administratorii se poartă tot atît de rău faţă de săteni, ca şi arendaşii, poate chiar mai rău, întrucît sînt numeroşi şi singura lor grijă este să se îmbogăţească cît mai repede, înşelînd pe proprietar şi exploatînd pe săteni.

Promovarea culturii de asemenea n'au putut să o înfăptuiască marii proprietari. Instrumente agricole nu posedă [4]), spiritul de asociaţiune nu există între marii proprietari, cîmpuri de experienţă nu posedă; iar capitalurile obţinute din împrumuturile la Creditul Rural, în loc să se transforme în îmbunătăţiri pe moşie, au mers în străinătate pentru desfătări, sau în ţară la cluburi.

1) D. *B. M. Dimitropol* a afirmat, în şedinţa Camerei dela 21 Martie 1914, că absenteiştii stăpînesc în ţară 200.000 Ha.
2) Statistica arată că 60.20% din proprietatea elte 100 Ha. este arendată şi 36% la străini.
3) Excepţiune făcu numai Academia Romînă. Cf. D. Busoiceseu. Arendarea moşiei Moara Grecilor.
4) Cunosc proprietari de 7—10.000 pogoane care n'au un singur plug şi o pereche de boi. La un proprietar de 3.000 pogoane, la care am poposit o noapte, n'am putut lua un pahar cu lapte.

Astfel se explică pentruce proprietarii mari la noi în țară nu au ajuns să producă decît maximum 20 Hl. la Ha. griu, cu tot solul fertil al țării noastre, pe cînd în pămînturile Franței, sau ale Angliei mai cu seamă, s'a atins chiar cifra de 40 Hl.

Dar, afară de această lipsă dela datorie, proprietarii latifundiari nu și-au îndeplinit funcțiunea socială și din alt punct de vedere.

Proprietatea solului,—pentrucă acordă aceluia ce o deține o mare putere socială, prin aceia că are în mîna sa existența a familiilor ce trăesc pe moșie,—nu se poate considera ca orice exploatare comercială, ca atare atrage din partea proprietarului o mulțime de îndatoriri față de populațiunea ce locuește pe moșie, cu atît mai mult cu cît această populațiune este foarte îndepărtată de centrele mari din țară.

Aceste îndatoriri sînt de ordin cultural și moral. Proprietarul trebue sau să îngrijească de școala și biserica statului,—să o întreție și să supravegheze îndeplinirea datoriei de către cei puși de Stat să lumineze țărănimea. Atît prin fapte cît și prin cuvinte, proprietarul are îndatorirea să lumineze și să aducă pe calea cea dreaptă pe sătenii de pe moșie.

Proprietarul trebue într'un cuvînt să fie conducătorul sufletesc al populațiunilor rurale [1]).

Dacă deci considerăm pe proprietarii latifundiari și sub acest raport, vedem că nu și-au îndeplinit datoriile morale și culturale față de țăranii de pe moșiile lor.

Astfel fiind, întrucît proprietarii singuri s'au demis din funcțiunea lor, Statul va trebui să consfințească și în drept ceia ce se petrece în fapt.

Latifundiile sînt de asemenea un rău economic. Am arătat mai sus cum porțiunile depărtate de sat nu se pot cultiva în mod intensiv. Supravegherea culturii pe proprietățile latifundiare este imposibilă. Cultura se face de către salariați pe proprietatea latifundiară și din această cauză se face prost, căci omul care muncește pentru altul nu dă maximum de intensitate și productivitate a muncii.

De altfel în agricultură, din cauza legii rendementului mai puțin decît proporțional, nu se petrec lucrurile ca în industrie, unde orice capital urcă beneficiile.

Din aceiași cauză, culturile care cer muncă multă nu se obișnuesc pe proprietățile latifundiare, cum ar fi de exemplu cultura legumelor, a lucernei, a tutunului, etc.

Dar latifundiile la noi în țară au împiedecat orce agricultură rațională la săteni, prin faptul că au aservit munca sătenilor. In adevăr, sătenii sînt nevoiți să-și neglijeze cultura pe proprietățile lor, pentru a munci proprietatea latifundiară cu precădere. De aceia țăranii execută pe pămînturile lor toate muncile cu întîrziere.

1) Proprietarii din Rominia n'au să se mire și să fie geloși, că în acest rol au fost înlocuiți de învățători și preoți. Vina este a lor, pentrucă și-au pierdut încrederea sătenilor, trăind departe de moșiile lor.

Urmarea e că produsele lor sînt de calitate și cantitate inferioară.

Acest fapt se evidențiază, dacă cercetăm statisticile agricole ale Ministerului de Domenii. Astfel, după aceste statistici, de unde proprietatea mai mare de 100 Ha. produce în medie 19 Hl. la Ha., proprietatea mai mică de 100 Ha. produce numai 17 Hl. la Ha. In județele de mică proprietate însă, cum sînt Muscelul și Vîlcea unde nu există proprietari latifundiari, unde, deci proprietatea mică nu este stînjenită în exploatarea ei, această proprietate produce mai mult decît cea mare [1]).

De asemenea, pentrucă marii latifundiari nu au putut suporta risicul de exploatare și capitalul viu și mort, care în agricultură nu se poate întrebuința decît într'un timp mărginit,—au aruncat în spinarea sătenilor toată cheltuiala și întreg riziсul exploatării [2]). Din această cauză sătenii n'au putut progresa în mod simțitor, dimpotrivă au dat înapoi.

Am arătat mai sus alte rele ale latifundiilor, anume că *provoacă fărămițirea proprietăților* mici și mijlocii și le împiedecă în expansiunea lor. Nu vom mai insista deci.

Arendășia, care se practică pe o scară așa de întinsă în Rominia, este datorită de asemenea *imenselor latifundii* ce există la noi în țară. In adevăr, statistica ne arată că cu cît proprietățile sînt mai mari, cu atît sînt arendate într'o proporție mai mare. Astfel, pe cînd proprietățile între 50—100 Ha. nu sînt arendate, decît într'o proporțiune de 24%, cele de 3000—5000 Ha. sînt arendate într'o proporție de 73,36%. Fenomenul este foarte explicabil, întrucît numai latifundiile se pretează la specula sătenilor, latifundiul putîndu-se compara cu pînza unui păianjen, în suprafața căreia orce sătean este la discrețiunea absolută a marelui cultivator, căci încotro s'ar mișca pe raza latifundiului dă de aceleași condițiuni de muncă.

Faptul că unii cetățeni aglomerează în mîna lor imense întinderi de pămînt, este *periculos pentru liniștea țării*, căci în agricultură nu este ca în industrie, unde mărirea unei uzine crează noi venituri lucrătorilor. In agricultură aglomerarea unei mari întinderi de pămînt, latifundiul, înlătură dela proprietate un număr mare de săteni și prin aceasta le ridică mijlocul de existență. Urmarea este că cei înlăturați dela proprietate se agită, provoacă mișcări, foamea fiind un rău sfătuitor.

In fine, pericolul cel mai mare al existenții latifundiilor este că *împiedecă aplicarea oricărei reforme politice*. Admițînd că s'ar înfăptui în țara noastră reforma electorală, prin colegiul unic sau sufragiu universal, ea nu va putea asigura libertățile politice, cît timp proprietarii latifundiari, deținînd în mînile lor

1) In județul Vîlcea d. ex. în anul 1913, proprietatea mică a produs 17 Hl. și 4 la Hectar, pe cînd cea mare numai 15 Hl. 2,—adică mai mult cu 2 Hl. și-e.

2) Din vitele întrebuințate în agricultura noastră 93% aparțin sătenilor și numai 7% marilor cultivatori. Din pluguri: 91% aparțin sătenilor și numai 9% marilor cultivatori.

mijloacele de existență ale sătenilor, ii vor putea conduce la vot ca pe o turmă.

Din toate punctele de vedere deci, latifundiile sînt dăunătoare; nevoia socială, ca ele să fie distruse, este evidentă. „*Latifundiae delendae sunt*", trebue să fie convingerea orcărui bun Romîn.

Ca concluziune credem, că a sosit in Romînia timpul, profetizat de *Ihering*, prin următoarele cuvinte: „Va veni un timp, în care proprietatea va avea o altă formă decît cea de azi, *un timp în care societatea va recunoaște tot atît de puțin afirmativul drept al individului de a aglomera în mînile sale întinderi mari de pămînt, din care sute și mii de țărani ar putea trăi în mod independent*,—pe cît de puțin recunoscut azi este dreptul tatălui antic asupra vieței copiilor săi, dreptul stăpînului antic asupra vieții sclavilor săi" [1]).

Constant Georgescu.

1) *Ihering*. Op. cit. pag. 338.

Circa Sacra

Biserica și împrejurările bisericești dela noi încep, din ce în ce mai mult, să ne intereseze și să ne dea de vorbă. Dintr'un 'ntîiu, au fost tulburările și pricinile zgomotoase care au chemat luarea-aminte a lumii laice asupra sfintei instituțiuni. În cîteva răstimpuri, zile și săptămîni, au fost la ordinea zilei, în țară, aprinse cestiuni bisericești și ziarele noastre nu mai puteau prididi nici pe cititori, nici materia de imprimat. Dar puhoiul certurilor și al rivalităților a trecut, la fel puhoaelor de primăvară, iar în albia capricioasă și îngustă a opiniunii și a convingerii publice a rămas un pîrăuaș mai clar și persistent: Biserica merită mai mult interes, un alt interes, decît cel din zilele de scandal... Oameni gînditori, oameni cu simț pozitiv și patriotic și-au dat seama că această arhi-milenară și venerabilă instituție tot ne mai trebuește, ba poate și mai mult decît pînă acum, și-au început să întrebe și să se întrebe ce-ar fi de făcut ca s'o îmbunătățim și s'o inviorăm. Și prin vorbă și prin scris, s'au propus și se propun numeroase soluții. Zilnic, în cotidianele noastre cele mari, găsești idei, plîngeri, remedii, constatări... toate privitoare la Biserică și la servitorii sfîntului altar. E un semn bun. Fiecare dintre noi începe să se simtă chemat și ațîțat de problemele bisericești.

Ba de cîtva timp se dă pe față și un fenomen, pînă acum străin obiceiurilor și sufletescului nostru. O notă viguroasă și stridentă anticlericală trece, uneori, prin concertul de seară și de dimineață al ziarelor noastre. Este adevărat că în materie religioasă poporul nostru e foarte original. Nu prea seamănă cu nici unul dintre neamurile pravoslavnice. Dar, dacă judec bine, dușmănia împotriva preotului și a bisericii nu sînt în firea romînească. Prea bisericoși nu sînt romînii, trebue s'o spunem, însă nici ierofobi n'au fost vreodată. În biserica romano-catolică și în numeroasele biserici crescute din tulpina protestantă, s'au pe-

trecut lucrurile într'altfel. Acolo, atît iubirea pentru biserică și miniștrii ei cît și ura împotriva lor au clocotit și au spumegat adeseori, chiar cu spume de sînge. Acelaș lucru s'a văzut—dar mult mai rar și mai atenuat—și la unele din bisericile ortodoxe, surori bisericii noastre. La noi, însă, nu. S'ar putea spune despre Romîni că sînt mai mult filosofi religioși decît religioși. Cu toate acestea, iată că începem să avem și noi temperamente anticlericale. Harapnicele care pocnesc atît de crunt, atît de dîrz, în sutana preotului catolic din Occident, mai ales din Franța, iată, prind să pocnească și în anteriul bietului nostru preot! Dacă preotul din Occident a meritat ori nu aceste lovituri, treaba lui și treaba apologeților bisericii catolice. Cînd e vorba de preotul nostru mi se pare că se schimbă lucrul. Preotul nostru nu s'a făcut niciodată vinovat de greșelile speciale pe care le ispășește azi preotul catolic și atunci rostul și lipsurile lui trebuesc măsurate, cu altă măsură, mai dreaptă și mai calmă.

Imi propun, în această oră, cînd atîta lume se ocupă de biserică și de servitorii ei, să notez unele observații, și unele idei pe care le-am adunat în cîțiva ani de experiență bisericească—*circa sacra*. Voim cu toții, vorbim cu toții de schimbări, de transformări, în viața noastră politică și socială... Viața bisericească trece și ea pe aci, ca un vas sanguin, printre alte vase de acelaș fel. Cînd vom ameliora viața noastră politică și socială, ne va rămînea să ne ocupăm și de biserică, sau, poate și mai bine, consolidînd edificiul social ne vom gîndi. în acelaș timp, ce vom face și cum vom face ca să întărim și biserica. Orice observații, orice propuneri, și chiar orice mustrări, dacă izvorăsc dintr'un dor de mai bine, pot să fie folositoare și fecunde. Prin urmare, alăturea cu alții și printre alții, arunc și eu un pumn de note bisericești—poate pleavă, dar poate și cîteva grăunțe—vîntului prielnic și atențiunei celor ce au datoria și puterea să ne facă să trăim mai bine și mai nobil, în țara aceasta.

*

Acum vreun an sau doi, d. profesor universitar Simion Mehedinți a publicat o broșură întitulată *Popeștii Partidului Liberal*. Imi pare foarte rău că n'o mai am sub mînă și că nu pot să recitesc din ea oarecare fraze care mi-ar fi trebuit. Broșura d lui profesor universitar este, în fond, o polemică veselă și de duh împotriva nu știu căror adversari politici care îl acuzau că d sa, d. Mehedinți, s'ar fi numit odinioară Popescu și ca ar fi fecior sau nepot de preot. D-sa s'a legat atunci de Popeștii partidului liberal—într'adevăr foarte mulți, fie că nu-i cheamă Popescu, fie că îi cheamă Popescu. Firește, era și șagă, era și înțepătură. Eu, însă, iau partea serioasă a lucrului. E adevărat, sînt foarte mulți Popescu, în partidul liberal; dar sînt tot atît de mulți și

în partidul conservator, și în cel conservator-democrat. Dacă toți feciorii, nepoții și rudele preoților noștri s'ar numi numai Popescu, am vedea, cu mirare mare, că mai toți oamenii inteligenți, harnici și bine situați din țara noastră sînt din seminția lui Levi, cel afierosit altarului! Toată societatea noastră actuală este viguros străbătută și îmbrățișată de vlăstarii crescuți din trunchiul preoțesc. Gîndiți-vă fiecare dintre dv. la cunoscuții și prietenii cei mai de seamă și mai cu greutate pe care îi aveți și aduceți-vă aminte sau întrebați cine au fost părinții, unchii, moșii și strămoșii lor. Fără nici o exagerare, e greu din cale afară să găsești azi, printre medicii, magistrații, militarii, profesorii, funcționarii, artiștii și mai cu samă îmbogățiții noștri de dată proaspătă (dacă se trag într'adevăr din părinți neaoși romîni) se găsești altceva decît feciori, nepoți și strănepoți de preot.

Faptul acesta, care este cu totul spre cinstea clerului nostru de mir, merită să fie considerat mai de aproape. Multă vreme—secoli întregi—preoțimea din țările noastre și-a trăit viața ei cinstită și retrasă. Din preot eșia tot preot și așa se face că întîlnim azi preoți bătrîni, cari sînt a patra, a cincea spiță dreaptă, într'o venerabilă scară genealogică preoțească. Dar de o jumătate de veac încoace împrejurările multe și nenorocite care ne osîndeau la nemișcare s'au schimbat. Am scuturat stăpînirea străină, am scuturat protipendada venită la noi gata, de aiurea și am început să ne frămîntăm și să ne luptăm noi între noi, pentru boerie și pentru dregătorii. Boeria din Fanar a înțărcat. Vlăstarii ei, sădiți mai demult în țară, au fost repede prididiți și încet-încet înnăbușiți de vlăstarii romînești. A crescut cine a putut, a ajuns bogat cel înzestrat de fire cu mai mult simț practic și cu mai multă putere de stăruință. Aici copiii preoților au fost în fruntea învingătorilor. Erau de acasă pregătiți ca să învingă. Casa preotului a stat și trebue să stea totdeauna mai sus decît a credincioșilor și în cinste și în bună stare. Un preot adevărat trebuia să fie altădată și trebue să fie și azi, la țară, un temeinic gospodar. Altfel cum și-ar ține preotul cuviința și rostul lui, fără oarecare înstărire? Preotul nostru a muncit întotdeauna; a fost un factor economic important și este și azi. Intre agricultorii noștri, lăsînd la o parte pe cei mari și prea mari, preoții sînt cei mai muncitori. Sînt cauze mai multe și prin care voi trece mai tîrziu care constrîng pe preotul dela țară să fie un gospodar neadormit, să se deștepte cu ciocîrlia și să muncească la cîmp cu îndîrjire, pînă la ivirea stelelor. E o lege firească: cine adună cu spor trebue să aibă, sau în termeni bisericești: vrednic este lucrătorul de plata sa. Cu adevărat vrednică este preoțimea noastră de rodul ostenelelor ei, de averile modeste și sigure pe care le adună cu destulă trudă, în vipia soarelui de vară. Neapărat, copiii acestor oameni harnici vor fi mai totdeauna niște copii ai pildei celei bune și ai muncii. La amicii și la colegii mei feciori de preoți am observat, de regulă,

respectul pentru ban, cumpătarea și sîrguința. Acești amici și colegi au de multe ori asupra noastră incontestabile avantagii. Sînt feciori de oameni sănătoși. Au crescut într'o atmosferă liniștită și cucernică. Au văzut, în copilăria lor, cu ce răbdări și cu ce sudori se adună banul.

Iată, deci, această progenitură a noului Levi venind pe lume în cele mai bune condițiuni, crescînd sănătos, nutrindu-se simplu și abondent și avînd—pe bună dreptate—prin educație, prin situația părinților, conștiința superiorității față de ceilalți fii de săteni și ambiția și tendința parvenirii. De obiceiu, acești copii sînt aduși, erau aduși, acum 30—40 de ani, la seminar. Bietul preot de țară ce putea să vază pe feciorul lui, în viitor, decît tot preot! Căci tot preot fusese și tată-său și bunicu-său. Dar se schimbase vremea! Romînia nouă era acum liberă și în amfiteatrul social era mult loc gol, pentru feciori robuști și îndrăzneți. Așa s'a făcut că seminariștii cei mai buni de acum 30—40 de ani, au năpustit cariera eclesiastică, la eșirea din seminar, și au cucerit, prin muncă și prin merite, multe și eminente locuri în societatea noastră laică și politică. Ar fi foarte curios să vezi, într'o statistică exactă, cîți profesori universitari, cîți magistrați, militari, avocați etc. etc., dintre cei iluștri, răposați, și dintre cei încă în viață trebuiau să fie astăzi preoți, arhimandriți, vlădici și mitropoliți!

Astăzi nu mai e nevoe să înceapă cu seminarul. Avem destule alte școli și copiii preoților foarte rar mai intră în seminar cu tragere de inimă. Cariera eclesiastică, neluată în samă și dezavantajată cum este astăzi, nu poate să mai ispitească pe feciorii de preot și nici pe alții care se simt în stare să înceapă alte învățături cu foloase superioare.

Am ținut să scot în evidență acest merit special al preoțimii romînești, că adică mai ales din sînul ei s'a ridicat Romînia burgheză actuală, fiindcă toată lumea a prins gust de discuții bisericești și privitoare la cler, dar foarte puțini pot și foarte puțini vor să dea preoțimii noastre ce i se cuvine, cînd i se cuvine notă bună. Vor fi unii dificili, care vor obiecta: sînt merite prea generale și care nu privesc biserica. Așa este, dar intențiunea mea este să revărs asupra clerului nostru o lumină complexă și variată. Vom vedea treptat, în decursul cronicilor mele, și calități și lipsuri și un fel deosebit de a proecta, în viitor, importanța și fizionomia preoțimii romînești. Am început cu nota de mai sus. Nu e o cinste mică pentru preotul nostru să constați și să înțelegi că, din casa lui modestă, a crescut peste Romînia actuală arborele clasei conducătoare.

G. Galaction

Note pe marginea cărților

UN CRIN IN VASTA COMEDIE UMANĂ

Un puternic muncitor cu mîni largi, cu umeri lați, cu inteligența robustă, ținînd cu degetele lui groase un condeiu neobosit, întreprinde o muncă titanică, și închide în volume numeroase și tufoase un secol întreg de tipuri, de moravuri, de așezăminte, de locuri, lucruri și oameni.

El nu e nici poet, nici artist, deși ades atinge Poezia și uneori găsește Arta; e un gigantic uvrier al observației, grăbit de grija de a desăvîrși îndatorirea ce și-a luat, de a termina și complecta documentul gigantic ce și-a propus să ne lase moștenire ca un vast material. Prefaceri brusce și transformări repezi au pus zece secole între începutul celui al XIX-lea și al XX-lea. Monumentul clădirii sociale edificat de acest uriaș, a devenit de un interes istoric, și în curînd va fi un muzeu unde singuri arheologii sociali vor studia epocele, fiindcă cele mai mari probleme, lucrurile grave, îndeletnicirile serioase, cutremurele vitale, războaie, revoluții, instituții de stat, așezăminte religioase rămîn documente cași un bonet frigian în vitrina revoluției franceze, ca modelul primei guilotine în muzeul execuțiilor capitale, ca o cîmpie Waterloo unde ți se spune că a curs sînge,—ele sînt Arhive.

Va bate însă sub orice vestminte inima eternului uman de sub redingota verzue a lui Père Goriot, căci e ceva mic și neperitor și tocmai de aceia mare — Sufletul; el reînvie sau, mai bine zis, trăește neîncetat.

Și iată că din blocul gigantic al observației, un tom al lui Balzac, închide o floare fragedă și albă—Le Lys dans la Vallée.

E de prisos ca recitind volumul să căutăm slăbiciuni acestui roman în forma lui de expunere, în recitativul prin care această formă firește e demodată; în lungile demonstrații, în forma lui desuetă. Recitind volumul putem pierde noțiunea frumuseților ce ne încîntase, pe noi, deprinși acum cu o nouă estetică a gîndirii și mai ales a expunerii, ne putem minuna cum atît timp am fost sclavii unei iluzii; dar lăsînd din nou timp să treacă peste această relectură, pierindu-ne din minte cartea lui Balzac, numele personagiilor și situația geografică a văei, din nou răsare emoția unui Crin pe Vale.

In orice climat, la orice latitudini, pe orice continent, atît timp cît vor dăinui sexul și viața, vor fi plante de acestea crescute pe orice văi, crini împărătești, crini provinciali, crini cîmpenești; vor fi femei care vor fi flori albe nu pentrucă au trăit în necunoștința ispitei, ci pentrucă expuse tuturor frămîntărilor, prezintînd vieții o suprafață aceiași, aceleași resorturi, aceleași posibilități, trecînd peste ele vînturi asemeni acelor ce sînt ale tuturor, — de dorințe, invidie, remușcări, gelozie, trădare,—vor fi primit aceste suflări omenești altfel decît ceilalți. Și toate cele urîte se vor fi albit trecînd prin sufletul lor, așa cum aiurea toate cele frumose se vestejesc trecînd prin suflete putrede.

Nici Valea, nici Crinul nu ar fi avut istorie și nume, dacă femeia lui Balzac ar fi dus până la sfîrșit existența măsurată a soției și mamei pe care nici un cutremur nu a venit să o distreze dela leagăn și cuhnie, dacă ar fi crezut că fericirea e închisă în această existență, dacă femeia s'ar fi hrănit din egoismul unei păci neturburate, dacă nici o umbră nu ar fi trecut prin ochii limpezi și indiferenți, dacă nici un gust de ispită nu s'ar fi urcat din suflet pe buze, dacă *nici o sărutare* pe pielea albă și zadarnic catifelată a umerilor zădarnic sculptați în pieritoarea curbă a frumosului, nu ar fi fost fermentul iscoditor de o furtună nimicitoare: *ea* ar fi rămas unul din personagiile episodice turnate din bronz sau argilă și mișcînd resorturi mai mari sau mici în angrenajul vastei comedii umane; nu ar fi fost *un suflu etern*, floarea supremă de suflet crescută în grădinile uriașului plantator, ca printr'o minune.

Ce este acest roman?

O femee—Henriette de Mortsauf, soție și mamă, doarme totuși vieții sensuale și vieții sentimentale—*doarme*.

Intr'un bal, un adolescent, din cauza turburărilor vîrstei și dintr'o mișcare instinctivă de admirație, avînd sub buze umerii goi ai femeei ca o cupă plină, o sărută pătimaș, nebunește... Un gest pe care o femee oarecare îl iartă sau îl pedepsește. Un gest care din împrejurări, minunat analizate, pe eroina noastră o *deșteaptă*.

Ei se întîlnesc în situații și peripeții diferite și se iubesc: El cu toată curăția unei iubiri complecte, *ea* cu toată patima unui suflet nou.

Intr'o luptă dureroasă cu ea însăși, femeia se învinge, dar moare. In mintea autorului ea e un Crin, și în sufletul atîtor generațiuni un capdeoperă din cele ce au stîrnit mai profund emoția și înduioșarea.

Pe ce se razimă, la prima vedere, frumuseța acestui suflet? Pe o concepție oarecare a onoarei—mică, închisă într'o vale a Turenei: — aceia a datoriei conjugale, a iubirii materne.

Pe cînd pe acest suflet îl sbuciumau astfel de frămîntări, cu palpitări pe care vrem să le dăm drept uriașe, aproape sau departe, alte concepții ale onoarei dispretuiau, renegau, nimiceau pe acestea, și cu ele odată asvîrleau pe femeia care le-a simțit în domeniul unui studiu de un interes pur *localnic* și *temporar*.

De oarece dincolo de această vale sau epocă, aceste trude sufletești par nule față de alte concepții sau negații ale onoarei prin instincte, floarea de crin ar fi numai o floare de laborator, și nu ceva etern, cum am fi vrut să spunem.

Soția contelui de Mortsauf, cînd forțe pe care nu e stăpînă o trezesc iubirii, cînd un incident mic, o lovitură de evantaliu aduce vasului prețios ce ea este, o ireparabilă «meurtrissure», cînd o tristă vedere a altei fericiri posibile vine ochilor ei ce mai fericiți erau orbi (căci nu vedeau, și acum văd golul ei de viață și de suflet), cînd apelează cu energie la datoria de soție și iubirea de mamă, pentru a învinge furtuna dinnăuntru (pe cînd nici nu-ți aduci aminte de aceste sentimente în timp de pace, ca de niște funcțiuni naturale),—se agață în primejdie de sentimentul datoriei și onoarei, și toată minunata luptă din ea *pare* a se da în jurul acestora. Firește că două femei nu ar fi primit la fel această luptă, și aci apare vasul ce luminează și purifică. Iubește *aiurea* ca cași alta, a intrat fără voe răpitorul de liniște pe cînd dormea îmbrobodită în monotonul tors de zile al vieții burgheze.

Ce ar face *alta* în aceleași împrejurări, din această iubire?

O infamie, o prefăcătorie, o vulgară aventură, o imitație, o minciună, un adulter josnic, o distracție de Duminici plictisitoare, un breloque nou, un „potin" de vorbit la leturghii, o trecătoare bucurie, un fruct oprit, umplerea unui gol de suflet sau de timp, un madrigal, un vals, o ritournelă, un cîntec de flașnetă și altele ce nu se pot muzicaliza.

Ea a făcut din această iubire nechemată, din acest sărut neașteptat un cînt tremurător de orgă și o tragedie.

Era o calmă gospodină, cam plăpîndă, și își ținea rolul cuvenit într'o banală comedie provincială... și iat-o într'un violent conflict cu ea însăși. Din ce? — Din iubire. — Ce iubire? cum? cînd? a cui? sînt lucruri minunate care ne-ar duce prea departe, cași descrierea armoniei pure de gesturi interioare și exterioare a acestei femei, destul că a venit amorul și a zdruncinat puternic într'un templu solid icoanele vechi. Tragedia însă întreagă, ziceam, e bazată pe concepția datoriei; dacă statornicim relativitatea ei, dărîmăm oarecît farul ce a luminat sufletul acesta, și ea se prăbușește deodată cu stîlpul tare de care s'a rezemat, pe care-l credea de bronz și era de fum, și odată cu farul și eternitatea pe care o reclamam acestui suflet dispare.

Ce facem atunci? De cugetul meu, de dreapta mea judecată mă pot îndoi; de ce simt, niciodată. Și am simțit eternul acestui crin omenesc. Unde trebue să mă duc ca să-l explic, peste ce fruntarii trebue să trec ca să găsesc?

Cînd a gemut, luptat, respins, dorit, ziceam că a luat puteri și slăbiciuni din datorie și tot din ea lupte și conflicte; și acum zic că ar fi trecut peste datoria din strîmta vale a Turenei, sub puterea concentrată a patimei cu atît mai mare cu cît sămînța ei căzuse pe un pămînt virgin; ar fi trecut peste legile oamenilor, așa cum slabe mîni tremurătoare scutură grele lanțuri, dacă alte stavile mai mari—și acelea cu neputință de distrus—*nu ar fi fost în ea*. Acolo a stat neprihănită curăție, dorința neînfăptuită: cu aceia s'a luptat, cu îngerul alb dinăuntru, cu acel ceva „ineffable" pe care nu-l poți nici da, nici lua. Acel fluid purificator de dorințe o oprește, alături de patul soțului bolnav, să cadă în brațele amantului; într'o permanentă libertate, lîngă acel pat de suferință, cînd fără sfială își mărturisesc iubirea, desigur respingerea a două ființe de caracter nobil de a profita de o astfel de libertate și repugnanța de a înșela un om fără apărare, sînt elemente; elemente care pot da naștere la ezitări, remușcări, nu care ar fi putut opri o neînfrînată ame-

țeală, un vîrtej, o înlănțuire involuntară, o uitare de o secundă. Ceia ce face acest elan imposibil e acea neînvinsă curăție dinăuntru, care ține buza rece deasupra sărutărilor ce o ard, și mîna rece sub clocotul dorinților, și trupul drept sub turburarea patimilor, și care radiază și în afară și înlăuntrul ei, și asupra celuilalt, a Iubitului, care—iubind, și cu prada la îndămînă—o lasă slobodă.

— Barbari sfăramă fără preget temple, răstoarnă în drumul virilității lor neînfrînate tot cu fierul săbiei și mușchii brațelor și deodată se isbesc de un mic altar și nu îndrăznesc să-l profaneze, ba îngenunche aducîndu-și aminte de gestul închinăciunii pe care nu-l mai făcuse, apoi trec mai departe cu fer și foc... și în urma lor altarul mic, plînge inviolat, plînge voluptatea distrugerii...

Astfel, el nu cutează să ia cu putere dela ea, împiedecat de parfumul curăției, ceia ce ea ar vrea să-i dea și nu poate din aceiași sfială. Și după ce pleacă, ce simte femeia? Triumful victoriei și gloria virtuții? Nu! Desperarea de a se fi învins, și de a nu se fi lăsat învinsă. *Și totuși e un crin.*

Și de cînd începe în parterul nenumăratelor flori omenești să viețuiască ea *ca crin*? Numai de cînd intră în arena păcatului—fiindcă nu ești cast decît prin felul de a te opune instinctelor, și nu ești virtuos decît cînd ai respins tentația și nu ești brav decît cînd ai lovit în piept primejdia! Numai din felul cum se topesc toate ispitele și se purifică într'însa, îmbracă ea haina de crin, și am zis că acea lilială curăție nu-i vine din împrejurări îngrădite, ci din ea însăși, e mai ales *nativă*, și de aceia poate fi și este eternă.

Sînt femei care plîng greșeli, le regretă și le ispășesc—și nu pot fi crini. Eroina lui Balzac plînge păcatele pe care *nu* le-a făcut, încă dorește, urăște o rivală, o invidiază, nu e o „surfemme", e numai o femee—și e un crin.

Ce nu știi, ce nu cunoști, ce nu poți compara cu nimic, ce nu-ți există e oare merit sau virtute? Ce ai simțit, ce te-a înfiorat, ce te-a cuprins, și ce ai sacrificat cu prețul tău *e virtute*. O practică rece de moravuri corecte nu e virtute, e o stare amorfă—o non-valoare.

Virtutea e învingerea de sine.

Ce e crinul?—O floare. Treci pe lîngă ea și zici: e albă! Și alții: Ce mîndră! ce dreaptă! ce rece! ce fadă! Și floarea zice: Din ce e făcut albul meu? Din toate culorile ce nu am

vrut să le am ; și mai zice : „Aș vrea și eu să mă încovoiu, sînt blîndă, și nu pot, stau dreaptă pe tulpină, dar tot ceia ce simțiți, voi, flori care vă mlădiați, toată căldura vînturilor ce vă înclină sub sărutări de fluturi, eu am făcut-o parfum!“ Și totuși ar vrea să se încovoae, și atunci, ca toate tulpinile (drepte ?), se frînge.

Și cînd moare, statuia astfel edificată din marmora victoriilor de sine, cum sfîrșește ? Cine a zis că murind s'a sfărmat, cine a socotit că gesturile ultime ale acestei femei pătează trecutul și îl reneagă, cine crede că crinul a murit pătat ?

Cum a murit ea ? A cerut să vie la patul ei de suferință amantul, în momentul suprem, la pragul vieții ; cînd orice păcătos îmbracă demnitatea pe care o dă apropierea morții, ea își confruntă copiii, cu acel pe care din instinct îl urăsc, și pe bărbat cu acel ce l-a prădat, fără să-i fi luat de fapt nimic. Ea nu moare de miros de flori, nici de nostalgie, moare de mizeria, de ticăloșia boalelor trupești, cu tot cortegiul lor de palpabile decăderi și josnicii ale ființii, moare de paralizia stomacului— moare de foame.

Căutat-a omenescul plămăditor, el, care a disprețuit totdeauna *măeștria*—ironia acestei boale aci—Foamea ?

Și totuși această carne, sufletul a distrus-o.

Cum ar fi trebuit să moară Crinul „en beauté“ ? Cu ochi îngerești, cu un adio supranatural, ca o melodie de lebădă în agonie, cu un serafimic suspin. Astfel ar fi cadrat cu aceia ce vor spectatorii și chiar actorii acestei tragedii, cu respectul copiilor, cu iertarea iubitoare a bărbatului, cu voința confesorului, cu idealul întreg al iubitului, într'o atmosferă de sublim.

Ea se scoală din patul de mizerie, împodobește odaia ca pentru un rendez-vous culpabil, se îmbracă pe trupul slab cu haine care vor să ațițe plăcerea, are în ochi și pe buze o expresie dubioasă care te respinge și te doare, și pe ruina ei fizică acea drojdie de viață te înfioară. Și astfel se *oferă* amantului. Și în el firește dorința e moartă și tremură numai mila. Pecînd a avut dorința, i-a flagelat-o, și acum nu i-o mai poate da și i-o cere. Spectacol dureros, sfîrșit turbure, cristal în care s'au mișcat drojdiile, la ora cînd se clarifică orice venin. Moare, și se ridică în ea, uriaș, valul vieții cel din urmă, cu ce puteri cotropitoare în trupul nimicit, cu ce foc în firul subțire ce de abia o mai leagă de trecătorul pămîntesc ! Nu cunosc moment mai sguduitor și omenesc, nici durere mai sfâșiitoare decît să duci la gură cupa traiului tocmai cînd ți-a scăpat din mîni.

Ea a zis iubirii să o strîngă, atunci cînd singurul braț ce o mai putea strînge era ghiara hidoasă a morții, ea a avut în ochi scînteia patimei odată cu sticlirea privirii de mort; ea nu a vrut să dea decît cînd nu mai putea da ; a mărturisit cînd cuvîntul i-a amuțit de veci ; a proclamat triumful vieții numai învălită în umbrele morții, a cerșit iubirea cînd nu i se mai putea da decît mila.

Cine a spus că ai stropit cu această pagină sublimă a sfîrșitului tău, rochia albă de Crin, tu care n'ai iubit păcatul, decît cînd ai fost sigură că nu poți păcătui ? Floare crescută din lut, nu din eterice mituri, alături de toate buruenile lumii, cine a spus că nu ești cea mai albă din cîte ochiul a contemplat ? Cine mai dreaptă, mai mîndră, mai neprihănită pe tulpina victoriilor de sine a parfumat vre-o vale, apoi s'a frînt !

De ce m'am mîhnit ? De ce m'am răsvrătit ? De ce te-am deșteptat din somnul tău de glorie și eternitate ? De ce te-am readus luminii, și chinul tău de ce l-am împrospătat ? De cîte-ori nu te vor fi lovit !

Ce m'a împins deodată să-ți zic : Sufere iar chinul deșteptării și al iubirii, chinul acelei morți căreia îi egalez în frumusețe cele mai minunate sfîrșituri eroice. De ce te chem ?... Iată, frumoasă și albă moartă ce dormi sub vălul veciniciei cu extaticul surîs al sfintelor pe buze, îți împrumut încă odată ochii mei să plîngi, și sufletul meu să tremure, și să te înfiori, și carnea mea s'o biciuești cu setea și refuzul fericirii. Ia-le ! ți le dau să mai trăești. Ca și cum ai fi murit, ca și cum de îndată ce pe o vale din Turena suflarea ta a încetat sub chipul și numele pe care geniul ți le-a împrumutat, nu te-ai redeșteptat îndată pe altă vale, sub alt nume și chip, trăind astfel necurmat ?

Din ciocnirea fulgerătoare a două genii, Balzac și Rodin, pe nudul tăiat cu mîni și daltă de gigant în blocul compact, în vîrful degetelor noduroase tremură o plăpîndă floare de Crin, simbol al celui mai fraged etern uman pe care uriașul creator al comediei umane l-a nemurit.

Prin ce putere vizionară și-a însușit acest delicat fior Ciclopul ? Mai minunată substituire de suflet nu putea fi ! Un singur fior putea fi tot atît de puternic sau mai dureros, acel pe care l-ar fi înscris pe ceara moale, în curbe și zigzaguri însuși plînsul, însuși chinul, însăși dureroasa sbatere a Henrietei de Mortsauf.

Și acea scrisoare, acel testament al trupului chinuit învins de suflet, cum s'ar putea zice că aruncă o umbră pe frumusețea armonioasă a totului cu confesiunea ei atît de sinceră și umană?

Această mărturisire postumă are întâiu privilegiul lucrului adevărat. Mărturisirea unei crime odioase făcută juriului de asasin nu îi micșorează nici vina nici pedeapsa, dă însă auditorului acel fior de măreție a adevărului.

Deci în *adevăr* e primul element de frumusețe a acelei scrisori.

Al doilea, care îi dă o invincibilă tărie, e că ea este trimisă de acolo, de unde orice glas ne vine e sfînt, de dincolo de mormînt. Și însăși mărturisirea, ce este decît afirmarea tristă, experiența desabusată, filozofia resemnată, că un scurt moment de realitate plătește mai mult decît o viață de Ideal, dar și că *sînt ființe prin esența lor atît de pure încît sucombă înnainte de a-și mînji visul!*

Se explică puternica impresie pe care această scrisoare o lasă asupra caracterului, formațiunii și actelor viitoare ale lui Felix de Vandenesse. Această femee care nu a aparținut omului pe care îl iubea, reușește printr'o nuntă unică să nu mai poată fi separabilă de el, să nu mai poată fi învinsă. Tot ce el va cugeta, va face, ori pe cine va iubi, umbra Henriettei se va interpune din însăși ființa lui. Inițiat vieții sufletești de o astfel de femee, Felix va fi acel Pelerin al existenței care poartă drept talisman melancolicul caliciu al unui Crin. Și e poate, în iubire, acelaș simbol profund: că atunci cînd vrea să pue o stăpînire desăvîrșită pe Discipol și întipărirea unei peceți neșterse, cruzimea vieții cere imolarea Apostolului.

Iată din ce puteri cartea lui Balzac a fost și rămîne, independent de forma ei de expunere, un capdeoperă.

Recitind minunata Notre Dame de Paris a lui Hugo, va trebui să ne constringem pentru a ne menține interesul, și totuși se poate cu melancolie spune că acest scriitor a răpit unei întregi literaturi de după dînsul posibilitatea unei originalități alta decît a formei, atît a explorat aproape tot ce se poate atinge cu mintea; și cam acelaș lucru în materie de artă.

Innainte de a termina, mă mai opresc odată, ca și cum mînile mele ar răscoli în plasma trupului, și dacă par a mă repeta e totuși o nuanță vecinic nouă ce-mi apare.

Priviți în vîltoarea vieții atîtea mîni de femei întinse, cum apucă, cum asvîrl, cum rup, cum rîd, cum desmeardă și par labe de feline sau ghiare de pasări... Și iată două mici mîni pale și slabe ce string, până o înăbușe, o inimă. Iată femei—și iată un Crin. Și îmi mai răsare ceva în minte: că această pagină lilială, e legată strîns în acel bloc al imensei comedii umane, că face parte integrantă din ea, că nu e visul sau jocul lui Zola din Le Rêve, ci e adînc și ireductibil scrisă în realitatea operei balzaciene.

In adevăr statuia ereziei eventuale pe care ar fi ridicat-o acestei femei cititorul, s'a sfărâmat, fiindcă nu marmoră era, ci carne, nu era o floare de matase, ci o plantă cu rădăcini adînci în pămîntul vieții, în care s'a răsculat întreg puhoiul instinctelor,—și totuși a fost un Crin.

In vastul parc omenesc al marelui Creator nu e decît o *creatură* și totuși—un Crin.

Hortensia Papadat-Bengescu.

„SORANA"

PIESĂ ÎN TREI ACTE

PERSOANELE

Grigore Cruceru . . . . 54 de ani
Mişu Cruceru, fiul lui din prima căsătorie . 26 „ „
Iorgu Nisipeanu, cumnatul lui Grigore . . 56 „ „
Barbu Viespeanu, magistrat . . . . . . 30 „ „
Eliza Cruceru, soţia lui Grigore . . . . [illegible] „ „
Olga, fiica lui Grigore şi a Elizei. . . . . 18 „ „
Ana, profesoara Elizei . . . . 23 „ „
Constanţa Nisipeanu, sora Elizei, soţia lui Iorgu 36 „ „
O servitoare.

Acţiunea se petrece la via lui Grigore Cruceru, în apropiere de oraş.

ACT I

Scena reprezintă antreul caselor dela via lui Grigore Cruceru, aproape de oraş. Odae încăpătoare. In fund uşă-fereastră, cu o perdea ce se poate trage. Prin această deschizătură se vede în depărtare oraşul,—noaptea, planul I, luminile oraşului. Pereţii albi, deasupra aproape de tavan, un chenar cu motiv de scoarţă romînească. Mobile pirogravate;—pe pereţi cîteva rame lucrate în metaloplastie, tot aşa şi pe masă. In plan tăiat dreapta uşa ce duce în camera lui Mişu. Tot în dreapta, planul I, uşa de intrare cu geamuri colorate. In stînga plan tăiat altă uşă,—încă o uşă, stînga, planul I, spre camera Elizei. Intre aceste două uşi din stînga scară, ce duce la etaj cu uşă în capul scării. E seară, ora 10.

Scena 1.

Eliza, Ana, Olga, Servitoarea.

(Eliza pe canapea, citeşte la lumina unei lămpi cu picior. Ana, Olga, Servitoarea ropotesc, cu pregătirea odăii din dreapta).

Ana.—(servitoarei, arătîndu-i un scaun) Ia deocamdată pe ăsta.

Olga.—Şi pe urmă treci de mai ia încă două din odaia de colo.

Servitoarea.—Trebue trei? (iese cu scaunul în dreapta).

Olga.—Da, da.

Ana.—Mai încet, Olga, nu vezi că d-na Cruceru citeşte.

Olga.—(se bate peste gură, şoptit) Eu mă duc să bat tabloul.

Ana.—Stai întâiu să aducă Mariţa scaunele, ca să-ţi ajute.

(servitoarea se întoarce cu două scaune)

Olga.—Hai Mariţo, să-mi ajuţi.

Ana.—Vezi să nu cazi. Lasă-mă mai bine pe mine.

Olga.—Nu, nu, „Lasă-mă pe mine, lasă-mă pe mine..." toate le-ai făcut pînă acum numai d-ta; să fac şi eu ceva... d-ta să-mi spui unde să-l bat...

(Olga şi servitoarea ies în dreapta, Ana rămîne în pragul uşii)

Glasul Olgăi.—Ţine bine, Mariţo... E bine aşa, Sorano?

Ana.—Puţin mai sus.

Olga.—Aşa?

Ana.—Aşa, dar niţel mai la dreapta. A! nu, prea mult; mai puţin... niţel mai la stînga... aşa!

(bătaia unui cui, apoi sare de pe scaun, se aude sgomotul)

Mai încet Olga, ce d-zeu! (Olga intră).

Eliza.—Nu înţeleg de ce aşa zor. Era destulă vreme şi mîne dimineaţă.

Olga.—Dar dacă vine Mişu astă seară?

Eliza.—Nu se poate! A scris că vine mîne.

Ana.—Cu toate astea s'ar putea să fi venit de azi în Bucureşti, să se fi întîlnit cu d. Cruceru şi să fi plecat amîndoi încoa.

Eliza.—Poate c'aveţi dreptate.

Olga.—Şi de aia am zorit cu gătirea odăii.

Ana.—(Olghii) Dar ne puteam zori şi fără sgomot.

Olga.—(îi face o bezea şi merge spre odaia din dreapta, priveşte din prag). Aşa e perfect. Mămico! am pus pe masă portretul mamei lui Mişu.

Eliza.—Bine ai făcut.

Olga.—Tu nu vii să vezi?

Eliza.—Lasă c'o văz pe urmă.

Olga.—Vino acum, mamico dragă, să vezi ce frumos e.

Eliza.—(se ridică şi merge spre fund) Poftim! Pas de citeşte dacă poţi! (cîte trele pe uşă) Foarte, foarte frumos! Panoplia, biblioteca... şi flori în glastre... nu se veştejesc pînă mîne?

Ana.—Nu cred... Şi apoi dacă n'o veni astăseară, mîne punem altele. Sting?

Eliza.—Firește! Și închide ușa bine, să nu cumva să intre cineva, să vă strice munca.

(Ana iese în dreapta).

Olga.—Pînă vine Mișu, nimeni n'are voe să intre. (Anei din prag) Stai! nu stinge încă, să mă mai uit odată! Așa... bine...

(Ana stinge, intră și ineue)

Aoleu! numai de n'ar fi uitat tăticu să-mi aducă mapa.

Ana.—Era vorba să-i însemnezi în lista de comisioane.

Olga.—I-am însemnat... alelalte lucruri i le-am scris mărunt, dar mapa am însemnat-o cu litere pe atita: „Becmann, mapa lui Mișu"... și am și subliniat.

Eliza.—Numai de-ar fi gata.

Olga.—Ce d-zeu! de zece zile?

(Ana umblind, calcă pe o unealtă de metaloplastie)

Ana.—(Olghii) Te-am prins! Cine a rămas în urmă la lucru?

Olga.—Eu.

Ana.—Cine trebuia să adune sculele?

Olga.—Mi se pare... că tot eu.

Ana.—Și mie mi se pare că am călcat pe un *trasseur*... Il vezi?

Olga.—Acum îl văz.

Ana.—Și pe urmă, ca să-l găsim, răscolim toată casa.

Olga.—(răsfățîndu-se îi face o bezea ca o cerere de iertare)

Ana.—Veveriță mică!

(Olga se apleacă ridică trasseurul, Ana o sărută)

Eliza.—Ei, dar după o așa de aspră pedeapsă, cred că o să ție minte...

Olga.—Nici nu primesc o așa pedeapsă, uite ți-o trec d-tale (sărută pe Eliza)

Eliza.—Bine-ți zice nen-tu Iorgu: „maimuță"... Ei, dar cîte ceasuri sînt copii?

Ana.—(uitîndu-se la ceasornicul ei) Zece.

Eliza.—Zece! Și să nu vie pînă acum! Se vede c'a întîrziat trenul.

Ana.—N'a întîrziat, adineauri cînd a fluerat, m'am uitat într'adins la ceasornic, era 9½ fix.

Olga.—Trăsura nu face niciodată mai puțin de o jumătate de ceas dela gară pînă aici.

Eliza.—Trăsura da... dar tata nu vine cu trăsura. Trăsura nici n'a plecat la gară. Vine cu automobilul nen-tu Iorgu. Așa hotărîsem de eri. Se duc ei să-l întîmpine la gară.

Olga.—Nenea Iorgu vine aici?

Eliza.—Probabil.

Olga.—Acuma?

Eliza. —Dacă vine, vine acuma, ce întrebare e asta?

Olga.—O! ce bine îmi pare! Să-l rugăm să ne trimeată și nouă mîine automobilul, să mergem să-l luăm pe Mișu dela gară.

Eliza.—Bine, să-l rogi tu.

(se aude în depărtare goarna unui automobil)

Olga.—Uite-i!

Eliza.—Da, ei sînt, vin.

(Din ușă, Ana, deschide în dreapta la intrare)

Ana.—Cum strălucesc farurile! Uite-te, Olga...

(Duduitul se apropie. Olga iese în pridvor. Se aude vocea unui bărbat și a unei femei: bună-seara, maimuță mică... bună-seara...)

Olga.—(de afară) Dar tăticu?

Iorgu.—(de afară) Aaa! vezi Constanțo, l-am pierdut pe drum.

Olga.—Ei! nu se poate, unde e?

Iorgu.—
Constanța.— } (de afară) Nu e tăticu.

Scena 2

Aceiași, Iorgu, Constanța

Constanța.—(intrînd) Bună-seara, Elizo. (încet) Am să-ți spui ceva. (Anei) Bună-seara, d-ră.

Ana.—Bună-seara, d-nă.

Iorgu.—Bună-seara, Elizo! (sărută pe Olga) Bună seara, maimuțico! (dă mîna Anei) Bună-seara, d-ră.

Ana.—Bună-seara, d-le.

Eliza.—Ce e cu Grigore?

Iorgu.—N'a venit. Uite o telegramă dela el. Am găsit-o acasă, după ce ne-am întors dela gară. (i-o dă).

Eliza.—(citind) Scăpat trenul. Sosesc mîine dimineață. Vestește acasă.

(Împreună)

Iorgu.— Și am venit să te vestim.
Olga.— Dece n'ai venit azi, tanti?
Eliza.— Bine ați făcut că aș fi fost foarte îngrijată.
Constanța.— Au fost o groază de cucoane la mine și n'am putut.
Iorgu.— Mîne îi trimetem automobilul la gară.
Olga.— Am să-l rog pe nenea Iorgu...

Iorgu.—(la mijloc) Sss! ia să vedem care ghiceşte, pentru ce n'a venit Grigore.

Olga.—Eu! nu era mapa gata.

Iorgu.—Care mapă?

Olga.—Mapa lui Mişu.

Iorgu.—Eşti pe-aproape.

Constanţa.—Ce ghicire încape, dacă ne-a telegrafiat că a scăpat trenul?

Iorgu.—Ei aşi! scăpat trenul.

Eliza.—Adică crezi că n'a scăpat trenul?

Iorgu.—Ferească d-zeu!

Eliza.—Atunci?

Iorgu.—Care ghiceşte?

Ana.—Eu. A rămas intradins ca să vie mine cu d-l Mişu.

Iorgu.—Bravo! d-ră!

Eliza.—Crezi?

Iorgu.—Nu crez, sînt sigur... Vacanţa lui Mişu nu începe dela 10 August, pînă la 1 Septembrie?

Eliza.—Ba da.

Iorgu.—Zece August nu e mine? Prin urmare el pleacă din Galaţi la noapte, mine la 6 dimineaţa e în gara de nord... se întîlneşte cu Grigore în gară şi pornesc încoa. De n'o fi aşa să-mi razi mustaţa dreaptă şi sprînceana stingă.

Olga.—Să ştii că aşa e. Trebue să se fi înţeles amîndoi la telefon.

Eliza.—Ce bine aţi făcut că aţi venit; n'aş fi închis ochii toată noaptea de grijă.

Constanţa.—A mai avut ceva?

Eliza.—Ba nu! Dar cu boala de inimă... şi apoi decînd se sileşte să se lase de tutun, e enervat... caută ţigările ca un copil căruia i-ai ascuns jucăria....

Iorgu.—Bine face că se lasă de tutun. Spurcată buruiană. (scoate porţigarul şi aprinde o ţigară)

Eliza.—Tot era mai bine dacă venea.

Iorgu.—Ia nu-ţi mai băga în cap idei de astea.

Olga.—Nene Iorgule, să ne trimeţi şi nouă automobilul să ne ducem să-i luăm mine dela gară.

Iorgu.—Cum să nu! Atîta doar că la întoarcere să vă opriţi puţin la mine, că am treabă cu Grigore. (Elizei) Ţi-am spus mi se pare, că mine vin toţi ăia cu locul de lîngă grădina voastră, pe care vrea s'o cumpere Grigore şi n'am procură. Trebue

să iscălească chiar el. (Olghii) Mă repez cu el pînă la tribunal în vremea asta tu înveţi să conduci.

Olga.—Nu mă lăsa, mamă.

Eliza.—Nu... n'are voe.

Iorgu.—Prin curte...

Constanţa.—(a găsit pe masă o ramă lucrată) cine a lucrat asta? (Olghii) Tu?

Olga.—A! nu! Asta e lucrată de Sorana.

Constanţa.—Admirabilă! Ia te uită, Iorgule! (toţi admiră rama)

Iorgu.—Splendidă!

Olga.—(arătînd alta) Eu lucrez pe asta.

Iorgu.—Braavo! Bravo, tuşco.

Olga.—Rîzi de mine.

Iorgu.—Nu rîz de loc. Ei... nu e ca ailaltă, dar e foarte frumoasă.

Ana.—Niţel mai multă răbdare dacă ar avea, nu s'ar mai deosebi care e de mine şi care de ea.

Olga.—Ori cîtă răbdare aş avea... trebue talent.

Constanţa.—De unde luaţi modelele?

Ana.—Dintr'o revistă franţuzească: „l'Artisan pratique".

Iorgu.—(uitîndu-se de jur împrejur la mobilele din casă, Anei) Bravo! d-ră... Blagoslovită mînă ai!... Ferice de bărbatul cu care te-oiu mărita... ai să-i împodobeşti casa ca un raiu...

Olga.—Nu vreau să se mărite.

Eliza.—Egoisto!

Ana.—N'avea teamă.

Olga.—Măcar ăşti doi ani pînă isprăvesc. Pensionul fără dînsa mi s'ar părea o temniţă... aşa, cînd o ştiu acolo, duc mai uşor dorul de casă... Stăm şi vorbim împreună: „uite, acum trebue să fie sindrofie la mămica... Acum tăticu se întoarce dela vie... ce-o fi avînd diseară la masă?... Savarină... şi mie îmi lasă gura apă"... Şi adouazi Sorana cînd se întoarce din oraş, dela lecţii, îmi aduce savarine... (o sărută) De aia o iubesc eu cu atîta foc.

Iorgu.—Aoleu! Apropos de foc, aţi văzut cum arde la Moreni? Se vede tot cerul roşu.

Ana.—De sus din foişor se vede şi flacăra.

Iorgu.—Ei aşi!

Olga.—O! se văd flacări mari.

Eliza.—Da, am fost adineauri de ne-am uitat.

Olga.—Vino cu noi sus, haide. Vii?

Iorgu.—Numai noi?

Olga.—Ba nu, vine și Sorana.

Iorgu.—(Anei) Poftim, d-ră.

Ana.—Treceți d-v...

Iorgu.—Te rog... (Ana trece înnainte, urcă toți trei scara) Arde de azi dimineață, sînt 3 sonde aprinse. (iese)

Scena 3

Eliza, Constanța

Eliza.—Ziceai c'ai să-mi spui ceva.

Constanța.—S'a nemerit bine c'am rămas singure. (se uită spre ușa din capul scării) Să nu ne audă Iorgu.

Eliza.—Ce e?

Constanța.—Știe tot, sau mai bine bănuește și e tot una.

Eliza.—Iorgu?

Constanța.—Iorgu! Alaltăeri după ce ai plecat dela noi, am rămas singuri. Se plimbă tăcut de colo pînă colo. Vedeam că vrea să-mi spue ceva și nu-i vine să înceapă. Zic: ce ai Iorgule? Deodată s'a oprit din umblat și zice—uite, îți repet aproape textual vorbele lui—; „Constanțo, Eliza alunecă în prăpastie..."

Eliza.—Bine, dar cine? Cum?

Constanța.—Stai să vezi. Zice: dacă bănuiala mea nu e întemeiată, te rog să-ți închipui că nu ți-am spus nimic... dacă însă, sub desele întîlniri ale Elizei cu Barbu Viespeanu în casa noastră, se ascunde ce bănuesc... atunci să știi că nu ți-aș ierta niciodată rolul pe care mă faceți să-l joc față cu Grigore.

Eliza.—Și tu ce i-ai spus?

Constanța.—Am protestat, m'am indignat... am vrut să jur.

Eliza.—Și el?

Constanța.—M'a oprit, zicînd că jurămintele n'au nici o valoare în asemenea împrejurări, că surorile întotdeauna își iau apărarea, afară numai dacă amîndouă iubesc pe același om...

Eliza.—Și?

Constanța.—Zice „se poate să nu fie decît o simplă coincidență... dacă însă... nu ți-aș ierta niciodată!"; (pauză)

Eliza.—Ce e de făcut?

Constanța.—Știu eu?... (pauză) Ascultă Elizo, iubești așa de mult pe Barbu, încît?...

Eliza.—Nu știu.

Constanța.—Ce e asta: nu știu?

Eliza.—Oricît de straniu ți-ar părea acest răspuns, e singurul pe care ți-l pot da... nu știu! A iubi pe cineva este a suferi de lipsa lui, a-l urmări cu gîndul, a voi să-l ai necontenit lîngă tine, a întinde brațele, chemîndu-l pe șoptite cînd lipsește... Ei bine, nimic din toate astea nu le simt... Nimic... dimpotrivă, cînd sînt așa ca acum, departe de el, toată inima, toată mintea nu-mi sînt stăpînite decît de remușcări. Grigore... Grigore care se poartă cu mine atît de frumos, care îmi împlinește toate dorințele, înnainte de a i le exprima... N'am nici o scuză... sau numai una de care mi-e rușine. (Pauză) Ferice de tine, Constanțo, tu n'ai să treci niciodată prin astfel de momente. Tu ești căsătorită cu un om de vîrsta ta. Inimele și simțurile voastre merg într'un pas, se vor stinge în același timp.

Constanța.—Bietul tata ți-a spus-o, îți aduci aminte?

Eliza.—La vrîsta la care m'am măritat, cum puteam eu să 'nțeleg ce însemnează o diferență de douăzeci de ani între un bărbat și o femee! Te gîndești tu... douăzeci de ani între Grigore și între mine...

Constanța.—Înțeleg.

Eliza.—Iubirea plină de atenții și aproape părintească a lui Grigore, bunătatea lui, mă făceau să n'aud, sau să înăbuș în mine glasul trupului meu, rămas, fără voia mea tînăr. Nenorocirea e că am întîlnit acum un om a căruia privire, a căruia apropiere, al căruia glas numai, retrezește în mine toată furia unui instinct pe care-l socoteam stins.

Constanța.—Atunci îl iubești.

Eliza.—Dela întîlnirea lui, sînt în mine două suflete, două ființe, care se ivesc rînd pe rînd. Una, asta pe care o vezi aici chinuită de remușcare, dusă pe pragul nebuniei de gîndul suferinții lui Grigore, dacă ar afla... cu asta, care mă simt rușinată sub privirea nevinovată a Olghii, umilită sub privirea bună și cinstită a lui Grigore, eu asta care aș vrea să pot pune între Barbu și mine o prăpastie care să ne despartă pentru totdeauna.

Constanța.—Pune-o!

Eliza.—Ar fi ușor, dacă la apropierea lui, sub privirea lui, numai la auzul glasului lui, nu m'aș simți pierdută, paralizată, în neputință de a lupta, ca în ziua aceia, cînd a intrat în odaia mea la hotel... Așa departe de el mă judec, mă osîndesc, iau hotărîri și fac jurăminte... de îndată ce se apropie toate remuș-

cările pier, toată judecata mi se pierde, toate firele care mă leagă de datoriile mele de soție și de mamă se rup ca printr'un farmec blestemat. Toate jurămintele pe care le-aș face acuma, toată grozăvia gîndului durerii și poate pierderii lui Grigore, știu că nu vor putea să mă împiedece, ca mîine sau peste un ceas dacă s'ar ivi în fața mea, să alunec în vîrtejul în care mă îmbrîncește apropierea lui.

Constanța.—Mă sperii.

Eliza.—Și ce e mai grozav, e că uneori...

Constanța.—Uneori?

Eliza.—Uneori îmi licăresc în minte gînduri care mă îngrozesc și care mă fac să mă tem, după pîngărirea trupească și de pîngărirea sufletească.

Constanța.—Ce gînduri?

Eliza.—Gîndul dacă nu cumva adevărata rătăcire, adevărata nebunie, nu este această frămîntare, acest sbucium al meu, care mă stînjenesc... A! mi-e silă și groază... scapă-mă.

Constanța.—Dacă spui că numai apropierea lui te turbură... cred că singurul mijloc e să nu vă mai vedeți. Plecați undeva în străinătate.

Eliza.—Ce bine era să fi plecat...

Constanța.—De ce n'ați plecat?

Eliza.—Ți-am spus, mi-era frică să plec cu Grigore, așa cum era...

Constanța.—Plecați acum.

Eliza.—E cu neputință, mîine sosește fiu său.

Constanța.—Așa e... și acum, bagă de seamă, trebue să te supraveghezi... Ce n'au putut vedea ochii distrați și încrezători ai lui Grigore, poate observa privirea mai pătrunzătoare a lui Mișu.

Eliza.—Da, da...

Constanța.—Ascultă, Elizo, dacă e adevărat că ai vrea să pui între tine și Barbu o prăpastie, eu știu un mijloc.

Eliza.—Care?

Constanța.—Am să vorbesc cu Iorgu și fără ca să-i mărturisesc nimic, ci tocmai ca o dovadă de netemeinicia presupunerilor lui și pentru spulberarea oricărei bănueli, o să-l silesc, să facă tot ce i-o sta prin putință, pentru mutarea lui Barbu Viespeanu. Vrei?

Eliza.—(după gîndire frămîntată) Da! și-ți mulțumesc.

Constanța.—Pînă atunci evită orice întîlnire. Acum o să

fie și Mișu aici... Noi o să venim cît se poate mai des... (văzînd că cei de sus se întorc) Mi-a greșit și poalele și bluza, parale pierdute degeaba?... Nu mai lucrez la ea, și i-am și spus...

Scena 4

Aceiași, Iorgu, Ana, Olga

Iorgu.—(coborînd scara) S'a mărit focul grozav. Se vede o flacără de doi stînjeni, ca un stîlp de văpae.

Olga.—E o lumină! Se văd strugurii pe coarde.

Ana.—Ce jale trebue să fie acolo.

Iorgu.—Mare nenorocire!

Constanța.—Iorgule, cît e de aci pînă la Moreni?

Iorgu.—Bravo! Asta vream să propun și eu! Unsprezece kilometri, drum ca în palmă... un sfert de ceas dus... un sfert de ceas întors, cel mult o jumătate de ceas de stat acolo. Innainte de 12 sîntem înapoi.

Olga.—Da, dar... mă luați și pe mine?

Iorgu.—Păi fără tine are vreun haz? Dar mergem cu toții.

Eliza.—Eu nu merg. Mă doare capul...

Iorgu.—Atît mai bine... adică nu... vreau să zic... tocmai de aia să mergi... Automobilul e a mai bună antimigrenină...

Eliza.—Nu, nu merg.

Ana.—Nici eu.

Olga.—Ei, dece? Cu automobilul... e așa de frumos.

Ana.—Nu, zău, nu merg. Pe mine mă îngrozește focul. V'aș strica tot cheful.

Eliza.—Duceți-vă voi, Constanțo, vă dau pe Olga, dar să nu întîrziați prea mult.

Ana.—Vino să te 'mbrac, Olgo... (ia haina din cuer, pălăria, o leagă la gît) Așa... Și să nu vorbești că e vînt... (Iorgu ajută Constanței).

Iorgu.—În sfîrșit am pus mîna pe șofeur grozav! Mi l-a trimes Panaitescu dela București.

Constanța.—Asta... bine că ne-am scăpat de celalt... tot cu inima sărită eram.

Iorgu.—(la ușă) Gata? Mergem... (șofeurului) Dă-i drumul... (celor dinăuntru) Ce păcat că nu mergeți, e o noapte...

Olga.—Ce rău îmi pare că nu mergi și d-ta, Sorano.

Iorgu.—Mă rog, d-ră, pe d-ta nu te chiamă Ana?

Ana.—Ba da!

Iorgu.—Atunci de ce „Sorano" ?

Ana.—O fantezie a Olghii.

Olga.—Să-ți explic eu, nene Iorgule. Domnișoara Ana, nu-mi vine să-i zic: prea e ceremonios, și nu știu cum „d-ră" ne-ar înstrăina! Ana nu pot să-i zic, pentrucă mi-e profesoară, și fiindcă e bună și m'a îngrijit ca o soră, îi zic: „Sora Ana" sau prescurtat Sorana.

Iorgu.—A! acum înțeleg... Sorana... și e frumos...

Olga.—Nu e așa? Întocmai ca Mișu, el nu poate să zică mamichii mele „mamă" că e prea tînără, nici pe nume nu poate să-i zică, pentrucă e nevasta tatii; și-i zice: „maman Lisette!"

Iorgu.—Bravo Sorolgo! dar hai că'ntîrziem. Bună-seara, Elizo. Bună-seara, d-ră Sorano.

Ana.—Ori d-ra Ana! ori Sorana. D-ta faci ca servitoarea dela noi dela pension cu miss Werden. Ne-a auzit pe noi: „miss", „miss"... ca îi zice „Madam miss"! (risete, sărutări în ușă).

Eliza.—Nu întîrziați prea mult.

Cei de afară.—Nu... nu.

Iorgu.—(de afară) Treci în mijloc, maimuță mică, așa!... că ești mai apărată de vînt.. Las'o domol de tot și cînd oiu eși din livadă s'o iei la stînga spre Moreni.

(Mașina se depărtează. Eliza a rămas în ușă. Ana se coboară în scenă).

Scena 5

Eliza, Ana

Ana.—Ce noapte caldă și frumoasă... Dece nu te-ai dus și d-ta?

Eliza.—Dacă mergeam eu, veneai și d-ta?

Ana.—Poate...

Eliza.—Ei, știi că-mi pare rău. Va să zică ai rămas pentru mine? Asta mă supără.

Ana.—Să nu te superi... dar ce vrei? ziceai că nu ți-e bine... Olga e un copil, nu s'a gîndit, dar eu mi-am zis: „dacă ți-o fi mai rău... aici, singură...

Eliza.—Bine, fetițo dragă, n'am nimic, le-am spus că mă doare capul, numai ca să nu se ție de mine morțiș să merg...

Ana.—Ceva tot ai... adineauri erai mai veselă... ești îngrijată de rămînerea d-lui Cruceru la București?

Eliza.—Da, e drept, sînt cam neliniștită.

Ana.—Dece? A scăpat trenul, se poate întîmpla ori cui... sau, d. Nisipeanu are dreptate, o fi rămas ca să vie mine cu d. Mișu... E explicabil, sînt aproape cinci luni de cînd nu l-a văzut... nu trebue să fii îngrijată.

Eliza.—Ce bună ești, Sorano; ce rău o să-mi pară, cînd nu vei mai fi aici...

Ana.—În orice caz, mult mai puțin decît mie... Azi dimineață cînd am rupt foaia dela calendar și am văzut ce puține zile mai am de stat lîngă d-ta, mi-a venit să plîng.

(emoționată se așează la picioarele Elizei pe covor).

Ce repede trec zilele fericite!

Eliza.—Ți s'au părut fericite?

Ana.—O! cele mai fericite din cîte am trăit; și mă gîndesc că dacă m'ar aștepta în viitor orice durere, o să mi-o pot alina, gîndindu-mă la vacanța asta petrecută în mijlocul d-voastră.

Eliza.—Ce copil ești.

Ana.—Acum cînd mă gîndesc la ziua plecării, mi se strînge inima, uite, îmi sînt mînele reci... da, o să fiu cu Olga, o parte din d-ta... dar nu e tot una... d-ta, d-ta te-ai purtat atît de frumos cu mine.

Eliza.—Eu? D-ta cu noi... Cînd vei pleca, o să mi se pară că mi s'au tăiat mînele... E măgulitor pentru noi, că te-ai simțit fericită în mijlocul nostru, dar tot noi îți rămînem datori recunoștință.

Ana.—Pentruc'am îngrijit pe Olga?... Boala Olghii nu era atît de primejdioasă...

Eliza.—Scarlatina?

Ana.—O îngrijeau doctorii...

Eliza.—Doctorii?... Crezi că am să uit vreodată, cînd dela gară am alergat iute la pension, cînd am început să plîng de bucurie la vorbele doctorului: „fiți liniștită d-nă, nu mai e primejdie... Cum să-ți mulțumesc, doctore!... Nu-mi mulțumiți mie, ci d-rei!" Doctorul însuși recunoaște că fără devotamentul d-tale, fără veghierea d-tale de fiecare clipă, Olga ar fi fost pierdută. Cincisprezece nopți de veghe...

Ana.—Ba, dormeam foarte bine...

Eliza.—Dacă dormeai, cum de-ai fugit noaptea cu capul gol, pe zăpadă, să aduci doctorul?

Ana.—Dacă-i era rău...

Eliza.—Păi vezi... Și crezi că ne socotim plătiți aducîndu-te să petreci cîteva zile în casa noastră... și ce zic eu să petreci?

Să duci tot rostul casei... să ne-o împodobești cu munca d-tale... să înveți pe Olga lucruri frumoase...

Ana.—A! nu... nu... să nu facem nici o socoteală, tot eu vă rămîn datoare. D-voastră nu vă puteți închipui ce însemnează pentru o fată, fără părinți, fără rude ca mine, care și-a petrecut toată viața în azil și în pensioane, două luni trăite în mijlocul unei familii ca a d-voastră, lîngă un om bun și plin de atenție ca d. Cruceru,—lîngă o soră drăguță ca Olga, și lîngă alta, frumoasă și bună... bună ca d-ta! A! abia acum înțeleg duioșia chemărilor Olghii, în aiurarea, în timpul boalei! (ia mîna Elizei și se mîngîie cu ea pe obraz) „mamico, mamițica mea"... Acum cînd știu ce va să zică o familie, înțeleg toată suferința ei... să fii bolnavă printre străini... în loc de odăița ta, să fii între cei patru pereți ai infirmeriei... să zaci, să aiurezi, într'un pat străin... să te îngrijească oameni străini, nu mîna dulce a mămichii tale...

Eliza.—Sorana...

Ana.—(se stăpînește) Vezi, dumitale ți-ar fi fost indiferent, dacă pe Olga aș fi îngrijit-o eu, ori alta. Mie nu mi-ar fi fost indiferent, dacă o îngrijeam pe ea ori pe alta.

Eliza.—Dece?

Ana.—Pentrucă mai întâiu mi-e mai dragă decît toate celelalte și mai ales pentrucă era fata d-tale. De d-ta, cum să-ți spui: sînt înamorată, da, ăsta e cuvîntul, înamorată, din întâia zi, cînd te-am văzut.

Eliza.—Ce copil ești.

Ana.—De altminteri nu eram singura... toate profesoarele dela pension eram nebune după d-ta. Cînd venea să-i spue Olghii, să se scoboare în cancelarie, că ai sosit d-ta, eram șapte-opt, care dădeam fuga jos și, pe cînd vorbeai cu Olga, nici nu bănuiai că îndărătul perdelelor dela ușa din stînga, opt perechi de ochi te sorbeau cu nesațiu.

Eliza.—Ce nebune sînteți.

Ana.—Fotografia d-tale e în odăile tutulor profesoarelor... De aia, să nu mai vorbești de recunoștință.. că nu știu.... parcă mă simt umilită... Aș vrea să-ți pot arăta toată nemărginirea dragostii mele...

Eliza.—Draga mea...

Ana.—Cîteodată mă gîndesc, așa, la o primejdie mare care te-ar amenința și pe care să pot s'o abat dela d-ta cu prețul vieții mele.

Eliza.—Drăguța mea.

Ana.—(se ridică) Ei, dar eu te țiu de vorbă și d-ta poate vrei să citești... E tot așa frumoasă, pînă la sfîrșit?

Eliza.—Foarte bună, s'o citești și d-ta negreșit... mai am vre-o 30 de pagini, mîne ți-o dau.

Ana.—D-ta poți să te culci... eu tot am de scris o scrisoare, aștept eu întoarcerea Olguții.

Eliza.—A! nu poți, să te desbraci și să te culci... eu nu pot dormi. Îi deschid eu.

Ana.—Noapte bună. (Ana îi sărută amîndouă mînile. Eliza o îmbrățișează. Ana merge spre fund) Să închid în fund?

Eliza.—Mai lăsă... e așa de cald și de frumos... o să închid eu...

Ana.—Noapte bună. În orice caz, eu cînd voiu auzi automobilul mă scobor.

Eliza.—O să ne'ntîlnim în ușă deschizînd.

Ana.—Atît mai bine! Te-aș mai vedea azi încă odată.

Scena 6

Eliza, Barbu

(Iese ușa dela dreapta, se duce la canapea, lasă lampa mai jos și citește. Peste cîteva vreme se aud pași pe terasa din fund. Eliza ascultă, apoi apare Barbu în costum de bicicletă).

Barbu.—(de pe terasă) Sst! Elizo! (Eliza se'ntoarce îngrozită). Ești singură?

Eliza.—La mine? Ce'nseamnează asta. Nu se poate... Pleacă, pleacă, te rog.

Barbu.—Nu mă goni... (intră tiptil).

Eliza.—Ce'nsemnează asta? Vrei să mă nenorocești... nu se poate... pleacă... pleacă... te rog... te rog...

Barbu.—Dece? Știu că ești singură, că nenea Grigore nu s'a întors. Am văzut pe sora ta și pe Iorgu venind singuri dela gară...

Eliza.—Ești nebun? Pentru D-zeu, pleacă... vrei să mă pierzi?

Barbu.—O! nu, vreau să te regăsesc.

Eliza.—Nu'nțelegi? Iorgu și Constanța s'au dus cu Olga la Moreni... pot să se'ntoarcă dintr'un moment întraltul.

Barbu.—A nu! întîmplă-se orice s'ar întîmpla. (merge înfund, trage perdeaua).

Eliza.—Vrei să strig? Să chem ajutor?

Barbu.—Strigă; orice mi s'ar intimpla va fi mai bine decit chinul pe care-l indur... pentruce fugi de mine? Ce rău ți-am făcut?

Eliza.—Cel mai mare pe care mi-l puteai face.

Barbu.—Pentruce n'ai venit eri in oraș, cum era vorba? Am făcut de 30 de ori drumul dintre poștă și prefectură... simțeam că inebunesc... Număram minutele pe ceasornicul din grădină și nu veneai... nu veneai... parcă făceai inadins, ca să te doresc mai mult.

Eliza.—Nu fac nimic! Dimpotrivă fac tot ce-mi stă prin putință să te'ndepărtez.

Barbu.—Pe mine?

Eliza.—Vorbește incet. (arată sus) Nu s'a culcat Ana.

Barbu.—Dece vrei să mă indepărtezi?

Eliza.—Pentrucă s'a aflat. Știe și Iorgu.

Barbu.—Iorgu? de unde?

Eliza.—Bănuește.

Barbu.—A, bine... aici in oraș nu poți vorbi unei femei, fără să nu se scoată, că ai fost, ești sau vei fi amantul ei (se apropie).

Eliza.—Tocmai, cind nu e nimic și se scornește... la noi e mai rău, se observă că mă aștepți, că mă pindești... Nu se mai poate... ascultă-mă .. uită-mă...

Barbu.—Dar tu ai să mă uiți? Ai să mă poți uita?

Eliza.—Da, am să te uit.

Barbu.—Mai spune odată și ascultă-te bine. Iți tremură cuvintele in gură. (o apucă in brațe) Te iubesc... te vreau... tu nu simți cit te iubesc?

Eliza.—(inspăimintată) Taci... taci... se aude.

Barbu.—(mai incet) Tu nu simți că sint in pragul nebuniei... zilele mele nu mai sint zile... nopțile mele nu mai sint nopți... ai pus stăpinire pe toată mintea mea... imaginea ta mă urmărește chinuitor... N'ai simțit azi chemările mele? Uite, așa te-am chemat toată vremea „Elizo! Eliza mea!"

Eliza.—Ascultă-mă... nu se mai poate... gindește-te... și înțelegi că e o nebunie... care trebue să sfirșească... trebue...

Barbu.—Pentruce te chinuești singură?... și pentruce mă chinuești și pe mine?... In orășelul ăsta... in furnicarul ăsta de intrigi... in mijlocul ăstor oameni care nu știu decit să joace cărți și să discute politică, in bezna asta, ai apărut tu ca o rază de soare caldă și dulce... și vrei să renunț la această inseninare pe care mi-o aduci tu?...

Eliza.—Taci... taci...

Barbu.—(o ia in brațe) Nu ți-e milă de mine?... și nu înțelegi ce nebunie e să ne chinuim, cind am putea să fim fericiți... Elizo! (o sărută lung) Iubita mea!...

Eliza.—Nu... nu... (se simte pierdută, impreună minile ridicindu-le spre el) Lasă-mă, du-te, du-te... te rog...

Barbu.—Ce frumoasă ești!... o! ce frumoasă... și ochii tăi, cum zice Eminescu... „aș orbi privind intrinșii"... Noaptea asta... a! ce noapte frumoasă... noapte de August... auzi? auzi cum cintă greerii?... auzi? Nu e nimeni, dorm toți, dacă ai vrea să vii in grădină... e o lună ca ziua... și 'ncolo cerul insingerat de focul dela Moreni... Vino să ne bucurăm de fericirea astei nopți ne mai pomenite... Zadarnic te'ncerci să lupți... înțelegi tu însăți că e o nebunie... ești așa de tinără...

Eliza.—Cu părul alb...

Barbu.—Ca un buchet de iasomie... Era fatală iubirea noastră... și ar fi un criminal acel care te-ar osindi... atit de tinără lingă un bărbat care ți-ar putea fi părinte... acum cind ai de abia 34 de ani, virsta cind femeia înțelege pe deplin ce e iubirea... de ce vrei să înăbuși glasul trupului tău care mă chiamă? Il aud cum mă chiamă. (o sărută)

Eliza.—(pierdută) Lasă-mă... te rog...

Barbu.—Spune că nu mă iubești... copilule... nu înțelegi tu că iubirea e singura fericire care dă preț vieții, că dacă n'ar fi iubirea, viața n'ar mai fi vrednică de trăit?

Eliza.—(invinsă) Da, da...

Barbu.—Și cit mă simt de fericit că eu sint acela care m'am ivit in drumul vieții tale, in clipa asta.

Eliza.—Ce otravă-mi torni in suflet, ca să infrunt toate primejdiile, toată prudența...

Barbu.—Farmecul iubirii, melodia vieții... Ascultă... stau pînă vine Olga... mă ascund undeva până se culcă și rămin aici...

Eliza.—(trezită) Aici la mine?... Nu! nu!

Barbu.—Primește-mă, te rog... te rog...

Eliza.—Nu se poate... nu se poate! (i se pare că aude ceva pe terasă) Ia!... (amindoi rămin nemișcați) N'ai auzit un zgomot? (ascultă cu incordare)

Barbu.—Ți s'a părut.

Eliza.—Parcă am auzit pași pe terasă. (ascultă iar, din de-

părtare se aude automobilul) Automobilul! Se intoarce Olga! iute pleacă... vezi ce-am făcut (Mișu vrea să iasă prin fund) Nu pe acolo, mi se pare că e cineva... Sint pierdută... pierdută! Uite aici... Așa...

(Deschide odaia lui Mișu, Barbu intră in odae. In acest moment Ana deschide ușa din capul scării, a văzut. Eliza incue ușa și ia cheia, automobilul s'a apropiat, Ana vrea să se retragă, dar se aude pe pridvor glasul lui Grigore Cruceru:)

Incă odată bună-seara și mii de mulțumiri...

(Bătăi in ușă. Eliza e ingrozită, vrea să se intoarcă la odaia in care a incuiat pe Barbu, complect zăpăcită nu știe ce face. Ana coboară repede, ia pe Eliza de mină și o tîrăște in odaia ei, stinga, planul I)

Ana.—(șoptit) Intră la d-ta... dă-mi cheia... (i-o ia) N'avea nici o grijă.

(Eliza iese. Ana se duce și deschide ușa de intrare)

Scena 7.

Ana, Grigore

Grigore.—(Cu un geamantan și o servietă pe care le dă Anei) Bună-seara domnișoară...

Ana.—D-voastră? Cum ați venit?... era vorba...

Grigore.—Da... am dat o telegramă, ați primit-o.

Ana.—Da.

Grigore.—Scăpasem trenul și cind mă intorceam la otel, am intilnit pe prefect care pleca incoa cu automobilul. Zice: „hai cu mine!" Noapte frumoasă, drum ca'n palmă, zic: „hai!..." Am venit cu el. Dar Eliza unde e?

Ana.—Trebue să se fi culcat.

Grigore.—Olga?

Ana.—E dusă cu d-na și d. Nisipeanu la Moreni.

Grigore.—Așa? de mult?

Ana.—De mult.. trebue să se intoarcă... curind... cind am auzit automobilul credeam că d-lor sint...

Grigore.—Ai văzut grozăvie, zice că ard șaisprezece sonde.

Ana.—Șaisprezece!

Grigore.—Și poate să se aprindă și altele... (luind geanta) la să pui asta colo in odae (arată odaia in care e Barbu)

Ana.—(pune repede mina pe geantă) Lăsați c'o duc eu.

Grigore.—Mulțumesc! (vrea să meargă spre stinga)

Ana.—Cu sănătatea cum ați dus-o?

Grigore.—Bine.

Ana.—Ați fumat?

Grigore.—Nu... dar numai eu știu... incailea după masă credeam că inebunesc... unde vedeam pe toți fumind... și se mai găsesc și prieteni indatoritori: „Nu iei o țigară?" Numai eu știu.. Noroc cu pastilele astea (scoate cutia, ia o pastilă, oferă Anei) Poftești?

Ana.—Mulțumesc, nu fumez. (rîde silit) Noi am crezut că ați rămas intradins ca să veniți mine cu d. Mișu.

Grigore.—M'am gindit și eu la asta; dar pe urmă mi-am zis: de ce să pierd o noapte la otel?...

Ana.—Olga se bucura grozav! A! bine că-mi adusei aminte... ce ați făcut cu mapa?

Grigore.—Am uitat! Nici n'am dat p'acolo... Cite am avut in cap... dacă vezi că și trenul l-am pierdut... Ei, bună-seara, d-ră...

Ana.—Bună-seara. Pot să sting? Nu mai aveți nevoe de nimic?

Grigore.—Nu, de nimic... Noapte bună... somn ușor...

Ana.—Mulțumesc, asemenea...

(Grigore intră in stinga. Ana așteaptă, trăgind cu urechea; merge apoi in fund, trage perdeaua, deschide ușa, revine in scenă ascultă cu incordare, stinge lampa. Scena rămine luminată numai in fund de luna care bate pe terasă. Se duce in fund, iese pe terasă, in dreapta, ca să vadă dacă nu e cineva. Scena goală. După citeva momente Grigore vine din stinga, merge spre ușa de intrare, dreapta, se apleacă să-și ia geamantanul. Ana reintră, ascultă, descue ușa odăii lui Mișu și lipindu-se de pervaz)

Ana.—Ieși... repede... repede... ia seama să nu te vadă cineva.

(Barbu iese repede. Grigore vede o umbră strecurindu-se, stă in genunchi și urmărește in tăcere jocul Anei, care incue in fund, trage perdeaua, intuneric, vine in scenă, urcă scara, fără a vedea pe Grigore, iese sus)

Grigore.—(se scoală, uitindu-se la ușa pe unde a eșit Ana) Frumos! prea frumos!

(merge la odaia Elizei, stinga, deschide ușa și chiamă) Elizo! Elizo... ia lampa cu tine și vino incoa... vino...

Scena 8

Eliza, Grigore

(Eliza intră cu lampa in mină, e foarte turburată, toată scena șoptită).

Eliza.—Ce e?

Grigore.—Ești de mult in odaia ta?

Eliza.— Dela plecarea Olghii... dece ?

Grigore.—De mult ? (ii ia lampa şi o pune pe masă)

Eliza.—De aproape o oră... dece ?

Grigore.—N'ai mai eşit de loc ?

Eliza.—Nu.

Grigore.—N'ai auzit nimic ?

Eliza.—Ce să aud ?

Grigore.—Te 'ntreb.

Eliza.—N'am auzit, dar ce e ? ce s'a intimplat ?

Grigore.— O ! acum parcă-mi pare rău că n'am rămas la Bucureşti... mi aş fi scutit o deziluzie dureroasă.

Eliza.—Nu înţeleg.

Grigore.—Pe cind tu dormeai acolo, Ana işi primea aici un amant.

Eliza.—(încremenită de turnura pe care o iau lucrurile) Ana ?

Grigore.—Da, Ana, pe care o socoteam curată ca un copil... pentru cinstea căreia mi-aş fi băgat mina în foc... Ana !... Sorana !

Eliza.—Nu înţeleg.

Grigore.—Am văzut cu ochii mei, am auzit cu urechile mele.

Eliza.—Ce ?

Grigore.—Am venit să-mi iau geamantanul de colo... eram aplecat... il încuiase colo în odae... A ! acum înţeleg de ce mi-a luat ghiozdanul din mină şi de ce era aşa de turburată...

Eliza.—Şi?

Grigore.—I-a deschis uşa, neştiind că eu eram aici. Am auzit-o cind i-a zis : „ieşi repede, repede... să nu te vadă cineva." Şi l-am văzut fugind pe terasă.

Eliza.—L-ai cunoscut ?

Grigore.—Nu puteam să-l cunosc, avusese grija să stingă lampa ; dar am văzut o umbră de bărbat cum te văd... (cu ochii spre scară) Frumos !.. frumos.. profesoara fetei noastre... frumos!... Nu i-am spus o vorbă... mi-a fost ruşine de ruşinea ei... am urmărit o în tăcere, cum a încuiat uşa, cum apoi a urcat scara şi a dispărut cu un suspin de uşurare... frumos !

Eliza.—Şi acum ?

Grigore.—Acum ce ?... acum îmi pare rău de slăbiciunea mea... era mai bine să mă arăt... să ştie că am văzut-o, ar fi înţeles ce-i rămine de făcut... Acum, aşa, o să trebuiască să i-o spui tu... Mai bine aş fi rămas la Bucureşti... mă doare descoperirea asta... a! ce ticăloşie... Spune-i, du-te de i-o spune, chiar

acum, înainte de sosirea Olghii... şi sper că o să priceapă ce are de făcut... singură o să ceară să plece chiar de mine dimineaţă. Eu n'aş vrea să mai dau ochii cu dinsa... (vrea să treacă in stinga) Spune-i c'am văzut-o şi că dacă nu i-am spus nimic e că mi-a fost ruşine de ruşinea ei...

Eliza.—Mi-e foarte greu...

Grigore.—Inţeleg, dar trebue... fata noastră nu mai poate sta alături de una care nu se sfieşte să primească un om în casa noastră, noaptea, ştiindu-te alături... Tu spune-i atit că ştiu tot, că am văzut şi sint sigur c'o să-ţi fie greu s'o opreşti pină mine dimineaţă... du-te.

Eliza.—De ce vrei să i-o spui chiar acum ? Pot să i-o spun mine...

Grigore.—Nu înţelegi ? Vreau să evit de a o mai vedea.

Eliza.—Ascultă... Grigore... poate că lucrul nu are înţelesul pe care i-l dai... e tinără, frumoasă... poate are o dragoste... e firesc... ştiu eu ? O dragoste nevinovată, un om cinstit care o iubeşte... care o s'o ia... de unde poţi să ştii ? dar un amant... nu o cred în stare, e prea serioasă... prea cum se cade... ştiu eu ce să zic ?

Grigore.—O fată cinstită, nu primeşte un om noaptea...

Eliza.—A idreptate, dar, ştiu eu? mi-e greu, mi-e foarte greu.

(Tăcere, Grigore se plimbă plictisit).

Grigore.—A ! mai bine rămineam la Bucureşti...

Eliza.—(după o tăcere, in care Grigore îşi continuă plimbarea stingace. Eliza vorbeşte cu blindeţe).

Ascultă Grigore, părerea ta de rău de a nu fi rămas la Bucureşti arată adevărata ta stare sufletească. Tu nu eşti p'atit indignat, pe cit eşti de mihnit de această descoperire. Nu e aşa?

Grigore.—Adinc mihnit.

Eliza.—Ei bine, acelaş lucru il simt şi eu : o adâncă mihnire, că fata asta, căreia îi datorăm recunoştinţă... pentru devotamentul cu care ne-a îngrijit pe Olga... pentru atitea lucruri frumoase, pe care le-a învăţat dela dinsa, fata asta pe care începusem s'o consider ca o soră... nu e curată şi neprihănită cum ne-o închipuiam că este... dar nu spui tu întotdeauna că adevărata atitudine, ce trebue să avem unii către alţii, e compătimirea ? Nu spui tu că iertarea e cel mai de seamă sentiment ?... pentru ce să fim aspri şi neiertători cu fata asta, care ne-a scăpat copila dela moarte, care ne-a împodobit cu munca ei (arată mobilele) casa ?...

Grigore.—Atunci ce? ce vrei?

Eliza.—Urmînd îndemnul sufletului tău bun, nu i-ai vorbit, ca nu știe c'ai văzut-o...

Grigore.—Și?

Eliza.—Cît mai are de stat aici? Douăzeci de zile... la sfîrșitul vacanței pleacă...

Grigore.—Și până atunci?

Eliza.—Să ne facem că nu știm nimic.

Grigore.—Crezi?... dar Olga?

Eliza.—Olga n'o să știe nimic, vom da-o la alt pension ca să nu mai fie împreună... altfel am provoca un scandal vătămător și nouă și ei... și nu e bine... nu e bine să-i răsplătim astfel recunoștința pe care tu însuți ai mărturisit de atîtea ori că i-o datorăm. (tăcere)

Grigore.—Poate că ai dreptate...

Eliza.—Douăzeci de zile trec așa de iute... în vremea asta să ne facem că nu știm nimic; ba ceva mai mult, uite, eu mă jur că nu voiu spune o vorbă nimănui, nici măcar Constanței.... făgăduește-mi că nici tu nu vei spune nimic.

Grigore.—Iți făgăduesc...

Eliza.—Nici lui Iorgu.

Grigore.—Nici.

Eliza.—Nici lui Mișu.

Grigore.—Nici.

Eliza.—Cît ești de bun!

Grigore.—(cu ochii pe scară) Da, ai dreptate Elizo, nu sînt revoltat, sînt adînc mîhnit... Sorana... păcat... Mai bine rămîneam la București.

Cortina.

Ioan Al. Brătescu-Voinești și A. de Herz.

Cîte ceva despre expropriere

I.

In lupta crîncenă pe care o duce partidul conservator împotriva reformelor astăzi la ordinea zilei, argumentul invocat mai adesea de oratorii acelui partid este principiul *sfințeniei* proprietății funciare, sub forma și distribuirea ei actuală, pretinzînd că jignirea sau chiar numai punerea în discuție a acestui principiu ar amenința să primejduiască înseși temeliile societății și ale statului.

Pe această temă am auzit rostindu-se sau cetindu-se dela tribună un nesfîrșit șir de cuvîntări, provenind și dela oratorii de frunte și dela oratori de coadă ai învechitului partid, dela tinerii pe cari nașterea și mai cu samă averea moștenită i-a pomăzuit să steie în fruntea lui, cași dela numeroșii săi șefi, dela acei menținuți în activitate cași dela acei trecuți, cu sau fără voia lor, în cadrele rezervei.

Și tare mă minunez cînd văd corifeii conservatori, urmașii clasei privilegiate din Moldova și din Țara Romînească, strigînd la fără de lege, anunțînd dărămarea societății, surparea statului și chiar prăbușirea dinastiei, fiindcă guvernul chemat la putere de Majestatea Sa Regele, în chip cu desăvîrșire legal, și Camerele, în cari proprietatea mare este deosebit de puternic reprezentată, au pus la ordinea zilei reforma chipului în care, în Romînia, este împărțită proprietatea solului. Și aceasta cînd și guvernul și majoritățile declară de mai înainte, în chip solemn, că cei expropriați vor primi valoarea întreagă a pămîntului ce li se va fi luat. Această procedare a conservatorilor-puri de astăzi alcătuiește o gravă acuzare adusă de ei bunilor și străbunilor lor cari se aflau în viață și la putere în periodul dintre 1792 și 1833. Intr'acești patruzeci și unu de ani, strămoșii mai multor din oratorii care s'au succedat în zilele din urmă la tribună, boierii romîni, au săvîrșit un șir de *reforme* care au transformat atît alcătuirea cît și împărțirea proprietății funciare în țările romîne, într'un chip neasamanat mai radical și mai ales pe

o scară cu mult mai intinsă decît au gîndit măcar s'o facă cei mai innaintați membri ai partidului astăzi la putere.

Iată, pe scurt, aceste reforme:

I. Așăzămîntul lui Alexandru Muruzi, dela 28 Noemvrie 1792, pentru păduri, rădiuri și dumbrăvi [1].

Pănă atunci, obiceiul țării *apara* numai rădiurile și dumbrăvile de stejar de dreptul de uzufruct al obștiei; toate celelalte păduri, lunci și codri merei erau slobozi tuturora. Acest fapt este de altmintrelea confirmat de însuși hrisovul de care ne ocupăm și unde cetim:

„..prin condica visteriei se hotărăște că numai rădiurile și dumbrăvile să fie oprite și aparate, iar luncile și pădurile merei, adică codrii, să fie neaparați, slobozi a tăie fieștecine orice fel de lemn ar vrea și mai ales luncu Prutului până acum n'au fost poprită niciodată..."

Sub cuvînt că cu această procedare se distrug și se depărtează pădurile, se adună la Iași *sobor* de boieri care alcătui un proiect de așăzămînt pentru chipul în care urma să se procedeze pe viitor în privința pădurilor, iar Domnul se grăbi să întărească această *sobornicească* hotărîre. Atît în încheierea Domnului cît și în corpul anaforalei se arată că, prin măsurile propuse, pe de o parte se cruță pădurile, iar pe de alta:

„se împlinește dreptatea ce trebuie să aibă cei ce au moșii cu păduri, să-și iea dreptul venit, precum asemene ieu și cei ce au moșii la cîmp."

Prin această legiuire se hotărăște:

I. Ca nimeni să nu aibă voie a mînca cu mascurii jirul din dumbrăvi sau a tăie copaci de stejar fără voia stăpînului. Insă oricine va putea tăie ciubuce, pari, haragi, cercuri și nuiele dînd stăpînului zeciuiala celor tăiete. Nimeni nu este oprit să iea, pentru foc, fără a da nici o zeciuială, din copacii căzuți jos.

2) In luncile Siretului și Prutului, precum și în alte lunci, nimeni nu poate tăie pentru foc copaci mari, ci numai crengi, luîndu-se lemnul căzut jos și uscăturile. Se pot tăia fagi și la caz de nevoie numai, negăsindu-se alții, și din copacii cei buni. Lemnele de foc se iau fără a se da nici o dijmă. Se pot tăia, cu învoirea stăpînului, și copaci buni, de trebuință, însă dîndu-se stăpînului zeciuiala și aceasta numai în natură, plata în bani fiind oprită.

3. In păduri și în codrii merei oricine este slobod să iea oricînd lemne de foc, din copaci căzuți de orice soiu sau de fag din picioare, fără a da nici o zeciuială sau plată. Pentru cheresteaua trebuitoare domniei, sau pentru construirea bisericilor sau pentru casele locuitorilor de pe moșie nu se iea zeciuială. Alt lemn de trebuință se poate lua numai cu învoirea stăpînului și dînd cuvenita zeciuială.

1) Vezi textul așăzămîntului în D. C. Sturza-Scheeanu, *Acte și Legiuiri privitoare la chestia țărănească*, I, pag. 41 sq.; *Uricar*, I, p. 184 și IV, p. 43; *Colecție de așăzăminte*, Iași, 1857, p. 57; V. A. Urechia, *Ist. Romînilor*, IV, p. 15; Acad. Rom. *Cod.* I, p. 133—138.

Precum se vede acest așăzămînt, sub cuvînt de a pune capăt devastării pădurilor, *strîmtorește* în chip simțitor dreptul la folosință al pădurii, drept pe care însuși actul îl recunoaște ca aparținînd obștiei *ab antiquo* și această *strîmtorare* a acelui drept se face:

1) în folosul exclusiv al clasei stăpînitoare, infime ca număr;

2) *prin hotărîrea numai a unei adunări a aceleiași clase stăpînitoare*, întărită de străinul care se afla în acel moment în scaun, *fără absolut nici o tragere la sfat a mulțimii ale cărei drepturi se știrbiau.*

II. Așăzămîntul lui Alexandru Muruzi dela 3 Ianuarie 1805 pentru pontul boierescului [1].

In a doua jumătate a veacului XVIII, două hrisoave ale celui mai bun din domnii fanarioți, Grigore (III) Alexandru Ghika, unul dela 1 Ianuarie 1766, celalalt dela 30 Septemvrie 1777 [2], ridicau succesiv la o sarcină din ce în ce mai împovărătoare slujba datorită de țarani stăpînilor de sate, slujbă care, pe la 1750, era încă foarte ușoară. Insă acele așăzăminte prin nimica nu știrbiau dreptul de folosință al sătenilor asupra hotarului așăzării din care făceau parte.

In cele de pe urmă zile ale anului 1804, se adunară la Iași căpeteniile boierilor și ahiereii țării și alcătuiră o *anaforă* către Alexandru Muruzi, acelaș care întărise așăzămîntul pentru păduri dela 1792, [3]) cerînd:

1) Sporirea slujbei până la o zecime a zilelor anului.

2) Mărginirea dreptului de folosință al țaranului asupra hotarului satului la niște întinderi determinate, după numărul vitelor ce poseda, și

3) Alcătuirea, în folosul stăpînului, a unei rezerve minimale de finaț ce trebuia să-i rămie în orice caz.

Zeciuiala zilelor anului nu fu admisă, dar *nartul* [4]) zilei de slujbă fu fixat astfel, încît numărul total al zilelor reale de boierese (clacă) să treacă chiar peste treizeci și șase.

Intinderile de pămînt atribuite fiecărui sătean fură stabilite împărțindu-se țara în trei regiuni, iar țărănimea fiecărei regiuni în trei categorii: *fruntași, mijlocași* și *codași.*

Țaranii regiunii dintre Nistru și Prut primeau cîte 8, 6 sau

1) D. C. Sturza, *Acte și Legiuiri*, I, p. 50; *Uricar*, II, p. 126; *Colecție de așăzăminte*, Iași, 1857, p. 37—50.

2) Nu mai vorbesc de hrisovul lui Grigore Calimah, dela 28 Maiu 1768, căci el este o repetare, din cuvînt în cuvînt, a hrisovului lui Grigore Ghika dela 1 Ianuarie 1766.

3) Alexandru Muruzi, dacă se născuse în Fanar, avea multe însușiri bune și era departe de a fi dintre domnii cei mai răi din epoca fanariotă.

4) Cîtimea de muncă ce trebuia executată în cursul unei zile de slujbă.

4 fălci de fînaţ şi tot atîtea de imaş, după cum aveau 16, 12 sau 6 vite.

Ţaranii dintre Prut şi Siret primeau cîte 6, 4 sau 2 fălci de fînaţ şi tot atîta imaş, după cum aveau 12, 8 sau 4 vite.

Iar acei dintre Siret şi munte aveau să primească cîte 3, 2 sau 1 falce de fînaţ şi tot atîta imaş, după cum aveau 6, 4 sau 2 vite.

Intinderea locului de arătură rămînea nedeterminat pentru tustrele categoriile de săteni, dar articolul XXI precizează nu numai îndatorirea stăpînului să le deie loc de arătură îndeajuns, dar chiar îl îndatoreşte ca, la caz de nevoie, să le îndeplinească lipsa de loc de arătură spart prin *ţelină*. Iar lipsindu-i stăpînului şi asemene loc, se îndatorea ispravnicul să deie sătenilor loc pe moşiile mărginaşe.

Cînd stăpînul nu dispunea de destul loc de fînaţ pentruca, după ce ar fi dat sătenilor întinderile prescrise de aşăzămînt, să-i fi ramas şi lui, tot fînaţul urma să se împartă în patru, dîndu-se sătenilor trei părţi spre a fi împărţite lor după analogie, iar a patra să rămie stăpînului. Pentru imaş şi fînaţ nu se face asemene rezervă; lucrul este de altmintreiea firesc, căci, pe acea vreme, în care predomnea starea pastorală, locul mai de preţ era fînaţul.

Această nouă ştirbire a dreptului de folosinţă al ţărănimii, însoţită totodată de o mare îngreuiere a slujbei, a fost săvîrşită, precum reiesă chiar din act, *în urma rugămintei boerimii* celei mari şi, precum se vede, numai în folosul ei, cu consimţimîntul domnului vremii, străin prin naştere şi prin neam, *fără cea mai mică conlucrare a clasei în sarcina căreia se săvîrşea atît ştirbirea dreptului de folosinţă cît şi îngreuierea muncii*.

III. Sobornicescul hrisov al lui Ion Sandu Sturza dela 2 Aprilie 1827 [1].

In primavara anului 1827 iarăşi se adună la Iaşi *sobor* al boierimii şi al clerului, cu scop ca să se cerceteze care au fost legiuirile şi obiceiurile strămoşeşti în fiinţă din veci în ţară şi să statornicească textul lor spre a fi întărit pe vecie de domn precum şi de „înnălţătorul şi hrănitorul Devlet" (Poarta).

Textul acestui lung document cuprinde, pe lîngă înşirarea privilegiilor vechi, pe cari şi le însuşise până atunci clasa stăpînitoare şi altele, nouă, pe cari năzuia să şi le asigure pentru viitor. De oarece sînt multe şi nu vreu să ostenesc pe cetitorii *Vieţii Romîneşti*, mă voiu ocupa numai de punctul 6 al acestui *sobornicesc* hrisov care glăsueşte precum urmează:

„6. Codrii, pădurile, dumbrăvile, luncile ce vor fi pe moşiile stăpînilor, nimine să nu fie volnic a le strica, sau a tăia un lemn macar după urmarea păzită din vechime sub orice cuvînt şi trebuinţă, fără învoire cu stăpînul moşiei, păzindu-se şi din partea ocîrmuirii cu sfinţenie de atingerea pădurilor până la un lemn".

1) D. C. Sturza Şcheeanu, Op. cit., I, p. 61.

Acest articol este cît se poate de clar: el face din păduri nişte proprietăţi absolute şi desăvîrşite ale stăpînilor satelor pe ale căror hotare se află.

Şi soborul mai adaogă că astfel „a fost urmarea păzită din vechime", pe cînd noi, întemeindu-ne pe textul aşăzămîntului dela 1792, am constatat:

1) Că până la 1792 pădurile, afară de rădiuri şi dumbrăvi, erau privite ca nişte bunuri obşteşti, oricine putîndu-se folosi de ele;

2) că legiuirea dela 1792 a strîmtorat, în folosul stăpînilor de sate, dreptul de folosinţă al obştiei, silind-o să deie stăpînilor zeciuiala în natură pentru lemnele de trebuinţă tăiete, dar menţinînd în întregime dreptul oricăruia a lua lemne de foc fără vre-o dijmă sau plată.

Articolul 6 al hrisovului sobornicesc dela 1827 şterge cu desăvîrşire orice drept al obştiei asupra pădurilor, apoi desfiinţează nu numai dreptul statului de a lua cheresteaua necesară trebuinţilor sale, dar şi până pe acel al bisericii să ieie lemne pentru construirea şi întreţinerea clădirilor sale. Sobornicescul hrisov săvîrşeşte deci, în privinţa proprietăţii pădurilor, o *reformă* în toată puterea cuvîntului. Drepturile de folosinţă ale obştiei, ale statului, ale bisericii, toate drepturi străvechi, sînt desfiinţate cu desăvîrşire în folosul clasei privilegiate şi desfiinţate fără ca să se pomenească macar un cuvînt despre vre-o despăgubire pentru pierderea lor.

Mai observ şi cu acest prilej că *soborul* întrunit la Iaşi era alcătuit *numai* din boieri şi clerici înnalţi, că această reformă săvîrşită numai în folosul clasei privilegiate, caşi acele dela 1792 şi 1805, a fost înfăptuită *de însăşi clasa privilegiată* în unire cu Domnul, fără concursul şi *fără macar cunoştinţa prealabilă a mulţimii în paguba căreia se săvîrşea*.

Şi acuma trec la ultima reformă despre care vreu să întreţin pe cetitorii *Vieţii Romîneşti*, acea mai însemnată din toate şi, tot odată, cea mai grea în urmări şi care a fost săvîrşită în amîndouă [1]) ţările romîneşti.

IV. Regulamentul organic.

Cînd, după tratatul dela Adrianopol, Rusia s'a hotărît să procedeze la organizarea acestor ţări, s'au convocat la Iaşi şi la Bucureşti nişte adunări de notabili, numite *Divanuri* şi alcătuite exclusiv numai din boieri şi clerici înnalţi.

1) Săteanul din Ţara Romînească, până la Regulamentul organic, nu suferise nici o ştirbire legală la dreptul său de folosinţă asupra hotarului aşăzării, neexistînd în Ţara Romînească înnainte de 1830 vre-o legiuire mărginind acel drept. Starea de fapt corespundea stării legale, stăpînii nu făceau aproape de loc plugărie, plugăria fiind cu desăvîrşire în mînile ţaranilor. Aceştia erau datori să dea stăpînilor cîte 12 zile de clacă pe cari aproape totdeauna le converteau în bani, a cîte 1 leu pe zi. Zilele de clacă, erau zile *proaste*, fără nart: ţaranul mai era dator să are stăpînului cîte o zi pe an şi să-i aducă un car de lemne la Crăciun.

Fiecare adunare alese cîte doi membri, bine înţeles cîte doi boieri mari cari, sub preşedinţia unui înnalt funcţionar rus, alcătuiră *Comitetele reformă* însărcinate cu întocmirea şi redactarea proiectelor privitoare la noua organizare a ţărilor noastre.

Am arătat aiurea, în toate amănunţimile [1], fazele prin care a trecut această reformă, primită şi votată de amîndouă adunările sub denumirea de *Regulament organic*. Adunările cari le-au adoptat nu erau decît nişte *soboare* alcătuite din boieri şi din arhierei, mai ales din boieri mari, cu desăvîrşita excludere a restului naţiunii.

Iată punctele, *cuprinse în amîndouă regulamentele*, asupra cărora doresc să atrag bagarea de samă a cetitorilor:

1) Privilegiul scutelnicilor fu oborît ca fiind abuziv şi ruinător pentru visterie. Insă, totodată, se hotărî ca boierii să fie despăgubiţi pentru această pierdere prin: a) o indemnizaţie bănească plătită de fisc, b) prin privilegiul nou al *slujbaşilor volnici* în Moldova şi prin cel al *obdciei* în Ţara Romînească. c) de oarece, în urma războiului dintre Ruşi şi Turci, birul obştiei (boierii erau scutiţi de orice bir) scăzuse cu mult, se hotărî ca, în schimb, ţaranii să contribue şi ei la despagubirea boierilor pentru pierderea scutelnicilor prin sporirea boierescului (claca) care fu simţitor adăugit, mai ales în Ţara Romînească.

2) Intinderea de loc de hrană: fînaţ şi imaş, atribuită prin aşăzămîntul lui Muruzi dela 1805, fu scoborîtă la mai puţin de jumatate, nedîndu-se loc decît pentru un maximum de cinci vite, iar întinderea locului de arătură, care până atunci nu fusese deloc mărginită fu fixată la nişte parcele minime. Această mărginire fu cu deosebire strîmtă în Ţara Romînească.

3) In sfîrşit, în amîndouă regulamentele, numele de *stăpîn de moşie* fu înlocuit prin acel de *proprietar*.

Deci, prin voinţa şi hotărîrea singurei clase stăpînitoare:

Ţărănimea se văzu silită să contribuie la despăgubirea boierimii pentru pierderea unui privilegiu a cărui desfiinţare nu folosea întru nimic ţaranilor.

Boierescul (claca) fu simţitor sporit în favorul boierilor.

Intinderea locului de hrană lăsat spre folosul sătenilor fu cu mult micşorată.

Se recunoscu stăpînilor dreptul de absolută proprietate pe întreaga moşie, chiar pe multe locuri ce, până atunci, conform aşăzămîntului lui Muruzi, erau în stăpînirea ţaranilor.

Bine înţeles că de despăgubire pentru toate cele ce se luau ţărănimii nici vorbă nu era.

Ţările romîne erau atunci ocîrmuite de un general rus, de un adjutant al cumplitului autocrat Neculai Pavlovici, de contele Pavel Kisselev. Acest general rus văzînd nemulţămirea stîrnită în ţară de nouăle aşăzăminte, se puse să studieze chestiu-

1) *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 397 sq; *Pentruce s'au răsculat ţaranii*, p. 45—98 şi 137—157.

nea. Minţii sale agere nu-i trebui mult timp pentru a-şi da samă că boierii săvîrşise, prin textul regulamentului, o cumplită schimbare în legăturile dintre pămînt, sătean şi pămînt care alcătuise obiceiul ţării vreme de atîtea veacuri. Convins că se ridicase ţaranilor „dreptul de a se folosi de cît pămînt le convenea," drept de care ei se folosise până în vremile de pe urmă, Kisselev întrebuinţă toată influenţa şi toată autoritatea lui pentru a ademeni pe boieri să lese ţaranului un petec ceva mai mare de pămînt, să-i ceară o muncă mai puţin împovărătoare. Insă zadarnice fură silinţile lui. Atît boierii din sfatul ocîrmuitor (miniştrii) cît şi acei din adunare (deputaţii) ramaseră neînduplecaţi. Curtea din Petersburg temîndu-se ca nu cumva boierii, dacă vor fi nemulţămiţi, se vor arunca în braţele Austriei şi Rusia ar pierde astfel simpatiile lor, trimise lui Kisselev ordin să nu stăruiască în cererile ce le făcuse. El se văzu deci silit să se mulţămească cu modificări fără importanţă.

Nu cunosc în toată istoria noastră fapt mai jalnic şi mai ruşinos decît această luptă purtată de un general străin pentru păstrarea drepturilor strămoşeşti ale ţărănimii romîne împotriva lăcomiei cotropitoare a acelora ce erau meniţi să-i fie nişte ocrotitori fireşti [1].

1) Cred folositor să reproduc cîteva pasagii din corespondenţa lui Kisselev privitoare la lupta ce acest general al lui Neculai o ducea împotriva boierilor pentru susţinerea drepturilor ţărănimii.

In instrucţiunile ce, la 14 Martie 1832, le dădea generalului Mircovici care îl înlocuia la Iaşi, însărcinîndu-l să adune sfatul ocîrmuitor extraordinar pentru a întocmi modificările de introdus în textul Regulamentului organic votat de adunare, găsim rîndurile următoare:

„Sfatul administrativ extraordinar, în chibzuirile sale asupra acestui subiect, nu va trebui să piardă din vedere nici dispoziţia spiritelor, nici cîtă cruţare cer chiar schimbările cele mai salutare de cîte ori ele ar putea fi privite ca împovărătoare. **Apoi sfatul va cumpăni cu bagare de samă cît de neplăcută, de greu de suferit poate să apară chestiunea preţeluirii boierescului şi atribuirea unei întinderi mărginite de pămînt obştiei ţaranilor deprinşi să se folosească, afară de puţine excepţiuni, de întinderea de pămînt ce li convine**".

„O asemenea chibzuire a acestui obiect va ademeni, sînt sigur, pe sfatul administrativ extraordinar să adopte o modificare care să-i pară de fire a departa până şi aparenţa unei repartizări interesate sau puţin echitabile". C. D. C. Sturza-Şcheeanu, *op. cit.*, p. I, 100, Arhiva Statului, Iaşi, *Dosar 7 Trsp. 1764, op. 2013.*

In cursul lunii April 1832, o nouă comunicare a lui Kisselev către Mircovici, menită a fi adusă la cunoştinţa sfatului, arată că noua legiuire se izbise în Ţara Romînească de aceleaşi piedeci caşi în Moldova. Dar autorităţile izbutise să previe orice tulburare silindu-se să realizeze învoieli de bunăvoe de cîteori ţăranii nu se învoise să se conforme prescripţiunilor regulamentului. Apoi urmează:

„*Indatoririle ţaranilor în privinţa zilelor de lucru datorite boierilor trebuind, potrivit regulamentului moldovenesc, să fie menţinute după norma de mai înnainte*, **pe cînd întinderea de pămînt ce urma să li se deie fusese micşorată în chip însemnat**, se pare că publicitatea acestor măsuri în momentul actual n'ar putea face ca incovenientele să dispară... Cauzele acestei nemulţămiri ar fi cu atît mai puternice cu cît interesele proprietarilor par a fi fost cu îndestulare luate în privire".

Apoi boierii știură să obție compensații și pentru neinsemnatele modificări introduse în regulament.

Textul definitiv al aminduror acestor așăzăminte (art. 118 al. I *a*) al reg. moldovenesc și art. 140 al. I al reg. muntenesc) dădeau a înțelege, că *raporturile stabilite de ele între pămînt, săteni și stăpîni aveau să urmeze numai pănă cînd vor putea fi înlocuite prin arendări de bună voie*, lăsînd astfel să se întrevadă intențiunea de a despoia în curînd obștia și de cît ii mai rămăsese din vechiul său drept de folosință.

Intr'o scrisoare adresată la 2 April 1832 lui Buteniev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Kisselev mai arată ceia ce guvernul imperial trebuia să ceară:

„Schimbări temeinice și indispensabile s'au făcut în dispozițiunile unor articole ale regulamentelor privitoare la drepturile și datoriile reciproce ale proprietarilor și ale plugarilor, *articole redactate de către boieri cari se pare că n'au avut în privire decît interesul exclusiv și rău înțeles al proprietății* și cari în urmă au fost recunoscute ca fiind puțin echitabile pentru săteni.". Iabloțki-Desiatovski, Графъ Киселевъ IV, 72.

„Comitetul special, care prezidase la alcătuirea acestor articole, compus din proprietari funciari lăsă să se introducă, prin nebagare de samă sau cu intențiune, niște dispozițiuni putînd da loc la fapte arbitrare, impovărătoare și puțin echitabile pentru săteni. Obșteasca adunare extraordinară, compusă asemene din boieri, se grăbi poate pentru aceleași temeiuri să dea acestor clauze sancțiunea ei. Dar cercetările ce urmează în momentul aplicării lor și neexecutarea în mai multe părți ale Țării Romînești a însăși modului îndatoririlor promulgate de domnitorul Caragea, dovediră gravele inconveniente ale acestei chestiuni".

„Este prin urmare absolut trebuitor ca să se adopte, în privința dispozițiunilor de care este vorba, niște amendamente cu atît mai indispensabile cu cît *acele dispozițiuni transmit Obișnuitelor Obștești Adunări din cari numeroasa clasă a plugarilor este exclusă* (composées d'une manière exclusive pour la classe nombreuse des laboureurs) *și domnilor ale căror interese nobiliare și de proprietate sînt identice cu acele ale Obișnuitelor Obștești Adunări, mijloacele de obijduire (oppression) de care dispunea ocîrmuirea sub vechiul regim pentru a zdrobi clasele inferioare*"...

„...regulamentul moldovenesc mai prezintă asupra aceleiași chestiuni oarecari clauze cari nu sînt mai puțin susceptibile de a deveni obiectele celei mai serioase băgări de samă. *Căci dacă mențin numărul zilelor de boieresc statornicit de vechea legiuire ele nu atribue țaranului aceiași întindere de pămînt* și în loc de a determina, cum se arată la începutul articolului 125, tot ce-ar fi nedumerit în vechea legiuire, *ele lasă să subsiste pentru prețuirea muncii niște clauze vederat împovărătoare pentru țărani și* **cari devin și mai grele decînd întinderea de pămînt la care aveau drept pănă acuma este comparativ redusă cu jumătate**". (Ibid, ibid).

In altă scrisoare, adresată tot lui Buteniev, la 30 Octombrie 1831 cetim:

„De 15 zile mă lupt cu bărboșii moldoveni cari cu bună samă sînt cei mai turbulenți și mai intriganți oameni cu barbă cari mișună sub perișul cerului. **Dealmintrelea adunarea alcătuită din boieri care n'au făcut altceva decît să cotropească asupra drepturilor claselor de jos, fiind judecător în propria ei cauză, este firesc ca ea să nu caute decît să sporească propriile privilegii în paguba celorlalte clase cari nu le prezintă sau nu le apără**".

„Am să scriu vice-cancelarului și-i voiu propune schimbări indispensabile, care să se facă prin autoritate și *nu după părerea zișilor boieri cari, încă odată, nu pot fi trași la sfat cînd se judecă pricina lor cu tot restul națiunii.*" (Ibid. ibid tr. 83).

Iată deci că Obișnuitele Adunări ale aminduror țărilor romîne, *alcătuite*, o repet, *numai din boieri*, declară că dreptul de folosință al țaranului asupra hotarului așăzării este un drept vremelnic, o strîmtorare provizorie a dreptului de desăvîrșită proprietate al boerimii. *Și aceasta fără macar **o** vorbă de despăgubire a celor deposedați sau a se deposeda.* Mică și sarbădă ne apare reforma propusă de partidul astăzi la putere față cu acea săvîrșită de boierime la 1831—1833 și, dacă conservatorii de astăzi numesc nelegiuire reforma ce o combat, cum califică ei oare acea săvîrșită de bunicii lor la 1832—1833? Oare acea regulamentare trebuie ea privită ca dreaptă și intangibilă fiindcă a fost săvîrșită în folosul celor puțini și puternici, iar acea de astăzi este nelegiuită fiindcă se săvîrșește în folosul celor mulți și slabi?

Cert este că acele patru legiuiri suscitate, operă exclusivă a boerimii, fără nici o conlucrare a obștiei poporului, alcătuesc însăși temelia marei proprietăți, a *latifundiului* actual.

Istoria țării și mai ales acea a vechilor ei instituțiuni este îndeobște puțin cunoscută la noi și partidul conservator este mai cu deosebire străin de această cunoștință, cu toată evlavia către trecut de care se laudă. Lupta cu literile cirilice și cu textele slavone ii suride tot atît de puțin ca cetirea cărților scrise de Germani, Englezi și Francezi asupra chipului în care au evoluat în alte țări legăturile dintre pămînt, săteni și stăpîni. Nu trebuie să ne mirăm deci cînd îi auzim susținînd că, la noi, proprietatea mare, latifundiul, a existat totdeauna și că boerii erau absoluți stăpîni pe întregimea hotarelor satelor lor. Am discutat aiurea pe larg această chestiune, nu voiu mai cerceta-o din nou acuma, mulțămindu-mă să pun o întrebare:

Dacă boierii noștri au fost totdeauna proprietari absoluți și desăvîrșiți ai hotarelor satelor supuse lor, la ce oare mai datu-și-au ei, oameni practici, osteneala să alcătuiască cele patru așăzăminte suscitate? Ele vădesc o acțiune continuă, alcătuiesc, fiecare în parte, cîte un pas hotărît spre ajungerea la scopul final statornicit de mai 'nainte, la stăpînirea desăvîrșită a întregului hotar al așăzării cu excluziunea totală a oricărui drept de folosință al țaranilor.

Și dacă pe lîngă aceasta ar mai trebui vre-o dovadă, va ajunge să arăt chipul cum este distribuită proprietatea în Bucovina. Această bucată de țară, precum se știe, a fost ruptă din trupul Moldovei la 1775 spre a fi alipită imperiului austriac. Ea prin urmare n'a fost atinsă de nici unul din așăzămintele suscitate.

Puțin timp după luarea în stăpînire, Austriacii au făcut un cadastru sumar despărțind pămînturile *rusticale*, găsite în stăpînirea țaranilor supuși dijmei și slujbei, de restul hotarelor cari, sub denumire de pămînturi *domeniale* sau *alodiale*, fură atribuite stăpînilor în deplină proprietate. De atunci și până astăzi n'a mai intervenit nici o legiuire care să schimbe modul distribuirii

proprietăţii în Bucovina. La 1854 statul răscumpără slujba dînd în schimb proprietarilor bonuri amortisabile într'un lung termen de ani, iar ţaranii devenirâ stăpîni desăvîrşiţi pe pămînturile lor. *Bonurile date proprietarilor în schimbul slujbei fură achitate de stat fără ca ţaranii să fi fost impuşi la vre-o dare spre acest sfîrşit.*

Mulţămit acestei păstrări a stăpînirii teritoriale astfel cum era la 1775, ţărănimea bucovineană posedă astăzi:

68.21	la sută	din tot	locul de	arătură,
80.73	"	"	"	fînaţ,
86.40	"	"	"	vii şi grădini,
76.37 [1]	"	"	"	păşuni,
42.57 [2]	"	"	"	păşuni de munte,
27.43	"	"	"	păduri [3].

Şi să nu se uite că Bucovina, din cauza numeroaselor hărăziri făcute de Domni mănăstirilor, era tocmai partea ce ţară unde se aflau hotarele cele mai întinse.

Dacă restul Moldovei n'ar fi fost supus măsurilor dela 1792, 1805, 1827 şi 1831—1833, nu încape îndoială că şi într'însa distribuirea proprietăţii ar fi la fel ca în Bucovina, că ţărănimea ar poseda peste 75 la sută din locurile de hrană şi mai bine de o pătrime din păduri, că latifundiul n'ar avea fiinţă, că marea proprietate ar fi redusă la proporţiuni modeste şi nevătămătoare pentru ţară şi neam, că o primejdie agrară n'ar putea să aibă fiinţă.

Deci temelia proprietăţii mari la noi şi a modului de distribuire al acestei proprietăţi este alcătuită din cele patru aşăzăminte sus zise, făcute de clasa privilegiată singură, în folosul ei excluziv şi fără să se fi dat cea mai mică despăgubire obştiei deposedate.

Astfel fiind împrejurările, nu găsiţi oare firească mirarea ce mă cuprinde cînd văd urmaşii, atît acei trupeşti cît şi acei sufleteşti ai autorilor ziselor legiuiri, care au transformat şi baza şi modul de împărţire al proprietăţii funciare, tăgăduind guvernului la putere şi camerelor actuale dreptul de a legifera în această materie şi, eventual, de a preschimba, chiar în *schimbul unor despăguiri*, baza şi distribuirea de astăzi?

De ce oare să fie această bază şi această împărţire mai intangibile decît acele în fiinţă înnainte de 1792?

De ce oare camerele actuale, în cari proprietatea funciară este reprezentată „cu vîrf şi îndesat", să n'aibă dreptul să legifereze asupra unor chestiuni asupra cărora au deliberat şi au legiuit soboarele singurei boerimi?

De ce oare aceste Camere să nu fie în drept să schimbe în

1) Din cari 38.07 la sută comunale.
2) Din care 6.31 la sută comunale.
3) Din cari 5.77 la sută comunale. Aceste date sint luate din: Anton Zachar, *Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, p. XXVII, sq.

folosul ţărănimii *şi în schimbul unei despăgubiri dată proprietarilor*, împărţirea proprietăţii alcătuită de adunările pur boiereşti **în folosul singurei clase stăpînitoare,** *dar fără absolut nici o despăgubire?*

De ce oare *soborul* întregii ţări să nu fie volnic a îndrepta rălelele pricinuite de soboarele singurei boierimi?

Cert este că procedarea marei boierimi a înfiinţat latifundiile, a luat folosinţa pămîntului din stăpînirea mulţimii în care se afla încă dela alcătuirea neamului nostru şi a dat-o în acea a unui număr cu desăvîrşire mic de priveligiaţi. A luat astfel pămîntul de hrană din mînile ţărănimii care, cu vitele şi braţele sale, era în stare să-l lucreze şi l-a dat în acelea a cîtorva sute de boieri cari nu dispuneau nici de capitalul nici de aplecările trebuitoare pentru a-l lucra. Astfel s'a dat naştere clasei arendăşeşti, compusă mai ales din elemente străine şi care s'a îmbogăţit exploatînd pe ţarani, astfel s'a ivit desechilibrul cumplit de astăzi cînd vedem o mie de oameni dispunînd de mai mult pămînt decît un milion două sute de mii de gospodari săteni. Astfel luîndu-i-se din mînă pămîntul împiedecatu-s'a alcătuirea în această ţară a unei ţărănimi bogate, sănătoase, mîndre, încrezătoare în sine, scut şi sabie a neamului nostru. Astfel s'a sădit inimă rea în cei mici şi mulţi împotriva celor mari şi puţini, astfel s'a născut în ţară primejdia necontenit vie de izbucniri violente a nemulţămirii obştiei. Astfel s'a împiedecat grămădirea de economii în lăzile ţărăneşti, înlesnindu-se dimpotrivă risipirea banilor ieşiţi din pămîntul ţării în cheltuelile de lux, cari au îmbogăţit pe străini. Purtarea boierimii, mai ales a acelei mari, dela 1792 până la 1833, a fost fără îndoială lacomă, nedreaptă şi crudă pentru ţarani şi dărăpănătoare pentru ţară, dar ea îşi găseşte până la un punct lămurirea în faptul că orice clasă care se ridică deasupra obştiei nu poate fi altceva decît produsul împrejurărilor în care ea s'a desvoltat. Boierimea romînă era departe de a fi, din fire, mai rea decît clasele stăpînitoare din alte ţări. Dar împrejurările în cari s'a desvoltat fiind mai sălbatece, mai inculte, mai crunte şi mai ales puterea de opunere a obştiei împotriva abuzurilor fiind neasamanat mai slabă decît în ţările apusului, năzuinţa de a cotropi şi de a-şi însuşi drepturile poporului robit a fost mai neînfrînată şi a dat rezultate mai ruinătoare pentru obştie decît aiurea. Şi, ca culme de nenorocire, s'a ajuns la aceste rezultate tocmai atunci cînd popoarele din apus izbuteau să se mîntue cu desăvîrşire până şi de ultimele urmări ale şerbirii medievale.

Pentru boierii dela 1792, 1805, 1827 şi 1831—1833 se pot invoca ca nişte împrejurări uşurătoare lipsa lor de cultură, ticăloasa creştere turco-bizantină, pildele rele, un sistem de corupţiune datînd de două veacuri precum şi cumplita lipsă de rezistenţă a obştiei. Proprietarii mari de astăzi însă sînt departe de a fi în drept să le invoace. Nu li este iertat să fie lipsiţi de cultură, trăesc într'o epocă de deplină lumină, au fost crescuţi

sub înrîurirea ideilor moderne, în atingere necurmată cu civilizația apuseană, apoi obștia a dovedit atît la 1907 cît și la 1913 că s'a trezit din adormire, că trăiește, că vrea să ducă o viață vie, că alcătuește o nație, că cei slabi și mulți sînt și se simt în stare să silească pe acei puternici și puțini să ție samă de aspirațiunile și de nevoile lor.

Spre cinstea ei, o parte din clasa stăpînitoare și-a înțeles în sfîrșit vremea și s'a hotărît să reia însfîrșit măsuri pentruca năzuințele și nevoile mulțimii să fie îndestulate treptat, prevenind astfel izbucnirile de mînie pentru viitor. Și spre acest sfîrșit astăzi propune să se revină în parte, în folosul țărănimii, *dar în schimbul unei drepte despăgubiri* asupra cotropirilor săvîrșite de boierime *fără despăgubire* între 1792 și 1833. Singură fracțiunea pur conservatoare a marei proprietăți se opune la acest act de dreptate și de asanare națională; admite și apără cu îndîrjire sfințenia legiferării dintre 1792 și 1833, dar declară închisă pentru viitor orice procedare de același fel.

II

Pe lîngă argumentul *sfințeniei* marei proprietăți funciare, astfel cum este alcătuită și distribuită în Romînia, conservatorii mai au unul și anume: „că marea proprietate dela noi își îndeplinește cu destoinicie funcția".

Întreb: cînd și cum?

Îndeplinitu-și-a ea oare cu destoinicie funcția cînd, cu prilejul alcătuirii Regulamentului organic, pe deoparte a refuzat cu cerbicie să contribue, printr'un impozit asupra moșiilor, la ușurarea sarcinilor acestor două stătulețe, atunci atît de nevoieșe, iar pe de altă parte storcea pentru îndemnizarea scutelnicilor cîte o proporție însemnată din acele budgete *de foamete?*

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cind, folosindu-se, după 1833, de faptul că justiția era în mîna ei, a urmat să distrugă fără cruțare, spre a-și mări latifundiile, toate obștiile de răzăși ce aveau nenorocirea să se hotărască cu acele latifundii?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cind, în Moldova, pe moșiile ei, a înființat 63 de tîrgușoare evreești cari au pricinuit degradarea și ruina populațiunilor rurale învecinate?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, pe domeniile ei, a înmulțit hanurile și crîșmele ce le închiria Evreilor și Grecilor?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd a înființat velniță lîngă velniță, contribuind astfel la lățirea cumplită a alcoolismului?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd și-a arendat latifundiile, în Moldova Evreilor, în Țara Romînească Grecilor, împosesuindu-le totodată dreptul să exploateze țărănimea?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie în Țara Romînească cînd, din cîte o sută de proprietari mari, trăia poate abia unul pe vr'o moșie a lui?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd cu mult cea mare parte dintr'însa s'a grăbit să risipească nu numai venitul, dar chiar și fondul moșiilor, la joc de cărți, desfrîu și traiu nemăsurat?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd a cheltuit, în străinătate sau pe produse străine de lux, miliardele scoase din pămîntul romînesc dela 1833 și până astăzi?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd a ipotecat și-a înstrăinat moșiile părintești? (Și făcînd această întrebare nu am în vedere numai neamul boieresc. Dacă oamenii noui, neboieri, cari au dobîndit moșii prin munca sau d e ș t e p t ă c i u n e a lor, de obiceiu le păstrează, în schimb însă fiii lor le pierd cu aceiași ușurință cași fiii de boieri cei mai neaoși și în absolut acelaș chip).

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, fiind la ordinea zilei deslegarea chestiunii legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn, deslegare hotărîtă de Convenția dela Paris, marii proprietari au propus drept soluțiune ca proprietarii să rămîe cu pămînturile, iar țaranii cu brațele lor libere?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, la 1859, s'a opus din răsputeri la înființarea impozitului funciar, cu toată nevoia cumplită care bîntuia visteria țării?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, împotriva silinților lui Kogălniceanu în Moldova, ale lui Neculai Golescu în Țara Romînească, de a ridica starea morală a țaranului prin desființarea degradătoarei bătăi, a dus acea campanie înverșunată în care amîndoi președinții de consiliu erau tratați de *comuniști?*

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, și în Comisia Centrală și în Cameră, a combătut cu cea de pe urmă îndîrjire silințile lui Cuza și ale lui Kogălniceanu de a face pe țaran proprietar pe o neînsemnată parte din pămîntul de care îl deposedase *soboarele* pur boierești dela 1792, 1805, 1827 și 1832 —1833?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, cu acelaș prilej, a întrebuințat toate mijloacele pentru a micșora cît mai mult porțiunea ce urma să se deie țaranului?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd a impus alcătuirea și punerea în aplicație a legilor de tocmeli agricole dela 1866 și 1872, legi cari dispuneau aducerea la lucru, pe cîmp, a muncitorului agricol dator, prin vătăjăi comunali și prin armată, scoțînd astfel, de fapt, afară din legea comună și lipsind de garanțiile constituționale nouă zecimi din națiunea romînă?

Îndeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie cînd, nemulțămită chiar cu acele legi, atît ea cît și urmarea și creațiunea

ei, marea arendășie, sporia strășnicia acelor măsuri prin violență sau prin intimidarea și corumperea funcționarilor administrativi și comunali?

Indeplinitu-și-a ea oare funcția cu destoinicie punînd veșnic (afară de prea puține excepțiuni) piciorul în pragul oricărei reforme propusă în folosul moral sau material al poporului, în pragul oricărei încercări de a ridica simțul demnității omenești, a încrederii în sine în țărănime?

Și, mai ales, împlinitu-și-a ea oare cu destonicie funcția ei firească, acea de a învața pe țarani să-și lucreze ogorul și să-și îngrijască vita în chip mai puțin sălbatec decît înnainte de 1833?

Dacă la Salcea, pe unele domenii ale Coroanei și la Buftea s'au înființat gospodării model, dacă un oareșcare număr de mari agricultori, mai cu samă în Moldova de Sus, ară și samănă mai bine, marea proprietate în deobște n'a ieșit „din stadiul plugăriei estensive", urmează a prada pămîntul cași în epoca regulamentară și își îngrijește vitele cu mult mai rău decît țaranul.

Și pricina de căpetenie a acestei stări înapoiate este tocmai marea întindere a proprietăței mari, și lipsa de capital pentru a cultiva în chip rațional atît de mari întinderi.

Dacă boierimea nu ar fi pus, între 1792 și 1833, stăpînire pe cu mult cea mai mare parte a pămîntului de hrană al țării, dacă ea s'ar fi mulțămit cu o parte modestă din acele întinderi, și moșiile împărțindu-se în chip firesc, marii proprietarii foarte curînd ar fi fost siliți să recurgă la procedeuri de cultură intensivă și exploatările lor ar fi alcătuit pentru țaran o școală minunată, ale cărei învățături ar fi putut să le urmeze spre folosul lui și al țării. Alcătuirea și conservarea latifundiului n'a servit decît la pastrarea procedeurilor de cultură sălbatecă.

Nu-mi este deci cu putință să descopăr cum și cînd, până în ziua de astăzi „marea proprietate și-a îndeplinit funcția cu destoinicie"; pe urma ei nu descopăr decît ruină morală și materială, stavilă la progres și sămînță de ură.

Astăzi pentru întâia oară văd o parte dintr'însa, călăuzită de o mare înțelepciune, intrînd cu tot înadinsul pe calea unui *adevărat conservatism* și hotărîtă, pentru a asigura traiul și viitorul țării, să cedeze obștiei întinderile de pămînt neaparat trebuitoare bunului ei trai.

Voiu urma.

Radu Rosetti.

Un poet nou [1]

Cel care urmărește programele prelegerilor dela universitățile străine e izbit de un fapt, care învederează limpede ce greu este să se găsească întrunite cerințele absolut necesare pentru studiul științific al literaturii romîne. Pe cînd limba romînă a devenit de mult, fie direct, fie incidental, obiect de studiu la universitățile străine, literatura romînă, *spre deosebire de toate celelalte literaturi europene*, e tratată vitreg.

Explicarea acestui fapt stă în împrejurarea că, pe cînd limba noastră, oricît ne-ar amăgi aparența de suprafață a actualității și oricît am căuta să ne desfacem de realitatea geografică, e o literatură esteuropeană: literatura populară nu poate fi lămurită decît pe temeiul esteuropean, literatura mai veche, până acum 80—90 ani, era în cea mai mare parte a ținuturilor romînești, o anexă a literaturilor esteuropene, iar literatura romînă, chiar cea contimporană, oferă adesea un uimitor paralelism cu dezvoltarea literaturilor din răsăritul Europei [2].

---

1) Studiul acesta înfățișează, dezvoltind unele puncte, cuprinsul lecțiunii de deschidere a cursului de istoria literaturii romîne, inaugurat la Universitatea din Viena. Țin să mulțumesc și aici mai întâiu mult onoratului meu profesor, d-lui W. Meyer-Lübke, atît pentru stăruința depusă pe lîngă rectorul Universității de acolo ca acest curs să se poată ține în limba romînă, cît și pentru cinstea și încurajarea ce-mi face asistînd la toate prelegerile. Mulțumesc apoi celuilalt profesor al meu dela Viena, d-lui Ph. A. Becker, domnilor docenți pentru limbile și literaturile romanice, domnilor membri ai legațiunii romîne, coloniei romîne și studenților romîni și germani, foști elevi ai mei din semestrele trecute, care au încurajat cu prezența lor numeroasă deschiderea acestui curs.

Public și partea aceia a prelegerii de deschidere, care a precedat studiul asupra lui Gainetion, pentrucă și ea a dat prilej la răstălmăciri neîntemeiate (vezi „Romînul" din 13(26) Febr. 1914) și vreau să pun sub ochii cititorului gîndirea mea nealterată. Mai public partea aceasta introductivă și pentru cuvîntul că ea conține, în rezumat, un fel de a vedea literatura, pe care-l socot rodnic nu numai pentru studiul trecutului, dar, după cum sper se va vedea din cercetarea de față, și pentru judecarea actualității.

2) Pentru prima orientare recomand interesanta și suggestiva lucrare a d-lui Dieterich, docent la Leipzig: *„Die osteuropäischen Litteraturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt"*. Tübingen, 1911. E o carte,

Imprejurarea aceasta, unică în literaturile europene: de a avea o limbă care aparține unui grup de popoare, pe cînd literatura aparține altui grup, explică și de ce atît studiile de folklor cît și cele de istorie literară veche sînt la noi mai nedezvoltate decît la oricare popor care ne înconjoară și trebuesc aproape create din temelie. Lucrările savanților europeni au constituit pentru studiul istoriei limbii noastre o contribuție prețioasă și zestrea generală romanică, stînd la temelia lucrărilor noastre de lexicografie și istoria limbii, asigură acestor lucrări o bază sigură și o netăgăduită valoare științifică. Nu tot astfel stau lucrurile în ce privește istoria literară. Aici n'am avut decît prea puține ajutoare din afară. A trebuit să ne mărginim la propriile noastre mijloace. Cei care veneau cu pregătirea pe care o putea da Parisul, firește că se dovedeau neorientați cînd încercau să se apropie de un domeniu pentru care se cere cu totul o altă muncă și pregătire decît aceia, pe care ți-o poate da imitarea cutărui critic literar de modă sau chiar audierea cutărui profesor, care-ți vorbește de o literatură splendidă, fără îndoială, dar cu care literatura noastră veche și populară nu are nimic comun. Pentru acest domeniu e nevoe de un complex de însușiri, de o pregătire felurită. Căci mai întăiu nu te poți apropia de domeniul istoriei literaturii noastre fără să-ți fi însușit temeinic necesara pregătire filologică. Fără aceasta îți va lipsi un instrument indispensabil de preciziune: nu vei putea data în anumite cazuri, nu vei putea localiza în altele, nu vei ști să distingi un grup de manuscrise de altele, nu vei putea determina modelele după care s'au tradus ori s'au prelucrat atîtea producțiuni ale trecutului și nu le vei putea transcrie exact. Vom avea prilej, studiind unele încercări de ediții de texte vechi cît și unele încercări de istorie literară veche, bunăoară acelea ale d-lui Iorga, să vedem scăderile și concluziile greșite ce întîmpinăm la tot pasul din nesocotirea unor adevăruri și norme filologice elementare [1]). Pentru studii de felul acesta trebue să fii în o măsură suficientă filolog, deci romanist. Incepi însă să stăpînești această disciplină, vezi că nici ea nu ajunge și că e nevoe de o lungă pregătire esteuropeană, slavă în primul rînd, apoi bizantină—fără de care nu te poți mișca în acest domeniu. Și tocmai pe acest teren esteuropean, universitatea din Viena stă în fruntea tuturor universităților străine. A fost o menire istorică a acestui străvechi oraș de cultură și

care, în ce privește amănuntele, dă adesea prilej la obiecțiuni. Are însă meritul că e prima lucrare în care problema e privită în întregimea ei.—Tot ca primă orientare recomand volumul IX din „Die Kultur der Gegenwart": „*Die osteuropäischen Litteraturen und die slavischen Sprachen*, unde A. Wesselovsky, A. Brückner, J. Máchal, M. Murko și A. Thumb înfățișează pe scurt principalele literaturi care ne interesează și dau și bibliografie.—Mai pe larg sînt tratate aceste literaturi în operele profesorilor Murko, Brückner, Kont și Dietrich, din indispensabila colecțiune: *Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen*", în care s'a publicat din păcate, și singura lucrare proastă a colecțiunii, literatura romînă de d. Alexici, „Professor an der Universität in Budapest."

1) Vezi „Istoria literaturii religioase" p. 23 și urm.

a acestei ilustre universități de a contribui în o măsură mai mare decît se crede în deobște la dezvoltarea culturii tuturor popoarelor Europei răsăritene [1]); iar azi, pe teren științific, nicăieri nu se poate căpăta mai bine acea pregătire specială, pe care am arătat-o ca indispensabilă studiilor de istorie literară veche, de care ne vom ocupa, decît la această universitate. Nu vă pot îndeajuns sfătui să urmați cursurile sau să cetiți lucrările profesorilor Jireček, Vondrák, Strzygowsky și Rešetar, nume pe care vom avea prilej să le amintim adesea.

In sfîrșit mai e o cerință fundamentală. Istoria literară, chiar a celei mai rudimentare literaturi, e viață literară. Toată pregătirea arătată rămîne nerodnică, dacă nu ai darul să dai buchiilor viață, ceva mai mult, dacă nu vei țese necontenit firul dela trecut la actualitate, care și ea trebue să trăiască cu nevoile ei în sufletul istoricului literar.

In literatură se lucrează cu elemente vii, personale, chiar atunci cînd studiezi epoci îndepărtate, de formațiune. Un linguist străin poate să-și dea seama perfect că *a* accentuat latin devine în romînă *î*, cînd e urmat de un singur *n* și rămîne *a*, cînd urmează dublu *n* și poate să scrie o excelentă fonetică romînă, fără să fi trăit mai adînc viața sufletească a poporului nostru. In linguistică lucrezi cu anumite date, cu anumite fapte, pe care un străin le poate aduna în fișe ca un băștinaș. Faptul acesta explică și el de ce străinii, care s'au ocupat științific de noi, s'au ocupat mai ales de limbă și foarte puțin de literatură. Istoricul literar, chiar atunci cînd se pleacă asupra primelor îngînări de rugăciune făcute în o limbă literară primitivă, are înaintea lui un fenomen, în care viața sufletească e mult mai complexă, mult mai vie decît cum e cazul pentru cel care urmărește schimbări de fonetică sau de morfologie sau chiar prefaceri în sintaxă, unde cele mai multe schimbări tot de fenomenele fonetice sînt cauzate.

De aici vine și o altă cerință fundamentală a istoricului literar, care face ca tocmai această specialitate să fie o ramură greu de reprezentat. Poți fi filolog excelent fără alt dar decît acela al observațiunii plină de răbdare; nu-ți vei putea îndeplini menirea de istoric literar dacă nu ești înzestrat cu o anumită însușire sufletească sintetica, de creațiune, cu puterea de simpatie care reconstruește viața celor mai umili și cu darul de a împărtăși viu ceia ce prin îndelungată sîrguință și datorită intuițiunii speciale a literatului ai putut să vezi. Dacă este un teren unde cuvîntul adînc „știința e iubire" să corespundă adevărului, acela este al istoriei literare.

Toate aceste cerințe explică de ce este totdeauna o chestiune grea să alegi un adevărat profesor de istorie literară. In privința aceasta sînt foarte interesante discuțiile, care chiar acuma frămîntă cercurile academice germane, în legătură cu chestiunea succesiunii marilor germaniști

1) Vezi pentru chestiunea aceasta Dieterich. op. cit. p. 119 ș. u.

Minor dela Viena și Erich Schmidt dela Berlin,—și vă rog să urmăriți aceste instructive discuții [1]).

Și acum, după ce am schițat spiritul în care înțelegem să lucrăm, să-mi îngăduiți în această primă oră, cind vorbesc în fața unui public mai larg, să încerc a fixa locul ce se cuvine în literatura noastră unui scriitor nou, asupra căruia vom avea prilej să facem destule rezerve, dar care pe de o parte reprezintă una din cele mai nobile sforțări de a lărgi orizontul poeziei noastre și de a întregi problema de artă, pe de altă parte prin izvoarele lui de inspirație ne va servi să întindem puntea dela actualitate spre trecut și să vedem însemnătatea unor elemente ale literaturii noastre vechi, chiar pentru înțelegerea unor manifestări noui.

Vreau anume să vă vorbesc de opera d-lui *Gala Galaction*, care ne-a dăruit de curind primul lui volum *„Bisericuța din răzoare“*, culegere de povestiri publicate în revistele *„Viața Socială“*, *„Viața Nouă“* și *„Viața Romînească“*. Deși acest scriitor publică de cițiva ani povestirile lui, până acum nu s'a spus asupră-i un cuvint documentat. E deci un gest al cărui sens cred că-l veți înțelege dacă vom consacra prima noastră lecțiune acestui scriitor, care nu s'a îmbulzit cu volumele, a știut să aștepte să-și alcătuiască întâiu o personalitate bine definită și un ideal de artă și să apară atunci numai cind putea fi îndreptățit să creadă că ne aduce un dar ales, nou și trainic.

*

Privită mai întâiu în perspectiva literaturilor esteuropene, opera poetică a lui Galaction, în ce are ea mai caracteristic—o adincă inspirație religioasă unită cu observația realității obiective—se deosebește răspicat de literaturile sud-dunărene, în care simțul pentru partea transcendentală a credinții și pentru problemele vieții morale e foarte redus (poate datorită formalismului bizantin, dar mai ales scăderii ortodoxiei dela începutul sec. XVI încoace [2]). Mai înrudită ar fi nota aceasta religioasă cu o parte a producțiunilor literaturii rusești, deși aici nota socială și cea de largă simpatie umană sint mai accentuate decit acea de transcendență ascetică, pe care vom vedea-o la scriitorul nostru [3]). Se cuvine totuși să amintim că în viața popoarelor sudesteuropene această trăsătură mistică-ascetică, de renunțare,

1) Cetitorul, care ar vrea să-și dea seama cum se judecă la noi rostul studiilor de istorie literară, să apropie felul de a vedea și cerințele mai sus arătate, care spuse de pe o catedră europeană par lucru firesc, cu normele care au prezezut la noi și cu discuțiile ce s'au urmat cind a fost vorba să alegem un profesor de limba și literatura italiană, unde pe lingă cerințele de mai sus se cerea—ar gindi un european—pătrundere și fineță estetică și serioasă pregătire în istoria artelor...

2) Vezi Murko: Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen, p. 190, 191.

3) In literatura rusă latura aceasta e mai puternic teoretic reprezentată prin însemnatul scriitor contemporan Vladimir Solovjev. Vezi asupra acestui scriitor capitolul din fundamentala lucrare asupra vieții sufletești a poporului rusesc, scrisă de profesorul ceh Th. Masaryk: „Zur russischen Geschichte u. Religions-philosophie,“ Iena 1913 (vol. II, cap. XVII).

a jucat un mai mare rol, decit credem deobște [1]) și de bună seamă un Teodosie din Tirnova sau vestitul patriarh Evtimie, elevul acestuia, ar înclina părintește, afirmativ, venerabila lor figură, citind cum califică Galaction trandafirii de „flori temute“, sau cum vorbind de bani zice: „aurul blestemat“. Dar dacă în viața popoarelor sudesteuropene nota aceasta a avut un rol însemnat în artă, în poezia lor, ea apare acum întâia dată răspicat la Galaction.

Dacă în perspectiva literaturilor esteuropene Galaction ne apare ca un caz surprinzător, în cadrul mai restrins al literaturii noastre, el este o aparițiune unică, menită să dezorienteze, la început, pe istoricul literar. Până acum cea mai puțin atinsă coardă în literatura noastră este cea mistică-creștină reprezentată acum, cum vom vedea, prin Galaction. In restul literaturii noastre moderne, afară de citeva momente lirice răzlețe, ea este cași neexistentă. Tot atit de surprinzător este faptul că, odată cu un rar suflet de poet, ni se destăinuește ceva tot atit de important și de rar în literatura noastră: o personalitate, un suflet bine conturat, în care schițează un ideal cultural și artistic, care trebue să ne fixeze luarea aminte.

In adevăr: de cițiva ani cei care cred că au de spus ceva în literatura noastră stăteau despărțiți în două tabere ce păreau că nu se pot împăca: unii vedeau drumul cel drept în poezia „gliei“ sau în năzuința către o cultură, către o literatură curat băștinașă, alții dimpotrivă își ațințeau privirile spre Paris și vedeau mintuirea în aducere de motive noui, în înrîurirea nestinjenită a ultimei școale literare de acolo. De fapt era aici o luptă de extreme, o luptă necesară în care exagerau și unii și alții și care amintește în mic lupta istorică cu un senz mai larg, dată în literatura rusă între aceleași tendințe, între *„slavofili“* și *„apuseni“* [2]) Dar teza unora și antiteza celorlalți, ambele legitim privite din punct de vedere istoric și demne de stimă nu reprezentau totuși decit o vremelnică și necesară frămintare pentru alcătuirea unei sinteze superioare: *nici poezia „gliei“, care rămine străină de viața sufletească a literaturii moderne universale* [3]) *și nici modernismul în cutare formulă trecătoare a lui, nedospit și neasimilat cu sufletul nostru, nu puteau să fie formule, care să ne îndestuleze îndelung conștiința noastră literară.*

1) Amintim numai influența hesichaștilor (vezi Krumbacher: Geschichte der byzantinischen Litteratur, p. 43—44 și 103—104). Vestitul călugăr Teodosie din Tirnova a avut și discipoli din Țara Romînească (Vezi Murko, op. cit. p. 118—119), iar patriarhul Evtimie, care a avut atita influență la noi, a fost elevul lui Teodosie.

2) Vezi în această privință paginele 271—312 din: *„Geschichte der russischen Litteratur“* a lui A. Brückner, publicată în mai sus numita colecțiune. Apoi pasagiile respective din amintita carte a lui Masaryk.

3) Pentru precizarea noțiunii acesteia recomand: F. Brunetière, *La littérature européenne au XIX siècle*, în seria VII din *„Etudes Critiques“* și mai ales însemnata lucrare a profesorului berlinez R. Meyer: *„Die Weltlitteratur im XX Jahrhundert.“*

Și e caracteristic că, pe cînd teoreticianii se certau pentru impunerea uneia din cele două extreme, scriitorii de seamă ai noștri, în primul rînd d. Brătescu-Voinești, urmau o cale care nu era a nici uneia din cele două extreme; iar acum iată un suflet de poet, care—frămîntat de contraziceri interne și după rătăciri pe căi neumblate de alții,—ne dă o operă unde ambele elemente adesea se ciocnesc, dar adesea se împreunează în o unitate pe care o putem privi ca anunțătoarea sintezei, a felului integral, pe care trebue să ni-l aducă ziua de mîne.

Căci iată un suflet modern, care a primit și a contopit în el înrîuririle felurite ce au stăpînit conștiința literară de un veac încoace și care nu numai a înfrățit aceste înrîuriri cu elemente caracteristice ale locului și ale timpului în care trăim, dar toate acestea știe să le aducă în armonie cu cerințile unei personalități nouă, complicate și totuși puternice. E caracteristică atitudinea criticii față de acest scriitor. „*Viața Nouă*" îi enumără subiectele și constată că ele „nu se remarcă printr'o noutate, printr'o originalitate particulară". Ar avea dreptate revista dacă am rămînea la elementele externe alcătuitoare ale subiectelor și nu ne-am ridica la concepțiile ce ni se destăinuesc din aceste elemente. Numai după ce vei fi avut destulă putere literară de simpatie să trăești, să-ți însușești o clipă măcar acele concepții, cum vom face în cele ce urmează, poți judeca o operă ca aceasta. Și e caracteristic că, din antipatie pentru elemente prime ca cele amintite, tocmai revista care a încercat o direcție modernistă în literatura noastră nu s'a putut stăpîni să vadă că-i stă în față tocmai acel prozator al nostru care nu a rămas străin față de duhul literaturilor moderne. Ceia ce-i recunoaște este ceva, care nu obligă la nimic, stilul... Tot așa de caracteristică este și atitudinea reprezentanților celeilalte direcții. Domnul Iorga aruncă grăbit, ca de obiceiu, un cuvînt de înțepătură acestui scriitor, iar „*Viața Romînească*" mult mai justă față de acest colaborator ce-i face cinste, vede totuși în el un primitiv ce se ignoră pe sine,—conglăsuind în punctul acesta cu critica „Nouei Reviste Romîne", pentru care Galaction „în loc de cel mai neisbutit dintre moderni apare ca cel mai pătrunzător dintre primitivi".

De fapt, cum vom vedea, toate aceste rubricări și aprecieri sînt neîndestulătoare pentru scriitorul nostru—și tocmai ceia ce aduce el nou: o primă încercare integralistă de împreunare în o sinteză nouă, personală, de elemente și direcții ce păreau de neîmpăcat, tocmai aceasta explică atitudinea criticei, care în cazul cel mai lăudabil recunoaște o putere în „această apariție stranie", dar nu lămurește mai departe. De fapt romantism, realism, simbolism sînt la acest scriitor mijloace de expresie, instrumente deopotrivă de îndreptățite pentru ceva mai sus, mai hotărîtor: adîncul de concepție, personalitatea artistică, puterea care cere să fie exprimată și care alege procedeul ce i se pare mai potrivit. Îl vom vedea deci pe scriitorul nostru rînd pe rînd romantic în „*Copca Rădvanului*", realist în „*Gloria Constantini*", simbolist în „*Moara lui Călifar*", în „*Dela noi la Cladova*" și „*Trandafirii*". Și îl vom vedea adesea modern, profund modern și totuși păstrînd totdeauna contactul cu „glia" și cu elementele caracteristice trecutului nostru.

Pe poetul, care în „*Moara lui Călifar*" crează din elemente simple, locale, un larg simbol general omenesc, îl vom vedea înfăptuind „*La Vulturi*" o icoană caracteristică pentru tot calvarul trecutului nostru, în „*Dionis Grecoteiul*" sau în „*Gloria Constantini*" înfățișîndu-ne aspecte caracteristice, nu numai pentru noi, dar pentru întreg sud-estul european.

Cum Ibsen—păstrînd, firește, toată proporția—în prima fază a lui trecea, în alegerea elementelor, personajelor, dincolo de hotarele țării lui, căci o simțea făcînd una cu întreg nord-vestul, tot astfel scriitorul nostru introduce adesea în plăsmuirile lui figuri și situații menite să întregească icoana vieții noastre în cadrul ei antropogeografic. Amintim: frumusețea pătimașă a sîrboaicei *Borivoje*, acea rece și enigmatică, orientală a *Clarei*, turcul lacom dar indolent din „*zile de necazuri și zavera*"[1]), turcul lacom de bani dar mai omenos decît băștinașii care se dușmăneau de moarte din „*La apa Vodislavei*", „*Dionis Grecoteiul*" caracteristic pentru felul contemplativ și democrat al bisericii răsăritului, Bulgarul înflăcărat până la fanatism din „*Bulgaria victrix*" [2]) etc.

Îl vom vedea apoi pe scriitorul nostru atît de puțin strîmtorat de formulele literare înguste încît într'o povestire profund realistă ca „*Gloria Constantini*" nu se sfiește să introducă o notă de fantezie în spre final și să închee totul în o privire de apreciere morală asupra personajului principal. Simți la fiecare pas convingerea profundă a scriitorului că altă formulă literară, că altă lege în afară de exprimarea integrală a personalității lui nu recunoaște și de aceia amintitele elemente felurite nu au nimic eclectic, ele vădesc numai bogăția sufletului și se contopesc în unitatea superioară a concepției. Ceva mai mult vom vedea cum la rîndul lor majoritatea acestor concepții singuratice (sau note din celelalte) converg toate în un punct hotărît: vădesc unghiul statornic, fundamental din care poetului i se destăinuește lumea. Cele mai multe din povestirile lui ne vor apărea atunci ca fețe ale uneia și aceleași viziuni. Iar impresia de încîlcit a unor critici va scădea și se va explica tocmai prin neobicinuita bogăție a elementelor alcătuitoare; iar noi toți aceia, care cerem dela o operă de artă, spre a ne încînta deplin, să ne vorbească întreg sufletului nostru, toți aceia vom urmări opera lui Galaction cu un deosebit interes. Căci, dacă față de producțiunea curentă, cea mai cuminte atitudine a criticii ar fi tăcerea, cu atît mai mult cel care crede că poate spune ceva, se cuvine să vorbească lămurit, cînd ni se dăruește o operă cu prilejul căreia, întrebări literare noui se ivesc pentru prima oară în cuprinsul literaturii noastre.

Pentru a înțelege temeinic pe scriitorul nostru, vom cerceta în parte și opera lui, de o valoare inegală, cîteodată foarte îndoelnică, răs-

1) Flacăra, anul II, N. 7.
2) Flacăra, II, N. 6.

pîndită prin reviste. Punctul de greutate va rămîne tot în bucățile reunite în volum. Decît pe acestea nu le vom considera în ordinea care ne sînt înfățișate, ci vom ținea seamă în parte de elementul cronologic, nu în chip absolut strict, ci întrucît el poate să ne înlesnească o icoană a dezvoltării scriitorului. Punctul de vedere istoric-evolutiv se cuvine să ne însoțească, cu măsură firește și în cercetarea actualității.

Decît răspunsul la întrebarea „cum și de unde a devenit" un scriitor, nu desleagă decît o parte din problema literară. Rămîne o întrebare fundamentală: *„ce este"* un scriitor în adîncul lui. Numai răspunsul la aceste două întrebări îți dă putința să indici locul ce i se cuvine în cuprinsul unei literaturi. Temeiul răspunsului la a doua întrebare e însăși contemplarea fiecărei plăsmuiri în parte. Numai pe această cale îți poți da seamă exact de răsunetul estetic pe care un poet il deșteaptă în tine, poți înțelege rostul procedeelor artistice, pe care scriitorul le pune în mișcare spre a te prinde în vraja încîntării de artă și a-ți destăinui adîncul concepției lui.

Prima dată cînd Galaction se manifestă hotăritor ca poet este în *„Moara lui Călifar"*, a doua bucată din volum, scrisă în anul 1900 [1]. E necesar să reținem această dată și să ne oprim deajuns la această bucată atît pentru fixarea unui jalon în mișcarea noastră literară cît și pentru cuvîntul că, după cum vom vedea, povestirea aceasta aduce o latură esențială pentru cea ce va alcătui mai tîrziu personalitatea întreagă a scriitorului.

La moara lui Călifar se poate procopsi oricine, care rîvnește la bunurile lumii aceșteia. Și totuși în jurul moarei zvonul sătenilor din împrejurimi țese o sumbră atmosferă de teamă. Se povestesc despre ea lucruri de groază: Atîția zac în iazul moarei, jertfa dorinții de a-și încerca norocul!

„Iazul și moara lui Călifar erau o născocire a Intunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca ori și care; pentrucă pe fața lui nu se izvodea, niciodată, nici o undă. Deapururi, fața lui stă linsă, limpede, înghețată, ca un stei de sare străvezie, într'un ram de trestii și de sălcii. Zăgazul, ce se înălța în coasta mării, era—spuneau creștinii înfiorați—întărit pe dedesubt cu casele acelora, pe care îi ispitisera comorile Satanei și veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelișul ei cu streașina de un stinjin, ca un cap cu gînduri rele, sub o pălărie trasă peste ochi" (pag. 9).

Un fecior din Alăutești, un biet văcar, orfanul Stoicea—„Stejar în port, oțel în braț, isteț cît vrei" nu poate rezista ispitei. Pornește deci la moara lui Călifar. Pe cît descrierea moarei ne învăluește parcă într'o atmosferă fantastică, pe atît povestirea drumului greu prin pădurea dintre sat și moară e făcută în chip realist. Obosit Stoicea adoarme

1) Publicată în 1901 în „Literatură și Artă Romînă," apoi în „Viața Socială" în 1910.

în pădure, „într'un luminiș în mijlocul căruia un stejar lasă brațe noduroase peste un norod de dedițel". Cînd soarele îi ajunge la ochi se deșteaptă și după un drum nou iată-l pe flăcău ajuns la moara lui Călifar, căruia îi spune pentru ce a venit. Morarul—„barbă sivă, sprinceni de mușchi uscat, nasul cioc de cucuvae"—îl poftește sus, dar mai întâiu să se spele de praf în apa iazului. Abia se stropește Stoicea pe obraz și i se face ca și cum până acum a dormit și a visat în pădure, iar acum e trezit de stropi de ploae.. Furtuna se întețește. Stoicea aleargă să-și caute un adăpost sigur și-l găsește cu greu în peretele drept al unui deal. De data aceasta în descrierea pădurii și a fugii lui se amestecă, spre deosebire de prima descriere, elementele fantastice care conglăsuesc cu starea de vis necurat: „Furtuna nu crăpa de loc în ploaie sănătoasă, ci se oțerea în spinarea gorunilor, crîșnea, fringea și dedea chiote", apoi în fuga lui flăcăul e urmat sau însoțit de o „spumă de lighioane" care numai cînd el ajunge la adăpost se risipesc.

Dar acum se aude un tropot și un nechezat de cai; o namilă de urs rănit urmărește pe o fată de o frumusețe rară, fiica boerului Rovin. Stoicea o scapă dela moarte. Boerul îl ea la curtea lui. Tecia—e numele fetei—îl iubește, mai tîrziu se căsătoresc... iubire... belșug... coconi... putere... tot ce poate da lumea aceasta ca bunuri—toate sînt ale lui Stoicea. Cu intensitate trăește eroul toate aceste fericiri. „Și zilele lui Stoicea treceau voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda pîrăului de munte și ca visul". Dar un nor se ridică. Un sol în goană strigă vestea de groază: „Tătarii!" Stoicea are atîtea de apărat:—soție, copii, avere.—Organizează lupta, însă Tătarii răzbesc mereu. Sînt acum la ușe. Aleargă să o întărească, și un vînt puternic răsbufnind prin ușe îl deșteptă:

„Boer Stoicea se repezi pe scară în jos, dar cînd fu să ajungă pe treapta din urmă, din ușa de stejar, în care răpăiau topoarele tătărăști, îi suflă în față un vînt așa de tare că-l asvîrli înnapoi și-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvae și de luare în rîs îi îngheță ficații:

— Bre, ce tărie de flăcău!... căci ce s'a isbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc de gîscă.

Stoicea se ridică în două picioare, rășghinate de trei coți unul de altul, și holbă împrejuru-i niște ochi de smuls din somn și de eșit din minți...

— Unde sînt?... Ce s'au făcut Tătarii?

— Ce Tătari nepoate?

— Unde mă aflu eu?... Unde e casa mea? Unde sînt slugile mele?

— Ce casă, ce slugi, nepoate?

— Unde e nevasta mea,—Tecia, fata boerului Rovin,—copiii mei, moșia mea, averea mea?

— Vino-ți în simțiri, nepoate Stoicio. Ești la moara lui Călifar, ai venit din Alăutești ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată și cu ochii de timp; apoi apucîndu-se cu mînele de păr, își sgîlțînă capul ca pe o tigvă din care ai vrea să scoți un gărgăune.

— Te-ai desmeticit? Eu sint moş Călifar şi tu Stoicea din Alăuteşti; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit?

— Tecla mea! copiii mei! casa mea! Vai de mine şi de mine!

— Vezi bine, toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ţi-am făcut pe plac" (pg. 20-21).

In o clipă flăcăul, care venise după noroc, a gustat tot ce poate să dea lumea aceasta: „în citeva clipe, cit îşi aruncase în obraz un pumn de apă fermecată, Diavolul îl purtase în şea pe întinsul unui vac de om..." Şi astfel toată netemeinicia vieţii acesteia cu toate bunurile ei se destăinui flăcăului însetat de fericire. O singură pornire se mai poate zămisli în acel care fusese astfel batjocura morarului-vrăjitor: răzbunarea. Iar după ce „crierii vrăjitorului se sleiră de pod", eroul însuşi vede că nu mai are pentruce să trăiască şi cel care a întrevăzut ruina întregei fiinţări, îşi face singur seamă: „Stoicea se duse pe zăgaz şi, cu capul înnainte, spintecă adîncul străveziu".

Avem aici, în cadru de poveste, una din cele mai conturate viziuni artistice ale deşertăciunii fericirilor lumii acesteia. Prin bucata aceasta dacă poetul făcea un dar ales literaturii noastre, nu aducea însă o notă cu totul nouă, ca cuprins. El dedea numai, cu mijloace moderne, un relief deosebit unei concepţii care, dacă mai fusese înnainte reprezentată în literatura noastră, nu căpătase încă în epică un contur aşa de răspicat şi o încheiere atit de firească. Concepţia aceasta poetică, a deşertăciunii, este una din notele care apar mai des în literaturile esteuropene [1]. Ce este nou în *„Moara lui Călifar"* este felul modern în care concepţia este înfăptuită, modern şi simplu în acelaş timp. Morarul Călifar, moara lui, iazul acela „pe faţa căruia nu se izvodea nici o undă" sint elemente de poveste dacă vreţi, dar elemente cu un sens mai larg, elemente simbolice. Cu bucata aceasta simbolul capătă în proza noastră dreptul de cetăţenie, după cum cu „Noaptea de Decembrie" îşi dovedea îndreptăţirea în poezie. O întreagă concepţie despre lume se încheagă în această scurtă povestire şi cu mijloace atit de simple, atit de suggestive, cu înţeles şi orizont atit de larg! Se vădea că în anume acel fel de literatură, în care ideaţia este mai bogată, procedeul acesta al simbolului este cel mai potrivit: el dă un orizont larg, o rezonanţă muzicală unei concepţii care de ar fi fost cu alte mijloace realistă, ar fi apărut prea abstractă, prozaică.

Morarul este, în conştiinţa poporului, o fiinţă aparte, misterioasă, cu puteri ciudate. Nimic mai potrivit deci decît ca la moara lui Călifar să capete Stoicea conştiinţa că bunurile lumii sint spumă, vis. Mai interesant de urmărit este celălalt motiv: flăcăul ajunge la această cunoştinţă în urma unui *vis* atit de intens încît capătă puterea convingătoare a realităţii. E aici un motiv pe care îl găsim în literaturile culte europene şi a cărui origină a preocupat pe istoricii literari. In literatura germană

1) Vezi Dieterich, op. cit. Cap. IV.

îl găsim chiar adus pe scenă în *„Der Traum ein Leben"* al lui Grillparzer. Cum feciorul de ţăran, Stoicea, însetat de bunurile vieţii, porneşte la moara lui Călifar, tot astfel şi eroul lui Grillparzer, Rustan, din o familie dela ţară, porneşte în lume după glorie şi după mina Gülnarei, fiică de rege. Trei acte aproape se desfăşoară visul plin de sbucium al lui Rustan, care ajunge la încheierea că mărirea şi slava, după care alergase, sint umbre. Dar pe cînd la Grillparzer sint vădite influenţe literare felurite—în deosebi a lui Lope de Vega [1] [con su pan se lo coma; los donayres de Matico], a lui Calderon [La vid e sueno] şi a lui Voltaire [Le blanc et le noir] [2], la scriitorul nostru punctul central, motivul visului-viaţă nu este datorit unei influenţe literare, ci e utilizarea unei poveştiri auzite, un moment din folclorul viu balcanic. Era necesar să constatăm aceasta, pentru că în peripeţiile din visul lui Stoicea, critica a văzut o nepotrivire: întimplări „de romane din foeletonul ziarelor" sint după „Convorbirile Literare" [3]) amestecate aici în cadrul unei poveşti. Criticul revistei crede că prin faptul că Stoicea, în vis, ucide un urs rănit, că scapă dela moarte pe fata de boer şi ajunge soţul ei şi boer bogat se introduc în poveste elemente, care pe deoparte nu conglăsuesc cu caracterul ei de povestire fantastică, pe de alta trec de sfera de pricepere a unui fecior dela ţară,—care totuşi, am văzut noi, porneşte la moara lui Călifar minat anume de dorinţa să capete acela ce visul îi dă. Criticul „Convorbirilor" va fi mirat să afle că momentul acesta este în literatură ceva mai vechiu decît romanul-foeleton, de unde le cunoaşte. Motivul acesta al omului de jos, care prin fapta lui ajunge să capete mina unei prinţese, îl găsim cu oarecare modificări şi în amintita operă a lui Grillparzer şi la scriitorii romantici, tocmai în povestiri fantastice cum îi bucata de care ne ocupăm.

Cit priveşte acum concepţia din *„Moara lui Călifar"* considerată izolat, ea nu poate încă fi privită ca o concepţie curat creştină. Infăţişează însă cu putere premisa fundamentală a concepţiei creştine. Ceia ce i se destăinueşte lui Stoicea la moara lui Călifar—deşărtăciunea bunurilor lumii acesteia—este temelia de granit a creştinismului. Privind însă această povestire în restul bucăţilor din volum, putem scoate încheierea că ea trebue să fi fost plăsmuită tocmai în timpul cînd se săvîrşea evoluţia spre creştinism a scriitorului nostru. Căci ceia ce creşte interesul în cazul Galaction, este şi faptul că creştinismul lui nu e moştenit, nici datorit împrejurimii ci e datorit unei prefaceri sufleteşti de proprie convertire. Nu este nici locul, nici timpul să stăruim în amănunt asupra acestui proces.

Ceia ce se cuvine să accentuăm este că izvorul principal al inspi-

1) Vezi Farinelli: Grillparzer und Lope de Vega.

2) Vezi Ehrhard: Grillparzer, pg. 302—304. De asemenea şi importanta lucrare a docentului vienez. Dr. St. Hock: Der Traum ein Leben, eine litterarhistorische Untersuchung, Stuttgart 1904.

3) Anul 48, No. 1, pag. 82.

raţiei creştine-religioase, pe care în curînd vom învedera-o la scriitorul nostru, trebue căutat în experienţa proprie sufletească şi fiziologică a poetului despre lume. O fire sensitivă, senzuală, însetată de absolut şi înzestrată cu putere de gîndire e oarecum preursită să recunoască de timpuriu adînca netemeinicie a tot ce poate să ne dea, ca bunuri, lumea în care trăim. Celui care a ajuns la certitudinea aceasta îi rămîn numai trei căi deschise: creştinismul, pesimismul cu toate sumbrele lui urmări, sau atitudinea eroică, niceană, de desesperată afirmare a vieţii, a unor idealuri ce trebuesc înfăptuite chiar cînd eşti convins de neantul tuturor valorilor de până acum.

Am avut în literatura noastră latura pesimistă în Eminescu. Avem acum în Galaction, pe cea creştină.

A doua dată importantă în dezvoltarea acestui scriitor e cea alcătuită de seria „*Scrisori către Sinforoza*" [1]. Acel căruia intuitiv, artistic, i se destăinuise în „Moara lui Călifar" neantul ispitelor omeneşti şi prin aceasta temeiul fundamental al religiei, caută acum să-şi împace cugetul lui şi al altora în cuprinsul formulei creştine. Scrisorile acestea nu au ca scop să arăte deşartăciunea, imposibilitatea explicărilor filozofice ale lumii şi să desluşească, din Evanghelie, singurul port de mîntuire; „Sinforoză, ideala mea prietenă, eu am găsit certitudinea şi adevărul!"

Sînt foarte caracteristice scrisorile acestea spre a ne învedera că ceia ce este mai profund sădit în scriitorul nostru este nu teologul, gînditorul—ci artistul şi literatul. Ele sînt scrise de un pictor, care e urmărit de gîndul să înfăţişeze pe pînză momentul cînd Maria Magdalena se trezeşte din durerea ei şi văzînd, aevea, în lumina dimineţii Invierii pe Mîntuitorul, exclamă: „Rabboni!". Pictorul citeşte întâiu Evangheliile ca material pentru pînza lui, dar treptat adîncul lor i se destăinueşte şi la lumina lor răspunsurile sistemelor filozofice pălesc: „Am deschis Evanghelia şi am citit; am căutat să pricep şi să restabilesc. Dar înţelesul acestor lucruri pe care le studiam numai din punct de vedere estetic şi extern, n'a putut să nu-mi vorbească. El şi-a protestat drepturile lui înaintea minţii—vie şi creatoare, în umbra ochilor. Cu mirare adîncă am ajuns să înţeleg ignoranţa mea şi pe aceia a tuturor celor de sentimentul meu..." [2]) În discuţiile lui cu Sinforoza pictorul atinge şi probleme de filozofie. Se vădeşte aici la scriitorul nostru o largă, serioasă lectură şi meditare filozofică. Discuţiile asupra „caracterului inteligibil" şi a „caracterului empiric" la Kant şi Schopenhauer, asupra libertăţii fiinţii noastre morale (cuprinse în scrisoarea III) dovedesc aceasta cu prisosinţă. Dar ceia ce e caracteristic este că temeiurile cele mai numeroase, acelea despre autenticitatea şi sfinţenia mesianică a învăţăturilor evanghelice, sînt scoase din consideraţiuni şi judecăţi de ordin literar. Evangheliile sînt privite mai ales cu ochiul literatului şi al iubitorului de frumos (scrisorile IV, V, VI şi VII). Ele sînt direct ecoul faptelor şi gîndurilor Mîntuitorului. Judecată după metoda critică-modernă, puritatea absolută a figurii lui Hristos nu poate fi lămurită prin vr'un proces de creaţiune artistică-literară săvîrşit în sufletul Evangheliştilor. Căci ce scriitor să fie acela care să fie în stare „zugrăvind un caracter nu să corijeze ori să-şi purifice în acest grad personajul, dar *să-şi angelizeze firea lui* omenească". Tot astfel Evangheliile nu pot fi explicate prin o colaborare, ca de epopee, a maselor, atît de intinate! (scris. V). De asemenea „obiectivitatea şi renunţarea de sine cu care Evangheliştii narează pe Christos sînt o înnaltă garanţie cum că ei n'au inventat nimic" (scris. VI). În sfîrşit însăşi uimitoarea simplitate a Evangheliilor (scris. VII) e o garanţie că Evangheliştii nu sînt *scriitori*, ci aleşii prin care se veciniceşte în scris ceva mai presus de ei.

1) Sînt şapte scrisori publicate în „Literatură şi Artă Romînă", în 1905. A opta, şi cea mai slabă, a apărut în „Flacăra" III, 24, p. 103–105.
2) Loc. cit. p. 74.

Farmecul Evangheliilor a vorbit unui suflet de artist, preursit prin ritmul lui fiziologic să primească învăţătura mîntuitoare. Cel care în „*Moara lui Călifar*" văzuse atît de răspicat netemeinicia lumii, vede acum mîntuirea, certitudinea: „Christos e Dumnezeul nostru răscumpărător. Din a cui robie?... Din robia propriilor noastre inimi şi deprinderi. Din robia tristeţii care ne cuprinde în ceasurile noastre de visare. Din robia desgustului de noi înşi-ne, cînd ne amintim de dezordinile noastre. Din robia greului ce ne apasă, cînd privind cerul scînteetor de stele, cugetăm că taina lui e nepătrunsă, ori că nu e nici una; căci stele, cer şi înşişi noi sîntem poate o eroare a întîmplării, ori un vis al neființii... În sfîrşit din robia disperării să te simţi mic, plin de prihană şi pribeag, fără domn, fără împărat pe maidanul gunoaelor cugetării..." (scris. II).

Amintiţi-vă acum viziunea netemeiniciei bunurilor vieţii din „*Moara lui Călifar*" şi apropiaţi-o de convingerea mai sus formulată, că deasupra întinărilor şi scăderilor vieţii se înnalţă mîntuitoare, plină de adevăr, învăţătura lui Christ, şi veţi avea astfel cele două laturi, care alcătuesc unghiul de unde trebuesc privite, spre a fi înţelese exact, cele mai multe şi mai caracteristice plăsmuiri de artă ale scriitorului nostru. *Toţi eroii lui, care se vor apropia însetaţi de bunurile pe care le-a gustat în vis Stoicea la* „Moara lui Călifar", *toţi vor sfîrşi trist, în durere, vor gusta amarul şi desnădejdea. Şi dimpotrivă acei eroi, care-şi vor îndrepta privirile mai sus, spre adevărul transcendent şi vor renunţa la lumea de aici, aceia vor fi mîntuiţi, vor fi învingători şi vor căpăta bunurile care nu pot fi pierdute.*

Priviţi din punctul acesta de vedere pe de o parte „*Copca Rădvanului*", „*În drumul spre păcat*", „*Gloria Constantini*", „*Graţie şi Palamon*", apoi din bucăţile nepublicate în volum „*Mi-e dragă Nonora*", „*La apa Vodislavei*", „*Andrei Hoţul*", etc.—; pe de altă parte: „*Trandafirii*" (cu varianta lor „*Bujorii*"). „*Dionis Grecoteiul*", „*Dela noi la Cladova*", „*Maica Frăsina*", etc...

Vom stărui aici asupra bucăților publicate în volum.

Miezul *„Copcei Rădvanului“* este o poveste romantică. Pe cînd în *„Moara lui Călifar“* povestea merge fără înconjur, ascendent spre final și nu găsim decît scăderi de amănunt ¹), aici în arhitectonica bucății sînt evidente scăderi. Mai întâiu un început laborios în partea de precizare realistă a cadrului, care e lungă, prea lungă. Căci te întrebi: de ce povestea sfărîmării plutii pe Olt, amănuntele despre negustorul-proprietar al plutei, povestirea cum acesta se urcă pe munte, la stînă, unde întîlnește pe baciul, care „s'a întîmplat să fie de prin părțile noastre și un vechiu prieten al lui tată-meu“ (firește, amănunt anume ales spre a înlesni negustorului cunoștința ciobanului-călugăr, Oancea, care avea să spue povestirea). Ca întotdeauna cînd este să descrie o puritate morală condeiul scriitorului se încălzește și cînd ne înfățișează figura ciobanului ideal, Oance. Decît te întrebi iarăși: ce nevoe absolută de portretul acestui cioban, de ce amănunte ca acesta ale baciului: „Ei, nepoate Năstase, la stînă ca să fii adevărat cioban cată să fii călugăr...“ (pg. 33). În toată această parte, cadrul și începutul sînt laborios țesute, asociațiile de idei nu sînt destul de stăpînite spre a îngădui eșirea la iveală numai a ceia ce este necesar. Ajunși însă în inima bucății darul de povestitor al autorului ne cucerește iarăși, în cea mai romantic colorată din povestirile volumului. E povestea iubirii-nefericite dintre lăutarul-artist, plinul de simțire și patimă Mură Lăutarul și între domnița Oleana... Romantică situația fundamentală, romantice amănuntele toate. Ar fi de citat aici, pentru frumusețea lui, momentul cînd ca leac la disperarea lui Mură, mama lui îi destăinuește din vrăji soarta lui și a Oleanei. Tot atît de hotărît romantic e și momentul final cînd Mură în genunchi, în rădvan, cîntă, amestecînd glasul viorii cu freamătul Oltului, cîntă domniței, care era dusă, fără vrerea ei, la nuntă. E momentul care precede pe cel cînd cei doi, îmbrățișați, se prăbușesc în adîncul Oltului:

„La picioarele Domniței, Mură nu mai trăia decît în ce cînta și aștepta. Cînd au intrat în valea Oltului, s'a ridicat în genunchi și și-a întors privirile spre Olt. Vioara lui despica inima! aci horă, aci doină, aci zbeg de nuntă, aci arșiță și patimă, aci rugăciune, aci urgie. Și Oltul se rostogolea ca mii și mii de berbeci, behăia și urla, se năpustea după rădvan și se frîngea de mal, plin de turbare și de spumă, gemea în viitori, fluera printre stînci și cu plînsetul vioarei și cu blestemele ei se amesteca, se plămădea,—soartă năpraznică și cruntă“. (pag. 43—44).

Ce păcat că după cum începutul e laborios, tot astfel și încheierea e încărcată cu note de prisos, exagerate ca: ciudata plutire pe Olt a vioarei cu arcușul cîntînd mereu pe ea, slujba Vlădicei spre a deslega

1) In deosebi această imagină hotărît forțată, în cazul cel mai bun prea individuală: „... se afundă iar în întunericul pădurii și printre făcliile pe care soarele le turna întoarse cu flacările în jos“ (pg. 12).

Oltul vrăjit și mai ales reaua inspirație de a ne înfățișa pe Mură și Oleana, cînd sînt scoși morți din Olt, avînd pe cap, ca operă a Diavolului, „în chip de cununii și bătute cu piroane, două căldări sparte“.

Psihologia scăderilor finalului acesta e interesantă pentru înțelegerea personalității scriitorului. Ca poet el înfățișează minunat dragostea nenorocită. Dar dragostea aceasta privită în planul viziunii despre lume mai sus arătate avea ceva de păcat, ceva vinovat, cu atît mai mult cu cît în momentul catastrofei eroii nu se stăpînesc, ci se îmbrățișează. Astfel scriitorul n'a voit, n'a simțit nevoia să se desfacă de acele elemente superstițioase de povestire populară din final, pentrucă ele, de bună seamă, conglăsuiau cu felul lui de a vedea viața. Eroii, chiar în ultimul moment, au cerut ceva din fericirile pe care Stoicea le căuta la „Moara lui Călifar“—sfîrșitul lor trebuia întipărit cu deosebită pedeapsă... De fapt, omenește vorbind, nimic extraordinar de vinovat nici la Mură nici la Oleana. Amîndoi sînt nenorociți, iar scufundarea lor în Olt era destulă „pedeapsă“ și de aceia țintuirea pirostiilor, fie de către Necuratul, pe cele două capete nu este un final fericit, trece măsura. Este aici o stîncă de care se izbesc adesea poeții însuflețiți de anumite credințe, fie umanitare, fie patriotice, fie religioase ¹). Darul artistic poate fi adesea stăpînit, covîrșit de aceste înclinări. Din fericire Galaction a ocolit, cum vom vedea, în adevăratele lui bucăți de artă, această stîncă.

Cum este cu putință ca o viziune artistică să se armonizeze cu o anumită concepție despre lume, fără desarmonii care întunecă partea de artă, putem vedea din *„Gloria Constantini“*, cea mai întinsă povestire din volum. Aici ni se destăinuește o nouă latură a acestui complet talent: povestirea curat realistă, în care soarta personajelor stă sădită în propria lor fire, care la rîndul ei este un produs al atavismului. Inriurirea lui Zola se deslușește lămurit din această lungă povestire, dar aceia pare o înrîurire veche, mult anterioară plăsmuirii, o înrîurire corectată, întregită prin altele noi.

Personagiile centrale sînt doi frați, Badea și Constantin Fierăscu, doi frați din două mame. Mama lui Constantin Fierăscu a fost turcoaică de peste Dunăre: o frumusețe rară, însă indolentă, incapabilă să se adapteze noii ei încunjurimi. Cei doi frați rămîn de timpuriu orfani. Se dezvoltă nestînjenit, potrivit firii lor. Badea mărginit, dar harnic și stăruitor pe calea apucată; Constantin frumos, inteligent, cu închipuire bogată, cu germeni de înclinări artistice chiar, însă leneș, sensual, nehotărît, incapabil să se ție de o îndeletnicire, să-și libereze și să folosească moștenirea părintească. Pe cînd Constantin își ducea viața fără rost, Badea își alcătuește o temelie și se căsătorește cu Frusina, care avusese un început de dragoste cu Constantin. Desfășurarea povestii ne

1) Va fi instructiv pentru cetitor să compare el însuși această bucată cu aceia a d-lui Sadoveanu, publicată în volumul „Povestiri“ și avînd aceiași concepție.

înfățișează cum înclinarea lui Constantin crește pasiune, care înfrînge orice obstacol. Dacă ar avea el norocul să găsească o comoară! Ar fugi cu Frusina, cumnata lui, departe în Bulgaria... Și „norocul" vine. E o pagină măeastră, plină de sens adînc, pagina aceia în care ni se zugrăvește jocul misterios, ademenitor al comoarei:

„Ca să mai mintă așteptarea, Constantin a început să fumeze. Dar aruncînd un rest de țigară, văzu într'un colț al bordeiului aprinzîndu-se doi cărbuni albaștri. „Cum a ajuns țigara până acolo și ce s'o fi aprins?" Mirat, se sculă să vadă ce arde și să stingă cu cleștele. Era în aceiași linie cu vatra, dar în colțul dimpotriva ușii, acolo unde în lunie fusese căpătăiul de romănițe. Dar până să se aplece și să dea cu cleștele, iată că se aprind alți doi cărbuni... și apoi încă doi. E vre-un putregaiu—se gîndi Constantin. Lumina celor șase cărbuni se prefăcu în lumina a șase stele: vii, tainice, tremurătoare, în lumina a șase ochi nevinovați și viorii, ca ochii de copil. Apoi din fiecare ochiu scăpărară văpăi albastre, văpăile se vărsară una într'alta și făcură jos ca un lac de spirt aprins, sub care cei șase ochi clipiră dureros și se zbătură până ce se mistuiră în flacăra totală. O comoară!—fulgeră în mintea lui Constantin—joacă o comoară! Și cu degete prinse de friguri dibui pe vatră cuțitul, pe care să-l înfigă semn, în mijlocul văpăii. Dar văpaia plesni deodată și fiutură în zecimi de spicuri azurii, ca deasupra unui lighean cu spirt. Constantin rămase înghețat, cu mîna pe cuțit.

Era un dans cu ritm și cu înțeles, în această viorie colcăire de dantele. Fiecare flacără ondula ca vie, fiecare țîșnitură albastră revărsa o formă femenină, cu brațele ridicate, cu păr fiuturător, cu sîni virgini și goi. Și toate aceste flăcări-fecioare țîșneau, dansau și se înfîneau mereu, pe curbe convergente, în acelaș punct, în care brațele lor se înodau pentru o horă de două-trei învîrtituri. Cădeau apoi toate în veluta spumegîndă și indistinctă și se individualizau din nou, după cădere, ca să facă și să refacă tiara lor coriografică și plină de safire. Iar în acest joc al lor cîtă suavitate, cîte destăinuiri!—Dar după șapte-opt tiare, în loc de fecioare dansatoare, ieșiră din lava albastră niște flăcări lungi și drepte ca niște gladii. În loc de tiare ace-te gladii se repeziră și se încheiară brusc o piramidă de lame militare, care străluci o clipă și se nărui în lavă. În clipa următoare, flăcările-gladii refăcură piramida și apoi iar și iar, ca la comandă.

Și acest joc de gladii avea, tot așa, un ritm și un înțeles. La a șaptea piramidă se întîmplă un dezastru: Constantin, desmeticit, înfipse în ea cuțitul și gladiile construite în piramidă se frînseră și se stinseră afară doar de trei. Piramida rămase în trei muchii viorii, pe o bază de șerpi galbeni, zdrobiți și vag colcăitori. Cele trei gladii se odihniră vîrf la vîrf, cîteva clipe și apoi rumpînd cu ritmul și cu armonia de până aci se amestecară într'o luptă vehementă. Căzură, se ridicară, iar căzură și se ridicară—o ultimă oară—aprige, repezi și rotitoare, în învălmășagul lor ca o sfîrlează cu trei cornuri de foc. Apoi deodată săriră în țăndări și căzură pe un pat de aur și de jar—iar toată viziunea se stinse în întuneric".

E aici o pagină muzicală—nu atît prin ritmul ei cît prin natura sentimentului suggerat: ispita strălucirii înșelătoare a „aurului blestemat". Acum au bani, se iubesc: vor fugi și lumea va fi a lor. Dar ca o intrupare a netemeiniciei acestei fericiri nemeritate apare fratele înșelat. Con-

stantin îl culcă la pămînt. Dar cînd vrea să treacă Dunărea, în barcă, cu Frusina, și Constantin nu răspunde somației sentinelei bulgare,—amîndoi sînt uciși.

Cum vedem, întreaga acțiune, soarta personajelor stă scrisă în însăși firea lor, la rîndul ei produs al atavismului. Lipsa de unitate, de țel sigur în viață a lui Constantin, legănarea lui între feluritele îndeletniciri și însușiri protivnice sînt de bună seamă rodul obîrșiei lui. Iar sensualismul, lenea, visătoria sînt deadreptul moștenite dela mama lui, frumoasa turcoaică din Samovit.

Pentru a pune viu în lumină deosebirea dintre cei doi frați, scriitorul ni-i înfățișează iubind pe aceiași femee: Badea o ia de soție, Constantin și-o face amantă [1]). Alături de notele realiste găsim aici o caracteristică parte de analiză a vieții de cunștiință. În chip remarcabil ni se descrie lupta sufletească ultimă a lui Constantin, încercarea de a se lepăda de propria lui fire, de a-și face un rost în armată, hotărîrea ce i se pulberizează cînd îi vine șef sublocotenentul Mușat, fost coleg de teatru și cînd ispita Frusinii crește: „Și de data asta îl cuprinde acea amorțeală de brațe în toiul muncii, acel leșin de forțe care-l ajungea regulat la jumătatea drumului și-l făcea să cadă din mizerie în mizerie"... De acum un prilej va fi deajuns ca să se rostogolească în prăpastia patimii și prilejul se ivește în scena atît de plastic înfățișată a scaldatului la Dunăre, scenă care amintește unele momente din Maupassant. Tot ca produs necesar al firii lui, ne apare la Constantin cealaltă dorință: neputînd agonisi, îl stăpînește gîndul de a găsi o comoară. Și tot atît de firesc, potrivit firii personajelor, se desfășoară finalul. Constantin, care nu se dăduse înnapoi să necinstească pe fratele său, de bună seamă nu se putea stăpîni atunci cînd avea comoara, chezășia pentru el că va fi înlesnit liber. O încheere firească este împușcarea amanților fugari de către grănicerii bulgari... „Ceia ce perdu definitiv pe Constantin fu tocmai faptul că era soldat fără onoare militară și fără convingere: învățînd paragraful despre gărzi, el nu voise să creadă că sentinela trebue să facă aidoma și, după trei întrebări fără răspuns, să tragă foc".

E deci în toată această nuvelă un strict determinism. Cu atît mai caracteristice sînt elementele, fie fantastice, fie de aprecíere morală, care sînt țesute în această poveste. Astfel Constantin găsește comoara mult dorită, „aurul blestemat", anume sub locul din bordeiu, unde a fost cuibul iubirii nelegiuite. Ceva mai mult: „Sub căpătăiul de romănițe, pe care

1) Critica „Convorbirilor" găsește în aceasta o scădere fundamentală. După ea desnodămîntul pentru a rămînea „simpatic, esteticește vorbind" se cuvenea să se facă odată cu căsătoria Frusinei. Restul desfășurărei „doar pentru cinematograf de ar merge, pentru literatură însă e cu neputință." De ci:, te întreabă: în momentul căsătoriei lui Badea cu Frusina ne era cunoscut tot adîncul firii lui Constantin? Și oare ezitările, luptele lui înnainte de a trece peste stăvilarele ce-i stau în cale și chiar atitudinea lui față de grănicerii bulgari—nu întregesc în chip necesar și gradat această figură centrală?

Frusina și Constantin răsturnau capetele lor extaziate, rînjau, la trei palme sub pămînt, trei capete de mort, trei spioni ai destinului". In mijlocul beției celor doi inamorați, avem ca un fel de presimțire a dezastrului ce-i așteaptă: în adevăr alte trei victime nouă vor cădea, după ce comoara va fi desgropată. Această atmosferă de mister nu stinjenește însă desfășurarea firească a povestirii, potrivit premiselor ei. Misterul acesta crește interesul nostru, contribuind să dea povestirii o perspectivă mai largă. Iar pe de altă parte mai sus citata apreciere morală din final se desprinde firesc din tot ce știm despre personaj. Punctul de sprijin al povestirii nu stă deci în această apreciere. Scăderea primejdioasă din „*Copca Rădvanului*", unde o convingere morală preformează neartistic finalul, nu o mai găsim nici în această bucată, nici în celelalte din volum. Intre concepția scriitorului despre lume și viziunea lui poetică nu intervin nepotriviri. Ambele se armonizează și se întregesc. Prin prelungirea însă a concepției pe deoparte în o lume de mister, pe de alta în aceia a problemei morale, concepția capătă un cadru larg, se întregește și ni se prinde pe căile acestea, adînc umane, de suflet. Căci cum închegarea curcubeului din stropii prăbușirii unei cascade nu înlătură nimic din zgomotul ei și nu se schimbă mersul apelor, ci, dimpotrivă, le adaogă un nimb de fericire aeriană, tot astfel desprinderea ideii de lege morală și de mister din această bucată, de divinitate din altele, nu scade firescul sufletesc al desfășurării povestirii, ci îi adaogă o perspectivă largă, transcendentă, care ne prinde sufletește adînc.

O evocare discretă, de abia schițată și poate tocmai de aceia foarte suggestivă a chinului iubirii pătimașe în sufletul a doi călugări, meșterul zugrav *Gratie* și iscusitul cintăreț *Palamon*, găsim în povestirea, care poartă numele amîndurora. La prima vedere poate că partea descriptivă să pară covîrșitoare. Ea are totuși un rost: ni se încheagă cadrul în care s'a desfășurat povestea dureroasă a celor doi rivali, inamorați de maica Minodora. Apoi drumul făcut prin pădure, e prilej să ne arăte firea bătrînului călugăr, Varsănufie, atît de bine armonizată cu firea pustelnică și liniștită în care trăește, încît apare scriitorului „un fag din cei bătrîni și noduroși, la care ajunsesem, pornit la drum cu mine".

Dacă partea de descriere face totuși citeodată impresia că e prea încărcată, partea de povestire a iubirii nefericite a celor doi călugări e atît de simplu, necăutat povestită! Imagini căutate, inutile, ca următoarea din cercetata „*Gloria Constantini*": „brațele culese de lingă statua Venerei de Milo" etc... nu mai intîlnim aici. Scriitorul devine, în povestire, sobru, simplu, cum ar fi de dorit să fie mai des cineva, care în „Scrisori către Sinforoza" preamărea simplitatea divină a Evangheliilor.

In toate bucățile cercetate până aci, ni s'au înfățișat porniri sufletești, care mînă personajele puternic spre iluzorii limanuri de iubire, avere, iar la capătul acestor porniri am văzut descriindu-se spectre de dezastru, vădindu-se netemeinicia acestor bunuri. Că această notă nu are ceva schematic, calculat, didactic, ci e produsul unei viziuni poetice, personale a lumii, se vede limpede din aceia că aspectul de iubire al vieții ni e descris cu rară bogăție de culori, cu căldură, cu toată vraja ademenitoare.

In o astfel de concepție a lumii, în care deasupra oceanului perfid al ispitelor, se înalță cerul sever al stăpînirii de sine, necesitatea renunțării chiar, era firesc ca viața de conștiință să aibă un loc deosebit. Astfel în „*Gloria Constantini*" sînt remarcabile momentele, cînd eroul încearcă să lupte, să se oprească din povirnișul care avea să-l înghită. O bucată, în care iesă iarăși la iveală latura de analiză a stărilor mai complicate sufletești, este și „*In drumul spre păcat*". Vi se înfățișează aici lupta ce se dă în sufletul unui tînăr slujbaș spre a se desface de iubirea neîngăduită, ce se naște față de soția propriului șef, un om superior, sub a cărui privire subalternul ia cunoștință de superioritatea morală. La început e o iubire timidă, care are ceva dintr'un „amour de tête", dar tocmai pentru aceia mai potrivită pentru analiză. Un singur moment de izbucnire, însă nu de dragoste, ci de ură față de un presupus fericit rival; apoi, confuz, sub privirea înțelegătoare, liniștită a judecătorului-șef, tînărul pleacă. Trec ani. Iubirea veche e potolită, aproape uitată și tînărul e pe cale de a se căsători. Dar o veste neașteptată stîrnește acum o adevărată înfrigurare de patimă: soțul Clarei e mort și ea se află la băi, în apropiere! Iubirea veche se încinge de data asta cu pornire impetuoasă, nerăbdătoare, „nebunie subită". Acum nici gîndul logodnicei, nici glasul onoarei nu-l rețin. Pornește în goană înfrigurat, să ajungă mai repede la Clara, să i se destăinuiască. E drumul spre păcat. In noaptea de patimă, de întuneric, un accident: la o coastă primejdioasă trăsura se răstoarnă și în emoțiunea aceasta valurile nebuniei, patimei se potolesc un moment. Ca o întrupare a stăpînirii de sine, a glasului conștiinții, îi apare o viziune: „Pe podul șoselei, ca deasupra unei mase de tribunal, judecătorul meu mă privea țintă! Cu ochii plini de mustrare, cu obrazul palid și suferind!... Am simțit fiorii morții și am rămas înghețat. Era el, judecătorul meu! Ochii lui mă sfredeleau până la inimă, până la adormita-mi conștiință!" De acum hotărîrea e luată, fluxul patimii e înfrînt. Și cînd vizitiul, voind să mie înainte zice:

— „Acum, cu Dumnezeu înainte!", răspunsul este:
— „Nu, cu Dumnezeu înapoi, de unde am plecat!"

E remarcabilă această nuvelă prin gradația firească a fluxului și refluxului iubirii, prin tabloul idealizat al judecătorului și prin schița enigmaticei Clara,—ceva ca o Giocondă orientală, care nu are decît aceste însușiri: frumoasă, calmă, enigmatică. Apoi sînt aici împletite descrieri dintre cele mai izbutite ale volumului,—bunăoară aspectul firii înzăpezite, cînd judecătorul, ajutorul lui și Clara străbat în sanie drumul spre casa proprietarului unde sînt invitați.

Se mai cuvine să reţinem din această povestire chipul cum peste lumea reală, înfăţişată cu culori aevea, se iveşte către final partea aceia de apariţie supranaturală a judecătorului. E aici o notă din cele mai caracteristice, pe care trebue să o reţinem, pentrucă va trebui să o explicăm. Cît priveşte prezenţa ei în bucata de faţă, constatăm numai chipul firesc cum ea se desprinde din accidentul de trăsură: psihologic ea e o urmare a zguduirii. Lupta ce se dă aici, între cele două aspecte ale lumii, în sufletul unui mirean, capătă un sens mai larg, mai caracteristic, privind-o în sufletul celor ce şi-au întors privirile dela lumea aceasta spre cea de sus.

In bucăţile de până acum am văzut luciri ale unei lumi transcendente în apele sumbre, de zbucium deşert şi de păcat, ale lumii pămînteşti; ne rămîne acum să vedem cum se resfrînge lumea de jos, privită în planul de lumină al jertfei celor pămînteşti, trecătoare, faţă de ceia ce este etern. Eroii de până acum au căutat fiecare cîte ceva din cele cîte se pot căpăta la „Moara lui Călifar". Cei de care ne vom ocupa au îngenunchiat aceste porniri în faţa chemărilor de sus.

Iată un adevărat juvaer, bucata „*Trandafirii*", caracterizată prin o psihologie fină, adîncă şi prin o poezie discretă, suavă, care ne pătrunde adînc în suflet. E farmecul primelor, nelămuritelor fioruri de iubire aşa cum se păstrează în amintirea unui călugăr şi răsunetul acestei amintiri în sufletul lui. Tot ce a cunoscut el din iubirea omenească este concentrat în acea unică amintire, ce se leagă de examenul lui de latineşte de clasa întăia. O şcolăriţă, purtînd la cingătoare trei trandafiri şi în mîni un buchet, se aşeză în bancă lîngă tînărul licean, care aştepta „cu capul roiu de materia bine învăţată" să-i vie rîndul la examen. Odată cu turburătoarea mireazmă a trandafirilor, pe care atunci pentru prima oară îi vedea liceanul născut la munte, se deşteptă în el o vagă nelinişte, care creşte, atunci cînd uimită, ruşinată de succesul micului latinist, vecina lui îi dă buchetul, adăogînd:

— „Te rog, mi-a spus ea pe şoptite, să nu fii de faţă cînd voiu fi chemată la catedră... D-ta eşti aşa de bine pregătit! Primeşte acest buchet, dar te rog... du-te să nu vezi cît sînt de slabă la latineşte!"

Şi liceanul, „aprins la faţă şi descumpănit", eşi nehotărît, neştiind ce să facă cu trandafirii, care-l făceau „vag fericit, vag bolnav şi vinovat". Trecînd însă pe lîngă o troiţă, un glas tainic îi îndemnă să pue acolo florile ce-l tulburau. De atunci sînt ani... Şi amintirea trandafirilor şi a tinerei dăruitoare e vie în sufletul celui ce era preursit vieţii de călugărie. Să-mi îngădue cetitorul, spre încîntarea şi lămurirea lui, să reproduc finalul acestei bucăţi, unde se vede cum se resfrînge amintirea aceia în cugetul călugărului:

„Şi cine ar fi gîndit că eu cel bîntuit atîta vreme de dureri de cap, îndată ce adia până la mine miros de trandafir, era să ajung, cu voia Domnului, un adevărat horticultor? Cuvioşii părinţi ai sfîntului locaş, în care aştept seara noastră pămîntească, mi-au încredinţat, spre cultivare, un ogor de trandafiri. Cînd răsare soarele, trandafirii aurorei se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din faţa chinoviei. Astăzi am biruit răul de odinioară! Şi în fiecare dimineaţă din luna Pururei-Fecioare, împletind, din trandafirii pe care Domnul mi-i dărueşte an cu an mai mulţi şi mai frumoşi, ghirlande şi cununi, le aduc şi le aşez, printre făclii, la altarul Prea Curatei.

...Dar uneori, meditînd asupra vieţii mele şi a drumului ce mi-a fost poruncit de Sus, ajung cu firul meditaţiei în văi nehotărîte, unde creşte floarea întrebării.

Dacă aş fi avut o altă viaţă şi aş fi ispăşit vina originală şi păcatele mele personale pe căile comune, poate că aş fi ajuns curînd să mă împac cu suavul miros de trandafiri. Şi mai departe, dacă aş fi dus viaţa tuturor şi aş fi lăsat să bată în simţirea mea cascada întîmplărilor obişnuite, poate că azi, după atîţia ani de zile, micul episod din copilărie şi migrena mea ar fi fost colb uşor, de multă vreme uitat şi spulberat. Aş fi putut eu, oare, să-mi mai aduc aminte, cu atîta limpezime, de acest frumos profil de acum treizeci de ani? Şi, mai adînc gîndind, era oare să-mi rămînă un simplu miros de floare atît de dulce dureros, atîta vreme?

O, tristeţi ale psihologiei monahale! O, Indurări Cereşti, fiţi, iar şi iar, umil solicitate! Ertaţi ţinerea mea de minte, de este cu păcat! Stropiţi cu isop curăţitor chihlibarul vinovat că a prins şi a reţinut, atîţia ani, această graţioasă coleopteră a amintirii!"

E, cum vedem, o rară fuziune de psihologie fină şi de poezie aleasă cu un adînc, caracteristic sens. O clipă se pare că umbra unui regret să strecoară în sufletul monahului. Dar nu. Sensul adînc al tăriei amintirii lui i se destăinueşte: numai aceia ce pierzi aici jos, cîştigi pentru totdeauna în lumea care vom cunoaşte-o deplin acolo Sus... Şi amintirea aceia s'ar fi spulberat de mult, sau n'ar fi încă atît de pură şi nici atît de vie, dacă şcolăriţa şi trandafirii ar fi fost numai preludiul unei poveşti de dragoste, aşa cum sînt cele de pe lumea asta. E atîta delicateţă, atîta frăgezime, duioşie de simţire şi adîncă gîndire în această bucată realizată cu mijloace atît de simple şi totuşi atît de evident moderne, în cît puţine pagini din literatura noastră avem, care să fie atît de suave şi de adînci ca acestea [1]).

Iată acum altă întrupare, aceasta înnălţîndu-se deplin biruitoare din lumea scăderilor şi nedreptăţilor omeneşti: e „*Dionis Grecoteiul*". E povestea, verosimilă pentru democrata Europă de sud-est, a unui sărman grec, slut şi batjocorit de toţi, închis de copiii proprietarului în cocina de porci sau înhămat la sacă... Pe acesta îl întîlneşte povestitorul din bucată, un tînăr grec, îl întîlneşte pe vreme de aprigă furtună şi ploae, tremurînd de frică, adăpostit în ruina unei biserici, „In firida

1) In ce priveşte concepţia tăriei amintirilor „care sînt din lumea nemuririi"—faţă de viaţa care a fost—e interesant să se apropie de această bucată „Bujorii" (Flacăra, an. II, No. 15). Ce păcat, între altele, că se amestecă aici reminiscenţa literară din „Thaïs" atît de inutilă.

care inchipuește esla unde s'a născut Mintuitorul". O adevărată ima-
gină a meseriei omenești grecul acela, care se desface, diform, ud și tre-
murind de frică din firida aceia, pe cind afară ploaia izbește furios în
ruina bisericii, trăsnetul culcă arbori la pămint... Sint aici minunate pa-
gini de sobră descriere, un moment și un cadru potrivit să sublinieze
mizeria acestui nenorocit. Iată, de pildă, pagina de descriere a ploaei
(pg. 49—50):

„Intr'adevăr, ploaia venea tot mai aproape. In dreapta noastră, de
cerul plumburiu spinzurau niște trimbe sure și piezișe. Harap zbura ca
rindunica, dar nervii lui de nobil animal, în presimțirea groaznicei fur-
tuni, vibrau-vibrau. O apăsare de moarte domnea pe toată firea. Spi-
cele aproape coapte încovoiau giturile lor subțiri, cu resemnarea unor
osindiți care se lasă în voia soartei. Porumbii fremătau ușor din sfir-
curi, în așteptarea exploziei. Cirduri de ciori goneau buimace spre a-
dăposturile ghicite în zare. Un copac uscat stătea departe în cimp, în
atitudinea sucită a unui schilod care cere de pomană. Cu o creangă
răzleață, ca o mină întinsă, cu trunchiul sgircit, ca niște genunchi infirmi,
cu aeru-i de milog stăruitor, acest copac stirni minia cerului și o palmă
înfricoșată îl risipi în țăndări. Trăsnetul se frînse asupră-i cu un zgo-
mot asurzitor, care clătină temeliile lumii, iar ploaia căzu deodată, în
valuri de păcură, peste tot ce se mai putea vedea și recunoaște. Se în-
tunecă profund și fulgerele începură un galop fantastic, pe drumul nos-
tru cel plin de spume și de clocote. Și ca un demon prigonit Harap și
eu goneam-goneam, sub galopul fulgerelor prigonitoare..."

Și pentru a ne întregi icoana întunecoasă a primei părți, iată și fi-
gura grecului cind ese din firidă: „Eram aproape încredințat că nu e Dia-
volul, ci un om. Dar ce om, sfinte Dumnezeule! Cel mai oropsit și
mai soios dintre toți Grecii de pe pămint... Era trențăros, murdar, slab
ca un țîr și cu falca umflată". Negustorului, care povestește, nu i se
risipește bănuiala că poate are înnainte o împielițare a diavolului, decit
cind vede ochii celui nenorocit: „Avea niște ochi nespus de blinzi și
de copilăroși, niște ochi în care lăcrămau naivitatea, simplitatea și umi-
lința, fără nici un amestec de viclenie sau de fățărnicie". Și ființa a-
ceasta umilită, prigonită, flămîndă, povestește cum, ne mai putind în-
dura cite suferise pe lume, a plecat, stăpînit numai de un gind: să a-
jungă la Atos, să se călugărească. Induioșat, negustorul ia cu sine pe
sărmanul pribeag, îl duce la Brăila, îl ajută bănește să-și poată ajunge
visul... Trec ani și binefăcătorul acesta aflîndu-se la Constantinopol,
recunoaște, după expresia ochilor, în venerabilul mitropolit de Heraclea
—care, în lumină și în slavă, oficia la Patriarhie—pe Dionis, cel adăpos-
tit odinioară, flămind, ud și tremurind, în firida bisericii părăginite din
drumul Brăilei...

„Un sentiment de adincă evlavie, față cu tainele voinții și iubirii
lui Isus Hristos, mă încovoia cucernic lingă blindul și cucernicul moș-
neag. Dionis patriarh al Constantinopolei!.. Dela sacaua la care tră-

sese alături cu m'igarul curții, la scaunul arhiepiscopal pe care a stat odinioară Sfintul Ioan Gură de Aur!... Atunci am înțeles, cu sfintă emoțiune, sublimele cuvinte care se citesc în biserică: *pe cele nebune ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să rușineze pe înțelepți și pe cele slabe ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să afunde pe puternici*". (pg. 64).

Cit privește izvorul acestei viziuni, constatăm că povestea amintește unele întimplări minunate din Viețile Sfinților: ceva din duhul legendelor hagiografice ale Bizanțului, care vor oferi cindva un bogat material de inspirație poeților noștri, plutește aici. Și ceia ce se cuvine să mai fie relevat este faptul că această concepție, care și-ar putea găsi paralele în folklorul răsăritului european, în bunul nostru străvechiu, ortodox, e realizată aici cu mijloace moderne însă simple, cum se și cuvine. Observați cum întunericul și furtuna subliniază, atit de potrivit chinul și patimile sărmanului Dionis, care ne apare apoi în lumină biruitoare.

In această bucată n'am avut de fapt o luptă sufletească din care să se înnalțe figura lui Dionis. E mai mult un larg simbol pentru cel umil, peste care se revarsă harul Domnului. Dionis nu este o figură pe care să o vezi închegîndu-se în carne și oase. *In genere scriitorul nostru nu a dovedit darul suprem de a crea ființe vii, tipuri care să trăiască aevea, cu o viață proprie.* E fără îndoială aici o înnălțime a artei, pe care, date fiind însușirile lui, ne îndoim că va urca-o. In figurile lui Galaction predomină adesea răsunetul sufletesc al autorului față de însușirile personajelor, de aci o notă lirică. In schimb am văzut în cîteva din bucățile cercetate un caracter important: *lupta vieții de conștiință*. Astfel în parte din „*Gloria Constantini*", din „*In drumul spre păcat*". Intre acest dar al adîncirii vieții conștiinții și acela al creațiunii de figuri aevea nu este o contrazicere. Ceva mai mult: arta înnaltă—gindiți-vă la Hamlet, la atitea figuri ale lui Ibsen—stă tocmai în impreunarea acestor două însușiri.

Galaction, în cea mai de samă plăsmuire a lui, „*Dela noi la Cladova*", dacă nu izbutește să ne dea o figură care să trăiască viu, ca tip, ne înfățișează însă o vie, patetică luptă de conștiință, care se dă în sufletul personajului principal, Popa Tonea. Lupta dintre menirea de preot a acestuia și dintre iubirea neîngăduită, care caută să pue stăpînire pe slujitorul altarului, luptă cu atit mai dureroasă cu cit iubirea e împărtășită,—iată temelia concepției acestei povestiri. Popa Tonea e un preot ideal, după cum Oancea din „*Copca Rădvanului*" e un cioban ideal, după cum judecătorul din „*Drumul spre păcat*" e un magistrat ideal. Dar spre deosebire de aceștia, Popa Tonea e supus la o grea încercare. „Un nor dela cel viclean" s'a coborit în sufletul Popii, cind tînăra sîrboaică de peste Dunăre, Borivoje, însoțită de bătrînul ei soț Traico, vine să se miruiască. Și aceiași prefacere, aceiași trezire la viață se săvîrșește și în sufletul Borivojei: „din clipa aceia marmura strălucită a făpturii ei a trecut din nevinovăție și din somn, deadreptul în focul lu-

birii şi al suferinţii". Se va da o luptă în sufletul lui Tonea, o luptă între datorie, ceva mai mult, între o concepţie supremă de viaţă, şi între puternicele chemări ispititoare ale patimii. Şi lupta aceasta aminteşte natura conflictului cornelian între o pasiune şi o idee de forţă. De cît la scriitorul nostru avem o adevărată dramă de conştiinţă. Această interiorizare a conflictului, care se dă în conştiinţa lui Tonea, îngădue poetului să ne înfăţişeze o dramă, care se desfăşoară în curs de luni de zile, concentrată în cuprinsul unei singure nopţi de sbucium. Lipsa de arhitectonică, ce se desfăşoară adesea la Galaction, e din fericire compensată aici prin această puternică concentrare, care aminteşte felul tragediei clasice franceze. E interesant să urmărim cum se înfăptueşte astfel interiorizarea conflictului.

E seară de Noembrie şi popa Tonea, plecat pe psaltire, împleteşte în verseturile psalmului 50, anume ales [1]), gîndurile ce se sbat, căutînd în deşert în sfintele cuvinte limanul liniştei pierdute. Acolo, peste Dunăre, la Cladova, se desluşeşte încă în seara sură casa, către care, de şapte luni, îl îndeamnă ispita. Preotul închide psaltirea, iesă afară şi amintirile îl copleşesc. Povestea naşterii iubirii pentru Borivoje se toarce iarăşi în cugetul lui. Frumuseţea ei caldă, fragedă îi apare ca atunci cînd a văzut-o întâiu. Preotul da să intre în casă, cînd un sol dela Traico îl vesteşte, că acesta îl cheamă peste Dunăre, să-i înnapoeze o datorie. Luntraşii să înnapoiază chiar în noaptea aceia ş; preotul răspunde: *poate* viu şi eu... Iar propriul lui cuget îl biciuia amar. Popa Tonea se aşează la masă în cercul familiei lui... Acum amintirea zilei, cînd Borivoje a stat cu Traico la aceiaşi masă, îl stăpîneşte. Se lasă în voia gîndului, e chemat însă grabnic la un bolnav. La ieşirea de acolo trebue să dea răspuns hotărît: se îmbarcă sau nu să treacă Dunărea îndată. O luptă ultimă se dă acum în el:

„Avea Sfintele în sîn. Unde să le ducă? înnapoi acasă ori la biserică? Ştia la el cheia dela uscioara altarului şi putea să se repeadă să le depună pe sfinta masă. Preotul rămase în mijlocul drumului, nehotărît şi visător. Cîteva lumini perdute dădeau pe faţă, ici şi colo, locuinţele invizibile. Intuneric nepătruns stăpînea pretutindeni şi rostogolea ca în aceiaşi taină minerală, şi cerul şi pămîntul. Intr'o parte, un şir de gămălii fosforescente, înfipte pe aceiaşi linie, spunea vag că acolo trebue să fie Cladova. Dar în atîta noapte adîncă, *dreapta, stînga, înnainte, înnapoi...* mureau oricărui înţeles şi se făceau cărbune, în sînul compactei şi universalei carbonificări. Numai mînia Dunărei (dacă mai puteai să o auzi) neştiutoare de odihnă, descoperea auzului depărtarea şi încovoierea ţărmului dojenit, readucînd înţelegerii punctele de îndreptare. Popa Tonea întîrzia, nehotărît şi nemişcat, din ce în ce mai străin sieşi şi locului. Intunericul nopţii pătrundea, încet-încet, în sufletu-i, ca apele mării într'o corabie încercată multă vreme şi în sfîrşit străpunsă. Preotul uita —întâia oară în cariera lui!—că are la piept sfintele taine.

1) Anume ales, căci se presupune a fi scris de David, după ce a poftit la femeia lui Uria.

Dar prin noapte străbătură chiotele vîslaşilor nerăbdători:—Vii taică părinte, vii? Incoace, încoace! Uită-te la felinar!

Popa Tonea tresări. Şi atunci hotărîrea, ale cărei crîmpee căutase, adineaori, să le tot innoade, ca să iasă la iveală unde să lase Sfintele—la biserică ori acasă—apăru gata, legată în forma neaşteptată că e mai bine să le păstreze în sîn. Cei din barcă nu trebuiau să ştie limpede dacă le-a lăsat şi unde anume. Popa Tonea desluşea în sine, acum, poruncitoarea nevoe sufletească să nu treacă *singur* la Cladova" (p. 168—169).

Şi trecînd Dunărea în noaptea aceasta aspră, fără stele, popa Tonea retrăeşte în cuget ziua strălucită de vară cînd a trecut întâiu Dunărea şi a găsit-o pe Borivoje singură, încinsă de patimă:

„In locul nevinovatelor răsuri de după Paşte, atît de prospere şi de fericite, obrajii Borivoiei dădeau acum vederii nişte trandafiri însîngeraţi şi smulşi. Iar în locul naivei dimineţi, din ochii ei de-atunci, ardea acum o după amează adîncă şi tragică" (pag. 173).

Urmează aici cele mai isbutite pagini ale scriitorului nostru, care stăpînit acum cu totul de concepţia lui, e ferit de unele momente prea căutate, de unele cochetării stilistice, care adesea îi strică. Ar trebui citate toate aceste pagini excelente, în care se dă lupta culminantă între iubirea Borivojei şi acea a lui Tonea, biruită însă dureros de conştiinţa chemării lui. O profundă simpatie învălue ambele personaje, căci dacă sufere Borivoje, şi popa Tonea ne e înfăţişat zbătîndu-se în durere. Iată suferinţa şi frămîntarea preotului după ce s'a desfăcut de Borivoje: [1])

„A coborît încet la Dunăre şi, fiindcă cei cu barca nu se strînseseră, a şezut pe o bîrnă în faţa soarelui şi a plîns fără de lacrimi. Innainte-i colcăia furnicarul de aur şi de argint al Dunărei, într'o parte era Borivoje şi ţărmii scînteetori ai ispitelor-sirene, în cealaltă parte soţia şi cinci copii, o casă şi un rost, o viaţă de onoare şi înfricoşatul legămînt cu Iisus Christos, spintecînd ca o întrupare aevea văzduhul albastru, în făptura albă, zveltă, a bisericii unde liturghisia de 10 ani. Şi i se părea că inima-i în necuprinsa-i jale, dădea să iasă din coşul pieptului şi, ca o pasere cu aripa străpunsă, se zbătea, se ucidea; şi ar fi voit să sboare cînd spre Borivoje, cînd spre turlele bisericii, cînd deadreptul în fundul Dunării, dar, plină de sînge şi sfîşiată, cădea iar şi iar în pulverea pămîntului. Şi iubirea şi datoria şi crunta desnădejde treceau prin cugetu-i cu aceleaşi puteri; şi fiecare, rînd pe rînd, îl cucerea cîteva clipe şi-i clădia sub ceruri arzătoare, perspective şi destine înnalte până la cer, ori întoarse până la fundul iadului,—pentruca în clipa următoare o limbă de foc să înghită totul şi aspra datorie să spulbere iubirea, iar desnădejdea să învingă pe biruitoarea de o clipă. Şi apoi, iarăşi dela început, din cîmpiile cernite ale desnădejdii să izbucnească poenele şi dumbrăvile iubirii, îmbătate de lăcrămioare şi de doină; iar Dunărea să se prefacă, din apa sinistră care înghite pe desnădăjduit, în apa prietenă celor ce se iu-

1) Pentru caracterizarea intuiţiunii poetice a scriitorului, compară aceste note despre Dunăre cu constatările pe care le face Iagic în „Arhiv für slavische Philologie I," cu privire la Dunărea în poezia slavă.

besc, în apa complice, care zdrobește porțile datoriei și ale onoarei și deschide fugarilor romantici calea ei plină de dor, de nebunie, de necunoscut și de îndrăzneală, de orașe, de colnice, și de umbrite văi, în care se poate ascunde comoara fericirii!

„Inimă ce-ți perzi cărarea cînd ești pe cel mai neted drum și te crezi pe drumul cel mai neted cînd ești gata să dai în ripă, încotro mă împinge răsvrătirea ta?... Spre stînga mă chiamă fericirea (deșartă, înșelătoare!...), dar cu puteri de spaimă, cu brațe de omăt, cu piept de trandafiri și de jăratic. Spre dreapta mă chiamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească și preoțească și sus de tot, pe munte în nourii posomoriți ce-l încunună, Acela în a Cărui mînă sint cele Șapte Stele și din a Cărui gură iesă fulgerătoare sabia cea de ambele laturi ascuțită... O, nenorocitul! de-aș putea să mor aici la răscruce, să nu mai voesc să vreau să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta... Dunăre, Dunăre! cît de frumoasă ești, cît de ispititoare și cît de răcoare trebue să fie în fundul tău, cînd în mine e atîta arșiță... și ce leacuri de dragoste am auzit că știi să pregătești! de n'ar fi convingerea-mi mai mare decît tine, că din fundul tău înnainte se deschid Porțile Iadului, dincolo de care focul este, de data aceasta, veșnic și plînsul cît Aminul, dar fără lacrimi, fără suavitatea plînsului!" (pg. 177—179).

Dar peripețiile ajungerii la celălalt mal il recheamă pe preot la actualitatea nopții aceleia, cînd el trece a doua oară Dunărea, în toamna aspră, cînd vîntul răsvrătește apele... Popa Tonea va vedea iarăși pe Borivoje, dar acum pentru ultima oară, căci ea e pe moarte și „strălucitori ca soarele spre apus, ochii Borivojei priveau țintă pe preot".

Sfîșietoare e scena cînd însuși Popa Tonea trebue să citească, în lipsa preotului din Cladova, ultimile rugăciuni:

„Și au rămas singuri încă odată—a doua oară și cea din urmă, din viața lor cea pămîntească. În prima clipă i-a venit preotului să se năruiască lîngă patul cu pînze albe și smulgîndu-și părul să-și ceară iertare și să cheme înnapoi—o, să cheme înnapoi!...—înfruntatele și zguduitoarele frumuseți din Iunie. Și a voit să-și libereze mînele care țineau ceva: dar acest ceva era Epitrahilul și Evhologiul! Și preotul s'a recucerit, ca sub o lovitură de biciu. Supremul înțeles al acestui ceas din urmă îi năvăli în creer și ceia ce se nărui în el, fură păcatul și slăbiciunea.

Borivoje il privea fără sfîrșit.

Ne vom revedea! ne vom revedea negreșit! acolo unde iubirea va fi întru împărăția sa, fără restrîngeri, fără obstacole și fără lanțurile acestui trup întunecat.

Cu ochii orbi de lacrimi, cu inima în tumult, preotul se apropie de pat și acoperi pe Borivoje cu Epitrahilul.

Și ceia ce omenește nu fusese cu putință și ceia ce Borivoje dorise până la moarte fără ca să se împlinească—se împlini sub condiția a tot divină și a tot curățătoare a religiei lui Iisus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi fără păcat toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească! Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoarea moliftă de deslegare, Borivoje fu fericită atît cît ar fi putut să fie într'o jumătate de veac!... *Domnul și Dumnezeul nostru Isus Christos, cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni, să te erte pe tine fiică* Borivoje, *și să-ți lase ție toate păcatele;*

și eu nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată mie te iert și te desleg de toate păcatele tale... Și mînile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreunară pe capul penitentei și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită!

Apoi Borivoje recăzu între perne, ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor Raiului și primi Dumnezeeștele Taine, cu ultimul și supremul palpit al sufletului ce se eliberează.

Cosița ei se risipi pe pînză ca un paner cu toporași negri, brațele i se culcară dulce dealungul trupului, ochii i se opriră ca într'un ocean de fericire încremenită și surîzătoare". (pg. 187—189).

A fost o zi fericită pentru Galaction aceia a plăsmuirii acestei povestiri. Se cuvine să descifrăm talentul lui dela înnălțimea acestei bucăți, cea mai izbutită. Vroiți să vedeți ce aduce el nou aici și ca procedeuri și ca suflet, apropiați atunci conflictul acesta din sufletul popii Tonea cu galeria de preoți a domnilor Slavici, Sadoveanu și Agîrbiceanu, sau cu preotul din Timotei Mucenicul al d-lui Patrașcanu. Și atunci nota de transcendență, de poezie largă a scriitorului nostru vi se va înfățișa limpede înnainte.

Și nu poate să fie vorba aici de tendință. Căci ceia ce este înnalt artistic este chipul minunat cum simpatia noastră se revarsă, rînd pe rînd, asupra ambelor figuri, cum ele suferă deopotrivă și cum peste suferință, peste netemeinicia iubirii acesteia de aici, de jos, se așterne împăciuitoare, realitatea ultimă a lumii nevăzute.

În toată bucata, ca de altminteri adesea la Galaction, este o muzicalitate (nu vorbesc numai de ritmul extern, ci de natura sentimentelor) remarcabilă. Cum în *„Copca Rădvanului"* pare că auzi simfonia Oltului, cum în *„Dionis Grecoteiul"* auzi furtuna și te învăluie în final nota albă de preamărire, cum în *„Gloria Constantini"* jocul de ispită al focurilor comoarei ne vorbește prin muzicalitatea lui,—tot astfel în *„Dela noi, la Cladova* simți un flux și reflux liric a două motive (al păcatului și al chemării înnalte), care se împletesc în desfășurarea povestei și se liniștesc în solemnitatea transcendent-religioasă a finalului.

Muzicalitatea acestei bucăți stă în aceia că în ea nu ni se înfățișează icoana personajelor ca atare, ci natura însăși a sentimentelor lor, în ce au ele mai profund omenesc și mai dureros. Sînt apoi în această bucată unele procedee simboliste, al căror rost este tocmai valoarea lor muzicală. Natura, care adesea în opera lui Galaction este prea mult descrisă, numai pentru ea, aici este un cadru, care se armonizează pas de pas cu aspectele felurite ale simțirii. Mai întîiu a fost o idee fericită, de a pune între cele două iubiri — Dunărea. Și urmăriți cum se asociază aspectele Dunărei cu momentele și sentimentele personajelor: albastră și plină de zvon de viață, atunci cînd popa Tonea o trece întâiu; biciuită de Crivăț și răzvrătită, cînd, în noaptea aspră de toamnă, trece a doua oară. Dar nu numai cadrul, ci și unele amănunte învederează acelaș procedeu muzical, care singur poate să ne dea într'un anumit moment prevestirea a ce va fi, sau să ne amin-

tească, spre intensificarea emoțiunii din alt moment, ceia ce a fost și nu mai poate fi. Cînd Borivoje, la prima vizită a preotului, se apropie de el cu o zădarnică îmbiere, „o caisă pică din caisul care năvălise în cerdac și veni deadura, prin tindă, până în dreptul lui popa Tonea, minunat de frumoasă și de coaptă, și sfîșiată până la inimă". Iar cînd, în tragica noapte de Noembrie, preotul intră a doua oară în casa lui Traico, cel dintăiu lucru pe care-l vede e caisul: „Și s'a pomenit la scara cerdacului năvălit de cais. O! dar acum caisul era un schelet, care se clătina și făcea schime, izbind cu sunete de oase încoace și încolo, și cerînd stăruitor nu știu ce din casa cu lumină în geamuri". Astfel emoțiunea noastră crește prin această conglăsuire dintre un amănunt din natură și soarta personajelor, și prin apropierea celor două momente în conștiința noastră.

Am stăruit asupra acestei întrebuințări a naturii ca mijloc de întregire a concepției, pentrucă scriitorul nostru, cași alți contimporani, se lasă destul de des stăpînit prea mult de aspectul naturii, numai din plăcerea de a ne descrie un apus, un drum de țară, etc. De fapt însă niciodată în poezie frumusețile naturii, ca *atare*, pentru tablou, oricît ar fi de strălucit, nu pot fi un element, care să poată trăi ca poezie. Chiar în pictură, dela Böcklin încoace, dispare superstiția frumuseții naturii prin ea însăși și natura devine un mijloc de exprimare a unor sentimente omenești, chiar a unor dispozițiuni muzicale, lirice. Amintesc acestea, pentru a sublinia în ce chip în artă, și în ce parte a operei lui Galaction înfățișarea naturii e poezie trainică. Și va fi poate instructiv pentru scriitorul nostru să observe singur proporția și felul descrierilor naturii în cele două mai izbutite bucăți ale lui, „*Trandafirii*" și „*Dela noi, la Cladova*", și să tragă de aici concluziile firești.

Dar dacă partea „muzicală" a concepției din ultima bucată e așa de frumos și de modern redată, partea de analiză sufletească ese și ea limpede la iveală în lupta ce se dă în sufletul lui Tonea, care este „pradă greiei dezbinări cu sine însuși". Prin această ultimă notă, pe care am văzut-o și în „*Drumul spre păcat*" și, în parte, în „*Gloria Constantini*", scriitorul nostru aduce o notă profund modernă. O luptă ne e înfățișată adesea și în opera d-lui Brătescu-Voinești; dar aici avem lupta individului cu încunjurimea, și adesea eroul este înfrînt, tocmai din pricina unor însușiri superioare, care-l pun în inferioritatea cu încunjurimea. Ceia ce aduce Galaction nou, în bucățile lui caracteristice, e *lupta eroului cu părți din propriul suflet, subliniata „dezbinare cu sine însuși"* [1]). Și nu este aici o luptă corneliană, în numele unui principiu superior, ci o luptă între două laturi sufletești vii, adînc împlîntate în sufletul personajului. De aceia eroul e tentat, și poate e și învins, atunci cînd în el nota sufletească mai nobilă e slabă, șovăitoare, ca în Constantin Fierăscu, sau este biruitor—însă cu atît zbucium!—cînd eroul stă, ca Popa Tonea, pe o treaptă sufletească mai înnaltă, sau cînd, datorită bunătății și purității lui, e preursit izbînzii, ca Dionis Grecoteiul. Aici însușirile bune nu mai sînt o piedecă la izbîndă, ca la eroii lui Brătescu-Voinești, pentrucă izbînda eroilor adesea e realizarea, în sufletul lor, a unui aspect transcendent. Galaction privește cu adîncă simpatie omenească și cu milă pămîntul,—dar înnălțimile de puritate, de transcendență îl fascinează.

Acest dualism explică relevata independență a scriitorului față de ceia ce se numește „școli literare", și față de mijloacele lor de expresie. In cele mai interiorizate bucăți ale volumului, simbolul apare adesea ca o necesitate. Este atunci Galaction un simbolist? Ne-am înșela, dacă am afirma-o: ne-ar dezminți „*Gloria Constantini*" și atîtea alte bucăți cu caracter realist. Scriitorul acesta stă mai presus de formulele școalelor literare. Pentru el, nu poetul e făcut pentru o formulă literară, ci formulele literare sînt făcute pentru poet, pentru manifestarea integrală a unei personalități. El stăpînește feluritele procedee literare, care-i stau înainte, cum pe paleta pictorului stau culorile. Alegerea diferitelor procedee e determinată de necesitatea concepției, care, născîndu-se în unghiul larg format de laturile mai sus arătate, va trebui firesc să aibă aspecte felurite.

De fapt în cele mai multe din povestirile lui Galaction întîlnești două lumi: una reală, văzută aevea și înfățișată cu ochi de realist; alta care învălue această lume reală sau stă deasupra ei: o lume fantastică, în aparență, destăinuind însă fie un sens transcendent al lumii celeilalte, fie dîndu-i o caracteristică atmosferă de mister. Amintiți-vă de cele două părți din „*Bisericuța din răzoare*"; drumul până acolo, care ne lasă o lămurită impresie realistă, apoi descrierea bisericuții, din care, cu toată descrierea precisă, se desprinde o atmosferă ușoară de vag, de vis. Mai limpede e despărțirea aceasta în „*Moara lui Călifar*". Pe cît de realist ni se descrie drumul flăcăului, pe atît partea de supranatural, de vis, predomină în ce urmează. In „*Trandafirii*" observați cum amintirea aceia din copilărie, simplă, duioasă, se resfrînge în întrebările dela urmă. In romantica „*Copca Rădvanului*" vedeți cum partea aceia de diavolie dela urmă se îmbină pe dragostea lui Mură și cum totul se leagă precis de „Copca Rădvanului". Și mai departe, în „*Dionis Grecoteiul*", cît de precis sînt redate amănuntele întîlnirii cu Dionis și ce lumină cu înțeles supranatural se revarsă asupra acestei figuri, spre final. In sfîrșit, amintiți-vă de răsturnarea trăsurii din „*In drumul spre păcat*", de comoara din „*Gloria Constantini*", de „Sfintele", pe care Popa Tonea le ia cu el în sîn, peste Dunăre.

Dar nu numai în bucățile de volum, ci și în cele împrăștiate prin

1) Nu pot intra aici în amănunte, spre a lămuri obîrșia și sensul caracterului absolut al acestei note. Să ni se îngăduie numai a cita următorul pasaj din amintita „*Die Weltlitteratur im 20 Jahrhundert*" a unuia din cei mai buni cunoscători ai literaturilor moderne, profesorul berlinez R. M. Meyer: „principalul, fundamentalul motiv al literaturii celei mai noui nu mai este lupta individului cu individul, ca în vech-a poezie și nici lupta individului cu lumea, ca în poezia mai nouă, ci lupta individului cu sine însuși..." pg. 194).

reviste, veţi găsi această caracteristică. In *„Pădurea Cotoşmanei"* [1]), vraja şi rumperea ei, în foarte frumoasa şi caracteristica povestire *„Mi-e dragă Nonora"* [2]), visul bancherului, etc. Această îmbinare a lumii acesteia cu cea nevăzută dă un orizont larg operei acesteia, constitue o originalitate a ei. Iţi aminteşti de unele pînze ale Renaşterii, bunăoară de vestita *„Inmormîntarea Contelui Orgaz"* a lui Greco, în care, în partea de jos a tabloului, ni se înfăţişează cu mijloace potrivite o scenă realistă de înmormîntare, ce nu-şi destăinueşte însă întreg senzul, decît cînd priveşti şi scena supranaturală ce se suprapune, în cer, peste cealaltă.

Prezenţa nevăzutului e în strînsă legătură cu o altă notă a lui Galaction,—misticismul. Şi trăsătura aceasta este modernă. Dar, pe cînd la cei mulţi din scriitorii apuseni şi nordici de azi misticismul e independent de preocupări religioase, la Galaction această notă are o desluşită coloratură creştină. Mai întăiu într'un chip extern, vădit în procedee. Am citat pasajul minunat, de zbucium, cînd preotul stă la malul Dunărei, după ce s'a desfăcut de Borivoje: „Inimă ce-ţi pierzi cărarea..." Un critic a crezut că trebue să condamne acest fel de expresie. De fapt, e aici, în aceste întrebări şi mustrări adresate propriului suflet, un procedeu des întrebuinţat în literatura religioasă patristică: din vechile noastre traduceri s'ar putea cita numeroase exemple [3]). Un procedeu cu atît mai potrivit în această bucată, cu cît cel care se mustră e însuşi Popa Tonea, a cărui luptă aminteşte ceva din luptele ce se dau în „Vieţile Sfinţilor".

Problema caracterului religios al operei cercetate, cît şi cea a raportului dintre religie şi artă (e aici o problemă, care se pune acum întăiu în literatura noastră), au fost nepotrivit înţelese. Pe cînd unii tăgăduesc caracterul religios al acestei opere, pentru cuvîntul că autorul nu tratează „subiecte pe care să le oferе cuprinsul religiei",—alţii dimpotrivă afirmă că „cucerirea monahală a lui Galaction devine erezie gravă, cînd este privită prin prisma estetică". Ceva mai mult, s'a scris aforistic: „Frumuseţea... nu se dă aceluia, care în faţa ei preamăreşte pe Domnul, etc."

Faţă de acest fel de a judeca, lămurirea legăturilor dintre simţirea religioasă şi opera de artă devine o necesitate. Bine înţeles nu urmăresc prin aceasta să fac cumva propagandă pentru un anumit fel de artă, sau să susţin că, în afară de această artă, nici o alta n'ar fi în-

1) „Viaţa Socială", I.
2) „Viaţa Socială", II.
3) Iată un fragment din „Invăţăturile lui Neagoe."
„Spune-mi acum, ticăloase suflete, unde este domnia noastră? Unde este muma noastră? Unde sînt feciorii şi fetele noastre? Unde e slava cea deşartă a lumii aceştia şi bucuria ei? Unde sînt băile cele calde şi umplerea voii trupului nostru? etc." (v. asupra procedeului: D. Russo, „Studii bizantino-romîne" p. 14).

dreptăţită. E vorba numai de lămurirea problemei, pe care se cuvine să o privim sub îndoitul aspect: al istoriei artelor şi teoretic. Mai ţin să lămuresc că, dacă acum voiu evoca cîteva din culmile artei universale, aceasta se face, de bună seamă, nu spre a pune pe Galaction alături de marii eroi ai artei, nici pentru a-l compara cu ei, ci numai pentru lămurirea problemei înseşi

...Treci dela împietrirea mozaicurilor bizantine din Ravena, din Roma, sau dela imitatorii, în pictură, al acelui fel, şi te opreşti în faţa frescurilor lui Giotto, la „Capella dell' Arena" din Padova, sau la „Santa Croce" din Florenţa în faţa istoriei sfîntului Francisc şi, uimit, te întrebi: de unde atîta poezie, de unde atît răsunet deşteptat în noi cu mijloace atît de simple? Sub ce vrajă s'a topit hieratica înţepeneală străveche, s'au mai mlădiat şi însufleţit formele, de am căpătat minunile acestea de poezie, care întredeschid porţile renaşterii? Şi istoria literară a vremii ne lămureşte. Fără duhul mistic, viu, purces din sufletul lui Francisco d'Assisi, amintita prefacere în plastică n'ar putea fi concepută. Fără îndoială „subiecte" religioase a fost şi înnainte. Dar duhul acela duios, mistic, acela atunci întăiu străbate, cînd sfîntul Francisc îmbrăţişase cu iubire întreaga fire, lăudînd pe Domnul pentru creaturile lui: „messer lu frate sole", „per sora luna e le stelle", „per sora aqua, la quale è multo utile e humele e pretiosa e casta". Această prefacere însemna zorile renaşterii. Şi priviţi acum renaşterea italiană la zenit, în cel mai înnalt sanctuar de artă al popoarelor romanice, Capella Sixtina. Poate fi concepută minunea aceia, unică pe lume, care este „Creaţiunea" lui Michelangelo, fără substratul religios din sufletul acestui artist?

...Trecînd apoi pe terenul muzical, fără să ne oprim la Palestrina, la Haydn şi la atîţi alţi eroi, să ne amintim din Beethoven, în cea mai înnaltă expresie muzicală a lumii, Sinfonia IX, cum se împleteşte în finál gîndul liniştitor al divinităţii cu fericirea ce se naşte din libertate, înfrăţire şi bucurie...

Şi, în sfîrşit, în însuşi domeniul literar, să mai stăruim asupra obîrşiei şi caracterului religios al teatrului elin? Iar în teatrul clasic francez, unde este Racine mai întreg ca în *„Athalie"* şi Corneille mai înnalt ca în *„Polyeucte"*, ambele opere însufleţite de o adîncă inspiraţie religioasă.

Am amintit destule momente, pentruca cetitorul să vadă, că pe cele mai înnalte culmi ale artei adesea a trecut un fior religios. Atît de puternic, încît sînt creatori care mărturiseau că, plăsmuind, aveau simţimîntul că săvîrşesc o rugăciune.

Iar cel căruia aceste fapte nu-i vorbesc deajuns, privească şi partea teoretică a problemei (care ne va da şi temeiul să răspundem la întrebarea, dacă opera lui Galaction este sau nu religioasă). Şi din puzderia de pagini, ce s'au scris asupra acestei chestiuni, să luăm drept călăuză o personalitate, a cărei situaţiune artistică stă mai presus de orice şi a

cărei pătrundere teoretică e recunoscută, pe Richard Wagner. In studiul lui „Religion und Kunst" [1]), cetim ca prima frază următoarea, care ne dă atît de meditat cînd apropiem de înțelesul ei stările dela noi: *„Putem zice că acolo unde religiunea devine artificială, menirea de a salva miezul religiei este rezervat artei"*.

Și cetind, noi gîndim: ...dar acolo unde viața religioasă sau nu este de loc, sau e sclerorizată, acolo unde în Universitate duhul religios, viu, innălțător nu pătrunde, acolo unde urmași ai unui Varlaam și Dosoftei nu se văd,—să fie în țara aceia un moment fără însemnătate și o simplă întimplare, cînd în mijlocul unei literaturi stăpînită de preocupări strîmte, o personalitate se ivește, care în forma artei ne dă ceva tocmai din fiorul sentimentelor, care alcătuesc „miezul religiei"? Și doritori să aflăm în ce constă temeiul acestor sentimente în gîndirea aceluia, care a plăsmuit „Ringul Nibelungilor" și „Parsifal", cetim mai departe: *„Cel mai adînc temeiu al oricărei adevărate religiuni il vedem în recunoașterea netemeiniciei lumii acesteia și în îndemnul ce purcede de aici să ne liberăm de ea"*.

...Netemeinicia lumii acesteia! Destăinuirea acestei netemeinicii și nu „subiecte din cuprinsul religiei", caracterizază așa dar adevărata inspirație religioasă. Și urmăriți din punctul acesta central de vedere cea mai caracteristică și izbutită poate din opera lui Galaction. Amintiți-vă de puternica viziune a deșertăciunii vieții din *„Moara lui Călifar"*, de tragicul sfirșit al lui Mură și al Olenii, care numai în moarte își află leac iubirii, de zădărnicia bunurilor urmărite in *„Gloria Constantini"*, de tragicul sfirșit al lui *„Gratie și Palamon"*. Și apoi mai departe cetiți atît de frumoasa povestire *„Mi-e dragă Nonora"*, un alt aspect al deșertăciunii vieții și al iubirii, sau acea „grandeur et décadence" a unui cățel de rasă, *„Viteazul Jap"*. Iar în bucăți, în care miezul nu e alcătuit de această viziune, veți găsi amănunte ce conglăsuesc cu ea. Iată, de pildă, în o bucată cu caracter descriptiv, *„Bisericuța din Răzoare"*, următorul moment, cînd scriitorul privește o livadă înflorită: „Mă opream din loc în loc și priveam în juru-mi noroadele albastre, albe și gălbioare, roșii și cafenii, *care-și trăiau atît de drag ziua lor, sub norii călători, sub soarele etern"*.

Gîndiți-vă la dăinuirea, parcă veșnică a amintirii—tocmai pentrucă a rămas numai amintire—din *„Trandafirii"*, din *„Bujorii"*. Evocați preamărirea celui ce s'a desfăcut de lumea aceasta, în *„Dionis Grecoteiul"*, și amintiți-vă splendida împăcare a zbuciumului iubirii prin jertfa ei în fața chemării religioase a eroului din *„Dela noi, la Cladova"*.

Aș putea să aduc și alte momente. Cele de mai sus însă ajung spre a ne stabili convingerea, că pe de o parte viziunea netemeiniciei lumii corespunde unei laturi profunde din sufletul scriitorului nostru, pe

1) Recomand volumul: „Ausgewählte Schriften über Staat und Kunst und Religion", Leipzig, Siegel.

de alta îndemnul indirect, de a ne libera de lumea aceasta, a patimii, se vede din preamărirea purității, dreptății omenirii, jertfirii egoismului nostru în fața realității superioare, divine, care singură rămîne...

Și astfel cred că ne-am fixat, pe de o parte asupra laturii religioase din opera lui Galaction (care, cum am văzut, e profund religioasă nu prin elemente externe, citații din Biblie, etc., ci prin însăși viziunea lumii la acest scriitor), pe de altă parte asupra rostului și îndreptățirii elementului religios în opera de artă.

Sint, în ce a scris Galaction, și bucăți care nu intră în cadrul caracteristicii de mai sus. Dintre acestea, cu valoare artistică, e bucata din volum *„La vulturi"*. Aici valul de durere deșteptat în sufletul bătrînului Dănilă, în fața jertfei zădarnice a calvarului neamului—se ridică un moment peste smerenia religioasă, peste acel „facă-se voia Ta", caracteristic liniștii cugetului religios. Cînd bătrînul găsește scutecile însîngerate ale nepotului sfîșiat de vulturi și înțelege, că nădejdea mîntuirii prin Domnul Tudor e zădarnică, plînge în fața cerului și exclamă: „Pune un hotar, Stăpîne, nenorocirii noastre! Ajungă Sfinției Tale atîta jertfă! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi, din mana bietei țări și din carnea noastră!" Este aici un larg simbol al durerilor trecutului, o povestire menită să devie clasică și să treacă în antologiile pentru tinerime.

Să-mi fie îngăduit să nu mă opresc la restul bucăților, publicate mai ales în „Flacăra". Farmecul cîtorva stă în aceia, că întrevezi pe alocurea un suflet deosebit. Cele mai multe însă nu sînt destul de cristalizate, spre a căpăta un înțeles mai larg omenesc. Multe din ele sînt „articole"... De ce să stăruim asupra lor? Cel care a înfăptuit concepția din *„Dela noi, la Cladova"*, de bună seamă că-și dă perfect seamă de deosebirea dintre poezie și ziaristică. E zădarnic să i-o amintim. Se pare că este o fază necesară în dezvoltarea literaturii noastre, aceia ca scriitorul să încerce să trăiască și din opera lui. E o fază, care a cerut și va mai cere cîteodată multe jertfe ale calității... In una din ultimile bucăți, îmi aduc aminte, că am citit următoarea mărturisire, șoptită ca pentru sine însuși: „eu, care de mult m'am deprins să nu mai judec pentru mine..."

*

In ce direcție se va dezvolta opera lui Galaction, atîrnă tocmai de concentrarea ce-și va putea agonisi scriitorul. Innălțimile cele mari îi stau în față. Are cîteva din semnele celor, care par preursiți să le urce. Cine știe de le va urca? Rămîne credincios părții superioare din el,—o mare, o aleasă, o unică chemare îi stă înainte. Iată acea întreagă literatură de povești religioase, de vieți de Sfinți, de motive cu caracter etic: literatura de obîrșie ortodoxă bizantină, literatura naivă a părinților noștri.

Ea aşteaptă scriitorul chemat să înscrie concepţiile, să împletească simţirea unui suflet modern pe fondul ei străvechiu: *Viziunea fundamentală a lumii, pe care am scos-o mai sus la iveală, e în fond aceiaşi cu cea care predomină în vechea noastră literatură de povestiri religioase.* Şi e caracteristic că cele mai vechi documente de versificare populară ce ni s'au păstrat, sînt deosebite variante ale „cîntecului pustiei", pe care Ioasaf, desfăcut de bunurile lumii, îl cîntă:

Lăsai cinstea cea lumească
Pentru slava îngerească...

Această potriveală între intuiţiunea fundamentală a poetului nostru şi caracterul literaturii vechi, în partea ei de imaginaţie, ne face să credem că în direcţiunea aceasta Galaction ar putea să ne dea lucruri care, fiind moderne, să aibă un deosebit interes pentru noi şi pentru întreaga Europă de sud-est. Căci, să nu se creadă că o inspiraţie de felul acesta exclude nota modernă. Iată o singură pildă suggestivă din actualitatea literară germană. Se joacă acum la Burgtheater şi deşteaptă un deosebit interes piesa „Yedermann, das Spiel vom Sterben des reichen Mannes" de Hofmannsthal, unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai modernismului german. Această piesă este înnoirea unui scenariu, la baza căruia stă una din frumoasele, suggestivele povestiri din romanul religios, atît de mult cetit şi la noi pe vremuri „Varlaam şi Ioasaf" [1].

...Se va simţi însă poetul nostru mai mult atras de latura actuală a vieţii;—şi în această direcţie o însemnată activitate e de desfăşurat, potrivit felului lui: a *umaniza literatura noastră cu ceva din duhul de adîncă milă, de largă simpatie umană, caracteristic sufletului creştin...*

In orice caz a împreuna pe temelia unei personalităţi răspicate aceia ce este bun comun al nostru străvechiu esteuropean sau băştinaş, cu înrîurirea neexagerată a literaturilor moderne, aceasta ni se pare problema literară de căpitenie a zilei de mîne. Pentru a ne fi dat indicaţii puternice, că o astfel de posibilitate literară ne stă înnainte, de aceia ne-am oprit cu simpatie,—necesară oricărei critici,—asupra acestui scriitor. Ce va fi dezvoltarea zilei de mîne nu se poate întrevedea. Singura datorie a criticei, aceia de a vorbi lămurit şi de a ajuta la deşteptarea înţelegerii publicului, atunci cînd sînt probe suficiente că ceva de seamă luptă să iasă la iveală,—această datorie s'a făcut.

D. Caracostea

---

1) Vezi cap. XII, pg. 121 ş. a. din ediţia Gen. Năsturel: Viaţa Sfinţilor Varlaam şi Ioasaf.

La mînăstiri... [1]

Către asfinţit sosirăm la Horaiţa, unde furăm primiţi cu oarecare răceală de către egumenul mînăstirii, care stătea în cerdac la aer curat.

Din întrebările şi răspunsurile obişnuite despre sănătate, ne puturăm lămuri că Sfinţia-sa suferia de un guturai şi că, prin urmare, întreaga sa veselie sufletească îngheţase sub această răceală din părţile înnalte ale persoanei sale; totuşi ni se porunci un borş cu chitici şi un puiu de mămăligă, nimicuri care, toate, se mistuiră iute sub flămîndele noastre linguri şi furculiţi... Ce voiţi? devenisem la drum mai mîncăcioşi decît evanghelistul Ion; atîta numai că părintele egumen nu ştia că pofta de mîncare e o virtute cu totul biblică şi că, mai la urmă, e foarte îndoelnic lucru să se fi săturat cinci mii de oameni cu cinci pîni şi doi peşti, ba încă să mai fi rămas şi douăsprezece coşuri de fărmături!... Bine sau rău, astîmpărarăm cîrceii de foame ai stomahului nostru şi merserăm apoi în biserică, spre a vedea mai deaproape această zidire, pe care o cunoşteam numai din nume. Pe dinafară nu e decît un masiv de piatră văruit cu galbăn, în care nu se vede nici o idee arhitectonică: deasupra o ceată de turnuri, ce nu se înţeleg între ele, îşi dau brînci şi se îndeasă unele în altele, spre a nu cădea, pare-că, jos de pe masivul de sub picioarele lor. Pe dinlăuntru zidurile sînt stropite cu albastru şi galbăn, iar pictura e puţină şi proastă; toţi sfinţii şi toate sfintele, cu Isus Hristos în frunte, sînt eşiţi de sub penelul aceluiaşi iconar rus, care a zugrăvit mai toate vechile noastre biserici.

In aceste locuri, ori încotro te întorci, te împresoară singurătatea la hotarele căreia viaţa se pare că expiră. Omul împrumută aici mutismul dela arborii în mijlocul cărora trăeşte, aşa încît cele mai guralive fiinţe din aceste locuri sînt numai lăstunii, care zboară în stoluri negre, înnainte de apusul soarelui şi se învîrtesc ţipînd în jurul turnurilor albe şi neclintite ale bisericii.

---

1) Din volumul „Pe drumuri de munte" care va apare în cursul lunii Iunie.

Nu departe de Horaița, pe un munte despre miazăzi se află Horaița-mică sau Horaicioara; schitul acesta e un adevărat cuib de vultur aninat în crăpătura unei stînci aeriene. El stă mai totdeauna ascuns între nori și, numai cînd aceștia se desfac, schitul se zărește albind dintre brădișul negru.

In zori, adouazi, apucarăm drumul Văraticului. Călăuzul nostru, un băetan ca de cincisprezece ani, nu știa decît pe cel mai lung și mai rău; pe acela, deci, apucarăm și noi. Cît merserăm prin umbră, drumul fu plăcut. Fagi și paltini cît lumea de bătrîni, cu trunchiuri albe și goale, își împreunau sus de tot frunzișurile lor și alcătuiau deasupra capetelor noastre o boltă de umbră și verdeață. Singurul glas al locurilor acestora e numai glasul vîntului care se tae, suspinînd parecă dureros, în frunza ascuțită a bradului: și glasul acesta are un farmec nespus.

Toți cîți trecuseră pe aici,—călători, poate, cași mine,—își zgîriaseră numele lor în scoarța netedă a fagilor. Cu drept sau fără drept, găsiam vinovați în gîndul meu pe toți acești sgirietori de copaci, care avuseră deșertăciunea, vrednică de rîs, de a-și eterniza numele în pustiu; și cu atît mai mult îi găsiam vinovați, cu cît mi se părea mie că urma omului în aceste locuri răpia ceva din măreția singurătății și se amestecа jignitor în sublimul întregului.

Peste puțin scăpătarăm dela umbră și eșirăm într'un luminiș de seminceri. Ne aflam în parchetele de pe Cracăul-negru. Din depărtare, prin aerul sec, ajungea până la noi glasul omului și al toporului. Din cînd în cînd o trăsnitură colosală umplea văile munților: erau fagii, paltinii sau brazii amețiior de înnalți care, în căderea lor prăpăstioasă, sfărâmau și doborau tot în calea lor. Ziua era la amiază și un aer înflăcărat ne înconjura din toate părțile. Soarele, alb de ferbinte ce era, ploua cu foc peste capetele noastre; cu toate acestea noi ne urmam drumul pe hogașul săpat de butuci în coasta muntelui și, numai cît în răstimpuri, eram siliți a ocoli, prin smiduri, băltoagele glodoase și verzii ce ne tăiau drumul. Eram atît de grăbiți să poposim undeva la umbră, încît nici nu mai băgam în samă pe un întreg popor de broscoi cu ochii holbați și verzi care, eșiți pe jumătate din umedele și glodoasele lor locuinți, ne salutau orăcăind și apoi dispăreau iute la apropierea noastră.

Dupăce ne oprirăm puțin la o colibă părăsită, cumpănirăm în valea Cracăului. Ajunși la acest părău limpede ca o picătură de rouă, ne stîmpărarăm setea și începurăm iarăși a urca, de-a curmezișul, un șir de coline lutoase și seci, acoperite cu tufari de aluni, mesteacăni și arini. De pe cea din urmă colină ce se înnalță deasupra Văraticului, o întinsă priveliște se deschise ochilor noștri: sub noi, Valea-sacă se răsfăța cu casele ei albe și curate, între două dealuri acoperite cu grădini, fînețe și sămănături. Mai departe, între răsărit și miazăzi, Bălțăteștii, cu mărețele-i grădini și așezămintele sale de băi, păreau că vor să se ascundă după nesfîrșitele șiruri de plopi înnalți, de mesteacăni

blonzi și de brazi posomoriți; cu toate acestea o rază de soare, căzută din cer peste acest cuib de zînă pierdut între îndoiturile verzi ale dealurilor, răsfringea până la noi lumina strălucitoare de pe plăcile metalice, cu care e acoperit. In față orizontul era închis de cele din urmă ramuri ale ripoșilor munți de marnă cenușie ai Neamțului, care se întindeau ca o fișie de fum plumburiu pe zarea cerului depărtat... La picioarele lor, orașul alb cu pîrâul său limpede scînteia sub lumina soarelui. Alăturea, în umbra depărtării, stătea nemișcată și gînditoare, parecă, vestita cetate a Neamțului, cetatea lui Ștefan, martoră nepieritoare a gloriei noastre trecute. Stăturăm, deci, la umbra unui mesteacăn spre a ne odihni și a ne sătura ochii și sufletul de această măreață priveliște; și, cînd soarele aproape scăpătase după Ciungi, intrarăm în Văratic.

Cine nu cunoaște această mînăstire de călugărițe și care călător nu are de spus un cuvînt pentru ea?

Era pe timpul „vilegiaturii". In tot anul o mulțime de oaspeți, din toate părțile Moldovei mai cu samă, își petrec aice lunile de vară. Prin urmare, nu ne mirarăm de loc cînd văzurăm, pe drumul mînăstirii, încrucișîndu-se moda lumească cu uniforma bisericească: rochia cu rasa, comanacul cu pălăria, mîna goală cu mănușa, mătăniile cu evantaiul, umilitul papuc pe talpă cu îndrăznețul călcăiu Louis Quinze, negrul posomorît cu toate culorile din lume, găitanul cu dantelele, smerenia cu îndrăzneala și, în urma tuturor, ipocrizia cu sufletul fără ascunsuri!... Și multe încă aș mai fi văzut, dacă foamea nu mi-ar fi dat pinteni și nu m'ar fi silit să suiu scările lustruite ale arhondaricului. O veche mironosiță a lui Hristos stătea jos la capătul de sus al scărilor și își odihnia dormitînd, imensitatea greoae a trupului său.

Cînd furăm aproape de ea, își ridică spre noi cu o lene aristocratică privirile-i spălăcite și verzii...

— Blagoslovește, măicuță, zisei eu, închinîndu-mă după cuviință.

— Domnul! răspunse ea a-lene și tărăgănat, întinzîndu-mi spre sărutare dosul alb și grăsuliu al dreptei sale, cu mătănii cu tot.

Sărutai cu o prefăcută evlavie această dreaptă,—care, dacă nu mirosia tocmai a smirnă și a tămîie, apoi mirosia cel puțin a un parfum obicinuit pe vremuri, care-mi pătrunse până'n creeri; totuși actul acesta de smerenie ne slujі drept pașaport pentru arhondaric, unde ni se dădu casă și masă.

Stăturăm două zile în Văratic. Cu această împrejurare mă putui încredința că oaspeții obișnuiți ai mînăstirii aveau cuvînt să petreacă aicea cîte o lună sau două. In adevăr, aerul, apa, preumblările, societatea chiar, sînt atîtea lucruri care îndeamnă pe mulți a eși din vîrtejul orașelor mari și a căuta odihna sufletească în aceste locuri însuflețite de o viață mai dulce și mai tihnită.

Toaca cu glasul său cicălitor și subțire, clopotul cu vocea sa gravă, rară și sonoră, sînt capii de familie ai acestui furnicar de ființe negre, care foesc repede în toate părțile fără zgomot, cu papucii pe talpă și cu mătăniile în mîni. După glasul lor se regulează toate îndeletnicirile văzute și nevăzute ale comunității. E totuși foarte greu, pentru un străin, să pătrundă în toate amănunțimile vieții călugărești. Un călător nu poate vedea, mai întotdeauna, decît numai coaja monahismului. Astfel, dacă eși dimineața în medeanul din fața mînăstirii, unde se vinde și se cumpără, dacă străbați ziua cărările și drumurile ce se încrucișează și se tae în toate părțile, dacă mergi în biserica cea mare la vecernie, utrenie sau liturghie, dacă te duci pe la cunoștinți ziua sau seara,—nu vei putea întîlni decît figuri paragrafisite, gheburi, sbîrcituri, ochelari, cataruri cronice, reumatismuri, gingini goale, dinți falși, guri înfundate, bărbi ascuțite, peri albi și... fățarnică zmerenie. Cu toate acestea, dacă te întîmpli în lăuntrul mînăstirii, cînd se face slujba în paraclisul de lîngă arhondaric, și dacă îți arunci ochii în sus spre negreața ce umple cerdacul din față, în tihnă și în răgaz poți revedui cu privirea toate acele chipuri femeești, care în zadar se par că cearcă a se ascunde sub negrele lor camelafce.

Un fel de milă și de durere te cuprinde fără voe, cînd vezi atîta tinereță, atîta vigoare și atîta frumuseță chiar, înmormîntate sub mohorîta îmbrăcăminte sacramentală; și tot atunci și tot fără voe îți pui singur o mulțime de întrebări, la care ortodoxia monahală n'ar putea răspunde decît stringînd din umere.

E oare cu putință, mă întrebam eu, ca noaptea care înfășură trupul acestor ființe, să înfășure și inima lor? Acei ochi, poruncíți a privi totdeauna cerul, nu privesc ei oare, cîteodată, și pămîntul? Cuvîntul scris în carte e oare destul de puternic ca să șteargă cuvîntul scris de natură în inima lor? E cu putință ca rabinii bisericii noastre să fi putut porunci sîngelui să circule mai încet, inimii să bată mai rar și naturii să ceară mai puțin? Decînd oare s'a ridicat, la puterea de dogmă, grosolana eroare că carnea poate să muște gura ce o sfâșie?... Ș'apoi munții Văraticului sînt așa de înnalți, pădurile atît de umbroase, văile atît de tăinuite și de adînci, rîurile atît de limpezi, finețele atît de dese, de înnalte și de înflorite, aerul atît de îmbălsămat,—încît sufletul cel mai zglobiu se simte înmuet de o dulce melancolie și ochiul călătorului se oprește visător cînd pe o frunză de mesteacăn tremurătoare, cînd pe potirul rumăn al unei flori ce se leagănă molatic sub mîngăerea dulce a vîntului, cînd pe unda care, veselă că a izbutit să se sue pe spetele unui bolovan greoiu, trece de ceia parte, îi spune o glumă și-și urmează drumul înnainte scăldîndu-se în raze de soare. Și în sînul acestei naturi atît de prietenoase, care-ți varsă în suflet melancolia și visurile, și în inimă bețía unui nesfîrșit amor, ce vroiți să facă omul și mai cu samă femeia? A cere acestei din urmă să rămînă logodnica veșnic credincioasă a unui mire, care de două

mii de ani s'a înnălțat la cer,—e desigur o erezie vrednică de cel mai îndreptățit auto-da-fe.

Dealtmintrelea Văraticul nu înfățișează nici o însemnătate istorică și mai nici o tradiție nu se leagă de dînsul. Răposata maică Evghenia Negri a dat la lumină istoricul acestei mînăstiri, cuvînt pentru care nu simțim de nevoe să-l mai facem și noi.

În dimineața zilei a treia ne îndrumarăm către Sihla, pe poteca Ciungilor, care e cea mai scurtă și cea mai îndămînoasă. Dascălul Alecu din Văratic era călăuzul nostru. Fiindcă trecem peste Ciungi, nu e rău să amintim că micul podiș, ce se deschide pe vîrful lor, pune la îndămînă locuitorilor din vale una din cele mai obișnuite și mai desfătătoare plimbări. S'ar zice că natura a întipărit aicea o dulce și primăvăratică sărutare pe sinul munților ernatici și că, sub această sărutare de nesfîrșit amor, au răsărit ca prin farmec milioanele de flori strălucitoare, ce acopăr întinderile ondulate și dulci; că subt ea s'a născut acea lină și răcoroasă adiere ce veșnic suspină în acest loc și că pîlcurile de mesteacăni, cu ramuri despletite și cu trunchiuri de argint, nu sînt sămănate ici și colea, decît spre a chema pe drumețul obosit să guste pe un așternut de flori o clipă de visuri și de negrăită fericire. Ș'apoi cine n'a auzit în acest loc pe greerul șuerător și pe cosașul răgușit, locuitori nevăzuți ai miriștii uscate, cîntîndu-și eternul lor cîntec sub miezul zilei înflăcărat, cine n'a ascultat aicea pe gaița gîlcevitoare certîndu-se cu alta pe creanga vre-unui fag,—acela desigur n'a avut prilejul să se îmbete de cel mai dulce și mai dumnezeesc concert, pe care cîntăreții naturii îl execută pe niște note necunoscute încă în scara muzicii omenești.—Aici e, fără îndoială, Paradisul pămîntesc al vremurilor noastre și... nici un înger cu sabie de foc nu străjuește la porțile lui... Adam și Eva pot intra și, după voe, pot eși fără teamă de străşnicia poruncilor dumnezeești...

Cu cît înnaintam pe drumul Sihlei, cu atît natura devenia mai aspră; ai fi zis că ea-și încruntă privirea și că mustră pe drumețul prea cutezător, care îndrăznește să calce peste hotarele pustiului și să tulbure, cu zgomotul pașilor sau al respirării sale, adînca liniște a singurătății. Pe nesimțite pajiștea înflorită făcu loc unui așternut de foi uscate, care trăsniau sub pașii noștri; mesteacănul ne părăsise și bradul sau fagul, cu frunți despoete de bătrînețe sau de vînturile, care veșnic suflă în părțile de sus ale aerului, spintecau văzduhul și se zugrăviau fantastic și trist pe albastrul adînc al cerului. Pe alocurea poteca se strîmta așa de tare, încît de abia putea străbate cu sufletul prin desișul întunecos al unei sihle de carpeni tineri, care alcătuia, de-oparte și de alta, doi păreți nestrăbătuți.—Aici, îmi ziceam eu, trebue să fi aruncat feciorul de împărat peria sfintei Vineri, din care fără îndoială a răsărit această pădure, spre a tăia calea zmeoaicei care-l urmăria. Noi înșine, molipsindu-ne de asprimea locurilor ce străbăteam, devenisem tăcuți și gînditori.

Cît despre mine unul, gîndul meu plecase pe un povîrniș fantastic; poate că Aeneas, mergînd pe calea Iadului, tot astfel de locuri străbătuse. Cîte odată, chiar, mă așteptam să întîlnesc în cale-mi vre-o mare poartă neagră, pe care să cetesc cu înșiși ochii mei celebrul:

Per me si va nella città dolente.

Cu cîtă părere de rău, însă, nu mă trezii eu din această fantazie clasică, apropiindu-mă de Sihla!... Și, totuși, cu cîtă mulțumire nu salutarăm noi întâia rază de lumină, pe care o întîlnirăm în strîmta ei poiană!

Niciodată n'am gustat cu mai mare deliciu și niciodată n'am căutat să sorb cu mai multă lăcomie, prin toți porii ființii mele, lumina și căldura binefăcătoare a cerului.

Sosisem prin urmare la Sihla, adică la acel loc pierdut în creerii munților, în care numai vulturul cu zbor îndrăzneț mai străbate, din cînd în cînd, pe căile fără de urmă ale aerului. Până atunci Sihla era pentru mine o închipuire ce ținea mai mult de domeniul poveștilor. Cunoșteam locul acesta numai din spusele unora și ale altora; și acele spuse atîta se încrucișau și mînau lucrul peste marginile firești, încît totdeauna, cînd mă gîndiam la Sihla, mi o înfățișam sub forme și proporții fantastice. Astfel nu-mi eșia din minte acel schivnic bătrîn ca brazii pădurilor neprihănite, care—autocton al acestor locuri—fusese, poate, zămislit de vr'o ursoaică în unire cu suflarea binecuvîntată a vre-unui vînt de primăvară; îl vedeam mergînd și încurcîndu-se în alba și lunga lui barbă neatinsă încă de vr'un pieptene; îl vedeam iarăși împărțindu-și cu bună învoială același rug de zmeură cu urșii sau dînd țapilor sălbatici care-l luau, poate, drept strămoș al lor, cu însăși mîna sa, cei întîi muguri care plesniau sub calda suflare a primăverii. Frumoasa Sfînta Teodora, legendara anahoretă a locurilor acestora, se înfățișa închipuirii mele ca o a doua Marie din Egipet, cu viața bîntuită de aceleași nenorociri: tot cași aceia, Sfînta Teodora se lepădase, poate, de plăcerile îmbătătoare ale lumii acesteia, mulțumindu-se în cele din urmă cu crăpătura umedă a unei stînci în locul palatelor aurite, unde luxul și desfrîul domniau cu răsfățare; cași ea, Sfînta Teodora își scrisese, poate, pe nisip tainele trecutei sale vieți și, tot cași dînsa, lăsase celui dintâiu vînt grija de a spulbera și a duce departe amintirea unui traiu svînturat. Apoi floarea, etern neveștejită și albastră ca seninul cerului, la rădăcina căreia domnia o veșnică primăvară, în timp ce munții dimprejur crîșcau sub ernatica suflare a crivățului, era darul ceresc, darul de mîngîiere al Sfintei Teodora: femeia de lume, devenind sfîntă, închinase cerului sufletul său și nu-i ceruse în schimb decît o floare... Până în cele din urmă Sfînta rămăsese tot femee! Cerul o ascultase și făcuse să răsară pe o așchie de stîncă, într'un strop de țărînă, nemuritoarea și minunata floare, care trebuia să fie icoana virtuții statornice și nepătate a Sfintei Teodora. Apa pămîntului nelegiuit îi ardea măruntaele și, prin ur-

mare, ea nu-și alina setea decît cu apa căzută din cer; pentru aceia își săpase,—sau, mai bine zis, își zgîriese ea în o stîncă,—cu înseși unghiile sale, o mică cisternă pe care nourii văzduhului erau porunciți s'o țină veșnic plină. Caprele sălbatece nu știau locul acestei fîntîni și, de l-ar fi știut chiar, n'ar fi putut ajunge până la el.

Am căutat deci să rup haina fantastică cu care Sihla era îmbrăcată în închipuirea mea, și pentru aceasta trebui să fac eu însumi cu evlavie o călătorie la locurile sfinte..

Dacă Sihla nu pășește dincolo de marginile firești, apoi are cel puțin însușirea de a atinge, aproape, culmea de asprime, singurătate și sălbătăcie a celei mai puternice închipuiri. Astfel cu greu aș putea hotărî soiul feluritelor întipăriri, ce-mi lăsară în suflet aceste locuri. Credeam, deocamdată, că am pășit pe lumea cealaltă... atît de singură și de pierdută în creerii munților e sălbatica Sihlă!

Evlavia și smerenia, aceste două fiice ale sărăciei duhului omenesc, slabe și bătrîne, stau adăpostite aici sub păreții unei bisericuți clădite din brazii pădurilor virgine. De jur împrejur, cași cum s'ar ținea de mînă, stau munții cu piscuri înnalte, peste care brădișul negru se întinde ca o imensă haină de doliu. Nici o pasere nu-și îndreaptă zborul său rătăcitor peste sălbătăcia și tăcerea de mormînt a locurilor acestora, unde iarba stearpă e fără de sămînță și unde numai brusturul de munte, cu floarea galbănă și lată cît podul palmei, mai are curajul să se uite, de pe creasta stîncilor înnalte, în prăpăstiile negre și fără fund ce se deschid, ca niște guri de Iad, sub picioarele lui.

Rareori numai, albastrul limpede al cerului adînc se pătează de cîte un punct negru dar trecător; e un vultur prădalnic care ochește, poate, din înnălțimile văzduhului, vre-o sprintenă veveriță; glasul vîntului îți strînge inima... atît e de tînguios și de întristător! S'ar zice că Iuliu se schimbă aici în fratele mai tînăr al lui Decembre: aceiași ochi, aceiași privire aspră, același glas, aceleași sprîncene încruntate! Numai căruntețea îi lipsește spre a se îndeplini asemănarea.

Întorcînd privirea spre apus, îți vine să crezi că un popor de uriași a însuflețit cîndva aceste locuri și că, precum odinioară s'a svîrlit munte peste munte spre a se lua cerul cu asalt, tot astfel și aici s'au îngrămădit, una peste alta, acele stînci enorme—spre a-și da, poate, pămîntul mîna cu cerul. Și sînt acele stînci atît de imense, atît de goale și tăiate de niște mîni supranaturale, pe linii așa de lungi și de caprițios unghiulate, încît îți aduc amețeală în suflet, îți curmă firul gîndirii, te apasă pe creeri și te lasă înmărmurit și mut...

Pe o cărărue strîmtă și cotigită, pe sub păreții de stîncă sură, care se pierdeau în văzduh deasupra capetelor noastre, suirăm la deal, călăuziți de octogenarul și singuraticul călugăr al Sihlei, spre a vizita locurile mai însemnate din împrejurime.

Merserăm, deci, la peștera Sfintei Teodora.

Spre a ajunge însă acolo trebui să ne prefacem în acățătoare, să ne vîrîm pe dedesubt, sau să sărim, ca în zbor pe deasupra stîncilor care decît care mai anevoioase și mai grele de trecut.

După un pătrar de oră se făcu la stînga noastră o despicătură verticală în păretele zidului de stîncă, ce ne însoțise neîntrerupt până atunci. Printre păreții ei umezi ne strecurarăm lăturiș, până în fund. Aicea se face o scobitură aproape rotundă, în mijlocul căreia zace o stîncă lată și puțin înnaltă.

Din fundul negru al acestei scobituri străbătea o rază de lumină până la noi, printr'un fel de răsuflătoare săpată de însăși mîna naturii, pentru premenirea aerului, în acest beciu umed din pîntecele muntelui; aceasta era peștera Sfintei Teodora. După cum se zice, ea a trăit 60 de ani în această vizunie, pe care nici urșii nu i-ar fi rîvnit-o.

Piatra din mijloc îi slujia drept vatră, pe care aprindea din cînd în cînd cîte puțin foc, spre a-și frige cîțiva bureți, sau pentru a-și desmorți trupul biciuit de vînturile iernii; păreții poartă în adevăr urmele negre ale unui fum înădușit.

Stăturăm aice vre-o zece minute, timp în care cercai să mă potrivesc în gînd sfințeniei locului pe care călcam; voiam să trimit, în altă lume, Sfintei Teodora, din însăși pămînteasca ei locuință, vre-o simțire sau vre-o cugetare cucernică și umilită; cum însă e ușor să fii virtuos în tovărășia urșilor necuvîntători și a codrilor fără de inimă, și cum virtutea nu capătă preț și strălucire decît atunci cînd esă biruitoare din lupta fățișă cu răutatea și stricăciunea omenească, apoi nu putui închega în sufletul meu nici un soiu de evlavioasă gîndire sau măcar de profană admirațiune pentru o viață jertfită, fără nici o țintă, lipsei, chinurilor și suferinților trupești, cu toată rîvna ce va fi avut sufletul ei pentru cele sfinte și dumnezeești.

Astfel eram supărat pe mine însumi că nu puteam da un lustru cereștii mele eroine din minuntul acela. Și eșii, deci, amărît din umedul sanctuar în care calcasem.

Ne îndreptarăm spre fîntîna Sfintei Teodora. Trebui să suim pe o scară ca de doi stînjini înnălțime și, numai ținîndu-ne în cumpănă deasupra prăpastiei și dînd mîna cu rădăcina șubredă a unui brad tînăr, puturăm sări deasupra. Aici se poate vedea o mică scobitură patrată și puțin adîncă pe care, după cum spune legenda, Sfînta Teodora și-a săpat-o cu înseși unghiile sale. Un strop de apă, adunat din ploi sau din roua nopților, zace veșnic pe fundul acestei scobituri căptușite cu mătreață; și cu această apă Sfînta își alina setea... Aceasta e fîntîna Sfintei Teodora!

Pentru a merge la stînca căprioarelor, furăm siliți să ne întoarcem îndărăt. Astfel părăsirăm fîntîna Sfintei Teodora, unde în zădar căutarăm minunata ei floare albastră... Cine știe? poate că sămînța rătăcită pe vînturi a vre-unui soiu de omag sau de holbură cu floarea ca un păhăruț de azur va fi încolțit și înflorit cîndva pe locurile aceste sub căldura binefăcătoare a vre-unei primăveri și va fi dat loc legendei amintite. Oricum, dar o floare e totdeauna o minune, un dar ceresc pe sînul sterp al acestor regiuni.

Drumul ce trebuia să ținem, se încovoia ca un șerpe pe după stîncile care ne împrejmuiau mersul și se părea că nu e bătut decît de urmele sălbatice ale fiarelor, din firea cărora și noi, parcă, împrumutasem ceva:—atît ajunsesem de ușori și de îndemânatici, atît de bine învățase piciorul nostru a-și mlădia talpa pe unghiul ascuțit al pietrelor și a se înțepeni temeinic acolo unde un alt picior nedeprins ar fi tremurat și n'ar fi năzuit să înfrunte un lunecuș primejdios.

Astfel merserăm ca un pătrar de oră și, dupăce sărirăm în zbor peste crăpătura adîncă dintre două stînci enorme, sosirăm la Stînca căprioarelor, numită astfel fiindcă în timp de grele erni Căprioarele își dau întîlnire deasupra ei.

Cu toate că duceam de cîteva zile o viață idilică, și ni s'ar fi cuvenit prin urmare să gustăm un minut de odihnă sub umbra stufoasă a vre-unui fag, totuși ne mulțumirăm deocamdată cu umbra rară și îngustă a unui tînăr brad, care nu înlesnia răcoroasa-i ospitalitate decît capetelor noastre pîrlite și înfierbîntate de arșița zilelor de Cuptor.

De altmintrelea un vînt ușor, ce se iscase tocmai la timp, ne dădu răcoarea pe care lipsa umbrei ne-o refuza.

Cît de dulce-i odihna cîteodată! Ș'apoi de pe înnălțimea pe care stăteam, ochiul nostru înnota în văzduhul deșert de sub picioarele noastre, îmbrățișînd nemărginitul cerc închis în depărtare de piscurile negre ale munților păduroși. Pe alocurea munții se desfac și lasă ochiului visător o poartă de trecere către adîncurile fără de fund ale spațiului... Mai încolo azurul albastru, această stavilă eternă a vederii omenești, părea că însemna, în nesfîrșit, hotarele nestrămutate dintre împărăția ochiului și a închipuirii. Sub picioarele noastre, sub însăși înnălțimea pe care stăteam, se adăpostește mica și vechea bisericuță clădită de cel întâiu anahoret al Sihlei. Altă dată rugăciunile către Dumnezeu se făceau în ea; astăzi însă nu se mai slujește într'însa; și numai ca un soiu de rămășiță religioasă se mai îngrijește de bătrînul pusnic, care înfruntă pustietatea locurilor acestora.

Trebue să mărturisesc, dealtmintrelea, că singuraticul călugăr al Sihlei a rămas și până astăzi o enigmă pentru mine. Astfel, se tînguia Sfinția-sa că hoții l-au călcat și l-au prădat și de puținul ce mai avea.

— Apoi atunci cum și pentruce stai Sfinția-ta în asemenea pustietate, îl întrebai eu, dacă mai ales, după cum spui, hoții te calcă și te pradă?

— Pentru ascultare și pentru Domnul, fiule, îmi răspunse el pe o notă oarecare din pisaltichie, pironindu-și ochii în pămînt și încrucișîndu-și cu evlavie mînile pe piept.

Și nu mă puteam sătura privind nepotrivirea izbitoare dintre această smerită milogeală și fața lui plină și roșie, ochii lui negri, mici și scînteetori, mînile lui osoase care păreau a fi deprinse cu multe nevoi, și acea privire, mai ales, care se furișa din cînd în cînd repede spre noi și pe care niște gene lungi și dese n'o puteau îndestul ascunde.

După vorbă se părea a fi rus de felul lui.

Și cu ce trăești Sfinția-ta pe locurile acestea, părințele, îl mai întrebăi eu.

— Dumnezeu și oamenii cei buni nu ne lasă să pierim.

Cînd e vorba de Dumnezeu, mă gîndii eu, nu zic ba: ciuperci și rădăcini va fi sămănat cu îmbelșugare părintele ceresc pe locurile acestea; cînd însă e vorba de oameni buni, apoi aceștia nu vor fi dînd pe aicea decît din an în an, timp în care ar putea prea bine să moară de foame și schivnicia cea mai fără stomac.

Și nu mersei mai departe cu reflexiunile mele, deși oare cînd, înnaintea judecății, fu tras ca părtaș la mai multe hoții un sfînt ermit și, dacă nu mă înșel, chiar al Sihlei, mi se pare.

Oricum însă, trebuia să fim și noi oameni buni; astfel scoaserăm rămășița de pine, rachiu și merinde, ce mai aveam, spre a potoli acea hoțomană de foame care tot drumul se ținuse grapă de noi. Paharul de rachiu merse cerc împrejur, începînd bineînțeles dela Sfinția-sa, care-l luă cu multă evlavie, îl binecuvîntă, își făcu cruce, îl goli până la fund, își șterse gura cu mîneca cafenie a rasei sale și-l înnapoi mai încet de cum îl luase.

Bis repetita deo placent: al doilea și al treilea pahar fură golite cu același cerimonial și poate că și al patrulea s'ar fi bucurat de darul binecuvîntării, dacă dascălul Alecu, călăuzul nostru, înspăimîntat de seceta ce-l amenința, nu și-ar fi încruntat sprînceana la timp.

— Mila ta spre noi! zise el în termeni destul de cunoscuți slujbașilor bisericii; și sticla cu rachiu trecu întreagă în mînile lui.

Mîncarăm tot și băurăm tot. Desagii noștri rămăseseră tot așa de ușori cași sacul lui Esop; dar nădejdea ne era în mănăstirile, pe unde aveam încă de trecut. Săhăstria, Săcul, Agapia erau atîtea popasuri, unde credeam noi că vom găsi cîte ceva de-ale mîncării. Ne luarăm, deci, rămas bun dela Sihla și ne îndrumarăm spre Săhăstria.

Innainte de a sui la Săhăstrie, trecurăm peste un soiu de mic *Șat-el-arab* alcătuit din cele două pîrae vestite ale locurilor acelora, Pîrăul-alb și Pîrăul-negru; și apele unuia într'adevăr sînt albe și ale celuilalt aproape negre, după felul, pe cît se pare, al păturilor de pămînt peste care curg și cu a căror pulbere își colorează apele lor.

Trebue să fi existînd vre'o legendă asupra acestor două pîrae; cu tot interesul însă ce am pus, n'am putut afla nimic în această privință.

Săhăstria, după cum arată însuși numele său, e un cuib de oameni sau, mai bine zis, de strămoși ai omenirii, retrași în adîncurile cele mai nepătrunse ale singurătății.

Aicea, deși natura nu e așa de aspră și de măreață ca la Sihla, totuși fiorii pustiului îți răcesc inima și te fac, fără de voe, să dorești a te afla pe aripele vre-unei pajuri din poveste, spre a te scoate la lume. Mai mult încă, ți se pare că cele nouă poloboace de apă și cele nouă cuptoare de pine, încărcate pe spetele acestei corăbii aeriene n'au să-ți fie deajuns, până ce ți-ar fi dat să vezi o față de om.

Ajunși în poiana Săhăstriei, nu văzurăm deocamdată decît patratul nemișcat al vechilor chilii care păreau că se îndeasă de frică unele în altele. Ruina și putrejunea rînjeau spăimîntătoare de pe acopereminte și de pe păreți: zidurile iarăși rînjeau și, rînjind, își arătau dinții lor de cărămidă roșie de sub buzele vinete de un var odată alb. Burueni acățătoare, cu cîrcei în loc de picioare, puțin mai aveau până ce să-și dee mîna cu pașnicii și somnoroșii bureți, crescuți fără sămînță pe șindrila putredă a coperișului.

Iar peste tot și peste toate se înnălța crucea veche, ruginită și plecată a bisericii, dar numai crucea... Pentru acest mormînt nu trebuia decît atîta! Nu țin minte să fi simțit frică vreodată; pustiul însă, pustiul îmi strînse inima și, nu frica, dar un fel de groază mă cuprinse.

Eram hotărît a trece înnainte, fără a mă mai opri în acest loc, cînd la o depărtare ca de o svîrlitură de băț văzui iarba clătinîndu-se. Mă înălțai pe vîrful picioarelor, înfipsei privirea în locul cu pricina și, spre marea mea nedumerire, văzui o claie de păr mișcîndu-se cînd la dreapta, cînd la stînga, cînd înnainte, cînd înapoi, cașicum cele patru vînturi s'ar fi fost înțeles între ele, ca să se joace deamingea în poiana Săhăstriei. Era un om sau era un urs? iată ceia ce, deocamdată, nu putui ști cu siguranță. Pentru mine, care mi se părea că simt în vinele mele circulînd un sînge acru și sălbatec, șoapta vînturilor sămăna acum cu mormăitul urșilor, iar florile strălucitoare ale poenelor îmi sclipeau ca atîtea ochi roșii a duhurilor pustiului; crezui deci, pentru moment, că e vre-un urs de prin apropiere, cînd fără de veste auzii dela spate, pe dascălul Alecu strigînd cu glasul său răgușit dar destul de puternic:

— Blagoslovește, părinte! Bine-am găsit! ce mai faci? coaptă-i săcărica?

Claia de păr se întoarse greoiu împrejur ca o balama veche pe o țîțînă ruginită și, c'un fel de adîncă plecăciune, mormăi ceva de sub niște mustăți încîlcite la un loc cu o barbă neatinsă încă de vre-un peptene, care-i acoperea fața, dînd loc spre afară numai la doi ochi albicioși și stinși de bătrînețe.

Și, cu cît priveam mai mult și mai drept în față pe acest om sau, mai bine zis, pe acest protopărinte al omenirii, cu atît mi se părea că barba, părul și sprîncenele lui sînt răsărite, nu

din piele omenească, ci dintr'o pătură de mil negru şi fecund, ce trebuia să fi fost aşternută din vremuri vechi peste întreaga lui fiinţă... Prin rasa lui sclivisită şi lustruită de murdărie se vedeau stelele; iar de cămeşă nu mai putea fi vorbă, fiindcă aceia, în care îşi primise darul, se topise de mult pe el; şi ştiut este că un călugăr trebue să trăiască şi să moară în cămeşa, în care şi-a căpătat sfîntul său cin.

Dealtfel Săhăstria numără vre-o şase vieţuitoare de soiul arătat mai sus; întîmplarea însă ne scosese, dintre toate, pe tipul cel mai desăvîrşit.

Aşa dar, spre a lua iarăşi firul povestirii, singuraticul călugăr culegea săcărică şi, pe cît aflarăm, făcea şi el o mică negustorie cu ea.

Eram obosiţi şi flămînzi. Iarba înnaltă, deasă şi înflorită ne punea la îndămînă un aşternut moale şi răcoros; pîrăul din vale părea că ne întreabă dacă nu ni-i sete; noi însă am fi fost mult mai bucuroşi să ne întrebe cineva dacă nu ni-i foame; şi acest cineva nu putea fi, pentru moment, decît bătrînul sihastru, dar fiindcă el nici nu se gîndea la aşa ceva, dascălul Alecu se hotărî să fie tălmaciul nostru pe lîngă cuvioşia-sa.

— Până una alta, părinte, zise el, dacă ai ceva dă-ne să mîncăm. Sîntem hămisiţi de foame şi căzuţi de oboseală.

Cam aşa ceva trebue să se fi petrecut între Esav şi Iacov. Şi dacă dascălul Alecu, în minutul acela, ar fi avut de vînzare vre-un drept de primogenitură, l-ar fi dat foarte bucuros pentru o coajă de pîne şi o foae de ceapă.

— D'apoi ce să vă dăm, păcatele noastre, răspunse cu o smerită milogire bietul călugăr; noi singuri, şi n'avem ce mînca pe locurile aistea.

— D'apoi Sfinţia-ta nu mănînci cînd ţi-i foame? ce mănînci Sfinţia-ta dă-ne şi nouă.

— Ce să mîncăm! Ia, sclipuim şi noi cîte un hrib, cîte un burete, cum dă Dumnezeu, şi trăim şi noi de azi pe mîni: şi, dă, cu de-aistea d-voastră n'aveţi să vă împăcaţi.

— Da' ne împăcăm şi cu dracu' fript, părinte, numai să nu ne rupem dinţii în el, zise dascălul nostru cu un fel de desperare, care se părea că porneşte din fundul conştiinţii stomacului său.

Drept vorbind, călăuzul nostru era dintre acele feţe bisericeşti, care la nevoe aruncă cu barda şi în Dumnezeu.

Scandalul fu la culme. Bătrînul sihastru scuipă de trei ori, se întoarse iute şi, făcîndu-şi cruce, dispăru prin scobitura ce ducea înlăuntrul masivului ruinat al vechilor chilii. După cîteva minute însă, se arătă din nou cu ceva la subţioară şi în mînă; era un smoc sau, mai bine zis, o sarcină de ceapă verde şi două mici pînişoare rotunde şi negre caşi pămîntul, din care păreau că sînt făcute; puse toate aceste dinnaintea noastră şi se trase înapoi; luai una din pîni şi voii s'o rup, dar, neputînd, o dădui dascălului Alecu.

— Ţine, dascăle, zisei eu; părintele ţi-a făcut pe plac; iată, ţi-a adus pe dracul cel mai bătrîn schimbat în pîne; cearcă-ţi dinţii în el şi, dacă-ţi va mai rămînea vre-unul teafăr, să-mi spui şi mie.

— Hei! d'apoi, cucoane, se vede că d-ta nu ştii că dracul numai la foc, în fundu' tartarului, îi tare şi că la apă se moae? Parcă agheazma degeaba-i apă? Aşa-i, părinte, că agheazma-i făcută din apă ca să moae pe dracu? Şi zicînd acestea, se coborî la pîrău cu amîndouă pînile şi cu o cofiţă ce-i dăduse călugărul.

— Il cunosc de mult, îndrăzni călugărul să zică, dupăce dascălul Alecu se depărtă; era mai bun de hoheriu decît de dascăl; numai cît spurcă cele sfinte. Dumnezeu să-l erte! şi făcîndu-şi cruce, tăcu.

Era şi timpul, căci dascălul Alecu se şi întoarse lîngă noi cu cofiţa cu apă şi cu pînile muete în pîrău.

— Am botezat, părinte, pe dracu' şi i-am pus numele Galaction — poate că pe călugăr îl chema aşa — şi ian te uită cum s'o muet; şi zicînd acestea, rupse una din pîni în două. Bietul călugăr simţia jăratic sub tălpile lui şi, deşi-mi insufla milă, îmi plăcea totuşi păgînismul fără ascunsuri al călăuzului nostru.

Ne aşezarăm, deci, în mod antic pe iarba moale şi înflorită şi începurăm strălucitul nostru ospăţ. Dascălul Alecu era mai mîndru decît un rege şi mă aşteptam să-mi spună că Lucullus era un calic şi Labdacus un bucătar prost; se vede însă că în Arghir ori Tilu-Buhoglindă, care — precum spunea el însuşi — formase toată educaţia lui literară, nu se zicea nimic despre aceste vestite feţe ale antichităţii. Oricum însă, pînea până la cea din urmă fărîmătură şi ceapa până la cea din urmă foae verde fură desfiinţate: ospătasem; şi încă dascălul Alecu pretindea că de mult nu-şi aducea el aminte să fi mîncat cu aşa de mare poftă. Cît despre mine, miroseam a ceapă ca întreg Israilul, iar tovarăşul meu sufla în vînt şi bea apă. Intremaţi şi odihniţi, apucarăm pe poteca ce duce spre Săcu.

După două ceasuri de un mers grăbit şi fără nici o întîmplare, eşirăm din adîncimea întunecoasă a pădurilor şi poposirăm puţin în valea strîmtă, dar luminoasă, prin care curge limpedele pîrău al Săcului. Lespezile de calcar late şi albe, pe care se rostogoleşte el ca din treaptă în treaptă, păreau poleite sub razele de aur ale soarelui, care străbăteau prin apa limpede până la ele.

Trecînd pîrăul şi suind malul stîng, zărirăm turnul înnalt al mînăstirii şi albul zid împrejmuitor, cu creasta lui de olane roşii.

Picioarele noastre călcau deci ţărîna unui pămînt sfînt şi blestemat în acelaş timp. In adevăr Zavera, cu toate grozăviile ei, trecea ca un pîrău de sînge prin mintea mea...

De acolo, din acel turn, restaurat acum — îmi ziceam eu — Farmachi şi căpitan Iordache, cu mîna lor de voinici, trebue să fi înfruntat furia turbată a Turcilor. La această poartă, desigur,

dragomanul Udricki a uneltit, poate, cîndva mișeleasca amăgire; și tot atunci, fără îndoială, căpitan Iordache cu cîțiva din ai săi, muri într'un chip atît de vitejesc. Și, din toată această dramă singeroasă, eroismul n'a lipsit; cînd însă mă gîndeam că toți acești fii ai Eladei nu-și vărsau sîngele lor decît spre a plămădi cu ei robia țării noastre, admirația făcea loc indignării și disprețului pentru toți eroii greci, dela Achil și până la căpitan Iordache.

Săcul e una din paginile vii ale istoriei nefericirilor noastre, și fiecare olan, strămutat de vre-o furtună dela locul său, lua în ochii mei proporția vre-unei urme de eroism al luptătorilor inverșunați.

Dealmintrelea Săcul e una din mînăstirile bine păstrate încă, și înfățișarea lăuntrică a ei îți deșteaptă amintirea unor bogății trecute. Cele două rînduri de chilii, suprapuse în forma unui larg patrat, vorbesc și astăzi îndestul de lămurit despre furnicarul ce trebue să fi însuflețit altădată acest locaș, a căruia tăcere nu e întreruptă acum decît de zgomotul cadențat și monoton, ce-l fac prin coridoare ciobotele greoae ale cîtorva călugări bătrîni si gîrbovi; cel mult dacă, de afară, mai auzi cîte-o tînjală căzînd greu la pămînt de pe gîtul vre-unui bou obosit. Grajdiurile mari și încăpătoare cu guri negre și pustii, bucătăriile imense cu păreții afumați și cu vetrele reci și fără cenușă, mi se păreau că povestesc o istorie veche, dar veche de tot: istoria cornului de îmbelșugare din poveștile noastre. Și treceau prin mintea mea, pe rînd, toate acele carete grele și cu arcuri mlădioase, trase de patru cai rotunzi cu hamuri late, carete largi cu perne moi, în care stătea răsturnat a lene un călugăr gras și învălit în mătăsuri scumpe și blănuri de mare preț... Astăzi, cel mult dacă un cal costeliv, cu pielea 'n șolduri, se mai poate mișca de ici până colea, între cele două hlube albe ale unei cotiugi hodorogite. Unde mai sînt acele cirezi de boi cu coarne mari, care altădată foiau albind prin verdeața pădurilor? Hergheliile de cai, turmele de oi, argățimea cea multă, murdară și veselă, care se mișca în toate părțile după treabă cu pași greoi și largi... Toate acestea nu mai sînt! Secularizarea a suflat ca un vînt de pieire peste belșugul de altădată al cuiburilor acestora de închinători în pustiu și prezentul, zdrențeros și slab, rînjește cu o amară bătae de joc în fața trecutului luxos și îngîmfat.

Către patru ceasuri după amiază părăsirăm Săcul și ne îndreptarăm spre Agapia. De astă dată, deși pe un alt drum, trebui totuși să ne întoarcem puțin îndărăt. În adevăr Văraticul, Sihla, Sahăstria, Săcul și Agapia alcătuesc un mare arc de cerc întors cu deschizătura spre răsărit și miazăzi. Poteca de picior, ce țineam noi acum, tăia de-a curmezișul cele mai vesele și mai rîzătoare priveliști de munte. Ceia ce numesc oamenii de loc „Arșiți" nu este altceva, decît un neîntrerupt lanț de coline verzi și înflorite, așezate fără apărare în bătaia soarelui, avînd în acelaș timp o tărăgănată și adîncă înclinare spre ră-

sărit. Vînturile de miazănoapte mor departe de locul acesta în adîncimea nestrăbătută a pădurilor, ce îmbracă munții urieși din acea parte. Numai miazăzi și răsăritul sînt mai deschise și lasă slobodă trecerea vînturilor seci și ferbinți, care în Iuliu mai cu samă părăsesc stepele și deserturile lor și vin de-și răcoresc arzătoarea lor suflare în văile adînci și răcoroase ale munților noștri.

„Vîntul cel rău", care cîte-odată arde fața îmbelșugatelor cîmpii ale țării de jos, nu e cunoscut nici în munți, nici în largile noastre văi din miazănoapte; și chiar dacă va fi călcînd cîte-odată peste hotarele crivățului, apoi desigur că va fi lepădînd hlamida arămie a pustiului și va fi îmbrăcînd pe acea de coloarea cerului senin a zefirului, și tot cași acesta își va fi încununînd fruntea cu flori și va fi înhămînd fluturi la carul său. În adevăr o suflare dulce și lină, ce vine din părțile deschise ale locului, curge veșnic ca un rîu nevăzut ce mișcă aerul cald și îmbălsămat. Florile se pleacă la suflarea vîntului, cași cum s'ar teme de sărutarea lui; și, din acest joc nebunatic al vîntului cu florile, valuri adînci și strălucitoare de colori și de lumină se sapă în fînațele înnalte, până dincolo de hotarele vederii; iar fluturii mici și albaștri, ca niște fulgi de azur, spărieți de pașii drumeților, se ridică în stoluri sburătoare și, beți de mireszme și de lumină, se răspîndesc în aerul cald. Astfel simpatica natură deschide și răsfață, în aceste locuri, cu atîta nevinovăție sînul său, și cu atîta putere varsă un farmec neînțeles în sufletul călătorului, încît ochiul cel mai nestatornic devine visător și gîndul cel mai sburdalnic își pleacă înnaripatul său genunchiu înnaintea atotputernicei și sublimei Naturi. Dealtmintrelea drumul Agapiei, pe poteca „Arșiților", se deosebește cu totul de drumul posomorît și sălbatic al Sihlei și al Sahăstriei. Numai pe alocurea, și mai cu samă deasupra Agapiei vechi, poteca se încrețește în suișuri și scoborîșuri grele de învins.

Tot pe aicea, din coastele rîpoase ale munților, se nasc nenumărate izvoare mici, care—ajungînd în cursul lor pețășezături—formează înguste, dar totuși destul de adînci smîrcuri. Sub umbra pădurilor înnalte, devin aceste smîrcuri și mai posomorîte încă; cu toate acestea, ele își ascund fața lor lividă, sub tufe mari de brusturi cu foi late și broticii.

După două ceasuri de un mers aproape neîntrerupt eșirăm deasupra Agapiei vechi. De pe înnălțimea pe care ne oprisem, schitul acesta de maici se zărea albind în fundul jgheabului de verdeață, ce se deschidea sub picioarele noastre. Cu o treaptă mai jos sta retrasă, tăcută și visătoare Agapia nouă cu albele sale chilii și cu înnalte turnuri strălucitoare ale bisericilor sale. Era atît de răpitoare această priveliște, încît ai fi zis că ai înnaintea ochilor o salbă de mărgăritare pe o tavă de smaragd. După cîteva minute de odihnă, cumpănirăm în Agapia veche, unde nu stăturăm decît alte cîteva minute; și acest timp fu mai mult decît îndestulător, pentru a îmbrățișa cu o singură

privire mina de chilii vechi, locuite de citeva călugărițe tot așa de vechi, poate.

Biserica pustie, de mijloc încinsă cu un brîu de fer spre a nu se desface, e o zidire proastă și lucrată, pe cit se vede, de un pietrar și mai prost încă. Schitul acesta e întemeet de Petru Șchiopul la 1585; așa glăsuesc, cei puțin, inscripțiunile găsite la Agapia nouă.

Cași Văraticul, Agapia veche își avea, în acel timp al anului, oaspeții săi—căci nu puturăm socoti într'alt fel pe cele citeva cucoane și duduci, care tocmai în momentul sosirii noastre își petreceau vremea culegînd flori în micile și cochetele grădini ale schitului.

Peste puțin părăsirăm Agapia veche și începurăm a scobori spre Agapia nouă.

C. Hogaș.

Cooperația în Elveția

Suflul cooperatist, care încă din prima jumătate a secolului al 19-lea a străbătut Occidentul Europei, a pătruns în Elveția chiar în primii ani ai mișcării cooperatiste.

Ideia cooperației o găsim deja în 1827 la cîțiva lucrători din Basel, care din cauza scumpetei lemnelor voiau să formeze un fel de cooperativă pentru procurarea acestora. Din cauza împrejurărilor nefavorabile ideia n'a putut fi pusă în practică.

Abia în anul de criză 1846, cînd populația săracă nu mai putea să plătească prețurile urcate ale alimentelor de prima necesitate, se formă în Basel, după o propunere a Consilierului Comunal Legrand-Wertemann, o societate „Fruchtverein" pentru cumpărarea engros a făinei și vînzarea ei sub formă de pîne pe prețul de cost.

Societatea a avut un deosebit succes. Ea alimenta cu pîne aproape jumătate din populația orașului. Prețul era cu 20 la sută mai eftin ca la brutării.

După ce trecu anul de criză, în 1847, societatea se dizolvă terminîndu-și menirea.

Această societate împreună cu altele care s'au înființat în aceiași epocă și cu acelaș scop se aseamănă mult cu cooperativele de consum de astăzi, avînd de scop procurarea de alimente în condițiuni avantajoase; totuși nu se poate considera ca o cooperativă în adevăratul înțeles al cuvîntului, pentrucă cei ce aveau nevoe de cooperativă nu erau fondatorii ei, ci citeva personalități mai bine situate formaseră societatea pentru a veni în ajutorul celor săraci. Aceste „Fruchtvereine" aveau întrucîtva caracterul unor societăți de binefacere.

Prima cooperativă de consum se crede a fi fost „Allgemeine Arbeitergesellschaft" înființată cam prin 1847 de cîțiva lu-

crători din Basel. Motivul fondării a fost tot ridicarea enormă a prețurilor alimentelor.

Această primă cooperativă a avut de luptat cu multe greutăți. Cînd cooperativa a vrut să deschidă o brutărie, comuna i-a refuzat autorizația.

Cu toate acestea societatea a dat frumoase rezultate. Ea avea o casă de economii și o casă de ajutor pentru membrii cooperativei.

In 1861 a trebuit să lichideze din cauza relei administrații.

In 1851 se fondă o puternică cooperativă de consum în Zürich, care reușise să servească de regulatoare a prețurilor pe piață; după aceia se puse bazele cooperativei din Basel, care este acum una din cele mai mari cooperative din Europa.

Este de observat că cooperativele de consum abia dela 1865 au introdus principiul Rochdale (împărțirea cîștigului în raport cu cumpărările).

Astăzi cooperativele de consum, a căror organizație nu diferă de aceia a altor state, prezintă o forță de care comercianții au început să se teamă.

Aceste cooperative s'au reunit în 1892 în „Federala cooperativelor de consum elvețiene" cu sediul în Basel, formînd în 1892, după propunerea prof. Schär și un oficiu central de cumpărare pentru cooperative. Acest oficiu a dat rezultate foarte frumoase. Deverul trece de 2.000.000 fr. anual.

Am spus mai sus că comercianții detailiști au început să se teamă de concurența cooperativelor de consum, de aceia detailiștii cer Statului pe deoparte să desființeze toate privilegiile care le acordă cooperativelor, pe de altă parte să le impue la anumite impozite, căci—zic negustorii—aceste societăți departe de a fi asociațiuni pentru binele public, ele sînt pure întreprinderi comerciale al căror singur scop este cîștigul. De aceia ele vînd tot așa de scump cași negustorii; ceva mai mult, Uniunea Centrală Industrială, în urma unei anchete, a constatat că unele cooperative vînd cu 10—20 la sută mai scump ca detailiștii.

Fără să aducă vre-un folos mai mare publicului consumator, cooperativele acestea exercită o presiune asupra fabricanților silindu-i să producă mărfuri de calitate inferioară, să reducă salariile; apoi cooperativele desființează diviziunea muncii și lasă pe drumuri unele existenți, micșorînd veniturile statului.

Ceva mai mult, spun detailiștii, cooperativele lucrează contra ideii de stat, vrînd să înlocuiască actuala organizație economică și politică printr'o societate socialistă.

Acesta ar trebui să fie un motiv puternic, zic negustorii, pentruca statul să nu mai acorde nici un privilegiu cooperativelor, să le pue chiar la impozite mai mari ca pe comercianți și să interzică funcționarilor publici a mai lucra în aceste societăți. Această interzicere se impune și din alte puncte de vedere: a) funcționarii publici care lucrează în cooperative vin în conflict cu o bună parte din populația care contribue într'o largă măsură la întreținerea lor.

b) E nedrept ca statul prin funcționarii săi să partinească o grupă de indivizi în dauna celorlalți.

c) Autoritățile au lăsat funcționarilor timp liber ca să se repauzeze, nu să-și istovească forțele în altă direcție și apoi să-și neglijeze atribuțiunile.

d) Se trădează cooperativelor secretele comerciale ca: locurile de aprovizionare, prețurile de cumpărare, etc, etc.

e) Funcționarii publici n'au dreptul să ia parte la conducerea de întreprinderi comerciale și cooperativele de consum, în actuala lor organizație, nu pot fi privite decît ca atare. Această agitație a comercianților n'a rămas fără efect. Cooperativele în unele cantoane au fost impuse la impozite ca orice negustor, iar funcționarilor publici li s'a interzis a mai lucra în cooperativele care vînd și la cei ce nu sînt membri. Dispoziția aceasta n'are nici un rezultat practic, deoarece controlul este greu.

*

Un avînt tot atît de frumos cași cooperativele de consum au luat cooperativele agricole. Acestea își au originea lor în cooperativele alpine, ce s'au înființat încă din prima jumătate a sec. al 19-lea. Astăzi numărul cooperativelor agricole trece de 4.000.

Cele mai multe sînt cooperativele pentru prepararea brînzeturilor (circa 2.000) și cooperativele pentru creșterea vitelor; aceasta se explică prin aceia că principala ocupație a țăranilor elvețieni este creșterea animalelor (aproape 80 la sută din terenul cultivabil este întrebuințat în acest scop și numai 10 la sută servește pentru cultura cerealelor).

Pe lîngă aceste cooperative, mai sînt la țară cooperative pentru cumpărarea îngrășămintelor, pentru valorificarea fructelor, etc. etc.

Celelalte genuri de cooperative—Cooperativele de credit, de construcție, de producție—sînt slab reprezentate în Elveția. Nu au cooperative de credit, pentrucă la țară sînt prea puțini cultivatori de pămînt. Crescătorii de vite, care formează majoritatea populațiunii agricole, sînt organizați în cooperative pentru creșterea și vinderea animalelor.

La orașe industria mare predomină; micile ateliere, care există încă într'un număr relativ destul de mare, sînt în bună parte anexele întreprinderilor capitaliste.

Cooperativele de producție nu se pot dezvolta, pentrucă, după cum am arătat într'un alt articol, cer dela membrii săi atîtea însușiri, că este greu să se găsească 7 persoane care să întrunească toate calitățile reclamate de o asemenea cooperativă.

Totuși se găsesc acum în Elveția 40—50 cooperative de producție mai ales în ramurile: confecțiuni, construcțiuni și tipografie. Caracteristica cooperativelor de producție elvețiene este

că lucrătorii sînt în majoritatea lor membrii cooperativei. In statutele unor societăți se prevede chiar că numai lucrătorii din cooperativă pot fi membri pe cînd în cooperativele germane sînt întreprinzători, iar lucrătorii de obiceiu simpli salariați.

Capitalul este format din mizele membrilor, din împrumuturi făcute la particulari sau la asociațiuni de lucrători. Statul și băncile le încurajează prea puțin. Lucrătorii—membri ai cooperativei—sînt salariați, bineînțeles în condițiuni mai avantajoase ca în întreprinderile particulare (au ore mai puține, salarii mai mari, case de ajutor, săli de lectură).

Profitul net se întrebuințează de obiceiu pentru mărirea fondului de rezervă; unele cooperative distribue acest profit lucrătorilor-membri în raport cu capitalul, cu salariile sau orele lucrate; altele împart profitul net clienților în raport cu cumpărările făcute.

V. M. Ioachim

Ereditate mendeliană

Rar domeniu mai cu îndărătnicie cercetat ca acel al eredității, al moștenirii caracterelor morfologice, fiziologice și psicologice ale părinților. Silința cercetătorilor în acest domeniu este și explicabilă, chiar lăsînd la o parte rezultatele practice ale cunoașterii fenomenelor ce determină apariția unui caracter nou sau dispariția unui caracter specific. Mai mare este interesul teoretic, căci ereditatea este factorul ce păstrează însușirile speciilor și înfrînează variațiunea lor sub influența multiplelor cauze exterioare. Dacă s'ar putea preciza în ce constă fenomenul eredității, cum el este învins în unele împrejurări, chestiunea evoluțiunii lumii organice, din cele mai vechi epoci geologice până azi, s'ar limpezi minunat și, cunoscînd și evoluțiunea factorilor fizici modificători, s'ar putea schița, măcar în linii generale, evoluția în viitor a organismelor actuale și chiar a omului.

Cu toate cercetările întreprinse de titani ai științelor biologice, cu toată extraordinara acumulare de fapte pozitive, știm însă foarte puțin despre mecanismul transmiterii caracterelor părintești descendenților lor. Sîntem încă departe de formularea unei teorii, care să explice toate faptele observate și să ne îngăduie a trage concluziuni verificabile prin cercetări și experiențe inadins făcute.

Dintre ipotezele mai ingenioase asupra eredității, cea care se bucură de mai mult credit este acea a lui Weissmann; dar nici ea nu întrunește sufragiile majorității biologilor, iar baza acestei ipoteze, concepțiunea particulelor reprezentative, este foarte serios combătută.

După concepțiunea lui Weissmann, anumite însușiri individuale sînt reprezentate în elementele reproducătoare (ovuli și spermatozoizi) prin anumite particule, care determină, în cursul dezvoltării embrionare, apariția însușirilor ce se păstrează din generație în generație. Caracteristica nasului Burbonilor, cași cocoașa cămilelor ori spinii trandafirilor sînt reprezentate, în elementele reproducătoare, prin un *determinant* special. Aceste ele-

mente ale reproducerii sînt, după Weissmann, vaste complexuri de determinanţi, fiecare însuşire corporală avînd determinantul său.

Cum în unele cazuri apar la descendenţi numai însuşiri materne, alteori paterne; cum se face că uneori e un amestec de caractere dela ambii generatori;—cum se produc, în alte cazuri, variaţiuni deosebitoare însemnate, toate aceste le explică Weissmannienii prin ipoteze, pe cît de meşteşugite pe atît de expuse criticelor foarte îndreptăţite.

Lipsurile semnalate de biologi ameninţau foarte serios trăinicia ipotezei lui Weissmann, cînd se pune în discuţiune teoria variaţiei speciilor prin *mutaţiune*, adică a evoluţiunii discontinue, prin salturi. Ea capătă şi mai mare credit dela 1900 încoace prin descoperirea lucrărilor unui modest naturalist, călugărul augustin *Iohann (în călugărie Gregor) Mendel*, dela o mînăstire de lîngă Brün. Acesta, în sihăstria lui, nu-şi întrebuinţa timpul numai cetind vieţile sfinţilor, căutînd mijloacele practice de a aduce la credinţă adevărată turma celor rătăciţi, ori minunîndu-se ignorant de puterile creatoare ale Naturii, ci urmărea şi problemele puse în discuţiune de marii naturalişti şi încerca experienţe de hibridaţiune, de corcire a diverselor specii de vegetale.

Materialul ales de modestul naturalist, modul în care a condus experienţele, interpretarea rezultatelor obţinute, şi regulele —am putea spune chiar legile—deduse de el, dovedesc o serioasă cultură, o puternică pasiune pentru ştiinţă şi o intuiţie genială. Cu toate aceste calităţi, lucrările lui Mendel, cunoscute în urma expunerii făcute de el într'o modestă societate de naturalişti şi publicate de o revistă obscură în 1865, au rămas necunoscute până la 1900, cînd au fost date la lumină de 3 botanişti, preocupaţi şi ei de aceiaşi problemă a eredităţii prin corcirea raselor şi speciilor.

Aceşti botanişti mai întâiu, apoi şi zoologişti din America, Anglia, Franţa, Germania etc. au repetat, controlat şi variat experienţele, ce au pus în adevărata lumină valoarea regulelor stabilite de Mendel.

Stabilindu-se că rezultatele obţinute de Mendel, pe puţinele varietăţi cu care a făcut experienţe, sînt aplicabile în foarte multe cazuri, interpretările au găsit loc în cadrul teoriei lui Weissmann, care obţine prin aceasta un nou lustru.

Este extrem de greu a îngrămădi în cîteva pagini de revistă părţile mai principale din teoriile asupra eredităţii, de aceia voiu schiţa numai experienţele făcute de Mendel, interpretarea teoretică dată de el, cîteva din verificările unor naturalişti actuali şi cîteva din obiecţile ce se fac interpretării faptelor observate şi experimentate.

I

Gregor Mendel a ales, pentru experienţele sale de hibridaţiune, varietăţi de mazere (*Pisum sativum*) şi a făcut încrucişări

cu vre-o 22 de varietăţi şi sub-specii, urmărind care dintre însuşirile părinţilor se păstrează la urmaşi, la hibrizi. A încrucişat, de pildă, o varietate cu tulpina înnaltă cu alta cu tulpina pitică, una cu păstări gigantice cu alta cu păstări normale sau mărunte, una cu flori albe cu alta cu flori de altă culoare, una cu bobi (sâminţi) galbene cu alta cu sâminţi verzi, etc. etc.

El n'a urmărit în primele sale experienţe decît un anume caracter, o anume însuşire, ce deosebia în mod mai isbitor varietăţile pe care le încrucişa.

Alegerea varietăţilor de mazere este foarte nimerită, deoarece planta aceasta se fecundează singură, pe cînd la multe alte plante există o încrucişare naturală, uşurată de insecte sau de adierele aerului. La mazere, însă, unirea polenului din staminele unei flori cu ouşoarele din pistilul aceleiaşi flori are loc chiar înnainte de a se deschide floarea, încît amestecul de polen străin este exclus.

Pentru a face o încrucişare, autorul deschidea florile înnainte de a se fi făcut polinizarea, tăia cu atenţiune staminele acelor flori şi apoi aducea polen dela flori de altă varietate. În chipul acesta se fecundau elemente reproducătoare variate şi seminţile erau rezultatul unei corciri, iar descendenţii nişte hibrizi experimentali.

Aleg, dintre experienţele lui, încrucişarea varietăţii de mazere cu sâminţi galbene cu cea cu sâminţi verzi. Mai întâiu autorul s'a convins, prin cultivarea fiecărei varietăţi în parte, că în curs de mai multe generaţiuni, în toţi descendenţii se păstrează nemodificat caracterul ce avea în vedere. Prin urmare, Mendel se încredinţează că experimentează cu două varietăţi fixate, cu două rase pure. Apoi fecundează ouşoarele de mazere cu sâminţi galbene, cu polen dela varietatea cu sâminţi verzi sau invers. Şi obţinu, din toate florile astfel fecundate, un număr de sâminţi toate galbene: caracterul „galben" se păstrase, cel „verde" dispăruse. El samănă boabele aceste galbene şi lasă hibrizii să se fecundeze în mod natural—prin auto-fecundaţiune—şi, cînd face recolta de sâminţi dela aceşti hibrizi, găseşte că, pe lîngă un mare număr de sâminţi galbene, sînt şi sâminţi verzi. Cultivă apoi din nou aceste sâminţi şi iarăşi lasă a se face fecundaţia în mod natural. Din sâminţile galbene s'a născut o generaţie de hibrizi ce au dat iarăşi multe sâminţi galbene şi cîteva verzi; din cele verzi s'au obţinut însă numai sâminţi verzi. Adică sâminţele verzi, obţinînd din nou însuşirea lor de rasă, au redevenit pure. Dintre cele galbene unele nu erau de rasă pură, căci au dat o descendenţă cu sâminţi verzi.

El mai observă încă ceva şi anume: că dintre sâminţele galbene nu din toate s'au născut şi sâminţi verzi, ci numai din cea mai mare parte. O parte mai mică redevenise iar rasa pură, cu sâminţi galbene.

Mendel face atunci numărătoare de sâminţi şi prin un lesnicios calcul de probabilităţi stabileşte că: în a doua generaţie a obţinut $\frac{1}{4}$ de sâminţi verzi, $\frac{1}{4}$ de sâminţi pur galbene şi $^2/_4 = \frac{1}{2}$

de sâminţi ce dau în generaţia următoare şi sâminţi galbene şi sâminţi verzi. Socotind şi rezultatele ce dă sâmânarea grăunţelor în a treia generaţie, găseşte că din cele $3/4$ de grăunţe cu caractere mixte (verdele fiind neaparent) se obţin plante care dau $1/4$ de boabe verzi, $1/4$ de boabe galbene ce dau numai urmaşi cu sâminţi galbene, iar $2/4$ păstrează iarăşi caracterul mixt, cu verdele mascat.

Mendel caută apoi să stabilească oarecare reguli şi întrebuinţează o terminologie proprie.

De oarece în prima generaţie de hibrizi toate sâminţele sînt galbene, iar în generaţiile următoare reapare, în proporţie de $1/4$, caracterul „verde", însamnă că bobii primei generaţii numai în aparenţă erau de rasa mazerei cu bobi galbeni, că în realitate şi însuşirea verde există în grăunţe. Caracterul „galben" determinînd înfăţişarea sâminţilor primei generaţiuni, fu considerat ca *dominant*, caracterul „verde", rămînînd mascat, e numit *dominat*, *recesiv* sau *latent*.

In generaţia a doua reapare caracterul „verde", adică are loc o dispreunare, o *disjuncţiune*, de caractere; însă caracterul dominant se păstrează în $3/4$ din sâminţe, pe cînd cel recesiv nu apare decît în $1/4$. In generaţia a 3-a din seminţile cu caracterul dominant unele dau $1/4$ cu caracterul dominant pur; celelalte prezintă din nou o disjuncţiune de caractere.

Aceasta disjuncţiune are loc în timpul formării elementelor reproducătoare, fiecare element (polen şi ovul) necuprinzînd decît un singur fel de determinanţi, iar sâminţile mixte sînt rezultatul împreunării a două elemente cu acelaş determinant, adică cele dintâi sînt *heterozigote*, cele din urmă *homozigote*.

Ca concluziune a experienţelor sale, Mendel stabileşte următoare reguli:

1. *La încrucişarea plantelor sau animalelor, care se deosebesc între ele numai prin un caracter, nu apare*—indiferent care din ambii generatori e luat ca barbat, care e luat ca mamă—*niciodată un amestec de ambele caractere, ci totdeauna unul e dominat de celălalt*. Această regulă e cunoscută sub numele de *legea dominanţei*.

2. *Elementele reproducătoare ale generatorilor ce se deosebesc prin un singur caracter, precum şi elementele reproducătoare ale hibrizilor, nu cuprind decît un singur fel de determinanţi*.

3. *Determinanţii basturzilor cu ambele feluri de caractere se separă*—are loc o disjuncţiune de determinaţi în elementele reproducătoare. Aceasta e legea *disjuncţiunii caracterelor*.

*

Experienţele variate făcute de Mendel confirmă aceste reguli, încît după aceste rezultate, cunoscînd caracterul dominant, se poate prevedea ce se va întîmpla după încrucişarea a două

rase, în cursul generaţiunilor următoare. Concluzie remarcabilă, ce a surprins pe biologi prin justeţa şi întinderea ei; nu zic prin generalitatea ei, căci voiu semnala şi abateri.

Mendel a urmărit apoi experienţe de hibridaţiune cu varietăţi ce se deosebeau între ele prin două caractere. A încrucişat, de exemplu: mazere cu tulpina înnaltă şi sâminţi galbene, cu varietatea cu tulpina mică şi sâminţi verzi. Pentru simplicitate să considerâm numai 16 seminţi obţinute în generaţia a 2-a. Din ele, $3/4$ adică 12 au dat plante înnalte cu sâminţa galbenă, iar 4 au dat tulpini mărunte cu sâminţa verde. Din cele 12 plante înnalte la 9 s'au produs sâminţi galbene, adică la $3/4$; la 3, sâminţe verzi, adică la un sfert.

Aci numărul combinaţiunilor poate fi, teoretic, mai mare şi experienţa verifică prevederile.

Odată cunoscute aceste lucrări s'a deşteptat şi mai mult interesul pentru experienţele de încrucişare; căci, din punct de vedere teoretic, nu e un fapt de mică importanţă să poţi formula legi, într'un domeniu ce pare a-şi bate joc de toată perspicacitatea cercetătorilor; iar din punct de vedere practic, rezultatele sînt incalculabile. Crescătorului de vite inteligent i se deschide perspectiva de a hotărî, de mai înnainte, care corcitură (în sens ştiinţific) să obţină, pentru a avea maximum de foloase; cultivatorul de plante ar putea să dea anume înfăţişare la generaţii întregi din vegetalele care-l interesează, iar îmbunătăţirea raselor omeneşti... o! aici cîte perspective nu se deschideau doritorilor de a vedea dominînd în descendenţa lor anumite însuşiri de familie ori individuale....

De sigur că formularea legilor lui Mendel n'ar fi rămas uitată, dacă contimporanii săi nu erau aşa de preocupaţi de verificarea teoriilor lui Darwin şi de marele curent evoluţionist al timpului, în care somităţile n'aveau grija lucrărilor mărunte şi a autorilor obscuri, cum era călugărul dela Brün.

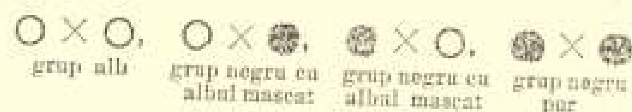
Mendel nu se mărgineşte a formula numai legile lui asupra rezultatului încrucişărilor, ci caută să dea şi o explicare, ce se potriveşte minunat cu concepţiunea particulelor reprezentative ale lui Weissmann.

Gregor Mendel argumentează cam în felul următor: caracterul „galben" şi cel „verde" sînt reprezentate prin ceva în sâminţile celor două rase. Grăunţele de polen, caşi ovulul, au în ele reprezentanţii caracterului verde sau galben, după planta din care provin. Cînd aducem polen cu caracterul „verde" pe ovulul cu caracter „galben", în prima generaţiune reprezentanţii galbeni predomină şi cei verzi rămîn mascaţi. In cursul generaţiunilor următoare în unele elemente reproducătoare se acumulează determinaţii verzi, în altele cei galbeni; are loc disjuncţiune. Cum am spus şi mai sus, dacă cumva se împreunează un grăunte de polen în care s'au grămădit numai reprezentanţii carac-

terului „verde", cu un ouşor în care s'au grămădit tot numai determinanții verdelui, atunci descendenții revin la caracterul pur verde. Tot aşa unindu-se polenul cu determinații „galbenului" cu ouşoare la fel, se desface rasa galbenă pură. In cele mai multe cazuri se unesc elemente cu determinanți diferiți şi atunci grăunțele păstrează caracterul dominant; dar nu pur, ci avînd mascat determinantul latent, recesiv.

Am putea să exprimăm prin figura 1 concepțiunea lui Mendel, în care boabele în alb sînt galbene, cele în negru sînt verzi, iar *gv* au ambele feluri de determinanți. Pe această figură se poate urmări cum din din grăunțele *gv* se nasc hibrizi în care apare disjuncțiunea caracterelor, după legea lui Mendel.

Ca să traducem în ceva vizibil, cum s'ar explica ascunderea caracterului latent, ne putem închipui determinanții ca nişte disculețe de sticlă: unele negre, altele albe translucide. Suprapunînd 2 discuri albe, avem aspectul alb; suprapunînd cîte 2 negre, ori cîte unul alb pe unul negru sau invers, avem tot înfățişarea negru. Cu un număr egal de discuri de aceste putem face oricum combinațiile şi vom găsi proporția de $^3/_4$ cu aspect negru la $^1/_4$ albe, dacă numărul va fi divizibil cu 4, bine înțăles. Cam astfel:

Cazurile de ereditate la hibrizi, a unor caractere anume alese, nu se pot generaliza la complexul de fenomene ereditare, de aceia se şi întrunesc sub numele de *ereditate mendeliană*.

II

Dela 1901 încoace, un mare număr de botanişti şi zoologi au sporit foarte mult domeniul eredității mendeliane; dar, ca în toate împrejurările de această natură, cercetătorii nu s'au mulțumit să facă experiențe şi să le controleze în amănunt, ci au căutat să le generalizeze, dînd unii pe sama dificultăților de experimentare abaterile dela regulele lui Mendel şi căutînd a completa cu formule şi calcule matematice, ceia ce lipsea în rezultatele experiențelor.

Inainte de a arăta în ce constau aceste generalizări, să mai citez rezultatul unor încrucişări făcute cu rase de animale sau vegetale.

Lang a încrucişat două varietăți de melci de grădină [Helix (Tachea) hortensis]. Una din ele are scoica de culoare uniformă gălbue, cealaltă are pe fondul gălbui 5 dungulițe cafenii închis. Ca rezultat al încrucişării, Lang a obținut o primă generație de hibrizi colorați toți uniform gălbui, adică generație

în care nici un individ nu avea dungulițe cafenii. Culoarea uniformă e caracterul dominant. In generația adoua $^1/_4$ din hibrizi

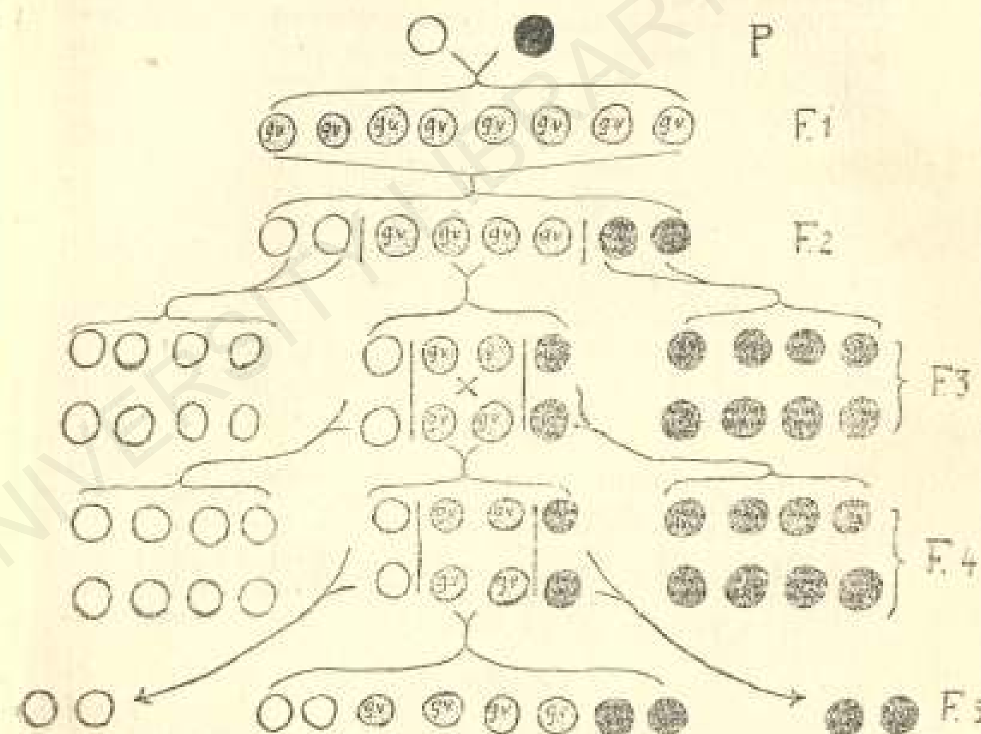

Fig. 1. Rezultatul încrucişării mazerei cu sămînți galbene, cu cea cu sămînți verzi (punctele negre). P. încrucişarea celor 2 rase. F. 1. prima generație cu sămînțile *gv* de culoare dominantă avînd însă determinații *g* şi *v*. F. 2 generația a 2-a cu ¼ sămînți galbene; $^2/_4$ mixte; ¼ verzi. F. 3, F. 4, F. 5, sînt generații succesive.

aveau dungulițe cafenii, celelalte $^3/_4$ aveau culoarea dominantă. Din aceşti din urmă $^1/_4$ au dat numai generațiuni de culoare uniformă, iar celelalte două sferturi au dat urmaşi în care apare disjuncțiunea caracterelor, după regula cunoscută. (Fig. 2)

Un botanist a încrucişat 2 varietăți de urzici: *Urtica dodartii* şi *Urtica pilulifera*. Aceste varietăți diferă prin marginele frunzelor. Cea dintăi are frunzele dințate ca ferestrăul, cealaltă e abia ştirbită pe margini. Caracterul dominant era zimțuirea ca ferestrăul. In generațiile succesive s'au verificat legile lui Mendel.

Acelaş rezultat s'a obținut încrucişind rase pure, în privința unui anume caracter, din diferite specii de animale: fluturi, găini, porumbei, epuraşi, şoareci ş. a.

Cu şoarecii şi epuraşii s'au şi variat experiențele corcind indivizii în care nu se desfăcuse caracterele (hibrizii mixți) cu

alții puri, sau încrucișind rase impure între ele. Și aici trebuia să intervină calculul combinărilor posibile între 3 și 4 determinanți, iar experiențele mai trebuiau — să mi se erte expresiunea — trase de păr.

Să dau citeva lămuriri în chestia încrucișării șoarecilor. Șoa-

Fig. 2. Experiențele de încrucișare a două varietăți de melci (Helix hortensis). P. Părinții; F.1, prima generație de hibrizi cu caracterul dominant; F.2, F.3, generațiile următoare cu disjuncțiunea caracterelor.

recii sint de culoare cenușie-negricioasă. Omul a reușit însă a crea rase de șoareci albi cu ochii roșii (albinos), șoareci valsatori — cari au o anomalie a mersului încît par că valsează — și

Fig. 3. Încrucișarea între șoareci albi și cenușii. Cercurile reprezintă mascarea însușirii alb prin culoarea neagră. Fracțiile $\frac{C}{A}$ reprezintă caracterul; cu C la numărător ca dominant.

multe soiuri. Șoarecii mai au o calitate: se înmulțesc repede, făcînd cite mai mulți pui și în citeva rînduri pe an. Prin urmare,

prin numeroasele varietăți ce prezintă și prin fertilitatea lor considerabilă, șoarecii sint un bun material pentru experiențele de hibridațiune.

Să luăm cazul încrucișării rasei cenușii cu cea albinos. În prima generație nu se nasc decît șoarecii cenușii: „cenușiul" e caracterul dominant. În generația a doua $^1/_4$ din șoareci revin la caracterul latent, albinos. În generațiile următoare se verifică legile lui Mendel. (Fig. 3)

Să însemnăm caracterul „cenușiu" cu C și caracterul „alb" cu A. În spermatozoizi și ovuli era reprezentat ori A ori C. Prin unirea acestor elemente reproducătoare s'au putut face combinațiunile următoare:

Spermatozoid cu determinant	A ×	ovul cu determinant	A = AA
„ „ „	A ×	„ „ „	C = AC
„ „ „	C ×	„ „ „	A = CA
„ „ „	C ×	„ „ „	C = CC

Ouăle (produse prin fuzionarea spermatozoidului cu ovulul) puteau cuprinde ori numai determinanți A (cazul AA), ori erau în

Fig. 4. Corcirea unui șoarece hibrid $\frac{C}{A}$ cu caracter dominant cu un șoarece alb: ½ din descendenți au caracterul dominant cu albul mascat; ½ rămîn albi.

cazul CC, ori în cazul AC identic cu CA. Deci, matematicește, ¼ din descendenți trebue să fie puri A, ¼ puri C și $^2/_4$ au caracterul C dominant și A latent; C mascînd pe A ca în exemplul cu sticluțele negre și incolore.

Cum în cele $^2/_4$ de hibrizi cu caracterul latent are loc disjuncțiunea de caractere, în elemente reproducătoare, concluziile vin în mod natural.

Diferit ar fi rezultatul cînd am încrucișa un hibrid AC, cu

altul pur A; atunci nu sint posibile decit două cazuri: AC şi AA, prin urmare ½ din hibrizi vor avea caracterul dominant şi ½ din ei caracterul recesiv. Teoria e verificată de experienţă, cum se vede în figura 4.

Mai complicate sint încrucişările între indivizii cu 2—3 caractere distinctive; atunci numărul combinărilor e cu mult mai mare. Aşa că de aici înainte fantazia cercetătorului, sprijinită pe un simplu calcul matematic, poate cădea în generalizări ce merg până în a pune în formule algebrice ereditatea, deci atinge idealul, rîvnit de atîte generaţii de biologi, de a traduce fenomenele vieţii, caşi pe cele ale fizicei şi chimiei, în formule matematice.

*

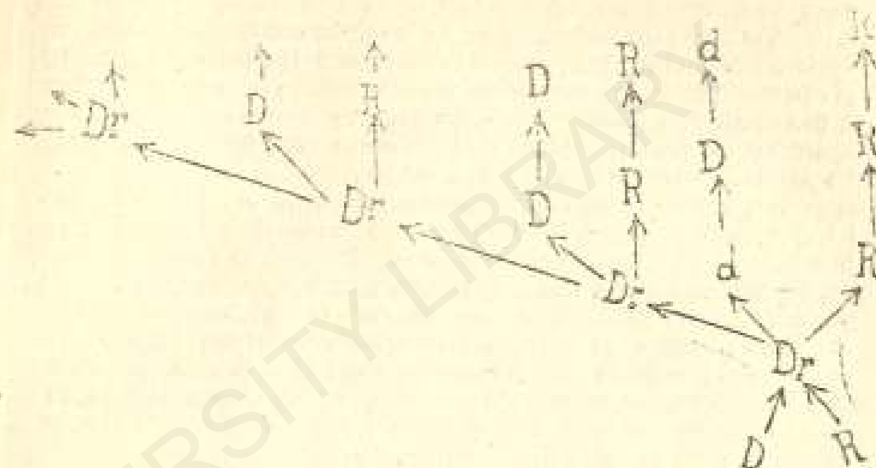
Dela încrucişările varietăţilor cu anume caractere morfologice distinctive, experimentatorii au trecut la încrucişări de varietăţi ce se deosebeau prin însuşiri fiziologice sau prin anume instincte.

Astfel sint varietăţi de grîu foarte rezistente la atacul ruginei, sint chiar imune. Incrucişînd o rasă imună cu alta ordinară, se capătă hibrizi neimuni, deci imunitatea e caracterul recesiv. Sint varietăţi de viţă de vie cu coacere timpurie; încrucişate cu altele cu coacere tîrzie, însuşirea „tîrziu" e cea dominantă.

Intr'un articolaş din V. R. am citat un fel de broască la care bărbatul e cloşcă. Cînd femeia aruncă şiragul de ouă, bărbatul le apucă, îl învălătuceşte pe picioarele sale dindărăt şi apoi îl poartă până ies mormolocii. Dacă se ţin broaştele aceste în anumite condiţiuni de temperatură şi umiditate, bărbaţii pierd instinctul şi nu mai iau asupra lor sarcina de cloşcă. După ce s'a verificat dacă variaţiunea instinctului se păstrează cîteva generaţiuni, s'a încrucişat un bărbat cu instinctul nemodificat şi o femelă descendentă din generaţii cu instinctul modificat. Descendenţii din prima generaţie au instinctul normal, deci caracterul „cloşcă" e dominant; în generaţia următoare apare însă proporţia de ¼ de indivizi cu caracterul modificat (caracter recesiv). Tocmai contrarul are loc cînd se încrucişează un bărbat scoborît din generaţiile modificate, cu o broască femelă nemodificată (adică domină caracterul modificat, lipsa instinctului).

In acest din urmă exemplu, pe lîngă verificarea legilor lui Mendel la însuşiri psicologice, se vădeşte că unul din sexe, bărbatul, imprimă caracterul dominant.

Din cele spuse am putea traduce legile lui Mendel în următoarea schemă, însemnînd cu D caracterul dominant, cu R caracterul latent sau recesiv, cu *r* acest din urmă caracter cînd e ascuns.

III

Am prezentat faptele care pledează în favoarea concepţiunii lui Mendel şi s'ar părea că legile formulate de el sint de o rigiditate absolută. S'au constatat însă abateri; care slăbesc generalitatea acestor legi.

Bellar a urmărit rezultatele încrucişării la specii de tutun. Fecundînd *Nicotiana sylvestris* cu *N. tabacum* se obţine *Nicotiana hybrida* cu caracterul dominant de Nicotiana tabacum, dar avînd proporţii mai mari, înfloreşte mai mult şi are o fecunditate mai redusă. Sămînţile acestui hibrid ar fi trebuit să dea ¾ cu caracterul dominant şi ¼ cu caracterul recesiv de Nicotiana Sylvestris; în loc de a se conforma regulei lui Mendel, descendenţii acestui hibrid sint foarte diferiţi: unii cu totul sterili, alţii cu fertilitate slabă şi variaţi ca forme. Sămînţile acestor din urmă hibrizi, fiind sămănate, au produs cele două forme de tutun iniţiale: Nicotiana tabacum şi Nicotiana sylvestris.

Incrucişînd apoi din nou aceste două specii pure, eşite din un hibrid, în loc să urmeze legea mendeliană a dominanţei, în loc să dea naştere la hibrizi cu caracterul de Nicotiana tabacum, încrucişarea dă naştere la o serie de forme: unele cu tulpini şi frunze gigantice, altele cu tulpini şi frunze pitice, altele cu flori albe, altele roşii, roze, cu dunguliţe, etc. Autorul ajunge la concluziunea că: două specii, care descind dintr'un hibrid, fiind încrucişate, nu se mai supun legii lui Mendel a dominanţei.

Alţi autori au constatat că în loc să apară un caracter dominant în prima generaţie, hibridul prezintă caractere mixte, intermediare între ambii părinţi. Incrucişînd o găină neagră de rasa andaluză cu un cucoş alb de aceiaşi specie, hibridul e de culoare albastră. E drept că în generaţiile următoare apare disjuncţiunea de caractere; dar nu în toate cazurile.

Se ştie că la om, din încrucişarea albilor cu negrii, s'au născut mulatrii, care păstrează în descendenţi caracterul intermediar, fără disjuncţiune.

S'a mai constatat, în fine, că sînt caractere dominante in-verse: odată este unul dominant, altă dată—în încrucișări la fel produse—caracterul recesiv devine dominant; alteori dominanța e tranzitorie: la naștere apare un caracter dominant și mai tîrziu apare alt caracter dominant. E cunoscut că unii copii samănă cu mama, iar ca adulți sînt leiți tatăl lor.

Din aceste constatări, și rămînînd numai în domeniul fap-telor, rezultă că legile lui Mendel n'au valoarea pe care vor să le-o atribue partizanii mendelismului. E drept că aceștia găsesc explicațiunile acestor abateri în faptul, că nu s'a stabilit perfect puritatea rasei în privința unui anume caracter, sau că numă-rul descendenților pe care se face observație e prea mic, încît nu se poate aplica teoria numerelor mari și calculul probabili-tăților. Aceste argumente nu sînt destul de tari, știut fiind că nu-mărul cazurilor, în care nu se aplică legile lui Mendel, e tot așa de mare, dacă nu mai mare, ca acel în care se aplică.

* * *

Dacă din punct de vedere al datelor, legile lui Mendel își păstrează o mare parte din importanța ce li se atribue, din punct de vedere al luminii, ce aruncă asupra vastelor probleme a e-voluției și eredității, importanța lor e cu mult mai mică.

Căci să ne întrebăm: ce contribuție aduce mendelismul concepțiunii evoluționiste? Răspunsul e greu de dat, dacă ți-nem sama numai de rezultatele serios verificate. Dacă am pre-supune că ereditatea mendeliană e un factor al varietății speci-lor ne-ar desminți faptele. Căci, în cazurile citate, se vede că hibrizii au caracterul dominant—adică al unui părinte—în prima generație, iar în generațiile următoare revin treptat la formele tipice, prin disjuncțiunea caracterelor.

In cazuri mai complicate, cînd în acțiune intră mai multe feluri de determinanți și numărul combinațiunilor posibile e cu mult mai mare, încă revin hibrizii, teoreticește, la rasele pure, iar verificarea experimentală nu este condusă pe un număr prea însemnat de generațiuni. Mai mult încă: am văzut ce curioase rezultate dă încrucișarea de rase pure descendente din hibrizi.

N'am putea afirma, prin urmare că speciile variază prin încrucișare și cu rezultatele stabilite din experiențele făcute spre a verifica legile lui Mendel. Ba, din contra.

„Mendelismul" are însă o importanță științifică de altă na-tură, explicîndu-ne trecerea în stare latentă a unor caractere, pe cînd altele devin dominante și cu aceasta contribue la întărirea concepțiunii lui de Vries asupra variațiunii brusce, cînd condiți-unile mediului—factor lamarckian—determină aparițiunea unui ca-racter latent, dezvoltat în cursul vieții unei sau mai multor ge-nerațiuni și dominat de alte caractere, până cînd noi condițiuni de traiu au provocat o dezvoltare puternică spre a domina alte însușiri.

Că din punct de vedere practic ereditatea mendeliană poate conduce la rezultate minunate e foarte probabil, dacă la factorul mendilian se adaogă și influența factorului mediu. Din punct de vedere teoretic, contribuția la problema variației speciilor și a e-redității e destul de slabă. Contribuind pe de altă parte, prin sim-plicitatea rezultatelor, la întărirea ipotezei particulelor reprezenta-tive, mendelismul aduce rele servicii științei obiective. Concep-țiunea aceasta e o imposibilitate logică. După această concepție noțiunea abstractă „caracter" e reprezentată prin o părticică ma-terială.

Dar, ce-i un *caracter?* Este el o entitate sau rezultatul unei analize a spiritului nostru? Cum putem afirma, în mod logic, că ceia ce numim *noi* un caracter să fie reprezentat prin o anu-mită părticică în elementul reproducător? Și apoi, e posibil să concepem o asociație de caractere independente fără a atribui o unitate de compoziție organismului? Dacă organismul ar fi un complex de unități materiale independente, ce trec nemodificate din generație în generație, cum am putea explica admirabila co-relație între părțile unui organism? Ar trebui poate să recurgem la dualismul antiștiințific, la existența unei puteri exterioare ce conduce și armonizează complexul acesta de unități independente!

Sînt apoi fapte isbitoare, ce rămîn inexplicabile după con-cepțiunea particulelor reprezentative. E cunoscut că pisicile cu păr alb și ochi albaștri sînt surde; că rozătoarele cu păr alb au ochi roșii—fără pigment în iris; că dintre cîni acei cheli au din-ții rău conformați, porumbeii încălțați au degetele unite cu o pe-liță; că porcii negri nu sînt otrăviți de unele toxine pe cînd cei albi pier prin aceiași toxină, etc. etc.

Aceste fapte sînt mai lesne de explicat admițînd că orga-nismul e o unitate, că o anumită compoziție chimică—variabilă în oarecare limite—evoluează sub influența agenților exteriori și că viața e rezultanta acestor doi factori în continuă luptă.

Experiențele școalei lui Mendel vor aduce poate vre-o con-tribuție vastei probleme a eredității, dar mi se pare exagerat a ri-dica concepția aceasta la valoarea ipotezei atomistice a lui Dal-ton și a ne aștepta dela ea la deslegarea misterelor vieții.

T. A. Bădărău

Documente omenești

În ziua aceia de *Mart* 1907 eșisem la priveală, în largul drumului care vine din satul R. Gazetele de dimineață erau pline de felurite vești dramatice asupra răscoalei plugarilor. Pîlcuri de soldați patrulau și păzeau marginile tîrgului. Femeile și puținii gospodari cari soseau aveau parcă un aer de tristețe și de îngrijorare. Numai oamenii cari dovedeau că au într'adevăr o treabă grabnică în oraș puteau trece. Ceilalți erau opriți și întorși. Gospodinele cu lăptării și zarzavaturi treceau repegior, neoprite, însă aveau tulpanele trase peste gură.

Ținutul nostru, la poalele munților, era liniștit de altminteri. Nicăeri în satele apropiate nu se simțea zvon de furtună. Lîngă piramidele lor de arme soldați leneși căscau în soarele fierbinte de primăvară și priveau cu niște ochi plini de somn zarea sinilie a codrilor de brad. Numai din cînd în cînd îndreptau o ureche distrată spre sfatul cîtorva camarazi cu oamenii opriți la marginea drumului.

Veneau, se opreau și se întorceau îndărăt feluriți oameni, cu felurite nevoi. Erau oameni abia eșiți din iarnă, și băltărețul, la echinocțiul de primăvară, cîntă parcă veșnica îngrijorare și veșnica nesiguranță a bietului muncitor de pămînt. Cei cîțiva oșteni și cei cîțiva oameni vorbeau cîte-un răstimp cu glasuri încete despre tristele întîmplări din țară, despre incendiile conacelor și execuțiile sumare; pe urmă tăceau, se despărțeau. Veneau alți gospodari, se opreau și aceia și țineau un mic sobor, în blîndețea zilei de primăvară, la marginea ogoarelor nearate, pe cînd deasupra lor, în azur, cînta o ciocîrlie, și 'n juru-le, prin lumina

strălucită, zbura în zigzaguri un fluture abia eșit din necunoscut.

Un bătrîn mărunt, cu fața nerasă, negru parcă de supărări, sosi și se opri și el. Întrebă de un caporal:

«Da' ce-am auzit, oameni buni? nu-i voe de trecut?

— Nu, moșule.

— De ce? pentrucă este *răvoluție* în țară?

— Firește...» — Bătrînul dădu din cap privind într'o parte, apoi zise c'un glas foarte liniștit:

«Așa-i, acu stăpînirea trebue să fie cu mare grijă în toate părțile...»

Cunoșteam pe bătrîn: era un muncitor vrednic, săpător de pămînt cu cei doi feciori ai lui. Era destul de sărac și n'avea ogor, cu toate acestea muncea cu curaj și neîntrerupt toate zilele anului.

«Ce mai faci și ce mai zici, moș Petre? îl întrebai eu.

— Dă, cucoane, ce să fac? mă duceam la tîrg: am locuri unde muncesc, cu hîrlețul; acesta-i tot cîștigul meu. Și văd că nu-i voe. S'a burzuluit, cucoane, țara...

— S'a burzuluit, moș Petre. Ce zici dumneata de treaba asta?

— D'apoi ce să zic? oftă moșneagul. Ce poate judeca un cap ca al meu, fără carte? Ia și eu un biet om năcăjit: muncesc toate zilele vieții, dintru răsăritul soarelui până 'ntr'amurg, și strîng cu amar ban lîngă ban ca să dobîndesc o bucățică de pămînt pentru feciori... Pămîntul, cucoane, e mare amar și mare durere pentru noi. Țăranului, dacă i-i lua pămîntul, dă-i în cap cu buzduganul și-l omoară, că nu mai are pentru ce trăi! Așa aceia, cucoane, cari s'au sculat ș'au pus mîna pe par, numai de amar și de nevoe s'au sculat. Și la noi este lipsă și crîșcare, da' acolo știu eu că-i mai rău. Am umblat și eu oleacă de lume și cunosc. S'au sculat oamenii din colo, din jos,—cei cari-s așa de saraci încît au hamuri de frînghie la cai și poartă traistă de sac!..» Moșneagul, fără să ne privească, își rostea cuvintele acuma cu oarecare supărare, cu sprinceana încruntată și hotărît parcă să spue, însfîrșit, după mult gînd și năduh, tot ce avea pe inimă. «Crezi că de bine se ridică noroadele? urmă el c'un fel de voce înăbușită și răutăcioasă. S'au înmulțit pe pămîntul nostru jidovii și răii, care ne frig și ne belesc, și trebue făcută, cucoane, o leacă de tocană!...»

Pufnind, ridică o clipă ochii spre mine și spre soldați, apoi își arătă dinții negri și știrbăturile gurii într'un rîs tăcut. Voià să arăte că făcuse o glumă; dar rîsul lui era sinistru și dureros

Incercai a îndrepta spre el și spre ceilalți gospodari adunați în juru-mi un cuvînt de blîndețe și de nădejde. Toți, în tăcere, mă ascultau fără să mă privească. Un singur gospodar tînăr și bălan, îmi urmărea vorbele c'un fel de privire plină parcă de prietinie și aprobări.

«Pe dumneata cum te chiamă? îl întrebai eu îndată.

— Irimia Rotaru», îmi răspunse el zîmbind.

Avea un suman roșcat, opinci urîte și căciulă jerpelită.

«Ai pămînt?

— Puțin... oftă el cu durere, cîteva prăjini în jurul casei...»

Mă folosii de prilejul acesta ca să lămuresc puterea întovărășirilor și ca să-i arăt lui Irimia Rotaru cum ar putea ajunge să scape din nevoile în care se zbătea. El mă asculta cu un vădit interes. Cum însă sfaturile mele se lungeau poate prea mult, îl văzui deodată că-și ațintește ochii la mine în anumit chip și, în mijlocul frazei mele, îl înțelesei că vra să spue ceva.

«Ce ai de spus, Irimie? îl întrebai eu cu blîndețe.

— Cucoane, zise el însuflețit, dacă ai de lucru, ți-oiu lucra cîndva, cînd mi-i chema: dă-mi șaizeci de bani, că am nevoe și n'am pe ziua de azi nici un gologan în pungă...»

Mă simții de odată căzut din cer, rușinat și descurajat, și nu văzui înainte-mi decît rîsul teribil al lui moș-Petre. Moșnegelul își arăta colții și privea c'un fel de dispreț spre tînărul și săracul gospodar bălan cu căciula jerpelită și cu opincile urîte. Poate ceva din disprețul acesta era îndreptat și spre mine și spre vorbele mele.

«Cucoane, zise rîzînd moș-Petrea, bune-s sfaturile dumitale, dar omu' ticălos nu le prețuește decît șase gologani... Așa-i blăstămul nostru, cucoane, n'ai ce ne face!...»

Țăranii tăcură; soldații tăceau și ei, în ziua blîndă, liniștită și plină de soare. Ințelegeam că sînt de prisos acolo; cu toate acestea aș fi vrut să știu ce cred, ce simt, ce sfătuesc oamenii aceia. Aș fi vrut să-i fac să înțeleagă anumite lucruri, și mai ales aș fi vrut să-i conving că le sînt un prietin care le poate înțelege amărăciunile... Țara era în flacări, mii și mii de muncitori de pămînt agitau brațele ca niște ghiare și cereau cu glasuri răgușite și amenințătoare o dreptate nedeslușită, ori urlau o răzbunare întunecată. Ce se petrecea în sufletul acestora, liniștiți și blînzi încă? De ce mă simțeam stînjenit, umilit și deodată așa de departe de ei?

Stăteam la îndoială. Ce să fac? Să mai încerc? Ori să mă depărtez? I-aș fi înțeles cu toate acestea; inima mea era mai mult cu ei. Intr'un moment mă gîndii să le fac mărturisirea că și eu sînt născut dintre țărani, că am rude între năcăjiții muncitori ai pămîntului,—prin urmare să nu mă socotească un străin.

Stăteam în cumpănă, răsucind parcă în minte-mi și frămîntînd acest gînd copilăresc. Cînd deodată tresării. Imi venea scăparea. Eșirea din situația penibilă în care mă aflam părea găsită. Intîmplarea, care este totdeauna minunată și neașteptată,—chiar în clipa dezbaterilor mele lăuntrice, puse înainte-mi, între mine și sătenii tăcuți, pe moș Vasile, un unchiu al meu, văr bun cu mama. Insfîrșit! iată o punte de trecere. Moș-Vasile m'a purtat în brațe, m'a învățat a înnota în Moldova, a fost martor al tuturor petrecerilor și bucuriilor mele copilărești. M'a văzut crescînd, învățînd. Deși sînt astăzi un tîrgovăț în strae negre,—dar sînt din neamul lui, mă știe că sînt «al lor»... Cugetările aceste îmi veniră, îmbulzite, înainte de mirarea pe care trebuia să mi-o provoace venirea lui moș-Vasile așa, dintr'odată, pe neașteptate, din locuri depărtate, la tîrg... Mirarea îmi veni cînd el se opri înainte-mi și-i apucai mînile.

«Ce mai faci, moș-Vasile? cu ce veste, cu ce treburi la tîrg?...»

Și el era bucuros că m'a întîlnit. Imi zîmbea cu bunătate, mare, voinic, curat îmbrăcat, uriaș blînd și senin, așa cum îl știam din copilăria mea.

«Dar am auzit că nu-i voe de trecut...» îmi zise el.

— Nu-i voe...» îi zise deodată clătinînd din cap moș-Petrea, din grămada de oameni care stătea mai la o parte. Moș-Vasile întoarse capul și privi spre oameni cu oarecare grijă. Eu, ținînd de mînă pe uncheșul meu, începui a-l întreba de gospodărie, de rudenii, de toate cîte știam; el îmi răspundea cu liniște și cu blîndețe.

«Mergi pe la noi, îi zisei eu. Fac eu să-ți dee drumul soldații...

— Bine, merg», îmi răspunse cu liniște moș-Vasile.

Ceilalți oameni se întoarseră cu fețele spre noi și mă bucuram cînd îi vedeam că înțeleg legătura dintre mine și uncheșul meu. Eram pe de altă parte bucuros că se înfățișează înaintea lor un om așa de mîndru la înfățișare cum era moș-Vasile, cu chimir lat, cu geanta înflorită cu alămuri, cu straele albe ca helgea și cu suman nou de noaten.

«Ce se mai aude? ce mai veste? îl întrebai eu deodată. Pe-acolo lumea-i liniștită?...

— Dă, cum să fie? îmi răspunse moș-Vasile. Liniștită...»

Ii mai pusei cîteva întrebări, cerînd oarecare lămuriri, înfierbîntat parcă de nevoia să-l simt mai aproape și să mă simtă și el mai aproape de el. Toate erau bune; moș-Vasile îmi spunea cum e vremea, cum au eșit vitele din iarnă; la «noi» cei de la tirg arăta că vine bucuros,—dar afacerile țării, cruntele mișcări ale țăranilor moș-Vasile înțelegea să le învălue într'un fel de negură de nepăsare. Nu prea auzise multe, nu știa nimic... Și deodată avui senzația că sînt în fața lui ca un copil curios, căruia un bătrîn cuminte nu vra să-i împărtășească un lucru grav...

Senzația aceasta curioasă și dureroasă în același timp se deslușî deplin, cînd moș-Vasile, ca toți trecătorii din ziua aceia, intră în sfatul dela marginea drumului și schimbă cîteva cuvinte tainice și triste cu moș-Petre și cu ceilalți gospodari. Atuncea înțelesei deplin un lucru mare și dureros și văzui, cu mîhnire amară, cît de străin și de departe eram în realitate pentru oamenii de care îndrăznisem să m'apropii cu vorbe de prietinie... Moș-Petre își avea rîsul lui cumplit și vorbele-i răgușite și supărate, cînd uncheșul meu, alăturea de mine, tăcut și trist, porni să-și vadă «neamurile» dela tirg...

M. Sd.

LA ACADEMIA MILITARĂ AMERICANĂ

Se lumina de ziuă cînd „*Robert Fulton*" se deslipi, forfotind sub presiunea aburului, de lîngă pontonul debarcaderului „Hudson River Line".

Vaporul acesta cu patru punți și trei coșuri e unul din acele tipuri de vase uriașe, de-o formă ciudată, care nu se pot vedea decît pe luciul fluviilor și lacurilor americane.

Impotriva curentului urcăm fluviul cu repeziune, lăsînd în urma noastră New-Yorkul înnăbușit de fum, pierdut în haos, înnecat în ceața care apasă veșnic pe umerii orașului gigantic. Din depărtare nu se zăresc decît vîrfuri sclipitoare de *sgîrie-nori*, singurele care mai pot străpunge pînza de neguri joase ce învălue orizontul.

Fluviul Hudson cu malurile lui înnalte, stîncoase, nelucrate și

abrupte, pe care mai trăesc unele bătrîne păduri de altădată, se aseamănă mult cu Dunărea noastră la Porțile de fier, deși Americanilor le place ca să-l numească: *Hudson Rinul american*.

Intîlnim cîteva remorchiere mici trăgînd convoiuri lungi de șlepuri încărcate cu grîne sau cărbuni.

După ce trecem de-alungul malului Palisadelor, un părete de coloane stîncoase în cremene vînătă și roșă, vaporul, scăpat de marele curent, mărindu-și din ce în ce viteza alunecă pe întinderea de apă revarsată ca un lac.

Mai în sus albia se strînge între maluri înnalte și păduroase.

Vaporul se oprește greoiu în cotitura scurtă a fluviului. Acostăm la debarcaderul pe care scrie: *West Point*.

Ne scoborîm gramadă pe mal și ne rînduim în cele zece brecuri militare care ne așteaptă în fața pontonului. Mă așez între un inginer belgian și un locotenent din marina italiană.

Urcăm în pasul trăgănat al cailor, pe-o șosea tăiată în coasta dealului acoperit de castani stufoși.

Sus ne oprim în fața școlii, pe piața de paradă.

In capul scării ne așteaptă directorul și ofițerii profesori.

Ne conduce în sala de onoare, „*Memorial Hall*", sala gloriilor și trofeelor. In țara asta nouă, în tînăra republică de neguștori, te minunează îndrumarea patriotică, cultul unui trecut așa de puțin îndepărtat și a unei istorii naționale așa de scurte.

Copiii din școlile primare, la intrarea și eșirea din clase, sînt datori a saluta drapelul american, care fîlfîe în fiecare zi deasupra școlii.

In „*Memorial Hall*" sînt păstrate steagurile și tunurile, statuele eroilor, portretele marilor generali americani; relicve proaspete din războiul independenței sînt păzite cu sfințenie pe rînd de către generațiile care se pregătesc în academia militară.

Mă uit cu atenție la portretele generalilor americani. Tipurile aceste de militari făcuți și nu de meserie, cu pălăriile lor garibaldiene plecate pe-o ureche, strînși parcă în tunicile lor de împrumut, generali numai la alegere și nu la vechime după anuar, te urmăresc parcă din cadrele lor aurite cu niște ochi ageri, vioi, plini de îndrăzneală și neclintiți în voința și hotărîrea lor.

Un căpitan din artileria americană ne conduce prin toate salele de clasă, laboratorii și halele de gimnastică; ne dă lămuriri asupra organizației acestei școli în care republica își fa-

sonează după sistemul ei uneltele de meserie pe care se sprijină alcătuirea apărării naționale.

West Point, căruia i se zice *Gibraltarul Hudsonului*, e un punct strategic însemnat; fortificația lui stăpînește navigația pe fluviu. Marele Washington a ales anume acest loc pentru întemeerea unei academii militare.

Sînt vre-o patru sute de elevi, între 17 și 22 ani. Nu se dă nici un concurs de intrare. Fiecare deputat are drept să bage în școală cîte un elev din circumscripția lui electorală. Președintele Republicei are drept la zece locuri.

Intreb dacă sînt toți bursieri sau se primesc și elevi cu plată. Căpitanul îmi răspunde zîmbind: „elevii nu plătesc nimic, dimpotrivă statul plătește pe lîngă toată întreținerea și cîte-o leafă de 500 dolari pe an fiecărui elev".

Ce impresie plăcută îți face școala aceasta departe de haosul marilor orașe, așezată sus, pe-o coastă verde, singuratică în mijlocul unei naturi bogate, unde respiri în plin și libertate aerul curat de apă și pădure. Incotro îți arunci privirea nu întîlnești decît aceiași tinerețe sănătoasă și oțelită, figuri fragede, voioase, priviri agere, îndrăznețe, trupuri zvelte, umeri lați, piepturi bombate, brațe de luptători cu mușchi de criță.

— Metoda noastră e simplă, ne spune cu modestie căpitanul american. Gimnastica fizică o combinăm cu gimnastica morală. Pecît putem, înlocuim ideile abstracte prin simțul practic și ne încordăm puterile de a cunoaște realitatea, de a o mînui și de a o stăpîni. Deși pe mulți ne atrage educația franceză și germană, ne ferim însă de a le copia. Nu se potrivesc cu firea și mediul nostru.

Căutăm să producem just marfa de care demorația noastră are nevoe. Toți nu pot să ajungă savanți, dar trebue să iasă toți de aci oameni întregi, hotărîți și viguroși. Specializarea și selecțiunea vine mai pe urmă. Aci lucrăm să forjăm caractere, trupuri și suflete sănătoase, pregătite pentru o viață de luptă.

Ceia ce numiți d-v. viața de cazarmă cu disciplina ei mecanică, uniformă și rigidă, noi avem foarte puțină.

Trei luni pe an elevii nu dorm pe paturi în case, stau afară în corturi, ducînd viața grea de campanie. Cursurile teoretice se fac numai iarna în grupe de cîte zece elevi în fiecare sală sub conducerea unui ofițer profesor și instructor.

Pe cît putem, facem o educație mai mult individuală decît colectivă.

Doctorii nu pot lecui bolnavii tratîndu-i în bloc, trebue să-i caute pe fiecare separat," adaugă căpitanul surîzînd mulțumit. Pedepsele sînt foarte rari. Cele mai grave greșeli sînt minciuna și beția. Duminica repausul e obligator. Toți elevii trebue să ia parte la serviciul religios, afară de cei care declară în scris că sînt liberi cugetători.

Eșim în curtea școlii. In fund pe un covor verde de iarbă tunsă se încinsese o luptă înverșunată de foot-ball. Trecem pe lîngă statuia lui Kosciusko, marele erou polonez care a iubit mult locurile aceste unde să retrăsese la bătrîneță.

Pe aleele curate, cu nisip roșu, umed, sub umbra bolților de verdeață întîlnim grupe de elevi în uniformele lor bogate, în tunici-fracuri albastre cu nasturi auriți, cu pantaloni albi calcați pe dungă. Tinerii aceștia eleganți, curtezani, se plimbă însoțind domnișoare cochete, în costume de culori deschise, în toalete de primavară.

Locotenentul italian cu care mă aflam mai în urmă, îmi șopti trăgîndu-mă de mînecă:

— Nu-ți pare curios ce vezi?

Mă rog, ce-i aci: școală militară sau pension de domnișoare? Ori la aceiași școală învață și băeții și fetele?

Cine or fi oare persoanele astea?

Intrăm în bibliotecă, o sală imensă cu o cupolă minunat lucrată.

Cîțiva elevi stingheri stau aplecați pe pupitre cu cărțile dinnainte. Mai multe părechi, elevi și domnișoare, stînd pe aceiași bancă alături, citesc jurnale. Observ o blondă fragedă, o gingașă miss, subțirică și vioae, șezînd băețește pe o masă, cu picioarele rezămate de speteaza unei bănci; în fața ei în picioare un elev o servește întorcînd foile unei reviste ilustrate. Eșim de aci și mai nedumeriți. In mintea fiecărui dintre noi se frămîntă aceiași întrebare la care ne ferim să cerem răspunsul cuvenit.

In sfîrșit italianul se hotărăște, dar o ia mai pe departe.

— Mă rog, la d-v. azi e sărbătoare?

Căpitanul american răspunde scurt:

— Da!... e Joi. Duminica și Joia nu se învață; azi e flirt!...

— Cum adică?... se oprește italianul întrebînd surîzitor.

— Da, domnilor, răspunde serios căpitanul american, la noi în programul analitic al școlii e prevăzut și acest curs. Vi se pare curios sistemul nostru de educație așa de natural?

Aceste domnişoare, care le vedeţi aci, sînt din cele mai bune familii venite în viligiatură.

După cum v'am spus, la noi intră elevi din toate colţurile ţării şi din toate păturile sociale; ofiţerimea nu reprezintă numai o anumită clasă. Pentru a fasona toate aceste deosebite elemente pentru acelaş fel de a se prezinta în lume, am găsit că cel mai bun sistem este influenţa femenină. Statul a făcut aici în apropierea şcolii oteluri şi vile, alcătuind o frumoasă localitate de viligiatură. De două ori pe săptămînă lumea ne vizitează şcoala, ia parte la seratele noastre, asistă la părăzi şi uneori la exerciţii.

— E frumos,—dar, întreabă unul dintre noi, aceasta nu împiedecă mersul şcolii? Nu se întîmplă uneori ca să se stabilească legături prea strînse?

— E adevărat că multe prietenii care se leagă aci, mai tîrziu, cînd elevii ajung ofiţeri, se transformă în căsnicii şi... credeţi-mă, că sînt dintre cele mai fericite, căci tinerii au avut vreme de a se cunoaşte îndestul de bine.

După cum vedeţi, aci avem aer curat şi o poziţie încîntătoare. S'o luăm pe aleia din dreapta să vă arăt ce privelişte splendidă se deschide deasupra fluviului.

In capătul aleii, pe o tăbliţă prinsă în coaja argintie a unui bătrîn mesteacăn, era scris cu litere mărunte:

„*Flirtation Walk*".

La fiecare pas întîlnim plimbîndu-se părechi vesele, surîzătoare. Ei ne salută scurt milităreşte cu mîna la cascheta purtată pe-o ureche. Ele ne întîmpină cu 'n *morning* graţios privindu-ne drept în faţă.

Nici o umbră de sfială nu poţi surprinde în ochii lor albaştri, senini.

In drumul nostru, pe sub bolţile de tei în floare, simţim plutind parcă în aerul îmbălsămat farmecul tinereţii pline de sănătate şi voioşie. Câte o undă de vînt răcoritor, clătinînd coperişul de frunze de-asupra capetelor blonde, respiră în aer fluturînd nebunatic şuviţe de păr auriu ca spicul de grîu, sau roşu închis cum e arama. Pe malul abrupt, într'un pavilion lucrat cu îndrăzneală deasupra unei rîpi stîncoase, o păreche admiră priveliştea deschisă în valea Hudsonului.

El o ţine de mijloc să nu cadă; ea, sglobie, în picioare pe parapetul balconului, se apleacă pe marginea prăpăstiei ca să vadă până în fundul rîpei, unde valurile, frămîntate în spume, scobesc piciorul stîncii goale, cenuşii.

Ca să nu-i tulburăm, ne oprisem mai departe de pavilion, cînd ea îşi întoarse capul şi ne privi cu ochii albaştri, umezi.

— Poftiţi, poftiţi!... de aci e o vedere splendidă... numai să vă ţineţi bine. E ameţitor de frumos!" Şi rîzînd sgomotos se sprijini de umerii tînărului pentru a cobori de pe parapete într'o săritură ştrengărească.

Jos, la picioarele noastre, apa curgea lin, cu pete de-o culoare bronzată. In adînc se oglindea tremurînd stînca despicată şi roasă de umezeală. In depărtare vederea îmbrăţişa toată valea adîncă a fluviului, care-şi mlădia albia sclipind sub razele soarelui. In zare tremura o pată luminoasă. Era oraşul Albany, pe Hudson în sus, unde trebuia să ajungem înainte de asfinţitul soarelui.

— William, adă un binoclu să poată vedea domnii mai bine!

Şi tînărul o luă la fugă pe alee grăbit să ne servească.

— Am auzit că plecaţi, miss Ellen? o întrebă căpitanul american.

— Eu? nu, mama se duce ca de obiceiu la Atlantic City ca să-şi înceapă băile de mare. Eu rămîn până la terminarea cursurilor academiei militare.

— Şi pe urmă?

— Mă duc şi eu la mare.

— Singură?

— Nu, mă însoţeşte William.

— Şi pe urmă? continuă căpitanul cu întrebările ca s'o necăjească.

— Pe urmă? pe urmă nu te mai priveşte pe dumneata, domnule profesor şi guvernor; William iese ofiţer şi rolul dumitale de a-l dădăci încetează.

Un rîs sglobiu acoperi ultimele cuvinte, pentru a ascunde necazul cu care fusese spuse.

In capătul aleii, din frunziş se desprinse o formă.

Cu capul gol, sveltă, elegantă, păşea uşor, săltăreţ ca o păsărică pe nisipul curat şi umed.

Credeam că iarăşi vre o blondă miss căuta pe cineva prin aleia flirtului. Numai cînd ajunse aproape de pavilion văzurăm că ne-am înşelat.

Urmară prezentările:

— Lady Moor, mama lui miss Ellen.

Statura și ținuta erau de o potrivă. Văzute dela spate nu puteai cunoaște care e mama și care e fata.

Aceiași figură incadrată însă în bucle argintii, buzele mai subțiate și două dungi ușoare îi încrețeau în colțurile gurii obrazul încă fraged.

Căpitanul american îi lămuri rostul vizitei noastre și, ca să lege mai strîns o convorbire, adaugă surizînd :

— Domnii par foarte surprinși de sistemul de educație din școala noastră.

Atîta fu de-ajuns ca Lady Moor să-și desfășoare teoriile. A început prin pilde, ajungînd din ce în ce la sentințe care erau date fără apel sau replică, pronunțate cu un aer grav, hotărît, rigid.

— Grădinarul supraveghează plantele, fără îndoială, însă le lasă să crească după legile naturii...

Precum avem nevoe numai de o singură religie tot astfel trebue să avem una și aceiași morală și pentru bărbați și pentru femei.

Educația ca să fie sănătoasă trebue să aibă o bază naturală. O educație separată plasează elevul într'o lume factice compusă din semeni și nu-l prepară decît teoretic la asociația viitoare. Numai coeducația, școala mixtă, chiamă la viața de familie. Școala separată are tendința de a dezvolta defectele particulare la fiecare sex.

Zadarnic ne încercam a face oarecare întîmpinări. Unul dintre noi, mai îndrăzneț, atinse chestiunea delicată a inconvenientelor ce pot avea loc prin apropierea sexelor la o vrâstă de tranziție.

O privire încruntată și o încrețitură de sprincene ne înfruntă tăindu-ne curajul de a mai întrerupe și Lady Moor, stăpînă pe cuvînt, continuă într'un ton din ce în ce mai sacadat :

— Prejudecăți învechite într'o lume îmbătrînită. Școala noastră, domnilor, nu-și propune ca a dumnevoastră să formeze numai oameni de-oparte și femei de altă parte, ca tinde mai departe, trebue să formeze și să dezvolte un tip comun de umanitate cît mai ridicat posibil. Ideal care nu poate fi atins decît cînd bărbații și femeile de acord își vor uni mînile într'o acțiune comună pentru perfecționarea rasei...

Dar glasul strident și asurzitor al sirenei vaporului, care ne chema făcînd să clocotească văile, înnăbuși ultimele cuvinte ale Ladyei Moor.

Pe cînd coboram pe drum, în spre debarcader, ofițerul italian trăgînd de mînecă pe inginerul belgian îi șopti surizînd sceptic :

— Ei, la D-voastră s'ar putea încerca acest sistem de educație ?

— O ! desigur că nu, răspunse belgianul rîzînd cu poftă.

— La noi nici atîta.

— Chestie de rasă, de moravuri...

— Chestie de temperament, adăugă italianul ascunzîndu-și un zîmbet șiret pe sub mustățile lui stufoase.

Ne îmbarcarăm din nou. Vaporul plin de lume se depărtă ușor de mal.

Din colțul meu, de pe punte, am rămas mult cu ochii în urmă spre West Point, care se înneca în zare cu pădurea-i înverzită, cu stînca-i cenușie, pe-alocurea albită de fluturarea batistelor ce sămănau c'un stol de porumbei cu aripele întinse rotind de-asupra apei.

Am rămas cu gîndurile în urmă la vremea cînd îmi făceam osînda vrîstei în școalele din țara mea. Parcă simțeam răceala mormîntului din școalele-cazărmi în care îngropasem cei mai frumoși ani din cursul unei vieți.

Și fără să mi dau seamă, o aripă de tristeță mă atinse dintr'o dată și mă simții rînit și despărțit cu totul de restul mulțimii sgomotoase, ce în plină veselie se agita pe puntea vaporului în mers.

Oglinda trecutului neșters făcuse să vibreze o undă din regretul pierdutei tinereți... așa de netrăite.

Jean Bart

Cronica economică

O instituţie veche în noul drept al muncii în Romînia

Astăzi avem o mişcare muncitorească organizată în jurul sindicatelor muncitoreşti. Oricîte rezerve se pot face cu privire la caracterul de astăzi al acestor sindicate muncitoreşti, un fapt nu poate fi tăgăduit: ele sînt sîmburile unei organizaţii muncitoreşti, care, în măsura desvoltării industriale a ţării, va creşte şi va ajunge unul din factorii de seamă în viaţa noastră economică socială. Excesele începutului mişcării—caracterul sindicalist-revoluţionar şi precăderea internaţionalismului, ca dogmă şi tactică politică—vor dispare îndată ce muncitorii industriali vor simţi mai puternic necesitatea *asociaţiunii profesionale* şi vor urma o *politică economică*, potrivită intereselor ridicării clasei lor, în marginile impuse de desvoltarea acestei ţări şi acestui neam.

Semnele unei îndreptări în această direcţiune au şi apărut. Intr'un articol de fond, scris în preajma congresului sindical, de dr. O. Călin, în „Romînia Muncitoare" No. 108 din 22 Decembrie 1913, se spune precis că: „la noi s'a înrădăcinat răul obiceiu de a socoti sindicatele mai mult drept nişte organe de luminare a muncitorilor şi de creiare de socialişti, decît—*cum s'ar fi cuvenit şi cum ele sînt pretutindeni*—drept nişte organizaţiuni de acţiune comună, de luptă împotriva îmbunătăţirii imediate şi zilnice a stării lucrurilor şi de ajutorare".

Faptul că „sindicatele îşi duceau o viaţă mai activă în perioade de grea cumpănă pentru muncitori, cînd cuvîntările înflăcărate ale oratorilor găseau răsunet mai puternic în sufletele lor necăjite, pentru a intra în inactivitate, în lîncezeală, în perioadele mult mai lungi şi mai dese de viaţă liniştită"—pare a fi convins pe sindicaliştii noştri că „va trebui cel puţin de aci înainte să servească muncitorilor altceva decît vorbe şi discursuri frumoase", să facă aşa ca „sindicatul să devină pentru ei o

necesitate, ca el să-i servească în cît mai multe împrejurări ale vieţii".

Scăderea numărului muncitorilor sindicaţi dela 9708 în 1912, la 5189 în 1913, a fost o indicaţie că sindicatul va lîncezi şi va pieri dacă nu se va transforma în asociaţiune profesională *).

Astfel pare că s'a recunoscut calea viitorului, aşa cum se desprinde din evoluţia urmată aproape pretutindeni.

Este sigur că prin atitudinea ce o ia faţă de clasa muncitorească, prin legislaţia muncii, Statul poate să întîrzie sau să grăbească această evoluţie. O atitudine ce asigură prosperarea clasei muncitoreşti, nu numai susţinerea ei la nevoe prin asigurările sociale, ci şi întărirea ei, prin legislaţia de ocrotire a muncii şi prin dreptul de asociaţie,—este o stavilă faţă de orice mişcare revoluţionară pentrucă dă putinţa muncitorimii ca, prin organizarea ei în asociaţii profesionale, să-şi întărească poziţiunea faţă de clasa patronală, chezăşuindu-şi libertatea de fapt a contractului de muncă, după cum o atitudine contrară este un stimulent al mişcărilor revoluţionare.

Pentru fixarea atitudinii Statului faţă de clasa muncitorească, este nevoe să se cerceteze toate problemele dreptului muncii. Acestea alcătuesc complexul de probleme privitoare la contractul de muncă: unele în legătură cu conţinutul lui—durata, felul muncii şi salariul—şi celelalte cu forma lui—încheierea şi desfacerea.

In rîndurile ce urmează se va încerca să se cerceteze o latură a problemei, ce priveşte forma contractului de muncă—încheierea lui, şi, intr'o oarecare măsură, desfacerea lui. Este vorba de obligaţia impusă de lege muncitorilor să aibă o carte de identitate, şi patronilor să nu primească în lucru nici un muncitor, care nu se află în stăpînirea unui astfel de document oficial. In jurul acestei chestiuni, s'a produs în ţara noastră o agitaţie neîntreruptă dela punerea în aplicare a Legii Meseriilor din 25 Ianuarie 1912, care introduce această instituţiune, ceia ce îndeamnă şi mai mult la o cercetare, care să încerce o lămurire, în afară de orice alte preocupări.

Cărţile de identitate pentru muncitori sînt documente, liberate de autorităţi, care cuprind deslușiri asupra raporturilor de muncă, pe care le-a avut dearîndul un muncitor şi sînt condiţiunea sine qua non pen-

---

*) In raportul comisiunii generale a sindicatelor către al 5-lea congres al organizaţiilor sindicale, ce s'a ţinut la Ploeşti dela 5—7 Ianuarie 1914, găsim o confirmare a acestei afirmaţiuni.

„O confuziune se face între mişcarea organizaţiunilor sindicale şi chestiunile politice. Congresul va trebui să hotărască încă odată că mişcarea economică a organizaţiunilor sindicale trebue să rămînă numai pe tărîmul economic. Graţie acestei confuziuni am asistat la cîteva eşiri sindicaliste-anarhice-revoluţionare, care au adus neplăceri organizaţiilor şi pe viitor trebue să se stabilească că mişcarea din ţară e o organizaţie sindicală economică, disciplinată şi uniformă, care nu are tendinţe mai mult sau mai puţin neîndestul de cugetate, care mişcare nu se lasă influenţată de acele spirite, care voesc să facă totul, şi în practică au numai rezultate negative".

truca un muncitor să poată fi primit în lucru. Ele cuprind de obicei informaţiuni despre numele, vîrsta, naţionalitatea şi religiunea posesorului, care sînt trecute subt controlul autorităţii. Muncitorii trebue să predea patronului la intrare în lucru aceste cărţi de identitate, în care patronul este obligat să însemneze data începerii lucrului, felul ocupaţiunii şi data plecării muncitorului, cînd trebue să i-o înnapoeze.

Din această simplă definiţiune se desprinde constatarea că această instituţiune este o mărginire a dreptului libertăţii muncii, a cărei obîrşie este în trecut.

Ca să nu ne coborim prea mult în vremea breslelor, în care dreptul de a munci era legat de dovada capacităţii profesionale, cu toate celelalte îngrădiri ale ei, amintim numai că în *Germania* încă în anul 1731 se introdusese printr'o lege imperială aşa zisele „Kundschaften", care se deosebesc de instituţia cărţilor de identitate doar prin aceia că erau certificate de purtare, ce trebuiau date calfelor. În aceste „Kundschaften", pe care le luau cu ele calfele în călătoria lor dintr'un oraş în altul, înainte să poată trece examenul de meşter, nu se arată numai timpul cît au stat într'o localitate sau alta, ci şi cum s'au purtat, după certificatul dat de meşterul la care lucraseră.

Către sfîrşitul veacului al XVIII-lea, Prusia consfinţi în legiuirile sale această instituţiune din vremea breslelor. În acelaşi timp—ceia ce este important—introduse *certificate de concediare* pentru muncitorii din fabrici, oprind pe patroni să ia în lucru muncitori, care lucraseră înnainte într'o altă fabrică, fără ca să prezinte un certificat de concediare dela fostul patron.

Curînd după aceia, la începutul veacului al XIX-lea, „Kundschaft"-urile fură înlocuite cu *cărţile de călătorie* (Wanderbücher), în care se trecea întreaga călătorie a calfelor. Lucru vrednic să se ia în seamă este că *muncitorii din fabrici erau scutiţi de aceste cărţi de călătorie* şi *în 1845 nu se mai cereau nici calfelor de meseriaşi*, atît unii cît şi ceilalţi fiind însă îndreptăţiţi să ceară dela patroni certificate asupra felului şi timpului în care au lucrat la ei.

Codul industrial german din anul 1869 hotărî în § 113 că: „Îndatorirea legală de a avea cărţi de lucru este desfiinţată". Se lăsă însă această îndatorire lucrătorilor tineri, până la vîrsta de 16 ani, şi mai tîrziu, în anul 1878, vîrsta se urcă până la 21 ani. Guvernul era pentru vîrsta de 18 ani, cînd încetează de obiceiu ucenicia, şi situaţia lucrătorului ia un alt caracter, Reichstag-ul hotărî vîrsta de 21 ani pentru a mulţumi cel puţin astfel doleanţa făcută de patronii meseriaşi.

După anul 1869, cînd codul industrial statornici această stare de lucruri, meseriaşii începură a se mişca în vederea introducerii cărţilor de lucru, votînd numeroase moţiuni şi înnaintînd petiţiuni Reichstagului care trecea însă îndată după cetirea lor la ordinea de zi.

În definitiv, patronii meseriaşi se plîngeau că lucrătorii fug dela lucru şi că patronii iau în lucru oameni fără nici o legitimaţie. Chiar

dacă Sîmbăta patronul plăteşte lucrătorului ceva peste salarul cuvenit ca să-l aibă săptămîna viitoare, nu poate fi sigur că-l va avea. Asupra obiecţiunii ridicate de muncitorime, cum că cartea de lucru impusă de patron lucrătorului „îi leagă greutăţi de mîni şi picioare", se trecea cu uşurinţă, atrăgîndu-se luarea aminte asupra educaţiei morale ce s'ar face cu ajutorul cărţilor de lucru tinerilor lucrători şi asupra folosului acestor cărţi de lucru în călătorie, în care timp este nevoe ca lucrătorii să aibă o dovadă a împlinirii datoriei.

De aceia, patronii propuneau ca fiecare lucrător industrial să aibă cîte o astfel de legitimaţie, în care fiecare patron să fie ţinut să treacă data intrării şi eşirii din lucru, şi patronul, care va întrebuinţa vre-un lucrător fără o astfel de legitimaţie în regulă, să fie făcut solidar pentru paguba adusă de lucrător fostului său patron prin ruperea contractului de muncă. Înşişi delegaţii guvernului imperial se declarară contra acestor feluri de propuneri, care nici nu veniră în discuţia „Reichstag"-ului.

Nici după introducerea cărţilor de lucru pentru lucrătorii tineri până la vîrsta de 21 de ani, agitaţia meseriaşilor patroni nu conteni. Însă dacă Reichstagul adoptase această instituţie pentru a face ca în timpul uceniciei, tinerii să fie legaţi mai strîns de patronii lor, îngreuind ruperea contractului şi întărind astfel puterea părintească a patronilor, el nu putea să reintroducă o instituţie învechită pe care o socotea fără folos, lucru ce ar fi dat prilej la mişcări muncitoreşti zadarnice. Înşişi conservatorii, care simpatizaseră un timp cu ideia reintroducerii acestei instituţii, au părăsit-o, astfel încît chestiunea este astăzi închisă.

Este interesant de ştiut că ţara în care a existat un timp îndelungat instituţiunea cărţilor de lucrători (livrets d'ouvrier) este *Franţa*.

Desfiinţată în anul 1791, odată cu breslele, ea a fost reînfiinţată prin legea fabricilor şi atelierelor din 1803, în urma plîngerilor patronilor că n'aveau nici un mijloc să constringă pe lucrători să-şi îndeplinească angajamentele. Fiecare muncitor trebuia, sub pedeapsă de amendă sau închisoare de una până la cinci zile, să aibă o carte de lucrător, pe care era dator să o dea patronului, cînd intra în lucru. Această carte de lucrător, liberată de comisarul de poliţie sau de primar, conţinea pe prima faţă sigiliul comunal, numele, vîrsta şi locul de naştere, semnalmentele lucrătorului, profesiunea şi numele patronului său. Îndată ce intra la un patron, acesta era dator să-i însemne ziua cînd a început să lucreze. Dacă pleca lucrătorul dintr'o localitate, el trebuia să ceară primarului să-i certifice plecarea şi să arăte localitatea unde pleacă sau chiar şi numele patronului la care se duce în lucru. Patronul era dator să însemne în cartea de lucru data plecării lucrătorului. În cartea de lucru se mai treceau avansurile primite dela patron. Nici un patron nu putea, subt pedeapsă de amendă, să primească un lucrător dacă nu-i prezinta cartea în regulă *).

*) Paul Pic: Traité de législation industrielle (1912) p. 972 şi urm.

Tendința acestei legi, observă cu drept cuvînt Prof. W. Stieda, dela Universitatea din Leipzig, era să lege pe lucrător de atelierul în care fusese primit, ceia ce a făcut să se spună că: *„il attachait l'artisan à la glèbe industrielle"*. In deosebi, rămînea la bunul plac al patronului să lase sau nu să plece lucrătorul dator. Patronul putea să țină lucrătorul până cînd acesta îi plătea toate datoriile, dar putea și să-i dea drumul, cînd îi venia la socoteală, de oarece avea siguranța că-și va încasa datoria din salariul ce-l va avea la alt patron, acesta fiind îndatorat a face reținerile.

Cu toate încercările făcute, ca prin modificări de tot felul instituția cărților de lucrător să se generalizeze și să se facă mai mulțumitoare pentru lucrători, ea căzu în curind în desuetudine; totuși rămase în ființă—de formă—și în 1881; deputatul *Dantresme* propuse în Cameră desființarea ei, pe motiv că era în contrazicere cu principiile de dreptate, egalitate și libertate a muncii. După lungi discuții între Cameră și Senat—maturul corp ținînd a se păstra cartea de lucrător în chip facultativ—proectul, care prevedea desființarea acestei instituțiuni, fu votat în anul 1889. De atunci nu mai există în Franța cărți de lucrător care au fost înlocuite prin certificatele, pe care lucrătorii sînt în drept să le ceară dela patroni *).

Instituția cărților de lucrător a însemnat după *Paul Pic* o derogare dela dreptul comun, din trei puncte de vedere:

1) Intrucît impunea patronului îndatorirea să se încredințeze că plecarea lucrătorului dela vechiul patron s'a făcut în regulă, cerîndu-i în acest scop să-i prezinte cartea de lucrător, cîtă vreme după dreptul comun se poate contracta în libertate cu un al treilea, fără să se țină samă de faptul dacă aceasta ar împiedeca îndeplinirea unui contract, încheiat înnainte, cu altcineva;

2) Intrucît ea hărăzia patronului un drept de constrîngere asupra lucrătorului, pentru a-l sili să-și îndeplinească angajamentele, prin aceia că nu-i dădea înapoi cartea de lucrător certificată în regulă, astfel că nu se putea tocmi aiurea, ceia ce era o gravă abatere dela principiul că obligațiunile nu pot fi executate pe calea constrîngerii;

3) Intrucît ea asigura indirect patronului un privilegiu pentru înapoierea avansurilor făcute lucrătorilor. **)

Astăzi instituția cărților de lucrător mai există numai în Austria, Ungaria, Rusia și Rominia.

In *Austria*, o lege din 8 Martie 1885 prevede că toți muncitorii trebue să aibă cîte o legitimație, care este numită „carte de lucrător" și că patronii nu pot primi în lucru nici un muncitor fără această carte (§ 79 din Gewerbeordnung).

Aceste „cărți de lucrător" trebuesc să fie luate în păstrare de către patron (§ 80 c.), care este dator să le înapoieze la desfacerea în re-

*) Vezi Art. Arbeitsbücher in Hdwb. d. St. Vol. I. p. 917—918.
**) Paul Pic op. cit., p. 972 | 73.

gulă a contractului de muncă, după ce va fi complectat datele privitoare la intrarea și eșirea din lucru.

Aceste „cărți de lucru" servesc muncitorilor, în Austria, și ca documente de călătorie, chiar în străinătate, înlocuind pașaportul, în care scop trebue să se arate în ele țara unde voește să călătorească muncitorul și timpul valabilității lor, precum și semnalmentele posesorului.

Pentru călătorii în interiorul țării, se pune pe „cartea de lucru" formula:

„Valabil ca document de legitimație pentru călătorii în interiorul statului imperial austriac pe timp de un an". *)

„Cărțile de lucru" se emit de către autoritatea comunală din localitatea unde locuește solicitatorul.

Din rapoartele inspectorilor industriali s'a văzut că deseori se întîmplă că autoritățile comunale să nu aibă la timp formularele necesare, ceia ce aduce aminare în emiterea „cărților de lucru" și împiedică pe lucrător să între la lucru, păgubindu-l, întrucît îi lipsește de cîștigul muncii sale **)

In afară de aceasta, cu toate că este oprit să se treacă în „cartea de lucru" însemnări, care ar caracteriza într'un fel sau altul pe muncitori, s'au descoperit rind pe rind o sumă de însemnări de această natură. Astfel, unii scriau „concediat pe loc", unii „concediat la 1 Mai", iar alții făceau îndreptări cu cerneală roșie.

Așa se face că în Austria se discută de multă vreme înlăturarea acestei instituțiuni. S'au depus în acest scop mai multe proecte în Parlament și o comisiune parlamentară pentru politică socială a fost însărcinată cu studiarea chestiunii.

Motivarea adusă în sprijinul înlăturării „cărților de lucru" este că această instituție s'a desființat pretutindeni unde a existat și nu este nici un temeiu să se mai mențină în Austria, de oarece este un fapt dovedit că organizațiunile patronale folosesc „cărțile de lucru" pentru a păgubi pe muncitori. Aceasta merge atît de departe încît organizațiile patronale se pun în legătură cu organizațiile similare din străinătate, ca să împiedice pe muncitor să găsească de lucru în altă țară.

Un alt argument este că instanțele judiciare sînt extraordinar de încărcate cu procese privitoare la „cărțile de lucru".

De altminteri, înlăturarea „cărților de lucru" nu este numai în interesul muncitorilor, ci și în al patronilor, pentru care mînuirea lor înseamnă o sarcină, așa încît numai patronii meseriași mai țin astăzi morțiș la menținerea lor.

Guvernul austriac s'a arătat favorabil—în principiu—înlăturării „cărților de lucru", însă cu următoarele condițiuni:

*) Gewerbe-Ordnung ed. Dr. von Komorzynski (1909) 1 Teil pg. 608.
**) Ibidem, pag. 605.

1) Păstrarea „cărţilor de lucru" pentru lucrătorii tineri, până la majorat.

2) Introducerea obligatorie a certificatelor, care până astăzi se dau facultativ, în industria minieră.

3) Introducerea unui alt document ca legitimaţie în locul „cărţii de lucru".

De aceia, comisiunea parlamentară pentru politica socială a socotit că instituţia aceasta trebue numai „reformată şi modernizată" prin înlocuirea „cărţii de lucru" printr'o altă legitimaţie a muncitorilor *).

In acest sens Camera Deputaţilor, recunoscînd neajunsurile acestei instituţii, a exprimat dorinţa ca guvernul să prezinte un proect de lege pentru înlocuirea „cărţilor de lucru" ale muncitorilor majori printr'o altă formă de legitimaţie mai potrivită **).

In *Romînia* cărţile de identitate pentru muncitori au fost introduse prin legea meseriilor din 1912 ***).

Intradevăr, art. 19 al legii meseriilor prevede că „toţi acei întrebuinţaţi în fabrici şi ateliere ca lucrători nemeseriaşi sau muncitori, vor trebui să aibă o carte de identitate liberată de patron, care şi-o va procura dela corporaţia judeţului". Taxa pentru dobîndirea unei astfel de cărţi de identitate este de un leu. Această carte de identitate poate fi cerută de patron spre păstrare, şi muncitorul este ţinut să i-o dea. In această carte, patronul este dator să însemneze timpul cît şi cînd a lucrat muncitorul la el. Nici un patron nu va primi în lucru vre-un muncitor, care nu-i va prezenta cartea de identitate, în care este certificat în regulă, de către fostul patron, timpul cît a lucrat mai înainte la el.

Dacă muncitorul n'a avut de lucru, trebue să se arate în cartea sa de identitate, de către preşedintele breslei, pe temeiul mărturiei a trei membri din breaslă, timpul cît n'a lucrat.

Este interzis să se facă în cărţi observaţii, indicări de hotărîri judecătoreşti sau orice alte semne. In acest caz cartea se va preschimba.

Impotriva contravenţiunilor se prevăd amenzi până la 200 lei, care pot fi îndoite în caz de recidivă.

Cărţile de identitate pentru muncitori sînt, *în formă*, similare cărţilor de calfă şi meşter. Comun tuturor acestora este faptul că numai cei aflaţi în posesiunea lor pot să-şi îndeplinească profesiunea.

In special între cărţile de identitate ale muncitorilor fără pregătire de meşteşug şi cărţile de calfă sau lucrător, este asămănare numai întrucît nici muncitorul şi nici calfa sau lucrătorul nu pot fi primiţi în

*) Soziale Rundschau, an XIII No. 3 pag. 87 [87.
**) S. R. an XIV No. 5 pag. 181 şi No. 7 pag. 227.
***) Proectul de lege pentru contractul muncii al fostului Ministru de Industrie şi Comerţ M. G. Orleanu prevede în art. 17 această instituţiune.

lucru, dacă nu sînt în stăpînirea acestor cărţi şi dacă patronul, la care au fost în lucru, n'a certificat timpul intrării şi eşirii lor din lucru. Altminteri, cărţile de identitate se deosebesc de cărţile de calfă sau de lucrător, întrucît acestea alcătuesc o dovadă a capacităţii tehnice ale posesorilor pe cînd cele dintâi se mărginesc numai la o dovadă asupra identităţii lor. Nu intră în cadrul acestui articol chestiunea dovezilor de capacitate, al căror scop este să chezăşuească educaţia tehnică a meseriaşilor şi să mărginească concurenţa numai între meseriaşii, care pot face dovada capacităţii lor de meşteri; de aceia, nu vom discuta aici eficacitatea acestei instituţiuni. Intrucît însă există asemănarea amintită între cărţile de identitate pentru muncitori şi cărţile de calfă, discuţia asupra celor dintâi—care face obiectul acestui articol—cuprinde şi pe cele din urmă.

Muncitorii organizaţi în sindicate au respins dela început introducerea acestor cărţi de identitate pe care le numesc în batjocură „condicuţe", cerînd ca „muncitorimea să fie scutită de ruşinea ca în secolul al XX-lea să fie legată de patron ca în timpul robiei medievale".

Lăsînd la o parte forma acestei afirmaţiuni, este drept că instituţiunea cărţilor de identitate are foarte multe şi însemnate neajunsuri pentru muncitori şi chiar pentru patroni.

Neajunsurile pentru muncitori se pot rezuma astfel:

Cărţile de identitate însemnează o restrîngere de fapt a libertăţii muncii. Muncitorul intrînd în lucru trebue să capete dela patron o carte de identitate, pentru care plăteşte un leu în folosul corporaţiei. Dacă vrea să plece dela patron, trebue să aştepte ca acesta să-i dea înapoi cartea, în care certifică timpul de cînd şi până cînd a lucrat. Adesea patronul îi va spune să vie adouazi că n'are timp să i-o caute şi să facă însemnările necesare. Muncitorul va pierde astfel timp până s'o capete înapoi. El va prefera să plece fără ca şi să se ducă la alt patron, să spună un neadevăr cum că n'a mai lucrat până acum, sau că şi-a pierdut-o şi va căpăta o altă carte de identitate, plătind din nou un leu.

Aceasta în timp normal, cînd muncitorul se află în bune raporturi cu patronul. Cînd muncitorul va avea vre-o neînţelegere cu patronul, el va trebui să plece fără carte de identitate şi va începe istoria dela capăt. Nu mai vorbim de cazul unei greve cînd, dacă nu se va ajunge la o înţelegere şi muncitorul va trebui să-şi caute aiurea de lucru, el se va duce iarăşi fără carte de identitate, va spune din nou un neadevăr, cum că n'a mai lucrat—neadevăr căruia patronul, care va avea nevoe de braţe îi va da crezare—, va plăti un leu şi va căpăta o altă carte de identitate.

Dar încă în cazul lipsei de lucru, în care muncitorul, pentru a dovedi aceasta, trebue să se ducă la preşedintele breslei şi să caute trei martori, pe temeiul mărturiei cărora preşedintele breslei să certifice în cartea sa lucrul acesta, altminteri lucrătorul neputînd să intre în lucru aiurea?

Să admitem însă că în multe cazuri lucrurile se vor petrece în

mod normal, că muncitorii vor intra fără nici o greutate în stăpînirea cărţilor de identitate la părăsirea lucrului. Faptul certificării timpului cît au stat în lucru la fiecare patron, poate constitui pentru ei un certificat defavorabil, întrucît o schimbare prea deasă a patronului, care în anumite împrejurări este fatală, nu poate fi o recomandaţiune faţă de un alt patron.

În sfîrşit, la aceasta se mai adaogă însemnările, care cu toată ameninţarea sub pedeapsă, se vor putea face într'o formă sau alta—culoarea cernelei!—pentru a caracteriza în chip neprielnic anumiţi muncitori, fără ca să se poată aplica vr'o pedeapsă, însemnări care vor face pe muncitor să-şi găsească mai greu de lucru.

Aceste cărţi de identitate pentru muncitori constitue în acelaşi timp o îngreuiare a patronilor, întrucît aceştia trebuesc să se încredinţeze la primirea fiecărui muncitor că plecarea lui s'a făcut în regulă. Dacă muncitorul n'are carte de identitate, patronul, încrezîndu-se în afirmarea lui, cum că n'a avut până atunci sau a pierdut-o, este ţinut să-i procure alta dela corporaţie, şi să comunice numele aceluia căruia a dat-o, ceia ce în întreprinderile, în care fluctuaţiunea muncitorilor este mare, este o stînjenire în mersul afacerilor.

În sfîrşit, faptul că patronul cere muncitorului o astfel de carte de identitate, înăspreşte raporturile dintre ei, pentrucă face pe muncitor bănuitor şi-l înstrăinează de ideia de Stat, întrucît el vede în aceste acte, o armă pusă de Stat în mîna patronilor contra sa, şi din această credinţă nu poate fi clintit.

Nu ştim ce folos se poate aştepta dela instituţia cărţilor de identitate pentru muncitori. Patronul, care se interesează de identitatea muncitorului, o face mai ales pentru a-şi da seamă de capacitatea lui. Însă despre aceasta nu se poate informa din cartea de identitate, în care nu se află decît timpul cît şi unde a lucrat. Pentru aceasta el cere de obiceiu muncitorului un certificat. Astfel de certificate sînt astăzi liberate de patroni, la cererea muncitorilor, şi acestea le sînt cu adevărat folositoare. Cărţile de identitate rămîn faţă de ele pe planul al doilea.

De asemenea, patronul nu poate să se folosească de aceste cărţi de identitate ca o garanţie faţă de muncitor, de oarece acesta, dacă rupe contractul de muncă şi nu-şi îndeplineşte îndatoririle, n'are decît să o facă cu riscul pierderii sumei de un leu, taxa unei noui cărţi, pe care o capătă dela alt patron, care avînd nevoe de braţe dă crezare neadevărului spus de muncitor, cum că şi-a pierdut cartea cea veche, şi-i dă alta. Dacă n'ar face astfel patronul, sau dacă liberarea unor astfel de acte s'ar îngreuia, ar fi expus la şicane acel muncitor, care de fapt şi-a pierdut cartea de identitate, ceia ce ar fi un rău şi mai mare.

Aşa dar, între demoralizarea la care este expusă muncitorimea îndemnată la afirmaţiuni neadevărate, prin uşurinţa cu care patronii care liberează aceste cărţi îi dau crezare, şi între întărîtarea, care ar cuprinde muncitorimea, dacă nu i s'ar da crezare şi i s'ar face greutăţi la liberarea cărţilor de identitate—între aceste două extreme, una mai rea decît alta, se află aplicarea acestei instituţiuni vechi în noul drept al muncii din România—instituţiune contra căreia s'au ridicat pretutindeni glasuri autorizate. Savantul economist, profesorul *E. von Philippovich*, dela Universitatea din Viena, spune în lucrarea sa „Volkswirtschaftspolitik" următoarele:

„Astfel de cărţi de identitate sînt respinse pe drept de muncitori. Ele nu pot să-i folosească, ci din contra să-i păgubească, şi aduc cu ele stînjeniri. Ele nu folosesc pentrucă nu cuprind decît ştiri asupra duratei ocupaţiunii, *nu* şi asupra calităţii muncitorului.

„Certificate favorabile poate să-şi procure muncitorul şi în altă formă; ele pot să-i strice, pentrucă oferă prilej la cercetări şi presupuneri asupra motivelor încetării unui contract de muncă de mai înainte, pentrucă pierderea unei cărţi de lucru cauzează neîncredere şi pentrucă uşurează înţelegeri între patroni contra lucrătorilor, proscrieri, însemnări ale lucrătorilor neplăcuţi. Ele fac pe lucrători să-şi piardă timpul cu drumuri zadarnice la autorităţi, fac cu putinţă şicane şi pagubiri pozitive (oprirea, pierderea, însemnarea cărţilor de lucru). Singurul folos ce-l poate avea pentru lucrători, acela al unei dovezi de netăgăduit, a existenţii unui raport de muncă, se poate dobîndi pe alte căi. Cărţile de identitate pentru muncitori sînt numai un mijloc de control poliţienesc, la care nu este supus nici un alt cetăţean" [1]).

Statul are menirea să ocrotească pe cei slabi, faţă de cei tari. Mărginind libertatea contractului de muncă, el nu poate să facă acest act de intervenţionism, decît în folosul muncitorilor, pentru ocrotirea acestora. Prin introducerea cărţilor de identitate, statul a mărginit libertatea contractului muncitorilor, însă *nu* în folosul lor. De aceia muncitorii sînt contra acestei instituţiuni, a cărei unică urmare sigură este să întreţină o atmosferă de agitaţie în clasa muncitorească, lucru care nu poate fi prielnic desvoltării vieţii industriale.

Virgil N. Madgearu

1) Prof. Dr. E. von. Philippovich (Volkswirtschaftspolitik 1905, pag. 194).

Cronica externă

In urma alegerilor franceze

Pentru oricine priveşte evoluţia politică a republicei, care va împlini în curînd al 40-lea an al existenţii sale, ea apare plină de zbuciumări confuze, lipsită de continuitate, zguduită adesea de violente crize.

Explicaţia acestei realităţi trebue căutată nu numai în caracterul viu şi mobil al poporului, dar şi în condiţiile interne ale vieţii sale politice. Sprijinite pe majorităţi de ocazie, în care intrau partide eterogene cu tendinţi şi interese deosebite şi adesea contrare, mult timp guvernele, silite a înclina cînd spre stînga cînd spre dreapta, nu au putut avea decît o existenţă efemeră şi au fost, aproape întotdeauna, incapabile de o politică internă în stil mare, o politică de rezultate pozitive şi rodnice. Profitînd de diviziunea fatală a partidelor republicane, partidele conservatoare s'au putut organiza în linişte şi cu ajutorul clerului şi uneori şi a armatei ele au căutat să exploateze în folosul lor momentele de criză, punînd nu odată în primejdie însăşi existenţa republicii. Ultima mare criză de acest fel a fost afacerea Dreyfus. Ea a adus desigur un mare serviciu republicei şi cauzei democratice, căci în faţa pericolului comun toate forţele stîngei s'au coalizat împreună. Faimosul bloc atît de detestat de dreapta reacţionară a reuşit să dea pentru întâia oară republicei guverne puternice şi de o lungă durată ca acele ale lui Waldeck Rousseau şi Combes şi să realizeze, desigur în focul luptei cu un inevitabil fanatism sectar, separarea bisericii de stat, caşi alte importante reforme sociale.

Sub guvernul Clémenceau, blocul s'a desfăcut, dar guvernul a fost destul de tare pentru a urma o politică consecventă, independentă de orice concurs al dreptei.

Sub succesorul acestuia, Briand, au început concesiile faţă de dreapta

catolică în chestii de şcoală şi atitudinea ministrului, în conflictele care au avut loc în acest timp între clasa muncitoare şi burghezie, a făcut pe mulţi conservatori să vadă, în acest bărbat de stat, pe omul tare, care ar putea odată să ţie piept cu tărie valului revoluţionar. Suspect radicalilor, Briand a fost nevoit să se retragă, şi sub guvernul Monis şi mai ales Caillaux aceştia au căutat să reînvie politica blocului şi să păşească înainte pe calea reformelor sociale. Impozitul pe venit a fost votat de Cameră, dar guvernul nu s'a putut menţinea din cauza atitudinii sale în politica externă în timpul afacerii Marocului.

Sub presiunea grea a momentului, Poincaré a reuşit să grupeze cîteva din personalităţile de marcă ale republicei şi să formeze un guvern naţional de un incontestabil prestigiu. Sprijinit de republicanii moderaţi, acest guvern a avut şi sprijinul radicalilor care aveau în minister pe Léon Bourgeois. Atitudinea socialiştilor şi a dreptei reacţionare faţă de el nu a fost prea ostilă, de oarece aceste partide sperau că guvernul Poincaré va realiza un punct esenţial din programul lor, reprezentarea proporţională, combătută cu tărie de cea mai mare parte din radicali.

Alegerea de preşedinte a lui Poincaré, alegere datorită grupărilor moderate şi în parte şi dreptei, care s'a făcut împotriva dorinţii majorităţii partidului radical, a pus un sfîrşit concentrării republicane şi vieţii guvernului naţional. Şeful noului cabinet, Briand, a fost repede răsturnat de majoritatea radicală a senatului pe chestia reprezentării proporţionale. Guvernul Barthou, care i-a succedat, a urmat direcţia politică a lui Briand făcînd noi concesii clericalismului. Gazetele dreptei susţineau pe faţă guvernul Barthou şi acest sprijin a crescut încă, cînd—faţă de înarmările enorme ale Germaniei,—guvernul s'a hotărît să vie cu legea serviciului militar de trei ani. Partidul radical socialist nemulţămit s'a hotărît atunci să ia o puternică ofensivă împotriva guvernului. In congresul dela Pau el a ales ca şef în locul bătrînului Combes pe Joseph Caillaux şi a stabilit un program de luptă în fruntea căruia sta apărarea şcolii laice împotriva clericalismului şi mai ales realizarea impozitului pe venit.

Cu toată opoziţia socialiştilor şi a unei părţi a partidului radical, guvernul Barthou a putut trece în Cameră faimoasa lege a apărării naţionale, prin care se revinea iar la serviciul militar de trei ani. Dar aplicarea acestei legi necesita mari cheltueli şi budgetul republicei se prezinta cu un deficit de 800 milioane. In discuţia care a urmat asupra chipului cum trebuiau acoperite cheltuelile necesare şi anume în chestia impozitului pe rentă, împotriva căruia se manifestase, guvernul Barthou a fost pus în minoritate de o majoritate radicală şi socialistă.

In zadar a căutat preşedintele republicei să însărcineze cu formarea cabinetului o personalitate aparţinînd unei grupări moderate care să continue direcţia politică a guvernelor Briand şi Barthou. Partidul radical socialist, cel mai numeros în Cameră, a refuzat hotărît concursul său

unei asemenea combinații și în cele din urmă Poincaré s'a văzut constrîns să se adreseze senatorului radical Gaston Doumergue, unul din locotenenții și amicii fideli ai lui Clémenceau. Acesta a format un guvern alcătuit în cea mai mare parte din radicali. Afară de socialistul independent Viviani, una din figurile cele mai distinse ale parlamentului care a luat portofoliul instrucției, personalitatea cea mai pregnantă și șeful real al guvernului era ministrul de finanțe Caillaux.

Dacă noul guvern, care avea în programul său impozitul pe venit și apărarea școlii laice, a fost favorabil primit de socialiști, el a întîlnit dela început din partea dreptei reacționare, cași din aceia a partidelor moderate cea mai înverșunată ostilitate. Impotriva sa Briand împreună cu Barthou și Millerand au format o nouă grupare politică „La Fédération des gauches", grupare alcătuită din democrații stingei (republicani moderați de nuanța Deschanel, Poincaré), radicali și radicali-socialiști independenți, care nu au aderat la programul dela Pau. Atăcînd cu violență pe „plutocratul demagog" Caillaux, și politica radicală, în discursul său dela St.-Etienne, Briand a formulat programul noii grupări: revenirea necondiționată la serviciul militar de 3 ani; o reformă a impozitelor, dar treptată și moderată, în orice caz un impozit pe venit fără declarație controlată și fără inchiziție fiscală; în privința chestiei religioase și a celei școlare o politică liberală și liniștită, „une politique d'apaisement et de détente". Program care, afară de primul punct, nu poate apărea tocmai clar pentru spiritul francez, înclinat spre precizie și distincții tranșate. Mai suspectă însă decît programul noii grupări era pentru puritanii republicei și ai democrației, personalitatea șefilor ei. Din punct de vedere al loialismului republican, trecutul și evoluția lor politică nu e de natură a justifica o prea mare încredere în ei, ci ea poate da naștere mai degrabă la mari îndoeli. Aristide Briand, unul din cele mai frumoase talente politice ale epocii noastre, orator captivant prin elocvența lui seducătoare și sinuoasă, a debutat în tinerețe în aventura bulangistă, pentru a intra apoi în extrema stingă a partidului socialist ca partizan al grevei generale și apostol al sindicalismului. Raportor în parlament a legii separării bisericii de stat, autor principal al ei ca ministru în cabinetul Combes, el a devenit mai tîrziu ca șef de guvern favoritul și speranța partidelor reacționare. Millerand, viguros și neobosit muncitor, primul socialist care a intrat într'un guvern burghez spre spaima și scandalul dreptei pentru a deveni mai tîrziu în timpul guvernului Poincaré, ministrul de războiu reorganizator al armatei, atît de sărbătorit de aceiași dreaptă. Barthou, abil și energic, debutînd ca ministru de interne „à poigne" în cabinetul reacționar Méline, scos din circulație în timpul afacerii Dreyfus, reapărînd din nou de data aceasta ca radical în cabinetul Clémenceau, pentru a naviga mai tîrziu iarăși spre apele dreptei.

In privința recrutării partizanilor cași a tacticei de luptă nu pare a fi o înțelegere deplină între acești șefi. Pe cînd Briand, cu supleța lui cunoscută, îndoindu-se asupra rezultatului final al întreprinderii începute, caută să-și menajeze o eventuală retragere netăind orice punte de trecere între grupul său și partidul radical și pare a se sfii de o colaborare fățișă cu dreapta reacționară, Barthou și Millerand par a nu avea aceleași scrupule în această privință.

Cum era de așteptat, gazetele reacționare în frunte cu „Echo de Paris" și „Figaro" au salutat cu entusiasm formarea „noului partid național" menit să scape Franța din ghiarele unui guvern „de anarhie și revoluție".

Ele s'au năpustit cu o furie extraordinară mai cu samă împotriva ministrului de finanțe Caillaux, asupra vieții lui publice și private. Personalitatea șefului partidului radical, om foarte bogat, amestecat în multe afaceri financiare, nu e desigur inatacabilă, dar mobilul profund al atacurilor dreptei și a partidelor moderate împotriva sa trebue căutat în altă parte.

Aceste partide vedeau în Caillaux pe bărbatul politic hotărît și tenace, pe autorul legii impozitului pe venit, pe omul care era în stare să facă din această revendicare esențială a democrației o realitate. Ori se știe că impozitul pe venit, singurul sistem fiscal care corespunde cerințelor de dreptate și aspirațiilor etice ale epocii noastre, de mai mulți ani realizat în Anglia, și în parte în Germania cu ocazia cheltuelilor pentru noile înarmări, a stîrnit totdeauna în burghezia franceză, conservatoare și rutinară, o invincibilă rezistență. Cu un teribil egoism de clasă, ea a apărat totdeauna cu disperare sistemul fiscal atît de archaic și de injust al republicei și această ultimă citadelă reacționară a rezistat până acum asalturilor repetate ale democrației. Și cu cît s'apropiau alegerile, cu atît înverșunarea dreptei creștea, căci se știa că impozitul pe venit va fi stindardul de luptă a partidelor stingei. Nu voiu insista asupra atentatului d-nei Caillaux, asupra morții tragice a lui Gaston Calmette, asupra reînvierii afacerii Rochette, asupra procesului-verbal al procurorului Fabre și a activității comisiei de judecată instituită de Cameră în această privință.

Pentru oricine consideră asemenea lucruri din punct de vedere obiectiv și dela o relativă distanță, cazul d-nei Caillaux nu e mai mult decît un senzațional fapt divers, explicabil prin cauze sentimentale și în privința căruia justiția își va spune cuvîntul. Afacerea Rochette din care mulți au căutat să facă o a doua afacere Panama, e departe de a avea importanța care i s'a dat.

Constituționala monarhie a Angliei cu afacerea Marconi și Imperiul german cu afacerea Krupp nu au nimic de invidiat republicei în această privință. Comisia de judecată prezidată de Jaurès a procedat cu înțelepciune și imparțialitate. Ea a stabilit că onorabilitatea personală a miniștrilor acuzați nu poate fi pusă la îndoială. A regretat însă în același timp presiunea puterii executive asupra magistraturii, ca și amestecul prea des al politicii în afaceri.

Fapte de asemenea natură nu pot desigur ridica prestigiul moral al republicei și acel al partidului radical. E însă un act de naiv simplism să le exagerăm mărimea și să le judecăm numai din punctul de vedere al eticei absolute.

Explicația lor nu trebue căutată numai în instituții și în regimul de guvernămînt, cum fac de obiceiu toți adversarii republicei, ci mai de grabă în condițiile eterne ale firei omenești și în starea generală a moravurilor. Vechiul regim, Franța bancherilor din timpul lui Ludovic Filip, cași acea a lui Napoleon al III-lea au cunoscut cu prisosință asemenea fapte. Pe cînd atunci însă ele, sub protecția binevoitoare a stăpînirii, rămîneau neurmărite și ascunse în umbră, sub regimul democratic și liberal al republicei, odată descoperite, toată lumina zilei e proiectată asupra lor și în fața opiniei publice a unei întregi națiuni responsabilitățile sînt stabilite cu claritate.

E ușor de înțeles cît de binevenite au fost ultimele evenimente pentru dreapta reacționară și cît au fost de exploatate în timpul campaniei electorale de presa sa atît de puternică și de răspîndită.

Republica „cette République de Jo et de M-me Jo", „la gueuse sanglante" a fost cu prisosință tîrîtă în noroi și cetățenii Parisului, acești „frondeuri" care totdeauna trimit în parlament numai reprezentanți ai partidelor extreme, au putut citi placardele prin care „Le monseigneur duc d'Orléans" cași prințul Victor Napoléon se ofereau poporului francez ca să-l salveze de regimul abject al republicei și să-i facă fericirea sub scutul părintesc al monarhiei și tutela bisericii. Speranțele dreptei reacționare cași a federației lui Briand au fost însă în aceste alegeri profund înșelate.

Toate partidele au luptat independente la primul scrutin. La al II-lea (au fost 250 de balotaje) socialiștii și radicalii unificați s'au aliat aproape pretutindeni, cedînd fiecare din candidații celor două partide în fața celui mai favorizat. Acest acord a fost, ca toate acordurile, denunțat ca monstruos și imoral de candidații federației, care în multe părți au sprijinit pe față candidați clericali și naționaliști. Cei care au cîștigat mai mult din acest acord sînt desigur socialiștii, care pot sărbători în adevăr o mare victorie. Din 74 cîți erau în camera aleasă în 1910, ei vor fi 102 în noua cameră. Radicalii socialiști unificați și-au menținut pozițiile; deasemeni extrema dreaptă reacționară. Cei care au pierdut sînt partidele moderate: progresiștii, stînga republicană și radicalii independenți. Incercarea lui Briand de a învinge partidul radical unificat printr'o concentrare a grupărilor moderate n'a reușit și nimeni nu poate afirma că în urma acestui eșec „federația stîngei" va avea o viață durabilă.

Cum trebue interpretată voința națiunii exprimată prin acest rezultat și care pot fi cunoștințele sale pentru direcția viitoare a politicii franceze? Poporul în marea lui majoritate pare a fi strîns legat de regimul republican democratic și laic și cu hotărîre ostil unei politici de concesii față de clericalismul catolic sau de șovinismul naționalist. După ce a obținut aproape totul în ceia ce privește libertățile politice, el reclamă dela conducătorii săi un pas înainte pe calea reformelor sociale, el cere în primul rînd realizarea reformei fiscale.

In privința orientării politice viitoare un fapt apare înainte de toate clar. Nici un guvern nu va putea trăi în noua cameră împotriva voinței blocului stîngei, format din radicalii socialiști unificați, socialiștii unificați și cei—independenți,—bloc, formînd o majoritate republicană care dispune de aproape 300 de voturi.

In fața acestui bloc compus din două mari partide disciplinate și omogene toate celelalte grupări, chiar dacă ar putea prezenta la un moment dat un front unit, lucru de altfel aproape imposibil, sînt într'o situație vizibilă de inferioritate atît prin forța lor numerică cît și prin eterogenitatea și divergința lor de vederi. Dar o durată a blocului, o colaborare activă a partidului radical socialist cu cel socialist într'o operă de guvernămînt, o a doua ediție a unui guvern Combes, e oare ea posibilă? Partidul socialist francez, ca forță numerică cît și ca organizație, e desigur inferior partidului socialist german, dar situația sa în parlamentul republicei democratice a fost totdeauna alta decît acea a partidului socialist german în Reichstagul imperiului. Pe cînd în puternica monarchie semifeodală, partidul liberal și cel radical, atît de slabe și timide față de drepta reacționară conservatoare și catolică, s'au temut întotdeauna să se compromită în fața acesteia întinzînd mîna extremei stîngi, în Franța partidul radical și cel socialist au dus odinioară o luptă comună și rodnică împotriva forțelor reacționare care amenințau existența republicei. Prin disciplina, prin spiritul său de sacrificiu în fața idealului comun, prin valoarea personală și viața de o noblețe atît de pură a șefilor săi, partidul socialist a avut în trecut și va avea mai mult încă în viitor un ascendent moral și o influență preponderentă asupra partidului radical, mai numeros, dar care guvernînd de atîta vreme nu e lipsit de spiritul de sectă și de acele clientele veroase, care se formează totdeauna în jurul puterii, a intereselor și a ambițiilor personale. In această colaborare partidul socialist poate impregna pe cel radical cu mentalitatea și în mare parte cu programul său. Nu e de mirare că dreapta reacționară vorbește de dictatura viitoare a lui Jaurès și faptul că unele personalități de frunte ale partidului radical, un Bourgeois, un Clémenceau, par a fi alarmate de această dictatură. Ei ar dori mai degrabă, și președintele Poincaré va căuta poate să favorizeze această încercare, o concentrare a tuturor forțelor republicane cuprinzînd: democrații din stînga, radicalii independenți, radicalii socialiști unificați și socialiștii independenți, excluzînd la dreapta progresiștii și la stînga socialiștii. Această concentrare pare puțin probabilă, de oarece deosebirile de program și acelea între personalitățile ce conduc aceste grupări sînt prea mari.

Dacă un asemenea guvern se va realiza, el va fi incapabil de o operă pozitivă şi, în faţa opoziţiei extremei drepte şi a extremei stingi, existenţa lui va fi cu totul precară.

Un guvern răzămat pe un bloc al stingii pare a avea mai mulţi sorţi de izbîndă. Partidul socialist şi cel radical unificat au un punct comun însămnat în programele lor, o serioasă şi largă reformă fiscală.

Aici nimic nu împiedecă colaborarea lor. In privinţa reformei electorale, partidul socialist pare a fi dispus de a renunţa deocamdată la reprezentarea proporţională la care s'a opus cu atita tărie partidul radical.

Chestia mai grea, mai spinoasă, fiindcă domină întreaga politică externă a republicei, chestie care va pune la o grea încercare colaborarea celor două partide— e acea a serviciului militar de 3 ani, la care guvernul Barthou a fost nevoit să revie modificind legea militară a serviciului de doi ani votată în 1905 de blocul radical socialist. Fidel ideilor sale pacifiste şi umanitare, partidul socialist şi o mică parte din cel radical au protestat cu violenţă împotriva acestei legi, care însamnă desigur pentru Franţa un deficit material şi intelectual incontestabil. Primită cu entuziasm de dreapta reacţionară, această lege a fost votată de grosul partidului radical, majoritatea noii camere caşi acea a celei vechi e pentru dînsa, şi voinţa naţiunii în ultimele alegeri s'a exprimat în acelaş senz. Amintindu-şi cuceririle de odinioară şi trecutul ei glorios, Franţa nu se poate resemna cu uşurinţă să abdice pentru totdeauna dela rolul său mondial şi dela situaţia ei de mare putere. Ori acest rol şi această situaţie atîrnă în primul rînd de forţa ei militară şi până ce ceasul fatal şi iremediabil va fi sosit, Franţa pare a fi dispusă să facă în această direcţie ultima sforţare şi ultimul sacrificiu. Şi cine ştie dacă în această pornire nu vorbeşte ceva mai profund decît amorul propriu al unei naţii în decadenţă şi dacă în ea nu se manifestă însuşi instinctul ei de conservare ameninţat?

Guvernul Doumergue—şi orice guvern care ar veni după dînsul nu va putea face altfel—pare a fi dispus în privinţa legii militare la oarecare concesii pentru mai tîrziu. Se va studia posibilitatea unei mai bune organizări a armatei, unei utilizări mai raţionale a rezervelor. Aceste măsuri vor permite poate o reîntoarcere treptată la serviciul de 2 ani. Dar aceste reforme nu se pot improviza, ele nu pot fi decît opera lentă a timpului şi până atunci legea prin care se revine la serviciul de 3 ani va rămînea intangibilă.

Care va fi în această privinţă atitudinea partidului socialist? Va ceda el oare în faţa asprei necesităţi măcar pentru cîtava vreme ceva din intransigenţa şi dogmatismul său? Va face el acest act de înnaltă înţelepciune, pentru a putea realiza ceia ce în acest moment istoric poate fi realizat? E un moment grav pentru dînsul, decisiv poate, căci responsabilitatea unui partid creşte odată cu forţa sa, şi capacitatea de a face operă de guvernămînt e totdeauna piatra lui de încercare.

In orice caz de atitudinea sa şi de tactul politic al şefilor săi atîrnă viitoarea orientare politică a republicei. Dacă şefii partidului socialist nu vor reuşi să stăpînească pretenţiile absolute, elanul utopic şi fanatismul simplist al celor mai mulţi dintre partizani, republica va trece desigur prin crize violente şi partidul radical înspăimîntat de tovarăşii săi va înclina tot mai mult spre dreapta. In acest caz, în loc de a face operă pozitivă şi de a fi realizat măcar o parte din idealul său, partidul socialist va fi compromis atunci pentru mulţi ani mersul înnainte al democraţiei.

O. B.

Cronica judiciară

Femeia avocat

Revistele judiciare publică în ultimele lor numere hotărîrea Inaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, dată de secţiunea I a acestei instanţe în ziua de 14 Ianuarie 1914.

E vorba de dreptul femeii de a practica avocătura.

Şi Inalta Curte respinge recursul făcut şi hotărăşte că în Ţara Romînească, în starea actuală a legii, femeia nu poate fi primită în rîndurile avocaţilor.

Şi hotărîrea este şi juridică; este şi dreaptă.

Orice restălmăcire a textelor, orice încercare de interpretare favorabilă a tăcerii ei, orice pilde invocate din legiuiri străine şi orice argumente aduse în numele libertăţii muncii şi egalităţii sexelor nu pot să o dărîme şi nici să o clintească.

Căci în societatea noastră femeia are o anumită menire şi legile noastre sînt scrise în vederea acestei anumite meniri a femeii.

Şi de aceia în rîndurile codicelor noastre nu vom găsi preocupare de drepturile şi interesele ei, decît acolo unde e firesc ca ea să aibă drepturi şi interese; nu vom găsi prevederea pentru ea a unei vieţi publice şi independente; nu vom găsi impunerea unor sarcini inerente acestei vieţi nepotrivite cu dînsa,—ci numai apărarea drepturilor şi intereselor femeii acolo unde ea e chemată să ocupe un loc de frunte: în familia ei şi în căsnicia ei.

Ori de cîte ori e vorba de întărirea drepturilor femeii în familie, de apărarea intereselor ei în căsnicie, legislaţia noastră ia măsuri ca să fortifice pe unele şi să cruţe pe celelalte şi dă femeii privilegii, pe care nu

le are în alte domenii ale dreptului şi care ajung s'o aducă la deplinătatea de drepturi.

Dar numai cînd e vorba de interesul ei propriu.

Indată ce e vorba de apărarea drepturilor şi intereselor unei alte persoane, legislaţia noastră retrage femeii încrederea în aptitudinile ei, o scoboară pe o treaptă mai jos ca barbatul, îi refuză dreptul de a îngriji de un altul, căci nu are discernămîntul necesar pentru aceasta.

Şi astfel conform art. 383 c. civ. şi *în interesul minorului* i se refuză dreptul de a fi tutoare, dreptul de a face parte din consiliul de familie şi, conform jurisprudenţei şi doctrinei unanime şi tot *în interesul altuia*, nu i se încuviinţează să fie curatoare, administratoare a bunurilor unui absent, sau consiliu judiciar. Se întîmplă ce e drept că în vederea calităţilor sufleteşti ale femeii, calităţi netăgăduite de nimeni, să i se acorde şi unele din aceste drepturi. Amorul matern într'un caz, amorul conjugal într'altul sînt presupuse destul de puternice ca să dea femeii discernămîntul necesar pentru apărarea drepturilor şi intereselor altuia, ca să-i dea limpezimea vederilor, aprecierea justă, energia trebuincioasă—şi se acordă mamei tutela şi soţiei curatela.

Dar îndată ce această prezumţie firească mai înainte de a fi legală e doborîtă prin dovada contrarie, îndată ce iubirea de mamă, iubirea de soţie sînt înfrînte de alte patimi şi, faţă de minor sau faţă de interzis, rămîne numai femeia,—ea e decăzută din acest drept, pe care numai iubirea curată i-l acordase ridicînd-o din inferioritatea ei, ştergînd orice urmă de incapacitate.

E evident că o femee, care după lege nu se poate ocupa de afacerile şi interesele unei rude de aproape, unui frate iubit depildă, nici ca tutoare, nici ca sfetnică în consiliul de familie, nici ca curatoare, nici ca administratoare, nici ca consiliu judiciar,—şi aceasta în interesul acelui frate chiar,—nu ar putea să apere drepturile şi interesele celui dintîiu venit, nu ar putea afla nicăeri discernămîntul necesar, pe care legiuitorul îl presupune numai mumelor şi soţiilor demne de acest nume.

Şi nu vorbim aci de femeia măritată.

In privinţa acesteia incapacitatea e generală, netăgăduită de nimeni; şi codul civil precizează regulele acestei incapacităţi, al cărui scop nu e numai consacrarea autorităţii bărbatului, cap al familiei, ci şi apărarea femeii în contra incapacităţii ei recunoscute şi a lipsei ei de discernămînt, dîndu-i de pildă acţiunea în anularea actelor liber consimţite de dînsa, chiar cînd ele au fost în urmă ratificate de barbat.

O autorizaţie generală emanată dela soţul femeii avocat nu ar putea de sigur fi suficientă. Legea se opune la o astfel de autorizare şi articolul 206 cod. civ. o spune lămurit. Ar fi deci nevoe de autorizaţiuni speciale pentru fiecare cauză şi pentru fiecare instanţă, ba chiar şi pentru anumite acte, ce se prezintă curent în cariera avocăţească. Iar un refuz eventual al soţului ar da naştere la intervenţia justiţiei cu toate

peripețiile și aminările obicinuite la procese, chiar în cazul cînd justiția nu s'ar găsi în fața imposibilității de a dispensa pe soție de consimțimîntul soțului.

Nesiguranță perpetuă pentru client, obligație ridicolă pentru barbat, silit să-și urmeze soția pretutindeni pentru a fi pururea gata să-i dea autorizația necesară complectării capacității ei juridice, imposibilitate în practică, nelegalitate în teorie:—acesta ar fi rezultul firesc al încuviințării acordate femeii măritate de a fi avocat.

Iar dacă ispitită de perspectiva unor ciștiguri adesea iluzorii femeia avocat ar căuta să-și păstreze independența: un celibat perpetuu impus ei prin forța lucrurilor sau o căsnicie alăturea cu legea și contrarie moralei, deși conformă cu natura. Iată la ce ne-ar duce această nouă izbîndă a partizanilor femeii avocat, chiar atuncea cînd s'ar trece și peste spiritul și peste litera legiuirilor actuale și s'ar hotărî, în contra evidenței, că femeia este complect capabilă și considerată ca atare de codicele noastre.

Dar hotărîrea Inaltei noastre Curți, hotărîre care a curmat firul atitor speranțe nesăbuite nu e numai juridică, ea e și dreaptă. Căci presupunînd că s'ar dărâma toate obstacolele, s'ar ridica toate piedecile, s'ar încuviința femeii, chiar măritate să fie avocat, stabilind modalitatea autorizațiunii maritale sau dispensîndu-o de ea și hotărînd responsabilitatea femeii avocat față de clientul său,—tot nu s'ar putea concepe o căsătorie trainică pentru ea, o situație tolerabilă pentru soțul ei.

O femee avocat nu trebue într'adevăr, nici nu poate, să fie asimilată cu femeia doctor, femeia profesoară, funcționară, comerciantă sau lucrătoare. Nici una din aceste profesiuni sau meserii nu surpă instituțiunea căsătorii; avocătura însă ridică o piedecă invincibilă în pragul căsniciei.

Femeia avocat nu-și poate avea activitatea limitată și hotărîtă ca celelalte femei: profesoare, funcționare, comerciante sau lucrătoare; nici nu poate proceda pe dată și fără întîrziere la exercițiul profesiunii sale, ca femeia doctor. In sălile *pașilor pierduți*, în ceasurile de așteptare a chemării cauzelor, ea și-ar pierde un timp prețios, și-ar consuma forța nervoasă și energia. Departe de soț, în mișunarea împricinaților și oamenilor de afaceri, în vîrtejul tuturor patimilor și mizeriilor omenești, nu este locul femeii și ea merită să nu-și piardă în mijlocul meschinăriilor, șicanelor și vicleșugurilor ultimele ei iluzii și ultimele ei credințe.

De sigur exemplele Franciei, Elveției, Norvegiei, Suediei, Nouei Zelande, Mexicului, Japoniei, care acordă femeii dreptul de a fi avocat, pot să fie ispititoare. Dar oare orice pildă este bună? Oare nu mai găsim alte concepțiuni la alte țări civilizate?

Oare e un bine împrumutul tuturor inovațiunilor străine și poporul nostru nu are nimic bun, nimic demn, nimic de păstrat cu sfințenie?

S'a lăsat tîrîtă Francia de magia cuvintelor și numărul mic (13) de femei avocate într'o țară de 37,000,000 de oameni e cea mai elocventă critică a legii din 1900, care a deschis femeilor cariera avocaturii. S'a dat drept femeilor să îmbrățișeze și această carieră în țări unde desproporția numerică între ele și barbați condamna o parte însemnată din femei la celibat. S'a imitat de către țări noi, însetate de progres cu orice preț, legiuirile cele mai noi posibile. Dar țările cu tradiție, țările cu respect de trecut au păstrat regulele, legiuirile și obiceiurile vechi și nici nu par să se gîndească să dărîme instituția căsătoriei și să surpe familia, baza actuală a organizării sociale, în favoarea unei libertăți, care trebue să fie mijloc iar nu scop în viață, și a unei egalități care nu există în natură. De ce am face noi aceasta?

De sute de ani am împrumutat dela străini și bune și rele, și mai ales rele; și dacă am fost salvați în existența noastră de națiune, este pentrucă împrumuturile acestea au fost numai superficiale, căci s'au lovit pururi de rezistența instinctivă, dar hotărîtă, a poporului nostru.

Acum deși am fost chemați la o nouă viață, am rămas tot incorigibilii imitatori și împrumutători de altădată; și tot tenacei rezistențe a sîmburului acestui neam rominesc trebue să-i mulțumim de păstrarea entității noastre etnice.

Și dacă ne-am îndrepta odată privirile și în spre acest neam al nostru și am dibui trecutul și am cerceta prezentul, am putea să salutăm cu evlavie în trecut umbrele blondelor și cuvioaselor doamne și domnițe și ale cucernicelor jupânese, stîlpii caselor, tovarășele de durere și de prigoniri, mamele neîntrecute în dragoste pentru fii, soțiile credincioase în orice restriște și la orice nevoe; iar în prezent am găsi în obiceiurile și datinele neamului nostru o adîncă și pătrunzătoare pricepere a adevăratului rol în viață a femeii, acest sol de iubire pe pămînt, care singură ține strîns mănunchiul familial, care singură gospodărește și îngrijește de toți și de toate, și care in simpla dar înalta concepție a poporului nostru e dusă în casa cea nouă, nu ca să fie roabă,—cum numesc avocații cei noi ai egalității sexelor pe femeia soție—, ci ca să fie doamnă în casa conjugală și să lege laolaltă familia prin lanțul iubirii și farmecului ei, așa după cum rostește în viersu-i naiv bardul popular:

> Nu te duc roabă să-mi fii
> Ci te duc doamnă să-mi fii.
> Doamnă mie, curților,
> Stăpînă argaților,
> Nurori părinților,
> Cumnățică fraților.

Și în trecut sau în prezent am găsi la poporul nostru priceperea

limpede și demnă a menirii femeii pe această lume și nu am mai rivni, în numele unui progres nepotrivit cu concepțiile și cu moravurile noastre, la legiurile Mexicului și ale Nouei Zelande.

Intărind sanctuarul familiei amenințat pe căi pezișe, îndreptînd femeia spre cîmpul atîta de frumos al activității sale firești, ferind-o de prihană și de întinare în noroiul patimilor și răutăților viclene,—hotărîrea Inaltei Curții de Casație și Justiție merită prinoasele de laudă, pe care i le aducem.

Ioan Peretz

CRONICA VESELĂ

SONETE

Un poet

Frumos ca un actor de melodramă,
El se expune 'n poze studiate:
Profil, *trois-quarts*, prin față, pe la spate...
Și tuturor zîmbește ca o damă.

Știu toți mahalagiii cum îl chiamă,—
A devenit o personalitate!
Cotidiana lui celebritate
Ca un balon se umflă din reclamă...

Cu muza-i sgomotoasă și banală,
De cîțiva ani într'una dă năvală
Să compromită negreșit Parnasul.

Zadarnic totdeauna la intrare,
Cu politeță i-se taie nasul,—
Că 'i crește iar, din ce în ce mai mare!

Corespondență

O, blestemată curiozitate !
Deună zi, cu gînduri indiscrete,
Am profanat odaia unei fete, —
Acest muzeu de lucruri parfumate.

Albumul ei cu 'nchizători secrete
E plin de cărți postale ilustrate,
Vederi din țară și străinătate,
Orașe, parcuri, fluvii și portrete.

Pe una scrie : „Dragă verișoară,
„Ai auzit că P. P. C. se 'nsoară
„Și vrea să ia o fată din Buzău ?"...

Pe alta scrie numai : „Cugetare.
„Amorul este lucru foarte mare".
Și iscălește : Guță Popîndău.

Broasca țestoasă

Nu-i vezi nici cap, nici coadă, nici picioare.
Un bolovan ! Dar dac' o lași în pace,
Ea scoate botul de sub carapace
Și 'ncet-încet se pune în mișcare...

Prin cîte milioane de tipare,
Cu haine transparente sau opace,
A trebuit Viața să se 'mbrace
In drumu-i de prefaceri milenare !

Căci dibuind o formă mai perfectă,
Dela amibă până la insectă
S'a rătăcit în mii de ipoteze.

Și cît drum lung și evoluții grele,
Păn' a ajuns natura să creeze
Gingașa formă a iubitei mele !

G. Topirceanu

Scrisori din Basarabia

(Basarabia dela 1912 încoace *)

II

Timeo Danaos et dona ferentes...

Cine vor ieşi biruitori la sfîrşitul sfîrşitului: cei „verzi" sau cei „albaştri", Crupenski sau Purişchevici?—Iată întrebarea care în mersul ei spre rezolvire trece prin faze care prezintă pentru Basarabeni un mare interes din toate punctele de vedere.

Am arătat mai înnainte cum „partidul de centru din Basarabia" e la o răspîntie, după care-l aşteaptă sau dezbinarea deplină sau regenerarea prin schimbarea lozincilor politice spre „stînga"... Dezbinarea o putem vedea acuma tocmai la începutul ei şi nu se ştie dacă va ajunge departe. Regenerarea, schimbarea pielei, poate şi a sufletului, o constatăm de demult, şi această eventuală cotitură a „partidului de centru" ne deschide nouă, Romînilor basarabeni, multe posibilităţi nouă. Adversarii Crupenştilor, fiindcă-s adversarii lor, nu sînt pentru moment ostili în aparenţă cauzei noastre naţionale. Sub oarecare rezervă ei admit limba „moldovenească" în biserici, şcoale primare şi judecătorii locale ţărăneşti; sînt prieteni cu acea parte a boerimii moldoveneşti din Basarabia, care e protivnică Crupenştilor; ba chiar au şi reuşit, cu tot reacţionarismul lor absurd, să convingă „sferele înnalte" din Petersburg că poporul moldovenesc este cea mai loaială naţiune dintre cele o sută de naţiuni ale Rusiei, şi deci merită toată bunăvoinţa şi încrederea guvernului. Toate acestea se fac fireşte numai cu scopul de a înjosi pe Crupenşti, care în răstimpul dela 1905—1912 îşi bazau influenţa pe gogoriţa separatismului basarabean, cu care înfricoşau sferile diriguitoare din capitala Rusiei. De frica separatismului basarabean guvernul ne-a trimis la 1908 pe partizanul Crupenştilor, arhiepiscopul Serafim, care a apărut aici la început ca un apostol al rusificaţiei; tot sub înrîurirea aceleiaşi temeri guvernarea Basarabiei a fost încredinţată de fapt d-lui Alexandru Nic. Crupenski şi datorită tot acestei cauze decedatul „semi-dictator" rusesc P. Stolipin a numit în 1908 pe o rudă a sa dedeparte—contele I. Cancrin—guvernator al Basarabiei, ca să fie la dispoziţia lui Crupenski.

*) „V. R.", Martie 1914.

Dar vremea schimbă multe. Deşi se arătau întotdeauna ca salvatori ai Basarabiei şi ai Rusiei împotriva separatismului romînesc, Crupenştii nu făceau de fapt mai nimic real ca să se lupte cu „iridenta" noastră de aici. Neînsemnătatea mişcării cultural-naţionale a „Moldovenilor" basarabeni nu le lăsa Crupenştilor un cîmp prea larg de operaţie. Guvernanţii Basarabiei ar fi putut spune, caşi odinioară generalul Dragomirov, care—fiind general-guvernator la Kiev într'o vreme de mari dezordine făcute de tineret pe străzi—a telegrafiat, în urma unui ordin din Petersburg, miniştrilor de războiu şi de interne: „Sînt gata. Armata deasemenea. Am ocupat oraşul. De două zile aştept inimicul, dar nu vine. Ce mai este de făcut ca să vie şi să intrăm în luptă?"... Ce au avut de făcut d-nii Crupenski ca guvernatori, pentruca moldovenimea basarabeană să le dea prileje de a lăţi lupta cu ea? Au pus pe Gheorghe „de" Madan să cenzureze fiecare cuvînt romînesc care suna în Basarabia; au pus în suspecţie loaialitatea boierilor noştri; şi au găsit pe un Serafim ca să prefacă „Moldovenii" noştri în Ruşi... Mai departe nici n'au ştiut încotro, nici n'au putut—s'au plictisit degrabă şi cu cele făcute. În ochii lor poporul romîn din Basarabia şi puţinii intelectuali răzleţi nu se opuneau nici unei experienţe de „desnaţionalizare", dusă spre triumful rusificării. Foarte uşor, fără nici un protest, au încetat din viaţă ultimile ziare pe limba romînă; şi Madan-ului, cu pecetea lui „Permis de cenzură", i-a rămas numai să citească rarele jurnale de peste Prut, mai ales „Epoca" sa, apoi şi „Viaţa Romînească" şi „Adevărul", că doar va prinde pe subsemnatul în flagrant delict; dar şi aceasta degeaba, fiindcă am tăcut în presa romînească aproape patru ani.

Măsurile aplicate de Serafim preoţimii basarabene au întîmpinat o prea slabă rezistenţă şi pe cînd d. Madan dintr'un luptător naţional rus s'a transformat în simplă burtă-verde, îndestulîndu-se cu capeice ruseşti, Serafim a inventat pentru lacheii-preoţi şi renegaţii romîni, care îl înconjurau, o pedeapsă ca cea din Egipt: erau nevoiţi să asculte tot mai des capodoperile sale muzicale,—în care domeniu e, şi rămîne, cel mai neîntrecut componist.

Boerii moldoveni nu au murit sub greutatea suspiciunii că sînt şi ei separatişti; iar înşişi d-nii Crupenski şi Co., încercînd nestatorniciile soartei, au ajuns acolo încît să primească felicitări dela d. Purişchevici ca acele următoare:

„Vă felicit. Aţi ajuns tari de tot. Aveţi cîte două partide în fiecare judeţ basarabean"...

Pentru oamenii cuminți politica adoptată de ei, care nu duce decît la mare turburare, trebue schimbată.

Cel mai bun învățămînt dat Crupenștilor și lui Serafim a venit din partea poporului basarabean. Gogorița separatismului a căzut în ochii tuturora înnaintea groaznicei mișcări, asemănătoare acelora din veacurile medii, ridicată de ieromonahul Inocentie. Mii de oameni ignoranți, care într'o psihoză religioasă renunțînd la toată averea lor se duseseră după proorocul lor la extremul nord al Rusiei, au arătat „partidului de centru" că el a dat greș în privința Rominilor basarabeni. Iar cînd un partid destul de solid și cu trecutul mare de activitate își recunoaște greșala și o repară în consecințele ei reconstruindu-și rîndurile, atunci el merită mult atențiunea noastră.

Timeo Danaos et dona ferentes... Două forțe sociale s'au arătat în ultimii ani binevoitoare pentru dezvoltarea firească și liberă a poporului basarabean—d. Purișchevici și „partidul de zemstvo", adică noua formație de amalgamă, compusă din: boierii moldoveni pretinși naționaliști, oamenii cu activitate „desineocîrmuitoare", adică elementul progresist ruso-polono-ruteano-armean, în mînile căruia se găsesc unele „zemstvouri" județene și în sfîrșit renegații din „partidul de centru". Încă în vremea jubileului din 1912 am auzit că toată societatea rusească și cea din Basarabia, urînd de moarte pe Crupenski, și-a schimbat părerile asupra chestiunii basarabene și ne arată părerea ei de rău că atîta timp am stat noi, Rominii basarabeni, sub acuzațiunea neîntemeiată de separatism. Am văzut cum ne compătimesc toți nobilii ruși: începînd cu Purișchevici și sfîrșind cu social-democrații, fiindcă ei toți sînt în contra Crupenștilor, care—zic ei acum—ne-au nenorocit pe noi Rominii basarabeni și nu ne-au dat nici un mijloc de dezvoltare. La toate acestea ne-am închinat și, spunînd noilor prieteni un mare „bogdaproste", am început să așteptăm ca anume ei să ne ajute în legitimele noastre dorinți, respinse odinioară cu atîta severitate de „partidul de centru". Vorbele au ajuns atît de departe, încît la prînzul solemn de jubileu, dat de nobilimea basarabeană în 18 Mai 1912, d. Purișchevici a rostit un mare discurs despre soarta ciudată a unui popor și a păturii sale de sus, care cu atîta înverșunare au fost tratați de trădători ai marii Rusii—deși sînt cei mai buni fii ai acesteia și totul, din pricina intereselor strînse ale unei familii boerești și a partizanilor ei din cler, care acum în veacul al XX au cutezat să le răpească Moldovenilor dreptul lor la limba și dezvoltarea lor națională. Și ca despre o apoteoză a acestui curent general de atunci, mulți, la noi, cu lacrimi în ochi povesteau cum după cuvîntul lui Purișchevici se roșiseră Serafim și Crupenski, care asistau la acel prînz, și cum un bătrîn nobil moldovean, plîngînd, apropiindu-se de Purișchevici a prins mîna acestuia și i-a sărutat-o...

Ce moment innălțător! Insfîrșit, noi Rominii basarabeni, văzîndu-ne în mijlocul unui mare conflict politic, care prăbușind pe inimicii noștri, Crupenștii, ne-a adus noi prieteni și simpatii, ne aflam în starea unui

„tertius gaudens" și socoteam că vechea zicătoare „în luptă vei dobîndi dreptate" nu e scrisă anume pentru noi. Să vă mai descriu acum cum în acești doi ani din urmă am ajuns la o deziluziune deplină? O socot de prisos, fiindcă fiecine cunoaște bine ceia ce este dezamăgirea. E destul să spunem că în ultimul timp, chiar vorbele trecute nu le mai repetă nimeni.

In fruntea Instrucțiunii publice din Rusia stă de trei ani d. Leon Aristide Casso, mare proprietar basarabean, greco-romîn, cumnatul d-lui Al. N. Crupenski dar și vrășmașul acestuia. O asemenea perioadă de reacțiune ca „sub Casso" n'a viețuit-o niciodată școala din Rusia, iar Casso face totul în cea mai deplină armonie cu ideile lui Purișchevici.

In răstimpul acestor trei ani nu s'a manifestat nici o mișcare din partea ministerului de instrucție sau a corporațiilor pedagogice în folosul ideii de școală națională romînească în Basarabia. Mai mult: două-trei încercări de a întemeia în Chișinău un „jardin pour des enfants moldaves" sau un curs de Duminecă de limba și literatura romînă, n'au obținut alt rezultat dela ocîrmuire decît refuzul pur și simplu de a fi deschise.

Vorbele dulci ale lui Purișchevici sînt cu totul alt ceva decît politica rusească față de cele 100 de naționalități din Rusia, care visează școala lor în limba maternă. O excepțiune nu se poate, deci, face nici pentru „Moldoveni",—cei mai loiali fii ai Țarului,—cu toate că Purișchevici dorește din răsputeri dezvoltarea noastră romînească! Până atunci vedem cum acest om, cel mai desperat politician din Rusia aduce pe Țarul în persoană la Chișinău pentru serbările de inaugurare și dezvelire a monumentului ridicat în mijlocul orașului în memoria Impăratului Alexandru I „Binecuvîntat" și a „alipirii" Basarabiei de Rusia, care serbări vor avea loc la 16 Mai a. c. [1]) Astfel toți adversarii de coaliție ai d-lor Crupenski ne consolează binișor cu cea mai mare cinste (Impărații n'au fost în Basarabia dela 1878), în loc ca să ne dee măcar ceva real pentru existența noastră, nu numai ca Romîni, dar și ca oameni. Și să nu se creadă cum că în privința Rominimii basarabene toți ceilalți „coaliționari" au alte vederi și „principii" decît d-nii Casso și Purișchevici.

O regret mult, dar nu văd în boerimea noastră, cași la prietenii ei actuali din stînga și din dreapta, prieteni numai în ce privește ura lor comună în contra Crupenștilor, nici un personaj activ care să fi adoptat în programul lui de viață interesele poporului din Basarabia. Chiar progresiștii ruși și radicali, care atît de ciudat dansează acuma împreună cu Purișchevici (ce antinaturală unire!) dansurile lor „macabre" pe ruinele țăriei Crupenștilor,—ne înțeleg în mod pur teoretic și ar fi tare uimiți, dacă le-am spune, de pildă, cum că cu banii comunelor rurale din Basarabia ar trebui în primul rînd fondate școli naționale. Ei înțeleg, după programul lor, că în general fiece națiune poate să aibă școlile ei, dar

1) In Chișinău circulă zvonul că la aceste serbări vor veni și suveranii Rominiei și că în tot cazul va asista principele Carol.

sînt incapabili să facă măcar un singur pas spre realizarea acestei necesități. Dealtfel e și de prisos să le explici lor partea practică a chestiunii: sînt prea dogmatici și prea nesimțitori din cauza reacțiunii generale rusești, care nu le-a îngăduit până acuma nici-o dată consolarea de a vedea măcar un vis al lor realizat. De aceia ei nici „nu cred în primăvară" și nu o înțeleg. Boerii noștri moldoveni?—Roma din timpul lui Iugurta: focar de corupție, stupiditate și ramolism. O ruină putredă de sus până jos. Puțini dintr'înșii se arată Romîni, măcar prin numele lor, dar și aceștia se mărginesc cu mărturisirea pur verbală a simpatiilor lor „față de poporul" în limba căruia mai nu vorbesc, cu fudulia proastă de a fi urmași ai Romanilor vechi și cu consumarea formidabilă a vinurilor basarabene, după care ascultă în vre-un restaurant din Chișinău, cu lăcrimi în ochi, cum lăutarii cîntă doina cea fără de milă, strigîndu-le lăutarilor: „trage măi, trage", și zvîrlindu-le cîte 3—5 ruble. Astăzi sînt radicali, mîne reacționari, ieri au fost pentru deplina cultură romînească, mîne recunosc superioritatea progreselor rusești, azi pentru împăcarea cu Crupenski, mîne contra. Mai toți sînt între ei rude apropiate, dar se ceartă, își fac intrigă și asupra întregei lor vieți domnește o colosală falșitate. Putem noi să ne bizuim cituși de puțin pe asemenea elemente?...

Partidul Crupenștilor a avut totdeauna o calitate, care merită toată încrederea atît a partașilor cît și a adversarilor. Cînd Crupenștii spun „da"—e da, și cînd „nu"—nu! Și oare la mulți din oamenii de acțiune putem să ne bazăm pe spusele lor?

In privința Romînilor basarabeni „partidul de centru" spunea până acuma într'una: „nu". Sînt inutile toate sforțările de a convinge pe d. Crupenski de vre-un lucru, până cînd el nu s'a convins singur. Dar odată convins de noua întorsătură a lucrurilor, învins chiar, Crupenski știe să aprecieze elementele brute, pe baza cărora a fost biruit. Adversarii, ca să înjosească pe Crupenski, au fost nevoiți să se bazeze pe ideia poporană moldovenească, dar nu știu bine să se folosească de ea mai departe. Au extras din ea tot ce le trebuia și au părăsit-o. Dar Crupenski nu doarme. „Separatismul" creat de Crupenski a murit și în locul său a rămas loialitatea Basarabenilor recunoscută de toți... Acuma a venit vremea ca „partidul de centru", care e o organizație socială serioasă și încercată, să reia această moștenire părăsită de nepăsarea adversarilor și să o întrebuințeze în viitor în scopurile noi și cu tactica schimbată ale acestui partid.

Ajung astfel la cutezarea de a afirma că anume cu ajutorul „partidului Crupenștilor", și nu cu vorbele dulci ale boerilor noștri și ale lui Purișchevici, sau a radicalilor, care ne „compătimesc",—vom face în viitorul apropiat primii noștri pași reali spre cultura noastră națională, fiindcă nu mai vedem în Basarabia contemporană, afară de gruparea Crupenștilor, nici o altă forță solidă politică, care să facă pentru noi ceva bun și de fapt.

Si dacă până acuma n'am căpătat încă nimica, n'am răpit dela

soartă aceea ce ni se cuvine,—indiferent dacă din pricina Crupenștilor, sau fără vina lor,—apoi mai departe, în mod inevitabil, nu vor putea avea ceva foloase decît alăturîndu-ne de „partidul de centru". Căci Crupenski privește înnainte cu cine să opereze în politica locală. Cu adversarii săi actuali nu mai poate fi nici un contact, și el știe bine că romînimea basarabeană, după solemnitățile dela 16 Mai a. c. și după toate vorbele dulci ce se vor rosti va fi, firește, părăsită și uitată. Odată ruinată ideia „separatizmului," Crupenschi nu se mai teme că va fi acuzat și el cîndva de separatizm, dacă se va alia cu mișcarea slabă a „moldovenilor." Aceasta din urmă îi va da, din contra, o putere locală morală și cantitativă de neînvins.

Crupenski înțelege bine toate acestea și până acum se face broască pe pămînt [1]), iar unii partizani ai lui s'au prefăcut și mai mult de ochii lumii în ochii renegați și „nepărtinitori." Va trece avîntul dușmăniilor combinate, membrii coaliției se vor certa și se vor împărți în elemente opuse, ura lor comună împotriva Crupenștilor va slăbi cu vremea, și atunci organizația „partidului de centru" va ieși din azilul ei de noapte politică, iar toți renegații se vor întoarce la vatra veche. Este inevitabil ca lucrul să se petreacă tocmai așa și nu altmintrelea: istoria se repetă și nu e nimic nou sub soare.

Grupările unite prin ura împotriva Crupenștilor, au intrat deja în acțiune la noi, și fiecare grupare are conducătorii ei recunoscuți dar... prea numeroși. De aci provin pretenții și ambiții nenumărate. „Minoritatea" Crupenștilor are totuși în mîna ei o jumătate din Basarabia și nu o va ceda; astfel încît „majorității" îi rămîne prea puține posturi, la cari pot să fie aleși acei ce se pretind conducători. In acelaș timp Crupenștii au părăsit mai toate demnitățile, pe care le ocupau până acum, sînt liberi de orice răspundere, și astfel publicul cel de rînd rămîne să se adreseze pentru diferitele sale nevoi la oameni noui, prea mari și prea mîndri după victoria obținută asupra Crupenștilor. Ne mulțumirea crește mai ales în mijlocul „dvorenilor," care acuma nu mai regăsesc, la diferitele dregătorii locale, amabilitatea și ajutorul ce le răsădiseră Crupenștii.

Protecțiunea la Petersburg, pentru cei care au nevoe de ea, a fost totdeauna o specialitate neîntrecută a Crupenștilor. Vechea istorie de protectori și clienți se repetă acuma în Basarabia și va duce la triumful numeroasei familii a Crupenștilor. Cum să se adreseze cineva și să găsească satisfacție la vreunul dintre „victorioșii" noștri barbați și boieri, cînd se cunoaște bine nepoliteța și nepriceperea lor; cînd sînt dezbinați în tabere care nu sînt unite decît în mod pur artificial prin ura goală împotriva Crupenștilor? Din aceleași cauze, nici nu au un șef comun, recunoscut de toți, și de abia se pot înfrîna rivalitățile separate ale șefilor de grupuri, gata să izbucnească cu orice prilej și să nimicească coaliția stabilită cu atîta muncă de Purișchevici și Co. Insfîrșit tre-

1) Până aici ajunge robia sufletească sub sistemul rus!...

bue să ne amintim şi de precumpănirea mare a „partidului de centru:" un şef cu o autoritate excluzivă şi cu voinţă nestrămutată.

Vom fi tari sau măcar ne vom arata vitalitatea? Crupenski va şti să cadă cu noi la învoială. Vom fi slabi de tot? — Acelaş Crupenski, ţinînd bine minte mişcarea lui Inocenţie, învăţămintele grele ce i-au dat lui coaliţionarii, apărătorii ciudaţi şi „par hazard" ai „moldovenilor" —va şti chiar în acest caz cum să găsească un razăm în însuşi ideea de dezvoltare cultural-naţională a romînimii basarabene.

Dela boerii noştri nu putem aştepta decît ostilitate faţă cu democratizmul adînc al maselor poporane; sînt prea deprinşi cu binele rusesc, cu privilegiile lor; se află în deplină degenerare, etc. Să comptăm pe elementul local progresist ruso-polono-ruteano-armean?—Degeaba: puţin le pasă de existenţa Romînilor pe planeta numită „Pămînt." Purişchevici et Co. ne vor uita pe noi foarte repede, căci trăesc de răutăţile zilei scurte, şi, de altfel, cel mai răsfăţat clown şi bufon politic ajunge şi el la o zi cînd cade în disgraţie şi nu mai rîde nimeni de el, fiindcă, la ordinea zilei, apar noui scamatori şi favoriţi ai autocratului, cu noi teme şi cu anecdote noi. Insă gruparea Crupenştilor va rămînea aici cu rădăcinele ei seculare în pămînt, legată cu ţara prin tradiţie, gospodărie, naştere, educaţie.

Numai cu ea ne vom socoti, paralel cu ea vom lucra ca viitorul partid naţional romînesc. Vom fi, poate, vrăjmaşi, dar în tot cazul vom prezenta în această ţară două forţe sociale fundamentale. Personal aşi dori conlucrarea cu ei paşnică şi cumpătată, cu condiţie ca niciodată cuvîntul sau ideia „separatizmului" să nu ne întunece orizontul. Ceiace va fi însă peste mulţi ani, formele de existenţă, pe care şi le va alege singur poporul—nu e treaba noastră să le examinăm în prezent. Voim numai să-i dăm poporului deplina cultură în limba lui—atîta, căci ajunge pentru fie-care zi cît de lungă răutatea ei. Voi urma.

Alexis Nour

Scrisori din Bucovina

Congresul cultural al învăţătorimii romîne din Bucovina.—Trupa „Petre Liciu" în Bucovina.—Comemorarea lui Eminescu.—Junimea Literară.—Tribuna învăţătorilor.—Partidul ţărănesc.—Jurnaliştii bucovineni în Romînia.

In 6, 7 şi 8 Iunie n. se va ţinea în Suceava, vechea capitală a Moldovei, unde dorm atîtea amintiri glorioase ale trecutului moldovenesc al acestei ţări *întîiul congres cultural al învăţătorimii romîne din Bucovina*, la care au fost invitaţi şi învăţătorii romîni din Ardeal şi Regat.

Dela emanciparea ei, întîmplată înnainte de un deceniu şi ceva, învăţătorimea din Bucovina s'a întrunit de repeţite ori în congrese internaţionale, aşa numitele „Lehrertaguri", care aveau să discute chestiuni politice şi sociale. Mai tîrziu învăţătorimea romînă s'a întrunit într'un *congres politic* la Rădăuţi. Nici cînd însă, nu s'a întrunit încă învăţătorimea romînă din Bucovina într'un congres pur cultural. Congresul convocat de către Asociaţia corpului didactic romîn din Bucovina la Suceava e pur cultural şi e rodul unor străduinţi îndelungate. După pregătirile ce s'au făcut şi după programa ce s'a alcătuit e de nădăjduit că congresul va avea un succes deplin şi va însemna triumful direcţiei culturale în activitatea şcolii romîne din Bucovina.

Programa congresului, care s'a expediat tuturor conducerilor şcolare din Bucovina, are următorul cuprins:

Sîmbătă, 6 Iunie n. 1914,

orele 9 seara: (în otelul Langer) Seara de cunoştinţă.

Duminică, 7 Iunie n. 1914.

orele 9 dim. Tedeum în biserica vechii Mitropolii.

orele 11 a. m. Conferinţa d-lui dr. Sextil Puşcariu, profesor universitar în Cernăuţi.

orele 4 p. m. a) Conferinţa d-lui dr. Iancu I. Nistor, profesor universitar în Cernăuţi: „Desvoltarea şcolii primare din Bucovina".

b) Educaţia învăţătorimii (raportor: Dimitrie Moldovan învăţător în Bilca).

Luni, 8 Iunie n. 1914.

orele 8 dim. a) Conferinţa d-lui dr. Onisifor Ghibu, inspector şcolar în Sibiu: „Şcoala primară şi viaţa dela ţară".

b) Naţionalismul în şcoala romînă (raportori: Gavril Rotică, învăţător în Cimpulung, pentru şcoala primară şi Vasile Greciuc, profesor în Cimpulung, pentru şcoala secundară).

c) Activitatea extraşcolară a învăţătorilor şi învăţătoarelor (raportor: Constantin Cozmiuc, diriginte şcolar în Breşca).

în pauza dela amiazi: Vizitarea monumentelor Sucevii: ruinile, bisericile, etc. sub conducerea d-lui Filaret Doboş, profesor în Suceava.

orele 4 p. m.: a) Organizaţia învăţătorimii (raportor: Dimitrie Gavrilescu, diriginte şcolar în Poiana-Stampi-Comşa.

b) Eventuale.

orele 9 seara: Concert şi serată dansantă (concertul se va anunţa prin afişe speciale.

ziua de Marţi, 9 Iunie n. 1914 e rezervată pentru excursiuni.

* * *

Trupa de teatru „*Petre Liciu*", condusă de d. *C. Belcot*, artist societar al Teatrului Naţional din Bucureşti, avînd concursul domnului *Aristid Demetriad*, genialul creator al rolului Hamlet, a domnişoarei *E. Ciucurescu* precum şi altor elemente valoroase din generaţia tînără, va da şi în anul acesta o serie de reprezentaţii teatrale în Cernăuţi şi în oraşele de provincie. Se vor reprezenta: *Răzvan şi Vidra*, poemă istorică în 5 cînturi de *B. P. Haşdău*, *Hamlet*, *Păpuşile* de *P. Wolff*, *Năbădăile Cleopatrei*, *Deputatul Tatii* şi *La Turnu-Măgurele* de *V. Alexandri*.

Importanţa acestor reprezentaţii e în afară de ori şi ce discuţie, de aceia ne bucurăm că opera începută de regretatul artist P. Liciu a aflat continuatori pricepuţi şi dezinteresaţi. De astă dată publicul bucovinean va admira pe un mare artist, care ar putea fi fala oricărei scene străine. Aceasta e de mare importanţă, căci astfel de creaţii se ridică în ochii străinilor. Străinii din Cernăuţi care l-au văzut pe Liciu în puternicul rol din „Banii", nu-l pot uita nici azi.

Din comparaţia cu artiştii cei mai mari ce-au jucat acelaş rol, Liciu a eşit victorios şi astfel sperăm că şi interpretul lui Hamlet va ridica prestigiul Rominilor în ochii străinilor.

E îmbucurător să constatăm că, în timpul din urmă, au încercat mai multe trupe de teatru să vie în Bucovina şi, de unde înnaintea lui Liciu erau lipsiţi de ori şi ce reprezentaţie romînească, acuma trupele se îngrămădesc.

Se împlinesc douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui Eminescu şi lumea romînească, din toate ţările, se pregăteşte să sărbătorească pe cel mai genial scriitor romîn.

Serbările s'au început în Bucovina. Societatea muzicală „Armonia" a ţinut să sărbătorească pe Eminescu prin un festival aranjat în Teatrul Municipal. Serbarea s'a deschis cu executarea *Imnului Impărătesc*, după care a urmat *discursul festiv* al academicianului bucovinean *T. V. Stefanelli*, care a fost delegat să vorbească din partea Societăţii pentru cultura şi literatura romînă, care a avut protectoratul serbării.

S'au executat apoi de corul mixt şi de cel bărbătesc al „Armoniei" mai multe piese, între care şi una cu text de Eminescu. S'a reprezentat apoi pantomina dr. Pantazi „*Luceafărul*".

Dr. G. Pantazi, romîn bucovinean, în prezent translator al „Foii Legilor Imperiale", e cunoscut prin feeriile şi pantominile sale cu care a avut succese mari pe scena teatrului împărătesc din Viena. Şi Rominii din Regat îl cunosc de cînd cu reprezentaţia lui *Moş Ciocîrlan*. Dr. Pantazi e meşter în alcătuirea tablourilor vivante, a baleturilor şi ce mai aparţine acestor pantomine şi n'avem intenţia de a spune că acest fel de artă n'ar avea îndreptăţirea la locul potrivit. Dar de a fost potrivit ca să se comemoreze Eminescu cu reprezentaţii de pantomină e o întrebare pe care n'am putea-o afirma.

Şi alte societăţi culturale din Bucovina se pregătesc să sărbătorească pe Eminescu şi pe prietenul său Creangă, mort în acelaş an.

Aşa asociaţia corpului didactic romîn din Bucovina va aranja, împreună cu organizaţiile învăţătoreşti din Cernăuţi—urban şi rural,—în ziua de 15 Iunie n. un festival, la care se va rosti un discurs comemorativ, se vor executa multe piese muzicale, iar artiştii Teatrului Naţional din Bucureşti, care se află atunci în turneu în Bucovina, vor spune versuri.

Şi asociaţiile învăţătoreşti din celelalte districte se pregătesc să aranjeze serbări comemorative.

E de aşteptat că autoritatea şcolară va ordona caşi şcolile primare şi secundare romîne să sărbătorească memoria lui Eminescu şi Creangă, cu atît mai mult că Rutenilor li s'a dat voe să sărbătorească pe poetul lor *Taras Şevcenco*.

Unica revistă literară bucovineană *„Junimea Literară“*, redactată de dd. dr. *Iancu I. Nistor* și *George Tofan*, a împlinit zece ani de existență, atingînd astfel numărul cel mai mare de ani ce l-a avut vre-o revistă sau vre-un ziar al Rominilor bucovineni. În articolul de fond: *După zece ani*, pe care îl publică d. G. Tofan în fruntea No. 1—3 al anului XI făcînd bilanțul celor 10 ani scrie: „Am afirmat deci cu tărie *unitatea culturală* a neamului nostru, am căutat să dăm încredere în puterile neamului nostru, ținînd pe cititorii noștri în curent cu toate evenimentele de samă din toate părțile unde trăesc Romîni. Un cercetător minuțios al vieții noastre din ultimul deceniu, va afla ușor că în direcția aceasta s'au realizat progrese simțitoare, pe care nu intenționăm nici decum să le înscriem pe contul nostru, care însă, și aceasta e evident, stau în legătură cu ideile propagate prin coloanele revistei noastre. Așa că azi făcînd bilanțul activității noastre ne putem declara satisfăcuți“.

Ca încheiere redactorul revistei scrie:

„Noi vom stărui acuma, după ce legătura culturală e statornicită, după ce îndoelile sînt înlăturate, să dăm revistei noastre, prin cercetarea problemelor dela ordinea zilei, o direcție de *îndrumare culturală* și prin studiarea împrejurărilor și manifestărilor vieții dela noi, o *culoare locală*, căutînd să contribuim la cultura romînească generală cu partea noastră specifică“.

Meritul principal al revistei jubilante îl aflăm în faptul că a colaborat la restabilirea legăturilor culturale cu Romînii de pretutindeni. Azi cărțile și revistele ce apar în Regat și Ardeal sînt cunoscute și citite în număr mare și în Bucovina, scriitorii și artiștii sînt apreciați și înstrăinarea de acum zece ani a dispărut aproape cu totul.

Cu durere se remarcă faptul că scriitorii din Regat, cu puține și vrednice excepții, au dat prea puțină atenție mișcării literare din Bucovina care are, din toate punctele de vedere, o importanță atît de mare.

* * *

Ziaristica Romînilor bucovineni s'a îmbogățit cu un organ nou. A apărut la Cîmpulung numărul prim al unui jurnal politic romînesc, care își propune să lupte pentru emanciparea învățătorimii și a școlii, sub care se află încă și azi, cu toate luptele ce s'au dus în ultimii zece ani. Mișcarea pornește dela cîțiva învățători tineri din districtul Humorului și al Cîmpulungului. Un jurnal politic romînesc e cerut de mult de învățători și în timpul din urmă, cînd a apărut un jurnal învățătoresc internațional „Schulglocke“ a devenit și mai actuală trebuința unui organ învățătoresc romîn.

Dela sprijinul material ce îl vor acorda învățătorii romîni depinde existența ziarului și dela priceperea cu care inițiatorii îl vor conduce, depinde influența ce va avea-o asupra opiniei publice din țară.

O clarificare a situației din tabăra învățătorimii romîne poate fi numai binevenită. Să sperăm că noul organ, care pornește din intenții bune, va aduce-o.

În fața evenimentelor politice ce se apropie ca alegeri în parlament și în dietă, partidele politice din țară își refac cadrele, mai schimbă, mai adaugă ceva ca să se poată prezenta înaintea alegătorilor.

Îndată, după Paști, s'a constituit noua societate politică *„Partidul țărănesc“*, alegînd prezident pe d. *Aurel cav. de Onciul*, conducătorul democraților romîni.

Partidul nou constituit a convocat *adunări poporale* în capitalele tuturor districtelor romînești. După reușita acestor adunări, care vor trebui să hotărască ținuta acestui partid, vom putea vorbi despre el mai pe larg.

Clubul jurnaliștilor bucovineni, aproape toți străini, se pregătesc să întreprindă o excursie de studii în Romînia, căreia ar trebui să-i urmeze o excursie a jurnaliștilor din Romînia în Bucovina. Pentru promovarea conștiinții amănunțite a acestor două țări, aceste excursii pot avea o însemnătate mare. Frumusețile naturii și bogăția regatului învecinat atrag din ce în ce mai mult pe străini; în timpul din urmă s'a adăugat și marea sa importanță politică. Și noi Romînii bucovineni putem numai cîștiga dacă frații de dincolo ne vor cunoaște mai bine.

Un Romîn bucovinean.

MISCELLANEA

Patronajul în literatură.

Patronajul a înflorit, în toate timpurile, în cîmpul producțiilor literare și artistice. Sub umbra lui au putut uneori să scinteeze creații de geniu, dar nu arare ori înseși aceste capodopere sint pătate de urmele linguşirii personale, incrustînd astfel semnul timpului şi-al păcatului autorului pe opera lui eternă. In jurul Curților, al familiilor princiare şi al personagiilor influente continuă şi astăzi să se desvolte o literatură specială cu nota ei linsă şi *dorată*, caracteristică atitudinii de *valetaille*. In lipsa *marelui public*, patronajul a fost chiar una din cele mai folositoare instituții pentru desvoltarea literară şi artistică a trecutului, dacă nu şi pentru sporirea mulțumirii de sine, şi a demnității personale a scriitorilor şi artiştilor. *Renaşterea Italiană*, *Secolul Elizabetei*, *Secolul lui Ludovic al XIV-lea* datoresc eflorescența lor, în mare parte, patronajului personal.

Timpurile moderne au scos, din ce în ce mai mult, pe scriitor de sub tutela personală a *protectorului*, adeseori însă n'au schimbat decît natura acestei atîrnări. In unele cazuri, cu deosebire în țările lipsite de tradiție culturală, în locul unui Medicis plin de generozitate, intuiție şi pasiune artistică, ori a unei opinii publice mature şi dezinteresate, apare un tip nou de *protector*, generos numai în împărțiri de laude hiperbolice şi prefețe consacrante, în schimbul preamărirei lui proprii. Statul rămine să îndeplinească restul, dibuindu-şi mai totdeauna foarte neîndămanatic selecția în opera lui de protecție a industriei talentului şi artei. E sigur că sensibilitatea artistică nu are de cîştigat prin acest sistem protecționist de „sinecuri" şi „ajutoare"; el nu poate fi considerat decît ca o stare transitorie, pînă cînd desvoltarea unei largi democrații,

cu nevoi culturale superioare, poate îngădui o viață liberă şi înnaltă şi celor ce se dedau ocupațiilor ce trec de grijile zilnice.

Numai în atîrnarea lor exclusivă de masa anonimă a poporului, scriitorii îşi pot găsi independența lor; numai în această atmosferă geniul lor se poate purifica şi înnălța.

Reproducem un fragment dintr'o scrisoare istorică a celei mai puternice personalități literare a Angliei veacului al XVIII-lea, pentru a ilustra *brutal* două epoci şi două stări sufleteşti ce sint implicate în transiția unei literaturi de la starea patronajului la cea a independenței democratice.

Scrisoarea e a lui Samuel Johnson către Lordul Chesterfield:

„Lordul meu, am fost înştiințat de curînd, de către proprietarul ziarului *The World*, că două articole, în care se recomandă publicului *Dicționarul* meu, au fost scrise de Innălțimea Voastră. A mi se acorda o astfel de distincție, este o onoare pe care,—fiind foarte puțin obişnuit cu favorurile celor mari,—nu ştiu cum să o primesc, sau în ce termeni să o mulțumesc.

„Cînd, în urma unei încurajări am vizitat pentru întaia dată pe Inălțimea Voastră, am rămas copleşit, caşi restul celorlalți oameni, de farmecul purtării Voastre; şi nu mă putui opri de a mă felicita că puteam să mă consider *Le vainqueur du vainqueur de la terre*; că puteam obține acea privire pentru care vedeam lumea luptîndu-se; dar am găsit vizitele mele atît de puțin încurajate, încît nici mîndria nici modestia nu îngăduiau să le mai continui. Cînd m'am adresat odată către Inălțimea Voastră în public, am întrebuințat toată arta de a plăcea, pe care un învățat solitar şi necioplit o poate avea. Am făcut tot ce puteam; dar nu e om care să se mulțumească a fi cu totul neglijat, fie el cit de mic.

„Au trecut şapte ani, Lordul meu, de cînd aşteptam în anticamerele Voastre ori eram întors dela uşă; în care timp am dus lucrarea mea prin greutăți, de care este nefolositor să mă plîng, şi am adus-o, însfîrşit, până la momentul publicării, fără un ajutor, un cuvînt de încurajare, ori un zîmbet de favoare. O astfel de tratare nu aşteptam, căci nu avusesem un protector mai înnainte.

„Păstorul, în Virgil, cunoscu însfîrşit iubirea, şi ajunse un băştinaş al stîncilor.

„Acela nu-i un protector, Lordul meu, care priveşte cu indiferență la cel care se istoveşte luptînd prin apă, şi îl încarcă de ajutor cînd a ajuns la mal.

„Atenția pe care ați binevoit să o dați muncii mele, dacă ar fi fost la timp, ar fi fost binefăcătoare; dar ea a întîrziat pînă cînd am devenit indiferent, şi nu mă pot bucura de ea; pînă cînd am ajuns solitar, şi nu o pot împărți; pînă cînd am isbutit să fiu cunoscut şi n-am nevoe de ea. Socot că nu e o atitudine prea cinică de a nu recunoaşte

obligaţii acolo unde binefaceri n-au fost primite, şi de a nu consimţi ca publicul să mă considere că datoresc unui protector ceia ce Providenţa m'a învrednicit să fac singur".

Mistral

Franţa şi întreaga lume latină au perdut în cîntăreţul armonios al Provencei, pe unul din cei mai originali şi mai mari poeţi ai epocii noastre.

Viaţa bătrînului de 84 de ani care s'a stins liniştit la Maillane, în satul în care se născuse, a fost simplă şi pură ca şi frumoasele lui poeme.

Fiu al unui ţăran cu stare, tatăl său l'a trimis să facă liceul în Avignon. Aici a avut ca profesor pe Joseph Roumanille şi sub înriurirea acestuia a început a studia vechile cărţi provençale şi a lucra împreună cu dînsul la restaurarea limbii provençale după tradiţiile şi caracterul naţional. După ce a făcut dreptul la universitatea din Aix a urmat vocaţia lui literară. La 1852 a publicat o culegere a poeţilor care au scris „dans la langue d'Oc" şi a întemeiat faimosul grup al celor 7 „La Felibrige" creînd împreună cu Aubanel „L'armana provençan" la care a colaborat aproape cincizeci de ani.

În 1859 a apărut Mireille, minunatul său poem rustic în cînturi. Lamartine căruia îi fusese dedicat poemul a recomandat cu căldură pe tînărul poet şi Mireille, tradusă repede în mai multe limbi şi pusă în muzică de Gounod a consacrat gloria lui literară. Inconjurat de un grup de tineri, recunoscut ca şef şi profet al renaşterii provençale, Mistral a produs rînd pe rînd: Ode aux Catalans, Chant de la Coupe, Calendal, Les Iles d'Or, La reine Jeanne, Le poème du Rhône. La 1884 a venit pentru a doua oară în Paris şi a fost sărbătorit de lumea literară. Dar strălucirea marei capitale nu l'a putut atrage. Reintors în mica lui patrie a consacrat ultimii lui ani unui mare dicţionar al limbii provençale „Le trésor du Félibrige", lucrare care, după spusele specialiştilor, reprezintă o muncă de benedictin, şi memoriilor sale, operă plină de poezie şi de vervă. Premiul Nobel pe care-l obţinuse l'a donat muzeului Provencei din Arles.

Ceia ce a scris Lamartine despre Mistral cu ocazia apariţiei lui Mireille va rămînea probabil şi judecata posterităţii: „Un mare poet epic s'a născut, un poet primitiv în vremea noastră de decadenţă, un poet care dintr'un „patois" vulgar a reuşit să creeze o limbă de imagini şi de armonie".

Sufletul întreg al Provençei, tradiţiile ei naţionale ca şi natura ei cu maslinii de argint, cu albinele, cu marea albastră trăesc în această poezie.

Ceia ce face originalitatea şi farmecul ei, e că ea vine dela un adevărat ţăran, dela un om care n'a voit să rupă legătura cu pămîntul şi cu un trecut din care porneau adîncile lui rădăcini. Şi de aceia această poezie, pe alocuri rafinată şi savantă, lasă mai mult ca oricare alta impresia unei primitivităţi sincere şi spontane.

Mistral a iubit patria lui natală, pentru ea a sacrificat glorie şi onoruri şi într'o epocă ca a noastră a voit să nu se desrădăcineze.

Această constantă şi impecabilă unitate a vieţii, această voinţă fermă de a rămînea simplu şi local, impun cu deosebire, şi valoarea etică a omului înalţă încă în faţa lumii figura seducătoare a marelui poet dispărut.

O carte despre Romîni pentru Englezi.

D-l I. Botez, colaboratorul nostru, a scris de curînd o carte engleză —*„A short survey on the Neolatins of the Near East,"*—cu scopul de a contribui la informarea despre noi a publicului englez. In faţa unui popor care a produs atît de mult pentru civilizaţia şi cultura omenirii, d. Botez prezintă viaţa poporului nostru zbuciumată, nenorocită şi în mare parte sterilă, dar cuprinzînd în ea semnele unei naţiuni plină de vigoare şi vitalitate. Tocmai prin istoria sa nenorocită şi lipsită de strălucire europeană, poporul nostru deşteaptă interes şi simpatie, şi dă încredere în aptitudinile lui pentru o civilizaţie superioară.

Nu poate fi un ideal naţional mai înalt pentru un popor, nici un criteriu de judecată mai sigur a superiorităţii lui pentru istoric, decît acela de a contribui la cultura internaţională a omenirii: acesta este punctul de vedere din care autorul priveşte desfăşurarea vieţii Romînilor. Una după alta, epocele istoriei noastre defilează repede pentru a ilustra *scuza* pentruce noi sîntem rămaşi în urmă pe drumul civilizaţiei, şi a da *speranţe* că puterile noastre nu se vor istovi înainte de a ajunge la capătul drumului, unde ne aşteaptă îndeplinirea datoriei istorice de popor neolatin, faţă de cultura omenirii.

Reproducem, în traducere, întreaga prefaţă a d-lui Botez:

De la redeschiderea Chestiei Balcanice, Presa engleză a publicat numeroase articole asupra Romînilor. In timpul din urmă, viaţa şi istoria poporului nostru au găsit un interes deosebit în unele cercuri engleze; dar Romînii—care apreciază mult prietenia Presei engleze—regretă că, în cele mai multe cazuri, ei nu s-au bucurat de o simpatie prietenească din partea scriitorilor englezi, ori de isvoare de informaţii mai binevoitoare faţă de dînşii, în publicul englez. E surprinzător, de exemplu, cum o carte de orientare ca *Encyclopaedia Britannica* poate să fie aşa de nesuficient şi de greşit informată asupra mişcării literare din Romînia în ultimele decade; chiar cei mai mari scriitori de nuvele ai ei—bine cunoscuţi în Franţa şi Germania—sînt complect ignoraţi.

Cu toate aceste este drept a aminti că Romînii trebue să fie recunoscători unor scriitori ca Scotus Viator şi Dr. Dillon, pentru prietenia ce ei le-au arătat în numeroasele lor articole privitoare la chestiile romîneşti.

Am făcut această repede excursie în istoria națiunii romine, cu scopul de a conduce pe cetitorii engleji prin unele din cele mai importante și mai caracteristice evenimente ale ei. Tabloul, cu caracterul lui caleidoscopic și introductiv, e departe de a fi complect: el tinde numai să fie indicator și suggestiv. Sper, de asemenea, să trezesc simpatia și bună voința cetitorilor mei engleji pentru un popor care niciodată nu s-a bucurat de o viață fericită sau cu glorie departe sunătoare. Luptele, mizeria, ignoranța și apăsaria au fost singurele condiții de existență a Rominilor pînă aproape spre sfîrșitul veacului trecut; și chiar acum drumul civilizației nu e cu totul neîmpedecat pentru ei. Pe lingă toate aceste, fatalitatea istorică a condamnat jumătate din poporul romin să trăiască împărțit între alte rase; și aurora complectei lor independențe și unități naționale nu-i acum, din nenorocire, decît ilusiunea unui vis patriotic feeric.

Sub asemenea împrejurări,—cînd toate puterile unui popor sînt istovite în apărarea existenței și integrității lui naționale,—nu e de mirare pentruce Rominii sînt singurul popor din trunchiul neolatin care n-a contribuit cu celebre capodopere literare și artistice la civilizația omenirii; sufletul lor așteaptă încă să-și găsească expresia în astfel de opere. Ei au nevoie de o cultură mai larg răspîndită și de mai multă libertate pentru a-și desvolta însușirile lor etnice; ei simt necesitatea unei mai adînci simpatii și unei solidarități morale mai strînse cu marile popoare din Apus pentru a le stimula sforțările lor.

Ei sînt conștienți de lipsurile lor, dar cred în capacitatea lor de a progresa, pentru a-și îndeplini o datorie istorică față de civilizația omenirii, ca singurii reprezentanți ai geniului latin în Orientul Europei.

In chestia serviciului sanitar militar.

Campania din Bulgaria, din vara anului 1913, a dat prilej unei discuțiuni îndelungate asupra pregătirii și organizării serviciului sanitar militar.

După acuzările din primele momente, a căror violență era uneori explicabilă, prin groaza cu care era privită epidemia de holeră care ne amenința, au urmat aprecierile mai liniștite, cînd epidemia a fost oprită în mersul ei.

Am publicat în numerele noastre de August și Septembrie două articole datorite d-lor doctori Manicatidi și Ștefănescu-Galați, ale căror constatări n'au fost până astăzi dezmințite.

Am publicat din partea medicilor militari, în numărul de Octombre o întîmpinare autorizată, care însă, nu privea lipsurile ce fuseseră semnalate de articolele noastre, ci era mai mult din partea medicilor militari activi, în numele „uniformei ce poartă", o protestare împotriva acuzațiunilor de lașitate ce au văzut în constatările colaboratorilor noștri, cum că medicii militari activi s'au așezat la mobilizare în serviciile mai puțin expuse primejdiei.

De-atunci vremea n'a făcut decît să confirme lipsurile semnalate prin articolele sus citate. Raportul comisiunii de anchetă ce Ministerul de Răsboiu a instituit, broșurile d-lor doctori Toma Ionescu și general Dr. Demosthene, comisiunea nouă ce a numit acum dl. Ministru de Răsboiu, pentru reorganizarea serviciului sanitar militar, sînt atîtea dovezi că s'a recunoscut organizarea defectuoasă și lipsa de pregătire a serviciului sanitar militar în campania din Bulgaria.

Această concluzie este așa de dovedită, încît nici medicii militari nu mai pot avea puterea s'o desmintă.

Primim însă la redacție, o broșură care și prin titlul ei și prin calitatea autorului, aduce o contribuție prețioasă chestiunii în discuție.

„Cauzele reale ale insuficienței serviciului sanitar militar" de dr. C. Papillian, medic general de rezervă, fost inspector general al serviciului sanitar al armatei, ne arată, că acela care—precum spune în broșură—a fost șeful acestui serviciu până în Octombrie 1912, iar în timpul campaniei a fost chemat tot ca șef al acestui serviciu în ministerul de Răsboiu în București și care prin urmare este în măsură să ne spună lucruri bine dovedite, consideră — ca și noi—amănuntele precise ce ne dă în broșură drept „cauze reale ale insuficienței sanitar militar".

Această broșură arată cu un mare lux de dovezi, că serviciul militar sanitar, deși putea, n'a fost pregătit la intrarea în campanie.

Ne-am deprins, însă, mai de mult cu această concluzie, în cît citirea broșurii ne luminează mai mult într'o direcție nouă, care merită să fie discutată, fiindcă poate ajunge cu vremea să fie o pricină de slăbiciune care să compromită complect serviciul sanitar militar.

Este vorba de constatările ce ne permite această broșură, relativ la certurile personale ce domnesc la serviciul sanitar militar. Generalul Dr. Papilian ocărăște pe predecesorul său la șefia serviciului sanitar militar, generalul Dr. Demosthene, pe care-l acuză că l'a persecutat în toată cariera sa militară. La rîndul său generalul Demosthene acuză în broșura sa pe generalul Papillian, care l'a urmat la conducerea serviciului sanitar militar. Ultimul șef, cel actual, generalul Dr. Călinescu este acuzat de către gen. Papillian, pentru că n'a executat la timp aprovizionările hotărîte și pentru că i-a luat locul la șefia serviciului, făcînd pentru aceasta să se reducă locurile de colonel medic în armată în așa mod în cît să nu vină rîndul decît actualului șef să fie înaintat general.

Toate acestea sînt atîtea constatări care ne arată că la serviciul sanitar militar se duce un fel de luptă pentru domnie, care numai spre folosul serviciului militar nu poate fi. Lupta se urmează și azi între actualul medic general și un colonel, camarad al său, care n'a fost ales la înaintare, încît a rămas subalternul fostului său camarad. Intre acești doi chiar în timpul primejdiei celei mai mari a holerei, n'au existat nici raporturi de serviciu, necum personale, ci numai ordine scrise.

Ca medicii să se ocărască între ei, nu este o raritate. „Invidia medicorum pessima" nu va fi desminţiă tocmai în ţara noastră; dar pentru cearta medicilor militari, urmările pot să ne ducă la dezastre noi, al căror trist efect nu trebue să-l mai gustăm, ca în Bulgaria.

Serviciul sanitar militar ni se arată, din publicaţiunile celor doi foşti directori din urmă ai săi, stăpînit de un spirit personal care distruge instituţiunea. In asemenea împrejurări, oricîte reorganizări s'ar aduce serviciului sanitar militar, nu va exista niciodată în el unitatea de acţiune necesară unei funcţionări normale, cîtă vreme în fruntea lui vom găsi discuţiuni de persoane.

Cînd între cîţiva colonei numai unul va fi ales să devină general şi şeful celorlalţi, iar alegerea va fi datorită sau vechimei, sau vre-unor împrejurări care nu impun foştilor săi camarazi, de sigur că nu va exista niciodată acea unitate de acţiune care în armată e mai necesară ca oriunde.

Broşura d-lui general Dr. Papillian desvălue, din acest punct de vedere, o nouă faţă a neajunsurilor organizării sanitare militare şi nu ştim dacă în faţa certurilor de persoane din acest serviciu, în faţa unui şef care pentru subalternii săi nu poate să fie decît „primus inter pares" n'ar fi mai bună ideia ce s'a emis, aceia de a se da conducerea acestui serviciu unei autorităţi generale sanitare care să impună tuturora.

Dela administraţie.

Sonetele d-lui Mihai Codreanu au apărut într'un elegant volum, intitulat *Statui*, în editura Vieţii Romîneşti.

Volumul cuprinde 100 de sonete.

Celor iubitori de poezie, cari au urmărit mişcarea literară din ultimii ani, nu mai avem nevoe să le recomandăm volumul distinsului nostru colaborator.

A P E L

Către cetitorii şi prietenii „Vieţii Romîneşti"

Dispariţia marelui cetăţean Spiru Haret impune Iaşului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraş un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toţi cetitorii şi prietenii noştri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deşteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească iniţiativa luată de „Viaţa Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicaţia specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administraţiei revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viaţa Romînească"

	LEI B.
Suma din urmă	**7698, 75**
Lista d-lui Gh. Mitru, directorul gimnaziului „Alexandru cel Bun" din Iaşi: Gh. Mitru 20, Gr. Bîrjovanu 10, C. I. Botez 10, Ioan V. Popescu 10, Elevii cl. IV-a gimnaziul „Alexandru cel Bun" 8.50, Elevii cl. III 7.50, Elevii cl. I 10.45, Elevii cl. II 9, Gh. Nedelcu 17, în total	102. 45
Lista d-lui I. Pralea, institutor, Galaţi: Ioan Pralea 5, Onorina Pralea 2, C. Apostoliu 5, Ortansa Apostoliu 2, S. Serebrina 1, Aurelia Bogza 2, Maria Dimitriu 4, C. D. Ionescu 2, Ath. Betteni 1, M. Bohociu 1, Elena Densuşianu 1, Elena Andrian 1, Eliza D. Grecescu 1, Cleopatra Rădulescu 2, în total	30. —
Vasile Sadoveanu	20. —
Lista Părintelui Econ. D. Vasilescu, Bucureşti: Ec. Dim. Vasilescu 10, Marin Ionescu 2, Gh. Ionescu 1, Gh. Russu 2, în total	15. —
Lista d-lui Dr. Al. Costiniu, Bucureşti: Al. Tisescu 20, G. Gologan 2, E. Cerbu 1, Costin Fulga 2, G. M. 5, Anonima 5, Dr. Costiniu 20, total	55. —
De reportat	7921. 20

Report	7921. 20
Lista încredințată d-lui Roman Stere, București : R. Stere 10, C. Băluț Cruceru (un fiu de țaran) 5, Mina Popescu 5, N. Lupu 5, Dr. Săvescu 5, total	30. —
Prima societate Econ. Galați	20. —
Sanatoriul Bisericani	10. —
Lista d-lui C. V. Dimitriu, înv. Sinești—Iași, Colecta elevilor școalei primare din Sinești-Iași	14. 50
Dr. Botescu-București	20. —
I. G. Bibicescu, București, ...	20. —
Lista d-lui C. Donea, Tazlău-Neamț : Societatea „Toporul" 20, Gh. U. Ciuc 0.50, I. Mironescu 0,50, C. Donea 0,50, total	21. 50
Evdochia Filcencov, Demisler, Jud. Silistra	1. —
Lista d-lui Gh. Fințescu, profesor Iași: Agripina Buțureanu 10, Dea Bogonos 5, R. G. 3, Dr. O. Conta 5, E. Ioanovici 2, Eugenia Harnagea 2, Maria Liatris 2, Ar. Constandachi 2, Archim G. Miron 2, Ec. Lupu 2, A. Dimitriu 3, Laura Zaharia 5, Maria Fințescu 10, G. Fințescu 5, Liana G. Fințescu 2, Toto G. Fințescu 2, Georgeta G. Fințescu 1, total	63. —
Total.	**8.121 20**

RECENZII

Octavian Goga. *Domnul Notar.* Dramă în trei acte din viața Ardealului. „Flacăra". București. 1914.

Cel ce scrie aceste rînduri n'a avut prilejul să vadă reprezentată piesa d-lui Goga. De aceia darea de samă care urmează se va resimți desigur de un mare cusur: va fi în primul rînd o recenzie literară și prea puțin una teatrală. E cazul de a constata încă odată dezavantajul de a locui in a doua și nu în întâia capitală a țării...

Piesa d-lui Goga merita fără îndoială o intinsă discuție în cronica teatrală a acestei reviste. Cronicarul teatral din București nu s'a executat însă. Voiu căuta să înșir aici cîteva considerații, cu mîngîierea că e mai bine ceva decît nimic.

Domnul Notar în primul rînd cred că nu e numai „domnul notar". Mai întăiu de toate cred că e viața unui sat din Ardeal, desfășurată în decursul a trei zile de agitație electorală. E poate momentul cel mai caracteristic din viața unui popor care la parte cu tot sufletul, cu toată priceperea și cu toată nădejdea de mai bine la alegerea conducătorilor săi firești. Și dacă rezultatul sforțării e mai totdeauna cu totul neproporțional cu lupta dusă, această sforțare are totuși o valoare neprețuită prin ea însăși, în afară de rezultatul luptei.

In dosul personagiilor care es mai mult sau mai puțin în relief în diferite scene, se simte personajul principal, un personaj epic,—e satul în mișcare, care, cași marea mișcătoare, aruncă cițiva stropi la suprafață, pe cind mulțimea nenumărată a stropilor se închiagă unul cu altul în albia mării alcătuind noianul de ape.

In piesa d-lui Goga întîlnim o mulțime de tipuri, tot ce poate constitui ansamblul satului ardelenesc: mai întâiu, domnul notar—care apare în mai toate scenele și care din acest punct de vedere în adevăr e personajul principal al piesei—, candidatul guvernamental, preotul, cantorul, dascălul, socrul notarului—țăran din cîmpia Ardealului —, pristavul, nenumărați țărani, până și crișmarul „jidov" al satului.

N'am nevoe să adaog—lucru lesne de înțeles, cînd e vorba de un poet cu o personalitate așa de pronunțată ca d. Goga—că acele tipuri vor fi mai bine izbutite care se vor bucura mai mult de simpatia scriitorului.

Cele mai reușite dintre personagiile *Domnului notar* mi se par Mitruț, pristavul satului, și Borza, socrul notarului,—două creațiuni din cele mai vii ale piesei.

Cele mai emoționante pasagii sint datorite acestor două personagii și asupra lor s'a concentrat toată simpatia autorului.

D. Goga știe să creeze tipuri. Și aceasta e adevărat nu numai despre personagiile care apar mai mult timp în scenă, dar chiar și despre cele care se arată prea puțin, cum este circiumarul Caiafa,—o veche cunoștință a noastră, „Barbă-putredă jupînul" din poeziile d-lui Goga,—care este și el aici o parte integrantă din viața satului, simțindu-se solidar cu acești oameni în mijlocul cărora și-a petrecut viața, izolat de ai săi.

Am lăsat inadins să vorbesc la urmă de două personagii cu totul antipatice scriitorului: „domnul notar" și Otilia Sfetescu, care are legături de dragoste cu notarul,—și la aceștia am mai putea adăoga un al treilea personaj, candidatul guvernamental, care însă apare prea puțin.

Aceste două tipuri, create de *autorul dramatic*, se resimt de antipatia ce le-o poartă *poetul*, cintărețul „acelor fără nume".

Despre notar, se poate spune că d. Goga l-a văzut mai mult ca un simbol al unei întregi categorii din Ardeal, decit ca un tip individual desprins din realitate. Că lucrul este așa, se poate vedea din faptul că, deși notarul apare în cele mai multe scene ale piesei, deși considerat fragmentar are multe părți de realism, cind căutăm să-i surprindem imaginea totală, să închegăm diferitele părți care îl compun, ele se risipesc, lipsindu-le firul unitar care să le lege. Cele mai frumoase pasagii ale piesei nu sint acele în care notarul are rolul principal.

D. Goga și-a propus să nu-l absolve deloc pe eroul său. Notarul ne apare ca o antiteză perfectă a țăranilor din satul ardelenesc, pe care îl conduce și de care e plătit. El e un produs al orașelor, avînd în singe obișnuința vieții febrile și artificiale. La oraș a fost în relații cu Ungurii. *Deci* va avea dispreț în același timp de tot ce e țăran și Romîn. Ba, parcă d. Goga pune problema și mai sus: acest notar devine un trădător al neamului său tocmai din cauză că, petrecîndu-și copilăria și tinerețea în mijlocul vieții orășănești din Ardeal, fatal cosmopolite, nu poate înțelege aspirațiile și influențele poporului de țărani al Rominilor din Ardeal. Toate aceste însușiri îl vor indica să fie instrumentul cel mai bun al guvernării maghiare.

Piesa d-lui Goga înfățișează pe notar în momentul cind conflictul dintre el și țărani trebue să fie, prin firea lucrurilor, cel mai acut, în timpul alegerii de deputat, cind două aspirații cu totul contrare vor trebui să se ciocnească în chip violent.

Pentru dramatismul situației, cred că era de ajuns. Și în adevăr, în *acest* dramatism stă efectul puternic al piesei: sosirea candidatului guvernamental de aiurea, desfășurarea presiunii electorale sub forma ei cea mai brutală, a baionetei jandarmului unguresc, apoi conflictul social de care vorbeam, al ciocnirii a două suflete opuse, a vieții cosmopolite a orașului, viață fără tradiție și fără bază, și a sufletului, oțelit de suferințele de veacuri, al unui popor de țărani, care a știut să se mențină în mijlocul atitor furtuni.

D. Goga, în care „urlă și gem robiile de veacuri", n'a vrut să se oprească aici. D-sa a vrut să „pedepsească" până la sfîrșit pe eroul său.

Înăuntrul acestui conflict social și național, d-sa a introdus altul, provenit din viața privată a notarului, care își înșală soția, fata țăranului fruntaș Borza. Poate pentru a pune mai bine față în față cele două lumi, acest al doilea conflict era necesar. Dar mi se pare că d. Goga a mers cu

„pedepsirea" eroului său prea departe, atunci cind consacră un întreg act, al doilea, scenei de dragoste dintre notar și Otilia și surprinderii celor doi îndrăgostiți, în noaptea alegerii, de către satul întreg.

D-lui Goga i-a trebuit această descriere amănunțită pentru a ne înfățișa un alt personaj antipatic, un alt produs al vieții artificiale de oraș. E Otilia Sfetescu, care a trăit mult timp în București și care și-a asimilat perfect frivolitatea vieții unei anumite pături bucureștene. Autorul *așa* a văzut acest conflict: deoparte poporul de țărani al Ardealului, de cealaltă, stinău-i împotrivă, produsele vieții artificiale și fără tradiții a orașelor. Odată ce d. Goga introdusese în piesa sa și acest epizod, nu putea să găsească un personaj mai înrudit sufletește decit pe această Otilie.

În zugrăvirea acestui tip însă se simte bine că d. Goga a șarjat. Și mai e ceva: acest tip, Otilia, e prea al nostru, prea de „dincoace", pentru a fi bine cunoscut de către un ardelean. El e o creațiune mai mult *intelectuală* a autorului.

Chiar din punctul de vedere al concepției autorului, cred că acest epizod strică economiei piesei. Conflictul singeros din noaptea alegerii, prezentat astfel, se datorește faptului că notarul, surprins în legăturile sale de dragoste, chiamă jandarmii să împuște satul adunat înaintea casei Otiliei. Un conflict mare, permanent—social și național—e făcut să atirne de un eveniment întimplător.

D. Goga a vrut să facă din notar personajul principal și în jurul lui a vrut să se învirtească toată acțiunea. În locul însă a înfățișării unor momente psicologice individuale ne-a dat, fără să vrea, altceva—mult mai greu și mai prețios—ne-a redat un epizod epic, viața satului ardelenesc în momentele sale cele mai caracteristice. Aceste pagini sint o contribuție prețioasă la cunoașterea sufletului unei părți importante a rominismului.

Sint pasagii de un suflu epic și de o emoționalitate profundă. Ele se întilnesc mai cu samă în vorbirea celor două puternice creațiuni ale d-lui Goga: Borza și Mitruț pristavul. Așa e minunata povestire a încheerii păcii la Milano, după bătălia dela Solferino. Așa e scena cind Mitruț pristavul, ne mai putînd trăi în veșnică dușmănie cu satul, din pricina slujbei sale în directă atîrnare de stăpînire, preferă în cele din urmă „să se ducă în țară, să se bage slugă..."

E de relevat în deosebi felul îndăminatic cum știe d. Goga să sfîrșească actele.

Și, în mediul acesta țărănesc și epic, cit de fericit ne apare gîndul d-lui Goga de a fi pus la contribuție și poezia populară, în acel minunat cintec al oștenilor după bătălia dela Solferino, sau cintecul, care răsună în noapte, al acelui flăcău din Ardeal, căzut la beție din pricina suferinților îndurate în timpul serviciului militar „la tunari, în cetatea Balgradului" și care peste citeva ceasuri era să fie împușcat de jandarmii unguresti...

Ceia ce se relevă în tot cursul piesei e democratismul profund și sănătos al autorului, sentiment care dă un preț deosebit tuturor faptelor înfățișate și elementelor populare întrebuințate. Cit de deosebit răsună, de pildă, acest cuvint „popa", ajuns aproape injurios „dincoace" și care sună așa de plin de demnitate în graiul acestei părți a neamului nostru, unde preotul apare ca conducătorul firesc al poporului în mijlocul căruia trăește și de care îl leagă firele unei solidarități de veacuri. C. A.

***

Al. Cazaban. *Ce nu se poate spune*, schițe și nuvele. „Minerva", 1914. Prețul 2 lei.

Cind cetești o schiță de d. Cazaban, niciodată nu poți să ridici din umeri și să intrebi: Ei și?...

Fiecare bucată are o semnificație precisă, evidentă, de care autorul nu se poate lipsi și de dragul căreia uneori i se intimplă chiar să tragă realitatea de păr. Atunci semnificația se schimbă in tendință,—in dauna artistului.

Ce nu se poate spune mi se pare cel mai bun volum al d-lui Cazaban. In el e vorba mai ales de mișcări sufletești, de acele porniri intime și rușinoase pe care, chiar cind le observăm la alții, ne sfiim să le mărturisim.

Cu o plăcere mizantropică de diavol, autorul caută sau inventează situații, adeseori foarte firești și verosimile, in care egoismul personagiilor, naiv sau perfid, respingător sau comic, intotdeauna brutal, iese la iveală, intr'o singură frază, uneori intr'un singur gest elocvent.

Pentru anumite firi delicate insă, e cu totul supărătoare cruzimea și satisfacția insistentă cu care acest autor scormonește, caută și etalează turpitudinile grotești ale semenilor săi, mizeriile ireductibile „in mod fatal legate de o mină de pămint".

E-o calitate sau un defect, care nu exclude puterea de observație și ironia plăcută in expunere.

Stilul d-lui Cazaban este ca intotdeauna, limpede și simplu, inflorit uneori de imagini foarte fericite.

*

Ioan Al. de Lemeny.—*Poesii (cu o prefață de George Coșbuc)* Brașov, 1914, pr. 1 l. 70 b.

Un cunoscut, sau poate un amic, solicită d-lui Coșbuc o prefață pentru un volum de versuri.

Marele nostru poet e foarte incurcat. Manuscrisul amicului așteaptă cam de multă vreme pe biurou și in fiecare seară il intimpină ca o dojană. De citeori dă cu ochii de el, poetul simte un mic fior de nemulțumire. Am să-i scriu mine negreșit!—își zice.

Dar acum nu-l mai poate amina: amicul și-a exprimat telegrafic nerăbdarea.

D-l Coșbuc ia deci o foaie de hirtie și, cu un plaivaz plictisit, incepe:

Iubite domnule Lemeny,
Am cetit poeziiletrimiseși mi-au plăcut.

— Până aici e bine, își zise poetul. N'am calificat nimic. Mi-am exprimat doară o impresie.

Luind apoi caetul de versuri intre degete, iși aruncă ochii pe prima pagină și mormăi incet:

In liniștite seri de toamnă
Cind doruri multe te frămintă
Visind o lume ideală,
Atuncia cintă.
Cind singele-ți svicnește 'n vine
Și clocotește ca vulcanul,
Atuncia prinde barda 'n mină
Și-aruncă 'n ceruri buzduganul.

— Oribil! O să mă fac de ris, exclamă poetul *Firelor de tort*, gindindu-se la public. Și muind plaivazul intre buze, scrise:

Aș crede că ar fi mai bine să aștepți cu publicarea lor in volum, până vei avea mai multe.

Dar acum ii veni in minte figura amicului: „I-am spus-o prea de a dreptul. Ia s'o mai indulcesc puțin!"

Firește, asta nu trebue să te impiedice să le publici, pentrucă o cantitate nici nu ia nimic, nici nu dă nimic calității unei opere.

Ce să-i mai scrie? D-l Coșbuc deschise iarăși caetul și dădu peste un titlu fistichiu: „Dorul meu se scaldă 'n"...

Dorul meu se scaldă 'n
Lacrimile tale

Inger de fetiță
Cu minuțe pale...

— O, trăzni-te-ar unul Dumnezeu! Asta-i poezie, mă? Vrei numaidecit să mă faci de risul lumii?...

Totuși nu se putea să-l refuze. Și fiindcă d. Coșbuc are un suflet bun, și fiindcă sentimentul deșertăciunii lucrurilor omenești ne cuprinde tocmai atunci cind avem nevoe de el pentru a scuza slăbiciunile noastre, poetul *Baladelor și Idilelor* iși sfirși astfel scrisoarea:

Publică-le, deci, și cred că vei avea un frumos succes. Al D-tale, etc.

Reciti toată prefața. Intr'o ultimă și iute alternanță, se gindi la „Inger de fetiță", apoi la cetitori... Nu greșise nimănui cu nimic, totuși se simțea vinovat, năpădit din toate părțile de mustrări anonime. Parcă făcuse o nelegiuire... Atunci poetul se infurie,—de astă dată mai ales pe publicul cetitor:—„Eu ii dau dracului pe toți, la urmă! Ce-s eu,—critic? Pe mine să mă lase 'n pace. Eu răspund de versurile mele, nu de-ale tuturor!"...

Și plimbindu-se prin odae cu pași mari și cu minile virite in buzunare, poetul incepu să declame, ca să-și răcorească sufletul:

Priveam fără de țintă 'n sus.
Intr'o sălbatică splendoare,
Vedeam Ceahlăul la Apus
Departe 'n zări albastre dus.
Și ca o taină călătoare
Un nor cu muntele vecin
Plutea 'ntr'acest imens senin
Că n'avea aripi să mai sboare...
Și tot văsduhul era plin
De cintece ciripitoare...

Ochii lui negri și tineri, inundați subit de toată lumina peisagiului evocat, topindu-și minia lor naivă intr'un zimbet de covirșitoare bunătate, parcă spuneau:

— Iaca așa să-mi cinți măi, dacă ești om!

...Dar așa, de sigur că nimene nu va mai cinta in limba noastră. Vor mai veni poate și alții cu glasuri inspirate, dar nici unul care să mai poată aduna in sufletul lui atita lumină, in cintecele lui atita senină și caldă iubire de viață.

*

Gheorghe Savul.—*Despre micul curent literar decadent dela noi.* Iași, 1914, prețul 50 bani.

E un mic studiu, care totuși pare destul de mare pentru obiectul său, asupra manifestărilor decadente din literatura noastră.

Autorul lămurește mai intâiu pe cetitor asupra simbolismului și decadentismului francez, face apoi un scurt istoric dela Depărățeanu și Macedonski până in zilele noastre, un fel de tablou al poeziei decadente indigene, pe care o cercetează cu obiectivitate, pricepere și bun-simț.

Pentru acei pe care chestiunea ii poate interesa și care vor să fie edificați mulțumitor in această privință, broșura e bine venită. Tonul cumpătat al expunerii, mulțimea notelor adunate, discernămintul aplicat și onest, te asigură dela inceput in ce privește bunacredință și seriozitatea surprinzătoare cu care d. Savul a examinat această chestiune, eșită din actualitate.

Faptul că autorul e destul de tinăr (studiul acesta e un debut) ni se pare semnificativ in privința tinerimii care se ridică acum din universitățile noastre: o tinerime mai puțin febrilă, cu un suflet sănătos și cumpătat.

Pentru cetitorii noștri, reproducem din broșura d-lui Savul următoarele rinduri:

„Cei care cunosc decadentismul apusan, ce vreți să găsească in acel al nostru? Este altceva pe care străinii nu il au și ar dori să-l afle in literatura rominească, este caracterul na-

ţional-ţărănesc al nostru, dispreţuit atît de jignitor de cătră reprezentanţii decadentismului romînesc. Noi nu vrem să înţelegem suficient ceia ce ne învaţă realitatea şi veneraţii noştri înnaintaşi, că noi avem strălucitul prilej de a ne specializa în literatura ţărănistă, simplă, lămurită, generală, profundă.

„Iată ce zice în această privinţă chiar un poet considerat de unii ca simbolist, *Pierre Quillard*, într'o recenzie din revista „Mercure de France", asupra unor versuri franţuzeşti ale d-lui Macedonski:

„Dacă aşi îndrăzni să-mi permit o „critică (politeţă franţuzească) este a„ceia că poetul s-a supus într-un mod „prea docil înrîuririi domnitoare a lui „Lecomte de Lisle şi Baudelaire, *şi „nu a lăsat să transpară mai des în „limba franceză sufletul neamului său*, „suflet enigmatic, resemnat şi violent, „ezitînd între Orientul mongol şi slav „şi între Occidentul latin, suflet de „servituţi şi de cruzimi, ce s'a expri„mat în Doinele, în Horele şi în Cîn„tecele haiduceşti ale folklorului". Şi mai departe: „Ar fi de dorit să bine„voiască mai tîrziu, şi într'o formă tot „atît de perfectă, *să consimtă cu mai „puţină rezervă influenţelor eredi„tare*".

„Pe cînd fiecare scriitor ar trebui să aibă mîndria de a nu imita pe altul, şi operele lui—ale lui să fie, pe cînd străinii ne sfătuesc prieteneşte să fim ceia ce sîntem, scriitorii noştri decadenţi se sforţează din răsputeri să fie ceia ce nu pot fi puternic, să fie rafinaţi ca apusenii. Din punctul de vedere al literaturii universale, a nu ne mulţumi cu ceia ce sîntem şi a căuta să schimbăm cu ceia ce-i mai bătător la ochi, la străini, înseamnă a fi ca sălbaticii Americei, care dădeau aurul lor pe stofele şi sticlele colorate ale apusenilor".

*

M. Săulescu.—*Departe...* poesii. Bucureşti, 1914, preţul 2 lei.

De cum ai luat volumul în mînă, simţi că ai de-aface cu un poet care cugetă.

Te avertizează despre aceasta mai întâiu titlul poeziilor, în stil mare: *Excelsior, Intus, Et nunc semper, Aeternitas, Postumus, Durerea lui Faust,* etc. Te edifică apoi forma poeziilor,—căci poeţii care cugetă dispreţuesc forma,—şi ţi-o dovedeşte în sfîrşit conţinutul lor.

In ce priveşte acest conţinut, procedeul poetului Săulescu e uneori foarte simplu. D-sa îşi pune o întrebare oarecare:

De ce suntem adesea obosiţi
Parc'am fi duşi o luptă, un războiu ?

sau:

Isvorul nu-şi mai mişcă nici o undă...
De ce nu-şi mişcă oare nici o undă?

sau:

De ce hrănim în suflet un dor de depărtare...?

la care răspunde printr'un şir de presupuneri vagi, de supoziţiuni prudente, pentruca la urmă să rămînă tot nedumerit.

Această stare de nedumerire perpetuă a poetului este cu atît mai evidentă, cu cît el îşi declară mereu incompetinţa prin expresiuni ca: „cine ştie!", „ştiu eu ?", „este ceva ce nu ştiu",—sau termeni vagi ca „poate", „undeva", şi mai ales „*ceva*", care revin necontenit. Culeg din diferite bucăţi:

O, *cine ştie, poate* e totul o părere...
O, *cine ştie, poate* de-atîtea vremuri grele...
Şi *cine ştie? Poate* e visul meu de vină...
Departe!—*cine ştie?* spre ce ţinut şi unde?...

Şi inima ne bate pentru *ceva ce nu e...*
Ceva e ce ne chiamă, *ceva* din zări albastre,
Ceva din altă parte, şi *nu pricepem ce...*
E 'n toţi *ceva ce* ochilor n'apare...
Eu nu 'nţeleg, aseară eram altul
Era *ceva* ce mă făcea să fiu...
Dar sufletele noastre mereu doresc *ceva...* Etc.

„Ceva" ţine de obiceiu locul unui termen propriu pe care nu-l putem găsi.

A găsi termenul propriu însă, acela care „exprimă adevărul" simţirii şi gîndirii tale, tocmai aci e greutatea poeziei. Toţi oamenii simt şi gîndesc, mai mult sau mai puţin ceva. Ceia ce îi deosebeşte de poeţi este că nu pot comunica şi altora, cu fidelitate măcar aproximativă, conţinutul divers al celui „ceva". Îi auzi zicînd, de pildă: „Aseară, cînd răsărea luna, am simţit ceva... ceva ce nu pot să spun, nu găsesc cuvîntul... dar am simţit, pe onoarea mea, ceva! Era splendid!!..."

Repet însă că la poeţii care cugetă, toată frumuseţea trebue s'o cauţi numai în „concepţii." Să încercăm deci a surprinde această frumuseţe, urmărind evoluţiile cugetării poetului Săulescu, în bucata prin excelenţă meditativă „*Durerea lui Faust*" din mijlocul volumului.

In prima parte a ei, Faust ne declară, prin gura d-lui Săulescu, că „nu ştie nimic."

Ştiu eu? Poate că 'n clipa asta
Nu ştiu nimic din cîte ar trebui să ştiu...
Ce valuri se frămîntă pe-al mărilor pustiu
Şi mîna ce le poartă, *nu-i nimeni să o ştie...*
Ce ştiu acum, nu este cu-adevărat ce ştiu?...
Iar tu, o! biete suflet, tu eşti atît de mic
Că *nu pot şti nimic*—
Că tot ce ştii şi cîte vei şti de-aci 'nainte—
Va fi ca o poveste ce pururea *te minte...*
Ah! *tot ce ştiu din cîte aş vrea să ştiu acum*
Nimic nu e căci doară de-abia pornii la drum...

După ce epuizează complect această idee profundă (că adică „nu ştie absolut nimic"), Faust trece de odată, tot prin gura poetului Săulescu, la altă idee profundă: că toate trec, toate mor, toate se duc.

Şi mă gîndesc că toate ursite sunt să treacă...
Şi mă gîndesc că toate menite sunt să moară—
Şi *iată* chiar şi visul ce încă n'am clădit,
Şi el acuma moare, îl simt, *il văd cum zboară...*
Nimica nu rămîne din visurile mele...
Nimic nu-i veşnic, *iată*, doar trecerea spre moarte..

Innainte de a epuiza însă şi această a doua idee (că adică „toate trec"), Faust ne vorbeşte ceva şi despre „glasul" sau „cîntecul" clipelor, care „se aştern ca stavilă pe toate":

Eu le ascult din goana lor repede, nebună;
De unde vin şi unde pornesc aşa curind ?
Mereu, mereu, într'una acelaş glas răsună...
Eu le ascult! Şi zborul lor pare-o simfonie,
Un cîntec pîn' acuma nescris de-un muzicant,
In el plîng cei de astăzi, plîng cei ce vor să vie;
Şi eu conduc concertul!—şi plînge un neant!!

In sfîrşit, în partea a treia a bucăţii, aducînd laude mari lui Faust pentru cele două idei sus-citate, poetul Săulescu ne cîntă în numele său propriu:

Aşa vorbea din turnu-i privind nemărginirea;
Şi mare părea Faust, părea că toată Firea,
Descoperind secretu-i *c'un deget doar o ţine*
Şi-o 'ntoarce, şi-o suceşte, rizînd de toate 'n sine...
Şi-a rîs şi el în urmă de toată faima lui;

A ris de gindu-i liber...
Și-a ris și de durerea-i că *nu va ști nimic...*

Iar după această hilaritate subită, gravul Faust aducindu-și din nou aminte că nu știe nimic, inchee poezia, printr-un vers izolat de celelalte, cu următoarea noutate profundă:

Acesta-i adevărul, *că n'am să pot să-l știu.*

Am expus conținutul acestei bucăți mai pe larg de oarece, fiind meditativă prin excelență, mi s'a părut cea mai proprie pentru a edifica odată pe cetitorii noștri in secretul poeților care cugetă.

Din alte bucăți ale poetului Săulescu voi transcrie numai inceputul, lăsind pe lector să presimtă restul.

Din „Aseară":

Aseară, gindul meu era un solitar...
Chilia lui, castelul meu de vise;
Și mă miram, cum poate să fie
Chilie,
Un castel de vise...

Din „E secetă":

Sunt obos't și-i cald și trist afară,
Ca 'n orice zi de secetă de vară...
Sunt obosit, sunt trist și nu 'nțeleg
De ce sunt trist, de ce sunt obosit...

Urmează supoziții, nu toemai plauzibile.

Din „Cuiburile":

Și cind se vor intoarce cocoarele plecate,
—Căci primăvara sfintă o să ne vie iară,
Atitea cuiburi calde, in urma lor lăsate,
Le-or regăsi tot astfel cum le-au clădit in vară?

Urmează presupuneri foarte verosimile, din care nu reținem decit una: că cocoarele își vor găsi „speranța spulberată"...

Din „Stanțe":

Și iar, nici tu, nimica nu vei putea să știi!

Din „Iubire" (unde e vorba de vint sau de „crivățul iubirii mele" care bate 'n geamul iubitei):

El o să-ți spună cel puțin atit,
C'am plins, tu nu știi cit;
C'am plins că poate nu o să te am
Și *mai ales*, că n'ai să poți afla,
Cit aș striga,
Cind altul te va lua!

adică a plins mai ales din pricină că iubita n'o să poată afla cit de tare ar striga poetul cind i-ar lua-o altul. (S'ar auzi dela Matache-Măcelaru până in Delea-Veche!) Asta e ideia. Dar ca să simți frumusețile de concepție ale unui poet care cugetă, trebue să l cetești cu atențiune. Numai astfel poți pricepe bine ce-a vrut să zică poetul, cind a scris:

In sufletu-mi de astăzi sunt lucruri mari închise...

și numai astfel îi poți ierta unele stingăcii de formă, pe care i-le voiu releva in treacăt, cu toată indulgența.

Căci, oricum, are citeva stingăcii. De gramatică:

Dar cer de plumb, dar *vagi tăceri*
Iți *face* inima să bată...

De expresie:

Și-i cineva *ce* nu mai vine...
Dorim ceva *la nesfirșit...*
Vom merge-așa *la nesfirșit...*
In care ploaia cade mereu, *la nesfirșit...*
Nu plouă ca pe-aicea, mereu *la nesfirșit...*

versuri in care poetul își dă coate cu Infinitul, amintindu-ți expresia: Te iubea: la nemurire, îmi placi la nebunie!

Apoi, deși rimele sint foarte corecte (umbla-afla, plutea-in'reba, sunau-lipseau, treceau-răsunau, etc.) ritmul ver-

sului te silește citeodată să dai cuvintelor un accent fistichiu:

Din lava cine știe *cărui* vulcan din fund...
De ce aleargă 'ntr-una nebun su*fle*tul meu... Etc. etc.

Uneori, cind poetului i-au trebuit, pentru economia versului, o silabă sau mai multe in plus, atunci a adăogat cu fruntea senină o particulă, un cuvințel sau chiar un cuvințoi, util pentru idee cum e moțul pentru curcan:

Am vrut s'aprind iar focul dar n'am putut *de fel...*
Și mă miram cum poate *ca* să fie...
Să stringă din risipa atitor*a* petale...
Și numai ea nu este *asemeni* cum era...

Alteori, dintr-o necesitate legitimă de aceiași natură, te silește să amputezi cite o silabă unor cuvinte:

El o să-ți spună cel puțin atit,
Furios, cind o să-ți bată 'n geam...
Și 'ntind schiloade brațe obosite
De arșița de Iulie chinuite... Etc.

trebue să cetești „furos" și „Iule", ca să iasă versul. Citeodată insă, fără necesitate vădită, poetul adaogă versului cite două silabe mai mult:

Ascultă, o! ascultă și privește (11)
Copacii goi, afară-au inghețat, (11)
Dar crivățul iubirii mele încălzește... (13)
In noaptea asta lungă, nesfirșită,
Cind poate dormi, neștiind că ești iubită... (12)

Asta imi aduce aminte de un nävleg de pe valea Topologului. Il chema Cicănescu. Era scurt, spin și gușat. Intotdeauna il puneam să-mi cinte niște versuri de prin partea locului, care sunau așa:

Vrednică-i neva-ta mea!
Cind ii pomenești de furcă
Pone țolul și se culcă...

dar pe care el mi le cinta intotdeauna așa:

Vrednică-i nevasta mea,
Cind ii pomenești de furcă
Pune țolu 'n cap și se mai culcă o țiră!

Cicănescu, fără să-și dea seama, inventase deja *versul liber...*

*

Am scris cam mult despre poetul Săulescu. Dar d-sa este un poet despre care critica romină s'a exprimat cu laude. In d sa simt că este, știu eu? ceva ce nu e, dar poate ca să fie...

Sint unii poeți care spun adeseori ceva profund, avind aerul că spun fleacuri. Sint alții care spun intotdeauna fleacuri, avind aerul că spun ceva profund. Aceștia din urmă sint mai diplomați față cu contimporanii.

Cel ce scrie aceste rinduri, avind obiceiu să facă și versuri in orele lui de libertate, declară că va imita pe poetul Săulescu, și chiar a făcut deja o strofă:

De ce ni-i lene seara după ce-am stat la masă?
Știu eu?... Poate pătrunde ceva ce este 'n casă
Și 'n sufletele noastre,—sau poate altceva
Ce poate ca să fie asemeni cum era...

Voiu termina mai tirziu poezia aceasta meditativă. Ii voiu da titlul: *Ab hoc et ab hac*, din Larousse, și-o voiu trimite la „Noua Revistă Romină".

*

Constantin Gane. *Amintirile unui fost holeric.* București, „Minerva", 1914 Prețul 2 lei.

Un document foarte interesant pentru cei ce n'au făcut campania și mai ales pentru cei ce n'au fost niciodată bolnavi de holeră. D. C. Gane, un voluntar, ne povestește cu o naivă sinceritate tot ce-a pățit in campanie. Ca voluntar și ca nepot de general, după

cum ne mărturisește, reese că a fost destul de protejat... dar toate i se iartă de oarece asta nu l-a impiedicat să dea ochi cu moartea, în ghiarele holerei. Boala este descrisă simplu și foarte suggestiv. Aflăm ceva nou: despre viața din lazaret, purtarea medicilor, devotamentul surorilor de caritate, energia doctorului Lupu, etc.,—pagini scrise cu toată căldura și stingăcia unui om nedeprins cu meșteșugul scrisului. Foarte mișcător episodul cu un soldat moldovan, holeric, care, de pe patul de moarte, de două ori a fugit și s'a ascuns „să moară în popușoi"...

G. T.

***

Alex. Lăpĕdatu și **K. A. Romstorfer.** *Cetatea Sucevii.* București, Rasidescu. 1913. Un volum cu foi mari, editat de Academia Romînă. Cuprinde o *notiță istorică* a cetății, alcătuită, după însărcinarea Academiei, de d. Alex. Lăpĕdatu, cum și *descrierea cetății,* alcătuită de d. Romstorfer, după propriile d-sale cercetări și tradusă în romînește de d. Victor Lazăr; din această traducere însă, revizuită tot din ordinul Academiei de către d. Alex. Lăpĕdatu, s'au lăsat afară cîteva bucăți care, sau n'au legătură directă cu cetatea sau se bazează pe lucrări istorice învechite. Lucrarea întreagă mai conține 113 ilustrații și 12 planșe frumoase, reprezentînd vederi și obiecte aflate cu ocazia săpăturilor d-lui Romstorfer: monete, arme, obiecte de artă, fragmente felurite, unelte, etc. toate interesante mai ales pentru istoria noastră militară și artistică.

E de prisos să insist asupra importanței săpăturilor făcute de d. Romstorfer pentru a desgropa una din cele mai vechi și poate cea mai puternică cetate romînească; iar competența sa e cunoscută cred.

Moldova era o țară bogată și expusă; apărarea ei în Evul mediu s'a răzămat în multe momente de grea cumpănă de un sistem de cetăți tari, care dominau innălțimile.

Cetatea era așezată pe coasta din fața orașului Suceava, la răsărit. Ea avea forma aproape pătrată; era incunjurată cu un șanț adinc de 12 m. și lat de 30—40 m. peste care nu se putea trece la porțile cumplite ce se aflau în zidul împrejmuitor, gros de vre-o 4 m., decît pe un pod ce se ridica și se lăsa după voie. In zid erau 7 turnuri puternice; înnăuntru o ogradă și apoi o altă întăritură ce cuprindea locuințe, magazii, un paraclis, etc.. O reconstruire n'a fost încercată de d. Romstorfer; volumul cuprinde numai, ca en tête, o gravură luată din cazania lui Varlaam pentru a înlesni puțin închipuirea castelului.

Intrucît privește schița istorică a d-lui Lăpĕdatu, ea merită laude și ca fond și ca formă. D-sa stabilește, cu probabilitate, intemeierea orașului Suceava înnainte de descălecare, pe la începutul sec. XIV. Apoi așăzarea domniei acolo sub Iurg Koriatovici sau Petru Mușat (între 1373—1391). Unul din acești doi, sau amîndoi, vor fi construit și cetatea. Insămnătate mai mare capătă cetatea dela Ștefan cel Mare încoace. Momentele grele: asediul din 1497, din 1563 și din 1653 sînt evocate cu vioiciune. Pentruca să nu mai servească la pretendenți ca adăpost și poate și pentru a face voia sultanului, Lăpușneanu venit a doua oară a părăsit și a distrus *în parte* cetățile (și *Hotinul);* pe timpul lui Aron și al lui Răsvan, dar mai ales a lui Irimia Movilă, Suceava e reparată. Abia Dumitrașcu Vodă Cantacuzino, ințăles cu Turcii, distruge cetățile Neamț și Suceava prin foc, la 1675, ca să nu se mai încuibe Leșii într'însele; aceștia fac apoi *Zamca*=cetățuia dela biserica armenească din Suceava, sub Sobieski, și tot se mai folosesc de vechile cetăți, deși chiar turnul cel mare al Sucevii era căzut de cutremur. Dela

sfirșitul sec. XVII cetățile se ruinează și se 'ngroapă. Sint și amănunte de folos în text.

V. D.

***

Ion Brăiescu. *Măsurătoarea pămîntului la Romîni din vechime pănă la punerea în aplicare a sistemului metric.* Extras din Buletinul Societății Regale de Geografie, No. 1 din 1913. Socec. 1913. Prețul 1 leu.

Lucrarea d-lui Brăiescu are, sub forma-i modestă, o mare valoare. Intrinsa ni se expune, în chip clar și concis, toate amănuntele modului de măsurare a pămîntului obișnuit în vechime la noi, obiceiurile care prezidau la holărnicii, cu in'eresante știri biografice asupra lui Gh. Asaki și a primilor noștri geometri. Cartea mai conține un mic vocabular de cuvintele străine întrebuințate în țară pănă la Unire precum și un foarte interesant tablou arătind valoarea banilor vechi la noi în diferite timpuri. Lucrarea d-lui Brăiescu este scrisă în chip atît de clar în cît am văzut-o cetită cu interes și de doamne. Ea es'e bine și conștiincios documentată. In privința exactității conținutului, am o singură observație de făcut. D. Brăiescu confundă *jirebia* (*Hufe, mansus*) cu *pămîntul* sau *pogonul* (*arpent, journal, Morgen, acre*). *Jirebția* este partea unui gospodar în hotarul satului și alcătuește o fâșie de loc, rămasă mai totdeauna ideală și neînsemnată pe pămînt, pe cînd *pămîntul*, reprezinta întinderea ce un plug o putea ara într'o zi, întindere variind în fiecare țară. Deosebitele lanuri erau împărțite în *pămînturi* ce se trăgeau anual la sorți între gospodarii satului.

Aceasta este singura greșală care după mine se află în lucrarea d-lui Brăiescu pentru care nu pot găsi decît cuvinte de laudă. Broșura d-sale, singura lucrare de mine cunoscută asupra acestei materii, alcătuește o foarte prețioasă contribuție la cunoștința unor obiceiuri care aveau altă dată la noi o deosebită însemnătate.

R. R.

***

Hagi Theodoraky. *Chestiunea agrară.* D. Hagi Theodoraky, Președintele Camerii de Comerț și Industrie din București expune în cîteva pagini părerile sale referitoare la modul cum s'ar putea rezolvi mai bine chestia agrară.

Progresele făcute în ultimul timp la orașe a lăsat la o distanță tot mai mare satele de a căror soartă prea puțini s'au ocupat. Era chiar un timp cînd la noi nu se recunoștea existența unei chestiuni agrare. De cîtva timp însă această chestiune a preocupat toate guvernele, fiecare contribuind cu mijloace mai mult sau mai puțin eficace pentru îmbunătățirea soartei țărănimii noastre.

De data aceasta partidul liberal propune rezolvirea chestiunei agrare prin expropriere. D. Hagi Theodoraky consideră exproprierea ca cel mai eficace mijloc pentru a restabili armonia între proprietate și sătean, dar pentruca exproprierea să nu fie un paliativ, se impune ca întreaga mare proprietate să contribue la împroprietărirea țăranilor, iar nu numai cele de la un anumit număr de hectare în sus, pentrucă atunci s'ar putea ușor eluda legea, s'ar menține animozitatea dintre sătean și proprietar și s'ar intîmpla că dela moșii extra-populate să nu se ia nici un pogon, iar pe Bărăgan sau în Moldova se vor expropria moșii mari fără ca țăranii să fie amatori de a lua pămînt.

Autorul broșurii, un adînc cunoscător al stării dela țară, propune ca pe lingă moșiile statului și ale diferitelor societăți să se răscumpere și ¼ din toate proprietățile particulare; s'ar mai putea adăoga moșiile proprietății, care în loc de ¼ le-ar vinde în

total, preferind un venit sigur cîștigurilor variabile obținute din cultura pămîntului; apoi moșiile casei rurale. Împărțirea acestor pogoane se va face de stat pentru moșiile aparținînd statului, iar toate celelalte ale instituțiunilor de mînă moartă, ale societăților, ale particularilor, direct, cu obligațiunea de a completa fiecărui sătean pînă la suma de 7 pogoane, iar în caz de nu se va ajunge, improprietărirea făcîndu-se la moșia cea mai apropiată.

Proprietarul moșiei cum și societățile vor fi direct responsabili de exacta împărțire a pogoanelor, aplicîndu-se pedepse aspre celor ce s'ar abate de la această normă. Transferarea se va face cu act în regulă dat de proprietar, scutit de orice taxă.

Prin acest mijloc, în timpul cel mai scurt, noua improprietărire ar lua ființă. Odată această nouă improprietărire împlinită, în fiecare județ să se înființeze o bancă, care să aibă menirea a cumpăra moșii, care la rîndul lor, le vor vinde în loturi, cu un spor de preț de 10 la sută țăranilor doritori de a cumpăra și plătibile cu amortizări lungi.

După această expunere, d. Hagi Theodorsky face o serie de propuneri menite a asigura noua întocmire și a da posibilitatea țărănimii noastre ca să se ridice la nivelul săteanului din Occident, căci nu este destul a da pămînt țăranului, ci trebue a-l pune în măsură ca să știe să scoată din el cît mai mult profit posibil. Pentru aceasta mai are nevoe de exemplul bun, de școală, de educație, de administrație cinstită.

Toate acestea trebue să meargă mînă în mînă, căci a da pămînt țăranului fără a-i da mijlocul de a se folosi cît mai bine posibil, înseamnă a face mai mult rău decît bine.

Pentru rezolvarea chestiunii agrare, după propunerea d-lui Hagi Theodorsky, ar putea să contribue într'o largă măsură și industria și comerțul și în general orice bun romîn cu oare care dare de mînă, *fiind obligat să plătească odată pentru totdeauna atîta la sută asupra întregei sale averi mobile.*

Prin acest mijloc s'ar putea obține sute de milioane cu care s'ar putea face drumuri, școale etc. etc.

Propunerile Președintelui Camerii de comerț din București, izvorîte dintr'o caldă iubire de neam și dintr'o adîncă cunoștință a lucrurilor, prezintă un interes deosebit în momentele actuale cînd partidul liberal voește să pue bazele unei ere nouă de progres.

V. M. I.

***

Virgil N. Madgearu. *Structura și tendințile băncilor populare în Romînia.* București, „Tipografia Romînească", 1914, p. 46.

Broșura cuprinde o amplificare a unor idei, pe care autorul le emisese cu vre-o doi ani înnainte, relativ la mișcarea băncilor noastre populare [„Tovărășia", 1912, No. 4 și 6: Băncile populare]. E o amplificare și o completare a acelor idei prin ultimele date ale experienței economice rurale dela noi și prin încheierile recente ale economiei sociale din Germania [Dr. R. Fink, 1909; W. Wygodinski, 1911; Eduard Iacob, 1913], de unde oamenii noștri politici au căutat să se inspire în legiferarea instituțiilor acestora de credit popular.

Născute ca o reacțiune a burgheziei rurale împotriva cametei, la care a dat loc trecerea vieții sătești dela economia naturală la cea monetară, băncile noastre populare, cîte au fost întemeiate dela 1891—data întocmirii primei instituții de acest gen—și pănă la 1903—data alcătuirii legii lor speciale—întrucît fuseseră întocmite sub regimul Codului de Comerț (art. 225 și 226), au luat o înfățișare de organizații economice capitaliste, asociații de *capitaluri.*

La 1903, avîndu-se în vedere nu atît satisfacerea marei nevoi de credit a celor aproape 500,000 de țărani proprietari de pămînt cît respectarea și chiar favorizarea celor vre-o 700 de bănci populare atunci în ființă, s'a păstrat și acest caracter al lor comercial. Astfel, regimul Codului de Comerț relativ la organizarea băncilor populare a fost menținut. S'au creat, în adevăr, trei tipuri de bănci populare: a) Tipul băncilor *independente* (art. 7); b) Tipul băncilor *admise a lucra cu Casa Centrală* (art. 31); și c) Tipul băncilor *fără capital format din părți sociale* (art. 34). Băncile populare independente nu sînt ținute să adopte nici unul din principiile cooperatiste și totuși se bucură de aceleași avantaje ca și băncile de tipul b și c: scutire de patentă, dacă n'au un capital de 20,000 lei, scutire de taxe de timbru pentru afacerile ce nu depășesc valoarea de 300 lei, care egalizare sub raportul avantajelor s'a desăvîrșit după 1908, cînd scutirea de patentă s'a acordat tuturor băncilor sătești, ce nu vor lua o dobîndă mai mare de 10% pentru societari și 12% pentru nesocietari. Băncile populare admise a lucra cu Casa Centrală, întemeindu-se pe sus pomenitele texte din Codul de Comerț, nu respectă *principiul parității membrilor*, întrucît părțile sociale pot varia dela 20—5000 de lei și întrucît un membru poate dobîndi mai multe părți sociale. Așa, la 1 Decembrie 1910, din capitalul social de 61.016.395 lei, 38.31% aparținea la 11.707 membri, părțile lor sociale fiind de 1000—5000 lei, iar 18.97% aparținea la 546.170 membri, părțile sociale ale acestora fiind de 2—100 lei. Cu alte cuvinte, un capital de 2 ori mai important este stăpînit de un număr de membri de 30 ori mai redus față de capitalul marei majorități a membrilor, ceia ce însemnează că *valoarea economică a unui membru din majoritate este de 60 ori mai mică decît valoarea economică a unui membru din minoritate.* La 31 Decembrie 1911, acest caracter capitalist se vede accentuat. La această dată numărul membrilor cu părți sociale de 1000—5000 lei reprezintă un spor de 4.175, iar procentul părții lor din capitalul total crescuse dela 38.31% la 41.12%; în schimb, procentul părții membrilor cu părți sociale de 2—100 lei, deși numărul acestora sporise cu 28.259, scăzuse dela 18.97% la 16.79%. In unele regiuni, caracterul capitalist al băncilor populare e și mai pronunțat. In județul Iași, spre pildă, 2.8% din numărul total de membri stăpînesc 45.83% din totalul capitalului social, restul de 54.17% din capital stăpînindu-l 97.2% din numărul membrilor. Tot așa, ⅓ (aiurea: Rîmnicul-Sarat, Mehedinți, Argeș și Gorj, ¼) din capitalul social aparține membrilor consiliului de administrație. Sub raportul responsabilității membrilor, legea din 1903, admițînd și *răspunderea mărginită și solidară a membrilor* și răspunderea limitată la partea socială, a lăsat la alegerea fondatorilor adoptarea unuia sau celuilalt din aceste două principii, dintre care numai primul *e un principiu cooperatist.* De aceia la 31 Decembrie 1911, existau abea 6 bănci populare cu răspundere nemărginită și solidară, în vreme ce toate celelalte bănci în număr de 2.749 (2.345 bănci aprobate; 404 bănci independente) își mărginise răspunderea membrilor la partea socială. In sfîrșit, băncile noastre populare *împrumută și pe particulari*, lucru ce nu e admis nici de sistemul Raiffeisen, nici de sistemul Schutze-Delitzsch. Ast-fel, în 1911, băncile populare au acordat membrilor împrumuturi în valoare de 68.244,283 lei (⅔) iar particularilor împrumuturi în valoare de 32,633,788 lei (⅓). Și tot așa *princi-*

piul localizării restrînse (o comună) a fost *călcat*, legea admițind lărgirea cercului de afaceri la o comună limitrofă şi—cu învoirea Casei Centrale—la mai mult de două comune; iar *principiul dividendului*, care e prin el însuşi un procedeu economic capitalist, a căpătat o *aplicare foarte întinsă*: băncile admise a lucra cu Casa Centrală ce se văd stingherite de mărginirea, prin statute, a dividendului la 10%, se transformă în bănci independente, unde dividendul nu cunoaşte limită (în 1911, dividendul real pentru toate băncile a fost aproximativ de 9%).

Rezultă din toate acestea că *Statul nostru a creat în legislația cooperativă o nouă formă de societate pentru societățile comerciale.*

Cu aceasta, lupta împotriva Camerei nu s'a angajat pe adevăratul ei teren. Pentru ca nevoia de credit a țărănimei să fie satisfăcută în cea mai largă măsură posibilă, trebue ca mişcarea băncilor noastre populare să fie îndrumată pe adevăratul făgaş al organizației cooperatiste, pe calea asociațiilor de *persoane* prin generalizarea principiului parității membrilor şi a întinderii nelimitate şi solidare a răspunderii tuturor acestor membri.

Atunci ne vom fi inspirat, cu drept cuvînt, din mişcarea legislativă cooperativă germană, din care am căutat să ne inspirăm, fără ca, într'adevăr s'o fi făcut.

*

Ernest Triandafil. *L'idée de faute et l'idée de risque comme fondement de la responsabilité.* Paris, Arthur Rousseau, 1914, 228 pages, prix 5 frcs.

Uriaşa desvoltare contemporană a marilor întreprinderi şi a maşinismului a schimbat aproape cu desăvîrşire aspectul vieții sociale. Această rapidă prefacere de ordin social a ridicat, în lăuntrul ştiințelor neologice, o serie de probleme nouă, şi a sporit chiar numărul acestor ştiinți. Sub raportul preocupărilor juridice, ea a pus în lumină, în chip frapant, antinomia dintre mobilitatea quasi-absolută a vieții sociale, pe care dreptul pozitiv are a o guverna, şi relativa imobilitate a acestuia. E aşa zisa criză juridică, al cărei început datează din ultimul pătrar al veacului al XIX-lea. Această criză a născut—cel puțin în Franța—pe de o parte, o *Metodologie juridică* („La Technique juridique"), adică o cercetare critică a metodei tradiționale de interpretare unită cu năzuința de a se crea o nouă metodă, şi a îndreptat, pe de altă parte, atenția şi a juriştilor spre o sinteză a experienței juridice, reînviind, astfel, *Filosofia Dreptului* („La Théorie du Droit"), de care mai înainte se ocupaseră mai numai filosofii. In limitele acestei discipline renăscute s'au încins discuții chiar asupra primelor principii, ce servesc de bază vechiului sistem juridic. Lucrarea d-lui Triandafil, tratează despre unul din aceste principii fundamentale. E o expunere critică—urmată de o construcție proprie—a soluțiilor, pe care diferiți eminenți jurişti franceji au încercat să le deie problemei fundamentului responsabilității civile, una din cele cîteva chestiuni centrale de drept, asupra cărora, de vreo douăzeci şi cinci de ani, se dau lupte înverşunate, pe terenul teoretic, între tradiționalişti şi novatori şi chiar numai între aceştia din urmă.

In sistemul juridic tradițional, fundamentul responsabilității civile este *imputabilitatea* (la faute, culpa lato sensu). Definiția juridică a acestei noțiuni cuprinde patru note specifice: a) *violarea unei obligații preexistente*, săvîrşită de b) un om *rațional* (avînd voință autonomă), c) cu *intenție de a vătăma* (dolus) sau din *imprudență, neglijență*, ori *incapacitate* (culpa stricto sensu), care violare să fi cauzat d) un *prejudiciu* trebuind, după dreptul pozitiv, a fi reparat.

Cea dintăi reacțiune împotriva acestei concepții despre imputabilitatea civilă s'a făcut prin *derogarea* dela primele două din cele patru principii, pe care ea le conține sub titlul de elemente constitutive. Astfel, derogind dela principiul raționabilității prejudiciatorului, cele mai recente legislații străine (portugheză, elvețiană, germană, austriacă, rusească, muntenegreană) au consacrat *responsabilitatea civilă a celor moraliceşte iresponsabili*. De curînd, s'a prezintat, şi în Franța, o propunere parlamentară în acest sens (deputatul Pourqueroy de Boisserin, 19 Decembre 1902). A doua derogare s'a făcut la principiul obligației preexistente violate. Jurisprudența franceză, începînd, mai ales, cu penultimul deceniu al veacului al XIX-lea, a consacrat diferite cazuri de responsabilitate civilă, unde nu era vorba de o obligație preexistentă violată, ci de un simplu exercițiu abuziv al unui drept pozitiv. Ştiința juridică s'a încercat să construiască, sub numele de *teoria abuzului de drept*, o sinteză interpretativă a acestor monumente jurisprudențiale sporadice.

Cum, însă, cu toate aceste sforțări de adaptare a vechilor construcții ştiințifice la noua formă a vieții sociale, nu s'a reuşit să se dea destulă satisfacție conştiinții juridice colective mai cu samă în chestia accidentelor muncii, o nouă pleiadă de jurişti distinşi au mers cu atacul responsabilității civile tradiționale până acolo încît unii au sfîrşit prin a construi, relativ la această materie, o teorie cu desăvîrşire nouă, independentă de înseşi textele pozitive de drept civil. In *teoria pozitivo-dualistă* a sa, Josserand, întemeindu-se pe textele pozitive, elimină, în parte, din noțiunea tradițională a responsabilității ideia de imputabilitate, substituindu-i ideia de risc; în a sa *teorie pozitivo-monistă*, Saleilles, menținîndu-se deasemenea în limitele dreptului pozitiv, înlocueşte în totul imputabilitatea prin risc: în sfîrşit, în *teoria idealo-monistă* a sa, Teisseire, depăşind limitele trase de textele pozitive, construeşte o nouă teorie (bazată tot pe risc), pe care o dă drept ideal, ştiințificeşte exprimat, pentru legislațiile viitoare.

Alături de aceste pe cît de generoase pe atît de îndrăzneţe teorii novatoare, unii jurişti remarcabili din vechea şcoală s'au silit să afle forme nouă de adaptare a teoriei tradiționale la nouăle cerinți sociale, şi în special la cele izvorîte din accidentele muncii. Unii au încercat *să extindă imputabilitatea contractuală*, alții *să reînviască responsabilitatate civilă*. Printre cei dintăi, Sauzet şi Sainctelette îşi întemeiază *sistemul absolut* al lor pe ideia de *obligație tacită de garanție* a patronului față de uvrier, alții, în ale lor *sisteme relative*, restring întrucîtva această obligație, Esmein întemeindu-se pe ideia *viciului de construcție* a instrumentului de muncă, idee transplantată din domeniul contractului de locație a lucrurilor în domeniul contractului de locație de servicii, iar Labbé cerind patronului să ia toate măsurile ca să pue la dispoziția uvrierului instrumente de muncă în *bună stare*. In sfîrşit, între cei de-al doilea, Lévy îşi construeşte interesanta sa' teorie pe ideia *încrederii legitime înşelate*.

Autorul lucrării prezente construeşte o *teorie idealo-dualistă* asupra responsabilității civile. El păstrează *responsabilitatea întemeiată pe imputabilitate* pentru raporturile *dela individ la individ*, iar pentru raporturile *dela individ la grup*, cărora le-a fost dat să se desvolte în veacul al XIX-lea într'o măsură nemaicunoscută, preconizează *responsabilitatea întemeiată pe risc*. Responsabilitatea aceasta colectivă se găseşte aplicată până acum cel puțin a) în materie de *accidente de muncă* şi b) în materie de *servicii publice*

In primul caz, ea a fost consacrată prin legea din 9 April 1898 în marile întreprinderi *industriale*, prin legea din 30 Iunie 1899 în cele *agricole* și prin legea din 12 April 1906 în cele *comerciale*. La 20 Iunie 1913, un proect de lege (al deputatului J. Breton) tinde a asimila accidentelor muncii *boalele profesionale*. In cazul serviciilor publice, responsabilitatea colectivă pentru risc a fost consacrată prin cîteva jurisprudențe ale Consiliului de Stat privitoare la accidentele cauzate de Stat ca administrator. Această tendință caută a-și da roadele ei și în ce privește responsabilitatea Statului ca legiuitor și ca judecător.

Lucrarea d-lui Triandafil, scrisă sub inspirația idealului colectiv de justiție și echitate, după care își orientează activitatea științifică noua școală juridică franceză, numărînd printre reprezentanții ei pe regretatul Saleilles, pe Duguit, Charmont, etc., este o contribuție luminoasă la mișcarea de atenuare a crizei din domeniul dreptului mai sus semnalată.

C. T.

***

Anatole France. *La Révolte des anges.* Roman. Paris, Calmann—Lévy.

N'am să încerc să rezumez subiectul acestui roman, căci importanța și valoarea lui se leagă de detalii, de episoade și discursuri accidentale. Geniul lui Anatole France nu constă în crearea unei bucăți de viață completă, ci punctul său de vedere e mai înnalt decît nivelul, la care fermentează și se desvoltă viața. De aceia procedeul său e mai mult analitic, „discursiv", iar opera sa e fragmentară și compusă din elemente din toate timpurile, din toate locurile, și reale și imaginare, și adevărate și false, iar partea cu care contribue „spiritul" fiind covîrșitoare contribuției „materiei". De altfel, acest volum pare a fi o închinare ce se aduce spiritului.

In romanul de față, nu mai este barieră între ceruri și pămînt; îngerii trăesc printre oameni, influențîndu-se reciproc, după legile psihologiei noastre; și nu mai putem hotărî dacă eroul e Maurice, sau îngerul lui păzitor, sau chiar Lucifer. Căci, la Anatole France, n'au toată însemnătatea fie situațiile, fie caracterele ce se desfășoară cu ocazia și cu ajutorul împrejurărilor; ci fiecare personaj își are viața și fizionomia sa proprie, ireductibilă, ca și „Ideia" pe care o reprezintă. Iar combinația aceasta de elemente atît de disparate dă prilej autorului să vorbească despre Dumnezeu, despre creație, despre religie, filosofie, istorie, artă, politică, morală, dragoste, etc. Tonul acestor discursuri însă nu mai are maestatea și strălucirea olimpică de odinioară, ci satira și ironia devin din ce în ce mai active, stilul e mai tăios și mai aspru, sceptica înțelepciune se exprimă mai crud și mai brutal. „Cu vrista, m'am făcut serios și nu mă mai preocupă decît formele sensibile, decît ceia ce ochiul și urechia pot să prindă".

Capitolele sînt însoțite de subtitluri de o savoare neobișnuită: „Capitolul VII, de un interes destul de viu și de o moralitate care va fi, sper, pe gustul cetitorului comun, de oarece ea e formulată prin această dureroasă exclamație: „Unde mă duci, gîndire ?" și fiindcă într'adevăr e un adevăr admis de toți, cum că e nesănătos să te gîndești și că adevarata înțelepciune stă în a nu te gîndi la nimic. Capitolul XXXI, în care admiri cu ce ușurință un om onest, blînd și timid, poate săvîrși o crimă oribilă".

Maurice avea în el germenele tuturor virtuților comune și necesare. Acum, suporta fără plăcere perversitățile elementare ale servitoarei mamei sale. Mai înnainte adusese un omagiu cuvenit frumuseții indestructibile și artelor secrete ale doamnei de la Verdelière, gustase tandrețele grăbite ale u-

nei tinere artiste lirice, apoi trecuse la adorațiile plîngătoare ale frumoasei doamne Boittier. Intr'o zi observă că d-na des Aubels, Gilberta, era modelată de geniul speciei, fără ca vr'un alt geniu să se fi asociat la această lucrare. De aceia total în ea inspira dorința și nimic, nici în forma ori esența ei, nu aducea spiritul la alte sentimente; iar gîndirea, care mișcă lumile, apropia pe Maurice de această delicioasă făptură. La început o iubi cu furia întunecată a unui om pradă Necesității, stăpîna oamenilor și a zeilor. Pe urmă o iubi într'un chip mai puțin fatal, adăogînd invențiile spiritului vigoarii sale naturale. Odată, cînd ea trebuia să păstreze o atitudine mai participantă și sentimente mai mutuale, Gilberta scoate un țipăt de spaimă, la vederea unei apariții, ce nu era decît îngerul păzitor al lui Maurice, ce-și luase forma omenească. Mai tîrziu, acest înger se poartă întocmai ca un om, rîvnește femeia altuia și-și înșală prietenul, într'o dimineață, cînd fiecare din pașii Gilbertei erau cîte unul din acele minuni naturale, care aruncă uimirea în inima bărbaților. După care, îngerul se scuză în acești termeni: —Dragul meu Maurice, necesitatea, care conduce și înlănțue acțiunile ființilor însuflețite, produce efecte adesea neprevăzute, cîteodată absurde. E foarte greu să supui impulsiile fiziologice unor reguli perfect definite, de aceia moraliștii întîlnesc mari dificultăți în ce privesc unele secreții: Natura n'are principii. Prietene, până acum am fost nevinovat. M'am făcut om și îndată am greșit, dar numai astfel pot deveni mai bun. Și dovedește cu citații din Geneză, Sf. Pavel, Justin, Flavius-Joseph, Sf. Augustin, că îngerii pot iubi fiicele oamenilor.

Ingerii, așa dar, părăsesc cereștile locașuri și se coboară în Paris, iau forme omenești de bărbați și de femei. Capitolul XVII, de pildă, arată că Sophar, ce-i tot așa de setos de aur caşi Mammon, preferă patriei sale cerești Franța, terre bénie de l'Epargne et du Crédit, unde sub aparențele unui guvern democratic, marea finanță exercitează o putere suverană, fără supraveghere ori control. Cei mai mulți îngeri însă caută să învețe dela oameni și din științile lor prin ce mijloace vor putea răsturna pe Dumnezeu-Ialdabaoth. Căci natura îngerilor nu se schimbă și dacă ei au încercat cu Lucifer o primă revoluție, pentru ce n'ar încerca și a doua. Ingerii răzvrătiți iau condiția anarhiștilor, socialiștilor, apașilor, unii fiind Ruși și chiar Japonezi. Părăsind însă beatitudinea eternă pentru suferințile vieții terestre, îngerii devin mai inteligenți, obținînd astfel mijloace de a se înșela și de a se contrazice. In cer îngerii nu raționează; oamenii, superiori îngerilor, raționează greșit, au filozofi care caută soluția, disoluția și rezoluția absolutului; caută să determine ceia ce e nedeterminat și să definească infinitul; într'un cuvînt ei se ocupă de metafizică, în lipsă de altă denumire, atît e de greu să numești cu un substantiv, ceia ce n'are nici o substanță, ceia ce nu-i decît vis și iluzie. Iar în ce privește felul de adevăr ce se găsește în cărți, acel adevăr face să vezi cîteodată cum nu sînt lucrurile, fără a ne face să descoperim vr-odată cum sînt. Căci cum s'ar putea defini absolutul cu ajutorul țipetelor moștenite dela antropopitecii, marsupiale și dela reptile strămoșii lor?

Unii din îngeri dar, mînați de mila imensă ce o aveau pentru mizeriile acestei lumi, sensibili și la zgomotul ce făcea numele lor, *îmbătați de propria lor virtute*, exercitau apostolatul omenirii. Fiind onești, erau inocenți și credeau în bunătatea lucrurilor și-a ființilor. Căutau deci distrugerea vechii lumi, sprijinindu-se *pe anarhia spontană* ce-ar ieși din grija de *a creia ordine și armonie*.

Dela dînșii aflăm că Dumnezeu-Ialdabaoth e zeul pămîntului și atunci zeii lui Sirius, Aldébaran, Bételgeuse, sînt cu mult mai mari și mai puternici. Puterea lui Ialdabaoth de altfel e foarte mică, luîndu-și obligația să împace cu preștiința lui libertatea oamenilor și a îngerilor, ceia ce-l face să întîmpine dificultăți fără eșire și încurcături teribile. Așa, el nu se aștepta la nesupunerea lui Adam și la răutatea oamenilor, regretînd acum de-ai fi creiat. „De aceia cu oare-care prudență, ne va fi ușor să-l surprindem". Stăpînirea lui pe pămînt e foarte slăbită. In Franța, de exemplu, se găsesc credincioși mai numeroși numai printre ofițerii superiori ai armatei de uscat și de mare; și e sprijinit de acei care nu cred într'însul, de filosofi adică. (Iată și ceva despre Brunetière: Il s'est trouvé récemment un cuistre du nom de Picrochole qui voulait faire mettre la science en faillite afin d'améliorer les affaires de l'Eglise). In zilele din urmă, s'a inventat anume pragmatismul pentru a acredita religia în spiritele ce raționează.

Tot ei ne povestesc de timpuri dinaintea timpurilor, cînd Lucifer strălucea de inteligență și de îndrăzneală, cînd inima lui largă se umfla de toate virtuțile care nasc din mîndrie: sinceritatea, curajul, statornicia și speranța încăpățînată. Atunci îngerii revoltați și-au dat sama că tot ce există prin sine însuși și nu prin capriciul lui Iahveh, că lumea e autorul lumii și că spiritul e Dumnezeul spiritului însuși. Și au început să urască pe Iahveh ce era contra libertății, curiozității și îndoelii. Iată că la naștere pămîntul și omul începe cu greu să stăpînească asupra lui. Ingerii învinși au văzut în oameni o îndrăzneală analoagă cu a lor și germenii unei mîndrii ce va cauza chinurile și gloria lor. Și i-a ajutat atunci să-și desvolte inteligența: pentru a concepe eroarea și raporturi false între lucruri. Omul, născut mizerabil și condamnat la crimă prin legea lui Iahveh, datorește războiului cele mai înnalte ale sale virtuți. Dar pe globul acesta de apă și pămînt, totul trece, totul moare și se pare că lucrurile cele mai frumoase ca Știința, Ințelepciunea și Frumusețea, fiicele adorabile ale Greciei, sînt cele mai efemere. Dumnezeu profită de pacea romană și prepară cu obrăznicie cucerirea Universului. Oamenilor le plăcu fabula lui Iavheh și a fiului său, și o crezură, mai ales că era propovăduită de Romani, pe care ei îi țineau de mari savanți. In secolului al 17-lea, oamenii se supuseră Științii și Rațiunii, acești doi dușmani de moarte; femeile inventară conversația, iar Bernier scrie într'o zi: E un mare păcat să te lipsești de-o plăcere. Ceva mai înnainte, navigatori îndrăzneți descoperiră lumi care ignorau pe Iahveh, dar se vede că și el le ignora, căci nu le dăduse încă de știre nici despre el și nici de fiul lui. Un călugăr polonez dovedește mișcarea pămîntului și atunci s'a văzut că Dumnezeu nici nu-i bănuia măcar structura lui. Un quaker american, cu ajutorul unui zmeu, fură trăsnetul din mîna lui Iahveh. In saloane, printr'o fericită innovație, scaunele épousaient les formes des fesses. Vine revoluția; șefii efemeri domniră prin teroare, căci ei judecau acțiunile omenești după principii abstracte și nu după consecințile lor. Bonaparte trăia în prezent și nu înțelegea nimic în afară de imediata realitate. Inteligența sa, imensă în întindere, era comună și vulgară. Dar războiul și romantismul sînt flagelele cele mai înspăimîntătoare. Astăzi, cantitatea mereu în creștere a mijloacelor tecnice, multiplică la infinit cauzele de erori și paralizază geniul șefilor. Marile armamente moderne fac ca numărul să se impue cu o rigoare inflexibilă. Numerile mari, în războiu ca și aiurea, anihilează inteligența și superioritățile in-

dividuale, în profitul unui fel de suflet colectiv destul de rudimentar. Astăzi, Franța vra să fie guvernată și președintele Republicei va intra în tratative cu papa. Căci chiar sub Republică se'ntîmplă ca poporul să adore forța și autoritatea și să se creadă perdut, cînd nu-i destul de guvernat. Și atunci „la radicaille" și „le combisme" sînt sisteme ignobile, iar sindicalismul și impozitul pe venit sînt himere și utopii. Guvernele în succesiunea lor se conduc de aceleași principii imuabile: la ruse et l'audace. Și comunul muritorilor, care nu știe ce să facă cu viața aceasta, continuă să vrea o alta, care să nu se mai sfîrșească. Iar bucătăria franceză e încă cea dintăi pe lume; și această glorie va străluci pe deasupra tuturor celorlalte, cînd omenirea, mai înțeleaptă, va pune frigarea mai presus de suliță. Dar cine știe, dacă pe ruinile omului și ale geniului său nu vor apare alte ființi, după ce domnia omului își va fi îndeplinit destinele sale.

Atunci sarcina bunilor demoni va fi să instruiască viețuitoarele nouă să guste artele și voluptatea.

La urmă, deși îngerii recunosc că intelectualii n'au decît curiozități și sînt incapabili de acțiune; că dacă ar trebui să cunoști secretul naturii pentru a acționa, nimeni n'ar mai face nimic; că în lumea asta nu poți suprima un atom, că nu știi dacă răul stă în lucruri sau în aranjarea lor,—totuși nu poți domni asupra naturii și nu dobîndește imperiul Universului, decît devenind Dumnezeu prin cunoștință. „Am fost învinși, fiindcă n'am înțeles că victoria este spiritul și că trebue să atăcăm și să distrugem pe Ialdabaoth în noi și numai în noi".

Ideia ce se degajeză din acest roman e închinarea aceasta adusă „spiritului" de unul din cei mai de samă reprezentanți ai lui din timpurile noastre. Și se cuvine „Spiritului" această închinare, căci deși n'are putința să schimbe universul, totuși poate să fortifice pe cei ce-l au în fața nimicniciei noastre și a mizeriilor lumii acestia: și e destul.

*

Henri Poincaré: *Opera sa științifică, opera sa filosofică.* de: *Vito Volterra, Jacques Hadamard, Paul Langevin și Pierre Boutroux.* Paris, Félix Alcan, 1914.

Volumul e format din patru studii publicate de autorii enumărați mai sus în *Revue du Mois*.

Profesorul *Volterra* dela Universitatea din Roma se ocupă în articolul ce deschide volumul cu „opera matematică" a marelui dispărut. „Intre savanți, Poincaré era ca un impresionist între artiști. Ansamblul era totul pentru dînsul, particularitățile nu erau nimic. Și e prea modern, ca să poată fi posibilă o comparație cu alți savanți chiar cu cei din timpurile din urmă". „De pe acum putem plasa geniul său la nivelul innălțimilor, unde planează spiritele mari ale omenirii. Analiza, fizica matematică și mecanica nu-l vor uita niciodată".

Studiul lui *Jacques Hadamard*, dela Collège de France, e intitulat „Problema celor trei corpuri". Nu-i dintre trăsăturile cele mai puțin curioase ale mișcării științifice din secolul al 20-lea, similitudinea constatată între studiul moleculelor ce intră cu milioane de milioane într'un centimetru cub și studiul astrelor separate prin distanțe, pe care lumina le parcurge în mii de ani; primele fiind considerate în interval de a miliarda parte dintr'o secundă și ultimele în interval de milioane de secole. Cunoștințele noastre asupra mișcării planetelor ne-au ajutat la început să înțelegem viața moleculelor. Despre *Lecții asupra ipotezelor cosmogonice*, unul din cele din urmă uvraje ale lui Poincaré: Nici o altă lucrare nu necesită mai mult și nu pune mai bine în evidență această universalitate, această stăpî-

nire simultană a domeniilor celor mai diverse, care e una din caracteristicile geniului său. Pentru a explica proprietăţile moleculelor prin cele ale nebuloaselor şi invers, trebuia să domini deodată şi pe unele şi pe altele. Era nevoe de un succesor de-al lui Laplace, care să fie în acelaş timp un succesor de-al acelora care au fondat teoriile moleculare: Clausius şi Boltzmann.

Paul Langevin, profesor la Collège de France, vorbeşte despre Poincaré fizician, într'un articol vibrant de admiraţie şi adorare. In cursul ce predă la Sorbona, timp de 13 ani, diferitele teorii fizice sînt confruntate cu o incomparabilă stăpînire şi adesea sînt expuse—după însăşi mărturisirea autorilor lor—mai clar decît cum le concepuse aceştia mai întăi. Un sfert de veac, Poincaré a luat parte activă, aproape zilnică, la importantele progrese realizate în această perioadă, în care experienţa cea mai subtilă şi teoria cea mai abstractă au fost intim legate. Intr'un memoriu publicat cu şase luni înnaintea morţii lui, Poincaré pune în evidenţă faptul că fenomenele electro-magnetice ce se petrec în atomi nu pot fi reprezentate prin ecvaţii diferenţiale. Cu aceasta el indica în momentul morţii lui, sfîrşitul acestei perioade de trei secole, în care s'a constituit admirabilul instrument al calculului infinitezimal, în speranţa că va permite să se enunţe legile lumii. Bătrînul edificiu al dinamicei newtoniene, pe care-l încoronase de curînd cu admirabilele sale lucrări asupra problemei celor trei corpuri şi asupra formei de echilibru a corpurilor cereşti,—acel edificiu se dărîmă, datorită instrumentelor făurite de Poincaré însuşi. Pentru ca am perdut tocmai în acest moment critic, spiritul cel mai puternic, în care noi vedeam sprijinul nostru şi care ar fi creat în întregime şi pe măsura trebuinţilor, pîrghiile necesare să ridice o lume! Acest uriaş se juca cu sistemele noastre de formule, care altfel doboară atîtea alte spirite; şi chiar în virtutea acestei uşurinţi, el nu înceta niciodată de a vedea fondul, de oarece atenţia sa nu era absorbită de greutăţile formei. Pentru fizicieni analiza matematică nu-i decît un instrument, dar a cărui mînuire e de obicei tot aşa de anevoioasă de cunoscut caşi scrierea chineză; adesea îmbătrîneşti înnainte de a o poseda complect şi atunci îţi scapă lucrurile şi te stăpînesc simbolurile. Henri Poincaré n'a fost stingherit niciodată de dificultăţile analizei: el le cunoştea aproape tot aşa de bine ca şi natura însăşi şi nu pierdea niciodată contactul cu dînsa. Un articol ce publică în *Revue générale des sciences* provoacă cercetările lui Becquerel şi descoperirea radioactivităţii. Introduce noţiunea de cantitate de mişcare electromagnetică, care provoacă desvoltarea ulterioară a dinamicei electromagnetice. Presiunea aşa numită a lui Poincaré, joacă rol în principiul relativităţii; dovedeşte că gravitatea se propagă cu viteza luminii. Intervine în chestia motoarelor cu curent alternativ cu colector, chestie discutată de inventatorul acestor aparate, Latour şi celebrul inginer Maurice Leblanc. Poincaré dă dreptate lui Latour, determinînd succesul tînărului inginer, enunţînd mai multe teoreme generale.

Poincaré care vedea cele mai mici greşeli de raţionament tot aşa de repede cum noi corijăm greşelile de tipar, a avut ocazia să releva două erori din memoriul lui Maxwell, să arăte greşalele lui Kelvin; distinge în termodinamică entropia fină şi entropia grosolană, ce-i poartă numele, explică albastrul cerului, asimilează mişcarea planetelor mici cu fenomenele unui gaz de o singură dimensie... O Maître, non seulement tu nous as donné le plus grand exemple d'une féconde activité d'esprit, mais encore, en nous faisant mieux comprendre le but de notre tâche, tu nous auras appris à la mieux remplir et à la mieux aimer.

Pierre Boutroux, profesor la Universitatea din Poitiers, închee volumul cu „opera filozofică“ a lui Poincaré. Adevărul, după Poincaré, n'ar fi altceva decît expresia filosofică a condiţiilor ce implică existenţa efectivă a ştiinţilor pozitive. In filosofie era un autodidact şi faţă de sisteme avea o neîncredere deosebită. Geometria neeclidiană îl conduce la primele sale reflexii filosofice: postulatul al cincilea a lui Euclide se reduce la o convenţie de limbaj, ştiinţa noastră ne-o alegem între mai multe ştiinţi posibile, dar alegerea noastră e condusă de experienţă. „Ipotezele fundamentale ale geometriei nu sînt fapte experimentale; totuşi, printre toate ipotezele posibile, alegem pe cea ce urmează din observarea unor fenomene fizice“. Spiritul are facultatea de a avea simboluri, puterea sa nu-i ţărmurită decît de necesitatea de a înlătura orice contrazicere; dar spiritul nu uzează de această facultate decît dacă experienţa îi dă motive pentru aceasta. Raţionamentul recurant formează partea inductivă din demonstraţia matematecă. Convenţiile geometriei vor rămîne întotdeauna neverificabile, căci experienţele ce putem realiza nu vor fi geometrice ci experienţe mecanice sau fizice. Tot aşa noţiunea de forţă nu se impune nici pe cale subiectivă, nici pe cale obiectivă; masele sînt simpli coeficienţi utili în calcule; legile mecanice sînt scoase din experienţă şi cu toate acestea experienţa nu le va putea nici confirma, nici contrazice vreodată. Iată însă o frază ciudată: „Dacă cineva ar vrea să-şi consacre viaţa ar ajunge să-şi închipue spaţiul cu patru dimensii“. Şi prin această parte a teoriilor sale, sistemul lui se pretează criticii. Dacă ar mai fi trăit, ar fi ajuns să-şi formuleze ideile din ce în ce mai precis şi ar fi aiuns poate să recunoască d. ex., că experienţii îi datorim intuiţia spaţiului euclidian, care permite spiritului nostru „construcţii geometrice“ după expresia kantiană, cu ajutorul cărora se pot stabili teoreme ce au caracterul necesităţii şi universalităţii. Şi atunci poate că ar fi rezervat termenul de „comod“ numai teoriilor fizice, în care caz vederile sale filozofice s'ar fi sustras denumirii de „nominaliste“. Oricum, filosofia sa arată psihologiceşte puterea inteligenţii sale şi uşurinţa extremă cu care mînuia forma matematică şi simbolurile întrebuinţate de calcul.

*

Georges Brandès—*Essais choisis.* Renan,—Taine,—Nietzsche,—Heine,—Kielland,—Ibsen. Paris, Mercure de France, 1914.

Volumul începe cu o prefaţă de Henri Albert, în care se arată viaţa şi activitatea ilustrului critic. Brandès s'a născut în Copenhaga, în anul 1842. La început a făcut studii de drept, după dorinţa familiei; în urmă s'a ocupat cu filosofia şi cu estetica. Profesorii săi au fost: Spinoza, Hegel, Fuerbach, Strauss, Taine şi Sainte-Beuve. In 1870 vede Parisul, Londra şi Roma întîlnind pretutindeni o primire binevoitoare. Din cauza ideilor sale înnaintate, n'a putut ajunge profesor la universitatea din Copenhaga. Se expatriază, fixîndu-se în Berlin, unde colaborează la *Berliner Tageblatt*, scriind într'o limbă străină şi întrebuinţînd o sintaxă ce nu-i plăcea. Volumul ce publică aici asupra lui Paul Heyse, Max Klinger, Flaubert, fraţii Goncourt, Renan, Turghenef, Stuart Mill, Andersen, Tegner, Bjoernson şi Ibsen, — a avut un succes considerabil. In Copenhaga i s'a dat atunci însărcinarea să facă conferinţe

publice asupra literaturii universale. In 1912 împlinind 70 de ani, Brandès a fost sărbătorit în chip excepțional. Astăzi, vorbește studenților ce se adună în jurul său,— ca un alt Anatole France,—să se ferească de alcool, de tutun, de jocuri de noroc și de ciapă; de dragoste nu, căci „dragostea desvoltă imaginația și face spiritul productiv".

Deși „a fost dat unui danez să vorbească întăia oară Nemților de scriitori pe care ei i-ar fi putut cunoaște direct", totuși, pentru mulți din Germania, acest scriitor e suspect prin însușirile franceze ce le-ar avea. Nici în Franța nu s'a bucurat de mare trecere, căci fiind vorba de critica literară, cred că tot Francejii au reprezentanții cei mai de seamă. Apoi, Brandès e și un polemist, ce luptă pentru ideile și credințele sale. Temperamentul său—liber cugetător, democrat înnaintat, aristocrat și cezarian: „nici odată mulțimea n'a dat vr'o idee, vr'o formulă de artă, vr'o gîndire reformatoare"; „Cezar rămîne marele simbol"—temperamentul său îl silește să studieze scriitorii dintr'un punct de vedere puțin ciudat și unilateral, procedeu ce n'a fost utilizat de criticii de mîna întăia. Oricum, studiile sale sînt totdeauna interesante și vii, și totdeauna folositoare.

In studiul despre Kielland, Brandès scrie: „Viitorul va prețui cu mai multă dreptate valoarea unei opere; pe cît timp noi, contimporanii, o vom înțelege mai bine, căci a înțelege un lucru, înseamnă a-i stabili cauzele lui". Critica completă se pronunță și asupra cauzelor ei; ei bine, Brandès se ocupă mai mult cu cauzele operelor, cu efectele lor, de aceia criticii mari francejï nu găsesc în el un concurent prea de temut. Studiul pomenit mai sus începe astfel:

„In momentul în care afli moartea neașteptată a unui om, care a fost un creer creator,—amintirile dau navală, impresiile primite în cursul anilor se analizează. Și dacă îl cunoști de multă vreme, se vor prezenta, printre cele dintăi, amintirile personalității sale externe: îl vei vedea în cutare sau cutare împrejurare, îți vei aduce aminte ce ți-a spus, ce-a făcut în cutare ocazie; într'un cuvînt îți vor veni mai întăi în minte manifestările personalității sale omenești, trăsăturile-i caracteristice, micile sale defecte". Și cum Brandès a cunoscut pe toți scriitorii de care se ocupă în acest volum, întîlnim pretutindeni impresiile sale, conversațiile avute în momentele cît a fost în contact cu acei scriitori. Și orice s'ar spune, „cauza" cea mai importantă a unei opere literare rămîne tot talentul scriitorului, iar calitatea aceasta ni se arată și se măsoară, la rîndul ei, prin operele ce i se datoresc.

Altă caracteristică a unora din studiile de față: se tratează în aceste studii literare probleme politice, pedagogice, în mod prea direct și prea desvoltat; des se vorbește și de calitățile și defectele cutărui popor, teren care nu numai că nu poate mulțumi pe toată lumea, dar care e foarte periculos din punct de vedere al adevărului.

Supun aprecierii cititorului următoarea frază asupra lui Kielland: „Dar el a fost conceput în 1848, an revoluționar mai presus de toate, și-ți vine să crezi că această împrejurare a influențat asupra geniului său".

Dispunînd de o vastă cultură literară, cunoscînd mai multe literaturi, studiile lui Brandès formează întotdeauna o contribuție remarcabilă. După cum e și firesc, el se apropie și înțelege mai bine scriitorii popoarelor de nord.

Iată și lista operelor sale: *Principalele curente ale literaturii secolului al XIX-lea*, *Studii estetice*, *Critici și portrete*, *Ferdinand Lassalle*, *Soeren Kierkegaard*, *Poeți danejï*, *Esaïas Tegner*, *Benjamin Disraeli*, *Scriitori moderni*, *Oameni și opere*, *Shakespeare*.

P. R.

***

Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien, herausgegeben von W. Meyer-Lübke. Erster Band, Heidelberg, Winter, 1914, 8° gr., 418 p., prețul mărci 13.40.

Grație subvențiunilor acordate de statul romîn limba romînă se predă actualmente, în institute speciale, în următoarele centre europene (citez în ordinea vechimii institutelor): Leipzig director Gustav Weigand, Berlin—Tiktin, Viena—Meyer-Lübke, Paris—Roques, Frankfurt am Mein—Friedwagner.

Inființînd aceste institute, intenția statului romîn a fost desigur de a determina pe unii profesori străinï să se ocupe mai de aproape cu studiul științific al limbiï romîne pentru a răspîndi în cercul lor cunoștința limbiï romîne și pentru a ținea pe străinï în curent cu progresele culturiï romîne.

Despre activitatea institutelor din Berlin și Frankfurt am Mein nu știm nimic.

Activitatea D-luï Weigand este cunoscută din *Anuarele* sale. Aceste Anuare sînt celebre: în străinătate prin numărul lor (până acuma vreo 20) și prin reclama pe care de 20 de anï și-o face ilustrul neguțător din Lipsca;— în Romînia prin superficialitatea lor.

In adevăr prin paginile acesteï reviste savantul profesor A. Philippide a dovedit că Dl. Weigand are pretenția să studieze dialectele romîneștï fără a cunoaște prealabil limba comună romînească. Din această cauză D-sa confundă forme ale limbiï comune cu forme dialectale, forme aparținînd dialectelor din nordul Dunării cu forme aparținînd dialectelor din sudul acestuï fluviu; pe de altă parte inventează cuvinte care n-aŭ existat decît în imaginația sa și propune etimologiï și explicațiï ridicole.

Dl. Weigand este pe deasupra și un om pătimaș. In anuarele D-luï Vollmöller maï ales Dl Weigand înjură sistematic pe filologiï din Romînia, fiindcă aceștia se încăpățînează să vadă în Dl Weigand un om lipsit de inteligență, de cunoștințï și de caracter.

Evident, nimenï nu poate pretinde D-luï Weigand să laude pe aceï care-ï spun adevărurï crude, dar iarăș nu-ï maï puțin adevărat că este o datorie elementară de bună-cuviință de a nu înjura în străinătate pe intelectualiï unuï stat, care te plătește cu 10,000 de leï pe an tocmaï pentru a-ï face cunoscută favorabil viața intelectuală.

Activitatea D-luï Roques constă în recensiï pe care le scrie în 'Romania', revistă filologică ce apare sub direcțiunea sa.

Recensiile D-luï Roques sînt în realitate notițï scrise în fugă, și scurte și unilaterale. Dl Roques semnalează de obiceiŭ Anuarele D-luï Weigand (pentru care are mare admirație) și publicațiile folklorice ale Academieï Romîne arătîndu-le cuprinsul după tabla lor de materiï.

Comunicările D-luï Meyer-Lübke sînt un fel de anuar-revistă.

In adevăr aicï nu vom maï întîlni teze de doctorat fabricate de filologï improvizațï ca în Anuarele D-luï Weigand, cï adevărate studiï, unele maï lungï altele numaï de cîteva paginï, scrise de oamenï care nu țin să obție un doctorat ieftin, cï sînt preocupațï de chestiunï de filologie romînă și doresc să facă să înainteze această ramură a romanisticeï.

Iată cuprinsul acestuï prim volum de *Comunicărï*:

1. Meyer-Lübke, Rumänisch, Romanisch, Albanesisch.

2. Schürr, Zur rumänischen Lautlehre: Noch einmal *stella*, *cubitum*, *in-*, *im-*.

3. Spitzer, Romanische Parallelen zum rumänischen Prädikatspleonasmus. —*kaft-aña*, *kaft-acló*.

4. Caracostea, Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität.

5. Spitzer, Rumänische Etymologien.

6. B. Tenora, Über die Kirchenslavische Vorlage des Codice Voroneţean.

7. I. Grămadă, Mihail Eminescu.

8. Wedkiewicz, Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen.

9. Spitzer, Zu den linguistischen Beziehungen der Albanesen und Rumänen.

10. Jokl, Ein albanesich-neugriechische Wortparallele.

11. Treimer, Keltische Beziehungen zum Balkan.

12. Spitzer, Albanesische Etymologien.

13. Treimer, Beiträge zur albanesischen Sprachgeschichte.

14. Treimer, Ein albanesisches Märchen aus Durazzo.

Ne rezervăm dreptul de a reveni asupra celor maĭ multe dintre aceste studiĭ.

Innainte de a încheia aceste rînduri ţinem să adăugăm ceva.

Ştim pe cale particulară că Dl Meyer-Lübke avea intenţiunea să consacre în fiecare volum al publicaţieĭ sale „dărĭ de samă amănunţite" despre publicaţiile filologice din Romînia, pe cite o perioadă de timp. A renunţat D-sa la această idee orĭ numaĭ a aminat-o?

Un lucru este sigur. Subvenţionaţiĭ guvernuluĭ romîn aŭ datoria *morală* că pe de o parte să facă tot posibilul să înceteze scandalul la care se dedă Dl Weigand în Annarele D-luĭ Vollmöller, iar pe de alta să facă eĭ înşişĭ recensiĭ oneste despre mişcarea intelectuală din Romînia.

G. P.

***

W. James.—*Causeries*. Traduits par H. Marty. Paris. Payot 1914.

Caşi Schopenhauer şi Nietzsche, James unul din acei rari cugetători care exprimîndu-şi gîndirea într'o formă concretă şi vie pun în mişcare forţele variate ale spiritului şi prin accentul personal al opereĭ lor reuşesc să atragă şi să seducă.

Cele treĭ conferinţĭ cuprinse în această broşură şi ţinute în faţa studenţilor sînt ca toate paginele luĭ James bogate în observaţiĭ profunde asupra vieţiĭ sufleteşti, observaţiĭ care vin de la unul din ceĭ maĭ marĭ psihologĭ aĭ lumiĭ, în citaţiĭ suggestive care ilustrează în chip minunat şi maĭ ales în sfaturĭ practice care pornesc dela un moralist care nu are nimic dogmatic şi în a căruĭ senină indulgenţă vorbeşte o experienţă largă şi un înalt idealism.

Ca psiholog în operele luĭ fundamentale, James a explorat adesea inconştientul, ceia ce numeşte el conştiinţa noastră subliminală. Eul nostru strict individual, crede el, închis celorlalte eurĭ, nu epuizează conţinutul conştiinţiĭ, căcĭ în realitate acest conştient de sine e legat de un eu maĭ profund care poate comunica nu în chip metafizic cĭ în mod efectiv cu alte eurĭ, cu eul divin însuşĭ (aicĭ vorbeşte în James misticul) şi se poate astfel mări, înălţa, deveni maĭ puternic şi maĭ bun. Orĭ pornind dela această doctrină metafizică James susţinea că o viaţă clar conştientă, reflexivă, egoist personală înseamnă o micşorare a capacităţiĭ noastre de acţiune. „Le fait, par la conscience, d'être entièrement occupée par l'idée du moi, tend à arrêter la libre association des images venues du dehors, ainsi que des mouvements qui y sont liés". Viaţa de efort nu poate avea toată eficacitatea eĭ dacă nu se subordonează din cind în cind vieţiĭ spontane: „Assez et trop victorieusement on a prêché aux hommes, particulièrement aux Américains, l'Evangile de la tension et du surmenage: il faut leur prêcher celui du relâche et de l'abandon"

„Ce qui aujourd'hui est le plus nécessaire aux étudiants et aux femmes qui enseignent, ce ne sont pas les stimulants, mais bien le calme et la détente mentale". „Je plains le jeune garçon et la jeune fille, l'homme et la femme qui n'ont jamais subi l'ensorcellement de cette mystérieuse vie de la sensation pure, virationnelle si l'on veut, mais pleine de vitalité et de souveraine félicité. Les va-ances de l'être vivant, ce sont les moments de son existence qui ont le plus d'importance vitale, parceque, precisément alors, un charme le couvre en quelque sorte, ou du moins, devrait le couvrir, un charme magique où se perd tout sentiment de responsabilité".

Una din chestiile practice cele maĭ dificile de rezolvit în viaţa zilnică e acea a toleranţeĭ. Toată lumea vorbeşte de ea, dar sînt atît de puţinĭ aceĭ care în adevăr o practică. Tendinţa către absolutism şi dogmatism în domeniul moral e atît de răspîndită. Toţĭ sîntem înclinaţĭ a crede că în chestiile morale putem ajunge la o certitudine asemănătoare aceleia pe care o întîlnim în ştiinţile pozitive şi că în faţa idealuluĭ nostru etic nu poate exista pentru alţiĭ libertate de gîndire şi de conştiinţă după cum nu poate fi vorba de această libertate în faţa axiomelor matematice sau a legilor fizice. Concepţia pluralistică a universuluĭ pe care James a susţinut-o cu atîta energie, îl face să recunoască toleranţa ca cea maĭ imperioasă din datoriĭ. Nicĭ o fiinţă din univers nu reflectează şi nu poate reflecta universul întreg, cum credea odinioară Leibniz. Pluralitatea, distincţia fiinţilor nu e numaĭ o aparenţă, un caracter superficial şi relativ cĭ o realitate esenţială. Nicĭ o conştiinţă nu poate ea singură să îmbrăţişeze în totalitatea luĭ idealul către care tind celelalte fiinţĭ cugetătoare. Idealul variază cu necesitate dela individ la individ. Şi n'am nicĭ un drept să afirm că idealul astfel cum îl concep eu e singur demn de respect şi că concepţiile altora, fiindcă nu se pot reduce la ale mele, sînt lipsite de valoare. Cu acel respect profund al individualităţiĭ morale atît de caracteristic spirituluĭ anglo-saxon şi care se întîlneşte atît de rar în lumea latină, James scrie următoarele rîndurĭ semnificative: „Dans nos rapports avec nos semblables, ce qui importe avant tout c'est d'aprendre à ne pas heurter une conception personelle et particulière de bonheur pourvu qui cette conception ne prétende pas heurter et violenter la nôtre. Personne ne connaît toutes les formes de l'idéal. Personne ne devrait se permettre de les apprécier à la légère. La prétention d'un chacun à dogmatiser sur l'idéal des autres est la cause du plus grand nombre de nos injustices et de nos cruautés et le trait de la nature humaine le plus propre à faire pleurer les anges". Fiinţĭ mărginite şi incapabile de a pătrunde infinitul, adevărata noastră superioritate morală şi intelectuală constă în a înţelege şi a iubi pe alţiĭ şi tocmaĭ în ceia ce se deosebesc de noi. Căcĭ o conştiinţă datoreşte alteia maĭ mult decît toleranţă, simpatie. Ceia ce dă vieţiĭ noastre valoare şi semnificaţie, spune James în ultima luĭ conferinţă de un interes deosebit, e un ideal interior, niciodată absolut cĭ totdeauna relativ cu fiinţa care-l concepe. Acest ideal, oricît ar fi de vastă inteligenţa din care porneşte nu e însă deajuns: la el trebue să se maĭ adaoge ceva: elementul eroic, aspra forţă a acelor virtuţĭ virile şi militante pe care James caşi Tolstoi o recunoaşte în primul rînd claselor muncitoare.

„Le dessein profond de la vie est éternellement le même, savoir l'union de quelque idéal neuf et special qu'il-

soit avec quelque fidélité, quelque patience, quelque courage, avec quelques soufrances d'homme et de femme".

Și sub orice formă și in orice loc s'ar manifesta viața, James crede, in robustul său optimism, că această uniune poate fi realizată.

O. B.

***

Paul Stapfer.—*L'Inquiétude réligieuse du temps présent.* Un volum de 277 pag. Paris, Librairie Fichbacher, 1913.

Asistăm la o redeșteptare a problemei religioase. După două veacuri de știință, spre care s'a avintat cu atitea iluzii, omenirea vede cu durere că cercul misterios și profund al necunoscutului s'a lărgit in jurul său și că decăderea religiei și moralei, efect al raționalismului modern, a provocat o decădere și o depreciere a vieții noastre interne.

Apariția volumului prezent, a cărui titlu și unitate iși găsește justificarea tocmai in neliniștea provocată de problema religioasă și morală in sufletul autorului, poate fi privită ca una din concluziile pe care omenirea le trage din experiența sa dureroasă.

Căci cu toate că nu e fără interes, desigur, să vedem cum un protestant practicant, ca Stapfer privește problema lui *Pascal* ori judecă evoluția ideilor lui *Taine*, sau activitatea jesuiților, ca să cităm titlurile articolelor mai importante, totuși ceia ce ne atrage este altceva: este preocuparea autorului, din studiul asupra lui *Wilfred Monod* din *Formule diverse ale sincerității religioase* și mai ales din studiul *Pragmatismului*; in aceste pagini el caută să demonstreze că nu e posibilă viață fără morală și morală fără creștinism. Creștinismul său este insă mai mult o necesitate logică, un postulat al moralei care implică in sine *ideia de obligație și datorie*; Stapfer ar voi un creștinism, purificat de tot ce e miracol și misticism, a cărui evoluție să urmeze evoluția conștiinții omenești. „Ce este a crede in Isus Hristos? Nu insamnă a crede, cu vechea ortodoxie, că s'a născut in anumit mod, că a murit pentru implinirea scripturilor, pentru a ispăși păcatele neamului omenesc și a satisface dreptatea lui Dumnezeu; in fine că corpul său a inviat a treia zi din mormint. Insamnă mai puțin, sau mai degrabă mai mult, să recunoaștem in el pe conducătorul și salvatorul nostru și să ne punem in slujba lui... Oricum am numi această concepție... e indoios că vom găsi după atitea sforțări și infringeri o altă metodă pentru a salva comoara nestimată a vieții creștine și drepturile sfinte ale liberii cugetări". pag. 130—131.

Cum vedem Stapfer rămine raționalist și viciul său la judecată e evident: pentru el principiul moralei e in conștiința omului, pe cind religia reprezintă, cum spune Eucken, ideia că măsura lucrurilor nu e in om, ci in Dumnezeu; numai dela el putem accepta și obligații și datorii.

Pentru a termina rămine să spunem că volumul de față este o reunire de articole și recenzii și că citirea sa e interesantă și suggestivă.

M. J.

***

Dr. H. Nilsson-Ehle. *Program pentru selecțiunea griului, in Romînia.*— Traducere de C. Sandu-Aldea. București. Analele Societății Naționale de Agricultură, No. 1, 31 pg., prețul 1.50 lei.

Profesorul Nilsson, cunoscutul savant suedez, directorul laboratorului dela Svalöf, a fost chemat la noi, astăvară, spre a elabora un plan de lucru, pentru ameliorarea raselor noastre de griu. Autorul constată că griul romînesc, ca dealminteri toate varietățile vechi din celelalte țări ale Europei, prezintă și

calități și defecte. Intre calități enumără: 1° Rezistența la ger; 2° frumoasa calitate a bobului (ce joacă mare rol in export); 3° precocitatea foarte pronunțată (calitate absolut necesară ca'n timpul scurt al verii bobul să ajungă la deplina desvoltare).

Defecte: 1° Mica rezistență la cădere (slăbiciunea paiului); 2° Sensibilitatea la rugina galbănă; 3° Productivitatea relativ mică.

Prin urmare viitoarele experiențe de selecțiune trebue să aibă'n vedere—pe lingă păstrarea și sporirea calităților:

a) Obținerea unor varietăți cu paiul destul de rezistent.

b) Micșorarea sensibilității, respectiv mărirea rezistenței griului la rugina galbănă.

c) Sporirea productivității.

Este de o netăgăduită importanță economică sporirea productivității griului romîn, pe lingă păstrarea precocității și rezistența la ger. In acest scop viitoarea selecție trebue „să stabilească exact diferența de producție dintre varietățile romînești de griu pe deoparte și'ntre cele mai bune rase alimentare pe de alta. Aceasta insă *nu* se poate face in Romînia, deoarece rasele perfecționate nu se pot desvolta complect aci. Dar chiar acuma s'a inscris in programul de lucrări din Suedia ameliorarea calității bobului și, in acest scop va fi intrebuințat intre altele și griul romînesc (Bălan), care va fi cultivat mai mulți ani dearîndul, cu cele mai bune rase perfecționate. Cifrele obținute astfel, pot fi comunicate din an in an Romîniei".

Pe lingă aceste teme selecțiunea trebue să-și pue și altele, deși mai puțin insemnate. Astfel „ar fi de insemnătate pentru Romînia să se creeze varietăți care să germineze cit mai repede posibil". O altă problemă este acea a țepilor. Dacă țepii reprezintă un caracter util, să se păstreze. Dacă nu, să se tindă la formarea de varietăți fără țepi. Căci e cunoscut că aceștia au un mare desavantaj: Cind bat vinturi puternice ei sint smulși impreună cu plevele, pricinuind scuturarea boabelor.

In două capitole intitulate: *principii și căi de selecțiune* și *metode* se expun amănuntele executării tehnice a incrucișărilor diverse intre rasele romîne, și cele străine (in special cele străine care au mai fost cultivate fără succes la noi), a separării formelor, liniilor etc., lucruri care ar putea interesa pe cititorii unei reviste agricole. Noi ne oprim aici.

Programul pentru selecțiunea griului romînesc a fost alcătuit de unul din cei mai incercați experimentatori. Rămine ca agronomii și cercetătorii noștri să-l realizeze măcar in parte.

C. Mt.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul No. 10.

D-ra Alice Călugăru, după o tăcere cam îndelungată, publică o poezie întitulată „Pustietatea".

Am admirat și de astădată inspirația puternică și originală a distinsei noastre poete, atît de puțin cunoscută în cercurile largi ale cetitorilor.

Viața Nouă *No. 3.*

Povestea cu cocoșul roșu.

O luăm dela capăt, pentru ultima oara. Vorbind odată de simboliștii noștri, între altele am relevat și faptul că ei (se înțelege, atunci cind *fac* sau *gustă* literatură, nu cind emit „teorii") confundă stilul cu vocabularul: le spuneam că Galaction, dacă nu putea să le placă prin subiectele lui, apoi nici cu *stilul* nu i-a putut prinde, ci numai cu *vocabularul* său plin de neologisme. Și-i ironizam—că toată estetica simboliștilor romîni se poate reduce la formula: „a se scrie pe radical". (Vezi *Cronica literară* din V. R. 1914, No. 1).

In No. trecut, i-am ironizat din nou, că ei confundă stilul cu vocabularul: „stil (=vocabular)".

Iată acum ce se scrie în *Vieața Nouă* la adresa noastră:

„In treacăt mai amintim că *stilul* e „cu totul altceva decit *vocabularul*— „în *Vieața Rom.* se spune: „stil (=vo- „cabular)". Vocabularul e numai ma- „terialul de cuvinte, pe cind stilul e „chipul particular prin care un scrii- „tor îmbinîndu-și aceste cuvinte, își „exprimă cugetarea. Deosebirea a- „ceasta se face și în manualele de „școală—le recomandăm colaboratori- „lor revistei ieșene".

Este lipsă de bunăcredință sau de inteligență?... Una din două trebue să fie. *Vieața nouă* să aleagă pe aceia care i-se pare mai convenabilă. Noi zicem să aleagă pe cea dintăiu, ca să nu facă concurență *Nouei rev. romîne.*

Acum... parcă văd cum revista d-lui Densușianu o să ne întimpine iar în No. viitor:

„...ni se oferе o contrazicere. Cînd am „afirmat noi că confundăm stilul cu „vocabularul?..." Etc.

Dar să nu creadă că ne va mai prinde răspunzind la asemenea „contrazicerі".

Noua revistă romînă No. 20, 21, 22, 23, 24, 1, etc.

Apare, apare necontenit, cu frenezie, cu convingere, cu entuziasm, roșie și lătăreață!

In numărul al nu știu cîtelea d. Lo-

vinescu dăscălește pe d. Goga că și-a pierdut personalitatea.

Ne aducem aminte că d. Lovinescu a încercat nu de multă vreme, să-l distrugă și pe Caragiale. D-l Lovinescu are o singură admirație mare și constantă: poetul Victor Eftimiu.

Asta e marota d-sale.

Cum publică d. Eftimiu ceva, d. Lovinescu e gata cu articolul de laudă, destinat celui mai răspîndit cotidian. Azi îl compară cu Goethe, mîne cu Molière, ș. a. m. d.

A publicat d. Eftimiu un articol în care face reproșuri sentimentale d-lui Goga, cu care „își împarte succesele"? Tranc și d. Lovinescu cu un articol în care dovedește că Goga e un fleac!

Strîmbă d. Eftimiu din nas? Strîmbă și d. Lovinescu.

In vremurile noastre de desbinări și rivalități acute, această tovărășie care nu se desminte de loc, ne înduioșează. E reconfortant să vezi doi amici asaltînd ani întregi, cot la cot și umăr la umăr, indiferența contimporanilor...

Căci de posteritate puțin le pasă.

Noua rev. romînă ne va face de sigur morală că în No. acesta n'am publicat nici o poezie. Ca să i o luăm înnainte, reproducem din poezia d-lui Aderca, adresată unui mort și publicată în revista d-lui Motru, următoarele versuri:

Din vag
Ți-ai disprins obrazul drag...
— Popovici, mai ții tu minte orele pierdute 'n lunci?
N'ai murit pe semne, dragă, căci ești tot tu cel de-atunci...
Eu sunt bine... Uneori bat noroiul de pe străzi,
Case la fete, la vitrine, la parăzi.
Etc.

Acum, așteptăm în liniște reprimandele Nouei rev. romîne, care, precum se vede, *are* poezii.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, ultimul număr apărut (Anul VI, Fasc. 24, Oct.—Dec. 1913), conține un studiu despre **Cetățuia din Iași** datorit d-lui *Virgil Drăghiceanu*, precum și 55 de ilustrații și notele arhitectonice relative la Cetățuia ale d-lui arhitect Gh. Gh. Lupu. In studiul său arheologic, d. Drăghiceanu se ocupă de situația Cetățuei pe un dèal greu de suit, care domină împrejurimile, și d-sa presupune că cu mult mai înnainte de anul 1669, în care Duca-Vodă a construit mănăstirea și cetatea de zid, va fi fost acolo o cetate de pămînt dela care ar veni numele dealului. Apoi într'o istorisire scurtă și documentată unește toate întîmplările ce au legătură cu Cetățuia: răscoala lui Hîncu, trecerea lui Mahomed IV spre Camenița, închinarea mănăstirii către Sf. Mormînt, înființarea unei tipografii grecești, prădăciunele polone și tatare din timpul lui Const. Cantemir, prăbușirea clădirilor dela vest (și a tipografiei care apoi se mută la Sf. Sava) ceva după 1694, războiul ruso-turc din timpul lui D. Cantemir, și mai ales ciocnirea lui Mihail Racoviță cu Nemții (1716). O samă de boeri în frunte cu Vasile Ceaurul, s'au dus la Brașov de au închinat generalului Steinville pămîntul Moldovei până în Siret, apoi s'a întors cu catane și au vrut să prindă pe domn; acesta s'a aparat la Cetățuia până i-au venit Tătarii. Altădată Cetățuia ajunge magazie turcească; Suvorof a făcut-o spital, spital rusesc a fost și dela 1806—1812. Pe la 1822 a ars, de la această dată mănăstirea este exploatată de trimișii Ierusalimului, moșiile ei arendate, îndatoririle neglijate; de pe la jumătatea secolului al 19-lea clădirile se ruinează și abia decurînd, de cînd Mitropolia Moldovei vrea să facă la Cetățuia un focar de îndreptare a vieții călugărești și dela 1911 de cînd Comisiunea Monumentelor Istorice ajută la reclădire, Cetățuia a luat altă față. Istorisirea e presărată cu date relative la starea economică și socială a țării și uneori trezește cu violciune viața

ce a fost în jurul Iașului. Zidurile cetății formau un pentagon, aveau metereze și turnuri (ele există încă). Biserica și casele din jurul ei, mai ales „sala gotică", erau imitate după Trei-Erarhi și lucrată de aceiași meșteri romîni și sași dela Bistrița. In ogradă este și o frumoasă baie turcească. Arhitectura Cetățuii contopește elemente felurite: brîul de piatră oriental-muntean exterior, friza orientală de lîngă el, contrafortul gotic, cupola bizantină, ocnițile armenești, etc.

In privința felului de a scrie, nu știu de ce zice autorul *ușe*, *pajure*, domnii *va* recurge, în loc de *ușă*, *pajură*, *vor* recurge...

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale. 1914, No. 2, 3, 4.

Prevederile noastre asupra acestei reviste se realizează văzînd cu ochii. Revista este aproape exclusiv istorică. Astfel de pildă în No. 4 recenziile privitoare la cărți istorice ocupă 20 de pagini din totalul de 22! Apoi, mai toate (în No. 4 *toate*) recenziile sînt făcute de d. Iorga.

Revista este deci unilaterală, și prin aceasta, nu numai că nu corespunde titlului și programului ei, dar este menită să dee în străinătate ideia falșă că în Romînia nu se lucrează decît pe terenul istoric și nu există decît un singur învățat, d. Iorga.

La Nouvelle Revue (April, Mai, 1914).

Cu prilejul morții lui Mistral, D-na *Berthe Mendès*, publică un mic studiu relativ la **eroinele lui Frédérich Mistral**. Autoarea ar fi intitulat mai bine articolul său „amorul lui Mistral", căci despre felul cum privește poetul provensal iubirea și pe femee ne vorbește D-na Mendès; dar fiindcă în articolul său autoarea trece în revistă principalele eroine ale lui Mistral, titlul i se potrivește și așa. Nu e, bine înțeles, o analiză a sufletului și a situațiilor din operele marelui poet în articolul d-nei Mendès; e numai o evocare repede a celor mai însemnate personagii femenine din opera poetului și anume, a „eroinei sănătoase, floarea albă a cîmpiilor" Mireille, a eroinei lui Caloudal, feea Estérelle, a fecioarei Nerto și a princesei Jeanne. In toate aceste eroine, Mistral face apoteoza amorului curat și își arată cultul său pentru femee.

Intr'un articol intitulat „**Tolstoi între întuneric și lumină**", *Robert de Machiels* se ocupă de luptele sufletești ale marelui romancier și de încercările făcute la vrîsta de 60 de ani pentru a pune viața sa în concordanță cu principiile sale morale. Articolul nu aduce nimic nou pentru cunoașterea lui Tolstoi.

Gabriel Mourey publică un articol foarte entuziast despre artiștii „primitivi", intitulat „**Comprehensiunea primitivilor**". Căutînd să pue în evidență trăsăturile caracteristice și comune ale artiștilor care au trăit în Europa dela finele secolului al XII-lea până la mijlocul secolului al XV-a, autorul găsește că acești artiști nu au căutat să lucreze pentru o minoritate aleasă, ci au fost „interpreții docili și atenți ai credințelor, idealului și moravurilor epocei lor", că au fost „veridici" căutînd să pătrundă cu iubire natura și viața și să redea cu exactitate lumea văzută de ei, că au avut, „pe lîngă simțul intimității, și pe acel al măreției, al profunzimii, al înaltei și misterioasei frumuseți, al lucrurilor vizibile", că au avut „o imaginație, o fantazie, o libertate de invențiune incomparabile" și că au fost „lucrători perfecți, tecniciani minunați, care nu ignorau nimic din resursele și posibilitățile artei lor". Autorul articolului caută să arate că chiar stîngăcia, neîndemînarea lor, care la unii ne face să surîdem, trebue privită ca o dovadă a sincerității lor,—și ne invită să-i iubim și să căutăm a-i înțelege „pentrucă nu există mai curate, mai fragete și mai sănătoase plăceri decît acele pe care ei pot să ni le dea".

Mercure de France (April, Mai, 1914).

Paul Louis, **Noile tendințe europene**, examinează schimbările produse în viața politică europeană în urma evenimentelor din sudul Dunărei. Răsboaele din Balcani au operat noi grupări între statele mari, au modificat relațiile dintre statele mici și au avut influență nu numai asupra statelor care au luat parte la ele, ori care sînt direct interesate, ci și asupra altor state foarte îndepărtate de teatrul luptelor. Patru sînt consecințile imediate ale crizei balcanice din 1912—1913 și anume: exaltarea panslavismului, surescitarea pangermanismului, sporirea generală a armamentelor și o stare de nesiguranță și nestabilitate în politica europeană. Panslavismul s'a exaltat din pricina victoriilor slavilor din sud, care au fost un fel de răzbunare a înfrîngerilor suferite de Ruși dela Japonezi. O urmare imediată a acestei exaltări panslaviste este întotdeauna excitarea pangermanismului, care caută să ție piept primei mișcări. Din pricina aceasta au urmat înarmările din ultimul timp: Germania și Austria pe de-o parte, Rusia pe de alta caută să fie oricînd gata să tranșeze pe calea armelor luptele seculare. Aceste înarmări dau impresia de nesiguranță, de primejdie generală, de veșnică amenințare. Și nici nu se putea să nu fie așa cînd una după alta s'au observat în ultimul timp: o tensiune ruso-germană, manifestată pe de-o parte prin polemici de ziare și prin declarația ministrului de războiu al Rusiei că imperiul e „gata oricînd și nu se teme de o agresiune", iar pe de altă parte prin măsurile vamale votate de Dumă contra cerealelor germane; o tensiune ruso-austriacă, de pe urma căreia puțin a lipsit ca o încăerare generală să se producă; neașteptata expansiune imperialistă a Italiei, care, de unde odinioară nu urmărea decît pacea europeană și putința de a-și desvolta pacinic industria-și comerțul, și-a cucerit în timpul din urmă marele teritoriu nord-african—al Cirenacei și a Tripolitanei, a ridicat pretenția asupra Mediteranei orientale și chiar asupra teritoriilor din Asia Mică în care interesele franceze sînt deja în luptă cu cele engleze și germane.

Fața de aceste manifestări primejdioase pentru pacea europeană, apare ca o garanție de liniște înțelegerea ce-a intervenit între Franța, Germania și Anglia și care a fost o adevărată „ligă a păcii" în ultimul timp. Trecînd peste cele două mari grupări, tripla-înțelegere și tripla-alianță, Franța, Anglia și Germania și-au dat mîna pentru a lucra de acord spre menținerea păcei și lor li se datorește faptul că, cu toată tensiunea dintre Slavi și Germani, războiul nu a izbucnit. Astfel tendințele noi ale Europei sînt îndreptate spre asigurarea păcei și aceste tendințe sînt datorite maselor mari, mișcărilor proletariene din statele apusene. Ca o urmare a acestor împrejurări și în strînsă legătură cu evenimentele din Balcani se observă și o tendință a statelor mici de a-și întări armatele și o silință încordată a marilor state de a le atrage pe cele mici în sfera lor de acțiune, tendință mult mai marcată acum decît înainte cînd mic le state erau lăsate în părăsire, nebăgate în samă. Cum acestea ar fi principalele lucruri de observat în tendințele noi europene în urma războaelor din Balcani.

Les Documents du Progrès (April, Mai 1914).

O mare parte din numărul de pe April este consacrat *chestiunii feme-*

eşti. D-na *Marthe Voss-Zietz* din Lubeck publică un articol intitulat **„Feminismul şi partidele politice in Germania"**, in care arată atitudinea pe care diferitele partide germane o au faţă de mişcarea feministă; sint pentru drepturile politice integrale ale femeii socialiştii, sint contra conservatorii, antisemiţii şi „partidul imperiului", iar „centrul catolic", fără a se ocupa in programul său de problema feministă, a lucrat mult pentru ameliorarea condiţiei sociale a femeii. Tot mişcării feministe sint consacrate trei articole asupra *rezultatelor dreptului de vot al femeilor*: Elna Munch arată aceste rezultate pentru Danimarca, doctorul N. R. af Ursin pentru Finlanda şi lady Stout (soţia fostului prim-ministru) pentru Noua-Zeelanda. Din toate aceste trei articole rezultă că femeile iau parte activă la alegeri şi la luptele politice, acolo unde li s'au acordat drepturi politice şi că acţiunea lor are in vedere mai ales legi cu caracter economic şi social, cum sint acele relative la protecţia copiilor şi a fetelor, legi contra alcoolismului, legi pentru ajutorarea bătrinilor şi a văduvelor, etc., cum şi crearea de aşezăminte culturale: biblioteci populare, grădini de copii, cantine şcolare, etc..

„Lupta contra boalelor sociale" este titlul unui articol in care directorul revistei, neobositul *R. Broda* trece in revistă principalele boale sociale, arătind pricinile lor şi relele cauzate de ele şi propunind mijloace de combatere. Aceste boale sociale sint: alcoolismul, tuberculosa, prostituţia, exploatarea muncitorilor acasă, criminalitatea juvenilă şi recidivitatea criminală. In expunerea sa, autorul arată că unele din aceste boale sint rezultatul fatal al organizaţiei şi vieţii sociale de azi, aşa că combaterea lor nu se va putea face cu succes deplin cită vreme va exista mizeria şi exploatarea omenească; cu toate aceste Broda arată că cel puţin o ameliorare se poate aduce acestor rele dacă se iau măsuri radicale şi se aplică cu stricteţă şi cu persistenţă. De altfel aceste boale decurg unele din altele, aşa că indreptarea adusă intr'o direcţie foloseşte şi in celelalte cazuri. Din nefericire, sint anumite categorii de indivizi care trag foloase personale ori de clasă din chiar existenţa acestor boale sociale şi de aceia, cu toate că recunoaştem cu toţii ravagiile acestor boale şi recunoaştem gravitatea consecinţelor lor, totuşi nu putem lua măsuri sincere de indreptare, pentrucă ne stau in cale interesele acelora ce trag foloase de pe urma acestor rele. Alte boale sociale nu aduc foloase nimănui şi păgubesc tuturora, dar măsuri complecte de indreptare nu se iau pentrucă acele măsuri necesitează cheltueli mari şi tocmai in senzul acesta trebue făcută educaţia publicului, ca să silească pe conducători să nu facă economii deplasate, cind e vorba de sănătatea organismului social, de care atirnă buna-starea tuturora.

La Revue (April, Mai, 1914). Intr'un articol din April intitulat: **„La distribution géographique des capitaux"** dl. *August Pelissier* studiază repartiţia averii mobiliare intre diferitele state civilizate. Averea mobiliară, adică importanţa pecuniară a fondurilor de Stat, a obligaţiilor şi a acţiunilor, determină bogăţia unei ţări caşi a unui particular, dindu-i puterea de cumpărare şi prin urmare posibilitatea luxului şi a confortului. In această privinţă, nu există in lume decit 4 ţări cu adevărat bogate: Anglia, Statele-Unite, Franţa şi Germania. Totalul averii lor mobiliare se ridică la 520 miliarde, adică aproape $^2/_3$ din intreaga avere mobiliară din lume, care nu trece peste 850 miliarde. Pe lingă aceste 4 ţări, celelalte ţări par sărace.

Rusia n'are de cit 35 miliarde, Austria 25, Italia 18, Japonia 16, etc. Anglia posedă in prezent valori mobiliare in sumă de 150 miliarde şi această avere sporeşte anual cu 3½ miliarde. Statele-Unite au azi economisite 140 miliarde, in vreme ce cu o sută de ani in urmă nu posedau nici un miliard. Franţa vine in al treilea rind: averea sa mobiliară se ridică la 115 miliarde şi sporul anual la 2½ miliarde. In sfirşit, Germania, a cărei avuţie a crescut in ultimul timp in chip vertiginos, are o avere mobiliară de 110 miliarde, sporind anual cu 5 miliarde.

Subt raportul plasării acestor capitaluri este de observat că Germania şi Statele-Unite au intrebuinţat până in ultimii ani averea lor mobiliară in industrie naţională. Abia de citiva ani capitalul lor incepe a emigra. Din contra, Franţa şi Anglia au fost nevoite de mult timp să plaseze o mare parte din capitalul lor peste frontieră. Astfel, Anglia are plasate in străinătate peste 100 miliarde, deci mai mult de $^2/_3$ din intreaga sa avuţie mobiliară, iar Franţa, peste 40 miliarde, adică mai mult de ⅓ din totalul averii sale mobiliare. Acest fenomen de emigrare a capitalurilor este datorit unei adevărate necesităţi economice. O intreagă pleiadă de economişti englezi a cercetat care poate fi modul cel mai favorabil de plasare a capitalurilor in străinătate şi au ajuns la concluzia că sistemul cel mai bun este aşa numitul sistem al *distribuţiei geografice*. Prin acest sistem s'a urmărit să se obţie stabilitatea capitalului şi posibilitatea unei realizări avantajoase la orice epocă cu toate că nu există valori asigurate cu un curs stabil. Prin sistemul distribuţiei geografice, se preconizează că capitalul trebue să fie repartizat intre ţări diferite in porţiunii egale şi plasat pe cit posibil in valori egale. Cu alte cuvinte, *capitalul trebue divizat in cantităţi egale intre un anume număr de valori de aceiaşi calitate; valori depinzind de ţări diferite şi supuse la influenţe economice şi financiare distincte.*

Aşa dar, distribuţia geografică consistă in a impărţi capitalul mobiliar in fracţiuni egale şi de calitate egală intr'un anume număr de ţări cu condiţii deosebite. In acest chip grupurile de valori depinzind de influenţe diferite oscilează in direcţii contrarii compensindu-se reciproc. Rezultatul este că o avere astfel repartizată este sustrasă urmărilor crizelor financiare, scăderea valorilor neatingind de cit o porţiune neinsemnată, celelalte porţiuni răminind in afară de orice depreciare sau chiar bucurindu-se de o creştere de valoare.

In numărul din Maiu, d. *Joseph Ageorges*, cercetind amintirile inedite **despre Auguste Comte** ale lui Adolphe d'Assier, ne prezintă citeva aspecte, rămase in umbră, din personalitatea marelui filosof. Aceste amintiri sint scrise cu multă vervă şi intr'un frumos stil literar. Reţinem, din paginile citate, această reflecţie, cu care A. d'Assier termină caetul său de 57 de pagini: „Il y avait du Torquemada et du Robespierre dans cette phisionomie sombre, peu symphathique et presque farouche qui rappelait ansi celle de Lamennais".

Courrier Européen (Mai 1914). **Interesele Statelor-Unite in Mexic.** D. *George Nestler Tricoche* arată in acest articol cauzele care au necesitat intervenţia directă a Statelor-Unite in Mexic. Mexicul prezintă o situaţie economică aproape fără precedent; o ţară imens de bogată ai cărei locuitori sint saraci. Aceasta se datoreşte faptului că toate izvoarele de bogăţie sint in mini străine, in mare majoritate in minele Americanilor, iar populaţia autohtonă inecultă şi salbatecă trăeşte de azi pe mine ciştigind prea puţin din

intreprinderi agricole sau din comerțul de detaliu. Statisticele arată că străinii au azi în mîna lor toate intreprinderile rentabile: industrie, transport, comerțul mare și în sfîrșit principalul izvor de bogăție a acestei țări, minele. Peste șase miliarde și jumătate de lei capital străin e plasat în Mexic în aceste diferite intreprinderi și din acest capital Statele-Unite posedă aproximativ *cinci* miliarde. In ceia ce privește minele, din capitalul total de 647,000,000 de dolari (3,235,000,000 de lei), numai 29 milioane aparțin Mexicanilor, 87 Englejilor și *500* Americanilor. Aceste cifre ne explică pentru ce dintre toate influențele străine, acea a Statelor-Unite este predominantă. S'a putut cu drept cuvînt spune în această privință că: „Sub raportul industrial și financiar adevărata capitală a Mexicului nu e orașul Mexico ci New-York". Numericește Americanii sînt iarăși în fruntea străinilor. Deși revoluția ține de trei ani mai bine în Mexic, această numeroasă populație americană nu a fost persecutată *din cauza naționalității sale* și proba este că cea mai mare parte din ea a rămas în Mexic și după revoluție, cu toată invitația formală de a părăsi această țară, făcută ei încă din 1912 de către Ministerul afacerilor străine din Washington. Dar dacă Americanii din Mexic nu au avut să sufere prea mult în persoana lor, interesele lor economice în schimb au fost foarte grav compromise de revoluție și aceasta a atras în realitate în cele din urmă intervenția Statelor-Unite. Faptul că interesele materiale ale populației americane din Mexic erau lezate a fost fără îndoială suficient în ochii multor oameni politici pentru a justifica această intervenție. Dar masa mare a poporului american care nu dorește războiul cu Mexicul nu a putut aproba această intervenție brutală și în fond atît de puțin motivată. Cheltuelile mari pe care le necesitează intervenția și acele enorme pe care le-ar atrage un eventual războiu cu Mexicul vor fi greu suportate de cetățenii americani, mai ales acum cînd afacerile stagnează în urma operei economice a prezentului Congres.

In acelaș număr compatriotul nostru D. C. Racovski într'un articol intitulat *Tiranie și spoliațiune (Politica oligarhiei romîne în teritoriile anexate)* analizînd legea pentru organizarea teritoriului anexat votată de parlamentul romîn, o declară o lege retrogradă și nedreaptă, izvorîtă din răutate și din ură. Departe de a fi *manifestarea înțelepciunei politice* a Romînilor, ea e o lege inchizitorială odioasă menită să împingă populația bulgară la emigrare sau la acte necugetate.

Nuova Antologia (April 1914). *Tancredi Mantovani.* **Precursorii reformei wagneriane.** In evoluția artei muzicale, Wagner a înfăptuit cea mai mare reformă care s'a săvîrșit vreodată în domeniul scenei lirice. Idealul său estetic a fost unirea armonică a tuturor artelor așa cum era în tragedia greacă. Aceasta e deosebirea fundamentală între drama muzicală wagneriană și opera italiană, în care muzica și virtuozitatea cîntăreților domină acțiunea dramatică și caracterizarea personajelor. Cu toate acestea și în Italia, și încă cu mai bine de două veacuri în urmă, idealul realizat de Wagner a insuflețit îndrăznețele încercări ale unor oameni, care, visînd să reînvieze muzica tragediei grece, au creat acea formă nouă a muzicii reprezentative, care a fost melodrama. Dacă citim prefața, pe care *Emilio Cavalliere* a tipărit-o în fruntea oratoriului sau „Sufletul și Corpul" (1600), găsim, nu numai schițate, ci expuse pe larg ideile reformatoare de mai tîrziu ale lui Wagner. De-asemenea și în prefața „Euridicei" compusă tot în anul 1600 de Giulio Caccini, se vede

clar tendința de a mărgini muzica numai la expresia sentimentelor exprimate prin cuvintele textului. Sinteza armonică și plastică a artelor ca în tragedia greacă, fondamentul reformei wagneriane, e afirmată și de Marco da Gagliano, în epistola dedicatorie a operei sale „Dafne" (1607). Precursorul însă care a avut o influență directă asupra lui Wagner, este Gluck, care, prin operele sale „Orfeu și Euridice" și „Alcest", a făcut primul pas pe calea pe care avea s'o urmeze Wagner. Și e interesant de constatat, zice autorul, că în marea reformă intreprinsă de Gluck, o parte bună revine unui italian. Până în anul 1762, adică până la apariția operei „Orfeu și Euridice", Gluck compusese operele sale după criteriile și formele dominante ale muzicii teatrale italiane care domina pe acea vreme. In afară de operele comice, reprezentate la Paris, el nu compusese altceva decît operele poetului italian, atunci la modă, Metastasio. In anul 1762 Gluck făcu cunoștință cu consilierul imperial la curtea Țărilor-de-jos, *Raniero Calzabigi.* Acesta avea în minte planul unei reforme a muzicii reprezentative și găsi în Gluck un compozitor plin de înțelegere pentru această reformă. Se puse imediat pe lucru și scrise libretul pentru „Orfeu", care fu reprezentat în 1762, iar după patru ani, libretul pentru „Alceste" consacră succesul reformei lui Gluck. Influența libretistului Calzabigi e recunoscută fără șovăire de compozitor, care într-o scrisoare din Febr. 1773, adresată revistei Mercure de France, mărturisește că meritul principal revine poetului italian.

Deutsche Revue (April 1914). *V. Czerny.* **Asupra acțiunii Mesothoriului și Radiului.** Cunoscutul specialist în cancer dela Heidelberg publică rezultatele cercetărilor sale îndelungate în privința acțiunii corpurilor radioactive asupra tumorilor canceroase cîștigate după o experimentare de șapte ani asupra mai mult de 4000 de cazuri. Acțiunea mesothoriului și a radiului este cam aceiași: distruge celulele tumorilor și poate vindeca cancere superficiale. La tumori mai adînci, rămîn celule, care pot provoca recidive. Mai adînc de 4—5 centimetre, chiar și acțiunea razelor γ, pare nulă. Vindecarea este numai locală, nu asigură contra recidivilor și metastaselor. Dacă acțiunea razelor nu e suficient de intensă, poate chiar favoriza înmulțirea celulelor. Sînt cancere a căror creștere e așa de energică, încît nici cele mai puternice raze nu aduc niciun folos. Cu toate acestea, trebue să se recunoască, că radiul și mesothoriul sînt prețioase în tratarea cancerelor, mai ales la cazuri inoperabile; a renunța la operație însă, cînd e posibilă, e o greșală. E recomandabil ca, după operație, să se trateze bolnavul cu razele radiului; o asemenea metodă combinată dă cele mai bune rezultate. Dat fiind că terapia prin raze nu e în stare să împedice metastasele, e necesară o combinație a tratamentului cu metode biologice sau chemoteraupetice. S'au făcut încercări cu Arsenic, acid salicilic, Autolysate, Thor x etc. și s'a dovedit ca cea mai avantajoasă Borcholina (Enzytol), de oarece la 25,000—30,000 de injecții intravenoase nu s-a observat niciodată vre-un efect dăunător, ci totdeauna efecte bune atît asupra stării generale a bolnavului, a înlăturării durerilor, cît și asupra creșterii tumorilor. Dacă terapia cu radiu nu produce cumva efecte dăunătoare în alte privințe, nu se poate afirma până acuma nimica precis. In metodele combinate, în care nu e nevoe de doze mari de radiu, e în orice caz primejdia mai mică. Pentru cancerile mici ale pielii, ajung capsule de 10—20 miligrame; altmintrelea trebue

de recomandat tuburi de 50 miligrame. Dacă trebue preferat radiul ori mesothoriul, e o chestie care depinde de preţ. Dat fiind însă că întrebuinţarea substanţelor radioactive presupune o mare îndemînare din partea medicului, dacă e vorba să aibă succes, n'ar trebui permisă decît numai acelor doctori, care au avut ocazia să capete în această direcţie o experienţă suficientă.

Sozialistische Monatshefte. (April 1914). *Eduard Bernstein.* **Criza politică în Anglia.** Criza politică prin care trece astăzi Anglia e numai o fază a unei lupte care a început încă din 1909. In acest an Camera Lorzilor respinse budgetul alcătuit de Lloyd George, pe motivul că acest buget conţine şi reforme agrare. Cu această respingere, Camera Lorzilor se abătu dela o tradiţie consacrată de 30 ani de uz, după care dreptul de a admite ori respinge budgete revinea numai Camerei Comunelor. Acest lucru făcu pe Asquith să pue în programul partidului liberal reforma, după care Camera Lorzilor nu mai poate respinge nici o lege, care în decursul aceleiaşi legislaturi a fost votată în Camera Comunelor, în trei sesiuni. Astfel criza constituţională a fost rezolvată în sens democratic. Incercarea practică a acestei legi, trebuia să se facă cu „Home-rule" pentru Irlanda care încă din 1886 stă în programul partidului liberal, dar contra căreia se opun nu numai interese de clasă ci şi prejudiţii religioase. Ce putea să facă guvernul liberal, faţă de agitaţia opoziţiei? Mulţi cred că guvernul nu cunoaşte o poliţie preventivă. Afară de asta *Carson*, şeful celor din Ulster, e unul din cei mai abili avocaţi din Anglia şi ştie totdeauna cum să-şi aleagă cuvintele, aşa ca să nu dea loc la o acuzaţie de înaltă trădare. Chiar dear fi fost el dat în judecată, trebuind după lege să fie judecat de juraţii din Ulster, ar fi fost sigur achitat şi guvernul ar fi ajuns în situaţie şi mai rea. Un mijloc legal de a opri formarea societăţilor de voluntari pe cîtă vreme aceştia se mărginesc să facă numai exerciţii, iarăşi nu stătea la îndămîna guvernului, care nu poate stînjeni libertatea individuală aşa de scumpă Englejilor. Guvernul a încercat prin concesii pentru protestanţii din Ulster să ajungă la un rezultat: le-a oferit un timp de şase ani după care, prin votare, Ulsterul singur să hotărască dacă vrea să rămie subt Guvernul irlandez, ori nu. Propunerea a fost respinsă cu dispreţ: întreg Ulsterul, cereau ei, trebue să rămînă în afară de Homerul. Aşa ceva nu putea acorda Guvernul, căci din cele nouă districte, 4 (Cavan, Donegal, Monoghan şi Tyrone) sînt complect, iar 1 (Fermanagh) pe jumătate, locuite de irlandeji catolici, naţionalişti. Incidentul, provocat de aşa numita grevă a ofiţerilor, a înăsprit şi mai mult criza. Faptul acesta a dat multora ocazia de a face reflecţii nefavorabile Angliei, asupra raporturilor dintre armată şi parlament. Chestia însă care trebue pusă e: trebue armata, în orice împrejurări, să fie numai un instrument fără voinţă în mîna guvernului? In privinţa aceasta, în şedinţa dela 23 Martie, a declarat Asquith în Camera Comunelor că ofiţerii care locuesc în districtul în care a izbucnit neorînduială trebue să fie scuzaţi de a participa la înnăbuşirea ei. Asta înseamnă că principiul disciplinei militare nu trebue extins aşa ca oameni care servesc subt drapel să fie siliţi de a trage împotriva părinţilor şi fraţilor lor.

The british Review. — (April 1914).

D. *Paul Parsy*, din Paris, publică un articol intitulat: **Grupurile şi tendinţile politice în Franţa, în ajunul alegerilor generale**, ce vor avea loc

la 26 April. Ţara pare calmă, s'ar putea spune chiar indiferentă, faţă de lupta generală ce se prepară. Căci pentru moment, chestia religioasă—fără a fi rezolvită definitiv—nu e la ordinea zilei. Totuşi problema întreţinerii şi a reparaţiilor bisericilor vechi şi venerabile, podoaba Franţei, simbolul unui mare ideal, locul de linişte, de lumină şi de pace a acestor biserici, a căror cauză a fost apărată în parlament de Maurice Barrès, le maître de la meilleure et de la plus jeune France d'aujourd'hui,—aceste probleme trebue să obţină o deslegare. S'ar putea vorbi chiar de o reluare a relaţiunilor diplomatice cu Roma şi de oarecare schimbări de făcut legii Asociaţiilor, pentru a permite congregaţiilor misionarilor, care servesc în chip atît de eficace interesul naţional în afară, de se putea manifesta, recruta şi de a avea case de formare şi de studii în Franţa.

Poporul e chemat să se pronunţe asupra:

1) Legii de trei ani de serviciu militar.

2) Reformei fiscale, avînd de bază la stabilirea impozitului semnele exterioare ale venitului sau declaraţia controlată, şi asupra

3) Politicii de uniune naţională preconizată de d-nii Poincaré, Barthou, Briand şi Millerand,—ori asupra politicii partidului radical.

Autorul se grăbeşte să adaoge: Dacă-ţi dai samă că Franţa e în definitiv o ţară profund conservatoare mai ales din cauza prea marei fărimiţări a proprietăţii, atunci logiceşte alegerile generale vor trebui să asigure victoria *conservatorilor*, adică a grupurilor d-lui Briand şi Millerand inclusiv dreapta.

De oarece aceste grupuri se declară pentru serviciul militar de trei ani, contra inchiziţiei fiscale, pentru libertatea învăţămîntului şi pentru o politică de împăciuire şi de uniune naţională.

Autorul mai observă că în Franţa nu există mari partide politice organizate, afară de partidul socialist unificat cu cadre disciplinate şi sprijinind pe o bază populară. Dar nici socialiştii nu se vor putea sustrage cu totul procesului general de dezagregare, care atacă toate grupările politice din Franţa, în timpul de faţă. Dovadă: *partidul muncitoresc francez*, ce propabil va avea candidaţi la alegerile din 16 April.

Iată şi compoziţia vechii Camere:

Socialişti unificaţi	75
Socialişti independenţi	32
Radicali şi radicali socialişti	145
Stînga radicală	113
Stînga democratică	98
Uniunea republicană şi partidul progresist	77
Acţiunea liberală	30
Dreapta	19
Independenţi	10

Simpatiile autorului se îndreaptă spre *Federaţia celor din stînga* a d-lor Briand-Barthou, care au sprijinul marilor asociaţii economice şi al marelor sindicate industriale, precum şi al marilor jurnale *Le Temps*, *Les Débats*, *Le Figaro*, ca şi simpatia organelor populare, *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal* şi *Le Matin*. In fine, il est bien porté, il est élégant d'avoir des sympathies pour la *Fédération des gauches*.

T. Good scrie despre Germania industrială, ale cărei progrese recente sînt suficiente să ruşineze pe orice Englez. In remarcabila sa desvoltare industrială, Germania nu a avut să se bucure de o climă favorabilă, de resurse naturale, de o bună situaţie geografică, ci din contra a avut de învins dificultăţi formidabile. Cu o generaţie în urmă, ea avea numai cîteva porturi, o treime din ţară era acoperită cu păduri şi mlaştini, rîurile nu erau

navigabile, solul ei era în cea mai mare parte foarte sărac.

Azi, Germania are 65 milioane de locuitori, iar regatul britanic 45 milioane. In 20 de ani, au emigrat 3 milioane de Englezi și în ultimii 25 de ani numai 2 milioane de Germani. Numărul lucrătorilor agricoli crește în Germania și scade în Anglia. In industria textilă, creșterea numărului de lucrători e de cinci ori mai mare în Germania decît în Anglia, de două ori mai mare acea a lucrătorilor întrebuințați în industriile metalice de toate felurile, acelaș raport pentru lucrătorii din mine și cariere, cași pentru cei întrebuințați în construcții și clădiri. Insumînd lucrătorii întrebuințați în manifestările de activitate înșirate mai sus, ajungem la rezultatul următor: In Germania *creșterea* numărului de lucrători e în mijlociu de 5,04 pe an la 10.000 de locuitori, iar în Anglia *descreșterea* aceluiaș număr e de 3,35 pe an la 10.000 din populație.

Mai departe. Germania produce anual 19 mil. tone de fer, iar Anglia numai 10 mil. Prima țară produce 16 milioane de tone de oțel, a doua numai 8 mil. Prima are în aceste industrii 2.500.000 lucrători, a doua numai 1.500.000. Germania și exportă mult fer și oțel decît Anglia cu 1 milion de tone.

Autorul aduce numeroase dovezi pentru a stabili că nici munca nu-i mai eftină în Germania; mai mult, creșterea salariilor a fost mai accelerată în Germania decît în Anglia. S'ar părea că viața să fie mult mai scumpă în Germania, considerînd că solul ei e mai sărac, că creșterea industriilor și a populației e mult mai mare decît în Anglia, că ea nu dispune de multe colonii producătoare de alimente, în fine marina ei nu e atît de favorizată ca cea engleză. Dar și în această privință concluzia e că, fără nici o îndoială e mai eftin traiul în Germania, unde salariile pot lupta cu prețurile și unde, așa dar, actuala stare de lucruri „vădește o incontestabilă creștere de prosperitate" —după vorba consulului general englez dela Berlin. Explicarea acestui fenomen autorul o găsește în împrejurarea că „Germania își protejază industriile, pe cînd noi punem numai taxe pe ele; o mare parte din capitalul nostru, precum și cei mai buni din lucrătorii noștri se duc în străinătate, pe cînd piețele noastre sînt invadate cu mărfuri din afară".

The Fortnightly Review (April, 1914).

Maurice A. Gerothwohl,—„**Poezia Carmen Sylvei**",—publică discursul său pentru recepția Reginei Rominiei în sînul „Societății Regale de Literatură". Autorul spune, dela început, că va vorbi despre Carmen Sylva ca de un membru al acestei corporații literare; că nu va fi influențat de calitatea ei de Regină. Și tocmai de aceasta socotim că Regina noastră nu poate fi mulțumită. Critici-adulatori a avut Regina noastră fără număr; cînd un profesor, sever și deprins cu analizele subtile ale produselor literare, cum e autorul de față, găsește însușiri artistice de elită în operele Carmen Sylvei, orice îndoeli încetează. „Cineva nu se naște, ca dînsa, dintr'o „veche familie care a dat cei mai a„venturoși cavaleri, și cei mai îndrăz„neți exploratori,—atît ai țărilor vir„gine cît și ai ideilor virgine,—natu„raliști, filozofi, femei sfinte și artiste; „dintr'o familie care mai dăunăzi a „dat împestrițatei și pitoreștii Albanii „mîndra figură a unui soldat-învățat: „cineva nu se naște dintr'o asemenea „familie fără să moștenească sau să „reproducă într'o formă sau alta, spi„ritul de explorator îndrăzneț. Și cînd „se întîmplă că acest spirit este cu„prins într'un suflet de femee, recep„tiv și impresionabil până la extrem, „nu e de mirat că el se înalță până „la cele mai imaginative forme de ex„plorații".

The North American Review.—(April, Maiu, 1914).

In No. din April, d. *R. B. von Cortland*,—„**Ce este Creditul Agricol**"—pune pentru Statele-Unite o problemă care în Europa e de mult rezolvată. Agricultura în Statele-Unite s'a sprijinit până acum, pe un pămînt neistovit și cu îmbelșugare la dispoziția fiecăruia. Acum însă pămîntul începe să se istovească și înmulțirea populației nu-l mai face ușor accesibil. De aici nevoia de organizație a băncilor agricole pentru a înlesni un credit lesnicios agricultorilor, nu numai profitabil capitaliștilor. Autorul vede idealul în organizarea creditului agricol, în special, în Germania și Franța unde creditul agricol e organizat pe baza principiului cooperației. Autorul descrie pe larg organizația creditului agricol din Germania, Franța, Austria și Ungaria. Iată cum nevoia a făcut ca creditul agricol din Europa să fie mult mai bine organizat ca în America.

In No. din Maiu d. *Louise Collier Willcox*,—„**Calitatea dionisiacă în Poezia Victoriană**",—caută să precizeze unele deosebiri între poeții din epoca reginei Victoria, și cei de azi. E evident că poeții de azi au evoluat atît în formă cît și în fond spre simplicitate și austeritate, față de poeții victoriani. Acest fapt implică o simpatie democratică cu viața obișnuită, care refuză să fie deasupra înțelegerii comune chiar și în dicțiune. Poeții victoriani ca Tennyson, Browning, Swinburne... au multă metafizică. Calitatea ce lipsește poeților de astăzi și se găsește în poeții victoriani e ceia ce numește Nietzsche însușirea dionisiacă: e sforțarea de a se ridica în regiuni dincolo de țărmurile minții logice. Nietzsche împarte pe artiști în apollonianí și dionisiaci, calificative ce implică caracterizările zeilor antici. Apollo ținea cumpăna frumosului; era atribuția lui de a arăta ce e frumos și ce e urît: a defini, a limita, a reprezenta viața frumoasă și armonioasă. Dionysius inspirat de extazul religios, ori de efectul vinului, nu lua în seamă nici o limită, exuberanța vieții lui creștea până la identificarea cu natura.

The Contemporary Review (April, Maiu, 1914).

In No. din April, *Dr Dillon*,— „**Bulgaria și Rominia**",—insistă asupra atenției interesate pe care Austria și Rusia o dau acestor două țări. Ele au un rol însemnat în stabilirea echilibrului, necontenit amenințat să se strice, între lumea germanică și lumea slavă. Rusia intrighează necontenit pentru a opri o apropiere între Austria și statele balcanice; Austria pe de altă parte își pune toate sforțările să oprească o apropiere între Rusia și Bulgaria. O ultimă și mare acuzație pe care Austria o aduce Rusiei e în privința Rominiei, în special: scoaterea ei din orbita Triplei Alianțe și apropierea ei de Tripla Ințelegere. Acuzația nu e dreaptă căci Rominia, de fapt, n'a ajuns instrumentul nici unui grup de Puteri. E drept că politica externă a Rominiei a privit spre Austria în toată lunga domnie a Regelui Carol; dar la momentul critic, oamenii de stat austriaci voind să păstreze prietenia și-a Rominiei și-a Bulgariei, n'au dat decît un ajutor platonic Rominiei, care numai prin riscul și sacrificiile ei proprii a obținut situația ei de azi în Balcani.

In No. din Maiu, d. *J. E. G. de M.*,—„**Cîteva principii de critică literară**",—pune problema atitudinii publicului față de imensa producție literară de astăzi, în Anglia. Cetitorii s'au înmulțit dar și scriitorii și criticii. Nevoia de o selecție conducătoare e necesară pentru marele public cetitor, și

această selecție trebue făcută de o critică sprijinită pe alte principii decît acele de a înlesni succesul comercial al editorilor. Cetitorii needucați caută stimulente în cetire cași copiii în hrană; dar dupăcum regimul alimentar al copiilor trebue regulat după principii higienice, tot astfel și cetirea trebue reglementată după principii critice pentru masa comună a cetitorilor. Autorul enumeră trei principii fundamentale scoase din studiul operelor nepieritoare.

1) O creație literară nu trebue să se bazeze numai pe formă; ea trebue să fi atins la nașterea ei nota sufletului omenesc. Ca o operă să trăiască trebue să fie născută vie; și o operă nu e vie dacă n'are suflet în ea.—2) Forma e necesară unei opere literare trainice, căci forma este un aspect al realității. Singură ea nu dă realitatea, dar fără ea realitatea nu poate exista pentru noi. Iată de ce, în unele feluri de literatură, realitatea se reduce numai la formă; și cînd forma nu-i izbutită toată creația cade. Importanța formei se poate vedea din faptul cum unele melodii populare, cu caracter local, ajung răspîndite și nemuritoare prin compunerea lor în anumite forme. Forma e mijlocul prin care sufletul autorului poate fi pus în atingere cu sufletul cetitorului. Prin formă scriitorul trebue să-și traducă personalitatea sa.' De aceia criticul, în analiza formei, nu trebue să se mărginească numai la măsurarea metrului, balanțarea frazei sau trucuri artistice. Dacă *forma literară* nu conține *traducerea sufletului omenesc*, oricît de perfectă și de frumoasă ar fi ea nu are nimic cu nemurirea operei adevărat artistice. Parodiile sînt o contraprobă a acestui adevăr.—3) Al treilea principiu este principiul național. Un scriitor mare crează totdeauna nu numai o operă vie, cu propriul lui suflet în ea, dar și reprezentativă a sufletului național al poporului din care face parte: iată de ce traducerile mai totdeauna nu sînt literatură.

~~~~~~

1914. ANUL IX

IUNIE. No. 6

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

Dr. G. Marinescu . . . *Materie, Viață și Celulă.*
M. Codreanu . . . . . *De unde vii?...* (*Versuri*).
C. Sandu-Aldea . . . . *Pe ape (Insemnări din călătorii).*
Ion Peretz . . . . . . *Poporul turcesc și folclorul romîn.*
Ioan Al. Brătescu-Voinești și A. de Herz . *„Sorana" (Piesă în trei acte).*
Ch. Drouhet . . . . . *Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III. (Localizările.—„Lipitorile satelor").*
Eugen Todie . . . . . *O iubire (Roman).*
N. Profiri . . . . . . *Răspuns d-lui Gherea.*
G. Galaction . . . . . *Crinii.*
Demostene Botez . . . *Castanii (Versuri).*
I. Botez . . . . . . *O recenzie a d-lui Iorga.*
Ion Mănoiu . . . . . *Cronica militară (Trebuințele militare și legătura lor cu teritoriul).*
Ion Peretz . . . . . . *Cronica juridică (Schimbul în natură).*
V. M. I. . . . . . . *Cronica economică (Congresul Camerelor de Comerț și Industrie.—Păreri și observațiuni).*
Miscellanea . . . . . *Eminescu și epigonii lui.*
„Viața Romînească" . . *Apel către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești".*

Recenzii: Emil Fartenă. „Pustnicul".—C. A.—Dimitrie Gusti. „Intemeerea Bibliotecii Seminarului de pe lîngă Universitatea din Iași": Dr. Stanislaus Wendkiewicz. „Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen".—G. I.—Fernand [illegible]: „Sur le Chemin du sacrifice; L'agonie d'un cuirassé".—I. N.—Gustave Schlumberger. „Le siège, la prise et le sac de Constantinople par les Turcs, en 1453".—Maior D.—Eugène Cramon. „Théorie générale des Astreintes".—N. Gr.—

Revista revistelor: „Vieața Nouă": D. C. Moruzi: „Cui se mai cuvine astăzi la noi titlul de prinț și formula Măria Ta?"; „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale": Prof. Hamilton: „Settlements" in America"; Jean Maiye: „[illegible] și politica engleză"; Antonio Baldacci: „La Nuova [illegible]"; G. L. Passerini: „Societatea dantescă italiană și ediția critică a operelor lui Alighieri"; Dr. Hugo Ribbert: „Celulele și organismul".

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1914

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin [illegible] de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru studenți: un an 15 lei, jumătate [illegible]
~~~~~~

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat**.

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de incasare**, *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceștia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Materie, Viață și Celulă

Alteță regală, doamnelor și domnilor

Comitetul de organizare al celui de al II-lea congres național de Medicină și Chirurgie mi-a făcut deosebita onoare de a mă însărcina cu ținerea unei conferințe în ședința plenară a acestui congres, lăsîndu-mi libertatea alegerii subiectului. Ar fi fost pentru mine foarte ușor și pentru D-voastră poate mai folositor ca să expun înaintea D-voastră o chestiune de știință practică. Mi s'a părut totuși mai interesant ca să aleg subiectul meu din știința pură. In adevăr acestei științi, medicina datorește o mare parte din descoperirile ei care i-au permis să progreseze atît de mult. Ce ar fi astăzi Chirurgia și Obstetrica, dacă nemuritoarele descoperiri ale lui Pasteur n'ar fi venit să ne arate natura cauzei boalelor și prin urmare să ne indice tratamentul de urmat în afecțiunile chirurgicale și obstetricale. Dar medicina internă nu s'a folosit ea oare enorm de mult de experiențele lui Pasteur și nu s'a orientat ea într'o direcțiune nouă grației teoriei microbiene? Ceva mai mult, descoperirile noi făcute la sfîrșitul secolului al XIX în domeniul fizicei au revoluționat și prefăcut cu desăvîrșire cunoștințile noastre asupra constituției materiei și au zdruncinat din temelie unele concepțiuni care păreau bine stabilite. Ele ne arată nu numai constituția intimă a materiei, dar tind a proba că în lumea vietuitoare cași în cea anorganică există o evoluțiune naturală, fatală, a corpurilor simple dela care nu se poate abate în nici un fel. Mai mult, chiar cîțiva matematicieni ca Poincaré d. ex. admit că legile fizice nu rezultă din generalizarea faptelor importante, dar ar fi pur și simplu expresiuni comode de limbagiu. In asemenea împrejurări biologia, care e baza știinților medicale nu putea rămîne neatinsă și principiile ei au fost supuse discuțiunii.

Nota Redacției: Această conferință a fost ținută de dl. doctor G. Marinescu la al II-lea congres național de Medicină și Chirurgie.

Mi s'a părut dar firesc ca să schiţez pe scurt starea actuală a cunoştinţelor noastre asupra materiei, pentruca să înţelegem mai bine fenomenele vieţii care au loc în substractul ei, adică în celulă. Caşi în alte chestiuni fundamentale, cunoştinţele noastre asupra materiei au urmat oarecum cele trei faze ale lui Auguste Comte adică religioasă, metafizică şi în cele din urmă de ştiinţă pozitivă. Dar aceste faze nu sînt totdeauna succesive, ele pot fi şi simultane, căci filosofia ne oferă aceleaşi ipoteze asupra constituţiei materiei şi a vieţii care existau acum 2600 de ani, acum citeva secole, caşi în timpurile noastre. Omul, pus în faţa naturii, a căutat să scruteze secretele ei şi să pătrunză enigmele universului, dar aceste enigme altă dată foarte numeroase azi numărul lor se reduce pe măsură ce ştiinţa înaintează. Intr'un discurs celebru pronunţat de răposatul Dubois-Reymond, rectorul Universităţii din Berlin în 1880, el reducea aceste enigme la şapte, adică: 1. Natura materiei şi a forţii. 2. Origina mişcării. 3. Prima apariţie a vieţii. 4. Finalitatea (în aparenţă preconcepută) a naturii. 5. Apariţia senzaţiei simple şi a conştiinţii. 6. Raţiunea şi gîndirea, originea limbagiului, toate trei chestiuni strîns unite între ele. 7. Chestiunea liberului arbitru. Dintre aceste 7 enigme, prezidentul Academiei din Berlin consideră trei ca fiind cu totul transcendente şi insolubile (1, 2 şi 5); alte trei sînt dificile putînd avea în viitor o soluţiune (3, 4 şi 6). Autorul pare nesigur în privinţa celei din urmă enigme, a 7-a, care e şi cea mai importantă. Filosofia monistă nu recunoaşte în cele din urmă decît o singură enigmă cuprinzînd totul: problema substanţei.

Pentruca să înţelegem mai bine chestiunea constituţiei materiei, e folositor să facem o repede incursiune în trecut şi să vedem ce au gîndit eroii cugetării omeneşti, adică acei ale căror meditaţiuni au străbătut zecimi de secole şi au ajuns până la noi. Trecînd peste şcoalele filosofice ale vechilor Indii, ajungem la marea şcoală filosofică din Ionia Greciei antice, în care găsim învăţaţi ca Thales din Milet, Anaxagora, Empedocle şi alţii, emiţînd asupra materiei cugetări păstrate şi transmise nouă din generaţie în generaţie, timp de 25 de secole. Empedocle a emis concepţia că în materie totul e combinaţiune sau separaţiune; elemetele primordiale sînt pămîntul, aerul, apa şi focul; *nimic nu se creiază, nimic nu se pierde*: particule infinit de mici se deslipesc dintr'un corp pentru a intra în porii altuia; acţiunile mecanice, născute din vârtejuri, domină aceste fenomene. Acţiunea la distanţă dintre corpuri se explică prin *emanaţiunea unor particule de materie divizibilă la infinit* care pătrunde în toate corpurile; asemenea efluvii sînt raţiunea proprietăţilor elementelor. Aproape în acelaşi timp Leucip şi Democrit au formulat concepţia atomilor indivizibili şi nemuritori care se mişcă în vidul nesfîrşit; greutatea este rezultatul mişcării, care este nesfîrşită. Stoicenii în urmă au emis axiomul: nu există forţă fără materie, nici materie fără forţă. Democrit admite două principii necesare pentru orice existenţă: *atomii* şi

vidul. Atomii sînt infiniţi ca număr, tot aşa precum vidul e infinit ca întindere. Au existat întotdeauna întrucît *„nimic nu se poate naşte din neant“*. Toate corpurile sînt formate prin aglomerarea atomilor. Diferenţa dintre corpuri se explică prin diferenţa de formă a atomilor: cei mai mici şi mai uşori intră în substanţa aerului; cei mai mari şi mai grei formează pămîntul şi apa; în fine focul se compune din atomi rotunzi şi mici ca acei ai aerului. Sufletul e de aceiaşi natură cu focul: e compus din atomi rotunzi şi subtili, care prin uşurinţa şi forma lor au proprietatea de a se furişa printre toate părţile corpului şi a le pune în mişcare. Asemenea atomi sufleteşti există răspîndiţi în toată natura şi intră în legătură cu atomii noştri psihici. Prin contactul şi frecarea noastră cu corpii încunjurători, o parte din atomii psihici sînt exprimaţi, aşa se explică relaţiile noastre sufleteşti cu lumea din afară. Respiraţia acopere lipsurile produse. O consecinţă a acestei teorii e că sufletul e peritor caşi corpul. Aceiaşi atomi servă *fenomenelor vieţii şi ale inteligenţii* (gîndului). Sediul fenomenelor gîndirii sînt în piept, pe cînd în genere ale vieţii sînt în tot corpul. Senzaţiunea se produce prin ciocnirea idolilor veniţi dela corpii ce ne încunjoară şi care, intrând prin canalele simţurilor, sînt duşi la atomii sufletului. Idolii sînt atomi sau grupări de atomi ce emană dela corpii din jurul nostru şi reprezintă exact forma lor. După Epicur materia e compusă din două feluri de corpuri: corpuri compuse şi elementele ce intră în compoziţia lor. Aceste elemente sînt indivizibile, neschimbate şi într'o continuă mişcare; ele se înlănţue pentru a forma corpuri, tot ele sînt emanate putînd astfel produce senzaţiuni, mirosuri, gusturi, sunete şi imagini.

Dacă trecem la Romani, nu putem să nu rămînem uimiţi de adevărurile emise de Lucreţiu în măreaţa sa poemă: *De natura rerum*. Concepţia lui asupra unităţii materiei „a cărei masă totală din Univers n'a fost niciodată nici mai rară nici mai densă decît astăzi“, asupra inegalităţii de iuţeală a luminii şi a sunetului, precum şi proprietăţile atribuite de el corpusculilor elementari ai materiei sînt intuiţiuni cu adevărat geniale, păstrate neschimbate din secolul al XI până în zilele noastre. *De natura rerum* are de subiect explicarea originei şi formaţiunii lumii şi a tuturor fenomenelor ce se întîmplă, prin principiile filosofice ale lui Epicur. E o expunere complectă a teoriei atomilor, a căror mişcări în vidul nesfîrşit dau naştere fiinţelor şi produc în ele fluxul şi refluxul vieţii şi al morţii. *Atomii sînt veşnici; ei preexistă şi subsistă vieţii pe care o formează*. Neantul e imposibil, după axiomul motivat îndeajuns de poet: *„Nil fieri ex nihilo, in nihilum nil posse reverti“*. In realitate natura lui Lucreţiu nu e alta decît necesitatea; întîmplarea produce întîlnirile şi necesitatea îşi produce atunci efectele. Ea alungă din lume libertatea; autorul se ridică în contra zeilor. Din contra, el admite chiar atomilor o libertate sub forma de declinaţiune. Şi această mişcare curioasă prin care atomii se depărtează de verti-

cale, fără nici o regulă de timp nici de loc, este toată libertatea ființelor vii. Toate lucrurile se metamorfozează în acelaşi fel. Apele fluviilor se schimbă în foi şi iarbă, islazurile în turme, turmele transformate devin oameni. Fără îndoială, adaogă el, piatra, lemnul şi pămîntul amestecat împreună nu pot manifesta sensibilitatea vitală. Trebue să ne amintim că nu se pretinde ca toate corpurile care contribue a forma ființele să fie proprii a produce imediat organe, prevăzute cu sensibilitate. E interesant să se ştie care sînt dimensiunile corpurilor ce compun aceste organe, care le e forma, de ce mişcări sînt animate, ce dispozițiuni, ce aranjări au pr.mit. Ori noi nu vedem nimic din ce trebue în bucățile de lemn şi de pămînt, şi totuşi cînd aceşti corpi au intrat în descompoziție s'au produs viermii. De ce? Pentrucă elementele materiei schimbate din vechia lor aranjare, printr'o nouă modificare, se aranjează în chipul ce convine producerii ființelor vii.

Urmează o eclipsă a cugetării omeneşti în evul mediu, pentruca în secolul al XVII să renască prin Descartes, Spinoza, Leibnitz. Descartes desvoltă teoria lui Empedocle: Materia trebue concepută divizibilă la infinit. Elementele constitutive ale corpurilor sînt grămezi mici, devenite rotunde prin frecarea lor reciprocă. Intervalele sînt umplute cu resturile acestor părți constituind elementul prin care ocupă tot spațiul şi pătrunde toate corpurile. O mişcare în vîrtej îl face să circule continuu, atrăgîndu-l dela periferie către centrul fiecărui vîrtej. După această descriere vedem o mare asemănare între particulele şi vîrtejurile lui Descartes de o parte şi electroni, curenții lui Ampère din fizica modernă. După Descartes, Leibnitz a avut asupra materiei o concepție asemănătoare, deşi îmbrăcată într'o formă metafizică. Monada este atomul veşnic, inalterabil în esența sa, deşi putînd suferi modificări de detaliu. Ea e fără întindere, dar deține un isvor de energie; ea e, s'ar putea zice, sufletul celor mai mici părți ale materiei. E un punct de percepție, care reflectează universul.

Astfel dela Empedocle până la Leibnitz filosofii au emis asupra constituției materiei vederi, pe care ştiința actuală a venit să le confirme; dar părerile lor n'au fost supuse controlului faptelor, ci erau justificate numai prin intuiții de spirit, sau inducțiuni scoase din spectacolul Universului. Trei idei fundamentale se desprind din teoriile vechi, enunțate: *concepția atomului; existența mişcărilor atomice şi inegala condensație a unei materii unice şi universale.* In secolul al XVIII apar trei oameni de geniu, deoparte, care au contribuit foarte mult la cunoştința materiei: anume, Laplace şi Newton au dat putința unei explicări a genezei lumilor, iar Lavoisier a demonstrat cu balanța în mînă indestructibilitatea materiei. Secolul al XIX este cel mai fecund în mari descoperiri. Se ivesc o serie de învățați iluştri al căror nume înseamnă pentru cugetarea omenească tot atîția paşi giganți în rezolvirea enigmelor de care a fost dela început înconjurată; e vorba de Lamark, Darwin, Pasteur, Haekel, Graham, Robert Mayer, Sadi Carnot, Oswald, etc.

La sfîrşitul secolului XIX asistăm la o revoluție ştiințifică, care schimbă cunoştințele noastre asupra constituției materiei. Roentgen descopere razele X: iar, puțin timp după el, Becquerel studiind sărurile de uraniu a căror fluorescență era cunoscută, spre a vedea dacă emite raza X, constată că aceste săruri impresionau o placă fotografică acoperită de hîrtie şi dădeau clişeuri analoage cu radiografia. Se constată însă că şi sărurile nefluorescente de uraniu posedă aceiaşi proprietate. Activitatea depinde de cantitatea de uraniu; e dar legată de atomul de uraniu. Din cauza aceasta radiațiunile din prima substanță radioactivă fură numite razele lui Becquerel. După doi ani D-na Curie găsi că thorium are aceleaşi proprietăți. Era chestiunea a se şti dacă radioactivitatea aparține fiecărui din aceşti corpi puri sau dacă depinde de o substanță activă în cantitate infinitesimală. In acest scop s'au studiat pechblendele în care s'a găsit alți doi corpi, adică polonium şi radium, iar mai tîrziu actinium. Printre aceşti trei corpi, radiul era cel mai stabil şi mai caracteristic şi analiza spectrală arată nişte dungi cu totul deosebite de acelea ale corpurilor cunoscuți. Radiul a avut deja aplicațiuni medicale din cauza proprietăților lui de a distruge țesuturile.

Sărurile acestui metal sînt uneori injectate în țăsuturi, altă dată introduse prin electroliză. In urmă s'a studiat radioctivitatea apelor minerale, constatîndu-se că numărul elementelor e considerabil.

Familia radiumului conține 12 corpi cunoscuți până în prezent printre care Radium A—Radium F. Familia Thorium conține 10 corpi; a lui Actinium conține 8. Nu există corpi în natură care să nu prezinte un grad oare-care de radioactivitate, deşi nu se ştie dacă e specifică sau e datorită la proprietăți de impuritate. Printre explicațiunile date pentru radioactivitate aceia care s'a impus este a dezintregațiunii atomice (Routhefort şi Curie). Această teorie presupune că atomul radioactiv e un sistem complex cu echilibru instabil. Sub acțiunea forțelor încă necunoscute, dar probabil interioare, atomul se rupe, rezultînd din această fragmentare, fie un corp din nou radioactiv, care evoluează şi se dezintegrează după legi proprii sau un element inactiv, adică un atom stabil, în care caz transformațiunea se opreşte. Această revoluție atomică se însoțeşte de o emisiune de căldură, cîteodată chiar de lumină şi de proecțiuni de radiațiuni α, β, γ, care sînt agenții activi ai radioactivității. Razele α=atomii unui corp simplu, helium, purtători de încărcare electrică pozitivă; razele β=proecție de electroni sau atomi de electroni sau atomi de electricitate negativă; razele γ—analoage cu razele X consistând şi acestea din vibrațiuni neperiodice sau pulsațiuni comunicate eterului. Un miligram de radium conține 1½ miliarde de miliarde de atome. La fiecare secundă 15 mi-

lioane din aceste atome fac exploziune şi produc o altă substanţă care e emanaţiunea radiului

Iuţeala acestei transformaţiuni e notabilă. Nu cunoaştem nici un mijloc de a o accelera sau a o încetini. Masa radiumului scăzînd puţin cîte puţin, după două mii de ani radiumul va fi redus la jumătate. Radiaţiunile dau o iuţeală mică şi sînt oprite de orice obstacol, din contra electronii care formează razele β sînt proectate cu violenţă neobişnuită. Iuţeala lor trece peste 250.000 km. pe secundă şi traversează obstacole rezistente, cum ar fi d. ex. lame de metal. Dezintegrarea radiumului se însoţeşte totdeauna de emisiune continuă de lumină şi căldură.

Radium=Materie: Emanaţiune + helium (raze a) +
+ Energie: razele β + raze γ + căldură + lumină.

Emanaţiunea are o viaţă scurtă, după o oră prezintă o contracţiune bruscă care reduce volumul la jumătate. In urmă se desvoltă spectrul heliumului care devine inactiv după o lună. Emanaţiunea radiumului nu se transformă direct în helium, ci dă produse intermediare: radium α (trei minute), radium β (1½ oră), radium γ (140 zile). S'au făcut chiar cercetări care ar proba că radium nu e un produs iniţial, dar derivă dintr'o linie de predecesori, a căror evoluţie e infinit mai lentă. S'ar părea că uraniul produce radium prin intermediul altor produse.

Ştiinţa pare deci a se îndrepta către concluzia că nu există atomi neschimbători, dar că ei se transformă, cu viteze variabile, unii în alţii. Se cunosc în această privinţă celebrele experienţe ale lui Ramsay, care păreau că indică o formaţiune de diverse elemente noi: argon, neon, cupru, litiu, carbon, pe socoteala radiumului şi a thoriului; aceste experienţe au fost reluate de D-na Curie, cu precauţiile cele mai minuţioase, şi rezultatele lui Ramsay n'au fost confirmate. Acest fapt dovedeşte cît de multă precauţie se cere în asemenea cercetări.

Din toate cîte ştim până aci rezultă că natura nu procedează decît prin dezintegrare de atomi, prin ruptură de atomi, aşa încît atomii grei s'ar transforma puţin cîte puţin într'o pulbere mai fină; în acelaşi timp energia atomică ar merge diminuînd; regăsim aci sub o formă nouă, principiul universal al degradării energiei, care pare a îndrepta lumea spre definitivul repaos; dar ar fi imprudent să acceptăm concluzii ce privesc seria nesfîrşită de secole, după rezultatele obţinute din 15 ani de experienţă. Poate că natura are undeva atelierul ei secret de reintegraţiune atomică, unde prin jocul unor forţe, pe care noi nu le putem realiza, reconstrueşte cu o mînă ceia ce cu cealaltă a distrus. Principiul desintegraţiunii atomice pare totuşi a fi menit să ducă cu un pas mai departe cunoştinţa noastră asupra constituţiunii materiei. Intr'adevăr progresul în această direcţiune s'a făcut prin sintetizarea sau generalizarea unei legi fizice, aşa încît toate fenomenele naturii, oricît de variate şi de heterogene ne apar, se pot considera ca manifestaţiuni ale aceluiaşi fenomen unic, numit de Gustave Le Bon: dezintegraţiunea atomică. Nu

numai diversele fenomene fizice: precum lumina, electricitatea, căldura, radioactivitatea etc. şi cele chimice sau biologice sînt expresia dezintegraţiunii atomice, dar întreg edificiul concepţiilor noastre asupra sistemului planetar şi în genere asupra originei lumilor din Univers se clatină sub riguroasele lovituri ale teoriilor contimporane. Sistemul lumii, conceput de ilustrul matematician Newton, e astăzi pus în discuţiune. In genere s'a lăţit convingerea că ştim prea puţin despre legile generale ale Universului. Nu întrevedem decît pentru un viitor îndepărtat cunoştinţa lor. Se presimte totuşi că mecanismul real al lumii şi acela construit de ştiinţă până în prezent, diferă mult între ele.

Ne simţim înconjuraţi de forţe gigantice abia întrevăzute, ascultînd de legi cu totul ignorate. Dualismul admis încă de marea majoritate a fizicianilor, în ce priveşte materia şi energia, e zdruncinat prin ideile emise de unii cugetători, — precum Gustave le Bon, după care ceia ce într'adevăr există e numai materia, pe cînd energia şi toate manifestaţiunile ei n'ar fi decît o disociaţie atomică a materiei. Disociaţia atomică ar fi un fenomen universal şi materia e imensul rezervoriu de energie al naturii. Materia, care nu e decît o energie condensată, se pierde în eterul din care pare a fi eşit. Materia nu este inertă, ea este supusă unei dezintegraţiuni continue; viaţa ei poate fi deci măsurată. Legea evoluţiunii se aplică nu numai fiinţelor vii, ci şi materiei brute. Nu există diferenţă între materie şi energie, prima fiind mai stabilă, înţelegem de ce a doua poate dispărea. In opoziţie cu dogma eternităţii materiei, Gustave le Bon afirmă că *nimic nu se creiază, totul se pierde*. Forţele Universului, în special căldura solară şi electricitatea îşi au originea în acest rezervoriu unic, adică în disociaţia materiei. In ceia ce priveşte electricitatea, experienţele lui Gustave le Bon au dovedit că particulele emise de un vîrf electrizat sînt identice cu acelea care ies dintr'un corp radioactiv precum e radiumul. Acest fapt dovedeşte că şi electricitatea e un produs de dematerializare a materiei. Toate forţele universului îşi au originea în fenomenul disociaţiei atomice, materia nu e decît o formă relativ stabilă a energiei. Astfel distincţiunea între materia ponderabilă şi agenţii imponderabili, considerate de Berthelot drept una din cele mai mari descoperiri, tinde a se aneantiza. După principiile fundamentale ale mecanicii, cînd se comunică unui corp material o cantitate determinată de energie, el o poate transforma, dar nu va putea niciodată restitui o cantitate superioară celeia date: aceasta în baza legii lui Robert Mayer a transformaţiunii şi conservaţiunii energiei.

Forţele diverse ale Universului erau considerate de vechii fizicieni ca fiind cu totul diferite, neavînd între ele nici o relaţiune. Căldura, electricitatea, lumina păreau fenomene cu totul străine între ele. Ideile născute în a doua jumătate a secolului trecut sînt cu totul diferite. Observînd că dispariţia unei forţe e totdeauna urmată de apariţia unei forţe noi, s'a admis că toate

depind de transformările unei entităţi indestructibile: energia. Caşi materia ea îşi schimbă forma, dar cantitatea sa în univers ar fi invariabilă: electricitatea, căldura, lumina, etc. ar fi manifestaţiuni diverse ale energiei. Se consideră ca echivalente toate formele de energie capabile de a produce acelaşi lucru. Energia e astfel sinonim cu capacitate de travaliu. Graţie acestui artificiu, se pot reuni lucruri atît de neasămănătoare —precum lucrul mecanic, electricitatea, căldura, etc. Dogma indestructibilităţii energiei nu se bazează totdeauna pe argumente foarte solide, dar e susţinută de credinţe puternice, care par a o pune la adăpost de orice discuţiune. Numai foarte puţini savanţi, precum a fost Poincaré, i-au pătruns slăbiciunea şi au semnalat nesiguranţele. Şi era într'adevăr cu totul imposibil de combătut principiul conservaţiunii energiei atît timp cît se admitea că materia nu face decît să restitue energia ce i-a fost transmisă, neputînd ea însăşi creia. Dacă se dovedeşte acum că materia e un imens rezervoriu de energie, se dovedeşte în acelaşi timp că materia poate emite, sub acţiunea unei forţe străine lucrînd ca excitant, o cantitate de energie mult superioară celei primite. Cu o excitaţie foarte slabă, precum e aceia dată de un fascicul subţire de raze ultra violete invizibile, sau chiar fără nici o excitaţiune, cum se observă în emisiunea corpurilor spontan disociabile, precum e radiumul, putem obţine cantităţi notabile de energie.

In virtutea principiului evoluţiunii care guvernează toate fenomenele Universului, materia a suferit în decursul secolelor numeroase preschimbări, potrivit cu influenţa factorilor externi, molecule din ce în ce mai complexe s'au transformat în granule coloidale de diferite mărimi, granule care cu substanţa intergranulară formează substractul materiei vii. Vom vorbi mai tîrziu despre starea coloidală a materiei şi despre rolul pe care ea îl joacă în fenomenele vieţii.

*

Cînd zicem astăzi că o definiţie a vieţii e imposibil de dat, înţelegem că din toate părţile limitele între fenomenele vitale şi celelalte ale naturii se şterg continu. Nici unul din caracterele ce păreau altădată a diferenţia în mod hotărît un fenomen biologic de celelalte, nu se poate menţine astăzi, faţă de concepţia modernă asupra materiei.

Faptele de observaţie, precum şi rezultatele obţinute pe cale experimentală, în diverse ramuri ale ştiinţilor pozitive: precum în fizică, chimie, mineralogie, în domeniul ştiinţii mai noi a chimiei coloidelor—ne indică în fiecare zi probe că proprietăţile considerate drept caracteristice ale vieţii, se găsesc „in nuce" sau chiar bine exprimate la materia inanimată.

In urmă, principiul evoluţiei, care constitue fundamentul filosofiei spenceriene, şi prin care genialul Darwin a explicat transformarea speţelor în biologie, aplicat de cugetătorii contemporani la evoluţia materiei în genere, explică aproape peremptoriu origina materiei vieţuitoare, prin continuă transformare a materiei inerte. Generaţia spontanee într'un trecut îndepărtat sau poate chiar şi astăzi, dar într'o formă imperceptibilă până în prezent mijloacelor noastre de investigaţie, pare a fi devenit un adevăr ştiinţific admis astăzi aproape de toţi biologiştii.

Cunoştinţele noastre actuale asupra constituţiei materiei în genere, au descoperit o sumă de proprietăţi şi de forţe nebănuite altădată, puse în libertate sau ţinute în rezervă de materia din univers.

Nu ni se pare de loc extraordinar a se admite astăzi o analogie între schimbările de materie din lumea inanimată şi cele mai minunate manifestaţiuni biologice din organismele vieţuitoare.

In toate timpurile s'au găsit cugetători care să emită concepţiuni pentru interpretarea vieţii; însă, neavînd drept bază cunoştinţa materiei şi proprietăţile ei, teoriile lor erau nutrite pe deoparte de inspiraţia fanteziei, de multe ori de o reală valoare artistică, pe de altă parte de o intuiţie adesea genială.

Autorii care caută a explica fenomenele vieţii în afară de legile materiei se împart în *animişti, vitalişti, unicişti şi finalişti.*

Aceste probleme aparţin în multe privinţi speculaţiunilor metafizice, însă în unele privinţi aparţin ştiinţii şi au putut uneori determina progresul ei. Cuvier şi Bichat cred de pildă că forţele în acţiune la fiinţele vii sînt nu numai diferite de forţele fizico-chimice, dar chiar în opoziţie cu ele. Această concepţie a dispărut astăzi întrucît asemănările şi analogiile între diversele feluri de manifestări ale forţelor au apărut din ce în ce mai numeroase şi mai izbitoare. Chestiunea era de a şti dacă manifestaţiile vitale, psihice şi fizico-chimice sînt esenţial distincte între ele. Vitaliştii disting viaţa de suflet, animiştii le confundă. Vechiul principiu vital era un fel de divinitate păgînă antropomorfică. Pentru Aristot această forţă-anima (Psyche) este aşezată în corpul viu „ca un pilot pe o corabie". Neo-vitaliştii cred că forţa vitală dirijează numai fenomenele pe care ea nu le produce, executate în realitate de forţele generale ale fizicei şi ale chimiei.

Doctrina unicistă sau monistă oferă un al treilea mod de a concepe funcţionarea fiinţei vii confundînd cele trei forme de activitate: spirituală, vitală şi materială. Ea rezultă din doctrina fizico chimică a vieţii şi e baza materialismului contimporan.

Dar dacă în privinţa manifestărilor vitale, explicarea fizicochimică a fenomenelor are aproape asentimentul tuturor savanţilor contimporani, nu tot astfel este cînd se caută a se reduce fenomenele sufleteşti la fenomene materiale. A. Gautier a combătut cu vigoare această concepţie. Sufletul, gîndirea nu e o formă a energiei materiale; sînt realităţi fără massă, nici existenţă fizică şi scapă legilor energeticei.

Pentru finaliști organismele nu apar ca opera intimplării, ci mai mult ca niște incercări ale unei forțe misterioase, căutind a realiza ceva din ce in ce mai perfect. Fiecare speță din scara zoologică pare a fi din ce in ce mai minunat adaptată pentru a rezolva problemul complex al vieții. Se pare că finalitatea in natură se impune dela sine, fără ca știința să poată spune dacă e finalitatea unui spirit perfect, exterior creațiunii sale și căutind a realiza perfecțiunea; sau dacă nu-i decit finalitatea internă a unei forțe obscure, incomplect conștientă, căutind a se realiza ca insăși. Acest fel de a concepe finalitatea, care pare a se impune din chiar studiul știinților naturii, nu e antropocentric precum se concepea altădată.

Un exemplu suggestiv pentru demonstrarea teoriei finaliste este interpretarea care se poate da circulației materiei in natură și felul cum fiecare speță vegetală și animală, ceva mai mult: cum fiecare individ—lucrează in cercul lui strimt conformindu-se unui plan general așa incit intreaga lui existență pare a nu mai avea alt scop decit de a transforma partea de materie ce-i este destinată și de a o trece astfel modificată altora, care la rindul lor au un rol identic in marea dramă a naturii.

Azotul și Carbonul sint două elemente esențiale pentru forța vie. Să urmăm transformațiile Cărbunelui prin organisme. Să considerăm un mare copac, intinzind spre cer crăcile sale acoperite de frunze verzi. Frunzele sale sint niște laboratori misterioase, care utilizând energia razelor solare iau Cărbunele din aer și fabrică cu el substanțe ca zahărul, amidonul, substanțe necesare vieții plantelor. In acelaşi timp toate părțile plantei respiră, ard o mică cantitate din C. fixat și fabrică CO_2 care e dat afară. Vine toamna; copacul pierde frunzele, care cad pe pămintul umed. Ciuperci, microbi se desvoltă pe aceste foi, se nutresc din ele: respirația lor face să treacă C. din foi in formă de CO_2 din nou in atmosferă și viitoarele frunze verzi il vor utiliza din nou: ciclul Cărbunelui e astfel inchis.

Prin orice alt animal ar trece C. din frunze, rezultatul e invariabil; poate trece printr'o serie de animale și să ajungă și la om, acest C. ajunge din nou in atmosferă sub forma de CO_2.

La Az. ciclul e mai complex. Nu toate organismele utilizează Az. aliment, sub aceiași formă. Noi consumăm Az. sub formă de carne, mazere etc.; stejarul preferă nitrații, săruri de ac. azotic, care sint alimentul de căpitenie al vegetalelor verzi. Să ne inchipuim că rădăcinile stejarului găsesc nitrații doriți; cu aceasta el formează substanțele albuminoide, corpi azotați, esențiali in orice ființă vie. Vine toamna, cade frunza și devine prada unei serii de microbi de diferite spețe, care lucrează intr'o ordine riguros fixată. Vin intâiu bacteriile care au nevoe de un aliment azotat foarte bogat; transformă albumina frunzei intr'o substanță albuminoidă, mai puțin complexă, peptone. Alți microbi continuă descompunerea și Az. rămine in sol sub formă

de săruri amoniacale. Acum intervin alți microbi al căror rol e să le transforme in nitrați pe care copacul poate din nou să-i utilizeze.

Comparațiunea organismelor ne-a arătat pe fiecare ființă lucrind prin sine insăși cu o finalitate miraculoasă. Chimia ființelor vii ne arată că fiecare ființă vie lucrează pentru toți, vrind-nevrind. Nu există distructori puri; nici o ființă nu face numai rău; și planta verde care inveselește privirea noastră are in același timp de scop să utilizeze acidul carbonat expirat de cel mai abominabil dintre muritori.

Materia se prezintă experienții sub diverse stări fizice. Ne putem inchipui acest fapt din punctul de vedere al evoluției materiei in continuitate.

Aceasta ne permite de a considera fiecare stare ca o speță caracterizata printr'o structură atomico-moleculară determinată și prin proprietăți speciale. In urmă vom putea stabili o lege generală in cursul evoluției spețelor materiei: in acest fenomen se observă o diferențiare crescindă a structurii atomico-moleculare, in acelaşi timp cu dobindirea progresivă a noilor proprietăți.

Dela materiile intens radioactive până la materia organizată și viețuitoare, diversele forme cunoscute de condensațiuni energetice sint stadiile unei evoluțiuni neintrerupte, din care noi nu cunoaștem decit un număr oarecare de inele.

In evoluția energiei planetare diversele spețe ale materiei au derivat unele din altele, plecind dela cele a căror constituție atomică și moleculară e cea mai simplă și ajungind la acele a căror constituție atomică și moleculară e cea mai complexă: morfogenie. In cursul acestei evoluțiuni, dobindirea proprietăților fizico-chimice e un rezultat al noilor stări de echilibru interatomic și intermolecular; incetul cu incetul, in cursul evoluțiunilor milenare fiecare speță sau stare a materiei dobindește proprietăți noi: fiziogenie.

In univers totul evoluează; sistemele siderale, sistemele geologice, forțele fizice, stările materiei, spețele de viețuitoare, cugetarea omenească. Această evoluție neincetată a intregii realități, care ne inconjoară, ne face să bănuim că materia vie poate fi și actualmente in continuă formațiune, cum a fost in trecut și va perzista a fi și'n viitor, acest fapt indeplinindu-se insă nu prin formațiunea misterioșilor *Bathybii Haeckelieni* in sinul oceanelor, ci prin transformațiunea progresivă a unor spețe de materie in spețe imediat vecine, complicindu-se structura atomico-moleculară prin fixațiunea de noi forme de echilibru fizico chimic și dobindirea de proprietăți care se manifestă sinergic prin fenomene numite vitale.

Trecerea dela materia brută la materia vie e datorită după Haekel generațiunii spontanee și in această privință distinge două moduri: autogonia și plasmogonia. Viața a apărut in mod spontan in fundul mărilor sub aspectul de masse informe proto-

plasmatice sau monere; aceste monere prin diferențiare își fabrică un nucleu, într'un cuvînt se ridică la rangul de celule și constitue astfel grupul Protistelor.

După o altă concepție viața pe pămînt ar fi fost adusă de pe celelalte planete din Univers. Spațiul interplanetar ar fi străbătut de aceste elemente purtătoare ale vieții numite cosmozoare și întîlnirii cu mediul propice al planetei noastre s'ar datori începutul vieții pe pămînt. Această teorie însă a Panspermiei universale pe deoparte nu face decît să deplaseze chestiunea fără să o rezolve, pe de alta e în contrazicere cu unele date bine precizate astăzi în știință. Intr'adevăr, dacă viața pe pămînt a fost adusă din spațiul interplanetar, rămîne încă chestiunea de a se ști unde și prin ce împrejurare a luat naștere, și atunci ipoteza generațiunii spontanee se impune drept cea mai probabilă; în urmă e știut că spațiile interplanetare sînt străbătute de razele ultra-violete emise de soare, raze a căror proprietate primordială e de a fi abiotice, adică distrugătoare de viață. Viața pe pămînt a putut apărea numai datorită faptului că atmosfera înconjurătoare absoarbe cea mai mare parte a razelor ultra-violete, lăsînd să ajungă până la noi numai o parte a spectrului solar.

Cercetătorii moderni nu s'au mulțumit însă numai cu ipoteze trase din considerațiuni teoretice; ei au căutat fie din observație directă a fenomenelor naturii, fie pe cale experimentală să rezolve problema originii vieții. In primul rînd au fost izbiți de asemănarea ce se observă între diversele manifestări ale cristalelor cu materia vie. Intr'adevăr dela prima vedere ceia ce le diferențiază de restul naturii vii e că și cristalele—cași materia vie—au o formă anumită, sînt condiționate de morfologia lor. Nu există cristal, precum nu poate dăinui o ființă vie, dacă și pierde forma. In urmă se observă la cristale o serie de fenomene de creștere, acuplare, reparare a pierderilor printr'un fel de cicatrice etc.,—așa încît, la o superficială considerație, asemănarea a putut părea uimitoare. Ființa minerală e caracterizată prin forma sa cristalină așa precum ființa vie e caracterizată prin structura sa anatomică. Ceva mai mult, cristalul suferе ca și animalul sau planta o evoluție progresivă, înainte de a ajunge forma definitivă. Cași animalul sau planta cristalul mutilat știe să-și repare lipsa și poate chiar dobîndi forme noi, prin combinațiune cu alte cristale, așa încît să poată mai bine rezista agenților externi distructivi.

Interesantele experiențe ale lui Schron asupra schimburilor moleculare ce se efectuează în materie pe cale de cristalizare au întărit acest fel de a vedea. Pare însă că e prea îndrăzneață această concepție, după care fenomenele ce se îndeplinesc în formațiunea cristalelor ar fi din aceiași natură cu acele din celula vie, și au fost prea grăbiți acei savanți care, bazați pe analogia dintre cristalizațiune și manifestațiile vieții, precum fixațiunea formei specifice, creștere prin asimilație, reproducere prin gene-

rație spontanee etc., au crezut că pot stabili o identitate perfectă între aceste două forme de viață.

Dar dacă asemănarea dintre cristalele solide și unele forme ale materiei vii erau încurajatoare, cu atît mai mult s'a întărit în mintea unora dintre cugetători această concepție după studiul mai recent al cristalelor lichide. Intr'adevăr cît timp organismele au fost comparate cu corpuri solide, de ex. cu cristale, nu s'a putut da o soluție problemei păstrării formei. Lucrul s'a schimbat de cînd s'a reușit a se face cristale fluide. S'a descoperit o mulțime de atari cristale care se rostogolesc sub microscop așa că au putut fi observate din toate părțile.

Ceia ce deosebește aceste cristale fluide de toate celelalte corpuri fără viață e proprietatea lor de a reveni mereu la forma proprie lor, chiar cînd le tai fără să ia o formă sferică. O atare conduită se poate vedea la organismele inferioare constituind „*regenerarea*". Cînd două cristale se contopesc, iau forma cristalului mamă, tocmai precum se întîmplă cu ființele monocelulare.

Revenirea la forma primitivă nu poate fi încă raportată la puteri fizico-chimice cunoscute, dar li s'a atribuit de către descoperitorul lor „o putere a formei" (Gestaltungskraft), avînd desigur o bază fizico chimică. Cristalele fluide prin aceste forțe încă neexplorabile formează o legătură mult timp căutată între substanțele vii și între cele fără viață.

Cercetările întreprinse cu scopul de a dovedi că se poate obține, cu substanțe inerte, formațiuni asemănătoare cu materia viețuitoare au dat la iveală o serie de fapte de mare importanță, deși nu și-au ajuns cu totul scopul propus.

In această privință Herrera a găsit că imitațiile protoplasmei devin pe zi ce merge mai asemănătoare cu modelul natural, și cea preparată cu silicați coloidali se aseamănă cu materia vie sub raportul structurii și al puterii de absorbție.

In realitate însă nu s'a putut imita decît structura fizică a protoplasmei și singurul fapt care pare a decurge din cercetările lui Herrera este că săpunurile, oleații, fosfații, ferrcianții, silicații dau emulsiuni care au o vagă asemănare cu protoplasma. De altfel orice substanță excesiv de divizată în sînul unui lichid poate reaminti unele detalii de structură protoplasmatică; e cazul amestecurilor de zahar și de uiei, de xilol și de săpun; și în special e pentru Herrera cazul unor silicați; și el adaugă că această asemănare se confundă cu identitatea.

Cu unele elemente chimice, Herrera a putut obține figuri cu aspect celular și a putut determina curenți endosmotici și exosmotici; dar aceste figuri nu sînt decît pseudo-organisme și protoplasma lor artificială nu e decît un silicat colodial ascultînd ca și toate sărurile solubile de legea generală a osmozei.

Benedikt crede că coloidele sînt incapabile de a forma prin ele singure țăsuturi și se exprimă în modul următor: n'avem nici o speranță de a produce ființe vii, nu vom creia niciodată

un homunculus și nici măcar o celulă vie, capabilă de a se reproduce.

S'a putut totuși obține, cel puțin la animalele inferioare, fenomene de segmentație a ovarului lor, fără ca acesta să fie fecondat de spermatozoizi; dar desvoltarea se oprește la primele stadii și e puțin probabil ca un atare procedeu de fecundație să ajungă vre-odată a da embrioni, care să ajungă la starea adultă.

Della Vale imaginează o diviziune celulară chimico-coloidală, prin aceia că compară fenomenele diviziunii celulare cu legile observate la coloide: nucleul reprezintă o picătură suspendată în citoplasmă; în perioada diviziunii celulare carioplasma se dizolvă în citoplasmă, cromatina ese din amestecul cu carioplasma, rămîne însă insolubilă în citoplasmă. Aceste procese corespund cu amestecarea și desamestecarea mai multor faze coexistente ale unui sistem polifazic care sînt parțial insolubile unele într'altele. Legile tradiționale a numărului egal și a mărimelor egale a chromosomelor n'au o valoare absolută. Autorul compară chromosomele cu cristalele fluide în ceia ce privește mărimea, numărul și facultatea de *absorbție* pentru substanțe colorante; cu aceste date autorul vrea să aducă o dovadă contra teoriei unei activități vitale autonome a chromosomelor. Dobîndirea unei forme specifice este o proprietate care aparține tot atît de mult mineralelor cași ființelor vii, întrucît primele pot îmbrăca conture geometrice caracteristice pentru fiecare din ele. Cristalele, se știe, au și ele o viață a lor, însă substanțele lumii minerale nu reprezintă decît o viață cu totul inferioară, înțepenită oarecum în invariabilitatea formei și nu există decît foarte îndepărtate analogii între viața unui animal care asimilează și desasimilează continuu și imobilitatea cristalului. Acesta nu reprezintă pentru materie o formă vie, ci numai un termen ultim al vieții.

Mediul pune la dispoziția ființei vii materia din care se compune, energiile pe care le cheltuește și excitanții care o pun în mișcare. Toate aceste condițiuni exterioare pot modifica forma, dar lucrează pe un fond vital, pe care nu l-ar putea crea. Până în prezent numai viața a putut crea viața. Este foarte probabil că ea a apărut cîndva, la aurora vrîstelor geologice, sub influența unor acțiuni necunoscute, întrucît e fatal ca și viața să se fi ivit pentru prima oară, dar nu putem spune din ce cauză a apărut și nici nu o putem face să reînceapă.

Numai ființa vie are proprietatea de a produce o substanță analoagă cu a sa și posedînd aceleași forme. Fiecare celulă și adesea fiecare organ posedă puterea misterioasă de a crea forme asemănătoare lor. La animalele inferioare fiecare parte de animal amputată reface partea lezată. Chiar la animale cu organizație superioară ca tritonii și salamandrele, un membru tăiat, nu smuls, se poate reface.

Forțele regulatoare se prezintă cu caracterul particular de a

fi condiționate de un lung trecut ancestral și de a se modifica la fiecare generație. Cea mai modestă celulă, o amibă, un globul de protoplasmă, au asupra lor un trecut. Acestui trecut trebue atribuite varietățile de reacțiuni ale ființelor vii sub influența agenților exteriori. In oricare act vital, și printre acestea trebue considerate bineînțeles și manifestațiile psihice, strămoșii noștri lucrează cît și noi înșine; însă cum numărul lor este imens, în fiecare ființă există un număr infinit de acțiuni dependente de excitanți capabili de a le face să se ivească.

Mulți strămoși vorbesc în noi, însă—după circumstanțele exterioare—ei nu sînt de-opotrivă de ascultați.

Dacă considerăm trecutul uriaș de care e încărcată și cea din urmă celulă, ne dăm seamă cît de iluzorii sînt toate încercările noastre de a crea materia vie. De aceia până la un punct, are dreptate Gaston Bonier cînd exclamă: A crea substanța vie! Cum am putea noi oare acest lucru, în starea actuală a științii? Să considerăm numai cîte caractere acumulate, cîtă ereditate, cîte posibilități de a deveni în fiecare fragment de protoplasmă vie!

Dacă ne reprezentăm desvoltarea unui animal superior, transformările succesive din starea embrionară în protozoar, în vierme, în pește cu branhii, ajungînd să producă un mamifer, un om, ne dăm seama că toate aceste forme viitoare se găsesc în potențial în microscopicul fragment de protoplasmă inițial! Această minusculă picătură de protoplasmă conține în ea reminiscența strămoșilor îndepărtați, ereditatea dobîndită în timp de miliarde de secole. Acum înțelegem de ce e tot atît de greu a crea deodată un animal viu, pe cît e de imposibil a crea o infimă particulă de materie vie.

Energiile vitale sînt puțin aparente din două motive, unul de natură extrinsecă: fenomenele vitale sînt intermediare între manifestațiunile energiilor cunoscute, ele sînt așezate între un fenomen chimic, care le precede totdeauna, și un fenomen termic care le urmează; și un motiv intrinsec: fenomenele ce se îndeplinesc în țesuturile în activitate nu se pot identifica cu tipurile cunoscute de fenomene fizice, chimice, sau mecanice; numai analiza atentă a fiziologistului poate demonstra acest lucru. Sînt acte aproape totdeauna liniștite și invizibile prin ele singure și pe care noi nu le putem recunoaște decît prin efectele lor, dupăce am ajuns la fenomene cunoscute. De exemplu acest fapt se întîmplă în mușchiul care își prepară scurtarea, în nervul care conduce influxul nervos, în glanda care secretă. Acestea sînt diferitele forme de energie, pe care le denumim proprietăți vitale, energii vitale, energii vii. Chauveau, în urmă Laulanié, pentru a le distinge întrebuințează termenul: travaliu fiziologic, însă expresiunea energie vitală pare preferabilă întru cît exprimă mai bine analogia acestei forme de energie universală și ne facem să înțelegem mai bine că trebue să o considerăm de pe acum ca o formă ce se poate transforma prin

echivalență în celelalte forme de energie ale lumii fizice, așa precum acestea din urmă energii se pot transforma între ele.

Primul principiu al energeticei biologice este următorul: fenomenele vieții sînt metamorfoze, așa precum sînt și celelalte fenomene ale naturii; cea mai mare parte din actele fiziologice încep printr'o acțiune chimică și termină printr'o acțiune termică. Seria mutațiunilor de energie se desfășoară totdeauna într'o direcție fatală dela energia chimică spre energia termică. Ordinea de succesiune a energiilor banale e deci stabilită în mașina organismului și aceasta prin condițiile de lucru ale acestei mașini. Cu atît mai mult e riguros precizată ordinea de succesiune a energiilor vitale. Fenomenele vieții evoluează din copilărie până la maturitate și bătrînețe, fără revenire posibilă.

Legile energiei biologice sînt în număr de trei: 1) Ireversibilitatea energiilor vitale. Această lege se aplică cu deosebire la fenomenele cele mai caracteristice ale vieții, întrucît în organism există mutațiuni de energie care se pot face dela o formă de energie spre alta și invers. A doua lege trasă de fiziologia generală din experiențe se enunță astfel: Intreținerea vieții nu consumă nici o energie care să-i fie proprie, ea nu face decît să împrumute energia din lumea încunjurătoare și o transformă; energia împrumutată e sub forma de energie chimică potențială.

A treia lege de energetică se poate enunța astfel: Sfîrșitul mutațiunii energetice animale este energia termică (se pare că travaliul cerebral face excepție dela această lege). Antecedentul fenomenului vital e deci un fenomen chimic și fenomenul subsecvent e unul caloric; fenomenele psihice, actele gîndirii nu se supun legilor energeticei. „Reacția, care se manifestă în creerul nostru prin elaborarea gîndirii, prin elaborarea diverselor teorii filozofice sau crearea operelor de artă nu are de rezultat transformarea unei energii chimice în una calorică, așa cum se petrec lucrurile în celelalte acte biologice. Teoriile materialiste, care își închipue că pot rezolvi problema zicînd că creerul elaborează gîndirea, așa precum rinichiul secretă urina, nu fac decît să ocolească problema, nevoind să o privească în față. Intre actele gîndirii și materia nervoasă e bine înțeles că există raporturi strînse, ceva mai mult: e o condiționare necesară, paralelismul psiho fizic nu e contestat, însă prin aceasta nu avem o explicare a fenomenelor psihice, ci numai ne sînt indicate mijloacele, de care se servește natura. Studiul anatomiei și fiziologiei creerului nu va rezolvi problema sufletului, așa precum din cunoașterea diverselor părți ale unui clavir nu rezultă imensitatea operelor muzicale ce se pot realiza cu el.

Energia nervoasă își are sediul nu numai în celulele nervoase dar se propagă în lungul fibrelelor cu o viteză de vre-o 12 m. pe secundă; viteza de propagațiune variază cu felul senzațiunii și cu temperatura. Această propagație este legată de conexitatea organică a nervului.--Energia nervoasă poate determina în corp acțiuni diverse. In cea mai mare

parte a cazurilor ea e transmisă organului central, creer sau măduva spinării, unde sufere o nouă transformațiune. Adesea această transformare produce un nou curent nervos, care e transmis unui grup de mușchi meniți a intra în contracțiune. Aci, nouă transformare, întrucît mușchiul lucrează prin propria-i energie chimică și excitația ce i-o aduce nervul nu servă decît să producă un fel de amorsare, așa precum apăsarea pe butonul electric dă posibilitatea energiei electrice să intre în acțiune.

Acesta este modul de acțiune al organismelor asupra lumii exterioare, după ce lumea exterioară a lucrat asupra lor. Cu alte cuvinte acesta este modul de reacțiune al organismelor asupra lumii de afară. In cea mai mare parte a cazurilor această reacțiune e de natura mecanică. Aceste acțiuni sînt în genere condiționate de procese mecanice de diverse spețe.

La limitele biologiei și ale chimiei, studiul diastazelor constitue un teritoriu de trecere a cărui importanță a fost pusă în relief de către Claude Bernard, în așa fel încît nu s'a putut nimic modifica din cele enunțate de el. „Fenomenele, al căror teatru e organismul—scrie marele fiziologist,—sînt fenomene chimice supuse acelorași legi ca acele realizate în afara vieții, însă executate prin agenți speciali. Acești agenți sînt fermenții solubili: ei prezidează la toate oxidațiunile, hidratațiunile organismului. Rolul lor în manifestațiunile vieții este de o importanță capitală; ei constitue ceia ce e caracteristic în procedeele naturii vii, întrucît fondul fenomenelor e acelaș ca și în natura inorganică. N'ar fi prea riscat a spune că ei conțin în definitiv secretul vieții...

Proprietățile lor esențiale sînt: produc reacțiuni care n'ar fi posibile decît la temperaturi înnalte, sînt acceleratori: există o disproporție considerabilă între greutatea acestor diastaze și materia pe care o transformă (tripsina descompunere în 24 ore 36 kgr. caseină, adică 1½ kgr. pe oră). Zaharificarea amidonului, saponificarea grăsimilor poate fi obținută prin acțiunea acizilor, dar într'o concentrație care e incompatibilă cu integritatea țesuturilor vii. In privința acțiunii fermenților, Duclaux a reacționat în contra dogmei după care diastazele erau considerate ca agenți chimici. Dar diastazele nu se distrug în acțiune și nu se combină cu corpurile asupra cărora lucrează. Achalme și în urmă Arthus au proclamat teoria fizică a diastazelor. In urma cercetărilor lui Oswald și Henry asupra catalizei și a lui Bredig asupra metalelor coloide s'a văzut completa analogie de acțiune între diastaze și fermenții inorganici, a căror formulă chimică uneori redusă la aceia a unui corp simplu, nu poate în nici un caz explica acțiunea asupra moleculelor dimprejur prin vre-o combinațiune chimică. Natura coloidală a diastazelor e un argument solid pentru cei care identifică diastazele cu fermenți inorganici ai lui Bredig. Mecanismul acțiunii diastazelor se reduce la noțiunea de contact de suprafață. Lucrările lui Lippmann asupra fenomenelor electro-capilare și cercetările lui Perrin asupra raportului

dintre starea coloidală şi electricitatea de contact au aruncat oarecare lumină asupra acestui mecanism intim. Bertane a dovedit că acţiunea unor diastaze e legată de presenţa de ioni metalici, care pare a juca un rol important în acţiunea fermenţilor.

Studiul ultramicroscopic al digestiunii pepsice în mediu acid arată că granulele de albumină se grupează şi formează blocuri coherente. Granulele de pepsină erodează aceste blocuri, detaşează din ele părticele, care în urmă sînt lovite şi svîrlite în diverse direcţiuni. Pe măsură ce se face acest periaj, granulele smulse blocului diminuă, se dizolvă puţin cîte puţin şi subsistă numai granulele de pepsină.

Studiul instinctelor la lumina cunoştinţelor moderne, a dat la iveală o serie de interpretări prin ajutorul cărora cele mai minunate dintre instrumente, ne apar astăzi ca simple reacţiuni datorite unor fenomene fizice sau chimice. Supranaturalul e explicat acuma prin simpla manifestare a unor legi naturale; partea de miracol, contemplată de vechii cugetători, este adesea pe cale experimentală imitată în laboratoriile savanţilor.

Instinctele reprezintă aurora tuturor fenomenelor psihice. Viaţa sufletească a tuturor animalelor e guvernată de instincte. La om viaţa sufletească se complică prin apariţia fenomenelor de conştiinţă, care adesea au ca rol tocmai înfrînarea pornirilor instinctive. Cu toate astea şi psihologia umană e dominată de fiziologia instinctelor; cele mai întinse manifestări psihice îşi au originea şi au de ţintă satisfacerea unui instinct.

Dorinţile caşi speranţele noastre, comparabile fototropismelor insectelor, foamea şi căutarea alimentelor, viaţa sexuală cu poezia ce o însoţeşte, amorul de mamă cu bucuriile şi durerile lui şi încă alte cîteva instincte constitue isvorul primitiv al vieţii noastre interioare. Caracterul chimic al acestor instincte este atît de net arătat, încît e numai o chestiune de timp analiza fizicochimică a mecanismelor ce îndeplinesc aceste acte.

Instinctul heliotropic şi substanţele fotochimice care-l condiţionează se transmit pe calea ereditaţii caşi particularităţile morfologice ale structurii, şi acelaşi lucru se poate spune despre instinctele pe care se clădeşte viaţa noastră sufletească.

Cum să concepem minunata coordonaţiune a organelor care condiţionează existenţa organismului? Metafizicianul găseşte aici prilej de a face să intervie, înafară şi de asupra jocului de forţe fizice şi chimice, ceva particular şi caracteristic numai pentru viaţă: adaptaţiunea, adică finalitatea.

O explicaţie fizico-chimică a vieţii noastre sufleteşti nu este dincolo de limitele domeniului posibilităţilor, pentrucă astăzi chiar manifestaţiunile simple ale instinctului şi ale voinţii animalelor sînt reduse, cel puţin în principiu, la fizică şi chimie: astfel e cazul fenomenelor studiate cu deosebire de Jaques Loeb într'o serie de lucrări sub numele de tropisme. Exemplul cel mai simplu al unui tropism e tendinţa pe care o au unele insecte de a sbura către lumină. E vorba de manifestarea unui instinct sau de o impulsiune la care animalul nu poate rezistă şi care e comparabilă cu manifestarea unei pasiuni oarbe la om. Acest instinct irezistibil de care animalul trebue să asculte, deşi îi costă adesea viaţa, pare a se putea explica prin aceiaşi lege care se aplică la interpretarea fenomenelor fotochimice din natura inanimată, adică prin legea lui Bunsen şi Roscoe.

Aceasta lege arată că în genere efectul foto-chimic este egal cu produsul intensităţii luminii prin durata luminatului. Fototropismul animalelor se poate interpreta prin legile lui Bunsen şi Roscoe în modul următor: Animalele pozitiv heliotropice —se denumesc aşa animalele instinctiv atrase către lumină—posedă în ochii lor şi uneori în pielea lor substanţe fotosensibile, care suferă o modificare chimică sub influenţa luminii. Produsele reacţiunii lucrează asupra stării de contracţiune a muşchilor corpului şi în genere prin intermediarul sistemului nervos central.

(Va urma)

Dr. G. Marinescu

De unde vii?...

De unde vii să-mi tulburi pacea, spune...
Și somnul nopților de ce mi-l furi?
Tu ai în ochi adîncuri de păduri;
Iar în priviri, tristeță de lagune.

Crezînd-o floare, miere vin s'adune
Albinele, din sucul dulcii guri;
Iar părul tău ca grîul, poți să juri
Că e 'mpletit din raza blondei lune.

Vre-un demon ești în calea mea trimis,
Ca 'n haina ta de ideal și vis
Să-mi fii osîndă 'n Valea cea de plîngeri?

Sau poate că din Cer vei fi venit,
Dar ți-ai uitat aripele 'ntre îngeri
Și-acuma versul meu ți le-a găsit...

Mihai Codreanu

Pe ape

Insemnări din călătorii

15 Februarie, 1914

Sosim pe la orele cinci dinspre ziuă în gara Brăilei și mergem de-adreptul la pescării.

E o dimineață tristă și umedă care aruncă pe pămînt un văl de amorțire.

Dunărea e numai la cîțiva pași de noi, dar n'o vedem. Mi se spune că ghiața s'a rupt și uneori mi se pare că aud lămurit sgomotul deosebit al curgerii sloilor. Iar cînd se luminează de ziuă îi văd cum plutesc domol la vale. Pe unii din ei se lasă din sbor cîte-o cioară care călătorește gînditoare și tăcută până cine știe unde.

22 Februarie, 1914

Pornim din Brăila cu vaporașul *Chilia* pe Dunărea Veche, mergînd la deal pe lîngă malul ei stîng.

Apele sînt turburi dar fața lor e de o fermecătoare mobilitate. Aci se solzește aidoma ca solzii peștilor, aci vălurează ca niște mărunte dune de nisip, aci aruncă *moaruri* mohorîte, aci tremură, joacă, fierbe în cipciituri sburdalnice și fără nici un ritm. Iar în bătaia soarelui strălucește ca o revărsare de argint viu.

Vîrfurile munților albaștri din spatele Măcinului se înlănțue unul cu altul, scriind pe cer o linie subțire, frîntă capricios, de o desăvîrșită puritate.

O dulce singurătate domnește de jur împrejur.

În dreptul gurii Filipoiului, pe malul drept al Dunării Vechi, stă prăvălit într'o rînă cazanul monitorului turcesc scufundat la 1877 de un proectil ce l-a făcut să exploadeze. E deja faimoasa *barabaftă* care venea să prăpădească Brăila.

Intrăm pe gîrla Filipoiului, străjuită pe amîndouă malurile de sălcii bătrîne, golașe, triste și ne oprim la *punctul* Scurtu, unde vom lua masa de amiază.

Dar eu pornesc mai departe cu o lotcă, însoțit de revizor. Apa e repede și mergem bine la dus, dar la înnapoiere lopătarii nu prea au spor. De aceia tăem printr'o scursură și dăm într'un mare luminiș de ape, mai limpezi, stătătoare, de o spălăcită nuanță sinelie.

Tăcere desăvîrșită stăpînește întregul coprins.

Revizorul îmi arată niște corlăți văruite ce împrejmuesc mormîntul unui holeric. Un păzitor de vite căzînd aci în ghiarele cumplitei boli, aci a fost îngropat. Și e o netăgăduită măreție în acest mormînt al unui necunoscut, pierdut în sălbătăcia acestor locuri, înnecat aproape cu totul de apele ce năvălesc fără încetare în bălți...

...După masă plecăm mai departe cu *Chilia*. Eșim iar în Dunărea Veche, cotim prin fața Măcinului, trecem pe-aproape de Carcaliu, cotim apoi încă odată la Catargea, lăsăm la dreapta Blasova și, arcuind iarăși, ajungem în dreptul comunei Turcoaia, la poalele muntelui Iacob-Deal, înveștimîntat numai în albastru.

La întoarcere începe a ploua și pe fața apei par a alerga nenumărate gîngănii mici. Sînt picăturile de ploaie care fac o pusderie de cerculețe mișcătoare ce se isbesc unele de altele și se sfărîmă în tremurături de ființe viețuitoare.

Dar ploaia nu ține mult. Văzduhul s'a limpezit, soarele se arată din nou și munții Măcinului se oglindesc în apă mai albaștri parcă, mai puțin sălbateci, dematerializați, cu vîrfurile în jos.

11 Martie, 1914

Am plecat din Galați spre Tulcea. Dunărea e frămîntată de vînt și ridică valuri mari. Vaporașul *Razelm* joacă. Uneori valurile-i stropesc puntea la proră.

Ne abatem pe la punctul Crapina. Casa agentului e înconjurată de apă și el nu se poate mișca nicăeri fără lotcă.

Pornim pe prival și dăm de o ceată de pescari. Unii sînt îmbrăcați în bluze scorțoase, galbene, impermeabile, alții în bluze albastre ca de atelier, cîțiva în mînecare de casă. Toți au bărbi mari, neîngrijite și în picioare botfori cu carîmbii lungi. Unul din ei pregătește o fiertură de pește, într'un ceaun atîrnat de-o cujbă.

După ce aruncăm o privire pe luciul Crapinei care seamănă cu o mare, ne întoarcem la punct și pornim mai departe cu vaporașul.

O lotcă se arată cînd și cînd pe culmile de apă și revizorul spune că e a unui pescar rus ce pescuește în apele romînești. Ne apropiem de ea și vedem că ține doi oameni: un pescar ce trage la setcă și un băiat, de vre-o patrusprezece ani, la băbăici. Oprim vaporașul și revizorul coboară în lotcă spre a se duce la ei. Pescarul își urmează lucrul fără să se turbure. Din spre malul basarabean a și pornit o lotcă în ajutorul lui. Vine cu pînza de parcă sboară. Lotca revizorului s'a apropiat de a pescarului și oamenii vorbesc ceva. Dar vîntul șueră furios prin frînghiile micului nostru bastiment și n'auzim nimic. Revizorul se întoarce: pescarul spune că a fost tîrît de vînt și de curentul apei dincolo de hotar, fără să bage de seamă.

Pornim mai departe... Dezolarea apelor mari nu se poate descri. Pe malul stîng pasc pe îngustate grinduri sărăcăcioase vite cornute slabe și cai pipernicți. Dealurile de pe malul drept au început a înverzi și prin satele îndepărtate se văd suluri de fum.

Dincolo de Isaccea o pădure de sălcii bătrîne tăiate de sus pare o bătălie de uriași. Se văd trupuri plecate înnainte ca într'un iureș vijelios, brațe încordate în strînsorile luptei, cai răsturnați, buzdugane încremenite în clipa lovirii năprasnice, luptători căzuți în felurite poziții...

12 Martie, 1914

Principele Nicolae ne duce pe brațul Sf. Gheorghe. E mult mai mare decît *Razelm*-ul.

Stuful vechiu, care se întinde cît vezi cu ochii, își mlădie egretele și învăluie delta într'o adîncă melancolie. Ici-colo s'a dat foc acestui stuf uscat și pîrjolurile lui ridică în văzduh înalte coloane de fum negru.

Cinci vîrfuri de dealuri se profilează grațios în depărtare. Sînt cele *Cinci-Coline*, din apropierea Mahmudiei.

Trecem prin fața Prislavei cu o biserică frumoasă, apoi pe dinnaintea Pirlitei a cărei biserică nu se mai isprăvește și dincolo de Mahmudia soarele se lasă spre Apus. Dealurile se opresc pe malul drept și locurile sînt din ce în ce mai sălbatice. La un cot mare cele *Cinci-Coline* răsar de-odată în fața noastră. Soarele e chiar de-asupra uneia din ele și ne așterne o pirtie de aur a cărei strălucire ne ia ochii.

Apa e lină cum arareori se vede și sălciile de pe mal se oglindesc în ea până în cele mai mici amănunte. Unele au pe trunchiuri stinse nuanțe roșietice, altele au frunziș mai deschis și toate aceste felurite tonuri se răsfring în apă cu o deosebită claritate, țesîndu-se într'un minunat *gobelin*.

In apropiere de Uzlina soarele începe a sfinți și apele revărsate peste maluri licăresc din cînd în cînd prin rariștile dintre sălcii, iluminîndu-se aproape ritmic ca niște geamandure. Acum au brusce scăpărări aurii, acum țîșniri de flacări, acum răsfringeri prelungi de culoarea vișinei, irizări dulci de nestimate, jocuri vaporoase de ametistă.

Iar după ce soarele a sfințit și cele mai de pe urmă întîrzieri de lumină înșelătoare s'au stins, malurile se topesc într'un negru înfiorător, ca de smoală... Și noaptea svîrle peste tristele singurătăți de aici un văl de catran prin care nu mai răzbate nimic.

...Dar sus, în cer, se aprinde-o stea și ea înveselește parcă de odată nemărgenita desnădejde a pustietăților de stuf.

Un vînt rece vine dinspre mare și lopătarul din lotca atîrnată de vapor cîntă un cîntec rusesc...

13 Martie, 1914

Am ajuns aseară pe la zece la Catîrleț, cel mai depărtat sat al țării noastre în această parte de loc.

Și azi dimineață, cum m'am sculat, m'am suit pe punte să mă uit spre mare.

Vine pe vapor o Rusoaică bătrînă, voinică, buhavă la față. Feciorul ei s'a înnecat în mare alaltăeri la pescuit de scrumbii. Marea era înfuriată și la o isbitură puternică a valurilor pescarul a fost săltat din lotcă și aruncat în apă. Mama lui spune ceva pe rusește, fără nici o lacrămă în ochi, fără nici o tremurătură în glas. Știa ea foarte bine că băiatul ei se logodise cu moartea de cum a pus mîna pe băbaici.

Vin apoi două orfane pe care le ajută, milos ca un părinte, d. Ionescu, administratorul pescăriilor din Tulcea. Una din ele îi sărută mîna, cealaltă cade în genuchi înnaintea lui și-i face o mătanie.

Dau o raită prin sat. E așezat pe malul stîng al brațului Sf. Gheorghe, pe un pămînt nisipos. La marginea lui se văd dune de nisip, înnalte ca niște troiene. E un nisip fin, atît de fin în cît pare unsuros la pipăit. O vegetație săracă se ivește sfioasă pe alocuri.

...Pornim înapoi, urmînd încovoerile de balaur ale brațului Sf. Gheorghe. Vite cornute slabe și mărunte se ivesc pe alocuri din desișul de stuf și pornesc în goană unele după altele. La cîte-o japșă își domolesc mersul, apoi iar fug. Ai zice că un vînt rău le gonește din urmă, prevestindu-le sfirșitul.

Arareori se vede vre-o colibă omenească sau vre-un saivan de vite. Numai ici-colea cîte-o vremelnică așezare de pescari.

Iar în depărtări coloane înnalte de fum negru gîlgîie în văzduh ca din niște sonde incendiate.

15 April, 1914

Oltina sveltă ne duce dela Călărași spre Ostrov. Apele au înnecat mai totul și pe alocuri se vede bine cum curg, cum cad din Borcea 'n baltă. Numai grindul ridicat al Grădiștei stă semeț de-asupra lor, înmuindu-și în ele o poală acoperită cu rapiță în floare.

Stîrci cenușii stau pe linia care ar însemna malul gîrlei, neclintiți, la pîndă.

Dela Ostrov ne lăsăm la vale și ne abatem pe la Bugeac, pe la Oltina, Rasova și Cochirleni.

Ostroavele au inverzit de-a binele și cucii cîntă pe întrecute. Pasări viu colorate aruncă podoabe strălucite prin desișul crengilor mlădioase. Pe alocuri sălcii cojite, uscate, roase de ape, spălate de ploi, lustruite de soare și de vînturi albesc ca niște oase de animale uriașe din alte vremuri.

Seara sosim la Cernavoda și de-acolo plecăm cu trenul la Constanța.

16 April, 1914

Pornim de dimineață din Constanța cu trăsura și după ce

trecem prin Palas și poposim puțin la coada lacului Siut-Ghiol, dăm în șoseaua ce duce la Tulcea—o șosea văruită parcă de albă ce 'e, avînd pe de margini oțetari prăfuiți.

Ne abatem pe la Canara, atingem Cogealia cu uliți largi și drepte, cu case frumoase și încăpătoare gospodării nemțești și ajungem la Mamaia pe care o desparte de Marea Neagră o barieră de nisip.

La întoarcere o luăm pe malul mării, pe un nisip reavăn și îndesat pe care trăsura merge ca pe un strat de asfalt.

E o vreme de sărbătoare și soarele are o strălucire biblică.

Dar marea nu e cu desăvîrșire liniștită. Lungi valuri leneșe se leagănă ușor, cîntînd o dulce psalmodie aromitoare, vin mlădiindu-se spre țărm, se revarsă pe el subțiindu-se ca niște primitele de mărgele mici pe care soarele presară strălucire și culori, alunecă apoi îndărăt ca ușoare trene îndantelate pe cînd marginile lor se înseamnă pe nisipul mărunt prin fire subțiri ca trase din condeiu.

In largul mării spuma lor albă strălucește în bătaia soarelui ca niște pescăruși nenumărați care pier aci spre a răsări alături în clipa următoare.

Și apele, albastre la adînc ca o soluție de piatră vînătă, sînt verzui spre țărm iar pe alocuri au fășii de culoarea oțelului.

Scoici, aruncate de furtuna din ajun, zac pe nisip și trosnesc, scrîșnesc sub roțile trăsurii. Fluerari mici, gingași, pribegesc pe țărm unde un drumeț desculț și-a întipărit adînc și lămurit urmele picioarelor sale.

17 April, 1914

M'am întors astă noapte dela Constanța și am mas în Cernavoda spre a putea pleca de dimineață la Hirșova.

E o strălucitoare zi de primăvară, aerul e curat și ostroavele răsună de cuci. Dunărea e lină și *Oltina* lunecă pe ea ca o rîndunică.

La Boazgic șuvoiul de ape își încovoae grumazul și apucă spre miază-noapte. Pe alocuri malurile nu i se mai cunosc și în dreptul comunei Topalu o geamandură arată drumul vapoarelor.

O carieră de piatră înaintează puțin în apă și blocurile ei par din depărtare niște animale ciudate, tolănite la malul gîrlei.

Iar după cîteva ceasuri de drum, un deal înnalt se arată drept înaintea noastră și fierberea luminii orbitoare îl îmbracă într'un voal roz. In curînd se deslușeste pe el Hirșova scăldată într'o lumină de poveste orientală.

Oltina își domolește mersul, alunecă pe lîngă vechea spînzurătoare din vremea Turcilor și ia apoi Dunărea în lat. Aci apele sînt grozave. Nu se mai cunosc malurile Borcei, nu i se mai cunoaște gura, nu se mai cunoaște cîmpul, nu se mai cunoaște nimic. Pretutindeni un luciu albăstriu de ape și pe el potopul de strălucire ce se revarsă din cerul înflăcărat de un arzător soare de primăvară.

Oltina are o mică turburare la motor și cîteva clipe pare un bolnav cu respirația neregulată, plutind la întîmplare pe întinsul apelor. Dar motorul își vine repede în fire și micul bastiment trece ca o nălucă pe lîngă ostrovul Gîsca unde cresc sălcii svelte alături de plopi cu frunza lustruită și tremurătoare.

După un scurt popas la Piua-Pietrei mă întorc la Hirșova de unde plec la Ciobanu...

...Intors și dela Ciobanu pe la toacă, vreau să mă odihnesc puțin în cabina vaporașului, dar un șuerat gros și adînc răsunător mă face să ies repede pe punte. E vaporul rusesc de mare *Bolgaria* care-și face plăcerea de a călători până la Rusciuk pe aceste ape mari.

Mă așez pe banca dela pupă și mă uit împrejur.

Pe dealul înnalt, pripor, de un sălbatic romantism se vede o cruce albă, măreață în singurătatea ei. E ridicată în amintirea ofițerilor și soldaților înnecați cu *Trotușul*. Apele repezi se învolburează la picioarele dealului stîncoș și uneori gem, vuesc, urlă...

...Soarele a sfințit și fața apei s'a posomorît. Pe deasupra mea părechi de rațe sălbatice fac să scîrție ușor aerul din cînd în cînd. Din pustietățile bălților inundate se aude în răstimpuri un lătrat de cîne. Unde stă și la ce latră el?

Un sunet de flaut îmi ajunge la urechi. Vine dinspre crucea singuratecă de pe vîrful dealului stîncos unde se văd cîțiva inși. O lună de cîteva zile înflorește pe cer fără să bag de seamă și lumina ei blajină curge ca o beteală pe crucea albă.

Dar iată! Pornind parcă din adîncul ostroavelor întunecate, un mare fluture de aur s'a înnălțat în văzduhul pur și fîlfîie din aripioare spre lună. E o stea pe care trebue s'o fixez multă vreme cu privirea spre a mă încredința că fîlfîirea ei

e numai o vie, o extraordinară scinteere in imensitatea spaţiilor cereşti.

...Seara plec cu vaporul austriac spre Cernavoda şi după mai bine de-un ceas mă 'nfăşur în pardesiu şi ies pe punte.

Luna pare un coşuleţ de aur cu o toartă subţire ca un fir şi stelele mari, strălucitoare, par nişte trandafiri căzuţi din el. Pe întinderea apelor revărsate joacă răsfringeri aurii, dulci ca filtrate prin geamul colorat al unui dom. Iar în urma vaporului un ochiu ciudat clipeşte des, înfiorînd singurătatea cu şoaptele lui luminoase, repezi, misterioase, ne mai sfîrşite. E geamandura dela Topalu care ne urmăreşte multă vreme ca un vis urît.

Trecem pe lingă un ostrov şi tresar. Mi s'a părut c'aud un glas de privighetoare şi stau cu auzul la pîndă. Nu m'am înşelat. Chemări melodioase, oftări prelungi de privighetori înnamorate pornesc din întunerecul de sălcii al ostrovului şi trilurile acestor neîntrecute cîntăreţe ale nopţii cad în liniştea ei ca o ploaie de flori fermecătoare...

C. Sandu-Aldea

Poporul turcesc şi folclorul romîn

Timp de patru veacuri cele două provincii, care formează Romînia de astăzi, au fost în strînsă şi continuă legătură cu Imperiul otoman. Înconjurate de duşmani puternici şi perfizi *„memleketein"* cum erau numite oficial la Sublima Poartă, Iflacul şi Bogdanul,—cea dintăi sub Mircea cel Bătrîn, cea de a doua urmînd sfaturile lui Ştefan cel Mare,—recunoscuseră încă dela sfîrşitul secolului al cincisprezecelea inanitatea unei alianţe creştine şi lealitatea vajnicilor adversari, pe care sultanii îi trimeteau sau îi purtau înşişi la războiu, părăsind minunile şi farmecele Constantinopolului, acelui „Deri seadet", poartă a raiului deschisă pe pămînt. Hatişerifurile acordate de împăraţii otomani voevozilor ţărilor romîne conţineau raporturi de suzeranitate şi vasalitate destul de uşoare în comparaţie cu pretenţiunile poloneze şi ungare şi garantau integritatea teritoriului romînesc în contra aprigelor năzuinţe ale regilor creştini. Toleranţa religioasă, lealitatea Otomanilor făcură ca aceste relaţiuni între creştini şi muzulmani să poată fi suferite, şi orientară spre Constantinopole viaţa politică şi socială romînă.

Vitejii voevozi munteni sau moldoveni, care visară o nouă cruciată, o nouă unire creştinească şi luptară pentru înfăptuirea acestui vis: Mihai Viteazul, Petru Rareş, Ioan Vodă cel Cumplit putură să se convingă din nou de adevăratul scop, pe care îl urmăreau Ungaria şi Polonia, şi căzură jertfe relei credinţe. Dintre toţi puternicii vecini, care închiseră Romînia într'un cerc de fier, numai Turcii nu aveau nici dorinţa nici interesul să desmembreze provinciile romîne. Amăgiţi de făgădueli şi intrigi, principii noştri cei mai de seamă se lăsară înşelaţi; dar poporul nu se înşelă niciodată.

A trebuit ca perpetuele turburări, pe care rivalităţile pentru scaunele domneşti ale Moldovei şi Munteniei le aduceau periodic,

să îngreuneze simțitor apăsarea suzeranității; a trebuit mai ales ca sub influența dobîndită de Fanar, Turcia să facă greșala de a trimete Greci să înlocuiască pe tron pe principii romîni, pentruca suzeranitatea ușoară de mai înnainte să se transforme într'un jug de nesuferit. A trebuit ca să ajungă să fie urîți, ca Otomanii să arunce pradă poftelor nemăsurate, aroganței și mișeliei Fanarioților, aceste țări în care numirea de Turc nu deșteptase înnainte decît ideia de vitejie și de cinste.

Incă un secol și Muntenia, căreia Austria a încercat să-i răpească Oltenia,—Moldova, care a văzut furîndu-i-se Bucovina și luîndu-i-se cu sila Basarabia, vor fi însfîrșit liberate de robia Fanarioților. Ciuntite, jefuite, ele își vor întoarce privirile spre noul ideal, care stăpînește lumea din secolul al nouăsprezecelea: neatîrnarea țării, unirea popoarelor de același sînge. In aceste noui lupte nu va mai fi Turcia, care le va sta în drum. Alte puteri vor năzui la bogatele și mîndre provincii romînești. Un războiu, care va asigura independența noastră, va fi ultimul semn de antagonism între Turci și Romîni.

Reluarea județelor noastre din Basarabia, de către aliata noastră Rusia, ne va deschide din nou ochii asupra intențiunilor și poftelor fraților noștri creștini și ne va face din nou să recunoaștem meritele poporului otoman.

Vechile noastre răni vindecate fiind, nimic nu se mai opune ca prietenia să ia locul amărăciunii, căci prietenia aceasta e profundă, întemeiată pe o dreaptă apreciare a calităților și a caracterului, pe o asemănare poate întîmplătoare dar totuși izbitoare a unor anumite concepții și obiceiuri, pe o adaptare de moravuri și de uzuri, pe un împrumut destul de important de cuvinte, pe un întreg mănunchiu de particularități, care adaugă fondului latin al rasei noastre o nuanțare specială de orientalizm.

Este dar foarte firesc ca strigătul de: „Vin Turcii!", zburînd din gură în gură și purtat de presă pretutindenea, să fie în zilele noastre un strigăt de bucurie și de entuziasm. De cîțiva ani, dela ultimele evenimente balcanice mai ales, națiunile otomană și romînă au învățat să se aprecieze și să se cunoască mai bine. De cîtăva vreme, ele înțeleg că o putere inconscientă și irezistibilă le împinge una spre alta, că trebue să cedeze acestei puteri și să cimenteze amiciția indestructibilă turco romînă. S'a dus timpul cînd anume personalități politice puteau să impue unui întreg popor felul lor de a vedea, să-i imprime o direcție conforma cu ideile lor. In ziua de azi glasul poporului, marele glas al opiniei publice e auzit și ascultat, și acest glas ne strigă și unora și celorlalți: „Sînteți făcuți ca să vă înțelegeți!"

Odată puse aceste premise să căutăm să le demonstrăm.

Aceiași răbdare, aceiași resemnare în fața necesității ineluctibile, aceiași cumpănire în fapte, aceiași concepție despre fatalitate, aceiași înțelepciune unită cu o blîndă ironie se regăsesc la amîndouă popoarele: „*Seil ghecer, cum calir*", proverbul turcesc, își are echivalentul în romînescul „*apa trece, pietrele rămîn*"; cași Turcul, Romînul înțelege că se poate jertfi barba spre a scăpa capul: „*Barba să se ducă, capul să trăiască*", zice el traducînd aproape zicătoarea „*sacal bașîna curban olsun*" al Turcilor; el nu înțelege să-și depășească mijloacele de traiu: „*cît ți-e plapoma, atît te 'ntinde*", imitînd pe osmanliul care dă sfatul: „*iorganina ghiore aiaghini uzat*". E fatalist și exclamă: „*ce ți e scris în frunte-i pus*" cași Turcul, care exprimă aceiași idee în varianta: „*alinin iazisi bașa ghelir*" și, cași Turcul, el nu se hrănește cu speranțe deșarte: căci „*cu o floare nu se face primăvară*", „*bir cicecli bahar olmaz*".

E firesc ca această afinitate, această asemănare de caracter a celor două popoare să fi ajutat pe vremuri influența otomană să se răspîndească în toate clasele societății romîne, apropiind obiceiurile ei de obiceiurile orientale, făcînd-o să trăiască o viață copiată în mare parte pe modelele din Constantinopole.

Nu numai în protocol, în rîndurile demnitarilor curții, ai armatei și ai administrației regăsim urme de această influență; ci și în viața intimă, în gusturile, în culorile, în jocurile Romînilor, în hrana lor, în îmbrăcăminte, locuință, în comerț și industrie, în numele stofelor, metalelor, pietrelor scumpe, lemnelor din Orient, fructelor și florilor,—pretutindeni dela palatul hospodarului și pănă la coliba țăranului. Și această influență este imensă și scurta schiță ce încercăm să redăm aicea nu va putea neapărat să fie decît o palidă și ștearsă imagină.

Ne aflăm în secolul al optsprezecelea. Un domnitor e numit în locul fostului domnitor *mazilit*. El primește cele două *tuiuri*, cozile de cal semne ale autorității sale, primește și *alemsangiacul*, steagul împărătesc și *hangiarul* împodobit cu briliante; *meterhaneaua* îi cîntă în toate zilele; după audiența la Sultanul, călare pe *tablabașa* e dus înapoi acasă, unde va primi adouazi *firmanul* sau *hatișeriful* de investitură.

Ajuns în orașul domnesc *alaiul* îl va însoți pănă la palat. In el vor lua loc *Aga* călare, *bașbeșliaga* cu toți *neferii* săi, *deliii* și *tufeccii* cu *odobașii* lor, *iuruc-bairacul*, *beizadelele* dacă principele are fii, *schemni-agasi* cu *divan-effendi*, *iuz bașa*, *saraci-bașa*, *delibașa*, *ciohodarii* cu căpetenia lor, în fine *ici-ciohodarul* și *cafegi-bașa* urmat de toate slugile și de toți *iedeclii* domnitorului.

Palatul se compune din două apartamente deosebite, despărțite prin *mabein*, apartamentul intermediar. Sînt *selamlicul* și *haremul*. Catul întîiu are un *cerdac* cu *parmaclic* sau cu *sacnasiu*, balcon cu geamuri în care stă de obiceiu familia domnească. Catul de jos, în care *beciurile* sînt în majoritate, e rezervat curtenilor și funcționarilor. Cît despre mobilă, ea e foarte simplă: *divane*, care se înșiră de-alungul zidurilor, iar în mijloc un *tandur* care răspîndește o căldură plăcută.

Boierii, care copiază obiceiurile domnilor, care imită stilul și mobilierul palatului poartă, și haine orientale.

Șalvarii sau *ciacșirii* și *caftanul* le sînt indispensabili. Dar

mai poartă şi cămeşi de *borangic* sau *ilice*, *anteriie* strînse la mijloc cu *tacliţuri*, *binişuri* sau *giubele*. *Fermeneaua*, *contăşul* sau *cepchenul* sînt tot atît de obişnuite caşi *dulama*.

Işlic sau *calpac* în cap, peste *fes*; *meşi* sau *papuci* în picioare; multe blănuri dintre care cele mai favorite sînt *sobolul*, *cacomul*, *singeapul* şi mai ales *samurul*, stofe de *alagea* şi de *şamalagea*, de *atlaz*, de *basma*, de *cit*, de *cutnie*, *borangicuri* de Brusa, *şaluri* de Caşmir, *sandaluri* şi *camohasuri* de Veneţia, *ghermesut* de Alep, *harea* de Chios, *giar* din Indii, *hataia*, *şai* sau *tulpan*, fără să mai numărăm *bogasiele*, *calemcherele*, *gianfesurile*, *sarvanalele*, *serasirurile*, *zarpalele* şi alte *cumaşuri* scumpe; giuvaeruri greoaie de argint curat sau suflat şi de aur, împodobite cu pietre nestimate,—tot luxul Orientului de abia poate să potolească dorinţile de bogăţie şi de eleganţă ale boierilor noştri şi ale jupâneselor lor.

Dar nu în luxul acesta al claselor înnalte, nu în *chefurile* boiereşti, în banchetele şi în *ziafetele* în care *ciorba* şi *pilaful* obligatorii sînt întovărăşite de o serie de bucate turceşti, dela *mezelicuri*, *capamale*, *sarmale*, *cheftele*, *musacale*, *ciulamale*, *cuşchebapuri* şi până la *baclavale*, la *halvale* şi la *calaifuri*; nu lingă *ciubuce* şi *narghilele*, lingă *feligenele* de cafea şi lingă *lulelele* de afion şi, nici măcar în trecut, o să urmărim noi această influenţă;—ci chiar în vremea noastră în poporul şi burghezia noastră, la negustori, la meseriaşi, la muncitori unde vom găsi şi în zilele noastre o întreagă armată de *bacali*, *bărbieri*, *boiangii*, *casapi*, *chiristigii*, *dulgheri*, *rahagii*, *tinichigii*, *zidari*, *cavafi*, *papugii*, *parlagii*, *hamali*, *zarzavagii* şi *ciobani*; în casele lor cu *tavane* şi *duşumele* ale căror uşi au *balamale* şi ale căror ferestre au *cercevele*, în care patul cu *mindir* e acoperit cu un *chilim* ziua şi cu un *ciarşaf* noaptea, în care *perdele* spînzură la geamuri şi *peşchire* la spălător; în livezile, în grădinile de flori şi de *zarzavat*, unde cresc *caişii*, *duzii*, *zarzării*, *asmaţuchiul*, *caranfilul*, *indrişaimul*, *iorgovanul*, *laleaua*, *liliacul*, *micşuneaua*, *zambila* şi *zarnacadeaua*, în care se găsesc *bostani*, *harbuji*, *arpagic* şi *patlagele*; în viile lor unde au *mischet cişmiş* şi *razachie*; în hainele lor, fie ele *ghebea*, *zăbunul* sau *zeghea* bărbătească, fie *marama* şi *testemelul* purtat de femei; în culorile acestor haine, care sînt *civite*, *lagiverzi*, *cirmizii*, *conabii*, *pembe*, *havaii*, *lahanii* sau *fistichii*; în fine în infirmităţile corporale la individul *bondoc*, *chel*, *chior*, *ciolac*, *peltic*, *şaşiu* sau în *cusururile* şi defectele intelectuale şi în viţii la cel pe care poporul îl declară cu dispreţ *baiciz*, *dalcauc*, *giuvabel*, *lichea* sau *tembel*,—cu ironie *mangafa* şi *zevzec*, *derbedeu*, *haidamac*, *zamparagiu*, *farfara*, *fudul*, *palavragiu*, *ursuz*, *mahmur*, *teriachiu* sau *turlac*, sau însfîrşit cu oarecare naivă admiraţiune pentru dibăcia lui: *chiulangiu*, *ciapcin*, *ischiuzar*, *mehenghiu*, *pişicher* sau *şiret*; la acest popor pe care îl încîntă năzdrăvăniile lui *Nastratin Hogea* şi pentru care nostimul e *caraghioz* şi glumele *caraghioslîcuri* vom cerceta rezultatul acestor afinităţi de caracter şi acestei influenţe seculare; în gîndirea lui chiar vom căuta să cetim ideia ce-o are despre poporul otoman.

Orice popor are conştiinţa intimă a superiorităţii sale faţă de rasele ce-l înconjoară. Fără ea, fără această mîndrie înnăscută, conservarea ideii naţionale nu ar mai fi cu putinţă. Dar nu toate popoarele îşi exprimă la fel opinia favorabilă, ce au despre ele şi dispreţul pentru neamurile învecinate. Unele sînt violente şi nedrepte în ura lor; altele se slujesc de o armă mai uşoară, deşi poate tot atît de primejdioasă,—şi această armă e ironia.

Ea este şi preferata poporului romîn. „Romînul", zice o zicătoare, „e neamul cel mai deştept din lume, căci numai el poate să păcălească pe toate celelalte şi pe păcălicii lor comuni: pe popă şi pe jidan". Ungurul plin de îngîmfare, Muscalul cu mintea întunecată de votki, Neamţul pretenţios şi ridicol, Sîrbul naiv, Bulgarul stupid, Grecul înşelător şi trădător, Ţiganul, pe care fantazia-i pururi în mişcare îl reţine într'o eternă copilărie, Polonezul trufaş, Tătarul sălbatec, Evreul însetat de cîştiguri nepermise, Armeanul eretic, nici unul nu a scăpat de ironia muşcătoare a Romînului. Un singur popor a ştiut să-i inspire numai critici drepte şi aprecieri de laudă şi acest popor e poporul turcesc.

Să deschidem cartea cea mare a tradiţiunilor populare. Vom găsi în ea legendele asupra originii sălbatice a Turcilor, rămăşiţe din vremea marilor războae şi marilor jafuri. Vom mai găsi şi amărăciunea mai recentă a unei constrîngeri suferite cu nerăbdare şi a unei dreptăţi nu totdeauna echitabile: „*Dreptatea a luat-o Turcul*"; „*Turcul te pîrăşte, Turcul te judecă*". Dar vom mai găsi şi aprecierea justă a calităţilor şi meritelor Otomanilor, caracterizarea precisă a temperamentului lor, a mentalităţii, a sensibilităţii lor.

Pentru popor curajul Turcilor nu are pereche decît curajul Romînilor. Singuri sînt adversari demni unul de altul. Şi poporul romîn admiră acest curaj, această vitejie neînfrîntă; el a făurit chiar un adjectiv derivat dela numele antagonistului său, ca să le exprime:

„*Turcul e turcos*,
„*Ţiganul e fricos*".

Viteaz, îndrăzneţ, Turcul mai e şi violent şi groaznic în mînia lui:

„*Turcul nu ştie multe*".

Se înflăcărează iute: „*E Turc*", nu stă să discute şi mai e şi „*hain*" şi „*păgîn*" dar, îndată ce i-a trecut pornirea, el nu mai păstrează ură în inima sa şi Romînul recunoaşte aceasta şi înşiră toate calităţile Turcului în versurile sale.

„Decît Muscalul creștin,
„Mult mai bine Turc păgîn“,

exclamă țăranul din Basarabia, strivit sub povara jugului rusesc; căci e drept că Turcul e violent și hain, dar trece iute la alte sentimente:

„Turcul, măre, e hain
„Turcul, măre, e păgîn,
„Pe urmă milostivit
„De Dumnezeu pololit“.

Și acestea nu sînt singurele versuri, care celebrează milostivirea Turcului.

„Turcul este omenos,
„Viteazului de folos“,

zice o altă baladă populară;

„Turcu-i rău și e păgîn
„Dar nu-și vinde pe stăpîn“,

rostește o a treia poezie;

„Că Turcul este păgîn
„Dar de inimă blajin“,

repetă o a patra—și toate recunosc lealitatea și bunătatea de suflet a poporului otoman.

Dar nu e numai atita: *„Turcii sînt oameni drepți, ei nu te 'nșală la cîntar sau cu altceva“;* ei nu sînt neîmpăcați nici chiar în mînia lor cea mai grozavă: *„Turcul tot te lasă întăiu să mănînci și apoi te omoară“;* în fine, mărturie prețioasă față de un popor de altă religie, el e mai bun decît creștinii: *„Ne plîngeam de Turci și de creștini nu putem să scăpăm“,* zice o zicătoare macedo-romînă, răspuns la plîngerea dureroasă a țăranului basarabean.

Dar cea mai extraordinară manifestare a acestei simpatii, pe care calitățile poporului turc a făcut-o să se nască la poporul romîn, în ciuda vicisitudinelor istorice și a conflictelor seculare, este de sigur credința că Turcii poartă noroc. Poporul crede că atunci *„Cînd veneau Turcii în țară era anul bun și bucate din belșug, cînd veneau Rușii era anul sărac“.* Și de asemenea o superstiție populară acordă o influență fericită întîlnirii unui Turc: *„Cînd îți ese Turc în cale îți va merge bine, căci Turcul are piază bună“.*

Am încercat să redăm în cîteva scurte citațiuni opinia favorabilă, pe care poporul romîn a avut-o, *prin excepție*, față de vecinul său cel mai puternic și de adversarul său cel mai de temut. Am încercat să arătăm cît de multă stimă a avut totdeauna poporul nostru pentru cel turcesc, cu toate amărăciunile și necazurile, ce i-a adus acesta. Este de sigur unul din meritele cele mai rari ale acestui popor otoman, viteaz, cinstit, drept, mărinimos, pe care nenorocirile l-au încercat numai ca să-l oțelească mai bine și care fără îndoială va ști să-și înscrie din nou numele în istoria veacurilor viitoare și să-și revendice partea de contribuție la civilizația mondială, ca să fi reușit să fie apreciat și admirat de un adversar ce a suferit de pe urma loviturilor sale și al cărui spirit mușcător nu a cruțat pe nimenea altul. Și mai e și o chezășie că prietenia Otomanilor și Rominilor nu e nici silită, nici închipuită, ci-și are temelia statornică într'o afinitate misterioasă și o tainică simpatie a acestor două popoare menite poate în viitor să lupte laolaltă, după ce s'au luptat în trecut împreună. Și în această speranță și în această credință de acum încolo oaspeții Turci, pe care norocul ni-i va aduce în țara noastră vor fi pururea întîmpinați cu îndătinata urare a Romînului primitor, cu *„bine ați venit“* tradiționalul nostru: *„hoș gheldiniz!“*

Ion Peretz

„SORANA“

PIESĂ ÎN TREI ACTE

ACTUL II

Acelaşi decor. Peste 12 zile, pe la 4 după-amiază. Zi caldă de sfîrşit de August.

Scena 1-a

Grigore, Eliza, Constanţa, Iorgu, Mişu

(Femeile lucrează broderie. Iorgu tolănit într'un jeţ cu legătoare).

Iorgu.—(lui Mişu) Şi zi aşa, hai! Agricultură?

Mişu.—Da, dacă ar fi să iau învăţătura de-a capul, grădinar m'aşi face. Pomologie, horticultură;—să lucrezi în mijlocul naturii, nu să stai închis în tribunale, să asişti în fiecare zi la defilarea aceloraşi mizerii.

Iorgu.—Fugi, domnule, că e frumos!

Mişu.—Frumos pentru dumneata, că-ţi place;—mie îţi mărturisesc că nu. In fiecare zi să vezi vecini care se mănîncă între dînşii, pentru un deget de pămînt; tovarăşi care se înşeală unul pe altul; fraţi care măcar că au trăit alături îşi tăgăduesc frăţia; zilnica defilare a unor oameni care vin urîţiţi, cu vinele gîtului umflate de grija pierderii unui lucru adesea neînsemnat.., ajungi să prinzi un dispreţ şi un desgust de oameni, care te duce la mizantropie...

Iorgu.—O! dacă oi sta să pui toate lucrurile aşa la inimă.

Mişu.—Încailea dacă la ieşirea dela tribunal, m'aşi regăsi

în mijlocul vostru,—dacă aşi fi aici, tot ar mai merge; dar aşa, printre străini...

Constanţa.—Am auzit că Galaţul e frumos.

Iorgu.—Cucoane nostime, familii bogate... de ce nu te 'nsori?

Mişu.—In familii bogate? Nu mă ispiteşte bogăţia lor; ar trebui să mă ispitească o fată şi acolo n'am găsit nici una.

Iorgu.—(rîde) Fată?

Mişu.—(rîde) Care să-mi placă.

Constanţa.—Acum, cu mutarea lui Barbu Vespeanu s'ar fi putut să te aducă încoa.

Mişu.—Nu se putea.

Eliza.—Adică de ce nu?

Iorgu.—Din pricina mea. Mi-a spus Genulescu... Mişu la tribunal şi eu pledînd... nu mergea.

Mişu.—O! dacă nu era împiedecarea asta, de mult ne mutam prin consimţimînt mutual. Atît ar fi aşteptat Barbu, să schimbe locul de aici cu un loc la Galaţi. A! iacă un magistrat fericit: Barbu... vecinic vesel, voios... el nu e în primejdie să cază la mizantropie.

Iorgu.—Aşa e bine să fie omul.

Grigore.—Dacă poate...

Mişu.—(lui Iorgu) Negreşit că e bine să fie aşa; dar, vorba tati, dacă poţi... Crezi că mie nu mi-ar plăcea să fiu mereu vesel şi voios şi uşuratic, să nu pui nimic la inimă, să mă simt bine oriunde m'aşi găsi,—să nu duc dorul nimănui...

Grigore.—(bătîndu-l pe umeri) Lasă, Mişule, rămîi aşa cum eşti,—secături sînt destule pe lume.

Iorgu.—Iţi creşte inima că-ţi seamănă.

Grigore.—Ţie nu ţi-ar creşte dacă ai avea un băiat bun?... Dar la dragostea de casă, Mişu seamănă mă-si. Tot aşa, cînd mergeam în străinătate, numai acasă se gîndea. (Tăcere)

Mişu.—E curios, de cîteori vreau să-mi aduc aminte de mama, nu pot s'o revăd altfel decît cîntînd la pian, în salonaş.

Eliza.—Dar la mine cînd te gîndeşti cum mă vezi?

Mişu.—Punînd flori în glastre, da, da... aşa şi pe tata, de cîte ori mă gîndesc la el, îl văd altoind trandafiri, cu ochelarii pe nas şi cu un fir de tei în gură.

Iorgu.—Dar pe mine.

Mişu.—Pe dumneata grăbit, cu un cîrd de clienţi după dumneata, ducîndu-te la tribunal.

Iorgu.—Merci.

Constanţa.—Pentru puţin. (Rîd)

Iorgu.—Ai putea să mă vezi într'o postură mai frumoasă.

Eliza.—Bunioară aşa, legănîndu-te graţios în scaun.

Iorgu.—Ce, nu e graţios?

Eliza.—Ba da. (Tăcere)

Iorgu.—Constanţo, leagănă-mă tu niţel să adorm.

Constanţa.—Nu ţi-e ruşine?

Iorgu.—Ce ruşine? Cinci minute de aţipeală.

Eliza.—Mişu cînd era mic avea mania să-l leagăn într'un scaun de-astea. Ţii minte, Mişule?

Mişu.—Şi după ce adormeam mă luai în braţe şi mă duceai la culcare. Cum să nu ţiu minte, (îi sărută mîna) maman Lisette...

Iorgu.—Bine e să ai un rai ca ăsta, la trei chilometre de oraş... cu vederea asta splendidă... să tot stai să te uiţi, să te uiţi, să nu te mai saturi.

Grigore.—Dacă e bine, de ce vii din Joi în Paşti; mai ales acum în vacanţă, de ce nu veneai în fiecare zi—şi aştept ai să te aducem tîrîş?

Iorgu.—Afacerile, bată-le Dumnezeu!

Mişu.—Mai lasă-le.

Iorgu.—Nu mă lasă ele pe mine.

Grigore.—Ei aşi! Nu te lasă ele pe tine... Adică dacă plecai undeva, se ţineau după tine?... dar zi că te-ai învăţat aşa...

Mişu.—Aşa e. Eu crez că dumneata fără procese, fără incidente şi fără contestaţii ai muri.

Constanţa.—Bravo!

Iorgu ~~*Mişu.*~~—Cum bravo? Ei! Ştiţi că asta-mi place! In loc să mă lăudaţi şi să mă sărutaţi pentru hărnicia mea, îmi faceţi o vină?

Grigore.—Ba nu, dar toate cu măsură.

Mişu.—Ţi-am putea întoarce vorba. In loc să ne lauzi şi să ne săruţi că nu vrem să dai pe brînci muncind, ca să cîştigi o avere, de pe urma căreia profităm şi noi, ci vrem să te menajezi, dumneata ne găseşti vină?

Iorgu.—Şi aşa se potriveşte.

Eliza.—Mai ales aşa. (Tăcere)

Constanţa.—Cîte ceasuri sînt Iorgule?

Iorgu.—(uitîndu-se la ceasornic) Patru şi zece.

Constanţa.—(adunîndu-şi iute lucrul) Aoleu! trebue să mergem.

Iorgu.—(cu groază) Unde?

Constanţa.—La Natalia.

Iorgu.—Care Natalie?

Constanţa.—Nu ţi-am spus? La Natalia Georgescu. Ţi-am spus. Ii frînge turta lui Puiu.

Iorgu.—Şi e turtă tare? fără noi nu poate s'o frîngă?

Constanţa.—Ei! nu, nu se poate, i-am făgăduit.

Iorgu.—(categoric) Nu merg.

Constanţa.—Ce sînt astea, Iorgule?

Iorgu.—Nu merg, frate. Am şi eu o zi să mă odihnesc, să stau tolănit, să mă bucur de frumuseţa asta de vedere şi... fiindcă îi place lui Puiu al Natalii să împlinească şapte ani... să mă slăbească!...

Constanţa.—Nu se poate, Iorgule, s'ar supăra foc... n'am fost nici săptămîna trecută, la aniversarea căsătoriei lor.

Iorgu.—Cum? Acum o săptămînă căsătoria şi peste o săptămînă naşterea lui Puiu.

Constanţa.—(serioasă) Nu în acelaşi an. (Risete)

Iorgu.—Aşa? Bine, atunci mergem la anul.

Constanţa.—Nu se poate, Iorgule, trebue.

Iorgu.—(celorlalţi) Vă place?

Grigore.—Dacă trebue...

Iorgu.—Adică de ce trebue?

Grigore.—Păi tu, care nu te-ai învrednicit să faci un copil...

Iorgu.—Adică de ce arunci vina numai pe mine? O fi şi dumneei de vină... (arată pe Constanţa)

Grigore.—Poate... dar în sfîrşit, tu care n'ai copii, nu pricepi ce sărbătoare e pentru părinţi aniversarea naşterii unui copil...

Iorgu.—Obiceiu absurd şi idiot! (Sentenţios) Un an împlinit e un pas mai mult spre moarte. Aniversarea împlinirii unui an ar trebui să fie o zi de doliu. (Constanţii) S'o ştii dela mine.

Constanţa.—(mîngîindu-l) Bine, o să însemnez, dar haide.

Iorgu.—(muiat, dar cu un ton de jale) Şi ce să fac eu acolo? Mai întâiu ar fi trebuit să-i cumpărăm un cadou, ceva...

Constanţa.—I-am cumpărat.

Iorgu.—Da? Bravo! du-te, dă-i-l şi pe mine scuză-mă. Spune-le c'avem un proces greu de studiat, ori că sînt dus în judeţ cu o afacere.

Constanţa.—Nu se poate. Nu se cuvine. Cum o să mă duc singură.

Iorgu.—Ei bine, om merge, dar e prea devreme.

Constanţa.—Ce devreme? e tîrziu, până ajungem acasă, până ne îmbrăcăm...

Iorgu.—Ce ţi-am făcut eu, Doamne !?

Eliza.—Merg şi eu cu voi, profit de automobil.

Mişu.—Mergi şi dumneaia ?

Eliza.—Nu la Natalia ; eu mă duc în oraş la croitoreasă...

Grigore.—N'ai ce face, trebue să te supui.

Iorgu.—Hotărît lucru ! trebue să facem şi noi copii ! nu de altceva, dar ca să putem să ne răzbunăm contra ăstora care ne plictisesc chemîndu-ne la aniversări.

(Constanţa începe să se îmbrace. Ana şi Olga apar în capul scării, sus).

Scena 2-a

Aceiaşi, Ana, Olga

Olga.—(de pe scară) Ce, plecaţi ?

Eliza.—Da.

Olga.—Şi mămica ?

Eliza.—Mă duc la croitoreasă, la probă. (Trece alături să-şi ia pălăria).

Olga.—(lui Iorgu şi Constanţei) Dar voi ?

Iorgu.—A !... eu merg la grea încercare.

Olga.—Unde ?

Iorgu.—Iţi place turta ?

Olga.—Ce turtă ?

Iorgu.—(Constanţei) Cu ce e turta, Constanţo ?

Constanţa.— (rîzînd) De unde vrei să ştiu eu ?

Iorgu.—(prefăcîndu-se) Cum !! Vrei să mă duci la frîngerea unei turte pe care nici nu ştii cu ce e? (Şade jos) Nu merg.

Constanţa.—(venind la el) Ei, nu mai face prostii, haide.

Olga.—Ce turtă ?

Mişu.—Puiu al Nataliei Georgescu împlineşte azi şapte ani.

Olga.—A ! şi e frîngerea turtei.

Iorgu.— (suspinînd) Nda... şi nu poate să i-o frîngă dacă lipsesc eu,—nu s'ar prinde, n'ar fi procedura îndeplinită... împlineşte 7 ani şi sîntem datori să ne ducem să-l vedem cum e de cînd nu mai are şase... Ce-o să fac eu acolo ?

Mişu.—O partidă de poker.

Iorgu.—Ba bine că nu... Poftim, pleacă din răcoarea asta, lasă frumuseţa asta, du-te acasă, îmbracă-te în haine negre, să aibă pe ce să-şi şteargă Puiu ghiarele murdare de ciocolată, ori de cremă de fisticuri şi, ca să scapi, aşază-te la poker şi dă cîteva sute de lei. (de-odată tare Constanţei) Nu merg ! Rămîi aici cu fetele astea.

Constanţa.—Iorgule, iar începi ?...

Eliza.—(intră) Sînt gata.

Iorgu.—(lui Mişu) Ferice de tine, rămîi aici cu fetele. (Constanţei) Haide, hai să mergem, la revedere Grigore.

Grigore.—La revedere, mîne viu de dimineaţă în oraş şi trec pe la tine.

Iorgu.—Vrei să ştii cu ce-a fost turta... (Risete)

Olga.—Mamă, tu te 'ntorci devreme ?

Eliza.—Peste o jumătate de ceas sînt îndărăt.

Iorgu.— (cu jale) Fericiţi muritori, voi, care rămîneţi ;—la revedere. (Es. Se aude vorbă pe pridvor şi automobilul care porneşte).

Scena 3-a

Grigore, Mişu, Ana, Olga, apoi Servitoarea

Ana.—Şi acum, Olguţo, la pian. (Işi ia lucrul, o cutie lucrată în metaloplastie, pe care o capitonează cu mătasă).

Olguţa.—Da, numai decît.

Grigore.—Eu mă duc prin vie. (lui Mişu) Tu ce te faci ?

Mişu.—O să-mi fac vre-o cîteva cartuşe, să mă duc ici, în vale, pe mirişte.

Olguţa.—Tăticule, de cînd a venit Mişu, pe noi ne-ai părăsit de tot. Nici nu ţi-ai aruncat ochii, măcar odată la cutia pe care a lucrat-o Sorana.

Grigore.—(încurcat) Ba nu ! dar am treabă.

Olga.—Ba da, te-a confiscat Mişu.

Ana.—Olga...

Olga.—Ce, nu e aşa ?

Ana.—Chiar aşa dacă ar fi. E firesc ; cu noi domnul Cruceru a fost toată vacanţa...

Servitoarea.—(intră pe uşa de intrare, dreapta) Conaşule, Gheorghe vizitiul, nu ştiu ce vrea să vă spue.

Grigore.—Bine, viu (Ese împreună cu servitoarea).

Scena 4-a

Mişu, Ana, Olga.

Mişu.—(Olghii) Geloaso !

Olga.—Ba bine că nu! De cind ai venit tu, noi nici nu mai existăm pentru tăticu. Innainte tot lingă noi sta, ceasuri întregi, urmărind lucrul nostru. Acum trece pe lingă noi fără o vorbă.

Ana.—Exagerezi...

Olga.—Ba nu exagerez de loc.

Mișu.—Păi atunci... să plec eu?

Olga.—Ba dimpotrivă, să nu te deslipești de noi. Așa tăticu n'are ce face. E cu tine, dar e și cu noi.

Mișu.—(stingaciu) Mie îmi convine... nu știu Soranii.

Ana.—Mie, de ce să nu-mi convie?... Nu e nimic mai plăcut, decît să lucrezi stînd de vorbă cu cineva.

Olga.—Va să zică ne-am înțeles, nici un pas de lingă noi.

Ana.—Ce șireată mică ești!

Olga.—De ce?

Ana.—Toate astea sînt ca să întîrzii ora de pian.

Olga.—(prinsă) Ei ași!

Mișu.—Te-ai roșit. Uite cum s'a roșit!

Ana.—(rizînd) Și degeaba, azi nu scapi, trebue să exersezi o oră încheiată.

Olga.—Și e așa de frumos jos în livadă.

Ana.—Tocmai bine, peste un ceas se răcorește, mergem cu toții.

Olga.—Bine, mă duc. (Trece stînga, fund; lasă ușa deschisă).

Scena 5-a

(In tot timpul acestei scene se aud de alături etudele exersate de Olga. Din tot jocul lui Mișu, trebue să se vadă că alta e conversația pe care ar dori-o, dar nu poate, că e stingaciu și rezervat.—Tăcere. Ana lucrează, Mișu o privește dela distanță).

Mișu.—(apropiindu-se) Ce frumoasă o să iasă!

Ana.—Nu e așa?

Mișu.—Admirabilă! Iacă ăsta e unul din cele mai mari regrete ale mele: că nu știu să pictez, nu știu să sculptez, nu știu să cînt din nici un instrument, căci îmi închipui că lucrul manual trebue să procure o mare fericire.

Ana.—O! da, o mare fericire!

Mișu.—Nu e așa?

Ana.—Foarte mare, cel puțin pentru mine, așa de mare încît de acum doi ani de cînd am învățat să lucrez, am lăsat lecțiile de cursuri primare și m'am făcut profesoară de arte decorative: pirogravură, metaloplastie, corioplastie... Aici ai lucrul dinaintea ochilor, îl vezi cum sporește, cum se desăvîrșește... ca profesoară poți să-ți dai seama numai decît de progresele elevelor; și apoi ai mulțumirea că ești primită cu drag... judec după cum eram întîmpinată de elevele mele cînd trebuia să le învăț lucruri aride, aritmetică, istorie, geografie și cum sînt întîmpinată acum, ca o oră de recreație, de distracție. (Tăcere)

Mișu.—Parcă mi-e rușine să stau așa degeaba pe cînd dumneata lucrezi... Tot am de curățat pușca. Mă duc s'o aduc. (Merge în dreapta)

Ana.—(tare ca s'o audă Olga) Mai rar, Olga, mai rar! Cine te zorește.

Vocea Olghii.—Mi-e dor de voi.

Ana.—(rizînd) Ce nebună mică ești. Degeaba. N'ai să scurtezi vremea zorindu-te. Tot un ceas ai de exersat.

Mișu.—(vine cu pușca) Poftim?

Ana.—Maimuța de Olga. Ii spuneam să cînte mai rar că n'o zorește nimeni și-mi răspunde că i e dor de noi.

Mișu.—(rîde, își desface pușca) Așa! (tăcere) Dar a făcut mari progrese Olga. Se cunoaște că are profesoară bună.

Ana.—Ași, profesoară bună! Are ea talent. In tot pensionul sînt două fete cu talent: ea și încă una. Olga, dacă n'ar fi nițel cam leneșă, ar ajunge în doi-trei ani o pianistă desăvîrșită. Ascultă ce siguranță are... și e o bucată grea.

(Tăcere, ascultă amîndoi)

Mișu.—Da, da, cîntă bine (își șterge pușca).

Ana.—Nu știu de ce mă surprinde că dumneata ești vînător?

Mișu.—Nu sînt cine știe ce Nemrod, dar îmi place vînătoarea. Nu știi ce distracție plăcută. Mai întăiu plimbarea în natură, în aer curat, e un leac admirabil, în contra oricărei amărăciuni. Ce doftor minunat e natura! Ce mici și nevrednice de ținut în seamă ți se înfățișează toate frămîntările și micile netrebnicii ale vieții, care în oraș ți se par uriașe...

Ana.—Da, dar nu e nevoe să fii vînător, ca să guști frumusețea naturii.

Mișu.—Negreșit că nu, dar vînătoarea îți dă prilej s'o descoperi... Nimeni n'are prilejul să dea peste colțuri frumoase de natură ca vînătorul. Să pleci înadins după căutarea lor nu-ți vine; dar așa, umblînd după vînat, dai uneori peste adevărate colțuri de rai. Am de gînd să-mi cumpăr neapărat un aparat fotografic, să-l iau cu mine cînd mă duc la vînătoare... Păcat că

dumneata nu ești aici toamna, prin Octomvrie... te-aș lua odată, aici, la marginea viei, la pază de sitari.

Ana.—E frumos?

Mișu.—A! ce artist ar trebui să fiu ca să-ți pot descrie! Cînd scapătă soarele și rămîne în fundul zării o geană roșie, iar deasupra ei cerul întăiu portocaliu, pe urmă de un galben din ce în ce mai stins, din ce în ce mai stins, până se topește în azuriul bolții; treptat-treptat amănunțimile lucrurilor pier și rămîn numai siluete;—să vezi cum vin păsările să se culce. Intăiu coțofenile se abat pe vîrfurile copacilor strigîndu-se: „caracaraca! caracaraca!" Mai tîrziu flueră mierlele. Pe urmă alte păsărele mici, care piue încet adormind. Pe urmă se face o tăcere desăvîrșită... stai și aștepți în fața pădurii cu ochii țintă spre lumina care moare... și în încremenirea asta de cîteva clipe de-odată se ivește de-asupra negrului codrului silueta sitarului care vine drept spre tine... E o clipă de mulțumire...

Ana.—Și-l împuști, adică îl asasinezi.

Mișu.—(trezit) Ei, vezi, aici ai dreptate domnișoară. Și ăsta e un lucru pe care niciodată nu mi l-am putut explica: cum poate în acelaș suflet de om să existe sentimente atît de opuse. Ți s'ar părea că vînătorii sînt oameni răi, fioroși... nu e așa?

Ana.—De-aia spuneam adineauri că mă surprinde că dumneata ești vînător.

Mișu.—Ei bine, nu, dimpotrivă, toți vînătorii pe care-i cunosc sînt oameni buni, miloși. Iacă eu, n'aș tăia un pui de găină să-mi dai nu știu ce; ori să stau de față la o operație, sau măcar cînd îi scoate cuiva un dinte, pentru nimic în lume; și la vînătoare, tot sufletul meu milos se duce și în locul lui vine sufletul rășstrămoșilor mei,—altfel n'am cum să-mi explic, cum pot bunioară cînd pasărea nu e decît rănită să-i smulg o pană din aripă și să i-o vîr în creer.

Ana.—Brrr!

Mișu.—Acum aici, acasă, mi-e rușine de mine.

Ana.—Și cu toate astea te pregătești de vînătoare.

Mișu.—Cîte contraziceri sînt în sufletul omului.

Ana.—Ce adevărat e! (Tăcere) Ești bun să-mi ajuți puțin.

Mișu.—Mai e vorbă... ce să fac?

Ana.—Să ții capacul nițel... așa.

(Lipește mătasa).

Mișu.—Unde ai învățat dumneata toate astea?

Ana.—Dela o profesoară franceză care a fost la noi la

pension. Venise înnadins ca să dea lecții de arte decorative, dar n'a stat decît un an și a plecat în Rusia.

Mișu.—Era profesoară bună?

Ana.—A! o adevărată artistă,—era eleva lui Lugrin.

Mișu.—A cui?

Ana.—A lui Lugrin dela Paris. Acolo sînt școli speciale de arte decorative.

Mișu.—Și dumneata ai luat lecții dela ea?

Ana.—Da... Intăiu am început în glumă; pe urmă, treptat-treptat, încurajată de îndemnurile și de laudele ei m'am pasionat, văzînd ce lucruri frumoase se pot face. E drept că poate am avut și oarecare înclinare. Principalul e că mi-a plăcut și la un lucru pe care-l faci cu plăcere e ușor să faci progrese.

Mișu.—Dar trebue să fie greu.

Ana.—Nu, nu e greu de loc. Negreșit se cere oareșicare îndemînare și dragoste de lucru.

Mișu.—Ei, dar ăsta nu e un lucru pentru un bărbat.

Ana.—De ce? Tocmai citeam deunăzi într'un număr din revista asta... (caută pe masă printre numerile revistei) nu e aici, e sus, că la expoziția din urmă dela Lugrin, cele mai frumoase obiecte de artă erau lucrate de ofițeri din garnizoanele mici din Franța, care neavînd ce face, de urît, lucrează metaloplastie, tarso, sculptură în corn.

Mișu.—(cu o îndrăzneală de stîngaciu) Cu o profesoară ca dumneata ași învăța și eu.

Ana.—(simplu) Imi pare rău că nu mi-ai spus dela sosirea dumitale. In aste 12 zile puteam să te învăț.

Mișu.—Și dumneata ai eleve multe?

Ana.—Madame Brezillon,—așa o chema pe franceza dela care am învățat,—cînd a plecat, m'a recomandat în 7—8 case în care da lecții;—de atunci mi-am găsit și alte eleve. Anul ăsta am avut 22. Ași putea să am mai multe, dar diminețile sînt ocupată la pension, cu lecțiile de pian.

Mișu.—Dar elevele de artă decorativă nu vin tot la pension?

Ana.—Nu; cum să vie la pension? La pension dau lecții de pian dimineața, ca să-mi plătesc locuința și mâncarea; iar de la 1 până la 6, mă duc în oraș, la fiecare elevă în parte, cîte o oră.

Mișu.—(mirat) Dela o margine a Bucureștiului la alta?

Ana.—(ride) La început așa pățeam. Aveam în aceiași după-amiază o lecție în calea Rahovei și alta în strada Țăranilor;

dar încet-încet am ajuns la combinații mai bune, mi le-am potrivit așa încît să nu mai fiu nevoită să fac curse atît de lungi.

Mișu.—Și... iartă-mă că te întreb—ce cîștigi cu lecțiile astea?

Ana.—Cinci lei lecția, cite cinci lecții pe zi, afară de duminici și sărbători și afară de vacanții.

Mișu.—A! Apoi în curînd o să ajungi milionară.

Ana.—(rizînd) Nu e așa? Cu toate astea ceva economii tot am făcut; în vacanța asta, grație domnului Cruceru, n'am cheltuit nimic. Aşi vrea, dacă mi-ar ajuta Dumnezeu, la anul, să mă duc în vacanță la Paris, să iau lecții cel puțin două luni la o școală specială. Sînt o mulțime de lucruri pe care nu le știu și care nu se pot învăța din carte, până n'ai văzut pe altul lucrînd; nu e așa?

Mișu.—Negreșit.

Ana.—Și dacă mi-o merge bine, aşi vrea să deschiz un atelier și o școală.

Mișu.—(privind-o minunat) Și ești fericită.

Ana.—Da, mai ales în vacanța asta am fost foarte fericită.

Mișu.—In vacanța asta?

Ana.—Da, în vacanța asta am gustat dintr'o fericire pe care nu o cunoșteam.

Mișu.—Anume?

Ana.—Fericirea pe care ți-o procură viața în sinul unei familii.

Mișu.—A! înțeleg.

Ana.—Nu, nu poți înțelege. Ca să poți înțelege ar trebui să fii fără părinți, fără rude, crescut printre străini... Prin casele prin care mă duceau lecțiile mele întrezăriam cînd și cînd o fericire de care eu nu avusesem parte... Acum o cunosc, acum știu ce este sinul unei familii care să-ți fie dragă, atît de dragă încît să te simți în stare să-ți jertfești viața pentru ea,—în mijlocul căreia să te simți ocrotită, apărată, adăpostită ca într'un port... Vacanța asta petrecută în casa d-lui Cruceru mi-a procurat această fericire, cea mai mare din cîte am simțit în viața mea.

Mișu.—Te înțeleg, domnișoară... Nici nu-ți dai seama ce bine te înțeleg. E adevărat că eu nu am fost întotdeauna lipsit ca dumneata de sinul familiei; dar adevăratul preț al fericirii nu-l simți decît după ce ai pierdut-o; și eu, de cinci ani, de cînd rătăcesc în magistratură printre străini, înțeleg tot prețul acestei fericiri pierdute; dorul ei mă chinuește cumplit. In odăița mea de burlac, mă apucă une-ori un dor și un urît... un urît... Mă simt înstrăinat, părăsit... Am cetit mai dăunăzi niște versuri, pe care parcă le-aşi fi dictat eu poetului care le-a scris. Nu țiu minte toată bucata... era un sonet... o strofă e așa:

> „Mai trist te 'ntorci acasă 'n orice seară,
> Cînd în tăcere miezul nopții sună;
> Nu-i nimeni să te 'ntîmpine la scară
> Cu-un rîs mîngîietor, c'o vorbă bună"...

Nu mai țin minte... A da! Versurile din urmă sînt așa:

> „Amarul care zi cu zi se strînge
> Va singur să ți-l suferi în tăcere...
> Ți-e scris să mori cerșind o mîngîere
> Și-un umăr peste care să poți plînge...

Ana.—(mișcată) Ți-e scris să mori cerșind o mîngîere—Și-un umăr peste care să poți plînge.

Mișu.—(luîndu-i deodată mîna) Sorana, eu am găsit umărul pe care să pot plînge și mîna care aș vrea să mă mîngîie.

(Innainte ca Ana să poată răspunde Olga intră)

Scena 6-a.

Aceiași, Olga

Olga.—Sorano, nu mai pot. Fac mîne două ceasuri, azi prea e vreme frumoasă. Ne chiamă florile și răcoarea livezii. Vino!

Ana.—(lui Mișu) Poftim! dumneata dacă ai fi în locul meu, te-ai putea împotrivi?

Olga.—(sărind de gîtul lui Mișu) zi: nu; Mișule, zi: nu.

Mișu.—Nu, nu m'aşi putea împotrivi.

Olga.—Vino și tu cu noi, ori te duci la vînătoare?

Mișu.—Nu, la vînătoare mă duc mai tîrziu; vă ajung, duceți-vă voi înnainte.

Olga.—Haide, Sorana. (îi ajută să strîngă lucrul. Lui Mișu) La ulmul scorboros. (Ies)

(Mișu se uită după ele. Stă în pragul ușii din fund, rezemat cu mîna de pervaz și le urmărește cu ochii. Pe ușa de intrare, dreapta, intră Grigore bombănind).

Scena 7-a

Mișu, Grigore

Grigore.—Liniște, lipsă de supărări, zice doctorul. Ușor

de zis... cit sînt eu de bun, te scoate din țițîni... (dînd cu ochii de Mișu) Aici erai? N'ai plecat încă?

Mișu.—Nu, e prea devreme; dar ce ai? Cine te-a supărat?

Grigore.—Ia, oamenii ăștia neințelegătorii... Le spui de o sută de ori un lucru și degeaba...

Mișu.—Noroc că ție iți trece iute supărarea...

Grigore.—Apoi pe asta contează ei de nu mă ascultă.

Mișu.—Dar s'ar băga cu toții în foc pentru tine, pentrucă ești bun, îngăduitor și iertător... Nu e așa că ți-a trecut?

Grigore.— (însenînat) Dar de ce ții să-mi treacă așa de grabă?

Mișu.—Pentrucă sîntem numai amîndoi... maman Lisette e dusă în oraș, fetele în ogradă, e timp prielnic să vorbim.

Grigore.—Ai să-mi spui ceva?

Mișu.—Da.

Grigore.—Pe care să nu-l știe ele?

Mișu.—Pe care aşi vrea să-l știi dumneata înnaintea tutulor.

Grigore.—Ce e?

Mișu.—Ascultă, tată. De cinci ani de cînd rătăcesc... (tace)

Grigore.—Spune.

Mișu.—De cinci ani de cînd rătăcesc departe de voi, printre străini, mi s'a urît... Din fericire, sau din nefericire—nu știu cum ar fi mai exact—eu am moștenit dela tine seriozitatea, gravitatea asta, care mă împiedică de a găsi vre-o fericire în plăcerile cu care colegii mei își umplu golul vieții... Eu nu joc cărți, nu-mi plac chefurile... Sînt stingaciu, prea rezervat... știu eu?... mă judic... mă mustru... aşi vrea să fiu vesel, voios, nepăsător ca ei și nu pot... iar pe de altă parte mă omoară urîtul... Acolo, printre străini... odaia pustie, în care mă întorc ca într'o temniță, fără nimeni cu care să stai de vorbă... fără nimeni care să-ți spue o vorbă bună la plecare, sau să te întîmpine cu un zîmbet la întoarcere...

Grigore.—Dacă n'ai vrut să te însori—și doar amîndouă partidele, care ți s'au propus erau partide minunate din toate punctele de vedere.

Mișu.—Dacă sînt fiul dumitale ce sînt eu de vină? Și n'ai spus dumneata de atîtea ori, cîte propuneri ți-au venit înnainte de a te căsători și cu mama și cu maman Lissete—și că de amândouă dățile te-ai căsătorit cu fete pe care nu ți le propuseseră nimeni, dar pe care le-ai ales dumneata însuți?

Grigore.—Ei și?

Mișu.—Ei bine și eu sînt tot ca dumneata. Mi-a fost peste putință să mă căsătoresc în condițiile artificiale, în care se fac căsătoriile puse la cale de alții.

Grigore.—Atunci, așteaptă să ți se ivească aceia pe care să nu ți-o propue nimeni, dar pe care să ți-o alegi tu însuți.

Mișu.—Despre asta vream să-ți vorbesc, am găsit-o.

Grigore.—Așa? Și abia acum mi-o spui?

Mișu.—Pentrucă acum sînt sigur c'o iubesc.

Grigore.—O fată din Galați?

Mișu.—Nu.

Grigore.—Atunci de unde?

Mișu.—De aici din casa noastră... Sorana.

Grigore.—Cine?!

Mișu.—Sorana.

Grigore.—(frecîndu-se în partea inimii) Sorana? Iubești pe Sorana?

Mișu.—Cum n'am iubit niciodată.

Grigore.—Atît încît ai vrea să te căsătorești cu ea?

Mișu.—Da.

Grigore.—Vrei să glumești, de sigur.

Mișu.—A! tată, e asta un lucru cu care se glumește?

Grigore.—I-ai vorbit ceva despre dragostea ta?

Mișu.—Nu, nimic.

Grigore.—(după gîndire, hotărît) Vorbește-i.

Mișu.—Țineam întâiu să-ți vorbesc dumitale, să am părerea dumitale.

Grigore.—Părerea mea e că e o nebunie.

Mișu.—Pentruce?

Grigore.—O nebunie, o fată fără părinți.

Mișu.—E vina ei?

Grigore.—Fără nici o stare.

Mișu.—Dumneata vorbești așa, tată (caută cu ochii împrejur). Imi pare rău că n'am aici biblioteca dumitale... ți-aşi arăta lucruri subliniate de dumneata... Alaltăeri am găsit într'o carte,—subliniată, fraza: „*Căsătoria e un mare triumf al altruismului asupra egoismului*"; dumneata care te-ai căsătorit de două ori, fără un ban de zestre?...

Grigore.—Ei!...

Mișu.—Și mulțumesc lui Dumnezeu și dumitale, eu nu mă găsesc lipsit de avere, cum erai dumneata. Grație muncii dumitale, eu am ceva, în afară de ce voiu putea cîștiga cu munca mea.

Grigore.—Iți repet, gîndul ăsta e o nebunie.

Mișu.—De ce ?

Grigore.—Mai intăiu nu înțeleg dragostea asta ca un trăsnet.

Mișu.—Nu e ca un trăsnet. O port în mine dela cele cîteva zile petrecute aici în vacanța Crăciunului... Am plecat, n'am spus nimic, nimănui, nici mie însumi; dar acolo, departe, în ceasurile de urît, în ceasurile de dor, icoana ei îmi răsărea în minte ca o alinare. Cele ce mi-ați scris despre devotamentul ei, cu prilejul boalei Olguței, au contribuit să dea o formă mai lămurită gîndului meu; și acum aste 12 zile, petrecute lîngă ea, au risipit tot ce era vag și nelămurit, acum știu c'o iubesc, cum n'am iubit niciodată.

Grigore.—Dar n'o cunoști, pentru numele lui Dumnezeu!

Mișu.—Cum n'o cunosc ?

Grigore.—Cum poți să cunoști pe cineva în 12 zile ? De unde poți să știi ce e, ce-a făcut, ce fire are,... ce legături o fi avînd ?

Mișu.—Dragă tată, ce nedrept ești, cînd vorbești așa. Adică pe o fată, întîlnită din întîmplare la o serată oarecare,—pe care apoi în timp de două, sau trei săptămîni ași vedea-o, la ceasuri hotărîte, în lumina pregătită de părinții ei, așa cum vor ei și ea să fie văzută, am socoti c'o cunoaștem îndeajuns ca să mă căsătoresc cu ea; și fata asta, care-și cîștigă viața muncind, care știe să lucreze atîtea lucruri frumoase, care a dat dovadă de un devotament, pe care nu aveați cuvinte să-l lăudați, o fată care trăește de aproape trei luni în casa noastră și duce singură tot rostul casei, cu atîta pricepere, încît maman Lisette zice că la plecarea ei o să i se pară că i s'au tăiat amîndouă brațele,—pe asta n'o cunoaștem în de ajuns ?

Grigore.—Nu, n'o cunoaștem... părinții, familia... sînt garanții, orice ai zice... Altceva e o fată pe ai căreia părinți îi cunoști, știi ce fel de oameni sînt, cum au trăit, cum trăesc. Familia e o piedecă pentru o fată de a săvîrși unele fapte... pe cînd așa... fată crescută în azil, fără părinți, de capul ei.

Mișu.—Cum îți vine să vorbești așa, tată. Dumneata așa de bun și de curat la suflet, să faci asemenea insinuări (Grigore jenat, se plimbă în loc, cu mîna la inimă) la adresa unei fete, al căreia devotament a scăpat viața Olguței.

Grigore.—Ei, lasă-mă în pace! Mi-ai cerut părerea,—ți-o dau, e o nebunie!

Mișu.—De ce ? Spune-mi cuvinte serioase, să mă convingi, dar așa...

Grigore.—Ți s'a urît singur, înțeleg, e în firea lucrurilor. Însoară-te. Să-ți găsim o fată...

Mișu.—Să mi-o găsiți voi ? Ți-am răspuns; sînt copilul dumitale, care te-ai căsătorit de două ori cu aceiea către care te-a îmbrîncit dragostea... și ai fost și ești fericit.. Și te-a călăuzit spre aceste fericiri nu părerea, nu îndemnurile altora, nu considerații de familie ori de avere, ci instinctul. Tot dumneata spuneai că tot înclinarea sufletească și intensitatea dragostei, sînt cel mai just criteriu pentru alegerea unei tovarășe de viață... Eu țin minte vorbele dumitale,—nu le uit...

Grigore.—Iți mai spui încă odată. Mi-ai cerut părerea, ți-am dat-o; e o nebunie să vrei să te căsătorești cu Sorana. Dacă vrei să ții seamă de părerea mea, bine; dacă nu, ești major, treci peste ea.. (Tăcere)

Mișu.—Tată... poate că nu ți-am spus în deajuns cît mi-e de dragă... mi-e și greu... De cîteva zile mă lupt cu mine însumi. De zece ori până acum m'am hotărît să-ți vorbesc... și am tot amînat... și mi-am zis să nu ți-o spun, decît în ceasul cînd voiu simți, că numai gîndul pierderii Soranei mi-ar sfîșia inima. Acum acest ceas a sosit; gîndul că s'ar putea să nu mă căsătoresc cu Sorana îmi tae răsuflarea. Adu-ți aminte de vremea în care ai trecut prin astfel de momente și nu mă îndemna să-mi caut fericirea în depărtare, nesocotind fericirea de-alături, de aici, de lîngă mine.

Grigore.—Mișule dragă, fericire gratis nu există pe lumea asta, toate se plătesc cu durere. Atît numai că unele se plătesc dela început cu sacrificii dureroase, altele la urmă. Renunță la gîndul ăsta. Durerea pe care o simți din pricina acestei renunțări, e prețul cu care-ți plătești o fericire viitoare. Altminteri riști să plătești această fericire pe care vrei s'o capeți, cu cine știe ce amară durere în urmă.

Mișu.—E un păcat pe care-l săvîrșești și față de Sorana.

Grigore.—(cu violență) Nici un păcat!

(Tăcere. Mișu îl privește cu luare aminte).

Mișu.—Pentrucă dumneata să spui asta și cu tonul ăsta, trebue să fie altă pricină, care te face să te împotrivești la căsătoria mea cu Sorana.

Grigore.— (încurcat) Nici o altă pricină.

Mișu.—Ba da!

Grigore.—Iți spui că nu.

Mișu.—Nu se poate. Adineauri ai spus: „familia e pentru o fată o piedecă la săvîrșirea unor anumite fapte... asta e fată fără părinți, de capul ei..." ce-ai vrut să zici? Spune-mi... dacă știi ceva spune-mi, vindecă-mă.

Grigore.— (Se duce spre terasă, să vadă dacă nu vine cineva. Apoi se întoarce) Mișule, dragul meu... ascultă... Și mie mi-a mijit prin minte gîndul acesta... Și eu am întrezărit putința unei căsătorii a ta cu Sorana. Da, eu, care n'am socotit niciodată averea ca cea mai de căpetenie condiție de fericire, văzînd fata asta harnică, bună, care-și cîștigă viața muncind, care știe să lucreze atîtea lucruri frumoase, gîndindu-mă la devotamentul admirabil, de care a dat pildă cu prilejul boalei Olguței, îmi ziceam, uitîndu-mă la ea: „ce neprețuită soție ar fi fata asta pentru un băiat bun." Și m'am gîndit la tine... și m'am jucat cu gîndul ăsta...

Mișu.—Și...

Grigore.—O tratam ca pe copilul meu... Mi se părea că am două fete... nu făceam nici o deosebire între ea și Olguța... și fără să spui nimănui, nici măcar Elizei, așteptînd sosirea ta îmi ziceam: „atîrnă de inima lui Mișu, ca fata asta bună să devie fata mea cu adevărat..."

Mișu.—Și!...

Grigore.—Imi pare rău de sfîșierea de inimă pe care ți-o pricinuesc... am simțit-o și eu... Nu e vrednică de tine, nu e fată cinstită.

Mișu.—(încremenit) Sorana!?

Grigore.—Da. Sorana.

Mișu.—Nu se poate! nu se poate!

Grigore.—Așa ași fi zis și eu, dacă mi-ar fi spus-o altul; m'ași fi omorît ca s'o apăr; dar am văzut cu ochii mei.

Mișu.—Sorana!? Nu se poate, te-ai înșelat; ce-ai putut să vezi?

Grigore.—Ascultă, mă jurasem să nu spui nimic, nici măcar ție, dar nu se poate, e în joc cinstea și fericirea ta și trebue să-ți spun...

Mișu.—(cu sfîșiere) Sorana!...

Grigore.—In ajunul sosirii tale, știi că eu eram la București, m'am întors în ajunul sosirii tale... Sosesc... pierdusem trenul... am sosit fără de veste cu automobilul, cu prefectul... Sosesc... Ușa încuiată. Bat... bat iar... am bătut de vre-o patru

ori. Eliza se culcase... A venit să-mi deschiză ea, Sorana... Sastisită, încurcată... Vreau să duc ghiozdanul, colo, în odae la tine. Ea mi-l ia repede din mînă: „lăsați, că-l duc eu"... Ii zic bună seara și trec în odaia noastră. Peste cîtăva vreme mă întorc aici să-mi iau giamantanul pe care-l lăsasem colo, lîngă ușă... Lampa stinsă... Pe cînd eram aplecat jos să-mi iau geamantanul, ce să văd? Sorana descue ușa dela odaia ta, care era încuiată și o aud zicînd: „ieși repede—repede, vezi să nu te vadă cineva"... și văd un bărbat ieșind și dînd fuga spre terasă. Am rămas încremenit, n'am zis un cuvînt, urmărind-o în tăcere, cum a închis, cum apoi s'a urcat sus. Mi-a fost rușine de rușinea ei. Nici până azi nu știe c'am văzut-o.

Mișu.—(cu sfîșiere) Sorana!

Grigore.—Da, Sorana, în paza căreia era dată educația Olguței.

Mișu.— (rîde cu durere) Ha! ha! ha!

Grigore.—(mîngîindu-l) Iată-mă că te fac să suferi. (Mișu îi ia mîna și i-o sărută). (Tăcere).

Mișu.—Și nu știi cine era?

Grigore.—Nu, era întuneric... avusese grija să stingă lampa, dar am văzut deslușit, în bătaia lunei un bărbat... bagă de seamă îndrăzneală, aici, în casă, unde putea să fie surprinsă... Un bărbat pe care o femee îl primește noaptea în ascuns ce poate fi decît amantul ei? (Tăcere).

Mișu.—Și n'ai nici o bănuială cine poate să fie?

Grigore.—M'am frămîntat... de geaba...

Mișu.—Și zici că nu știe nimic. Nu i-ai spus nimic.

Grigore.—Am vrut s'o gonesc chiar de atunci, dar a intervenit Eliza... m'a rugat s'o cruț, să n'o fac de rîs, mi-a adus aminte cum a îngrijit de Olguța și m'a rugat să nu-i spui nimic, s'o las să mai stea cît mai are de stat, până la sfîrșitul vacanții. Acum îmi pare rău; te-ași fi scutit de-o sfîșiere și pe mine de răul pe care mi-l face cînd văd pe Olguța alături de ea... Prefăcătoria e molipsitoare... Zicea Olguța adineauri c'am uitat-o. Are dreptate mititica; din pricina Anii o ocolesc și pe ea.

Mișu.—Sorana! Și ce idee îmi făcusem despre tine! Ce sus o așezasem în gîndurile mele... Mai bine nu mai veneam... Mai bine rămîneam la Galați. (E la masă cu capul între mîni, plînge. Grigore se plimbă în loc încurcat, pe cînd afară se aude automobilul. Intră Eliza).

Scena 8-a

Aceiași, Eliza.

Eliza.— (văzind atitudinea lui Mișu) Ce e? Ce s'a întîmplat?

Grigore.—Nimic.

Eliza.—De ce plînge Mișu? Ce ai, Mișule?

Mișu.—(cu o nepăsare silită) E! încă o iluzie pierdută...

Eliza.—Ce iluzie? ce e? (Grigore face semne Elizei să nu mai întrebe. Mișu merge spre fund și rămîne cu capul rezemat de pervazul ușii privind afară) Ce s'a întîmplat?

Grigore.—Ce trebuia să prevăd, sau mai bine ce prevăzusem, dar m'a împiedecat slăbiciunea mea și bunătatea ta să înlătur.

Eliza.—Nu înțeleg.

Grigore.—Iubește pe Sorana și vrea s'o ia.

Eliza.—Mișu iubește pe Sorana? Și?...

Grigore.—N'am avut încotro. I-am spus cum am surprins'o cu un amant, aici.

Eliza.—(șade jos, cu durere) Ce rău ai făcut, Grigore! Ce rău ai făcut!

Grigore.—Cum rău? Era în joc cinstea, viața copilului meu.

Eliza.— (plînge) Ai făcut rău! ai făcut rău!

Grigore.—(cearcă s'o mîngie) Draga mea, Elizo dragă...

Mișu.—(cu hotărîre) A! dar am să caut să descopăr cine este... Și am să-i strig și să-i arunc în față toată prefăcătoria, toată fățărnicia.

(Eliza ridică capul îngrozită).

Cortina.

Ioan Al. Brătescu Voinești și A. de Herz.

Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III.

Localizările.—„Lipitorile satelor".

Activitatea dramatică a lui Alecsandri se desfășură în două perioade: cea dintăi, a pieselor în proză, se încheie cu *Boieri și Ciocoi* [1], lucrare cu pretenții mai înnalte a unui repertoriu întocmit mai ales în scopul formării gustului teatral al publicului [2]; a doua, căreia aparțin cele trei drame în versuri, *Despot-Vodă*, (1879) *Ovidiu* și *Fîntîna Blanduziei*, cuprinde producția dramatică de artă a autorului nostru [3].

În studiile noastre precedente asupra modelelor franceze ale teatrului lui Alecsandri am sondat în două locuri diferite acest teren al activității sale, și am dat de straturile felurite din care a izvorît comedia socială *Boieri și Ciocoi*, am scos la iveală elementele disparate ce au intrat în alcătuirea șirului de vodeviluri a căror eroină e Cucoana Chirița [4]. Vroim acum să facem o cercetare generală a restului teatrului în

1) *Boeri și Ciocoi*, comedie terminată în 1871, a fost reprezintată pentru prima oară în 1874.

2) Mai tot acest repertoriu e anterior anului 1867. Intr'o scrisoare către Pantazi Ghica (ms. 2619 al Ac. Rom.) din 30 Oct. 1867, Alecsandri întocmește un tablou al lucrărilor sale dramatice pe care le împarte în comedii, vodeviluri, drame și tablouri, operete și cînticele comice. Unele piese reprezintate după această dată sînt compuse înnainte: așa vodevilul *Drumul de fier*, trimis în 1868 lui Millo ca să-l joace (cf. scrisoarea către Pantazi Ghica din 18 Ianuarie 1868), era gata din Ianuarie 1866 (cf. scrisoarea către Alecu Hurmuzachi, din 9 Ianuarie 1866, ms. 3349 al Acad. Rom.).

3) Numai două piese, jucate în 1881, *Sînziana și Pepelea*, scrisă pentruca sub direcția lui Ion Ghica să se inaugureze și feeria la Teatrul Național din București, *Sfredelul Dracului*, o farsă a cărei paternitate autorul lui *Despot* nu îndrăznea s'o afișeze, mai înfățișează, în perioada nouă a activității dramatice a lui Alecsandri, genul cu care se îndeletnicise timp de douăzeci și cinci pe ani. (Cf. ms. 803 al Acad. Rom., scrisori din 1 Mai 1880 și 1 Martie 1881 pentru *Sînziana* și din 7 Ianuarie 1881 pentru *Sfredelul Dracului*).

4) *Viața Romînească*, No. 11 și 12 din 1911 și No. 4 din 1913.

proză al lui Alecsandri, cu gîndul de a stabili raporturile ce-l leagă de cîteva originale franceze, spre a determina felul cum le-a transformat potrivindu-le cerințelor, priceperii, gustului publicului nostru, cum pe de altă parte s'a servit de idei dramatice, de planuri și de combinații scenice străine și însfîrșit cum a desemnat, modificînd trăsăturile modelului, figurile cîtorva din personagiile sale.

I

Alecsandri a indicat la patru din adaptările sale originalele lor franceze. Trei din ele fac parte din repertoriul din 1848—1849 al micelor teatre din Paris pe care le frequenta Alecsandri în timpul exilului său voluntar, după înnăbușirea revoluției din Moldova și anume: *Doi morți vii* (1851) după *L'homme blasé* al lui Duvert și Lauzanne dela 1843 care continua să culeagă aplauze pe scena Vodevilului, *Kir Zuliaridis* (1852) după *Un tigre du Bengale* de Edouard Brisebarre și Marc Michel, marele succes în 1849 la Palais Royal al actorului Hyacinthe [1], în rolul lui Pontaux Choux, transformat în localizarea romînească într'un grec înnamorat și gelos; *Sfredelul Dracului*, compus în 1880 într'un moment cînd ispita de a utiliza în Teatrul Național, condus de prietenul său Ion Ghica, talentul comic al lui Iulian [2], covîrși sfieala lui Alecsandri de a-și mai lega numele de „farse de carnaval", trezi amintirea rîsului deșteptat în 1849, în sala aceluiaș teatru de *Un oiseau de passage* [3]) al lui Bayard și-l împinse să adapteze această comedie. Cea de-a patra din piesele localizate e *Ginerile lui Hagi Petcu* după celebra comedie de moravuri *Le Gendre de Mr. Poirier* [4]) a lui Emile Augier, la comediile sociale ale căruia se adresa tot atunci pentru *Boeri și Ciocoi* [5]).

Să adăogăm la aceste localizări pe *Agachi Flutur* care reproduce textul vodevilului *l'Avare en gants jaunes* de Labiche [6]) al cărui nume Alecsandri a uitat să-l citeze ceia ce făcu pe un redactor al *Contemporanului* să învinuiască pe autorul nostru de plagiat [7]).

Meritele lui Alecsandri în aceste prelucrări se reduc la puțin lucru. Negreșit, a înlocui pe un burghez gelos din Paris cu un grec zuliar din Galați și a-l înnarma pe Kir Zuliaridis în căutarea presupusului

1) A. Royer, *H-re du Théâtre contemporain*, Paris, Ollendorff, 1878, I. 432 și 473.—*L'homme blasé* se află publicat între altele și de *Magasin théâtral*, T. XXV; *Un tigre du Bengale*, Paris, Beck, 1849, in 4°.

2) Ms. 803 al Acad. Rom., scrisori către I. Ghica din 17, 20 și 23 Decembrie 1880.— V. și scrisoarea din 11 Ianuarie 1881.

3) Comedie retipărită de Calmann Lévy, Paris, 1884.

4) Reprezintată pentru întâia oară în 1854. V. piesa în *Théâtre complet* d'Emile Augier, T. III, Paris, Calmann Lévy.

5) Reprezintată pentru întâia oară la București, în 1868.

6) In colaborare cu Anicet Bourgeois.—V. piesă în vol. VI al Teatrului compleet al lui Labiche, Paris, Calmann Lévy, 1882.

7) Verax, în *Contimporanul*, 1881, p. 775—779.

său rival cu un iatagan în locul unei săbii de gard național, a substitui lui Morand din *Un oiseau de passage* care exercită o profesie ce nu există la noi, acea de *notaire*, pe zaraful Imergold, iar samsarului Dutillet din *l'Avare en gants jaunes* pe Moisescu, a găsi elemente nouă de comic în romîneasca altoită cu ovreeşte a acestor personagii; a pune în locul lăcătușului Ravinard din *L'homme blasé*, înșelat de logodnica lui, căreia îi deschisese o prăvălie de mode în *rue de la Chaussée d'Antin* din Paris, pe lipovanul Egor din Iași care-și pierde droșca și caii fiindcă și le amanetează de dragul actriței Panchiț dela Teatrul Național, a boteza pe un bucătar Stan Funduc în loc de Soufflot, pe o calfă de spițer Papă-Lapte în loc de Cerfeuil și pe niște bogasieri Hagi Petcu și Verdulescu în loc de Poirier și Verdelet,—toate aceste procedee de localizare, unele ingenioase [1]), altele la îndămîna oricui, nu cer multă pricepere dramatică și nu indică un talent deosebit.

Ba chiar se întîmplă ca prelucrarea romînească, făcută în pripă, să calchieze trăsăturile originalului așa fel încît dialogul să aibă nevoe să fie retradus în franțuzește pentru ca spiritele personagiilor să fie pricepute. Așa cînd Matilda, din *Agachi Flutur*, supărată de zgîrcenia lui Coșcodan care a invitat-o la supeu pentru a-i oferi un biftec fără cartofi și ridichi în loc de ananas, îi spune: „Ești un guzgan", stăm nedumeriți până ce pasagiul din comedia lui Labiche unde Rosa, în împrejurări identice, îl mustră pe Octave: „Entre nous je vous crois parfaitement rat", vine să ne lămurească, arătîndu-ne că Alecsandri a redat în chip literal o expresie familiară franceză care înseamnă: „Ești un calic și jumătate".

Uneori traducerea e ciudată, așa cînd Mindica numește iataganul lui Kir Zuliaridis „un spală varză", luîndu-se după Clapotte din *Un tigre du Bengale* care poreclise sabia de gard național a stăpînului său, „un coupe-choux".

Alteori comicul dialogului francez e trivializat fără trebuință și fizionomia unui personagiu e strîmbată fără nevoe. In vodevilul lui Labiche, în fața învinuirilor pe care Octave și le aduce singur, Madame de Boisrosé revine asupra hotărîrii de a-i da mîna fiicei sale: „Ah! c'est très bien ce que vous avez fait là, vous n'aurez pas ma fille... mais c'est très bien!"—Ce nevoe e ca în *Agachi Flutur*, Lucsița Ferchezeanu, o doamnă din lumea mare, să-i spue lui Coșcodan care i-a făcut destăinuiri de felul celor ale lui Octave că-i dă „înnalta sa considerațiune, cît despre Tinca șterge-te pe buze"!

Cusururile acestea sînt mărunte pe lîngă alterarea caracterului personagiilor, din cauza insuficientei pătrunderi a psichologiei lor sau pe

1) Argatul lui Octave Pottleury cere, din partea stăpînului său, chelnerului dela Maison Dorée „une chambre pour deux" în loc de „un cabinet particulier". Barză îi spune lui Friț de la Hugues să oprească pentru conu Ghiță Coșcodan „o odae cu două tacîmuri".—„Nu cumva dorești ș'o masă cu două paturi"? întreabă un servitor mucalit.

lingă modificarea situațiilor din lipsa de înțelegere a motivării acțiunilor din piesa originală. Primejdia aceasta îl amenință pe Alecsandri îndată ce trece dela vodeviluri și dela farse, la comedii cu o compoziție strinsă, cu caractere bine studiate, cu observații sociale sau psichologice fine și juste, cind trece dela Bayard, dela Duvert și Lauzanne, dela Brisebarre și Marc Michel și chiar dela Labiche, la Emile Augier, cind condensează în cele două acte din *Ginerile lui Hagi Petcu* cele patru acte din *Le Gendre de Mr. Poirier*, lucrare în țesătura căreia nimic nu era de prisos.

In 1846, în Franța, sub monarhia burgheză a lui Louis Philippe, marchizul Gaston de Presles, jignit în prejudecățile lui de castă de atotputernicia fostului Tiers Etat, poate să se abțină să ia parte la viața publică și să refuze propunerile ambițiosului său socru, toptangiul Poirier, de a intra în diplomația unui guvern ostil aristocrației: el satisface, în chipul ăsta, și tradițiile familiei sale și gusturile sale personale care-l îndeamnă la o dulce odihnă, tăiată doar de intrigi galante, de grija creșterii cailor de cursă și a jocului de cărți. Se poate oare ca pentru aceleași motive, în Romînia constituțională din 1868 [1]), prințul Radu Movilă, ginerile lui Hagi Petcu, să se împotrivească dorinții acestuia de a se face deputat? Care din reprezentanții vechii aristocrații s'a gindit, numai din spirit de ură contra regimului nostru constituțional, să nu vrea să intre în Parlament? De aceia cind Radu Movilă curmă vorba bogasierului vanitos poftindu-l să nu discute sentimentele sale politice, care-l opresc dela orice activitate în folosul statului, frazele beizadelei noastre traduc replica unui personagiu francez, izvorită dintr'o stare sufletească care la noi nu e explicabilă.

Tot astfel la sfirșitul piesei lui Augier, jertfa pe care mindrul Gaston o face socrului său, care vrea să dea în vileag o scrisoare a doamnei de Montjay, făgăduind lui Poirier în schimbul tăcerii sale să îmbrățișeze o carieră, își are rostul ei: D-na de Montjay e măritată și bărbatul ei, o știu cetitorii sau spectatorii, s'ar despărți de dinsa lăsind-o în sărăcie, dacă ar afla că l'a înșelat. Nu numai grija onoarei metresei sale o poartă Gaston, dar și a mijloacelor de traiu ale acesteia, și umilirea tînărului aristocrat înaintea lui Poirier e cerută de împrejurări. Supunerea lui Radu față de Hagi Petcu, în minile căruia a căzut o scrisoare a cochetei văduve doamna Rosescu, nu e tot așa de legitimă: Radu n'are de apărat reputația unei femei căsătorite nici amenințată să trăiască în nevoe dacă greșala ei se descopere; de aceia ușurința cu care Radu se învoește să schimbe felul său de viață ne surprinde.

Finețea cu care la Augier dialogul concordă cu firea fiecărui interlocutor scapă uneori și ea lui Alecsandri. Expunerea din *Le Gendre*

1) Indicațiunea datei acțiunii, 1868, ce se află sub titlul piesei nu corespunde cu aceia ce reese din primele rînduri ale dialogului, 20 Mai 1866. Probabil că Alecsandri a început prelucrarea sa la această din urmă dată și terminînd-o în 1868 n'a băgat de seamă contrazicerea.

de Mr. Poirier se sfirșește cu o scenă de un comic delicat [1]): marchizul de Presles arată prietenului său, ducele de Montmejran, soției sale Antoinette, lui Poirier și fostului asociat al acestuia, Verdelet, un tablou cumpărat în ajun dela un pictor sărac. Aprecierile lor asupra pînzei: „un apus de soare, vara, la țară", desăvirșesc cunoașterea trăsăturilor fizionomiei lor, așa cum a reeșit din desfășurarea primului act. Gaston și ducele, amatori pricepuți, admiră technica artistului; viociunea unora din tonalitățile cerului, soliditatea primului plan al peizagiului, tremurarea ce de-abia se zărește a luminii asfințitului într'o apă ascunsă de frunziș, îi încîntă. Pe Antoinette, fire sentimentală dar fără afecție, o farmecă liniștea ce plutește în colțul acesta tăcut. Om de ispravă, Verdelet, rezumă impresia ce i-o lasă tabloul într'o frază de bun simț, iar Poirier vorbește despre pictură cu neghiobia unui parvenit pretențios. Cind prințul Radu Movilă al lui Alecsandri rostește aprecierea simplistă a lui Verdelet și cind Adela stăruește asupra meritelor de execuție artistică a priveliștei [2]), discordanța între vorbirea și firea personagiului trezește în noi părerea de rău că autorul a localizat, în loc să traducă piesa lui Augier.

In localizările sale, Alecsandri introduce unele elemente accesorii, împrumutate de aiurea decît din textul principal. Așa în *Sfredelul Dracului*, poetul Coțofănescu declamă versuri tragice în mijlocul unor incidente vesele; inspirațiile sale sublime nu-i servesc din nenorocire să-i plătească nici casa, nici masa. Personagiul lipsește din *Un oiseau de passage* al lui Bayard, dar e creat cu amintirea lăsată de o figură a vodevilurilor lui Désaugiers, pe care-l urmase de aproape Alecsandri în anii alcătuirii primelor sale comedii [3]). In *Les Trois Etages* și în *Le départ pour St. Malo* [4]) apare poetul fometos Pathos, a cărui dramă *Cresus* în loc să-l ajute să-și plătească chiria a atras fluerăturile publicului. Versurile sale lugubre:

Arrête, il en est temps, malheureuse victime,
Chaque pas que tu fais te descend dans l'abime!

oferă același amestec al tragicului în comedie cași versurile din drama *Doamna lui Pirlea Vodă*, rostite cu accente patetice de Coțofănescu:

1) Cf. H. Parigot, *Le théâtre d'hier* (*Em. Augier*), Paris, Lecène et Oudin, 1893, p. 29.

2) Laudele Adelei, de altminteri, se rătăcesc la niște închipuite merite ale tabloului: „Și în depărtare ce pată de lumină arzătoare se întinde pe albastrul cerului!" E cu neputință ca un pictor de talent să înfățișeze astfel un apus de soare; între pata arzătoare a astrului care dispare și restul cerului e o degradare variată de colori a cărei reproducere pe pînză o prețueste cunoscătorul de artă Gaston de Presles: „Regarde donc cette bande de lumière verte, qui court entre les tons orangés de l'horizon et le bleu froid du reste du ciel! Comme c'est rendu!".

3) V. studiul nostru asupra *Cucoanei Chirița*, Viața Romînească, No. 11 și 12 din 1911.

4) Paris, Masson, 1808 și 1809.

O! dar te voiu ucide infamă adulteră,
Iți voiu tăia cu briciul a gîtului arteră!

Tot influenții lui Désaugiers se datoresc importanța și caracterul cupletului în unele din localizările lui Alecsandri. Labiche, continuind pe Scribe [1]), redusese și numărul și întinderea cupletelor: versurile cintate au drept principal scop să amintească publicului că piesele autorului, pline de o veselie exuberantă, izvorite dintr'o fantezie bufonă, trebue prețuite ca niște vodeviluri, și nu judecate cu severitatea ce ar merita niște comedii. Alecsandri, luindu-se după Désaugiers [2]), la care scenele sint făcute adesea în vederea cupletului, la care piesa se invîrtește în jurul lui, a intercalat în *Agachi Flutur* cuplete chiar acolo unde lipsesc în textul din *L'Avare en gants jaunes*, pe care l-a reprodus de altminteri dela început până la sfîrșit. Așa în scena 3-a din actul al II-lea, în scena 2-a și 1-a din actul al III-lea, tot așa și în scena 2-a din actul I unde Agachi povestește o istorioară fără nici o legătură cu intriga, numai pentru a putea debita citeva cuplete al căror refren va fi intonat de corul mesenilor. Atunci cind cupletul lui Alecsandri corespunde unui cuplet din Labiche [3]), numărul strofelor și al versurilor arată că autorul nostru atribue cînticelului altă valoare decît comicul francez, că îi conferă o însemnătate egală cu aceia ce i-o conferise Désaugiers, de care-l apropie și natura și structura acestor strofe. In această privință Alecsandri s'a luat și după *Cîntecele* din culegerile așa de răspîndite în prima jumătate a veacului trecut ale vestitului vodevilist și „chansonnier": aceiași voioșie zgomotoasă, aceiași zburdălnicie nepăsătoare, același rîs fără vre-un prepus de înduioșare sau vreun pic de amărăciune, aceiași naivitate neprefăcută, care nu ascunde nici un gînd răutăcios [4]). Refrenurile de armonie imitativă sint în legătură cu înțelesul cuvintelor din cuplete:

Cind vinul curge în pahare
Cind ochii vesel strălucesc
Inima-mi saltă și tresare
De un fior dumnezeesc.
Ridic un pahar
Plin, plin
De vin de Cotnar,
Plin, plin,

1) E. Lintilhac, *La Comédie dela Révolution au Second Empire*, Paris, Flammarion, 1912, p. 382.
2) Lenient, *La Comédie en France au XIX-a sc*, Paris, Hachette, 1898, I. 228.
3) De exemplu vodevilul final are patru versuri la Labiche și e de două strofe de opt versuri la Alecsandri.
4) Cf. A. de Bougy, prefață la *Chansons complètes* de Désaugiers, Paris, A. Delahays, 1858 (Primele ediții ale cînticelor lui Désaugiers sint din 1808—1816).— V. și S-te Beuve, *Portraits contemporains*, T. V.

Și cînt voios și mi-l închin,
Ah! ah! ah!
Glu, glu, glu, sufletul meu ride,
Glu, glu, glu, raiul se deschide,
Glu, glu, glu, glu, glu, glu,
Și oricare chin
Eu mi-l botez în vin
Pluf!

Acest „glu, glu" și acest „pluf" reproduc refrenurile cu efecte onomatopeice corespunzind înțelesului versurilor din cîntecele bachice ale lui Désaugiers:

Quand j'entends mon verre
Faire
Dès l'matin
R'lin tin tin, r'lin tin tin,
J'dis: V'là l'son que je préfère
Et j'bois là—d'sus
Un coup de plus!

sau

Lorsque le champagne
Fait en s'échappant
Pan, pan
Ce doux bruit me gagne
L'âme et le tympan.

Iar morala ușoară a lui Désaugiers:

Aime, ris, chante et bois
Tu ne vivras qu'une fois [1])

o exprimă și Flutur și toți benchetuitorii veseli ai lui Alecsandri:

Prieteni buni, să bem și să mîncăm,
Căci poate mîni vom da de ceas amar!
Glu, glu, glu, glu, să bem, să mîncăm! [2])

II

„In aceste din urmă cincisprezece zile, scrie Alecsandri lui I. Ghica la 26 Octombrie 1860, am fost prins de un soiu de friguri de lucru care au avut ca urmare cinci lucrări dramatice a căror listă e următoarea:

1) Cf. bucățile *Le son que je préfère... Le pampan bachique... On ne vit qu'une fois...*
2) *Doi morți vii*, a. I, sc. 1.

1. *Lipitorile satului*, dramă în cinci acte; 2. *Sgîrcitul risipitor*, dramă în patru acte; 3. *Satul lui Cremine*[1], farsă într'un act; *Retrogradul*, cîntecel comic; 5. *Demagogul*. idem"[2].

Dacă ținem samă că farsa într'un act *Rusaliile în satul lui Cremine* au o intrigă fără însemnătate, al cărui scop e să pue în lumină în primul rînd pe pedantul Galluscus, zugrăvit după pedanții lui Molière; că *Sgîrcitul risipitor*, deși nu i se poate în chip precis indica modelul, este, fără nici o îndoială, după cum reese din o cercetare extrinsecă a piesei, o localizare de foarte aproape a unui text francez[3]; că două tipuri grotești din piesă, Cievetici și Sandu Napoilă, sînt unul și altul personagiile caricaturale în cele două cînticele comice de care e vorba în scrisoarea citată; în sfîrșit, că *Lipitorile satelor* sînt o adaptare, cum o vom dovedi îndată, a unei drame jucată, cu mult succes, cu un an înainte la Paris,—fecunditatea dramatică a lui Alecsandri, din a doua jumătate a lui Octombrie 1860, nu se prezintă cu caracterul prodigios ce am fi fost dispuși să i-l conferim, luîndu-ne după spusa autorului nostru.

* * *

Misiunea cu care, la primăvara anului 1859, Cuza îl însărcinase pe Alecsandri în Apus[4]) lăsa destul timp liber scriitorului nostru, atît de iubitor de artă dramatică, ca să cerceteze, cînd se afla la Paris, teatrele marei capitale. In primele zile ale lui Mai, poetul putu să aplaude *Un usurier de village* a lui Charles Bataille și Amédée Rolland[1]). Unii cronicari dramatici taxară cu dispreț piesa de melodramă[2]); fruntașii criticii teatrale o salutară însă ca succesul cel mai mare și cel mai legitim din acel an al Odeonului[3]). Fondul acestei drame oferi lui Alecsandri elementele cu care alcătui *Lipitorile Satelor*[4]).

Un usurier de village e înfățișarea dramatică a nenorocirilor pe care le aduce printre țărani pofta de a-și crește avutul în paguba celorlalți și iscusința, care nu se dă îndărăt dela crimă, de a se îmbogăți a unui cămătar dela sate, a unei „lipitori bătrîne", cum îl botează, din cauza lăcomiei sale nesățioase, un personagiu din piesă[5]).

Uneltirile cămătarului Chamounin prăpădesc pe Denis și familia lui. Chamounin ar dori să ajungă, cheltuind puțini bani, stăpînul casei lui Denis, o circiumă așezată pe drumul cel mare al satului. Pe Denis l-a încurcat în socoteli, împrumutîndu-i, cu dobînzi neomenoase, sumele de care avea nevoe pentru a executa lucrările de dulgherie, întreprinse la școala și la biserica satului. Ca să-și ajungă scopul, Chamounin se folosește de sentimentele de invidie ale lui Louvot, lucrător în teslăria lui Denis; o neînțelegere, iscată de pe urma unei socoteli ce se păruse nedreaptă lucrătorului, și a cărui urmare fusese darea lui afară, aprinde mînia lui Louvot și-l îndeamnă să asculte de sfaturile pe care cu o perfidă dibăcie i le dă Chamounin: mijlocul de a rămîne singurul teslar în sat e să caute ca Denis să piară—o scîndură ușor și fără să se bage

1) *Satul lui Cremine* e primul titlu al farsei *Rusaliile*, după cum se vede din ms. 809 al Academiei Romîne (o copie a acestei piese, făcută de Alecsandri și dăruită Academiei de I. Ghica) și din o scrisoare către Alecu Hurmuzachi din 14 Mart 1863, în care-i vorbește de piesa ce s'a jucat „zilele trecute" la București, *Rusaliile în satul lui Cremine* (ms. 3349 al Acad. Rom.). Indicațiile de sub titlul cel nou al piesei arată că acțiunea se petrece în 1860 în „Satul lui Cremine".

2) Ms. 863 al Acad. Rom..

3) Multe expresii indică clar limba originalului, de ex.: *Sînt în delicatețe amîndoi... Doamna mea, mă confunzi* (cu înțălesul nu de a sămui o persoană cu alta din greșală, dar a tulbura pe cineva prin laude ce nu le poate suporta modestia sa: *vous me rendez confus*)... *Două femei destul de frumușele s'au cercat a-i găsi cheia inimii și a sipetului* (asociație de cuvinte adusă în franțuzește de efectul comic al aliterației lui c: *la clef de son cœur et de son coffre*)... *Am să-ți tai urechile* (în loc de să-ți „rup urechile"):... *tase de ceai* (ceașcă de ceai)... Unele glume se explică numai dacă ne reportăm la un text francez; așa jocul de cuvinte asupra numelui ziaristului *Tribunescu*, pronunțat într'adins greșit *Tribulescu* (I, sc. 4 și III, sc. 9) trebue să ne facă să ne gîndim la Tribunet—Triboulet (numele bufonului din *Le roi s'amuse* al lui Victor Hugo) pentru a fi înțeles; tot așa *Rufinescu* nu ne va arăta prin numele său care e însușirea sa principală (cf. Duducescu, Sgîrcea, Ischiuzarlîu în aceiași piesă) dacă nu vom avea în vedere pe francezul *rufian* (bărbat ce trăește din banii femeilor speculîndu-și avantajele fizice).— n localizarea sa făcută în pripă Alecsandri n'a avut vreme să traducă în romînește deviza pretinselor armoarii ale lui Rufinescu (a. III, sc. 8).

4) Primit în audiență la 25 Februarie 1859 de Napoleon III, Alecsandri luă apoi drumul Londrei și pe urmă al Turinului. Reintors la Paris fu primit la Tuilerii cu trei zile, ne spune dînsul, înainte de plecarea lui Napoleon al III-lea în Italia. De oarece Napoleon părăsi Parisul ca să meargă în ajutorul lui Victor Emanuel la 10 Mai 1859, această din urmă întrevedere a autorului nostru cu împăratul Franței a avut loc la 7 Mai 1859. Cf. *Victor Emanoil, Cavur, Lamarmora, Extract din istoria misiilor mele politice*, și *Napoleon III, trei audiențe la palatul Tuileriilor* 1859, în *Convorbiri literare* XI și XII.—V. și mss. 809 și 822 ale Acad. Rom.. Primul conține o scrisoare din Paris, 3 Martie 1859, către I. Ghica.

1) Dramă în cinci acte și în proză. Reprezentată pentru prima oară la Odéon, la 4 Mai 1859. Tipărită, fără dată, de Michel Lévy, Paris, in 4°. *Un usurier de village* e singurul succes la teatru al lui Charles Bataille (1831—1868) care se făcu cunoscut mai ales ca jurnalist și ca romancier (*Antoine Quérard*, 1862). Colaboratorul său Amédée Rolland (1819—1868), și dînsul jurnalist și romancier, fu mai norocos; cîteva din dramele sale (*Le château des Tilleuls* 1857, *Nos ancêtres*, 1868) și mai multe comedii fură jucate pe scena marelor teatre din Paris.

2) Așa De Biéville în *Le Siècle* din 9 Mai 1859.

3) Paul de St. Victor în *La Presse* din 8 Mai 1859.

4) Chiar dela cele dintăi reprezentări ale *Lipitorilor*, circulă în presa noastră zvonul că piesa lui Alecsandri era localizată din franțuzește. Cetim în *Teranul romîn*, No. 3 din 1861: „Scheletul sau canavaua ce servă de bază la crearea acestui vodevil (*sic*) este streină"... In momentul reluării acestei drame de Teatrul Național, cronica dramatică bucureșteană înregistră din nou versiunea că *Lipitorile* erau o prelucrare. In *Protestarea* din 16 Aprilie 1906, d. P. Locusteanu afirmă că *Lipitorile Satelor* sînt o localizare după „o *veche* piesă franceză: *Les Usuriers du village*". Aserțiunea d-sale că cele două acte finale sînt adăogate de Millo e neexactă ca și data ce-o atribue și titlul ce l dă originalului piesei lui Alecsandri.

5) Pădurarul Martin în a. III, sc. 7 îl face pe Chamounin „vieille sangsue", epitet care i-a servit lui Alecsandri pentru denumirea piesei sale.

de samă poate fi scoasă din schelea pe care stăpînul său lucrează; dacă Denis n'o mai trăi, Chamounin o să-i ajute lui Louvot să ia atelierul de teslărie dorit.

Schelea se prăbuşeşte şi toţi socotesc că moartea lui Denis se datoreşte întîmplării, afară de Le Taupier, un om care colindă satele, stîrpind, în schimbul unei plăţi, dobitoacele dăunătoare culturii: nevestuici, şoareci de cîmp, cîrtiţe... Ascuns după o îngrădire, Le Taupier a auzit convorbirea lui Chamounin cu Louvot, dar egoismul său de misantrop il povăţueşte să tragă numai o spaimă criminalilor prin vorbe cu două înţelesuri şi apoi să-şi cate de drum.

Un an a trecut. Louvot urmînd poveţile cămătarului discreditează prin trîndăvia sa atelierul de teslărie în care văduva lui Denis a continuat să-l ţie şi lasă să umble zvonul că trăeşte cu dînsa: de aceia ţăranii ocolesc şi cîrciuma Denisei. Cămătarul şi Louvot pot să cumpere acum pe nimic unul casa şi celalt teslăria. Jignit însă de vorbele ce au eşit pe socoteala mamei sale, Deniset, un băetan voinic care dela moartea tatălui său hoinăreşte, fiindcă îi e urît în casa părintească unde Louvot a ajuns mai mare, îl sileşte să ia în căsătorie pe văduva omului care a pierit din pricina lui: bine înţeles Deniset nu bănueşte grozăvia faptei la care Louvot se învoeşte.

Tovărăşia între cămătar şi Louvot se strică. Interesele lor nu mai sînt aceleaşi, căci Chamounin tot urmăreşte să ia casa Denisei care acum e şi a lui Louvot şi noii soţi se încurcă din ce în ce mai tare în iţele împletite cu măestrie de cămătar.

Cinci ani după săvîrşirea crimei Le Taupier se întoarce în sat: privelişte a nenorocirilor pricinuite de Chamounin îl mişcă şi înduioşarea lui creşte, cînd află că bătrînul cămătar se pune în calea dragostei lui Deniset pentru Jeanne, o ţărăncuţă pe care se laudă că a crescut-o din milă, dar a cărei hărnicie în realitate a exploatat-o fără simbrie, ani de zile. Chamounin a cetit în jurnale că tatăl Jeannei, care părăsise de mult copila, a murit în Mexic lăsîndu-i o moştenire pe care ar putea pune mîna, căsătorindu-se cu fata. Le Taupier vine în ajutorul tinerilor îndrăgostiţi: dar, în cursul lămuririlor de acum, Deniset află de complotul care a legat altădată pe Louvot de Chamounin. Nu mai poate răbda ca ucigaşul tatălui său să fie soţul mamei sale şi nici nu vrea ca dînsa să ştie nelegiuirea la care fără voe a luat parte: Louvot, ca să nu fie denunţat justiţiei, primeşte să ispăşească crima de altădată şi aruncîndu-se de pe schelea bisericii la a cărei reparaţie lucrează, moare în chipul în care altădată murise Denis. A lăsat însă o declaraţie scrisă care atestă vinovăţia lui Chamounin: cu ajutorul ei Le Taupier stoarce dela cămătar, cu ameninţarea că se va folosi de primejdioasa destăinuire, ertarea de datorii a tuturor victimelor sale din sat.

Criticile aduse de presă dramei lui Bataille şi Rolland, în zilele primelor reprezintări, n'au rămas fără folos pentru Alecsandri. In modificările ce le-a adus scenariului şi chiar în alcătuirea sufletească a ce-

lorva personagii, autorul nostru s'a ferit să cadă în unele din greşelele ce se imputaseră dramaturgilor francezi.

Astfel fusese criticat rolul jucat de făcătorul de dreptate Taupier, stăpînitorul dihăniilor rele pentru ogoare şi a jupuitorilor sătenilor, rolul său de „Providenţă" [1]), care desleagă cînd vrea—şi cînd îi convine autorilor—firele înnodate ale dramei. De ce nu vestise pe Denis de planurile lui Louvot şi ale lui Chamounin de îndată ce le aflase? De ce măcar, după săvîrşirea crimei, nu dase în vileag pe făptuitor şi pe părtaş? „Numai ca să îndatoreze pe autori şi să nu oprească dela început mersul melodramei lor", răspunsese cu malițiozitate un cronicar teatral [2]).

Actul al doilea, umplut cu discuţii ce nu se mai isprăvesc asupra poliţelor, protestelor şi scadenţelor văduvei teslarului—o biată femee care se zbate în ghiarele cămătarului—plictisesc o parte din public [3]), iar căsătoria lui Louvot cu soţia omului ucis de dînsul păru altor spectatori neverosimilă, căci Deniset care sileşte pe Louvot să ia pe mama lui, ştie că e un rău şi un leneş, iar mărturisirea acestui om, care de un an fură şi bîrfeşte pe stăpîna lui că această căsătorie e un mijloc trimis de cer ca să îndrepte urmările crimei sale, e ciudată, căci se împotriveşte felului cum se înfăţişase pe scenă până în acel moment [4]).

Foiletoniştii dramatici mai socotiau greşit desnodămîntul cu dubla pedepsire a celor doi complici. Ei obiectau că e cu neputinţă ca Louvot, împietrit în rele, să primească să-şi jertfească viaţa numai pentru a mulţumi dreapta dorinţă de răzbunare a lui Deniset şi că, de vreme ce acesta ţinea aşa de mult ca mama lui să nu ştie că a fost soţia ucigaşului primului ei bărbat, ameninţările lui nu puteau şi nu trebuiau să turbure pe Louvot. Restituirile de poliţi pe care le face Chamounin, cînd e ameninţat că se va arăta judecătorilor declaraţia scrisă a lui Louvot învinuindu-l de complicitate, nu se potrivesc nici ele cu cerinţele adevărului, nici chiar cu ale celui dramatic. Mărturia lui Louvot nu se reazimă pe vre-o dovadă; şi i-ar fi cu atît mai uşor cinicului cămătar s-o înlăture, cu cît învinuitorul a încetat din viaţă [1]).

Ţinînd samă de cea dintăi din criticile aduse dramei franceze, Alecsandri, în prelucrarea sa, schimbă unele din datele intrigei cu privire la Vîntură-Ţară, care joacă un rol corespunzător celui jucat de Le Taupier. Vîntură-Ţară e un răzeş care a părăsit de şase ani Haramul, unde se desfăşură acţiunea *Lipitorilor*, ca să se judece la Iaşi cu Iani, arendaşul moşiei satului, care i-a răşluit pe nedrept petecul de pămînt ce-l avea. Intors în Haram, cîteva ceasuri înnainte de sfîrşitul tragic al lui

1) B. Jouvin, în *Le Figaro*, 14 mai 1859.
2) E. D. de Biéville în *Le Siècle*, 9 mai 1859.
3) P. de St. Victor în *La Presse*, 8 mai 1859.
4) P. A. Fiorentino în *Le Constitutionel* 9 Mai 1859 şi De Biéville în *Le Siècle*, citat mai sus.
1) De Biéville în articolul citat din *Le Siècle*.

Ion Teslariu, Vintură Țară crede și el, ca toată lumea, că schela temniței [1]), pe care se suise prietenul său, s'a prăbușit; nu știe de complotul urzit de Kir Iani și de tovarășul său Moise, circiumarul satului, care în dorința lor de a pune stăpînire pe circiuma ce le face concurență, a lui Ion [2]), se servesc de Gavril ca de o unealtă. Cași Louvot, Gavril care-l ajută pe Ion în meșteșugul său, se ceartă cu stăpînul său dela plată și tulburat de beție și de sfaturi rele, săvîrșește nelegiuirea cunoscută.

Materia actului întăi din drama lui Bataille și Rolland a fost distribuită în primele două acte ale *Lipitorilor*; suprimarea actului al doilea, cu scenele realiste, dar criticate din cauza monotoniei lor, ale machinațiilor cămătarului spre a afunda tot mai mult în mizerie victimele sale și ale actului al treilea, care înfățișa pe Chamounin acasă la dinsul, îl conduc pe Alecsandri la actul al patrulea din piesa franceză, care corespunde [1]) actului al treilea din adaptarea sa. Scena se petrece, în piesa originală cași în prelucrare, în jurul colibii lui Martin pădurarul, dar întîmplările dramatice se deosebesc. Gavril, ademenit de făgăduelile mincinoase ale povățuitorilor săi, a părăsit satul, dar uitat de dinșii se întoarce după șase luni să-și răzbune. Cum se vede, Alecsandri n'a repetat greșala lui Bataille și Rolland și n'a pus pe ucigaș să ia de soție pe Catrina, nevasta ucisului.

Biata femeie e sărăcită în urma uneltirilor grecului Iani. Impreună cu Nițu, fiul ei, s'a adăpostit în coliba lui Martin, în pădurea în care rătăcește acum Gavril, înfometat și îmbrăcat în zdrențe. Aci e transportat epizodul dragostei lui Deniset și a Jeannei, căreia din motive interesate se împotrivește Chamounin. Măriuca, o copilă găsită și crescută de Iani căruia îi servește fără plată, a ajuns moștenitoarea unei averi frumușele [2]). Ca și cămătarul francez, grecul uită că are părul că-

2) Nu numai în *Lipitorile Satelor* dar și în *Rusaliile*, care sînt compuse în acelaș timp, Alecsandri stărue asupra gîndului nenorocit ce are guvernul de a clădi în fiecare sat o temniță.

3) Ion refuză să dea circiuma lui în orîndă lui Moise, căci, zice el, „e durată de zestre pentru fiu-meu Niță“ (a. I, sc. 5). Tot așa în piesa franceză Denise nu vrea să cedeze atelierul de tesărie lui Louvot, cu toate stăruințele cămătarului Chamounin, fiindcă, zice el, „c'est le bien de mon fils“ (a. II, sc. 8).

1) Afară de sc. 7 dintre Chamounin și pădurarul Martin, care e originalul scenei 2 din actul al doilea din piesa lui Alecsandri, între pădurarul Martin și Moise circiumarul. Țăranii plîng pe bietul Martin căruia în schimbul rachiului ce-l duce nevestei sale lehuze, evreul i-a luat sumanul din spinare, după cum Jeanne compătimește pe Martin, căruia Chamounin îi cere cîteva perechi de pui pentru a-l mai aștepta cîteva zile cu plata întîrziată a unui sinet.

2) Măriuca lui Alecsandri e copila unui țăran din Măcieni, sat învecinat cu Haramul, unde se petrece acțiunea *Lipitorilor*; fetița s'a rătăcit și n'a putut fi regăsită de tatăl său; identitatea ei se stabilește cu ușurință îndată ce subprefectul anunță pe sătenii din Haram de moștenirea ce revine unei fete găsite cu numele ei. Combinația aceasta de fapte e mai puțin verosimilă decît cea convențională din piesa franceză: Jeanne devine moștenitoarea unui refugiat din America.

runt și vrea să se însoare cu copila, așa de oropsită până în acest moment, pentru a-i lua zestrea; socoteala lui e însă stricată, în felul celei a lui Chamounin, de dragostea Măriucăi pentru Nițu, care asemenea lui Deniset, e fiul victimei „lipitoarei“. Intocmai ca țărăncuța din *Un usurier de village*, Măriuca fuge dela stăpînul său și-și pune în gînd să răscumpere, cu banii moșteniți, averea scoasă în vînzare a mamei iubitului ei.

Alecsandri s'a silit să îndrepte acțiunile finale ale adaptării sale înspre un desnodămînt mai verosimil decît al lui Bataille și Rolland. Kir Iani ca să scape de Gavril s'a încercat să-l răpue cu un iatagan; înnainte să-și dea sfîrșitul, Gavril ajutat de Vintură Țară, care la momentul potrivit s'a întors în sat, destăinuește în fața tuturor complicitatea grecului și a evreului Moise la fărădelegea săvîrșită de dînsul. Jandarmii mînă la temniță cele două „lipitori ale satelor“.

Personagiile din *Lipitorile Satelor* îndeplinesc funcția și se află unele față de altele în situația personagiilor din *Un usurier de village*. Prin aceasta nu înțelegem că le reproduc întotdeauna și trăsăturile, că notele lor sufletești sînt identice; rolurile ce le joacă sînt aceleași, caracterele lor sînt însă deosebite și tocmai în această modelare nouă a sufletului protagoniștilor intrigii, tocmai în această prefacere pe deantregul a lor, stă originalitatea lui Alecsandri în adaptarea de care ne ocupăm.

Rolul cămătarului din drama lui Bataille îl țin la Alecsandri Kir Iani, arendașul, și jupîn Moise, circiumarul. Dedublarea aceasta nu urmărește, desigur, să crească sau să varieze efectul dramatic prin înfățișarea în personagii diferite a păcatelor însușite numai de un singur personagiu al piesei franceze; realitatea lucrurilor a impus-o autorului care voia să înfățișeze „lipitorile satelor“ noastre, grecul și evreul.

S'ar putea susține că în restul operei sale dramatice, Alecsandri redă pe Evreu într'un chip unilateral și superficial, că reproduce numai trăsăturile comice ale fizicului său și înseamnă, fără să le adîncească, cîteva numai din ridicolele sale morale. Moise din *Lipitorile Satelor* e însă un portret complet al Evreului dela noi. Liniile deformate caricatural ale acestei figuri cuprind particularitățile sale specifice. Asemănarea lor cu cele ale lui Leiba Zibal din *O făclie de Paște* a lui Caragiale e o chezășie de adevăr; novelistul, însă, a fixat cu un relief mai puternic și a săpat parcă în aramă, cu gravitatea aprigă cerută de împrejurările aproape tragice în care se desfășură întîmplarea povestită, însușirile proprii ale coreligionarilor lui Moise, împlîntați în satele Moldovei.

Umilit de oarece are conștiință de slăbiciunea sa fizică și simte îndoita ură ce apasă asupra lui—ură de rasă, ură de religie; tremurînd de frică la auzul tunetului cași la ivirea unui om în pădure, luat îndată drept un hoț; cu inima împietrită însă cînd e vorba să desbrace pe un

țăran pentru o litră de rachiu; pricepîndu-se minunat să precupețească marfa sau banul său nevoiașilor; neîndrăznind să meargă până la crimă, nu de groaza fără de legii, dar de teama pedepsei; consimțind în schimb să tacă pentru a stoarce dintr'o complicitate ce-i dă friguri tot folosul ce poate, Moise trezește în noi cînd un rîs disprețuitor, cînd o repulsiune în care intră și spaima: e grotesc și odios.

S'a zis de unii critici că acest îndoit caracter cu care apar de obicei Evreii în teatrul din secolul al XIX-lea e fals; că tipurile de Evrei care întrunesc aceste însușiri, confecționate după niște norme invariabile, dar arbitrare, după niște canoane păzite cu sfințenie, dar absurde, nu numai că continuă să fie pe placul publicului dar sînt și reclamate de dânsul [1]. S'a zis că o convenție teatrală mai tare decît simpatiile sau antipatiile autorului îl silesc la zugrăvirea Evreului cu niște culori, care-i sînt impuse de spectatori, sclavii ideii ce și-au format o despre oamenii de această rasă [2] „La teatru Evreul trebue să fie odios", declară cunoscutul melodramatist d'Ennery, care în calitatea sa de israelit se ridică în contra acestui tip creat după un șablon fals; „convenția cere ca la teatrul Evreul să fie grotesc" scrie Dumas fiul [3], care în calitatea sa de dramaturg moralist combate un prejudițiu rușinos.

Nu e în căderea noastră și nici nu e locul aci să arătăm dacă această icoană a Evreului în teatrul apusean reproduce un clișeu uzat și artificial sau e adevărată. Ar fi greu însă să se zică despre Moise al lui Alecsandri că e o figură convențională. Să lăsăm la o parte exagerările cerute de optica specială a teatrului, să uităm comicul încărcat al gesturilor sau al cuvintelor personagiului, provocat de genul lucrării în care ni e înfățișat, și ne va fi cu neputință să nu simțim viața de care e însuflețit Moise, să nu ne dăm seamă de sinceritatea și tot odată de iscusința cu care poetul a concentrat într'însul trăsăturile a numeroși inși, a creat un tip reprezentativ al unei clase întregi.

Cellalt cămătar, cea de a doua „lipitoare a satelor", arendașul Iani, are o individualitate distinctă, deși întrupează aceiași lăcomie de bani și aceiași lipsă de scrupule pentru a-și satisface cupiditatea cași Moise. Cele cîteva trăsături atribuite Grecului în vodevilurile și comediile sale, Alecsandri le-a întrunit de astă dată în persoana lui Kir Iani.

Obraznic ca Kir Gaetanis din *Nunta Țărănească*, dar gata să arate la vreme de nevoe—vorba e a lui Vintură-Țară—că „numai lauda-i de capul lui"; nelăsîndu-se înduioșat de nevoia sărmanilor pe care de multe ori i-a sărăcit; cu un temperament amoros ardent la fel cu al lui

1) René de Chavagnes, *Le juif au théâtre*, în *Le Mercure de France*, 1 și 16 Martie 1910.

2) Abraham Dreyfus, *Le juif au théâtre*, Paris, 1886; M. Dobré, *Der Jude in der französischen Literatur von 1800 bis zur gegenwart*, Ansbach Brügel) 1909.— V. și Ch. Dejob, Le juif dans la comédie au XVIII e S., Paris, Durlacher, 1899.

3) In Prefața la drama *La Femme de Claude*.

Kir Zuliaridis, Kir Iani ne mai înfățișează și înclinările la intrigă ale lui Kir Mustocsides din *Sfredelul Dracului*, devenite primejdioase: Iani e meșter să întindă lațuri în care se vor zbate zădarnic victimele sale. Personagiul mai posedă și spiritul insinuant, vorbirea plină de măguliri dulcege, mlădierea pe lîngă oamenii de care se teme sau de care are nevoe, gudurătura pe care literații i-au atribuit-o Grecului dela paraziții Satirelor lui Juvenal până la Chilon Chilonides al lui Sinckiewicz [1].

Negreșit, în zugrăvirea tipurilor sale de cămătar, Alecsandri nu dovedește tot atîta observație realistă ca autorii francezi, palizi la rîndul lor pe lîngă Balzac, studiat de dînșii cu folos. In portretul lui moș Grandet [2] al marelui romancier, Bataille și Rolland întîlniseră numeroase trăsături ce zugrăviau zgîrcenia meschină sau calicenia murdară a personagiului—notă care în generalitatea cazurilor nu lipsește din sufletul cămătarului. In *Un usurier de village* Chamounin apare colindînd ulițele satului și umplîndu-și traista cu băligar, pentru a-și îngrășa ogorul; îl vedem strîngînd cu grijă o potcoavă găsită pe drum, certîndu-și servitoarea pentrucă freacă prea tare niște mobile proaste și cetind jurnalul peste cîteva zile, după ce a trecut prin mînile altor săteni, pentru ca partea sa de abonament să fie mai mică. Iani al lui Alecsandri arată numai cupiditate, iar zgîrcenia sau calicenia lui Moise ies prea puțin la iveală: tremurătura cu care Evreul își numără banii, a doua zi după uciderea lui Gavril, e datorită fricei și nu bucuriei febrile de a pipăi arginți; doar halatul soios și papucii scîlciați ai jupînului învederează această pată a caracterului său.

Dedublarea personagiului cămătarului a atras în piesa romînă dedublarea scenelor care înfățișează conflictul dramatic dintre dînsul și victima sa. Autorii francezi ne-au dat chiar la începutul dramei lor o scenă reclamată de necesitatea situației: convorbirea între Denis, teslarul nevoiaș, neștiind unde să găsească bani pentru a sfîrși lucrările ce le-a întreprins, și Chamounin, care pîndește ceasul prielnic pentru al împrumuta în condiții grele. De oarece sînt două lipitori ale satelor, Alecsandri, pentru a pune în lumină caracterul fie-căreia, va preface de două ori scena 15 a actului I din *Un usurier de village*: 1. Scena 5 din actul I între Moise și Ion—evreul se folosește de lipsa de bani a țăranului pentru a-i cumpăra aproape pe nimic orzul; 2. scena a 10-a a aceluiaș act între Kir Iani și Ion—iscălirea unui sinet în care bietul om se recunoaște dator două mii cinci sute lei în loc de o mie cinci sute luați de fapt. Numai această din urmă scenă se împletește cu acțiunea principală; cea dintâi n'are nici o legătură cu dînsa: tîrguiala între Moise și Ion se strică îndată ce Evreul vrea să dea o arvună neînsemnată în loc să plătească deplin marfa precupețită așa de îndelungată vreme. Scena e așa dar inutilă; acțiunea a ramas pe loc și Alecsandri a uitat preceptul, căruia bătrînul Orațiu doria să se conformeze drama: *Semper ad eventum festinat*.

1) Quo vadis?

2) In romanul *Eugénie Grandet*.

Iani și Moise nu-s singurele creații originale ale lui Alecsandri introduse în această dramă, cu scenariul împrumutat. Vîntură-Țară, și dînsul, deși îndeplinește același rol ca Le Taupier, are o țesătură sufletească deosebită, ba uneori cu totul opusă acestuia.

Le Taupier al lui Bataille și Rolland e un misantrop; inima sa îndurerată de pe urma unei dragoste nenorocite, hrănește numai ură sau dispreț contra semenilor săi; reflecțiile sale amare și acrimea sa sarcastică ni-l arată pe acest Diogene ce cutreeră drumurile, nepăsător la durerile ce-l înconjoară, descoperind cu plăcere însă păcatele ce i se ivesc în cale și dîndu-le în vileag cu o răutate cinică. Știe că Chamounin și Louvot au pus la cale uciderea lui Denis, dar egoismul îl îndeamnă să-și vadă de treburi și să plece dintr'un sat unde nu mai găsește de lucru. Numai la sfîrșitul dramei, la întoarcerea după ani de rătăcire în locul în care s-a săvîrșit crima ai cărui făptași îi cunoaște bine, compătimirea, nevoia de dreptate și bunătatea se desmorțesc în inima sa, care se înmoae cînd descopere în Jeanne pe copila părăsită a femeii iubită de dînsul în tinerețe.

La Vîntură țară, care cași Le Taupier sprijină pe cei nenorociți și, cași dînsul, provoacă un desnodămînt în care vinovații își primesc pedeapsa, nu găsim nici egoismul, nici filosofia posomorîtă și batjocoritoare a acestuia [1]. Vîntură-Țară știe tîrziu numai cum a fost pus la cale omorul prietenului său și n'are nevoe, ca Le Taupier, să afle în Măriuca icoana amintitoare a fericirii sale de altă dată pentru a-i lua apărarea împreună cu a tuturor celor ce sufăr de pe urma „lipitorilor". Ca și Le Taupier cutreeră țara; drumurile însă le bate, nu să uite o dragoste nerăsplătită, nici să încerce plăcerile colindărilor neîncetate de care vorbește Le Taupier cu un lirism, uneori declamator, de: nepăsarea zilei de mîne; farmecul zărilor ce se schimbă în fiecare dimineață; încîntarea sufletului pe drumurile mari ce despică țarinele, lucrate de oameni legați de brazda lor; prietenia pădurilor ce te adăpostesc; toată poezia libertății sau mai curînd a vagabondajului. Vîntură-Țară e silit să umble după judecăți, ca să recîștige colțul de pămînt unde s-a născut și moșioara părintească ce i-a răpit-o arendașul grec. Căci dînsul e un adevărat răzeș moldovean și așa ni-l arată și îndîrjirea sa pentru a căpăta dreptate și înțelepciunea sa îngăduitoare ce se oglindește în zicalele sale bătrînești și voia sa cea bună pe care răstriștele n'au putut s-o doboare.

(Sfîrșitul în numărul viitor) **Ch. Drouhet.**

---

1) De aceia Alecsandri e silit uneori să modifice reflecțiile personagiului francez cînd i le atribue și lui Vîntură-Țară. Privind la tinerii îndrăgostiți, Le Taupier exclamase: Ah! la jeunesse! c'est bien beau et c'est bien bon... oui mais c'est bien bête (a. III, sc. 10)! Iubirea Măriucăi și a lui Nițu va aduce pe Vîntură țară să se rostească la fel, fără să iea în rîs cu despreț prostia omenească: „Doamne! mare zburdalnică-i tinerețea!... și mare bună-i (oftînd). Hei, Hie... Am fost și eu un pui și-acu, ean privește... parcă-s un ciung pîrlit" (a. I, sc. 3).

O IUBIRE

— *Roman* —

A doua zi dimineață, în cercul celorlalți din curte, priveam fără să cred că trăsura dela scara caselor administratorului, cufărul de sub picioarele vizitiului, forfota ce se vedea înăuntrul casei, sînt probe că Teodora trebue să plece.

Prin ușa deschisă apăru mama-sa, care își trăgea mănușile în mîini cu o vădită enervare. Îmbrăcămintea ei exact orășenească și luxoasă, nu se acomoda de loc cu expresia feței, de pe care nu se ștersese liniile simplității în care a fost crescută. Era numai o evoluție a hainelor, care lăsase trupul în urmă.

— „Haide odată Teodoro! țipă ea, după ce se opri pe ultima treaptă a scării, examinîndu-și în treacăt îmbrăcămintea, de care părea foarte mulțumită.

Într'o rochie neagră, care-i scotea în relief fața albă, Teodora se apropie de trăsură, urmată de tatăl ei.

Imposibilitatea de a opri plecarea lor, topise în mine orice simțire.

Își luă rămas bun dela ceilalți și dela mine cu aceiași răceală, și se feri să mă privească în ochi.

La mine însă era ceva mecanic, un fel de mișcări reflexe. Privirea, strîngerea mînii, despărțirea, nu trezeau nici un ecou în conștiință. Cînd trăsura coti la dreapta, după ce eși pe poartă și nu se mai văzu nimic, abia atunci par'că ași fi înțeles pe deplin ceaia ce se petrecuse, și întreg puhoiul de simțiri, de dureri și emoții isbucni cu așa furie, încît abia mă mai puteam ține pe picioare.

Aceiași trăsură o văzui intrînd după trei zile pe poarta cealaltă, cu copiii proprietarului și cu mama lor.

În acest interval mă încrezui pe deplin că e o nebunie adevărată iubirea mea, că nu mai e cu putință s'o înăbuș și că e mai bună moartea, decît chinul despărțirii. Ideia morții mai

ales mă obseda din ce în ce mai mult, întrucît îmi legitimam prin ea mîndria unei iubiri înnalte și deosebite.

Uneori aveam o slabă nădejde că Teodora se va îndupleca și îi va fi milă cînd va crede serios în gestul disperării mele, spre care eram împins; dar apoi mă pierdeam numai decît în noianul de obstacole pe care însăși ea mi le arătase. Și afară de asta, îmi dădeam sama de slabele mele puteri pentru a lupta împotriva vieții.

Atunci mi se închideau toate căile și mă consideram condamnat. Sbuciumul grozav care mă cuprindea la început față de o asemenea hotărîre, se risipi de tot, și dobîndii o liniște relativă, în care așteptam întoarcerea Teodorei pentru a se sfîrși într'un fel.

Absorbit veșnic în aceleași gînduri, nu mă mai impresiona nimic de afară și însăși viața îmi devenise străină prin felul meu de a fi: nu mai aveam nimic comun cu egoismul și mișcarea lumii din jurul meu. Priveam cu mirare la mulțimea de oameni care mișunau pe drumuri în uruit de căruțe și în tropot de pași și nu-mi venia să cred că pot avea cu toții aceiași preocupare, numai de a trăi, iar scopul vieții lor mi se părea josnic, urmărit nu prin voința lor conștientă ci prin tăria unor legi care impun tuturor un mers inconștient.

Indiferența pe care o arătam față de lucrurile privitoare la viața de toate zilele, îmi dădea credința falșă că e deosebire aproape în totul, între mine și ceilalți muritori.

Cuvintele: „un ideal al vieții, ar fi tocmai să ne ridicăm deasupra ei, disprețuind-o" — îmi deveniră ca o maximă, și le repetam cu mîndrie.

Insăși această prefacere, prin care mă degajam de preocupările vieții, devenea în ochii mei proba sigură despre superioritatea și idealismul iubirii mele.

Ceasuri întregi înnainte de a adormi stam adîncit cu vedenia chipului ei și a îmbrățișării depe malul apei, iar cînd mă redeșteptam la amintirea situației ce mă aștepta, mi se strîngea inima, și fără să mai gîndesc ceva, priveam multă vreme la luminițele stelelor ce se zăreau prin fereastră.

In fiecare zi revedeam malul gîrlei, barca, urmele rămase pe nisip și ascultam pe gînduri foșnetul trestiilor, fără să mai doresc ceva. Liniștea adîncă a văzduhului mi se părea o aripă a morții întinse peste locurile acelea.

Cu toată tristețea care îmi apăsa pe inimă, viața în contact cu oamenii mă luptam să o duc ca și mai înnainte. Rușinea ce ași fi simțit, dacă ar fi aflat cei de acasă, îmi dădea puteri să mă prefac în ochii tuturor, cu toate că mîngîierea mea singură era că această iubire e dintre cele mai curate, și ideia că darul simțirii ei prețuește mai mult decît o viață întreagă, trăită în felul obișnuit.

Venisem cu un ceas mai înainte de a sosi trăsura dela gară. Copiii se duseseră ca să-și aștepte mama, așa că nu găsii pe nimeni.

Liniștea din curte îmi făcea rău și mă întrista mai mult, parcă m'ași fi aflat în fața unor case pustii. Gîndurile îmi alunecară în curgerea vremurilor... și parcă vedeam cum au crescut mușchiul și iarba în spărturile zidurilor și pe coperiș.

Abătut măsuram cu pași mari aleea, dela un capăt la altul, cînd zării intrînd pe poartă caii. Uruitul roților scăzu deodată, cum intră pe nisipul aleei.

Bucuria glasurilor ce veneau dela trăsură, se revărsă în curte ca o ciripire veselă. Copiii săriră într'o parte și întralta, pe cînd femeile din casă alergau ca zăpăcite întru întîmpinare, fiecare înșfăcând cîte ceva din trăsură.

Costin cînd mă zări, alergă spre mine și mă luă de mînă, tîrîndu-mă către mamă-sa.

Amîndoi copiii mă iubeau, mai ales în timpul din urmă, cînd le îngăduiam toate și mă jucam uneori cu ei, numai ca să mă pot smulge din gîndurile care ajunseseră să mă îngrozească. Dorina se acăță și ea de mîna mea.

Cînd își ridică voalul alb, ce flutura în urma ei, putui să văd pe mama lor, — o femeie tînără de tot, care mă uimi dintr'o dată, știind o cu un copil așa de mare ca Costin.

Avea o frumusețe care strălucește mai ales în atmosfera din centrul orașelor și care în clipa întăi te captivă prin sensualismul vizibil în față și ochi, iar în cea din urmă te respinge prin deșertăciunea imensă a sufletului.

Avea mai mult acel lustru aristrocratic, care se confundă pentru bărbații tineri cu frumusețea, tocmai prin acea seducere a privirii, care vorbește direct simțurilor și prin care recunoști ființa închinată numai plăcerilor.

Mă zăpăceam înaintea acelor ochi negri pătrunzători și micșorați din obișnuință, pentru o mai mare precizare a distanței, cînd e vorba de a privi pe cineva de sus și grav.

Cu sila fusei băgat de copii în casă, unde începu numai decît desfacerea pachetelor cu dulcețuri și cadouri. Fata cu care venise era ca de vre-o 10 ani și semăna mult cu mama ei. In privire avea față de mine un aer de seriozitate și mîndrie, care contrasta cu simplitatea ei de copilă. Incepuse de cu vreme școala vanității.

Schimbată într'o rochie de casă, ce foșnea ca o pădure de trestii, doamna trecu prin toate încăperile de jos urmată de copii care făceau o zarvă mare. Ieșirăm cu toții în grădină.

Cu toată varietatea răspunsurilor ce trebuia să le dea copiilor, totuși se vedea pe fața ei o impresie dureroasă, pe care i-o producea revederea acestor locuri.

Inainte de masă, Costin își aduse aminte că știu să cînt cu vioara și o dorință în cor a copiilor ne aduse în salon.

Cu o privire cercetătoare, vechea stăpînă a casei măsura

pianul caşi cum i-ar fi părut străin, şi dintr'odată scoase un potop de acorduri în fuga nebună a miinilor dela un capăt la altul. Cintă apoi mai multe bucăţi pe de rost.

In graţia miinilor, cu mişcări cind agitate, cind liniştite, ca şi cum ar fi arătat sunetelor felul lor de rezonanţă, trăda o putere de execuţie puţin obişnuită.

Stam retras la o parte pe un scaun. La vederea pianului îmi amintii de Teodora, şi sub farmecul puternic al muzicii îmi năvăliră în suflet amintirile vieţii senine de mai înainte. Mă revedeam apoi acasă, la şcoală, fără griji şi deşiram toate amintirile din copilărie. Acele timpuri mi se păreau de cind lumea, parcă s'ar fi adincit odată cu ele şi viaţa mea.

Simţeam prăpastia ce se săpase în mine şi priveam în urmă cu jalea călătorului ce se depărtează de ţărmii pe care ştie bine că nu-i va mai călca piciorul. Mă luptam să-mi ţin lacrimile.

Veni şi rindul meu cu vioara. Privirile aţintite asupra mea mă ardeau, şi mă luptam din greu să-mi ascund turburarea.

Cintai destul de prost şi mă scuzai la sfirşit că nu-mi e tocmai bine.

Ochii doamnei îmi răvăşeau sufletul şi mă făceau să mă înroşesc.

Prin această apropiere, care se repetă zilnic pentru distrarea copiilor, ajunsese mai familiară cu mine şi nu mai avea acea privire semeaţă, în care mă vedeam aşa de mic, aproape imperceptibil.

O tulburare subită mă cuprindea deciteori îmi alunecau ochii pe liniile plăcute ale corpului ei, care se ghiceau prin rochiile subţiri de vară; dar numai decit o alungam cu spaimă şi nu-mi explicam cum se putea naşte în sufletul meu, încărcat de povara unei iubiri atit de curate, tulburarea aceasta.

Primisem dela Teodora în timpul din urmă o carte ilustrată, o vedere a băilor, unde se afla.

Cu toată silinţa mea de a descoperi ceva, care să trădeze ce a făcut-o să-şi amintească de mine, nu găseam nimic deosebit în adresa şi iniţiala cu care semnase.

Ii făcui în urmă o scrisoare lungă şi desperată în care îi arătam suferinţele ce le îndur dela despărţire, imposibilitatea de a mai trăi în acest chip şi hotărîrea mea neclintită de a-mi pune capăt zilelor. In exaltarea de care eram cuprins, vedeam lucrurile într'o proporţie colosală, deşi aveam conştiinţa vagă a iluziunii acesteia; continuam totuşi să scriu sub imperiul ei. Aveam o îndîrjire de a mă chinui singur şi pentrucă mă simţeam slab, găseam nimerit să-i comunic sinuciderea pusă la cale, pentru a avea prin aceasta tăria şi raţiunea săvîrşirii faptei.

In ziua cind m'aşteptam la sosirea răspunsului, am petrecut toată dimineaţa acasă, păzind calea factorului.

Nu eram în stare să mă ocup de ceva. Nerăbdarea cu care aşteptam se prefăcu într'un chin cumplit. Mă plimbam agitat prin grădină, fără să mai observ ceva în jurul meu.

Cind am aflat că n'am nimic la poştă, mi s'au tăiat picioarele. Dacă-mi închipuisem mai dinainte fel de fel de răspunsuri ce mi le-ar putea da la scrisoarea mea, totuşi nu prevăzusem de loc că s'ar putea să nu-mi răspundă.

Eram ca ameţit. Imi lipsea orice gînd prielnic care să mă susţină şi de teamă să nu mă surprindă cineva, plecai pe jos spre satul vecin. Cu toată căldura de amează, mergeam înainte, fără s'o simt. Pe la jumătatea drumului mă oprii ostenit şi asudat.

Tristeţea cîmpurilor copleşite de arşiţa soarelui îmi făcea bine. Imi adînceam ochii în nemărginirea lor. In privirea aceasta dureroasă era dorinţa să mă afund departe şi să mi se piarză urma, simţind bine că nu-mi rămînea decît două căi: sau să mă ţin de cuvînt sfîrşind cu viaţa, sau să trec drept un mincinos ordinar. Amîndouă soluţiile le respingeam cu indignare şi după o frămîntare penibilă de a găsi un mijloc de scăpare sfîrşii fără să găsesc vreunul. Ochii mi se umeziră. Nu mă mai interesa nimic. Se făcu tăcere în creier. Prin genele aproape împreunate priveam lung, într'o completă uitare de sine, la palele de nori ce se resfirau pe albastrul cerului.

Cind am ajuns la curte, nu se simţia nimeni înăuntru. Am intrat în chioşcul de ederă. Iarăşi aceiaşi nelinişte mă cuprinse şi reluai calculul zilelor dela capăt, decînd i-am scris, adăogînd încă o zi pentru întîrzieri neprevăzute. Apoi îmi ziceam: dacă nici mîne nu voiu primi nimic, s'a sfîrşit, orice nădejde e perdută. Şi groaza de nenorocirea care-mi părea inevitabilă, cu toată amînarea de o zi, mă lăsă pradă unui învălmăşag de gînduri, de reverii melancolice, care se învolburau unele după altele încît se cunoştea bine, după precipitarea lor, că nu mai există un stăpîn care să le ordoneze.

Nişte paşi se auziră pe alee. Zării printre zăbrele pe Dorina şi pe mama ei, venind înspre chioşc. Numai decît mă strîmbai în mai multe chipuri ca să-mi găsesc sîngele rece şi o atitudine liniştită; chiar tuşii de cîteva ori în sec, pipăindu-mi în acelaşi timp cravata, cu acel aer de stînjenire al oratorilor, înainte de a începe discursul învăţat pe dinafară.

Cind mă văzui în faţa acestei femei tinere, cu faţa încă învăluită de urmele somnului, îmbrăcată într'o rochie subţire, prin care se zăreau într'un chip provocător formele sînilor, umerii şi braţele, mă cuprinse un amestec de simţiri care se excludeau una pe alta. Deoparte sila, văzîndu-mă constrîns să zîmbesc şi să mă prefac după cum cerea regula, cu toată tensiunea mea de spirit, de alta acel ceva nedefinit, acel complex de senzaţii confuze ce se deşteaptă cind privim o femee tînără, fără a angaja conştiinţa noastră.

Reflectasem de multe ori dacă nu cumva prin îmbrăcămintea ei, lipsa ei de jenă față de mine și unele priviri neobișnuite nu ar trăda vre-o intenție de ispitire. Lucrul ăsta mi se părea odios, respingător, și îmi scuturam capul cu îndărătnicie.

Imi făurisem chiar un plan de conduită pentru orice caz. Totuși, uneori, știind-o mai în vîrstă față de mine și mamă de copii, îmi imputam singur cum au putut să-mi treacă astfel de bănueli prin cap.

Mă pofti să șed jos și mă întrebă de ce am lipsit de dimineață.

Cum însă nu găseam nici un răspuns la îndemînă, starea sufletească în care eram se va fi dat pe față în cele din urmă, căci doamna, fără să mai aștepte răspunsul, urmă:

Dumneata ai ceva pe suflet. Totdeauna îmi pari trist și cu un zimbet ironic. Oare nu cumva niște ochi frumoși ți-au furat liniștea?

Ușurința și ironia vorbelor ei mă zăpăciră de tot, văzîndu-mă dat de gol. Nu puteam minți și îmi plecai ochii în jos, fără să mai zic ceva. Eram ca prins într'un colț și nici n'am mai găsit în acele clipe de ce să mă ascund. Deodată îmi trecu prin minte că poate mi-ar putea veni prin ceva într'ajutor. Față de curiozitatea ei stăruitoare îi destăinuii toată taina, avînd grija să accentuez în deosebi asupra disperării mele. O dorință copilărească mă împingea să mă arăt demn de admirat pentru o iubire așa de curată, închipuindu-mi că toți trebuiau să rămie cu gura cascată, cînd ar cunoaște-o.

Mă ascultă până la sfîrșit cu atenție, fără a trăda cea mai mică mirare, iar la urmă izbucni într'un rîs prefăcut, care mă zăpăci.

— Ce copil ești! îmi zise ea, aplecîndu-și capul pe spate și fixîndu-mă printre pleoapele pe jumătate închise, cu o privire din acelea pe care le credeam vinovate. Cu o ușurință revoltătoare îmi vorbi apoi de lipsa mea de experiență, de cochetăriile femeei, de trecerea oricărei pasiuni, fără a face vre-o altă observație cu privire la mine.

O căință amară mă cuprinse pentru încrederea ce o avusesem în ea. Afară de asta mă chinuia mai ales teama că puțina însemnătate ce-o dădea mărturisirilor mele, i-ar îngădui să lățească vorba făcînd haz de mine.

Injosit și fără putere să mă apăr, ascultam cu desgust, subliniind prin tăcerea mea toate concluziile la care ajungea pentru a izbi atît în Teodora cît și în fărîmița de pasiune pe care o vedea în mine.

Cînd ne-am sculat ca să ieșim, ea adăogă ca ultim cuvînt: „Nu te izola în aceleași gînduri, că-ți devin fatale. Fii sigur că nu sînt iremediabile asemenea dureri. Vei uita, va trebui să uiți".

Dar sfaturile ei rămaseră fără ecou. Mai mult ca oricînd apreciam deosebirea mare dintre ea și Teodora, a cărei icoană o simțeam aproape și al cărei suflet îmi plutea deasupra ca un nor de umbrire și mîngiere.

A doua zi urma ca ea să plece în oraș. Calculasem să rămîn peste seară acolo, ca să pot scăpa de dimineață cu lecțiile, întrucît trebuia să o însoțească și Costin până la gară, iar eu să fiu liber cît mai devreme, pentru a sosi acasă înaintea factorului.

Soarele cobora spre asfințit, afundîndu-se într'un nor gros, albăstriu, pe care-l priveam dela fereastră cum se împrăștie pe cer cu iuțeală, în timp ce un freamăt lung prin frunze, prevestea furtuna. Tunetele începură să se audă odată cu sclipirile repezi ale fulgerului. În întunericul care se făcuse deodată, plutea parcă presimțirea unor lucruri înspăimîntătoare.

Aerul în bătaia vîntului părea o dogoare de cuptor. Picături rare începură să cadă și într'un răpăit de departe sosi și ploaea. Gemeau copacii, sbătîndu-se în toate părțile, de vijelie. Două rîndunele alergau neliniștite, piscuind prin fața casei.

După masa de seară, mă dusei singur în pridvorul din față. Ploaia încetase. Ascultam pe gînduri picurul streșinilor și al frunzelor, care răsuna până departe în tăcerea nopții. La lumina ce năvălea prin ferestre, întunericul nopții mi se părea mai mare mai greu și apăsător.

In liniștea adîncă a aerului se simțea parcă resfirarea florilor și a frunzelor.

Avea un farmec deosebit noaptea aceia. Ațintindu-ți urechea, ai fi auzit cîntecul forțelor stîrnite de ploae, ce țîșneau din pămînt, în ierburi, în trunchiurile copacilor. Sunetele pianului se revărsau în grădină prin ferestrele deschise ale salonului.

Imi rezimai capul de un stîlp al pălimarului. Imi venea să plîng.

In noaptea aceasta, cînd se simțea și în cea mai umilă frunză palpitînd viața, eu mă vedeam descurajat, nenorocit și glasul forțelor înăbușite de apăsarea continuă a acelorași gînduri negre, se ridica în mine ca o rugă duioasă. Sunetele pianului îmi înghemuiau toată durerea în inimă. Ascultam cu jale, urmărind cîntecul, în timp ce în minte mi se înfățișa o viață nespus de fermecătoare.

Deodată se făcu o revoltă în sufletul meu și acel glas plîngător, abia auzit, ca susurul unei prelingeri, izbucni cu tărie. De ce nu caut s'o uit odată? De vreme ce ea mă respinge, de ce nu mă smulg din beția bolnavă a iubirii? Ce rost are gîndul unei sinucideri? Mai nenorocit decît așa poate încheia cineva viața? Și moartea îmi apăru groaznică.

Ieșii afară în alee. Simțeam nevoia unei mișcări, ca să-mi limpezesc gîndurile care foiau ca mulțimea de lume care intră și iese nesfîrșit pe ușile unei săli de petrecere. Mă plimbam agitat în lungul aleei. Uneori mi se ștergea totul din minte. Pierdeam chiar conștiința de mine și rămîneam în loc, privind aiurit la strălucirile cerului în băltoacele făcute de ploae, fără a mai

simţi din toată fiinţa mea, decît un murmur confuz în creer ca un freamăt misterios ce se adîncea în fundul unei păduri mari.

Cum mi-a venit asemenea gînd? îmi zisei, cu o simplitate care descredita tot romantismul firii mele. Şi cu o hotărîre firească urmai: trebuie să nu mă mai gîndesc la ce a fost, trebue s'o uit şi să reviu la viaţa dinnainte.

Îmi venea să alerg şi să mă agăţ de orice, să găsesc o cale ori care ar fi fost ea.

Mă aşezai pe o bancă, sub un castan de lîngă poartă. Casele îmi păreau o ruină tristă, afundată în umbră. Încetase cîntecul şi pacea nopţii plutea peste toată grădina. Muzica gălăgioasă a broaştelor şi ţîrîitul greierilor măreau şi mai mult pustietatea nopţii.

Îmi adusei aminte de convorbirea pe care o avusesem peste zi în chioşc şi tot depănînd şirul vorbelor găseam acum foarte potrivite îndemnurile doamnei. Surîsul ei ispititor îmi tremură ca un joc de lumină în suflet şi tot trupul provocător prin goliciunea braţelor şi a sînilor ei, mi se lumină deodată dîndu-mi nişte fiori turburători.

„Da, trebuie s'o uit ori care ar fi mijlocul!" îmi repetai cu tărie şi cu aceiaşi semi-conştiinţă, ce se întindea asupra patimilor care mă tîrau cu furie spre o cale ce începea să se lămurească.

O uşă a casei se deschise şi în lumina ce năvăli afară, apăru silueta unei femei. O recunoscui, şi fără să-mi dau seama inima începu să-mi bată cu furie.

O urmării cum veni pe alee, cum se duse spre chioşc, cum se întoarse şi se opri în loc, privind în lungul aleei până cînd mă zări.

Încredinţarea că mă caută pe mine, mă zăpăci de tot. Fiori de mulţumire îmi urcau şi coborau nebuneşte din creştet până în tălpi.

„— Iar te-ai refugiat!—îmi zise cu autoritatea ei de protectoare, care supraveghează un copil. Cum, nu te înspăimîntă unde vrei să ajungi?!...

Se aşeză pe bancă.

Eram într'o poziţiune nelămurită. Rolul meu vechiu mă inspiră şi-i răspunsei pe un ton de suferinţă şi dezolare: Consider totul natural, ca o condamnare pe care vreau să mi-o execut singur. E un gol adînc înaintea ochilor mei şi golul acesta mă chinueşte cumplit.

Deşi nu aceasta era starea mea sufletească din acele momente, totuşi printr'o înlănţuire de raţionamente, care se întîmplă la întuneric şi sînt darul patimilor noastre, mi se arăta calea fericită, prin această prefăcătorie, care răspundea întocmai turburării ascunse şi plăcute ce se revărsa în mine.

— Dar nu înţelegi că trebue să te vindeci?... La ce să-ţi chinueşti sufletul în zbuciumări zadarnice?—adăogă ea, şiret. În cazul d-tale trebue să-ţi condamni această iubire atît de frumoasă, dar nepotrivită.

Avui o tresărire din tot corpul, la fel cu aceia pe care o ai cînd îţi apare pe neaşteptate o fiinţă dorită într'ascuns.

„Prin ce ar vrea ea oare să mă vindec?"... Şi ca prin farmec amuţi orice glas de protestare, de silă, de jignire şi înjosire, ce se urca în mine mai înainte. Toată mreaja amintirilor, în care era prinsă iubirea mea, se desfăcu, fiind trasă la o parte cu brutalitate.

Conştiinţa faptei pe care vream s'o săvîrşesc nu mă turbura de loc, ci îmi apărea ca singurul mijloc de salvare a vieţii, pe care o simţeam mai mult ca oricînd ameninţată de un pericol inevitabil.

— În zilele mele de fată, continuă ea cu durere în glas, visam şi eu o iubire tot aşa de senină, visam un tînăr care să mă iubească cu tot focul inimii lui tinere, căruia să-i tremure mînile în mînile mele şi să-i spun cu patimă: te iubesc, sînt a ta, fă ce vrei cu mine. Dar visul nu şi-a avut întrupare. Furtuna care a trecut, par'că m'ar fi asvîrlit pe un alt ţărm. Privesc în urmă şi nu zăresc nimic. Mă văd la mijlocul drumului. Dacă în mersul de până acum, n'am găsit prilejul unei vieţi potrivite cu idealul meu, de aici încolo, la coborîş, ce mă mai poate aştepta?

Într'un oftat uşor îşi curmă vorba. Sentimentalitatea ei subită mă nedumeri mult. Nu trezea nici un ecou în mine, dimpotrivă mă impresiona rău faţă de ceia ce simţeam, şi nu găseam ce scop să-i atribui.

Într'o tăcere adîncă, stăteam ca ţepeni pe bancă şi respirarea noastră se topea fără ecou în aerul umed şi rece.

— Ce dureroasă e o noapte de vis ca asta, zise ea cu jale clătinînd din cap, te recheamă spre viaţa tînără... şi totuşi simţi că nu te mai poţi înşela. Şi-ar da oricine restul vieţii, numai să mai simţă odată iubirea, cu patima dintîiu a tinereţii.

Cu graţia unei lebede, îşi culcă capul pe mîna întinsă pe speteaza băncii, şi iarăşi rămaserăm cufundaţi în tăcere.

Într'un tremur nervos, pe care nu-l puteam stăpîni cu toată apăsarea mînilor pe bancă, îi priveam capul aproape de umărul meu, părul, umerii, cu o turburare crescîndă, care mă cuprinse ca un vîrtej, închizînd orice poartă remuşcării. Eram într'o frămîntare cumplită, nu aveam curajul să-i răspund şi mă stăpînea încă teama, că poate mă înşel. Înfrigurarea nervilor îmi seca toată energia, cu cît vedeam mai clar că lipsa de îndrăzneală va nimici totul. Mă hotărîi s'o iau în braţe. Făcui o încercare de-a-mi ridica mînile în sus, dar îmi părură de plumb. Sîngele îmi înghețase în vine şi rămăsei ca ţintuit.

Deodată se scutură şi sări în picioare. „E cam răcoare, şi-i timpul să ne retragem!" Avui atunci curajul s'o iau de braţ. Senzaţia dulce la contactul cu corpul ei mă zăpăci şi mai mult; pe de altă parte îmi sfredeleam creierul, neştiind ce să fac. Nesiguranţa era ucigătoare. Drumul era scurt şi nu găseam cu ce cuvinte s'o opresc în loc şi să i arăt că răspund la subînţelesurile ei de dragoste.

Teama că o scap din mînă, știind că a doua zi pleacă, îmi usca gîtul și-mi producea o pîrîială asurzitoare în creer.

Ajunsesem în dreptul ușii. Trebuia să părăsim aleia. Mă oprii în loc.

Încurcat putui să-i spun:

— E așa de frumos! Nu doriți să ne mai plimbăm puțin?...

Pe fața ei, care intrase în acea clipă în dîra de lumină a unei ferestre, văzui un zîmbet batjocoritor. Rămăsei ca trăsnit. Mîna care-i ținea brațul, îmi alunecă în jos. Par'că mă trezisem dintr'un vis. Acel zîmbet îmi licărea hidos: în el vedeam că înțelesese totul și că răspundea printr'un rînjet.

Abia puteam sta în fața ei de rușine.

„E tîrziu, noapte bună!"—vorbele astea îmi răsunară ca un hohot de mii de rîsete.

Cînd ușa se închise, mă regăsii singur pe nisipul aleei și plînsul unei înfrîngeri cumplite adia în mine.

N'aș putea spune cum de mi-am mai dat seamă să trec prin sală, până în odaia mea de culcare.

Lungit pe pat, cu mînile căpătîiu, cu ochii ațintiți în flacăra lămpii, nu-mi venea să cred cele petrecute cu mine și depănam în minte toate scenele din ziua aceia. Mă miram chiar cum de am putut prinde până în amănunțime mișcările, vocea, vorbele, grațiile ei, și vedeam același lucru, pe care l-am și crezut, pe care orice om trebuia să-l creadă—intenția de a mă prinde în vraja ei.

„Dece a surprins-o atunci așa de ciudat îndrăzneala mea? Ce-ar fi făcut-o să se dedea numai la un joc?"

Un puhoiu de mîngîieri mi se urcau în suflet pentru a mă adormi, luptînd să-și capete o tărie, dar se sfărîmau de îndată ce veneau în fața acelui zîmbet, care par'că era săpat în inima mea, și în care vedeam lămurit surprinderea ei neplăcută și respingerea ei batjocoritoare.

Rușinea mă copleșea și aerul mi se părea înăbușitor. Îmi afundam capul în perne ca și cum aș fi vrut să se strivească gîndul care mă chinuia cumplit.

O scîrbă îmi răvăși tot sufletul. Mă întrebam cum de am putut cugeta la asemenea fapte și avea astfel de năzuinți, în care tot mai licăria regretul neîmplinirii lor; și într'o lumină puternică se desenă toată schela preocupărilor mele.

Icoana iubirii pe care o port în suflet, chipul nevinovat al Teodorei, s'a putut șterge oare din mintea mea? Nu sînt decît cîteva zile decînd i-am scris că o iubesc, că pămîntul și lumea nu mai au nici o însemnătate pentru mine, că viața fără ea înseamnă moartea. Și acum..."

Turburarea care mă cuprinsese, cînd stam pe bancă alături de ea, îmi apărea acum din nou, și nu-i puteam găsi nici o scuză. Aprinderea poftelor la contactul senzual cu corpul ei, care făcuse din mine o jucărie, care stinsese simțul rușinii, care găsise în rațiunea mea sprijinul unor argumente tari și care mi-au eclipsat din conștiință tot ceia ce socoteam mai drag, mai scump, mai sfînt,—mă înfioră.

— Poate tocmai asta o fi căutat, să vadă trăinicia iubirii mele!—îmi zisei cu amărăciune. Și-o îndoială grozavă îmi străbătu ca un fulger prin puhoiul atîtor glasuri din conștiință.

Oare nu e ceva infam în firea mea? E oare iubire adevărată ceia ce simt? Am fost capabil de asemenea porniri josnice, fără să se revolte acele simțiminte, de care mă încînt mereu? Să fie iubirea mea expresiunea unor simțiri înnalte, prin care să privesc cu un ochiu străin la patimile vieții, sau e numai o închipuire în mintea mea și de fapt constitue o formă de manifestare a acelorași instincte stupide, care stăpînesc lumea?

Să fiu inconștientul care se mișcă numai în direcția unei plăceri? Să nu fiu în stare a-mi da seama de această tîrîre a simțurilor, să nu mă pot împotrivi lor, să nu pot vedea falsitatea motivelor pe care le-a îngrămădit rațiunea pentru a mă determina să pășesc, tot inconștient, în aceiași cadență cu pașii întregii lumi?

Și o senzație tăioasă se scurse prin creierul meu agitat, în fața micimii mele de suflet și a iluziilor sfărîmate, pe care nu le mai puteam ascunde. Simțeam desgust de mine.

Alurele de dragoste, gîndul dramatic al sinuciderii, accentele de disperare, mi se păreau atît de ridicule și de nepotrivite, și mi le contestam cu o mînie crescîndă, ca și cum aș fi vrut să mă calc singur în picioare pentru josnicia mea.

Dar atunci sînt cel mai de condamnat om,—îmi zisei din nou cu ură și într'o stare de enervare că-mi tremurau și mînile.

Suferința morală pe care o aveam văzîndu-mă redus în pielea oricărui individ, se mărea și mai mult la gîndul că sînt și o unealtă inconștientă a aceleași naturi oarbe, care urmărea deșteptarea patimilor mistuitoare și în inima Teodorei, adormite de ea cu grijă, răscolindu-i-le prin același mecanism de idei și simțiri iluzorii.

Mă scuturai cu groază și mă sculai să suflu în lampă. În întunericul ce se făcu deodată, mă oprii în mijlocul odăii.

Să fiu eu atît de josnic?... mă întrebai încrucișîndu-mi mînile pe piept. Și toate bănuelile fură alungate ca un vis urît. O voce lăuntrică îmi strînse la glasul ei toată energia de împotrivire.

Totul îmi apărea acum ca o fatalitate a împrejurărilor, mă consideram ca o ființă predestinată suferințelor și îmi veni acel curaj al omului vinovat sau imoral, care bravează starea în care se află și clădește alte principii, prin care să-și găsească jocul, căderea și imoralitatea faptelor lui. Avîntul iubirii mele îl vedeam în aceiași lumină curată și senină, atribuindu-i cu totul alte cauze decît acelea ce m'au aruncat în rătăcirea de cu seară. Îmi adusei aminte de răspunsul pe care-l așteptam dela Teodora și visurile mă luară iarăș pe sus, mă ridicară în slava cerului, mă amețiră și mă legănară, până mă fură somnul.

Cu toată silința de a părea indiferent, ca și cum nu s'ar fi intîmplat nimic, totuși dimineața cînd am eșit în grădină și am văzut-o în mijlocul copiilor, mă pierdui de tot și coborîi ochii în jos, ca un vinovat. Mi se părea ceva batjocoritor până și în ochii copiilor. Cîteva clipe de ședere în picioare, îmi sleiră puterile. Cu toate că avea acelaşi aer familiar, aceleaşi mişcări şi aceeaşi atitudine față de mine, vedeam acum în ele distanța colosală ce ne despărțea şi mai bine ca oricînd îmi dam seama de absurditatea pasului pe care l făcusem.

Simțeam că aş înebuni să mai stau sub privirile ei şi mă retrăsei numaidecît ca să predau lecțiile.

Tot timpul am aşteptat cu nerăbdare ora plecării, ca să mi se ia o piatră de pe inimă. Cînd trăsura fu gata, mă dusei să-mi iau rămas bun. O întînii pe alee şi mă apropiai de ea, privind-o drept în ochi.

Părea foarte abătută, deşi încrețitura buzelor trăda un zîmbet ascuns.

Suferința ei mută îi dădea o privire galeșă.

— „Caută să te vindeci! îmi spuse ea pe un ton prietenos. Trebue să ştii că omul iubeşte cu o iubire ce o poate împărtăşi la o sută de inşi. Dar dacă lucrurile nu se întîmplă totdeauna precum ar dori, cauza stă în împrejurări şi nicidecum în firea intimă a lui..."

Nu ştiu dacă în privirea cu care învăluiam acel cap frumos, cu fața pe jumătate umbrită, era binecuvîntarea că scap de o răspundere sau regretul amar că lucrurile n'au vrut să fie într'altfel şi că ea pleacă.

Teama că s'ar putea rătăci scrisoarea pe care aşteptam dela Teodora m'a făcut să mă duc întins la primărie. Sosisem mai de vreme şi intrai înăuntru.

Cu cît trecea timpul cu atît îmi devenea mai nesuferită aşteptarea aceasta. Îmi plimbam privirea pe pereții galbeni şi scorojiți, pe dulapurile prăfuite, pe care zăceau registre şi monitoare, pe fețele scriitorilor, numai să mă pot distrage.

Mai ales primarul, un om scund şi gras, cu picioarele încrucişate sub masă, cu țigara lîngă el, din care se prelingea o pală de fum spre tavan, mă atrăgea mai mult ca toți. După cîteva iscălituri se oprea radios, trăgea din țigară, scotea apoi un geamăt la fel cu oftatul vitelor cînd sînt scoase din grajd şi continua se semneze teancul de hîrtii, pe care secretarul i le dedea pe rînd şi-i arăta pentru mai multă uşurință şi locul unde să iscălească.

Notarul, un om tînăr cu părul lins pe frunte, sta pierdut în umbra unui colț al odăii, după o masă înghesuită de alte două şi părea foarte atent la ceea ce scria. De cîteori înmuia în cerneală, înnainte de a continua să scrie, îşi agita tocul pe deasupra hârtiei, caşi cum prin acea mişcare in aer şi-ar fi recăpătat viteza întreruptă.

Lucrurile acestea se petreceau într'o linişte adîncă, turburată numai de scîrțîitul condeelor, de geamătul primarului care îşi schimba locul picioarelor încrucişate, şi de sbîrnîitul şi hîrîiala telefonului din camera vecină.

Vătăşelul, cu părul lățos, cu cioarecii cîrpiți, cu căciula subsuară, sta lipit de părete lîngă uşă, ca un cerber păzind intrarea, într'o tăcere religioasă.

Însfîrşit apăru şi factorul, dînd uşa de părete. Avea pe cap o şapcă turtită şi flanelul îi era deschiat de căldură. Trînti cu sgomot geanta pe masă, alungînd seriozitatea flegmatică a biroului, o descătărămă şi o răsturnă, făcînd un porcoi de scrisori şi jurnale. Inima începu să-mi bată cu putere. Îmi venea să răvăşesc cu amîndouă mînele acea piramidă de „corespondență", dar a trebuit să mai îndur încă cîteva minute, până cînd factorul aranjă, stampilă totul, făcînd toate acestea cu nişte mişcări leneşe şi pălăvrăgind în acelaş timp cu cei din jurul lui.

Nu-mi venea să cred cînd secretarul îmi strigă numele şi-mi întinse un plic. Abia puteam să-mi stăpînesc emoțiunea. Mă uitai repede la scris, la stampilă. „E dela ea" îmi şoptii şi ieşii zăpăcit, fără să mai dau ziua-bună cuiva. O băgai în buzunar, fără a o lăsa din mînă. Nu-mi venea să o desfac în drum, presimțeam o turburare.

Alergai în fundul grădinii noastre ca să nu fiu observat de nimeni.

Acolo mă întinsei pe iarbă, scosei scrisoarea, cetii din nou adresa, o privii cîteva clipe cu neîncredere, apoi cu frică o desfăcui. Inima îmi bătea tare, caşi cum în rîndurile acelea subțiri, se hotăra vieața mea.

Ochii îmi fugeau pe hîrtie să aflu cît mai repede cuprinsul. În starea în care mă aflam, nu puteam avea siguranța unei înțelegeri juste, şi o citii din nou. Pusei scrisoarea pe iarbă şi cu coatele în pămînt îmi sprijinii capul pe palme. Luam pe rînd fiecare frază şi mi-o adînceam în suflet sorbind tot parfumul nădejdilor ce se închegau şi cari tremurau în izvorîrea lor, ca luminile unui bob de rouă.

Iată şi cuprinsul:

„M'am luptat cu o sumă de gînduri, cu icoana împrejurărilor ce mă aşteaptă deaici încolo, cu regretul după viața liniştită de până acum, am luptat împotriva ecoului ce-l avea glasul, privirea, iubirea ta în sufletul meu şi pe care şi-l repeta cu drag într'o înlănțuire continuă, fiecare fibră a ființii mele — dar am luptat în zadar.

Ieri, după ce am primit scrisoarea ta, m'am retras în fundul curții unde stăm şi pe unde curge un pîrîiaş. Dincolo pe deal se întinde o pădure de fag. Vream să cuget şi să-mi lămuresc ce se petrece cu mine. În locul acela, la umbra unui fag bătrîn, mi am dat seama de zădărnicia acestei lupte şi am

înţeles că o clipă numai trăită lîngă tine, sub privirea blîndă a ochilor tăi, îmi răscumpără toată viaţa.

Din acea clipă m'am deslănţuit de ţărmul vieţii pe care o trăim cu prevedere, cu calcul şi ca o barcă fără cîrmaciu lăsată în voia valurilor plutesc, mă depărtez de el fără să mă mai preocupe ce se va întîmpla cu mine, unde voiu ajunge, cum voiu sfîrşi. Şoptirea frunzelor, murmurul apei îmi par un cînt de jale, îmi amintesc situaţii grele, povara durerii, neliniştea vieţii, dar nu mă mai pot opri în loc. Acum, cînd îmi dau seama mai bine ca oricînd de zădărnicia vieţii întregi, nu înţeleg de ce m'aş mai împotrivi pasiunii ce mă arde.

Tot ceea ce mai poate să-mi facă trecutul, e să plîng. Şi-am plîns pe malul acela, cu ochii privind în valurile ce se rostogoleau la vale, în minte avînd icoana lacului nostru, pe care am plutit împreună, am plîns simţind dureros că şi iubirea noastră e ca valurile acestea ce trec, se depărtează în goană, se pierd într'un noian de ape.

Vream să scurtez viitorul ce ne aşteaptă, dar m'am retras zîmbind. Cînd fiecare are partea lui de ţărînă care să-i zacă deasupra cînd fiecăruia nu-i rămîne decît umbra crucii ca mîngîiere, mă mai poate preocupa egoismul femeei, care cere jurăminte, sacrificii şi veşnicia iubirii?

Da, te iubesc cu o iubire ce nu ţi cere nimic, ce nu doreşte ceva şi se ştie trecătoare.

Simţi tu oare adierea braţelor mele, care se întind rugătoare în întunericul nopţii spre tine?..."

In înfiorarea subită a frunzelor mi se păru că aud şoptiri înnăbuşite, venind de departe.

Accentele duioase din scrisoare îmi gîlgîiau în inimă. Inchisei ochii, ameţit de fiorii iubirii ce-şi primise ecoul.

Vedeam ca prin ceaţă plutind în depărtare chipul trist al Teodorei, cu faţa de ceară şi cu ochii stinşi, plîngînd pe malul unei ape.

Mi se părea o fiinţă slabă, frîntă de durere, şi simţeam o încordare a puterilor mele de a o salva şi a o apăra de orice chin, jertfindu-mi viaţa toată pentru ea.

Insăşi tăria acestui avînt ce ţipa în mine, îmi arăta cît de mare e iubirea ce o am, cît e de curată şi de înnălţătoare şi de cîtă jerfire sînt în stare.

„Cum de m'am putut îndoi de iubirea mea, în noaptea trecută? Cum de am fost în stare s'o condamn şi s'o consider vulgară?" mă întrebai singur, cu mirare. Şi fără să vreau îmi reveni în minte doamna cu capul ei frizat şi cu doi colţi pe frunte, cu sînul rotund şi alb, cu umerii şi braţele goale, cu zîmbetu-i şiret dela plecare. Imi scuturai capul făcînd cu mîna un gest de alungare, dar cu toată împotrivirea mea izvorîră tumul-

tuos toate învinuirile şi convingerile, pe care mi le făcusem în frămîntarea din noaptea trecută.

Avui o clipă de groază, mă ridicai şi într'o smuncire a gîndurilor îmi repetai, articulînd chiar cuvintele: Nu, nu e posibil, a fost o rătăcire de cîteva clipe, o tîrîre a simţurilor într'o întunecare a conştiinţei, care e atîta de departe de ceea ce simt în adîncul inimii, de înnălţimea în care planează această iubire, desbrăcată de tot ce-i omenesc... atîta de departe!...

(Va urma) **Eugeniu Todie**

Răspuns d-lui Gherea

N'ai alt drept afară de acela de a-ţi face datoria.

Auguste Comte.

Aşa-s făcute lucrurile pe lumea asta, că a trebuit să aflu abia acum de infinita onoare ce mi-a făcut d. Gherea, discutînd pe 20 de pagini mari din *Viitorul social*[1]) o notiţă a mea publicată în această revistă, la rubrica „Miscellanea". E lesne de înţăles că eu nu pot lăsa fără răspuns articolul d-lui Gherea, cu toate că sarcina ce mi-o iau nu-i pentru puterile mele. Şi.., de-aşi fi o calfă de bărbier sau un social-democrat, aş avea drept dacă nu la prietenia d-lui Gherea, cel puţin la marea sa bunăvoinţă. Dar după cum orice „tovarăş" uzază de libertatea ce i-o garantează regimul „burghezo-capitalist", de a-şi expune părerile, a-şi apăra crezurile, a interpreta faptele trecute şi a scrie romanul celor viitoare,—să-mi fie şi mie permis să exercitez dreptul ce nu mi-l poate nega nimeni, acel de a-mi face datoria, aşa cum o înţăleg şi eu.

N'am să întrebuinţez metoda d-lui Gherea, ce constă în a-mi lua fiecare frază, a o rezuma, a o explica şi simplifica, a o tălmăci şi răstălmăci, pentru a găsi contraziceri triumfînd, pentru a plasa obişnuitele clişee din cunoscuta cîntare socialistă şi pentru a înnălţa imn de slavă—ceia ce se şi cuvine—Internaţionalei şi mişcării proletariene. N'am timpul să aplic acest procedeu, ce de altfel îl cred inutil, —deşi pentru acest joc simt forţa necesară. Şi fericesc pe d. Gherea că legile sociale îi dau răgazul şi dispoziţia sufletească să explice lumii muncitoreşti că „Miscellanea" pe romîneşte însamnă talmeş-balmeş şi „că această rubrică e iscălită regulat en toutes lettres : P. Nicanor & Co." Caşi

1). *Viitorul Social*. An. II—1913, No. 3—4. *Congresul de la Basel şi „Viaţa Romînească"*. Ig. 137—156.

cum în loc să discut ideile d-lui Gherea, aşi începe să mă leg de cuvîntul „Dobrogeanu" din iscălitura d-sale : căci ce-are a-face rubrica şi iscălitura ei, cu *adevărul* celor spuse în acea rubrică? Iar pe de altă parte, de ce vede d. Gherea în acea iscălitură burghez.-comercială numele d-lui Stere sau al d-lui Şărcăleanu?

„Sociologia poporanistă e scrisă de mai multe persoane, dar toate cele scrise în această privinţă seamănă aşa de mult între ele şi se repetă atît de des încît par a fi scrise de una şi aceiaşi persoană". Noi, cei ce sîntem în măsură să privim mai de-aproape această „sociologie poporanistă", credem—trebue s'o mărturisim—tocmai contrarul în această privinţă: nu numai că, spre regretul nostru, nu se scrie în această revistă nici măcar ceia ce e necesar pentru apărarea ideilor „poporaniste", d'apoi încă „să se repete atît de des cele scrise în această privinţă", dar pe de altă parte ambiţia noastră e să căutăm a ne feri de orice dogmatism, fie numai de dragul raţiunii pure, şi să stăruim a crede că sociologia, dacă va exista vr-odată, n'are să fie nici poporanistă, nici socialistă, ci pur şi simplu o ştiinţă... obiectivă. De aceia mă simt nevoit să declar, dela început, că vorbesc numai în numele meu personal şi nu în numele „sociologiei poporaniste" şi nici măcar în numele generaţiei, din care fac parte. Observăm, la rîndul nostru, că literatura socialistă nu oferă pentru noi aceiaşi uniformitate, deşi ea dispune de un număr restrîns de dogme uşor de mănuit şi care dau deslegare tuturor enigmelor acestei lumi : de oarece noi credem că ideile „sociologice" nu sînt lucruri bine determinate ce pot fi trecute din mînă 'n mînă, ci sînt în felul lichidelor, luînd dar forma capului în care intră.

Pe cînd citeam lungul articol al d-lui Gherea, mă gîndeam cu mulţumire că poate îmi va da ocazia să recunosc vre-una din greşelile mele, ca să pot arăta d-lui Gherea că nu sînt refractar la nici o idee, că n'am frică de nici o teorie. Am fost lipsit însă de această satisfacţie. Lucrul e foarte explicabil, căci în scurta mea notiţă enunţam o afirmare de bun simţ şi anume : Dacă congresul dela Basel îşi are poate rostul în sinul marilor naţii ale Apusului, au oare—*în acest moment*—asemenea manifestări, acelaşi rost şi aceiaşi oportunitate în mijlocul nostru? Cu alte cuvinte : e în stare social-democraţia apusană să înlăture un războiu între statele civilizate? iar social-democraţia romînă era în stare să oprească trecerea armatei noastre peste Dunăre? Şi dacă pentru statele mici şi înnapoiate, pentru care problema naţională nu e rezolvită, războiul e inevitabil, după cum a şi fost,—noi mai adăogam că sacrificiul, ce trebue să-l facem în asemenea ocazii, e cerut de un ideal înnalt: jertfa ce o facem societăţii nu se aduce unei ficţiuni, ci se resfrînge tot asupra individului, ce nu-şi poate găsi desvoltarea personalităţii decît în societate. Recunoşteam adică, împreună cu *Fichte*, că scopul

societății nu poate fi decît civilizația, decît desvoltarea facultăților cîtor mai mulți din membrii societății.

Ce-mi răspunde, în definitiv, d. Gherea?

„*Față cu diversitatea de dezvoltare chiar a țărilor civilizate și* **mai ales** *față de puterea încă neîndestulătoare a proletariatului organizat*", congresul dela Basel n'a admis ca proletariatul să proclame grevă în caz de declarare de războiu, ci „congresul a exhortat proletariatul mondial *să caute* să devie *cît „de curînd* o putere așa de mare încît ceia ce nu se poate face „azi să se facă mine". Mai departe. „*Noi sîntem ferm convinși că întregirea noastră națională va rezulta în* **mod logic și fatal** *din însăși desvoltarea societăților capitaliste moderne*". „Dacă socialiștii ar strănuta odată ceva mai tare, ar sări desigur sociologia poporanistă alarmată și îngrijată". Și în fine: „*Valoarea „vieții individuale va fi realizată pe deplin numai în organi- „zația socialistă a societății*".

Să ne oprim și noi asupra acestor afirmații. Ca chestie de fapt, d. Gherea recunoaște împreună cu noi că congresul dela Basel a arătat neputința proletariatului de a evita războiul. De aceia noi ne-am permis să spunem că acel congres *poate* își are rost în Apus, dar că, sub bolțile catedralei din Basel, Isus Hristos ar găsi esența pură și eternă a învățăturii lui, iar nu în războinicii reprezentanți ai clericalismului.

Dacă laud astfel social-democrația, d. Gherea găsește de cuviință să-mi spue că o fac numai „pentru împăcarea conștiinții"; și pentru a fi consecvent, ar trebui „să mă *reînscriu* în clubul și partidul socialist".[1]) Și fiindcă am pomenit de Isus Hristos, d. Gherea deduce că vrem să „excludem pe social-democrați din sînul bisericii creștine",—fapt ce, „la dreptul vorbind, privește pe Mitropolitul primat al țării", și-i dăm astfel ocazia d-lui Gherea să ne atribue părerea că pentru noi creștinismul primitiv și socialismul de azi sînt tot una, ca apoi să desvolte tema următoare » *Paralelă între creștinism și socialism*, temă tratată de d. Gherea și în *Romînia Muncitoare*. Astfel: „Predicatorii și profeții religiilor, ai religiei evree sau creștine, „cași Crist el însuși, predicau în deșert,—vorbeau în pustiu. Și „atunci Crist și profeții, *în disperare de cauză*, simțind că n'are „cine și cum să realizeze idealul aici pe pămînt, s'au adresat „cerului și D-zeului din cer. Întregul program creștin socialist „s'a realizat acolo în cer, unde nimic nu se putea realiza. Iar „aici pe pămînt biserica creștină s'a apucat de amuzamente nevinovate, cum e noaptea sfîntului Bartolomeu și alte masacre „*en gros* și *en détail*. Socialismul primilor creștini n'a *găsit* „pregătite de timpul și istoria omenirii condițiile necesare pentru „realizarea lui și *atunci s'a întîmplat aceia ce* fatal *trebuia să „se întîmple*.

„Dar socialismul modern?

1) Pe vremea cînd d. Gherea scria.

„De acuma este cine să realizeze revendicările socialiste, „acuma există și *toate* condițiile obiective necesare pentru realizarea lui. Și de aceia ele se vor realiza, și se vor realiza cu „adevarat *aici pe pămînt* (subliniat de d. Gherea). Aici pe pămînt caută el să realizeze toate idealurile de odinioară și le va și „realiza, pentrucă de data aceasta este cine și *cum* să le realizeze. Nu numai că socialismul tinde să realizeze idealul în viitor în totalitatea lui potențială, dar îl realizază pe fiecare zi, „pas cu pas, și chiar l-a și realizat în parte, în stil mare, și încă „în ce stil mare! Socialismul modern dă idealurilor abstracte „corp și suflet și sîngele vivifiant al vieții pămîntești, iar realitățile de pe pămînt le preface în idealuri realizabile".

Și atunci... „Iată de ce intervenția d-lui Nicanor & Co. pentru a împaca idealul cu realul e cam tardivă"[1]). Oare, ce gîndește cetitorul?... Bănuește el, apoi, că nespusa fericire bate la ușă, că „acuma există și toate condițiile necesare" pentru realizarea societății socialiste?... „Părintele tutulor zeilor, timpul, „marele creator, a creiat aici pe pămînt,—spune d. Gherea—, „*toate condițiile necesare*", paradisului lumii aceștia. O! mult „binefăcătoare Fatalitate, slavă ție! Numai... să nu se întîmple „aceia ce fatal trebue să se întîmple".

Să mai lăsăm încă cuvîntul d-lui Gherea.

„Să luăm de pildă aceia ce se zice acolo despre Bebel. „Apărarea existenții naționale, zice d. Nicanor, afirmarea marilor revendicări nu pot fi sprijinite decît pe forță, și înșiși apostolii cei mai înfocați ai păcii sînt nevoiți *să facă cu realitatea „necesare tranzacții*".

Și atunci d. Gherea își dă osteneala să dovedească că Bebel „e în deplină concordanță cu *concepția socialistă universală* „și cu tactica social-democrată de *pretutindeni*". În fraza noastră, noi ne-am mărginit să înțelegem, ceiace de altfel și d. Gherea o afirmă: „socialdemocrația nu e *necondiționat acuma* împo„triva oricărui război", ci „în mod *logic*, *fatal*, *necesar* trebue „să fie de partea altor războae: războaele de eliberare, războaele cotropiților", etc. Căci *aceasta* înseamnă a face cu *realitatea necesare tranzacții*; iar acești termeni nu sînt alții decît cei întrebuințați de *Brand*, eroul lui Ibsen, care cere „totul sau nimic", care caută să ajungă seninul calm al aerului alpestru, unde nici o miazmă molipsitoare nu poate să trăiască, și căreia—după expresia lui Brandes—i-i dată acea fericire rară și dureroasă: lupta de a ajunge inaccesibilul. „Și toată această adevărată miscellanee „de contraziceri, de confuzii, de vederi greșite d. Nicanor reușește s'o concentreze într'o singură pagină".

Și d. Gherea găsește „o scuză pentru atitudinea" d-lui Nicanor et Co. și anume: „nu pătrunde bine nici concepția teore-

1). N'am putut reproduce aici întreg pasajul d-lui Gherea, spre marea mea părere de rău și, desigur, și a cetitorului, ce ar fi foarte bucuros să cunoască cît mai mult din studiul d-lui Gherea. Lucrul e însă cu neputință, căci „paralela" d-lui Gherea are o prea lungă desvoltare.

„tică și nici tactica și activitatea practică a socialismului. Aces„tei mai adinci priceperi i se opune însăși metoda și concepția „poporanismului rus (?). Cîți oameni inteligenți și învățați dintre „*narodnicii* ruși n'au putut toată viața să pătrundă nici baza te„oretică a social-democratismului (marxismul), nici lupta și acti„vitatea sa practică". Nu știu ce blăstăm a hărăzit fatalitatea legilor sociale prin mecanismul lor logic și necesar, narodnicilor ruși. Deși oameni inteligenți și învățați, dar toată viața n'au fost în stare sa pătrundă nici baza teoretică a marxismului, nici lupta și activitatea social-democrației, pe care le poate înțălege cît de cît și un lucrător. Și de ce nu se milostivește d. Gherea să pomenească măcar în treacăt de acea bază teoretică a marxismului și de ce nu desvelește măcar o parte din secretele zeilor, ca să știm și noi acel faimos mecanism logic, fatal și necesar al legilor sociale? Căci doar are destulă vreme, de altfel, să repete acele formule ipnotice cu „realitățile de pe pămînt ce se prefac în idealuri realizabile", după cum odinioară a putut stărui cu o liniște olimpică asupra *poporanismului cu. soia.* Și atunci eu, cel nechemat, îmi voiu lua inima în dinți și voiu expune neînsemnata mea părere asupra acelei „baze teoretice și asupra acelui mecanism fatal". Căci dacă-i șade bine oricărui „cetățean" să strige pe toate glasurile cele cîteva formule magice cu care face și desface lumile,—de ce să nu-mi fie și mie permisă lipsa de modestie ca să proclam sus și tare că vederile mele nu se bazează pe cartea destinelor, ci pe Kantism, pe neokantieni și pe socialiștii revizioniști? De aceia îndrăznesc să-l rog pe d. Gherea să-mi facă credit de un lucru: dacă *discut ideile socialiste*, nu însamnă că „la mijloc sînt interese sociale în luptă" și că am nevoe să-mi „împac conștiința". Aș putea doar să utilizez de același argument și să spun că ceia ce nu se poate nega e faptul că doctrina social-democrată e pusă în serviciul intereselor de clasă ale muncitorilor,—ceia ce e foarte onorabil. Să nu creadă dar d. Gherea că marxiștii au monopolul cinstei și al „idealizmurilor",—cum se exprimă d-sa. Dacă Albert Lauge și după el revizioniștii germani au simțit nevoia să strige „Innapoi la Kant", fost-au ei reacționari? Sau au făcut aceasta din „interese sociale în luptă?" Voiu înțălege, așa dar, să discut ideile socialiste pe temeiul drepturilor rațiunii și ale puterii creatoare ale minții omenești, pentru viața căreia sînt necesare discuția și critica, ca spiritul omului să nu încremenească în exercitarea unor descîntece magice, crezînd că posedă astfel absolutul. Această discuție de idei o cred posibilă teoreticește, chiar dacă ași sta alături cu d. Gherea în partidul social-democrat romîn. Se poate oare închipui ca toți membrii unui partid să aibă o filozofie comună, o aceiași concepție asupra vieții? Căci, după cum s'a spus, spiritul omenesc e așa de complex și așa se leagă lucrurile unele de altele, că pentru a explica un fir de iarbă ar trebui să demonstrezi tot universul. Au aceiași filozofie Jaurès și Guesde, ori Anatole France și Compère-Morel, ori revizioniștii și ortodoxii germani? Și totuși înțăleg și aprob ca scepticul și înțeleptul Anatole France să lupte alături de intransigentul Guesde. Dar există vre-o minte omenească care să conceapă că pyrrhonianul autor al „opiniilor lui Jérome Coignard", ce se îndoește de tăria științelor pozitive, ar crede în „procesul fatal" din capul marxiștilor și ar fi convins că în curînd va suna ceasul, cînd legiuitorul socialist „va moși" societatea viitoare, pentru care sînt rezervate, *intacte, toate* „idealizmurile socialiste?" Nu cumva ar fi mult mai probabil că același filozof ar pune societatea viitoare alături de cvadratura cercului, de perpetuum mobile și de piatra filozofală.

*

Poporanismul nu-i decît o atitudine critică, analoagă cu Kantismul și cu neocriticismul modern. Se va opune oricărui dogmatism și nu va declara împreună cu Stirner: Ma vérité est la vérité; se va opune oricărui scepticism și nu va zice ca Flaubert că „dobitocia consistă în a vroi să tragi concluzii"; se va opune și oricărui pragmatism orb și sălbatec, ce consideră rațiunea un lux, iar acțiunea prima și ultima necesitate, după vorba lui Goethe că la început ar fi acțiunea. Și d. Gherea să exclame: „Și se mai miră sociologii dela *Viața Romînească* că atitudi„nea lor în *doi peri* nemulțumește adînc pe socialiști și că ei „preferă și preferă de o mie de ori atitudinea protivnicilor de„clarați, chiar a protivnicilor celor mai ireductibili, dar o a„titudine francă, clară, hotărîtă!" Ne pare rău că „timpul, marele creator, care a creat aici pe pămînt toate condițiile necesare" a mai prevăzut în întunecata sa înțelepciune și „sociologia poporanistă" și n'a dispus lucrurile simplu, după cum „o ușă nu poate fi decît închisă sau deschisă". Dar nu ne vom mira că d. Gherea taxează atitudinea noastră de lucru cu dublu senz și cu dublă întrebuințare, cum ar spune Platon, și nu vom scoate un cuvînt de protestare cînd d. Gherea, comparîndu-ne cu „Adevărul", găsește că „atitudinea dublă și intermediară" formează la noi o linie de conduită constantă, pecînd la „Adevărul" „a fost un accident produs de epoca cadrilateră".

Totuși, îmi place să cred că d. Gherea nu va găsi nelalocul lui punctul de vedere al teoriei cunoștinței, căci numai acest punct de vedere va hotărî, dacă marxismul are o bază științifică sau e o știință și întrucît are valoare concepția materialistă a istoriei. Dealtfel, după cum se știe, socialismul și cu filozofia n'au fost străini unul de altul. Astfel Marx datorește lui Fichte critica teoriei economice a valorii, cași antiteza dintre valoare și preț; lui Lamennais ideia de legea de aramă a salariilor; lui Auguste Comte tendința de acumulare a capitalurilor; lui Mill ideia că emanciparea salariaților trebue să fie opera lor proprie și în fine lui Hegel fatalismul istoric, căruia Marx i-a dat un co-

lorit economic [1]). Autorul, ce cităm, afirmă încă, că nici o idee de-a lui Marx nu e originală, ci toate au fost „exprimate tot așa de clar și cu mai multă putere de scriitorii perioadei utopice". Așa, Marx datorește lui Owen ideia că omul, fiind produsul mediului, trebue să schimbe mediul pentru a schimba individul; lui Saint-Simon ideia că crizele istorice se explică prin antagonismul claselor sociale, și ideia că între modul de alcătuire al societății și felul de gîndire al membrilor ei e un raport de cauzalitate (Ed. Bernstein); lui Malthus ideia că instituțiile civile fundamentale depind de mediul economic, etc. Intrebăm atunci pe d. Gherea: acestea sînt bazele teoretice ale marxismului? Și nu e îndreptățit Ed. Bernstein să exclame: Ce-a mai rămas oare din vestita lege de aramă a salariilor, cu care Lassale agita masele, din teoria pauperismului, din falimentul final, din paralelismul dintre evoluția industrială și evoluția agricolă, din diminuarea progresivă a numărului capitaliștilor, din egalizarea tuturor felurilor de muncă sub influența mașinismului? Și totuși, Bernstein e socialist și e un luptător de frunte în social-democrația germană.

N'am calitatea să discut asemenea chestii; dar nu voiu repeta aici ceia ce s'a spus asupra lor, cu toate că aș avea dreptul s'o fac, căci doar ortodoxii repetă de 60 de ani aceleași sacrosante formule. D. Stere a vorbit în această revistă, pe larg, de unele din aceste probleme, fără a face apel la dogme universale și eterne, ci urmînd calea ingrată și anevoioasă de cercetarea realității și interpretarea ei: metoda failibilă, căci nu dă decît rezultate mai mult sau mai puțin contestabile. Cîteva din problemele de mai sus se pot respinge *a priori*, cum e falimentul final și societatea socialistă. După toate aparențele însă, d. Gherea continuă să creadă în acele idei,—ceia ce nu e deloc condamnabil; dar îmi voiu permite să întreb pe d. Gherea, dece ordin sînt motivele certitudinii d-sale? Convingerea d-sale rezultă ea din deducții logice, făcute pe baza cîtorva principii generale, asupra cărora rațiunea omenească are siguranța absolută, analogă cu cea din matemateci sau cu cea exprimată de Descartes în *Cogito, ergo sum?* In acest caz însă, ori cît ar fi de intermediară și de dublă atitudinea noastră, ar trebui în mod logic, fatal și necesar să avem și noi certitudinea d-lui Gherea. E mult mai probabil, că d. Gherea privește teoriile de mai sus ca pe niște ipoteze ce pot fi confirmate sau nu de experiență și de realitatea lucrurilor; căci aceasta e soarta tuturor teoriilor născocite de mintea omenească în acest domeniu. Și după cum ele nu aparțin lui Karl Marx, nu pot forma apanajul nimănui și asupra valorii lor trebue să se pronunțe cercetările obiective făcute cu metodele laborioase de care dispun oamenii de știință. Dar atunci bazele teoretice ale marxismului sînt discutabile; mai

1). *Gaston Richard.* La Question Sociale et le Mouvement Philosophique au XIX-e siècle. Pag. 201—202.

mult, ele nu vor putea forma baza unei științi socialiste, cînd știința adevărată nu sufere nici un epitet. Astfel, Engels la început spunea că două descoperiri științifice au făcut din socialism o știință: concepția materialistă a istoriei și producerea plusvalorii în economia capitalistă. Mai tîrziu însă, însuși Engels recunoaște că Marx nu și-a sprijinit revendecările comuniste pe vre-o descoperire științifică ci pe dezastrul producției capitaliste. De ce n'a spus și d. Gherea măcar un cuvînt asupra bazelor teoretice ale marxismului? Și ce crede oare d. Gherea astăzi de valoarea științifică a marxismului?

Mi se pare că nu greșesc, dacă voiu afirma că pentru d. Gherea concepția materialistă a istoriei formează armătura social-democratismului? De aceia d-sa procedează prin deducție, de aceia articulațiile argumentării sale le formează cuvinte ca „în mod fatal, logic și necesar", de aceia stilul d-sale are îndrăzneala și entuziasmul ce-l dă siguranța absolută. „Timpul, marele creator", n'a hotărît ca d. Gherea să se întîlnească cu îndoiala la marginea căreia cresc florile toleranții, nici să recunoască că vorbele vieții sînt contradictorii, cum spune Talmudul. Căci din partea noastră, am dori ca fiecare om să ajungă să spue cu Clemenceau: „Mă cred scuzabil, la urma urmii, că am căutat să „înțeleg rezultatele experienții și că mă pot felicita că n'am trăit „fără să fi învățat nimic. Și de oarece mă pot înșela azi, tot așa „de bine cum m'am putut înșela eri, îmi dau silințele, cu de„plină sinceritate, să nu procedez dela vr'o idee preconcepută". Desigur, dispui de mai multă rezervă de energie sufletească, cînd te-ai fixat odată pentru totdeauna și în mod hotărît asupra tuturor lucrurilor, iar acea rezervă o poți cheltui în entuziasm și în acțiune. Dar tocmai pentru acțiune, te izbești de rezistența realității și e necesară o cunoaștere cît mai adecvată faptelor: ideia cu categoriile sale izvorăște din acțiune și trebue să se întoarcă la acțiune,—a scris Proudhon cu mult înaintea pragmatiștilor moderni.

Dar, după toate filozofiile, cunoașterea absolut adecvată lucrurilor e rezervată numai la Dumnezeu, împreună cu *laetitia aeterna*, ce însoțește acea cunoaștere. Iar cunoștințele noastre întotdeauna vor fi inadecvate, căci, după vorbele lui Spinoza, ele se raportă la relații între noi și lumea exterioară,—așa dar la ceva confus,—și se vor prezenta „ca o concluzie detașată de premisele ei". Kant a reușit să stabilească caracterul de necesitate și universalitate al adevărurilor matematice; secolul nostru însă limitează acest caracter de necesitate, numai „construcțiilor" matematice ale spiritului nostru și se îndoește dacă și realitatea se supune aceleiași necesități. Filozofia n'a ajuns încă să cunoască pretențiile definitive la care are drept rațiunea omenească în diferitele domenii așa numite științifice, începînd cu Mecanica și sfîrșind cu Morala. Cugetarea modernă și-a concentrat sforțările mai ales asupra teoriei cunoștințelor istorice, în care chestie cuvîntul d-lui A. D. Xenopol are mare greutate,—ceia ce face mare onoare țării noastre.

Practicește, omul poate prezice cu siguranță configurația cerului după milioane de milioane de secole și configurația moleculelor unui gaz după un interval de a miliarda parte de secundă. Și cit de curioși sintem noi toți, să știm configurația statelor europene după 50 sau 100 de ani! „Nu mai există probleme rezolvate de o parte, și altele nerezolvate de altă parte; „ci există numai probleme *mai mult sau mai puțin* rezolvate. „Newton a putut să se fălească că poate să integreze toate evoluțiile diferențiale, pe cit timp noi căutăm încă mijloacele de a „face cunoștințele noastre ceva mai puțin imperfecte în această „privință". Așa vorbește H. Poincaré, unul din cele mai mari genii ale secolului trecut.

Iar d. Gherea trage concluzii logice, fatale și necesare în materie socială.[1])

„Necesitatea absolută e adevărata prăpastie a minții omenești"[2]) (Kant) și toate sistemele materialiste, mecaniciste, deterministe au o înspăimîntătoare consecință: omul nu e necesar (Spinoza). Tot astfel și in concepția d-lui Gherea, „timpul, marele creator" are grijă „să creeze toate condițiile necesare". Mi se pare că e necesar și pentru a creia cu spiritul și cu voința lui acea realitate, care—după d. Gherea—la rindul ei îl condamnă pe om, prin fatalitatea logică a legilor sociale. Vom încerca să dovedim în citeva cuvinte că între determinismul d-lui Gherea și între determinismul logic și fatal e aceiași asemănare ca între constelația *Cînelui* și animalul lătrător,—după celebra comparație a lui Spinoza.

*

«Timpul, marele creator, a creiat aici pe pămînt toate con«dițiile necesare, și cele subiective și cele obiective, pentru re«alizarea revendicărilor socialiste». Iar «valoarea vieții indivi«duale va fi realizată pe deplin numai în organizația socialistă a «societății». Lanțul legilor sociale, în desfășurarea lui, a ajuns, așa dar, la veriga lui aurită ce corespunde fericirii eterne; acest moment unic sosește abia azi și in zadar ar fi fost așteptat mai innainte, căci „a trebuit să se intimple ceia ce era fatal să se

1). In scrisoarea din 17 Mai 1846, Proudhon răspunde lui Karl Marx: „Să căutăm împreună legile societății; dar, pentru D-zeu, după ce am distrus toate dogmatismele *a priori* să nu căutăm la rîndul nostru să indoctrinăm poporul. *Să nu privim niciodată o chestie ca epuizată.*"

2). Imi voiu permite o digresie, îndemnat de vestita *Paralelă* a d-lui Gherea, și voiu cita în întregime pasajul din *Kant* pentru extraordinara lui frumuseță: La nécessité absolue est la véritable abime de la raison humaine. L'éternité même, quelque horriblement sublime qu'on la dépeigne, ne frappe pas à beaucoup près l'esprit de tant de vertige... On ne peut ni se défendre de cette pensée ni la supporter: qu'un être, que nous nous représentons comme le plus élevé de tous les êtres possibles, se dit en quelque sorte à lui-même: je suis d'une éternité à l'autre, rien n'existe hors de moi que par ma volonté; *mais d'où suis-je donc?*

intimple", „amuzamente *en gros* și *en détail*", „inteligenții și învățații narodnici", suspecții sociologi poporaniști, etc. Curioase mai sînt și legile sociale! Până acum, în oarba și caprițioasa lor putere, au hotărît ca „pămîntul să fie prefăcut în valea plingerii și a scrișnirilor de dinți", cum spune d. Gherea, ca mai apoi să îngădue omului să facă acel formidabil salt din fatalitate în libertate[1]), cind „valoarea vieții individuale va fi pe deplin realizată". Destinele societății socialiste sînt purtate de acea „vale a scrișnirilor de dinți" și ea se va naște atunci, cînd excesul răului va fi în așa măsură, că va putea produce maximul de bine. E adevărat că excesul răului dă ocazii la violente reacțiuni, căci, după cum spune Renan: într'o societate, înlăturarea marilor abuzuri e mult mai ușoară decît corectarea celor mici; în primul caz e vorba de o chestie de viață sau de moarte; în al doilea, nimeni n'are destul interes ca să angajeze o luptă radicală. Oricum, e inexplicabilă enorma discontinuitate din procesul fatal al legilor sociale, ce permit trecerea bruscă din infern în paradis. Iacobinii au avut putința să caute crearea din nou a unei națiuni, și rezultatul a fost numai apariția acelor partide burgheze, care pregătesc cu nelegiuirile lor fatale era socialismului. Și dacă din excesul răului va eși binele, de ce luptă proletarii pentru reforme sociale protectoare și de ce mai organizează partide de luptă, cînd logicește ar trebui să contribue la producerea acelui exces; sau să nu lupte de loc, odată ce recunosc acea îngrozitoare fatalitate a legilor sociale, iar d. Gherea să nu-și mai facă inimă rea cu „miscelaneele" (traducerea estetico-literaro-ironică: talmeș-balmeș) noastre „de contraziceri, de confuzii și vederi greșite".

Dacă societatea socialistă va începe să domnească după ce va avea loc proletarizarea generală, se poate închipui o minte omenească care să lupte în direcția acestei evoluții de proletarizare? In Anglia, țara tip-industrială, în care ar fi trebuit ca partidul social-democrat să fie mai puternic decît în toate celelalte țări, Loyd George va căuta să realizeze proectul următor: „Statul va cumpăra terenuri pe cale de expropriere, pentru a le vinde *en détail* și va reconstitui o democrație țărănească[2]). Misterioase mai sînt căile urmate de legile sociale în desfășurarea lor, până se vor clarifica în societatea viitoare, și întunecată mai e relația dintre „condițiile obiective și cele subiective". De ce oare fatalitatea legilor sociale nu permite înainte de realizarea societății socialiste acordul complect între starea juridică și cea economică a societății, și între condițiile obiective și cele subiective? Și de ce nu definește d. Gherea „condițiile obiective și pe cele subiective" și de ce n'arată care e natura paralelismului dintre ele? Și de ce nu enunță măcar una din legile sociale, care ar

1) După cum numai în era creștină, prin botezul creștinesc, poți fi ertat de păcatul strămoșesc.

2) *Paul Louis*. Le Courrier Européen. 7 Martie, 1914.

exprima cum evoluiază factorul economic şi ne-ar da cheia cu care să trecem dela condiţiile obiective la cele subiective? Cred că nu greşesc dacă voiu spune că până acum nu se cunoaşte nici o lege socială şi însuşi Poincaré ar fi fost cam încurcat în enunţarea... „legilor naturale"! Să ne spue dar d. Gherea vreuna din acele legi sociale şi să ne explice mecanismul lor logic, fatal şi necesar, prin care se vor elimina în bloc toate relele sociale şi naturale, ca să permită astfel embrionului societăţii viitoare, ce trăeşte ascuns printre mizeriile actuale, să se dezvolte în toată libertatea.

Concepţia materialistă a istoriei nu e până acum decît o teorie de interpretare, la fel cu evoluţionismul şi selecţia naturală a lui Darwin. Nu poate avea puterea prevederii logice şi necesare, ci va da o interpretare parţială *après coup* faptelor întîmplate, în felul cum d. Gherea vorbind de creştinism a putut să adaoge „că s'a întîmplat ceia ce fatal trebuia să se întîmple" şi după cum în *Neoiobăgia* a dat o interpretare marxistă faptelor şi rezultatelor scoase la iveală de munca poporaniştilor şi explicînd scumpirea traiului prin urcarea rentei pămîntului. Concepţia materialistă a istoriei va aduce servicii, cînd consideri un anumit moment dintr'o societate determinată, pentru a examina raporturile dintre starea ei juridică şi cea economică,—după cum un naturalist considerînd o anumită specie de animale va constata relaţia dintre funcţie şi organe sau dintre animal şi mediu. D. Gherea însă procedează prin deducţie; şi pentru a obţine rezultate necesare şi prevederi fatale, e destul să iei ca punct de plecare o stare oarecare din fazele prin care trece o societate şi să i aplici legile sociale pentru a deduce tot trecutul şi tot viitorul acelei societăţi, caşi cum am poseda bilanţul cunoştinţelor omeneşti şi odată cu el pe acel al istoriei universale. Mai mult decît atît: marxiştii au pretenţia să facă aceste deducţii numai pe baza factorului economic ce el singur ar fi un echivalent al întregei societăţi. Ori, după cum naturalistul cu legile naturale nu va putea deduce, plecînd în scara zoologică dela un verme, nu va putea deduce pe Kant; tot aşa sociologul cu legile sociale nu va putea deduce era socialistă, din epoca pietrii cioplite. De aceia şi marxiştii, vorbind de viitor, presupun dela început că societatea socialistă e realizată şi atunci, fireşte că toate bunurile şi fericirile cerului şi ale pămîntului vor exista prin definiţie în acea societate, după cum din definiţia cercului rezultă toate proprietăţile lui.

Mai întâiu, principiul condiţiilor de existenţă nu-i suficient pentru a trece dela o stare socială la cea următoare, căci până în prezent mintea omenească nu poate să facă preziceri decît între termeni absolut echivalenţi, procedînd prin egalităţi ce se obţin prin *repetare* de fapte. Vrau să spun, cu alte cuvinte, că deducţiile sînt permise, cînd prin observarea de fapte ce se repetă ai ajuns să formulezi un principiu. Ori, fenomenele sociale se succed fără însă a se repeta şi, dacă consideri o anumită stare socială, nu vei putea prezice viitorul ei, chiar cînd îi vei cunoaşte *tot* trecutul. Ştiinţa modernă a stabilit că chiar în domeniul materiei fenomenele nu s reversibile.

In al doilea rînd, eroarea devine şi mai grosolană cînd crezi că o societate poate fi în întregime reprezentată prin factorul ei economic, şi cînd crezi că faptele conştiente sînt simple epifenomene ale stării economice. Chiar Engels ajunsese să recunoască că factorul economic, deşi e hotărîtor, nu e însă şi excluziv. Dar şi hrana pentru un om e un element hotărîtor în viaţa lui, deşi nu excluziv. Aceiaşi hrană însă poate fi necesară şi pentru cugetarea lui Kant şi Karl Marx, caşi pentru cugetarea lui Herostrat şi a d-lui Simeon Mehedinţi.

Concepţia materialistă, în pretenţia ei de a asimila legile sociale cu cele naturale, pierde din vedere caracterul esenţial al faptelor sociale. Căci în loc de a elimina personalitatea omenească din societate sau a-i substitui factorul economic, trebue să recunoaştem că ea formează centrul tuturor chestiilor, ca fiind măsura tuturor lucrurilor. Factorul economic nu există decît prin om şi pentru om. Mai ales nu trebue neglijat acest caracter specific vieţii şi pe care l-aş numi, după expresia lui Le Dantec, asimilaţia funcţională. Căci după cum prin ridicare de greutăţi îţi fortifici şi măreşti bicepsul, ce va putea ridica greutăţi mai mari decît cele dela început,—tot astfel, mintea omului prin experienţă şi observare poate obţine forme *a priori*, pe baza cărora în urmă va putea realiza experienţe şi mai complicate. Tot astfel cu ajutorul factorului social de azi, omul va creia un altul mîni, căci prin creşterea civilizaţiei şi a puterii raţiunii energia omului va fi mai mare ca să *imprime* evenimentelor o orientare *mai bună* decît cea de până acum (Ch. Renouvier). Căci societatea nu se formează şi nu progresează decît în conştiinţa indivizilor. Tecnica industrială, ce-i izvorul forţelor economice, nu-i decît produsul activităţii conştiente. Aşa că faptele sociale nu vor fi decît relaţii între persoane; vom avea de-a face, prin urmare, cu scopuri şi mijloace,—într'un cuvînt, cu stări de conştiinţă. Iar legile sociale se vor reduce la tendinţi, la mişcări sociale; şi de aceia Stammler substitue Sociologiei cuvîntul de Filozofie socială (Sozial-philosophie) [1]. Aşa că, în ce priveşte factorul economic, am putea spune, parafrazînd vorbele lui Bergson, că viaţa socială susţine un raport de tangenţă momentană cu mecanismul forţelor economice.

Marxiştii însă, utilizînd metoda deductivă, sînt nevoiţi să renunţe la controlul faptelor şi la rezultatele experimentale. Dar ceia ce e şi mai curios: deşi fac mare caz de determinismul ştiinţific şi de fatalitatea riguroasă a legilor sociale, vor rămînea utopişti ireductibili cîtă vreme vor crede că realitatea e compatibilă cu fericirea absolută din societatea viitoare. Sub această credinţă se subînţăleg implicit două lucruri, ce nu pot fi admise *a priori*; întâiu, că răul ar sta numai în aranjarea lucru-

1) *Gaston Richard*. Loc. cit. Şcoala neokantiană germană. Pag. 328.

rilor şi nu şi în natura lor; al doilea, că până acum societatea n'a făcut decît să deformeze sufletul omenesc, care e unul şi acelaşi prin natura lui (état de nature),—după axioma secolului al 18-lea, ce a fost apoi admisă şi de moraliştii raţionalişti. Optimismul acestei concepţii n'are păreche, căci cu toate că fatalitatea legilor sociale ne condamnă prin mecanismul factorului economic să trăim în „valea scrişnirilor de dinţi", totuşi remediul la această teribilă situaţie vine dela sine cu ajutorul aceluiaşi mecanism logic şi fatal, cînd toate problemele vor primi dela sine soluţia cea mai bună, spre fericirea muritorilor ce se vor găsi de azi înnainte pe suprafaţa acestei planete. Acestei concepţii, ce ni se pare simplistă, vom îndrăzni să-i opunem modestele noastre vederi,—după cum urmează.

După noi, realitatea se prezintă spiritului omenesc într'o stare extrem de confuză, fără plan preconceput de sistematizare, ce ar putea fi denunţat prin mecanismul legilor naturale şi sociale. Mintea trebue însă să recunoască, în această incoherenţă, o sforţare a materiei spre forme organizate şi o sforţare a vieţii spre activitatea conştientă. Realitatea socială, adusă de trecut, vădeşte o mică cantitate de justiţie socială şi sforţările noastre vor trebui să tindă la învingerea inerţiei realităţii, pentru a transmite urmaşilor noştri o cantitate mai mare de dreptate, fără de a avea vr'un temeiu să spunem că vom cunoaşte vreodată toată justiţia socială. Raţiunea de azi nu va putea prevede raţiunea mai complectă de mîni, care va fi conştientă de mai multe nedreptăţi, drepturi şi datorii şi care, în condiţii prielnice de desvoltare, va putea descoperi mijloace de producţie mult mai perfecţionate decît cele de azi [1]). Tot astfel nu vom putea declara că chestiile sociale vor fi rezolvate dela sine în viitoarea societate, adică după timpuri incalculabile, căci nu putem fixa limite chestiilor sociale, ce nu pot avea soluţii definitive şi nu pot fi mărginite ca număr. Tot astfel nu vom putea şti cînd şi cum „valoarea vieţii individuale va fi pe deplin realizată", din aceleaşi motive; căci şi aici avem de-a face cu lucruri susceptibile de evoluţie, cu lucruri în stare de creare, pentru care nu se pot hotărî limite *a priori*. După vorbele filozofului, libertatea e un lucru ce se produce în noi fără încetare. (La liberté est chose qui se fait en nous sans cesse). Tot astfel nu putem admite existenţa acelei entităţi metafizice: sufletul omului în *état de nature* ar fi unul şi acelaşi, ca o existenţă în sine; mai curînd am putea admite, cu Anatole France, că oamenii se pot compara cu produsele ce le fabrică un olar, produse de toate calităţile şi de toate întrebuinţările. In fine, tot astfel nu putem admite că mintea noastră va putea poseda vr'odată *Adevărul*, *tot* adevărul, *toate* legile sociale şi naturale, „*toate* condiţiile necesare obiective şi

1) In această ordine de idei voiu cita ca pilde inferioritatea moralei platoniciene faţă de cea kantiană şi faptul că Aristot, savantul antichităţii, n'ar fi în stare să treacă examenul de fizică în clasa I gimnazială şi pe cel de gramatica grecească în clasa V.

subiective". Ci va trebui să recunoaştem că sîntem condamnaţi să ne găsim faţă de *adevăr* şi de *dreptate* cel puţin la o distanţă constantă, după cum calul ce mişcă un scrinciob circular pentru copii, punîndu-i-se în faţă şi la distanţă potrivită un smoc de iarbă, pe care calul caută să-l ajungă, mişcînd astfel scrinciobul,—după cum acel animal va rămîne necontenit la aceiaşi distanţă de hrana ispititoare, ce se va îndepărta mereu cu aceiaşi viteză, cu care calul se va sili să o ajungă (Paul Gaultier).

In ce priveşte, apoi, fatalitatea,—vom recunoaşte că i se cuvine partea leului şi vom înţălege în mare măsură concepţia anticilor tragedii. Dar dacă pentru marxişti fatalitatea rezultă din *cunoaşterea* legilor sociale şi a mecanismului lor logic, pentru noi ea va rezulta în mare parte din *necunoaşterea* acelui mecanism şi din condiţia la care sîntem reduşi de a concepe pe baza cunoştinţelor dobîndite imensitatea necunoscutului. Anatole France a ajuns până să declare că „loviturile soartei sînt ineluc„tabile; nimeni n'ar putea scăpa destinului său. Prevederea o„mului e scurtă şi chibzuiala lui necontenit înşelată. Nici un „sfat şi nici o precauţie nu ar putea învinge fatalitatea" [1]). Jaurès, în discursul ţinut în ultima şedinţă a Camerei franceze asupra concluziilor comisiei de anchetă, a putut spune că „dacă Eschyle „sau Shakespeare ar apărea între noi, ar spune, arătîndu-vă e„venimentele de astăzi şi pe cele de eri: Nu recunoaşteţi fata„litatea, ai cărei interpreţi am fost?" Şi vorbind astfel, nouă ni se pare că Jaurès exagerează, întrucît o parte, oricît de neînsemnată s'ar crede, din evenimentele de eri şi de azi se poate atribui responsabilităţii omeneşti. Şi de aceia vorbele lui Jaurès au fost întîmpinate de un deputat reacţionar cu apostrofa: „Acum, fatalitatea înlocueşte Codul penal?" Intr'un cuvînt, fatalitatea e înfiorătoare prin acea parte opacă a acţiunilor noastre, ce se sustrage cauzalităţii. Vom şti însă cu atît mai mult să apreciem restul, ce poate fi mîntuit de voinţa noastră, prin energiile creatoare ale sufletului nostru.

Şi d. Gherea se pronunţă în treacăt asupra acestor energii creatoare: „Şi aceste sentimente universale sînt şi ele o putere reală în lumea *de azi*!" Intreb pe d. Gherea, cum se împacă această afirmare cu atotputernicia factorului economic şi cum această „putere reală" îşi găseşte justificarea filosofică în concepţia materialistă cu fatalitatea istorică a legilor sociale? Această reală putere e numai o altă faţă a forţii necesare a factorului economic? Dar atunci de ce această putere are eficacitate numai în lumea de azi? Pentru a răspunde la aceste întrebări, Jaurès s'a sprijinit pe teoria Kantiană, într'o conferinţă adresată studenţilor. Punctul de vedere pur Kantian ni se pare

1) *Anatole France*. La Révolte des Anges. Pag. 173—174. Iar în altă parte (pag. 175): N'ar fi mai bine să spunem că soarta a hotărît astfel şi că ceia ce numim întîmplare, şi care în realitate e ordinea naturii, a îndeplinit acest fapt imperceptibil, ale cărui consecinţi trebuiau să înspăimînte judecata oamenilor?

insuficient [1]). Energia creatoare a sufletului nostru e ireductibilă, în senzul că nu se poate reduce la o parte din factorul economic și nici la o parte din libertatea absolută a lucrului în sine. Această energie creatoare, ajutată de o viziune clară a situației și de o apreciere justă a forțelor în joc, va putea introduce elemente nouă, ce nu pot avea altă măsură decît valoarea subiectivă omenească. Căci după cum spune Ed. Bernstein: „realizarea lucrurilor *recunoscute, de noi, juste și legitime,* depinde în cel mai mare grad de *voința* noastră și de *acțiunea* noastră, și nu numai de o simplă fatalitate istorică". Vor fi și momente în evoluția socială, cînd—după cum e scris în Vechiul Testament—o turmă trebue să-și reguleze mersul după pasul ultimului miel născut. Știința însă nu va putea avea niciodată pretenții în elaborarea idealurilor noastre; așa că din punct de vedere științific, materialist, idealurile noastre ce ne luminează pașii și care sînt semne ale energiei noastre creatoare, vor fi taxate de „erezii antiștiințifice" sau de curată „nebunie". Această Nebunie ar putea să răspundă: De acei, care fug de Mine, se va îndepărta viața de dînșii. (Erasm, —Apologia Nebuniei). Știința ne va aduce serviciul ei în alegerea mijloacelor și aprecierea lor, nu însă și în determinarea scopurilor ce putem urmări și care se găsesc pe alt plan decît cel al cunoașterii. Rațiunea ne va mai ajuta să înlăturăm idealurile condamnabile *a priori* ca irealizabile și să rezolvim „conflictele între datorii", procurîndu-ne un criteriu de plasarea idealurilor, după urgența și importanța lor, la înnălțimi deosebite. Așa că vor putea fi idealuri, care vor servi de stea conducătoare nu numai unui popor, dar chiar unei epoci. Spre exemplu, în loc de a afirma cu d. Gherea că „valoarea vieții individuale se va realiza pe deplin numai în societatea socialistă", noi vom spune cu Fichte că „scopul ultim al societății e înnobilarea treptată a genului omenesc, adică a-l face cît mai liber de constringerile naturii și cît mai stăpîn de el însuși" [2]). Pe acest temeiu, în notița discutată de d. Gherea, noi dădeam, în conflictul dintre individ și societate, prioritate acestei din urmă. De aceia am scris acolo: „Și după cum ceia ce este nu trebue să ne facă să uităm cu totul ceia ce trebue să fie, nici viziunea acelei lumi ideale a marilor scopuri nu trebue să ne facă să ne socotim brutalele cerinți ale realității ce ne înconjoară, căci această nesocotire o putem plăti prea scump, poate chiar

1) Ni-i explicațiile lui Jaurès nu ni se par concludente. Nu pot insista mai mult asupra acestei chestii, ceia ce de altfel mi-ar fi și foarte greu s'o fac. Noi dăm preferință explicării *simmeliene* cu *automismul etic.*

2) *Gaston Richard.* Loc. cit. Pag. 29. Mai cităm aici pe *Ch. Secrétau,* servindu-ne de acelaș autor, căruia îi mai sîntem datori și de alte împrumuturi. „Scopul social e maximul de libertate individuală compatibilă cu libertatea altuia și, pentru fiecare, în măsura posibilului, mijloacele și răgazul necesar pentru desvoltarea aptitudinilor sale personale".

cu propria noastră existență". Și conștiința d-lui Gherea îi îngădue să se inveselească adăogînd: „E destul de trist. Ar fi desigur mai preferabil dacă nesocotirea noastră am putea-o plăti cu existența altora". Și menținem această imputare ce o fac d-lui Gherea, chiar cînd fraza mea ar putea da vr'un motiv să se creadă că e vorba în ea de „propria noastră existență" ca individ și nu ca popor, cum rezultă din context și din toată economia acelei notițe.

(Urmează)

N. Profiri

Crinii

Infățișările și lucrurile din această lume, cînd sînt prea frumoase, mă întristează. Mi se pare că locul lor nu este aici. Cînd privesc un crin deschis în ziua aceia, sau un chip suav, mă întreb, cu melancolie, din care patrie misterioasă au pornit ca să ajungă până la noi. Crinii, mai cu seamă, mă învăluesc într'o atmosferă sufletească dureroasă. Atîta desăvîrșire și atîta grație, în făptura lor, cînd în noi e atîta imperfecțiune și lipsă de frumos apleacă inima într'un suspin și dornic și amar. Nici Solomon, în toată măreția lui, nu s'a îmbrăcat mai frumos ca un crin! Dar cînd mă gîndesc că această minune albă și fără vină, deschisă în zorii zilei, peste un ceas va începe să însereze, iar seara se va desfoia, atunci farmecul meu intim se schimbă în suferință. De ce să ne amăgim cu o fericire de o clipă, cînd doliul ei ține cu mult mai mult!

Intr'o vreme, cînd urmam regulat la școala lui Platon, aveam o mîngîere pe care astăzi o găsesc mai cu greu. Știam — și știu și azi — că în această imagine subjugătoare și fugară se sprevede, pentru înțelept, prototipul neclintit și etern, pe care o Intențiune de nepătruns îl face să iradieze și să se înmulțească în lumea noastră, cea clădită în timp și în spațiu. Mai știu și azi aceasta! dar prididit de treburi și împins de vale — într'o luntre nespus de mică și de șubredă — de năpraznicul șuvoiu al vieții, țărmii filosofiei se pierd adesea în stuhăria ceasului și a inimii.

In deosebi luna Iunie este aceia care ne aduce aceste flori prea albe, din al căror potir staminele apar ca niște cruciulițe de aur. Și luna Iunie a fost totdeauna, pentru sufletul meu, o lună înnăbușitoare și temută. Imi aduc aminte de zilele grele,

în care țineam, pe masa mea, un nour de flori de crin, pe cînd nouri în chip de urși polari dormitau în cerul incandescent. In aceste zile încărcate cu electricitate cădeau — și cad și azi — socotelile școlare de sfîrșit de an. Era un fel de tot ciudat să pregătesc examenul de a doua zi subt pologul acestor flori pătrunzătoare. Dar erau un semn și un blestem pe care le-am înțeles din ce în ce mai bine, mai tîrziu.

A venit un timp cînd crinii s'au înmulțit prodigios pe masa mea, în sufletul meu și sub pana mea. I-am cules cu farmec negrăit din grădini, din stele, din inima și din scrierile altora, care fuseseră poeți înnaintea mea, și i-am clădit în stilpări, în cununi și în altare. Ah! vă spun adevărul, nimic pe lumea aceasta nu e mai scump și mai dureros plătit decît iubirea de poet.

Iubirea unui om normal seamănă cu un prînz obicinuit, într'o casă de gospodari cuprinși. Iubirea unui poet seamănă cu un ospăț al lui Lucullus sau al lui Neron. Cui ce-i pasă că gospodarul nostru a prînzit în casa lui! A doua zi nici el nu-și mai aduce aminte, se duce după treburi; nu are grija nimărui și nici ceilalți pe a lui. Cînd un poet iubește, însă, Lucullus ospătează!

Ce tristă e lumea a doua zi! Ce triste sînt ghirlandele acestea, smulse și călcate în picioare! Și cum te dor aceste cununi veștede, pe care le purtau aseară cele mai frumoase conmesene! Miresmele care au ars în vase largi, cîntările sclavilor frigieni, fumul cupelor golite trec, risipite și dureroase, peste cugetul celor ce astăzi zac bolnavi.

Aceste ghirlande, aceste viziuni încîntătoare, acele ecouri de harfă și de flaut le veți găsi, rechemate cu jale, în cărțile tuturor poeților. Și crinii, pe care aleasa inimii îi purta în cunună ori în centură, se vor desfoia etern, dealungul stanțelor nemuritoare.

Dar inimii poetului îi sînt sortite dureri și mai amare. Nici o iubire oricît de arzătoare, de intensă și de nenorocită, nici un roman oricît de zbuciumat, nici o lovitură oricît de crîncenă nu pot să desbete și să înțelepțească o inimă de poet. Anii trec în zadar, crinii cei culeși întîi dorm, poate glorioși, în primele caete, în primele volume, codrii îmbătrînesc și cad peste cărările ascunse, despicate mînă în mînă, acum atîția ani — simțirea celui blestemat poet rămîne dureros de vie și de tînără! Toți se schimbă în preajma lui; amicii și tovarășii de altă dată, poeți și ei la ceasul lor, sînt astăzi oameni serioși, pătrunși de grija familiei și a viitorului. Vremea visurilor și a copilăriilor a trecut.

Primăvara, tinerețea și toate poveștile iubirii s'au dus pe veci. Poetul singur a rămas cu sufletul agățat în absurd, în vis și in eternă primăvară! Și uneori, cînd privește în juru-i, și înțelege starea lui adînc nenorocită i se pare că e feciorul de împărat care se înnapoiază, după cinci sute de ani, de pe plaiul unde nu e moarte, nu e iarnă, nu sînt lacrimi, iarăși în lumea muritoare, ca să caute palatul lui tată-său, Roșu-Impărat, mort acum cinci sute de ani și trecut în legendă!

De aceia, inima poetului e deapururi dornică de crini și de toată tinerețea și de toată frumusețea care încap în dalbul lor simbol. Poate că, la anul, această frunte logodită visului, va cădea, spre infinit repaos, pe un căpătîi de crini. Poate că, la anul, această inimă rătăcită va opri nebunele-i bătăi, subt un giulgiu de flori de crin... O, flori suave, flori care ardeți ochii noștri, cu lacrimile dorului după țara tainică din care coborîți, pentruce ne sînteți încă odată tot atît de dragi, tot atît de pline de înțeles și de solie, ca la prima noastră întîlnire? Pentru ce potirul vostru revarsă iar în noi aroma sfielii și a speranței, a descumpănirii înflorite, a irealității și a visului?

O, crini, ce ați crescut anul acesta, luna aceasta, atît de nalt, în inimă-mi, fiți iar stîlpări, cununi și catedrale! Cine știe, poate că la anul, poate și mai curînd, toată această strălucită arhitectură în care vă toarnă inima mea se va simplifica în crini culcați deapururi și în Requiem. Ce ne pasă! Cînd sufletul a ajuns, măcar o clipă, să tae azurul supremelor simțiri, pe aripa voastră albă, ce ne pasă de tainele viitorului! Și ce poate viitorul și ce pot toate furtunile din lume, împotriva clipei fermecate pe care a trăit-o inima și arta a prefăcut-o în diamant!

O, flori prea albe, așteptînd cu nepăsare zilele ce vor să vie, eu vă îmbrățișez și vă binecuvîntez! Veniți încă odată, spre reveria mea cea fără leac, atît de svelți, atît de argintați! Ridicați din nou, bietului nebun închis în turn, din glastrele voastre și până la stelele nopților lui Iunie, o lume diafană și îmbătată de parfumul vostru! Iar înnaintea celor ce vor sta vreodată să înțeleagă icoana ce mă răpește astăzi închegați-vă în perdea de iconostas!

G. Galaction.

Castanii

Pe subt castani cu frunza mare eu mi-am purtat ades tristeța,
Cînd, părăsită, sta de vorbă cu sine însăși tinereța.
Cînd gîndul alerga la tine și te-aducea aici, aproape...
Și frunzele cîntau de-asupra, și nu cădeau să mă îngroape.

Doriam ca 'n serile de toamnă să cadă una cîte una,
In gol paianjeniș de ramuri senină să se prindă luna;
Foșnind să cadă peste mine de vîntul toamnei trist și ud,
Să nu-mi aud nici eu chemarea, nici cîntul tău să nu-l aud.

Dar mișcătoarea lor cupolă de-asupra-și clătina verdeața,
Părea că 'n jurul meu prin ramuri în mii de palme bate viața;
Iar cîte-odată crengi mișcate păreau cadelnițînd un mort...
Pe sub castani cu frunza mare și azi tristeța mea mi-o port.

In după-amezi de primăvară sub umbra lor răcoritoare,
Pîndeam speranța cum se joacă în jucăuși bănuți de soare;
Și mă 'ncercam a lor comoară s'o prind în suflet și s'o string,
Să port în mine-un strop de soare cînd va fi iarăși ca să pling.

Pe sub tunele mari de umbră ce 'ntind castanii visători,
In urma ta pe-aceiaşi stradă am rătăcit de-atîtea ori;
Din urmă am privit adesea ritmarea rochiei pe drum,
Un clopot mişcător de linii, de armonie şi parfum.
Ca să mai văd încă odată seninul clarei tale frunţi
Am rătăcit atîta vreme pe urma paşilor mărunţi...

Şi 'n noaptea asta şoptitoare, de primăvară şi de lună,
Cînd întunericul din juru-mi în suflet parcă mi s'adună,
Eu umblu liniştit şi singur sub măşti de aştri ce scîntee.
Pe unde ai trecut tu astăzi, pe-aici, e calea mea lactee...

Demostene Botez.

O recenzie a d-lui Iorga

Lucrarea mea *A short survey on the Neolatins of the Near East* a fost recenzată în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud orientale*, No. din Mai, a. c. de către d. N. Iorga,—fără îndoială o mare şi severă autoritate în ştiinţa istoriei. Nu am de gînd să contest această autoritate, pe care nimeni nu o poate pe drept contesta, ori să mă plîng de severitate, pe care o consider ca o însuşire necesară recenzentului. Voesc să dau numai cîteva lămuriri asupra unor *lipsuri*, *neexactităţi* şi *neadevăruri*, în ce priveşte afirmaţiunile şi faptele istorice, pe care d. Iorga le găseşte în lucrarea mea. Nici n'aş putea face mai mult, căci d. Iorga nu insistă asupra altor lucruri, mărginindu-se strict la controlul amănunţit în domeniul istoriei.

Sînt silit dar să lămuresc dela început caracterul *voit* al lucrării mele, care nu este un rezumat al istoriei noastre, ci o privire asupra desfăşurării *vieţii* poporului nostru. In prefaţă spun: „Tabloul, cu caracterul lui caleidoscopic şi introductiv, e departe de a fi complect: el tinde numai să fie indicator şi suggestiv". Am scris această carte, nu cu sentimentul admirativ pentru gradul nostru de civilizaţie, ci cu regretul că am rămas întîrziaţi pe calea culturii, şi cu dorinţa de a trezi interes şi simpatie pentru noi. Am căutat să conving pe cititorii engleji—căci pentru ei am publicat cartea—că poporul nostru e capabil de înnălţimea civilizaţiei apusene, la care e rîvnitor să ajungă; că numai împrejurările nenorocite, ce au dăinuit până spre sfîrşitul veacului trecut, au oprit poporul nostru de a fi la nivelul civilizaţiei marilor ţări din Apus; şi că progresul săvîrşit la noi în timpul din urmă, constitue o confirmare a aptitudinilor noastre pentru înnalta civilizaţie.

Pentru a reda viaţa, cît mai vie, a poporului nostru desi-

gur trebuia să utilizez faptele și evenimentele istoriei noastre, dar am ales dintre ele,—după cum spun în prefață,—numai pe cele „mai importante și mai caracteristice". Am urmărit ca lucrarea să nu fie prea întinsă și să nu o încarc cu balast istoric. Iată pentru ce am crezut necesar să *nu* fac desvoltări istorice decît în măsura cerută de scopul lucrării, în care istoria propriu zisă cade pe al doilea plan,—e numai mijlocitoare. Pentru acelaș cuvînt m'am expus la imputarea d-lui Iorga că Regele Carol n'are consacrate decît două linii la pagina 41. O adevărată divulgare! Și încă cu evaporarea unui rînd întreg (pentru a fi exact declar că lipsește jumătate de cuvînt)! Trei rînduri e puțin, dar totuși e mai puțin grav. Și voi fi desigur complect absolvit, chiar față de d. Iorga, dacă se va observa că nu domnia Regelui Carol era în chestie la p. 41, ci ideia incidentală acolo a importului civilizației apusene la noi, pe care „regele Carol, spuneam, nu numai o simbolizează dar a dovedit că este și unul din factorii ei activi".

D. Iorga îmi reproșează că vorbind (la p. 15) de „falimentul" dicționarului d-lor Laurian și Maxim, „trebuia să menționez opera excelentă pe care o publică, sub auspiciile Academiei Romîne, d. Sextil Pușcariu". Am recitit pagina indicată din lucrarea mea și m'am convins că această menționare,—chiar dacă aș fi făcut-o cum cere d. Iorga,—ar fi cadrat ca chiparoșii celebrului pictor pe un peisaj marin. Dar cum puteam eu califica de excelentă o lucrare care abia e la începutul începutului ; și cînd acest început a fost criticat foarte nefavorabil de cel mai competent om din țara noastră în această materie,—un reprezentant și el al unei părți din acele auspicii ale Academiei Romîne. Mai mult, e vorba de un dicționar al limbii noastre, și eu nu puteam să vorbesc de un dicționar care nu există încă, și care s'a dovedit cu competință și autoritate că nu va putea fi sfîrșit de d. Pușcariu. Calificarea de excelent s'ar fi raportat dar la calitatea unui dicționar care implică scontarea viitorului și a capacității autorilor succesori ; și nu puteam pune totul în sarcina d-lui Pușcariu.

Urmărind a reda viața poporului nostru, n'am avut în vedere numai viața de suprafață a păturilor suprapuse : de aceia am insistat asupra raporturilor dintre clase în societatea noastră, și asupra vieții maselor prinsă în literatura populară, trimițînd pe cititor la bibliografia franceză și engleză. Am crezut de asemenea că trebue să fac acele „lungi desvoltări etnografice și linguistice", de care d. Iorga nu spune decît că-s „lungi", pentru că limba unui popor cuprinde *istoria* vieții și a sufletului lui mai cu adevărat înțeles decît povestea faptelor lui, ce poate fi influențată de cel ce povestește.

N'am spus nici la p. 41, nici în altă parte ceia ce-mi atribue d. Iorga că : „Regina Elisabeta a inițiat pe Romîni în literatura națională". Mulțumesc d-lui Iorga că mă ia sub a sa protecție pentru a mă recomanda bine la Curtea noastră regală, dar să nu uite că m-a denunțat Regelui pe aceiași pagină.

La această pagină n'am făcut decît să amintesc de traducerile din literatura noastră populară în limba engleză a Carmen-Sylvei : „In anii din urmă Romînii sînt mult obligați în această privință „(e vorba de a face cunoscută literatura noastră populară «în cercurile literare din Apus») Reginei scriitoare a lor, Carmen-Sylva, „—atît de bine cunoscută în Anglia".

*

Nefolosindu-mă, în afirmările mari, decît de fapte pe deplin stabilite, n'am abuzat de opiniunile nouă ale istoricilor noștri, chiar cînd ele pleacă dela o înaltă autoritate științifică. De asemenea n'am decretat „falșe" și „neadevărate" teorii și constatări istorice care au o lungă tradiție de stabilitate în istoria noastră față de contestările recente. Știu că multe fapte și afirmări în istoria noastră sînt controversate, și că istoricii noștri, mai cu seamă, se controversează. Am luat în seamă, de asemenea, că dintre istoricii noștri, d. Xenopol e cu deosebire cunoscut în Anglia ; că după istoria d-lui Xenopol sînt lucrate cărțile engleze asupra Istoriei Romînilor ale d-lor James Samuelson (1882) și Henry Smith Williams (1907), precum și capitolele respective din dicționarele și enciclopediile engleze. Am crezut dar necesar,—obiectul meu nefiind de a critica și discuta faptele și afirmările istorice,—să mă sprijin pe autoritatea d-lui Xenopol și din punctul de vedere al cunoștinților posibile asupra istoriei noastre a publicului englez. Desigur că nu mi-ar fi fost iertat să ignorez pe istoricul Iorga, și de aceia am recomandat la p. 20 „operile istorice scrise în limba franceză și germană ale profesorului N. Iorga",—recomandare pe care d. Iorga o găsește „absolut nesuficientă".

Luînd în seamă toate aceste considerații n'aș putea afirma, cu d. Iorga, în fața cititorilor englezi, cu siguranța unui lucru bine dovedit și cunoscut, că : „Poporul romîn a dat civilizației universale o artă care, ținînd de Occident și de Orient în acelaș „timp, este una din sintezele cele mai interesante, și influența ei „culturală asupra Orientului creștin supus Turcilor este incalculabil". Sinteza poate fi interesantă, dar cît timp nu i s'a calculat și recunoscut în larg influența culturală, n'aș risca o afirmare, ce ar face impresie de a fi cel puțin exagerată, în fața cititorilor englezi. De asemenea nu pot lua drept o dovadă de civilizație înaintată a poporului acele „sute de mii (! ?) de documente, de o mare frumuseță caligrafică, de un stil înalt, ce conțin desvoltarea tîrzie a dreptului bizantin", de care vorbește d. Iorga. Mă declar chiar cam nelămurit înaintea acestei afirmări, dupăcum rămîn încurcat și asupra frazei că, „dela 1770 noi avem o literatură poetică demnă de a figura alături de ale celorlalte națiuni". Care națiuni ? Cele din Apus ? Acesta pare că e înțelesul, dar atunci nu mai înțeleg nimic.

*

Să revin la detalii istorice precise, declarate scurt „false" sau „neadevărate" de d. Iorga; însă în discuția de stabilire a adevărului cuprins în ele, eu nu pot intra, de oarece sub regimul autorității nu am creditul istoric necesar față de d. Iorga. Invoc dar autoritatea istorică a d-lui Xenopol, dublată la nevoe de garanția lui Rambaud,—e sistemul reasigurărilor în străinătate. Il *citez* deci pe d. Xenopol la constatarea *daunelor*, și-l recomand ca membru autentic al *Institutului Franței* deși, dupăcum remarcă d. Iorga, d-sa „a înlocuit pe Sir Lubbock la *Societatea de Sociologie*, nu la *Institutul Franței*". Citez textual și numerotat obiecțiile d lui Iorga:

1) „Retragerea în munți a colonilor romani din Dacia înaintea barbarilor (p. 25) este un punct de vedere pe care știința „a trebuit să-l părăsească".

2) „Bulgarii vechi sînt un popor turc și nu Mongoli [eu „spun «popor mongolic»] (p. 28)".

3) „Țaratul bulgar nu s'a întins pe „țărmul stîng al Dunării (p. 29)".

4) „Maghiarii nu aparțin rasei mongole (p. 29)".

5) „Principatul Valachiei se formează spontan prin unirea „mai multor cnezate, și nu printr'o imigrație venită din Transilvania (p. 31)." Textul din cartea mea este astfel: „In secolul „al treisprezecelea și al patrusprezecelea, grupuri de Romîni din „Transilvania trecură hotarele Carpaților și reușiră să întemeeze „statele independente ale Valahiei și Moldovei (p. 31)".

Socot că e o deosebire de înțeles între aceste două citații.

6) „Nu poate fi vorba de «frații Asan», ci de frații Petru „și Asên, întemeetorii noului țarat (p. 30)". Textul din cartea mea se referă la dinastia Asăneștilor întreagă: „...o dinastie romînă, „cea a Fraților *Assan*. Impăratul *Ioniță* a fost cel mai însemnat „din această dinastie (p. 30)". Recunosc însă că textul meu poate fi interpretat și în sensul d-lui Iorga.

7) „Mircea-*cel-Mare* însamnă cel Bătrîn, și nu cel Mare (p. 32)". D. Iorga ar fi trebuit să-mi obiecteze că nu se spune în istoria noastră Mircea cel Mare, nu să-mi lămurească ce însamnă Mircea cel Mare. Altfel obiecția cade dela sine. Dar cînd numele de Mircea cel Mare e curent în istoria noastră, alături de Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, e clar că cel Mare *nu* însamnă cel Bătrîn în asemenea caz,—și acesta e cazul meu.

Pentru toate aceste puncte răspunderea e exclusivă a d-lui Xenopol, și d. Xenopol nu are nevoe de apărare. Totuși țin să adaog că nu numai d. Xenopol pune pe Bulgarii vechi și Unguri în rîndul popoarelor mongolice, și că eu nu aveam nevoe de a stabili subdiviziuni amănunțite de clasificare a ramurilor mongolice sau a altor popoare.

In privința Bulgariei nord-Dunărene, oricît de contestată ar fi existența ei în trecut, credința d-lui Xenopol găsește un sprijin recent:

„Era o Bulgarie Dunăreană care, la sudul Balcanilor, se „întindea în Tracia până la Marița și Salonic; era o Bulgarie „trans-Dunăreană care se întindea până în Moravia și Polonia" *).

*

O acuzație gravă ce-mi aduce d. Iorga în două locuri, citînd pp. 11 și 34, e că eu am afirmat că boiarii noștri vorbeau slavonește.

Aici nu mai pot invoca sprijinul d-lui Xenopol, dar invoc textul și înțelesul paginilor citate. Nicăiri n-am susținut acest lucru; am afirmat numai că Slavona era limba Statului și a Bisericei și că de aici clasele de sus au început a o considera ca singura limbă literară, după cum în Apus latina era privită în același chip față de limbile naționale ale popoarelor respective.

In privința influenții poloneze asupra lui I. Neculcea, las să vorbească textele. D. Iorga spune: „Influența literaturii po„loneze asupra cronicarului I. Neculcea (p. 12) nu există". Textul din cartea mea e următorul: „Inainte de sfîrșitul veacului al „XVIII-lea, cînd aurora influenții franceze începu în Romînia, o „influență indirectă apusană ajunse în provinciile romîne prin „cultura polonă. Aceasta se referă în special la Moldova veacului al XVII-lea, cînd au trăit cei mai buni cronicari ai ei: „Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculcea". Sensul frasei d-lui Iorga nu-mi aparține deci mie.

La textul meu (p. 12): „Valahia a gustat cultura apusană, „în veacul al XVIII-lea, prin mijlocirea Grecilor din Constanti„nopol, ale căror vicii turcești, erau adeseori poleite de mode „franțuzești", d. Iorga îmi obiectează: „Nu e adevărat că numai „«prin Grecii din Constantinopol», dar de asemenea și direct, „Valahia a cunoscut spiritul «filosofic» al veacului al XVIII-lea". Eu n-am pomenit nimic de acest „numai" al d-lui Iorga, nici n-am negat cunoștința directă a spiritului filosofic: pur și simplu n-am vorbit nimic de ea, căci n-aveam nevoe.

O altă imputare e că am afirmat, că „Demetrius Cantemir a renunțat la tron pentru a-și devota viața învățăturii (p. 35)". Nu văd aici nimic deosebit decît doar că d. Iorga a tradus cuvîntul *resign* prin a abdica, iar eu prin a renunța,—o nuanță care, în adevăr, influențează înțelesul frazei.

Ultima obiecție a d-lui Iorga este: „E fals că cei mai mulți Fanarioți nu cunoșteau și nu voiau să cunoască limba romînă (p. 37)". Textul meu e puțin schimbat: „Cei mai mulți din a-

*) **Alfred Rambaud**, *Études sur l'Histoire Byzantine*, **Armand Colin, Paris, 1912. p. 275.**

„ceşti aristocraţi nu ştiau limba romină deloc, şi toţi o despre-„ţuiau". Nu socot că am de revenit asupra acestei afirmări, şi nu cred că ea falşifică istoria ţării noastre.

*

Alte obiecţii nu mai ridică d. Iorga împotriva lucrării mele decît doar că eu, „care am publicat articole interesante asupra „civilizaţiei engleze, nu eram din nenorocire pregătit pentru o „asemenea sarcină," — adică a da publicului englez o Istorie a Rominilor. După cum am spus în rîndurile de mai sus, nici n-am întreprins acest lucru care, de altfel, doresc să fie îndeplinit cît mai curînd, de cel mai „pregătit" pentru aceasta, căci sînt adînc convins de utilitatea unei asemenea lucrări pentru poporul nostru.

I. Botez.

Cronica militară

Trebuinţele militare şi legătura lor cu teritoriul

Următoarele trebuinţe militare leagă teritoriul cu armata:

Grupa I-a: 1) Lucrările de recrutare, 2) lucrările de rechiziţiuni, 3) controlul oamenilor dela vatră şi al rechiziţiunilor, 4) anunţări şi transmiteri de ordine, 5) poliţia militară.

Grupa II-a: 6) Educaţia, tragerea şi instrucţia militară a tinerilor dela 19—21 de ani, a dispensaţilor, precum şi a contigentelor dela vatră, 7) dezvoltarea aptitudinilor războinice şi a vigoarii fizice a tineretului şi a adulţilor.

Primele 5 trebuinţi (grupa I-a) sînt de interes militar exclusiv şi nu au nici o suprapunere cu alte instituţii de activitate socială; pe cînd ultimile două trebuinţi (grupa II-a) se suprapun în mare parte activităţii sociale a şcoalei şi a familiei.

Toate aceste trebuinţe au preocupat întotdeauna atît pe conducătorii noştri politici, cît şi pe cei militari, reeşind din experienţa timpurilor, că aceste din urmă trebuinţe fac parte mai mult din chestiunile importante sociale, decît din cele militare.

Primile categorii de trebuinţe (grupa I a) au fost urmărite continuu şi realizate mai mult sau mai puţin; pe cînd ultimile două (grupa II-a) nici nu au fost urmărite continuu, nici nu s'au putut realiza complect, din lipsă de mijloace materiale, din cauza deselor schimbări în organizarea armatei, din cauza lipsei constante de legătură dintre ministerul de războiu şi cel al instrucţiunii publice, care au un interes comun din acest punct de vedere.

Sistemul care a răspuns mai bine pentru realizarea trebuințelor teritoriale a fost acela al împărțirii țării pe regiuni de regimente teritoriale; iar acestea în subcentre de batalioane sau companii teritoriale avînd localuri și cadre la acele subcentre, precum și șefi de garnizoane și instructori în fiecare comună.

Prin acest sistem nu numai că s'a putut executa și controla mai repede și mai bine lucrările din grupa I-a, dar încă s'a putut realiza într'o măsură oarecare și cele educative și de pregătire de războiu din grupa II-a.

Această perioadă corespunde și încercărilor de legătură și concurs reciproc între școală și armată, făcîndu-se diferite exerciții cu elevii de prin școale, organizîndu-se mici dorobanți, etc. Dacă rezultatele nu au fost mulțumitoare, aceasta s'a datorat în mare parte faptului că direcțiunea nu a fost dată bine față de ideia ce se urmărea; iar aplicațiunea a fost cu totul greșită, instructorii fiind cu totul nepregătiți pentru un asemenea rol.

Acest sistem în loc de a se complecta și perfecționa, a fost desființat odată cu permanentizarea infanteriei.

Permanentizarea infanteriei a fost cel mai gigantic pas pe care l-a făcut armata noastră spre progres. Ea a cerut cheltueli mari și astfel nu s'a putut menține atunci și legătura cu teritoriul. Insă, acum, prin mărirea numărului recrutabililor și prin buna îndrumare ce a luat infanteria permanentă, se poate relua firul legăturii armatei cu teritoriul.

Astăzi, trebuințele militare pe teritoriu se îndeplinesc de către comandanții cercurilor de recrutare avînd ca agenți de execuție în comune pe jandarmii șefi de post care îndeplinesc serviciul de șefi de garnizoană; iar în comunele urbane se îndeplinește acest serviciu prin polițiile locale.

Intre cercurile de recrutare și șefii de garnizoană nu mai există organe intermediare, cum existau înnainte companiile teritoriale.

Intrebuințarea șefilor de post jandarmi ca șefi de garnizoană, a dat și rezultate bune în ceia ce privește autoritatea, executarea ordinelor, poliția militară și controlul oamenilor (grupa I-a); însă în ceia ce privește instrucția, tragerea și educația, acest sistem lasă de dorit pentru următoarele motive:

1) Nefiind toți jandarmii proveniți din aceiași armă nu se poate face pregătirea tinerilor în același fel;

2) Jandarmii fiind ocupați Duminica, nu pot conduce instrucția și tragerea.

3) Este incompatibilitate între rolul de agent al siguranței publice, al menținerii ordinei și al executării legilor, și acela de educator și instructor.

4) Jandarmii depind de trei ministere (justiție, interne și războiu), ceia ce este prea mult și prea împovorător.

Din cele arătate până aci se vede că se impune o complectare a sistemului actual în senzul că, pe deoparte, să se lase asupra jandarmului șef de garnizoană numai lucrările din grupa I-a, iar chestiunile din grupa II-a să se treacă în sarcina altor agenți dîndu-se mijloacele materiale necesare; iar, pe de altă parte, să se formeze și organe intermediare între comune și diviziunile teritoriale în sarcina cărora cad toate aceste atribuțiuni.

Agentul asupra căruia ar putea să treacă îndatoririle din grupa II-a ar fi învățătorul sau un sergent instructor.

Astăzi prin faptul că învățătorii au fost avansați sublocotenenți de rezervă, iar viitorii învățători vor face serviciul cu termen redus și vor fi avansați ofițeri de rezervă, s'ar putea îndrepta speranțele către ei pentru realizarea tuturor trebuințelor militare din comune.

Prin întrebuințarea învățătorilor ofițeri de rezervă la realizarea tuturor trebuințelor militare de pe teritoriu s'ar atinge un ideal al cooperării școalei cu armata. Deocamdată însă nu se vor putea utiliza învățătorii pentru realizarea tuturor trebuințelor militare de pe teritoriu, pentru motivele următoare:

a) In foarte multe comune sînt învățătoare sau preoți învățători;

b) Mai mult decît jumătate din învățătorii actuali avînd peste 40 ani etate, ar fi greu, dacă nu imposibil, a le mai cere și îndatoririle de șefi de garnizoană;

c) Invățătorii sînt foarte mult ocupați cu activitatea extrașcolară economică;

d) Invățătorii trebue să lucreze mult și cu căldură pentru îndămînarea și conducerea societăților de sporturi, tir, gimnastică etc. în comune.

Cum însă este necesar să se facă o strînsă legătură între școală și armată în ceia ce privește opera educativă (fizică și morală) pe teritoriu, și cum această categorie de atribuțiuni o pot și sînt datori să o îndeplinească învățătorii, se impune a se face primul pas în acest senz.

Prin organizarea actuală a unităţilor de rezervă s'a revenit la sistemul cel mai practic pentru realizarea trebuinţelor militare pe teritoriu, avînd fiecare regiment de rezervă 3 subcentre corespunzătoare celor trei batalioane de rezervă.

Pentru fiecare subcentru vor fi destinaţi ofiţerii şi cadrele necesare, în sarcina cărora vor trece toate atribuţiunile şi controlul trebuinţelor militare de pe raza subcentrului său, avînd ca ajutori de execuţie în comune şi pe şeful de garnizoană şi cîte un sergent instructor.

Prin acest mod regimentele de rezervă vor dispune de următoarele trei organe pentru controlul şi executarea trebuinţelor de pe teritoriu:

a) Cercurile de recrutare pentru realizarea trebuinţelor din grupa I-a.

b) Subcentrele pentru controlul trebuinţelor din grupa I-a şi pentru realizarea celor din grupa II-a.

c) Şeful de garnizoană şi sergentul instructor, ca agenţi de execuţie în comună.

Indatoririle sergentului instructor din comună.—1) Ajutorul învăţătorului pentru educaţia fizică, sporturi, tragerea redusă, viaţa în aer liber, obişnuinţa marşului şi a excursiunilor.

2) Educaţia fizică, tragerea redusă şi instrucţia tinerilor dela 19—21 ani şi eventual a tuturor elementelor dela vatră.

3) Idem a dispensaţilor.

4) Adunarea şi prezentarea la şcoală a analfabeţilor din comună, dacă fac parte din cadrele armatei.

5) Adunarea şi trimeterea contigentelor dela vatră la concentrări şi la trageri.

6) Dispoziţiuni militare pentru Te-deumuri şi parade la sărbătorile naţionale, de oarece, până în prezent, sărbătorile naţionale nu sînt preţuite la ţară.

7) Ajutorul învăţătorului pentru organizarea şedinţelor, conferinţelor, serbărilor, societăţilor cu scop educativ, care însă vor fi prealabil aprobate de către cele două ministere.

8) Adunarea şi prezentarea elementelor dela vatră la şedinţele de educaţie naţională şi războinică pe care le va ţine învăţătorul.

Propuneri asupra stabilirii programelor pentru instrucţia preliminară a tinerilor dela 19—21 ani şi a celor mai tineri care voesc să ia parte.

Scopul instrucţiei preliminare nu trebue să fie dresagiul militar al acestor tineri,—dresagiu care este necesar pentru asigurarea ordinei şi a disciplinei în armată, dar care nu se poate face bine şi logic decît numai în cazarmă,—ci el trebue să fie numai acela de a le dezvolta aptitudinile fizice şi războinice pentru a deveni buni soldaţi.

In pregătirea acestor tineri trebue să se aibă în vedere în primul rînd:

1) Obişnuinţa cu punctualitatea, ordinea şi higiena.

2) Deprinderea de a trage şi de a lovi fără nici o obligaţiune technică, întrebuinţînd tragerea redusă şi chiar armele lor proprii de vînătoare.

3) Gimnastica liberă, sporturi, jocuri, agerimi în legătură cu şcoala.

4) Dezvoltarea gustului pentru excursii, cîntece în cor şi vizitarea locurilor istorice în legătură cu şcoala.

5) Crearea unei bune dispoziţiuni pentru viaţa războinică, prin povestiri, cîntece războinice, cultul eroilor, încurajarea celor ce se disting, ceremonial la sărbătorile naţionale şi religioase, la Crăciun şi Paşte, în legătură cu şcoala.

6) Poveţe asupra îngrijirii la drum şi asupra ajutoarelor de dat la diferite boale, fracturi, accidente, îngheţ, insolaţii, etc.

7) Poveţe asupra modului cum să se poarte cu bătrînii, cu mai marii lor, cu camarazii, cu şefii, etc.

8) Obişnuinţa cu improvizarea mijloacelor de preparat hrana, de adăpostit în aer liber, de îngrijit în diferite anotimpuri, de făcut lucrări de apărare, de instalat corturi, de făcut adăposturi.

9) Incurajarea înnotului, biciclismului, călăriei, alergărilor, luptelor corp la corp, obişnuinţa cu orientarea şi chiar cu citirea hărţilor şi alcătuirea unei schiţe.

10) Obişnuinţa cu vorbirea tare, clară şi precisă.

11) Cunoştinţe uşoare asupra rostului armatei, organizării ei, erarhiei militare, deosebirea între arme şi rolul lor, nevoia unei mobilizări repede şi în ordine; nevoia apărării patriei.

12) Cunoaşterea armei şi a muniţiei întrebuinţate.

13) Pregătirea sumară pentru viaţa din cazarmă pe timpul serviciului activ.

Negreşit că, pentru generalizarea unui asemenea program de educaţie pe teritoriu, este nevoe de mijloace materiale care, cum se ştie, nu pot fi suficiente deocamdată din cauza multelor cheltueli în care este angajat statul nostru.

De aceia se impune întrebarea:

Dar până se vor da mijloacele, se va putea face ceva?

Noi credem că da. Și iată cum:

Armata poate să întrebuințeze unul sau mai mulți gradați complectași în fiecare comună sau cătun, scutindu-i de orice chemare la gărzi, concentrări, etc.

Activitatea pentru tragere redusă cu arme militare sau cu armele proprii se poate începe, fie recurgînd la băncile populare, la proprietari, la societățile de sporturi pentru a cumpăra 3—4 arme în fiecare comună (cel mult 200 lei), fie distribuindu-se de Ministerul de Războiu.

Prezentarea la școalele de adulți a tinerilor dela 19 –21 ani și a dispensaților, se poate face dacă este tragere de inimă la învățători și la organele militare teritoriale și dacă se va numi un sergent instructor pe comună, însărcinat cu acestea.

Excursiile, vizitarea locurilor istorice, cîntecele corale, gimnastica liberă, organizarea paradei și a ceremoniilor la sărbătorile naționale și religioase, de asemenea se poate face.

Ministerul de Războiu și Direcțiunea Căilor Ferate vor putea înlesni chiar transportul cu calea ferată (3—4 vagoane la trenurile de călători) pentru unitățile constituite care vor merge la vre-o excursiune, la concursuri, etc. Mai ales elementele dela orașe se pot atrage ușor prin asemenea mijloace, organizîndu-le și educîndu-le pe nesimțite prin aceste mijloace de agrement.

Regimentele de rezervă pot trimete, Duminicele, grade inferioare și ofițeri în diferite comune sau centre unde se organizează asemenea exerciții, pentru a le supraveghea și a le îndruma către idealul urmărit.

De sigur că Ministerul de Războiu și cel de Culte vor acorda, ici colea, mijloacele materiale ce se vor cere pentru deplasare, pentru premiuri, pentru cartușe, pentru transporturi etc., dacă acestea se cer pentru a înlesni ceia ce s'a început, iar nu pentru a începe ceia ce trebue făcut.

Opera de educație și de pregătire războinică pe teritoriu este o chestiune, care atîrnă mai mult de căldura și inițiativa particulară ce se va depune decît de mijloacele oficiale ce se vor pune la îndămînă.

Ion Mănoiu

Cronica juridică

Schimbul în natură

In „Curierul Judiciar", un tînăr ajutor de judecător semnalează abuzurile pe care comercianții ambulanți le fac la sate prin mijlocul schimbului în natură și, ridicîndu-se cu drept cuvînt în contra acestui nou chip de jefuire a populațiunii noastre rurale, reclamă pentru acest delict aplicarea prescripțiunilor codului penal relative la escrocherie și condamnarea la închisoare a vinovatului.

Este lăudabilă pornirea tînărului magistrat în contra speculanților țărănimii, dar nici d-sa nici autorii legilor asupra comerțului ambulant și asupra monopolului vînzării băuturilor spirtoase nu și-au dat seama că confundă luarea de măsuri represive în contra unui abuz cu suprimarea pură și simplă a contractului cu ocazia căruia se produce abuzul și înșelăciunea.

Este o procedare energică dar simplistă aceia care șterge schimbul din rîndul contractelor pentru a împiedeca frauda. Este o procedare simplistă și rea aceia care nu găsește mijloace de îndreptare decît în mărginirea libertății.

Pe aceiași cale și cu aceleași argumente s'ar putea susține suprimarea împrumuturilor pentrucă există și camăta și desființarea căsătoriei din cauză că pe lume este și adulterul.

Nu în restrîngerea libertății de a contracta, ci în apărarea

ei față de ignoranța unora și de lăcomia răufăcătoare a altora trebue căutat mijlocul suprimării abuzurilor. De sigur e mult mai ușor de a nimici dintr'odată un întreg șir de raporturi juridice decît de a le supraveghea și ocroti; dar nu e mai puțin adevărat că cu acest sistem, din ce în ce mai răspîndit, dela o vreme încoace se ajunge la desființarea unui drept, la stînjenirea unei libertăți sub pretextul falacios al împiedecării unui delict.

Și ori cît s'ar zice, libertatea merită și ea oarecare solicitudine.

Căci dacă e adevărat că scopul vieții este binele, ajungerea acestui bine nu se poate face decît prin mijlocirea libertății.

„Scoate libertatea din artă, zicea Emilio Castelar, și arta se transformă în ceva mai instructiv și mai puțin frumos decît cîntecul paserei; scoate-o din muncă și munca se preface în mișcarea oarbă a mașinei; scoate-o din sentimente și sentimentele, aceste mari resorturi morale, se schimbă în ceva mai josnic decît împreunarea fiarelor; scoate-o din politică și popoarele cad în acea tristă indiferență, în acea eternă somnolență a popoarelor orientale; scoate-o din morală și nu mai există acțiuni imputabile; scoate-o din religie și faci, din acest codice sublim pentru viață și pentru moarte, o ordonanță de poliție și din Dumnezeu un agent al ordinei publice".

Cași dispozițiunile legilor de mai sus propunerile represive pe care le face tînărul ajutor de judecător în entuziasmu-i juvenil, în revolta-i contra înșelăciunilor și în setea-i de dreptate, sînt periculoase, căci lovesc în primul rînd pe cel pe care vor să-l ocrotească.

Dar cînd ar fi numai atîta!

Pentru un spirit pur juridic, o soluțiune exactă juridicește primează orice altă considerație de ordin moral sau social. Nu sînt puțini aceia care în rigurozitatea spiritului lor admiră strîmta aplicare a vechilor legi romane și regretă intervenția pretorului, crearea dreptului pretorian care, în considerația nevoilor sociale și în numele echității, corectează, îndulcește și mlădie rigiditatea dreptului roman. Așa că dacă soluțiunile legale sau doctrinare de care vorbim ar avea meritul de a fi cel puțin juridice, am fi gata să scuzăm, dacă nu să aprobăm jertfirea ce li se face dîndu-li-se în pradă libertatea de a contracta.

Dar din nefericire nu este așa.

Legiuitori nepregătiți sau magistrați entuziaști, izbiți de un rău pe care-l constată la sate și dornici de a-l împiedeca, nu și-au dat nici unii nici alții seamă că mai presus de lege este dreptul și că în contra lui ea devine sau o măsură tiranică sau rămîne literă moartă.

Și dreptul este rezultatul spiritului epocii și spiritului poporului [1]), iar nu opera unor prescripțiuni legislative, făurite în grabă, și cu o competință îndoelnică de majorități parlamentare.

Or, atunci cînd legea asupra monopolului vînzării băuturilor spirtoase în articolul 27 interzice cu desăvîrșire schimbul în natură circiumarilor; cînd legea asupra comerțului ambulant în articolele 2 și 21 nu permite decît vînzarea, iar nu și schimbul; cînd autorul articolului de care ne ocupăm caută să desființeze trocul acesta prin pedepse disproporționate, indiferent dacă schimbul a întrunit sau nu elementele escrocheriei; nu se atinge numai libertatea individuală, nu se lovește numai în interesele populațiunii sătești, nevoită astfel să facă un drum la oraș pentru a vinde produsele sale—ca să-și procure astfel banii necesari pentru cumpărarea în sat a celor trebuincioase gospodăriei sale, dar se închide într'o formulă strîmtă viața însăși a dreptului.

S'au tradus în grabă și s'au introdus în țara noastră, în dorința de a rupe cu un trecut ce părea pe vremuri întinat de rușine și de tiranie, codici și legiuiri străine; s'au impus cu toată vigoarea acolo unde legea a putut să ordone; s'a înăbușit sub dispozițiuni străine de geniul neamului nostru instituțiunile de drept cutumiar, vechile obiceiuri juridice ale poporului romîn,—dar nu s'a reușit ca ele să fie nimicite, și acolo unde lipsește imperativul legii, adeseori chiar acolo unde legea dispune anume regule, ele au rămas în picioare și sînt respectate și azi după cincizeci de ani dela promulgarea codului civil.

Cîteva exemple ne pot dovedi aceasta. Zadarnic codul civil, transformînd în regulă o clauză ce se insera de obiceiu în contractele de locațiune în vechea Franță, preferă pe chiriaș cumpărătorului și îl menține în casa vîndută,—pentru poporul romîn această concepție nu există și ideia că dacă s'a vîndut casa se strică și năimeala și ese chiriașul, nu găsește opunere nici măcar la acesta din urmă. Zadarnic codul civil, urmînd codul francez, nu a recunoscut decît testamentul olograf, mistic sau autentic. Limba de moarte e respectată și azi în Țara Romînească. Zadarnic codul civil a instituit legitima, căci părinții își fac a-

1) Ihering. Geist des römischen Rechts.

verea vînzătoare primului născut și rar se găsește aceia moștenitor care, deși știe că legea nouă e cu dînsul, cutează să ceară anularea unui act făcut după obiceiul vechiu. Zadarnic legiuirile noi și doctrina condamnă schimbul în natură, cînd în mintea țaranului el este tot o vînzare, vînzare cum a apucat din moși strămoși, vînzare bună și perfectă și a cărei suprimare nu o poate el considera decît ca o strigătoare nedreptate.

Și atunci se pune întrebarea dacă acuma, cînd teama de trecut nu mai are rațiune de a fi, cînd inovațiunile și împrumuturile au început să ne arăte și multele lor rele și incoveniente, —nu ar fi momentul să se coboare legiuitorul și în mijlocul acestui popor care trăește sub o lege și mai adesea alături de o lege pe care nu o pricepe și nu o respectă și, inspirîndu-se dela îndătinatele obiceiuri, dela concepțiile izvorîte din spiritul poporului nostru, să încerce să pună de acord ideile noi ale legiuirilor, ale jurisprudenței și ale doctrinei cu normele juridice urmate din tată în fiu de neamul romînesc?

Poate că atunci nu s'ar mai auzi repetîndu-se zicătorile pline de amărăciune și de neîncredere în care pravila (codul) e înfățișată tăioasă ca paloșul, primejdioasă pentru cei mici ca pînza păianjenului pentru musculițile slabe și potrivită pentru ori ce interpretare, putînd fi aplicată ori unde vrea judecătorul „ca mănușa la oală", nici cele în care se preferă „o învoială strîmbă" unei judecăți drepte. Poate că atunci țăranul, căruia i s'a aplicat legea, nu va mai pleca convins că a fost nedreptățit și fața lui năcăjită nu va mai turbura conștiința judecătorului, doritori, nu numai de a împărți dreptatea, dar și de a dobîndi încrederea împricinaților. Dar cine va recunoaște vre-odată folosul unei legi pe care să o priceapă și cei pentru care e făcută ?...

Ion Peretz

Cronica Economică

Congresul Camerilor de Comerț și Industrie
— Păreri și observațiuni —

In zilele de 8 și 9 Iunie a avut loc la Craiova al XV-lea Congres al Camerelor de Comerț din țară.

Primul congres s'a ținut la Ploești în 1899, după propunerea Camerei de Comerț din acel oraș, și de atunci a urmat regulat un congres anual în orașele principale ale țării.

Acest congres se deosebește de celelalte prin aceia că s'a pus la ordinea zilei chestiuni de interes economic mai general.

De unde la congresele anterioare s'au discutat mai mult chestiuni de ordin profesional ca: comerțul ambulant, legea firmelor, patentelor, burselor, falimentelor, registrele comerciale etc., la acest congres—afară de regulamentul antrepozitelor erau la ordinea zilei probleme economice care interesau nu numai pe comercianți și industriași, dar și pe orice individ: așa chestiunea eftenirii traiului și în special eftenirea zahărului, peștelui și cărnii, apoi chestiunea contractului muncii în comerț.

Această chestiune împreună cu aceia a repaosului duminical, în legătură cu școalele comerciale serale, ne arată că patronii au reînceput să se intereseze de soarta funcționarilor lor. Tot în interesul funcționarilor din comerț s'a propus de d. Gh. Ioaniu, membru al Camerei de Comerț din București, să se voteze o moțiune prin care congresiștii consideră ca necesară o casă de pensiuni pentru funcționarii comerciali,—casă care să se alimenteze cu 1% din salariul acestora și cu o parte din beneficiul patronului.

Nefiind această chestiune în discuție, moțiunea nu s'a votat. Ea a rămas în-ă ca o dovadă de interesul pe care unii patroni îl poartă auxiliarilor lor.

Este foarte bine că s'a pus pe tapet într'o reuniune autorizată problema asigurării funcţionarilor particulari şi ar fi de dorit ca, cu un moment mai înnainte, să facem pentru funcţionari aceia ce s'a văzut că a fost atît de necesar pentru lucrători, cu atît mai mult cu cît condiţiunile economice şi ale unora şi ale altora sînt aproape aceleaşi, în actuala organizaţie capitalistă.

Dacă ordinea de zi a Congresului a fost atît de interesantă; nu tot aşa de interesante au fost desbaterile, pentrucă chestiunile n'au fost în prealabil destul de bine studiate, pentrucă o parte din scurtul timp s'a răpit cu redări de fapte banale, cu vorbe multe, cu propuneri imposibile, cu noţiuni istorice—noţiuni care la un moment dat ar fi putut transforma congresul într'o şcoală de înnalte studii comerciale. Aşa s'a pierdut o bună parte din timp pentru a se vorbi de legea ofertei şi cererii, de eftenirea banului, pentru a se rezolvi chestiunea scumpirii zahărului prin mijloace drastice ca: exproprierea fabricilor de zahăr; desfiinţarea convenţiei între Stat şi fabricele de zahăr, cînd ştiut e că şi în Parlament s'a recunoscut imposibilitatea anulării acestei convenţii; înfiinţarea unei noi fabrici de zahăr, cînd ştiut e că până la 1918 nu se poate înfiinţa nici o febrică nouă; importarea zahărului din străinătate, cînd fabricanţii ar putea uşor să paralizeze această acţiune etc.,—pentruca însfîrşit să se ajungă la o moţiune care în rezumat nu aduce nici o soluţiune chestiunii. Se cere anume guvernului să facă o anchetă, pentruca să se vadă că fabricele de zahăr spoliază pe consumator (de cîte ori s'a făcut această probă!) şi apoi să ia toate măsurile necesare pentru a desfiinţa cartelul şi spoliaţia;—ce anume măsuri însă moţiunea nu spune.

Tot aşa de vagă este şi moţiunea votată în ceia ce priveşte eftenirea cărnii:

Să se ia în studiu amănunţit chestiunea creşterii vitelor în scop de a îndemna din nou ţăranul la vechea crescătorie de vite a ţării.

La consfătuirea biurourilor Camerelor de Comerţ în Bucureşti să se invite agricultorii competenţi şi delegaţi ai ministerului de agricultură.

Statul să întreţie în bună stare bălţile de pescuire.

Să îndemne şi să favorizeze cultura peştelui în islazurile din interiorul ţării.

Statul să părăsească sistemul de fiscalitate urmat până azi micşorînd dijmele la pescari.

Să se lase cea mai desăvîrşită libertate comerţului care

prin concurenţă stabileşte preţurile cele adevărate în raport cu costul peştelui.

Statul să oprească exportul peştelui atunci cînd trebuinţele consumului interior nu sînt satisfăcute.

Să se lase pescarilor o libertate mai mare de pescuit şi să se simplifice formalităţile pentru acordarea de autorizaţii de pescuit.

Chiria compartimentelor pentru vînzarea peştelui în hale să nu fie stabilită prin licitaţie publică, ci printr'un tarif stabilit cu anticipaţie de autorităţile comunale respective cu avizul Camerei de Comerţ.

Celelalte chestiuni au rămas pentru anul viitor, deşi era momentul cel mai potrivit, caşi Camerele de Comerţ să-şi spue cuvîntul lor pentru modul cum ar urma să se alcătuiască contractul muncii a cărui legiferare o preconizează actualul ministru al industriei şi comerţului.

V. M. I.

MISCELLANEA

Eminescu și epigonii lui

Pentru generațiile care vin, Eminescu, așa cum ne obișnuisem a-l cunoaște, nu mai există.

Există *alt* Eminescu,—un poet inegal, adese ori mediocru și incorect, care-și repetă unele figuri și întorsături de cuvinte până la saturație.

Aceasta se datorește tocmai unora dintre admiratorii lui entuziaști, care nu s'au mulțumit să-l admire dela distanță, ci s'au apropiat să-l pipăe, să se frece bine de el, pentru propriul lor lustru.

Se știe cum a început infamia.

A apărut întâiu un volum timid de „postume",—adică poezii definitive care nu au fost publicate de poet în timpul vieții lui... Noi ne revoltam atunci că se dau drept „poezii postume de Eminescu" și se pun la îndemîna publicului mare, niște bucăți de versuri pe care Eminescu însuși le condamnase. Acele bucăți nu trebuiau să servească decît cercetătorilor speciali, pentru lămurirea personalității artistice și sufletești a poetului.

A apărut apoi alt volum în care, printre poeziile definitive, publicate în timpul vieții, erau strecurate și cîteva postume, fără indicația că sînt „postume"... Admiratorii își continuau opera. Publicul neprevenit primea acum niște bucăți condamnate de Eminescu, drept poezii *publicate* cu știrea și în timpul vieții lui!

Am suspinat iarăși după ediția clasică Maiorescu, singura care se apropie, credem noi, de ceia ce Eminescu însuși ar fi dorit să lase posterității.

Și iată că acum, cînd se împlinește un sfert de veac dela

moartea poetului, se pune în vînzare un volum de „opere complecte": ni se dau drept „poezii de Eminescu" fără nici o altă indicație, toate încercările lui neisbutite sau, după cum a arătat pe larg d. Ibrăileanu, bucăți din care părți întregi fuseseră utilizate de el, brulioane, note, eboșuri, simple aruncături pe hârtie, la un loc cu poeziile clasice care i-au făcut gloria. Ni se dă drept „roman de Eminescu" o lungă bucată de proză, scrisă în adolescență, plină de naivități, greșeli de limbă și ardelenisme, din care el de asemenea a utilizat o bună parte. Se publică acest *material* literar, pe care poetul, deși ar fi avut destulă vreme, n'a găsit de cuviință să-l publice. Și se dau în vileag, drept pagini definitive de Eminescu, până și acele pasagii pe care el evident le condamnase definitiv, *ștergîndu-le cu creion roș.*

Astfel au scăzut pe Eminescu admiratorii lui. Dușmani să-i fi fost, și poate că i-ar fi respectat mai mult memoria!

Dacă unui poet din zilele noastre i-ai umbla prin saltare, ca să furi și să dai publicității drept opere definitive, niște însemnări provizorii și imperfecte, acest poet te-ar chema în judecată sau—genus irritabile—s'ar apăra cu pumnii împotriva unei astfel de injurii.

Eminescu însă, despre care se știe cît era de scrupulos cu propria-i producție, nu se mai poate apăra.

Și această injurie i se aduce tocmai acum, cînd se împlinesc 25 de ani dela moartea lui,—ca un omagiu!

Intr-o țară unde bunul-simț și priceperea nu pot ține, în publicistică, locul unei legi efective împotriva nechemaților și răufăcătorilor, știm că nu mai e cu putință să se remedieze răul înfăptuit. Altminteri, am cere Societății scriitorilor romîni să apere pe Eminescu împotriva admiratorilor lui.

Oamenii de gust, vor ști de sigur să aleagă și de aici înainte pe Eminescu cel adevărat, din Eminescu cel astfel pocit de admirația activă a epigonilor. Dar pentru cetitorii cu un gust mediocru—și tocmai aceștia au nevoe de îndrumare—Eminescu cel clasic nu mai există.

In alte țări, opera marilor scriitori caută să fie limpezită, degajată și selecționată, cu fiecare ediție nouă.

La noi s'a întîmplat pe dos. Urmașii lui Eminescu i-au încurcat toată opera, așa încît criticii viitorului vor trebui s'o descurce din nou, ca să arate generațiilor care vin, pe Eminescu *așa cum a fost.*

*

Partidul conservator vrea să ridice un bust sau o statue „aceluia care a fost ziaristul" Eminescu.

Acum, în preajma reformelor, cînd şi poetul este la modă, s'a găsit că e bine să se amintească în mod concret conservatismul lui teoretic.

Facem o reflecţie banală: Ce bine ar fi fost dacă, cu jumătate din banii cheltuiţi acum pentru bustul „aceluia care a fost ziaristul" Eminescu, s'ar fi uşurat atunci existenţa chinuitului ziarist! Şi ce bine ar fi fost dacă, măcar cu a suta parte din aceşti bani, i s'ar fi înlesnit cel puţin rapaosul acela „de trei zile", despre care vorbeşte poetul într-o scrisoare.

Dar, ce vreţi, morţii dela groapă nu se mai întorc. Şi apoi, vina e a tuturor ş'a nimănui.

Iniţiativa ridicării unui monument „ziaristului", a găsit în presă o aprobare deplină. Un gazetar, cuprins de un sentiment de colegialitate frenetică, a luat chiar apărarea lui Eminescu, împotriva acelora care cred că poetul a fost gazetar numai de ocazie, silit de nevoi.

Ca să vadă cu cîtă plăcere făcea Eminescu gazetărie la *Timpul*, îl rugăm să consulte „Amintirile" d-lui Vlahuţă sau chiar propriile mărturisiri ale poetului: „*Simt că nu mai pot*, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebui un lung repaos, ca să-mi vin în fire. Şi cu toate astea, ca lucrătorii cei de rînd din fabrici, un asemenea repaos nu-l pot avea nicăeri şi la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc şi nu mă mai recunosc. Aştept telegramele Havas, ca să scriu, iar să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormînt şi n'aş mai fi ajuns să trăesc"...

Că Eminescu făcea gazetărie bună, e firesc. Dacă el ar fi fost nevoit să înveţe ciubotăria, ca să trăiască, poate că ciubotele făcute de el ar fi eşit minunate. (S'ar fi găsit şi atunci oameni care să susţină că această activitate a lui, are mai multă importanţă decît cea poetică!)

Gazetari de talia lui Eminescu au mai fost,—poate şi mai mari. Poeţi de talia lui, nu.

Adevăratul lui titlu de glorie este şi va rămîne poezia lirică,—acele minuni de armonie şi simţire în care s'a închegat puterea hipnotică a geniului său.

Pentru aceea să-i ridicăm statui şi monumente, iar nu pentru nişte articole de gazetă, stoarse din mizeria nenorocitei lui vieţi,—articole care ne-au lipsit poate de cîteva capodopere, secătuind, tocmai în timpul din urmă cînd geniul lui ajunsese la apogeu, o energie sufletească atît de rară şi atît de scumpă.

*

Am văzut, mai ales cu prilejul aniversării, portretul poetului însoţit pretutindeni de Veronica Micle. Rare au fost articolele despre Eminescu, în care Veronica să nu fi fost menţionată. Eminescu şi Veronica, peste tot; în timpul din urmă a fost o adevărată Veronicomanie.

Sînt oameni pe care această întovărăşire perpetuă i-a lovit întotdeauna în chip neplăcut. Mai întîiu, ea nu e tocmai potrivită cu admiraţia virilă pe care o datorăm unui om ca Eminescu. Cu prilejul ei avem neplăcerea ca, fără voia noastră, să ne aducem aminte de împărecherea, cam comică, a veşnicului „Jeanot avec sa Jannette".

Şi apoi, din scrisorile poetului către Veronica Micle, se vede clar, pentru cine are ochi să vadă, cîtă dreptate avea d. Maiorescu cînd spunea că pe Eminescu, o femee cu greu l-ar fi putut prinde şi reţine în mrejile ei mai multă vreme... Şi, ca să fim drepţi, Eminescu a avut mai multe, aşa numite cu un termen drăgălaş, muze. Se ştie acum, că unele din cele mai bune poezii ale lui nu au fost inspirate de Veronica. Pentruce dar să le nedreptăţim pe celelalte? Dece, cînd am pornit-o pe calea biografierii indiscrete şi picante, să nu dăm portretul poetului, înconjurat de *toate* muzele sale?...

Goana după senzaţional şi reclamă a făcut pe unii biografi să dea în vileag—nulla ratio—chiar şi acele scrisori care conţineau pasagii cu desăvîrşire intime şi ruşinoase.

Ba ceva mai mult.

Inocenţii biografi nu s'au mulţumit să fie singuri ridiculi cu comentariile şi extazul lor în faţa prieteniei curate dintre Eminescu şi Veronica, pe timpul cît trăia Micle.

Ei au reprodus, *fără nici o necesitate*, o scrisoare a lui Ştefan Micle către un prieten, în care spunea că are deplină încredere în cinstea soţiei sale. Şi aceasta, alături de o scrisoare din acelaş timp, în care Veronica se adresa amicului ei: Miţicule, dacă vii la Iaşi, voi fi atît de blîndă cu tine şi te voi legăna pe braţul meu...

S'a bovaryzat astfel, din prostie, un om cu totul străin de discuție,— expunîndu-se ridicolului postum figura bătrînului profesor Micle.

Cabotinajul se întinde tot mai mult în publicistica noastră. Ceia ce caracterizează pe cabotin, este mai ales dorința lui de a-și expune mutra, obiceiurile, preferințele, amicii și viața intimă văzului tuturor,—și credința că publicul dorește să i le cunoască. Iar publicul,—acest mare cabotin cum i-a zis Lemaître, sau acest mare protector al cabotinilor, cum i-am zice noi,—aplaudă întotdeauna. Căci pe el îl interesează parcă mai mult *dessous*-urile vieții unui om mare, decît însăși opera acestui om.

Dar Eminescu, neînduplecat în mîndria lui singuratică, om superior în înțelesul inaccesibil gloatei, n'a avut nici un atom de cabotin în ființa lui. El niciodată nu a comis indiscrețiuni, ca un Emil Isac oarecare.

Dece dar să-i scormonim cu atîta înverșunare intimitățile? Lăsați-l să se odihnească așa cum a trăit: solitar și departe, ca luceafărul.

Căci dacă s'ar scula din mormînt, Eminescu ar trebui să se expatrieze acum, de rușine.

A P E L

Către cetitorii și prietinii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: „**pentru monumentul lui Haret**"—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI B.
Suma din urmă	**8121, 20**
Lista d-nei Constanța D. Teodoru, București: C. D. Teodoru 20, D. D. Teodoru 10, in total	30 —
Banca populară „Intimpinarea" din Scobinți, Iași . .	50 —
Lista D-rei Lucia Manoilescu, profesoară, Iași . .	20 —
Elevele clasei IV primară de fete „Carmen Sylva din Iași, prin D-ra Lucia Stoica, institutoare	62 —
Lista d-lui Ilie I. Bejan, Roman: Ioan Gh. Pr. Anastasie 1, C. Miriteanu 0,50, Pr. G. Armățescu 1.50, A. Coterleț 1, Fotinia Teodorescu 1, Simion Benzoi 0,50, Meriu M. Coterleț 2, Iosif N. Iansc 1, Nicu I. Bunescu 0,50, Ioan I. Bejan 0,50, I. Op. Carcumod 1, I. M. Tălușan 0.50, Ioan M. Coterleț 1, Ștefan Preotor 0.50, Spiridon Siruplan 0,50, Nac Teodorescu 1, Paraschiva Teodorescu 1, in total . .	15 —
P. Fintinariu, pref. jud. Iași	100 —
Lista preotului D. Lucinescu, Viforeni, Botoșani: Preot D. Lucinescu 2, I. Daniel 0.50, C. Alexandrescu 0.50, G. Banariu 0.25, in total	3, 25
Lista d-lui V. Macovei, învățător, Mastocani, Covurlui: V. Macovei 3, Zoe Macovei 2, Banca populară „Valea Părului" 5, in total	10 —
Total.	**8411, 45**

RECENZII

Enric Furtună. *Pustnicul.* Ed. „Versuri și Proză". Iași, 1914.

Volumul d-lui Enric Furtună cuprinde două poeme dramatice în versuri. și o dramă, în proză. Asemănarea între aceste trei lucrări o formează numai faptul că aparțin aceluiași gen dramatic, dar între ele sînt mari deosebiri de formă și mai cu seamă de fond.

Cel mai izbutit dintre poemele dramatice mi se pare *Pustnicul*, cu toată psicologia lui cam convențională. Intr'însul se găsesc presărate multe versuri frumoase, remarcabile prin muzicalitatea lor. Dealtmintrelea în general versurile d-lui Enric Furtună sînt corecte și cuprind un element mai mult sau mai puțin pronunțat de muzicalitate.

Acțiunea poemului e romantică și cu acest titlu cred că el ar putea fi reprezentat cu succes.

Aceiași corectitudine a versurilor se întîlnește și în al doilea poem, *Sorin bătrînul.* Acțiunea poemului e curioasă și scoate la iveală probleme prea subtile. Din această pricină, poate, la cetirea versurilor se desprinde mai puțină poezie decît la întăiul poem. In schimb se relevă unele însușiri teatrale mai cu samă în ceia ce privește dialogul.

Cea mai bună bucată a volumului rămîne drama într'un act *Alexe Tudor.* Dialogul e foarte vioiu și analiza psicologică condusă cu mult tact. D. Enric Furtună se dovedește că stăpînește în acelaș timp și tecnica teatrală.

Acțiunea acestei piese se petrece „în preziua războiului pentru independență". Sînt tipuri bine prinse, luate din societatea unui oraș de provincie. E mult realism în descrierea împrejurărilor, iar pasagiul final e impresionant.

Numele personagiilor piesei îmi fac impresia că sînt prea căutate, dintre numele mai rare și cu un parfum arhaic. Dacă aceasta nu e un prea mare inconvenient într'un poem dramatic, unde elementul convențional ocupă un loc mai mare, strică însă unei drame moderne cum e *Alexe Tudor.*

Aș fi dorit apoi ca autorul să nu fi lăsat necorectate unele greșeli de limbă scăpate din vedere.

C. A.

***

Dimitrie Gusti.—*Intemeerea Bibliotecii și Seminariilor de pe lîngă Universitatea din Iași.* Iași, Ștefăniu, 1914, in 8°, 41 pag. + 5 planuri.

In această nouă broșură Dl G. pune în lumină două fapte esențiale în ce privește Biblioteca Universității din Iași:

1. Necesitatea unei legi de organizare, în baza căreia funcționarii să fie

recrutați după norme cerute de știința bibliotecară modernă și retribuiți în consecință.

Partidele noastre politice aŭ recunoscut deja necesitatea ca funcționarii statului să devie inamovibili, așa că asupra acestui punct toată lumea este de acord.

Legea bibliotecii trebue însă realizată cît mai curînd, pentruca vicisitudinile politice să nu rezerve surprize.

2. Necesitatea unui local propriu. Faptul a fost deja recunoscut de guvernul precedent, care, în vederea acestui scop, a acordat deja un credit de 500,000 lei.

Comisiunea bibliotecii s-a pus atunci în comunicație cu un arhitect german, care a și elaborat o schiță de plan, pe care autoritățile bibliotecare din Germania (Boysen, directorul bibliotecii Universității din Lipsca) l-aŭ găsit simplu, încăpător, practic, într-un cuvînt excelent.

Suma de 500,000 lei, pusă deja la dispoziție, nu este însă suficientă, ci mai trebuește încă pe atîta, pentru a avea un local în adevăr modern, și care să nu mai pue chestiunea bibliotecii decît doar peste cîteva zeci de ani.

In Anexă autorul dă planurile Bibliotecii noastre, planul primului etaj al Bibliotecii din Tübingen, cea mai modernă Bibliotecă din Germania, pentru comparație, în fine discuția largă făcută de Boysen, și răspunsurile arhitecților.

Este interesant de remarcat că planurile Bibliotecii din Iași aŭ fost expuse la expoziția din anul acesta din Leipzig, și aŭ fost luate ca model de Universitatea din Rostock pentru noul local de Bibliotecă ce se proectează la numita Universitate.

Fără o bibliotecă în adevăr modernă, Universitatea din Iași nu-și va putea îndeplini menirea ei culturală și națională.

La inaugurarea noului local al universității din Iași M. S. Regele a zis: „Nu numai cu numărul soldaților și cu dezvoltarea vieții economice se măsoară astăzi puterea statelor. Un factor de căpetenie, poate cel mai însemnat, este gradul de cultură", apoi, dupăce arată menirea Universităților, M. S. închee: „Am încredere că Universitatea din Iași va răspunde la această înaltă menire și că, împreună cu sora sa din București, aceste două făclii luminoase, vor răspîndi scîntei de viață sufletească asupra întregului neam romînesc".

La 5 Oct. 1904, răspunzînd Rectorului, M. S. a zis: „*Iașul este și trebue să rămîie un centru însemnat de cultură*".

Sîntem siguri că glasul Universității din Iași va fi ascultat.

*

Dr. Stanislaus Wendkiewicz. *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen,* in Mitteilungen Wien, I 262—291.

In partea de nord a Carpaților Romînii s-aŭ așezat, după unii în secolul XIII, după alții în sec. XVI, iar la venirea lor în acea parte unii susțin că ei eraŭ deja slavizați.

Grație contactului cu Romînii Slavii de vest (Rutenii, Polonii, Moravii, Boemii) aŭ primit în limbile lor un număr însemnat de cuvinte romînești.

In acest important articol autorul nu urmărește să ne dee o listă complectă a elementelor romîne în limbile slave de vest, ci criterii pentru a putea preciza acele elemente.

Criteriile fonetice și semasiologice stabilite de autor sînt judicioase.

Cîteva observații de amănunt.

Autorul admite că *laiă* 'negru' ar proveni din alb. *lai*, iar acesta din lat. *laneus* 'de lînă' (278 n. 2). Adevărul este că alb. *lai* < rom. *laiă*, iar acesta este o scurtare din **gălaiă* < *gal* 'negru' (Dal.) + *-aiă*, iar *gal* < lat. *gal-*

la 'noix de galle employée pour teindre en noir'. Din **gălaĭă* s-a derivat maĭ departe *gălăĭț* (Pap.B.), *gîlĭiț* (Dal.) și scurtat *lĭiț* 'negru' (Dal.), v. Pascu, Despre Cimilituri, I 235.

Autorul consideră ca compuse cu *laĭă* pe *mălaĭă* < *meľ* (sic!) și *bucălaĭă* < *bucă* (279).—*Mălaĭă* <*măl-* + *aĭă*, *bucălaĭă* < *bucălat* prin substituție de sufix. 'Mioriță lae, lae bucălae' înseamnă 'oiță neagră, neagră bucălată', *bucălat* = umflat la față, gras.

Oacheș 'brun' < *ochĭŭ* (279 n.).—*Oacheș*, dial. *oacăș* < *oc-*, de unde și *odcără*, *ocără* 'oae albă, pe bot cu pete ruginiĭ' (Viciu, 63), mr. oae *oacărnă* 'oae neagră la cap și albă la corp', dupăcum am spus deja în Despre Cimilituri, I 27. Să se compare și bulg. *kaleș* 'chatain, brun', de unde megl. *călęșă* (oae).

Srb.-cr. *grivast* 'weiss um den Hals, von Hunden' nu are nicĭo legătură cu *griva* 'Mähne' (279 n.), ci este în legătură cu bulg. *griv* 'de couleur grise rayée de bleu', dr. *griv* 'blanc tacheté de noir, gris', ngr. γρίβος 'blanc, gris', despre care v. Pascu, Elementele Romanice din dialectele macedo- și megleno-romîne, p. 29.

Putină < ung. *putton, puttony* (287).—*Putină*=mr. *butin*, megl. *butin*, *putină*, ngr. πούτινα < romano-german. *butin*, v. Elem. Roman. 17,50.

Vătuĭă 1. 'puĭŭ de ĭepure' (Codin Ing.), 2. 'ĭed' (Rev. cr. lit. III 173, Șez. III 8, Șez. V 170, Vircol), 3. 'berbec scopit' (Stamati), mr. *vitul'ă* (Pap.B. Dal.), megl. *vitul'ă* 'ĭed', nu are nicĭo legătură cu alb. *viet*, *vit* 'an' (285), ci este lat. **vituleus*=*vitulus*.

Gruĭu, forma primitivă a luĭ *gruĭŭ* 'deal', este atestată în romînește (Rev. cr. lit. III 156).

Slavul *bandura* 'luth' (273) a trecut în romînește: *bandură* 'femme de mauvaise vie' (Viciu, 17).

De unde a luat autorul cuvîntul romînesc *multan* 'eine Art Säbel' (265), nu pot să știŭ.

Sunetele *ă* și *î*, care intrighează pe autor (230), sînt *o* și *u* pronunțate fără rotunzirea buzelor. A spus-o Philippide în Principiĭ, în Gramatica limbiĭ romîne și acum în urmă pe larg în Un Specialist romîn la Lipsca, p. 76-77.

G. P.

***

Semenoff (*căpitan de fregată*). *Sur le Chemin du sacrifice*, 3 fr. 50, 377 pg.; *L'agonie d'un cuirassé*, 187 pg., 2 fr. 50. Paris. Augustin Challamel; 1912—1913.

Memoriile aceste sînt intitulate: Carnet de note. Au fost scrise de un viteaz ofițer de marină rus, care a luat parte la luptele navale între Ruși și Japonezi, din Extremul Orient, atît în escadra rusă dela Port-Arthur, cît și în cea de adoua flotă, pe care Rușii au trimis-o din Marea Baltică spre Extremul Orient.

Nu numai că aceste memorii reprezintă un mare interes pentru oameni de specialitate, dar prezintă un mare interes pentru oricine, pe care nu-l lasă indiferent acea mare ciocnire de popoare, războiul ruso-japonez din 1904—1905.

Semenoff, care era căpitan de fregată, participase la luptele navale dela Port-Arthur, făcînd parte din escadra rusă; și cînd această escadră dădu lupta dela 10 August 1904, în contra flotei japoneze, vasul de războiu, pe care era acest ofițer, izbuti să rupă blocusul japonez, și s'a refugiat la Saĭgon. Acolo Semenoff află că Rusia pregătește în Marea Baltică o nouă flotă, pentruca s'o trimită în Extremul Orient. Semenoff plecă atunci numai decît în Rusia, și se înrolă ca voluntar în această de a doua escadră. Fu primit în statul maior al lui Rodjeswenski, amiralul șef al acestei flote, și, între altele, Semenoff avea însărcinarea de a ținea un jurnal exact de

evenimentele de pe bordul escadrei.

Acest jurnal formează isvorul povestirilor lui Semenoff, din aceste volume. Acest ofițer viteaz și patriot, care a scăpat cu viața din dezastrul flotei acesteia de a doua rusești, în marea bătălie navală dela Tsushima, a putut astfel să ne redea, într'o povestire frumoasă și atrăgătoare, icoana credincioasă a vicisitudinelor acestei noi *armade*. Semenoff dă dovada unor distinse calități de scriitor, și mai cu seamă a unor foarte distinse însușiri sufletești.

El arată în mod elocvent dezastrul inevitabil, spre care mergea această escadră, și că toți ofițerii și, în primul loc, amiralul șef aveau convingerea că merg spre un sacrificiu, menit să expieze păcatele cîrmuirii rusești. De aceia unul din volume e intitulat: *Pe drumul sacrificiului*, și în subtitlu „Expiația." Flota a plecat din Libau la 1 Oct. 1904, și a ajuns în Marea Japoniei în Mai 1905, unde, întîlnind flota japoneză, lîngă insula Tsushima, a fost distrusă la 17 Mai stil nou. Această luptă este descrisă în volumul: *Agonia unui cuirasat*, a cuirasatului amiral—Kneaz Suvaroff.

Ceia ce te impresionează mai mult cetind aceste cărți, este figura nefericitului amiral Rodjeswenski, care a fost silit să meargă cu o flotă, inferioară ca tehnică și ca echipaj, contra unei flote mult mai puternice. Vitejia de care a dat dovadă acest amiral, reesă mai cu seamă din volumul „Agonia unui cuirasat", căci el a stat la puntea de comandă, până i-a părăsit complect conștiința, în urma rănilor grave ce le căpătase. El a fost zvîrlit muribund de pe vasul amiral, pe un torpilor rus care trecea în apropiere, pe cînd mîndrul vas amiral, Kneaz Suvaroff, copleșit de enormele obuze japoneze, și atacat de torpiloare, se scufunda majestos în fundul mării. În urmă, o parte a escadrei ruse, divizia lui Nebogatov s'a predat Japonezilor.

Semenoff însuși a primit răni grave, a scăpat prin minune de la moarte și a zăcut mai multe luni într'un spital din Japonia.

Dar, dacă rănile lui trupești au fost dureroase, ele s'au vindecat, însă rănile sale sufletești, văzînd nenorocirile patriei sale, i-au măcinat sufletul și nu s'au vindecat niciodată.

I. N.

***

Gustave Schlumberger. *Le siège, la prise et le sac de Constantinople par les Turcs, en 1453.*

Un volum de 369 pag. cu 20 gravuri și un plan al Constantinopolului. Paris. 1914. Libr. Plon. Prețul 10 lei.

Pentru cine urmărește de aproape cele 11 veacuri ale Imperiului fondat de Constantin cel Mare, desigur că ultima lucrare a savantului bizantinist, nu-i va fi indiferentă.

Imperiul bizantin face trăsura de unire între civilizația romană și cultura renașterii italiene, a cărei înnainte mergătoare este.

Și sub acest aspect privită, scrierea d-lui S. ne apare ca o ultimă licărire de lumină ce mai pîlpîie la căpătîiul îmbătrînitului Imperiu, în cele două luni de supremă agonie, înnainte de căderea lui sub Turci, într'o Marți, 29 Mai 1453.

Cartea scrisă, după izvoarele cele mai demne de credință, ale martorilor oculari—istorici și cronicari italieni și bizantini: Barbaro, Cardinalul Isidor, Archiepiscopul Leonard de Mitilene, Critobul, Phranzès, Dukas și Chalkondylas—are caracterul unui jurnal de împresurare, care urmărește zi cu zi peripețiile acestei celei mai înfiorătoare drame din veacul de mijloc.

Cu erudiția unui istoric desăvîrșit, d. S. consacră capitolul introductiv a lucrării sale împrejurărilor care aduseră

la tronul celor două Impărății protivnice pe Constantin XI Dragasès și pe Mahomed II.

O descriere amănunțită a fortificațiilor „Orașului păzit de D-zeu" face autorul in cel de al doilea capitol.

Cele petrecute in primele 18 zile din Aprilie de o parte și de alta imprejurul cetății asediate, fac obiectul capitolului al treilea.

Demn de băgat in seamă este un oarecare Ion Vlachos, care pe timpul impresurării era de pază la Porta Theodosia, actuala Aya Kapussi.

Despre acest Romin (?) nu se mai pomenește nimic in restul lucrării.

Bătăliei navale din ziua de 20 Aprilie ii este consacrat intreg capitolul al patrulea; iar capitolul al cincilea cuprinde intimplările până în ziua de 17 Mai.

Cele din urmă zile ale Constantinopolului, până la 27 Mai, sint descrise cu mult lux de amănunte in capitolul al șeselea, al cărții d-lui S.

Preparativele pentru asaltul final al Turcilor și măsurile desperate ale Bizantinilor din ziua de 27 Mai, sint cuprinse in capitolul al șaptelea.

Și in fine singeroasei zile de 28 Mai ii sint consacrate ultimile două capitole.

Viața Imperiului Bizantin nu poate fi mai fioros incheiată, decit prin distichul persan, pe care Dumitru Cantemir il pune in gura lui Mahomed II, ca rostit de el la intrarea in Palatul Blacherne: „De acum păianjenul poate să-și toarcă in voe pinza in Palatul Impăraților, iar cucuvaia să-și cinte cintecul său cobitor pe turnurile lui Ephrasilap".

Stilul curgător și lesne de ințeles, unit cu documentarea temeinică, dau lucrării d-lui S. o importanță de o netăgăduită valoare.

Maior D.

***

Eugène Craciun. *Théorie générale des Astreintes.* Paris. A. Rousseau 1914.

Un exemplu de cum o instituție juridică își face drum printre textele legislative care-i stau in cale și se desvoltă in afara lor, dacă își are rădăcinile in substratul vieții sociale, ni-l oferă insituția „astreinte"-lor sau a daunelor cominatorii. Ele sint „un mijloc de a constrînge indirect pe debitor să-și execute angajamentul, sub amenințarea unei condamnațiuni pecuniare exagerate și susceptibile de a crește la infinit, in proporție cu rezistența de invins." (Au fost in ultimul timp aplicate la noi in faimosul proces dintre primăria Capitalei și societatea tramvaelor). Născute de jurisprudență, ele au fost totdeauna combătute ca ilegale de către doctrină. Grație insă sforțării susținute a jurisprudenței, care nu le-a părăsit un moment, un reviremeut incepe a se produce de curind și in doctrină. Lucrarea de față e dintre acelea care le apără. Autorul ei (un tinăr Romin, doctor in drept), cu o puternică dialectică, după ce expune evoluția lor, arată că ele se pot impăca cu principiile de drept, care până acum păreau a le face opoziție, și că-și pot chiar găsi o bază in dispozițiunile art. 1134 civ. fr. (969 rom.). Temeinicia și viabilitatea daunelor cominatorii se găsește insă mai ales in nevoile vieții practice, care cere ca cel obligat să-și execute *tale quale* angajamentul său, nevoie ințeleasă de jurisprudență și pe care e de sperat că o reformă legală o va sancționa.

N. Gr.

REVISTA REVISTELOR

Vieața nouă, No. 5.

Am promis că nu vom mai răspunde „argumentelor" Vieții nouă.

Ne ținem de cuvint. Relevăm numai probitatea cu care această revistă dă informații cetitorilor săi. Bizuindu-se pe aceia dintre ei care nu ne-au cetit, revista d-lui Densușianu ii mistifică spunindu-le:

1. Că noi am „declarat sentențios" că stilul e tot una cu vocabularul.

2. Că noi ne-am supărat „grozav" pe ea și am „afurisit-o acum o lună" *fiindcă* a arătat „meritele și lipsurile" d-lui Galaction.

3. Că noi am afirmat acum două luni că d. Herz „e lipsit de orice talent"! Etc.

Evident, Vieața nouă *știe* că spune neadevăruri. Și nu se sfiește să le spună. Și le spune elegant, peltic, din virful buzelor, cu s in loc de z: precisăm, contrasicere, grosav, prosă... Vieața nouă întotdeauna a crezut că scapă de vulgaritate, numai prin grija măruntă cu care-și purecă vocabularul de orice expresie vulgară.

Dar noi, care vorbim cu gura toată, i-o spunem răspicat romînește, că nimic nu e mai vulgar pe lume decit prostia, banalitatea și minciuna.

Unirea femeilor romîne (Mart-April 1914). D. C. Moruzi. *Cui se mai cuvine astăzi la noi titlul de prinț și formula Măria Ta?*

Am cetit, in numărul pe Mart—April 1914 al *Unirii Femeilor Romîne*, interesantul articol al d-lui D. C. Moruzi intitulat: *Cui se mai cuvine astăzi la noi titlul de prinț și formula Măria Ta?*

Cetesc cu o deosebită plăcere tot ce scrie d. D. C. Moruzi, întăiu fiindcă scrie limpede și frumos, iar al doilea fiindcă în scrisul d-sale se oglindește o caldă și sinceră iubire a tot ce este romîn in deobște și mai cu seamă a vechei societăți boierești a Iașului din care am ieșit amindoi. In deosebi primul d-sale roman, *Instrăinații*, m'a făcut să petrec ceasuri din cele mai plăcute și l-am cetit până acuma nu numai odată ci de mai multeori.

Cu viu interes cetit-am deci articolul suspomenit și declar că subscriu cu amindouă minile părerea emisă de d-sa, cum că membrii vechilor noastre familii boierești, care și-au sapat numele in istoria țării, se pot foarte bine mulțămi cu acest feliu de nobleță și nu au nici un temeiu pentru a se impodobi cu niște titluri străine, care niciodată n'au avut drept de cetate in țările noastre și pentru a căror posesiune ei nu sint de altmintrelea in stare să aducă nici o dovadă serioasă.

Dar d. D. C. Moruzi, dacă este un scriitor de talent și totdeauna sincer, nu s'a ocupat niciodată, in chip special, de istoria instituțiunilor noastre; s'au strecurat deci in articolul d-sale citeva păreri ce mi se par greșite și sper că nu va lua in nume de rău următoarele obiecțiuni in privința lor.

D. Moruzi zice că: lui Grigore Ghyka, lui Barbu Știrbei, lui Cuza și chiar regelui nostru inainte de proclamarea regatului, li se adresau, de către miniștrii și celelalte autorități, raporturi care nu mai incepeau prin formulele: *Prea Inalțate Doamne!* ci prin acea de *Inălțimea Voastră!*

Spre a se convinge că este greșit, rog pe d. Moruzi să binevoiască a deschide, s. e. *Manualul Administrativ al Moldovei*, Vol. I, și chiar pe întăia pagină tipărită va putea ceti o anafora din 16 Iunie 1853 către Grigore Ghyka care incepe prin formula: *Prea Inalțate Doamne!* Și la feliu incep toate anaforalele mie cunoscute din timpurile acelei domnii. Deschidă apoi d. Moruzi un volum din colecția *Monitoarelor Oficiale*, din vremea domniilor lui Cuza și a lui Carol I și va găsi că totdeauna cu aceiași formulă de: *Prea Inalțate Doamne!* li-se adresează miniștrii și adunările.

D. Moruzi mai zice că, cind principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen s'a suit pe tronul Rominiei, „el se scobori cu două trepte în erarhia nobiliară europeană, adică din treapta de *Alteță Regală*, de *Alteță* simplă, la *Alteță Serenisimă*.“ Eroare! Principele Carol de Hohenzolern, innainte de a ocupa scaunul rominesc nu era nici Alteță Regală *(Königliche Hoheit)*, nici *Alteță (Hoheit)*, ci *Alteță Serenisimă (Durchlaucht)*. Singur șeful ramurii princiare de Hohenzollern-Sigmaringen este *Alteță Regală*, toți ceilalți membri ai acestei ramure poartă titlul de *Alteță Serenisimă (Durchlaucht)*. Deschidă d. Moruzi Anuarul Armatei prusiene (*Rangliste*) pe 1866 și va vedea că Regele Carol purta atunci titlul de *Durchlaucht*, iar dacă va deschide pe acei din anii din urmă va constata că principele Carol de Hohenzollern, fratele moștenitorului nostru, este *Alteță Serenisimă*, și numai fratele său mai mare, principele Wilhelm, este *Alteță Regală (Königliche Hoheit)* titlul ce l-a moștenit la moartea părintelui său, principele Leopold, fratele mai mare al M. S. Regelui nostru.

D. Moruzi are perfectă dreptate cind nu găsește corect să se întrebuințeze, vorbind de suveranii noștri, formula: *Măria Sa Regele, Măria Sa Regina.* Insă eu cred că nici cuvintul de *Majestate* nu este la locul lui, intrucit limba romină are un cuvint propriu spre acest sfirșit, cuvintul Mărire care, in veacul XVIII și la inceputul celui următor, era întrebuințat în chip exclusiv.

In toate actele oficiale în care, pe timpul ocupațiilor rusești, autoritățile noastre vorbiau de imparatul sau împărăteasa Rusiei, le vedem numind pe acești suverani: **Mărirea** *Sa Imparatul*, **Mărirea** *Sa Impărăteasa.* Asemenea, capii oștirilor rusești, în proclamațiile lor către țară și in corespondențele lor cu autoritățile locale, întrebuințau în chip invariabil cuvintul Mărire in locul acelui de *Majestate.*

In număroasele piese oficiale tipărite în limba romină, in *Tipografia Eparhicească* dela Chișinău, după anexarea Basarabiei, țarul Alexandru I este totdeauna calificat de: *Impărăteasca Sa* **Mărire.**

Dacă cuvintul *Majestate* este fără îndoială de origine latină, acel de Mărire mi se pare preferabil findcă, pe lingă că este latin, mai este și getbeget rominesc.

S'a povestit d-lui Moruzi că Sfintul Mir ștergindu-se numai la a șaptea spiță, toți scoboritorii unui domn miruit, până la acea spiță, au drept la titlurile de *prinț* și de *Măria Ta.*

Persoanele care au spus d-lui Moruzi această poveste se bucurau fără indoială de o bogată fantazie, însușire care dealtmintrelea, la mijlocul veacului trecut, inlocuia la mulți din părinții noștri cunoștințele istorice.

Mai întăiu că titlul de *prinț* n'a existat niciodată la noi și desfid să mi se găsească un singur document intern, anterior regulamentului organic, în care să se deie vreunui romin titlul de *prinț. Prinț* nu se numia în limba rominească nici macar domnul țării, numai in limbile străine tradusu-s'au cuvintul de *domn* prin *principe.* Numai dela sfirșitul veacului XVII încoace numitu-s'au fiii domnilor *beizadele*, cuvintul *beizade* însemnind în limba turcească *fiu de domn*, iar fiicele de domni urmară a fi numite *domnițe*, cași în trecut. *Prin curtenie, beizadelelor* și *domnițelor* li ziseră străinii *prinți* și *princese.*

Insă acest titlu departe de a merge până în al șaptelea neam, se stingea cu fiecare *beizadea*, cu fiecare *domniță* și dovada acestui fapt este lesne de făcut. Descendența lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Rominești (1678—1688) traește până astăzi în linie directă, scoboritorii lui se pot lesne urmări prin acte. Ii vedem purtind in acele acte interne titluri boerești: *bani, spatari, vornici, hatmani, logofeți, paharnici, cluceri,* etc., dar nici unul nu a purtat acel de prinț sau macar de *beizade* după moartea fiilor acelui domn. Boerii Racovițești din Țara Rominească se trag din Stefan Vv. Racoviță, care a domnit în 1764—65, însă după stingerea *beizadelelor* acestui domn au purtat numai titlul boerillor ce ocupau, astfel îi pomenesc toate actele.

Strămoșul Ghikuleștilor din Țara Rominească [1]), banul Dumitru, Ghika (supranumit *banul bătrinul*, era fiul lui Alexandru Ghika, terzimanul decapitat de Turci și prin urmare nepot de fiu al intăiului Grigore Ghika, domnul Țării Rominești. Nici banul Dumitru, nici vre unul din fiii săi n'au purtat, până la 1822, în actele oficiale in care sint des numiți, alt titlu decit acel al boeriei ce o ocupau în acel moment.

La 1822 fiul său, banul Grigore, a fost numit domn, iar fratele acestuia a purtat titlul de spatar până ce a fost făcut și el domn la 1834.

Neuitatul meu prieten, bunul și blindul Costică Suțu, era nepot de fiu al lui Alexandru Vodă Suțu care domnise în diferite rinduri în amindouă principatele, iar tatăl său era *beizade* Neculai Suțu. Niciodată, nici intr'un act public sau privat intern, Costică Suțu sau frate-său Alexandru, nu se găsesc pomeniți cu titlul de *prinț* sau de *beizade.*

Nici un text de lege, nici un obiceiu scris, de înainte de regulament, din timpul regulamentului, sau posterior acelui timp nu menționează vre un drept la titlul de prinț pentru urmașii unui domn. Tratatele dintre Poarta otomană și Rusia privitoare la țările romine și la organizarea lor internă nu numai că nu vorbesc de asemene titluri, dar conțin chiar dispozițiuni care li ridică orice putință de a fi.

Astfel Convențiunea dela Akerman, din 7 Octomvrie 1826 zice textual:

„Tout hospodar qui aura été distitué après avoir fini son terme, ou qui aurait abdiqué, encourra la *dechéance du son titre* et pourra rentrer dans la classe des boyars, mais sans pouvoir redevenir membre du divan, ni remplir aucune fonction publique, et sans pouvoir être réélu hospodar. Les fils de hospodar destitués ou abdicataires conserveront la qualité de boyars, pourront occuper les charges du pays ou être élus hospodars.

Vedem că acest act, departe de a conferi descendenții unui domn vre-un titlu de *prinț*, îl ridică chiar domnului mazil prin împlinirea termenului de șapte ani pus domniei, abdicare sau destituire.

Iar Convențiunea dela Balta-Liman, încheiată la 1 Mai 1849 între Rusia și Turcia, în care se hotărăște numirea pe termen de șapte ani a domnitorilor Grigore Ghyka și Barbu Știrbei, nici nu li recunoaște calitatea de suverani, ci numai acea de *innalți funcționari*:

„Art. 1. Vu les circonstances exceptionelles amenées par les derniers événements, les deux cours imperiales sont convenues, qu'au lieu de suivre le mode établi par le règlement de 1831 pour l'élection des hospodars de Moldavie et de Valachie, ces *hauts fonctionnaires* seront nommés par Sa Majesté le Sultan d'après un mode spécialement concerté pour cette fois entre les deux cours...“

Vedem deci că și textele se opun hotărît și fățiș cuprinsului povestei spuse d-lui Moruzi.

Fapt de notat, dacă fiii de domni erau *beizadele*, soțiile lor, cind nu e-

1) Singurii adevărați, căci acei din Moldova sint urmașii lui Dumitru Sulgearoglu și a surorii asasinatului Domn Grigore (III) Ghika care, cu consimțimintul acelui domn, unchiul lor, au luat numele de Ghika, scriindu-l însă Ghyka, cu y in loc de i.

rau fiice de domn, nu luau titlul de *domniţe* ci rămineau simple *cucoane*. Astfel mătuşă-mea Ilenuţa Sturdza, născută Catargiu, a ramas toată viaţa ei: *cucoana* Ilenuţa Sturdza şi nimărui nu i-a trecut prin gind s'o porecleascâ *domniţă*, deşi era văduva lui *beizade* Iorgu Sturdza, fiul lui Ioniţă Vodă Sturdza.

Despre soţii domniţelor nici vorbă că rămineau simpli boeri cu rangurile ce le obţineau: *logofăt, vornic mare, hatman, visternic, postelnic, agă* etc.

Măria Ta se zicea *numai* domnului. *Beizadelelor* şi *domniţelor* li se zicea, pe la mijlocul veacului trecut: *Măria* Voastră sau *Luminarea Voastră*, pe cind boierii cei mai mari n'aveau drept decît la *Dumneavoastră*.

Era in privinţa asta in uz un protocol foarte categoric, pe care actele oficiale, boierii cei mici şi slugile superioare ale boierilor ca: *vechili, gramatici, vataji de ogradă, cămărăşiţi, famdişambre, camardineri, sofragii, întâi bucatari, întâi vezetei* il observau cu cea mai de pe urmă rigoare.

Astfel ţin foarte bine minte că mamei mele, care era fiica lui Grigore Ghyka, i se zicea in casă: *Măria Voastră* sau *Luminarea Voastră*, pe cind tatălui meu, care era *logofăt mare* i se zicea *Dumneavoastră*. După Unire însă, slugile cele *bine stilizate*, îmbrăţoşind cariere mai cu vază şi mai folositoare, fură înlocuite prin altele *nestilizate*, care începură a cinsti pe stăpinii lor cu *Măria Voastră* şi chiar cu *Măria Ta*, nu numai cind aceştia erau boieri de os domnesc, dar chiar cind, cum se zicea atunci, „se trăgeau din proşti."

Turma slugilor de jos însă şi ţiganii ziceau ocazional şi înainte de Unire *Măria Ta*, la mulţi din acei ce se găseau peste dînşii. Cuvintele ce d. D. Moruzi le pune in gura ţiganului lungit la scară au trebuit deci să fie rostite in nenumărate cazuri.

Voiu adăogi că dealtmintrelea, in Ungaria, două bucătăriţe care se cunosc, cind se intilnesc la piaţă, se tratează totdeauna de *Nágysàgos* (*Măria Sa*).

D. Moruzi este in eroare cind crede că nu mai există *beizadele*. *Domniţele* intr'adevăr s'au stins toate, dar *beizadele* mai sint două şi anume: *beizade* Iorgu Ştirbei, fiul lui Barbu Ştirbei, domnul ţării Romineşti dela 1849—1856, un octogenar care trăieşte la Paris şi *beizade* Ferdinand Ghyka, fiul lui Grigore Ghyka, Domnul Moldovei dela aceiaşi epocă, care trăeşte asemene in capitala Franţei.

Aceştia deci sint **singurii** Romini cărora, *prin curtenie* (dar impotriva legii), li se poate da titlul de *prinţ* şi faţă de care se poate intrebuinţa formula: *Măria Voastră* sau *Luminarea Voastră*. Toate celelalte titluri ce şi le dau Rominii noştri sint numai opera fantaziei lor şi, ca atari, nu pot fi luate in serios (dacă cuvintul s e r i o s se mai poate intrebuinţa astăzi vorbind de titluri nobiliare).

Patima titlurilor nobiliare straine, care bintueşte acum cu atita furie printre unii din urmaşii boierimii romine, era aproape cu desăvirşire necunoscută boierilor de acum o sută de ani. Cind Kisselev, spre a-i ademeni să fie mai puţin lacomi faţă de ţărănime, li-a propus, in schimbul atribuirii la ţarani a unor intinderi de pămint mai insemnate şi-a unui boeresc (clacă) mai uşor, infiinţarea pentru ei a unor titluri europene de nobleţă ereditară şi a majoratului, *bărboşii moldoveni*, cum ii numia *preşedintele plenipotenţiar*, s'au grăbit să respingă această propunere cu dispreţ. Iar Conachi povestind mai tirziu intimplarea lui, Costache Negri ridea cu hohot de prostia „Rusului" care işi inchipuia că: „*cu asemenea fleacuri* putea să-i facă să renunţe la dobindirea unor foloase *pipdite*".

De altmintrelea nu sintem singura

ţară in care titlurile ereditare de nobleţă erau necunoscute. In vechiul regat al Ungariei, acel căruia i-a pus sfirşit bătălia dela Mohaci, titlurile de nobleţă nu existau; toate titlurile ungare de astăzi sint conferite de atunci incoace, de Habsburgi. Ele nu existau nici in Polonia. „*Les titres de marquis et de comtes s'y sont introduits avec les cuisiniers français; ces marquis et ces comtes ne sont que pour des valets ou des flatteurs.*" [1])

Titluri p o l o n e z e nu există nici astăzi, sint însă Poloni care posedă titluri austriace, ruseşti, saxone sau prusiane.

Până acuma cunosc un Romin, odrasla unei familii strălucite, scoboritor din una din dinastiile intemeetoare, care negăsindu-se destul de nobil astfel cum era, a cumparat pe bani un titlu străin de prinţ. După mine acel Romin: „*a minjit marea cu valuri.*"

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, 1914, No. 5.

Cuprinde o recenzie de d. Pescariu, celelalte *toate* de d. Iorga.

In urma observaţiunilor repetate in această revistă d. Iorga s'a hotărit să facă şi recenzii privitoare la cărţi de filologie: rezumă citeva din studiile publicate in Mitteilungen Wien I. Recenzentul se fereşte însă ca de foc de a face observaţii filologice, nu fără oarecare ifos: „L'historien aura bien peu à glaner dans ces recherches d'un caractère tout à fait special" (110).

La pag. 120 d. Iorga face in fine o observaţie: „*Guţă* nu este un derivat dela *Grigore*, ci dela *Gheorghe*". D. Iorga are ghinion: *Guţă* este in adevăr un derivat dela *Grigore*, iar derivatul dela *Gheorghe* este *Ghiţă*! D. Iorga ar fi putut afla acest lucru dela d. *Griguţă* Cantacuzino.

1) *Coyer, Histoire de Sobieski*, I, p. 66, in Niesiecki, *Herbarz Polspi.*

Les Documents du Progrès. (Iunie, 1914).

Profesorul *Hamilton* din New-Iork ne dă informaţii despre o instituţie specială „**settlements**" in **America**: sint „centre de acţiune umanitară şi educatoare" care s'au intemeiat, fie de universităţi, fie de particulari, la inceput pentru a proteja şi iniţia la viaţa din America pe emigranţii inculţi şi dezorganizaţi, iar mai apoi pentru a lupta contra diferitelor rele sociale. Primul *settlement* s'a fondat la New-Iork in Iunie 1886, iar azi „nu există in Statele-Unite un singur oraş insemnat care să nu aibă *settlement*-ul său. Există azi 30 la Chicago şi 50 la New-York". Cele mai multe au de scop „să invețe pe emigranţii din arondismentul lor, bărbaţi, femei şi copii, să se administreze şi să se organizeze ei inşi-şi". Dar sint şi altele multe, care urmăresc scopuri mai determinate: supravegherea legii care opreşte munca copiilor prea mici, organizarea şcoalelor de adulţi, intemeierea cluburilor pentru copii, organizări de expoziţii, concerte duminicale, combaterea tuberculozei, a prostituţiei, etc. Autorul crede că instituţia *settlement*-urilor s'ar putea introduce şi in ţările Europei unde, mai ales in oraşele mari, sint atitea nevoi de implinit, atitea mizerii de indreptat.

Mercure de France. (Iunie 1914). *Jean Malye* publică un studiu asupra unei din cele mai insemnate probleme ale politicii engleze de azi. Sub titlul de **Home Rule şi politica engleză**, autorul articolului, după ce arată in ce consta chestiunea şi după ce ne dă un scurt istoric al ei,—se ocupă cu starea de azi a chestiunii, după a treia citire şi adoptare a Camerei Comunelor. Pentruce odinioară guvernele engleze se fereau să treacă reforma aceasta prin parlament, ori nu reuşeau s'o facă, şi pentruce astazi iniţiativa a venit chiar dela guvernul englez al lui Asquith? Pricinile

sint multiple și examinarea lor insemnă urmărirea evoluției problemei. Astăzi, in urma succeselor pe care Irlandejii le-au avut in America, —vitalitatea, energia și priceperea de care au dat dovadă ca coloniști, cum și in urma bogatei eflorescenţe literare și artistice din Irlanda, Englejii nu mai au pentru Irlandeji acel dispreț pe care il aveau odinioară. Barbații politici ai Angliei iși dau seamă că numai prin acordarea autonomiei ar inceta starea de deprimare in care Irlanda zace și care o face să stea rău din punct de vedere economic și social, dovadă numeroasele emigrări de Irlandeji. In acelaș timp, pentru orientarea politicii generale engleze, mulţi barbaţi politici din Londra cred că Home Rule trebue acordat și trebue acordat tocmai pentruca Anglia tinde azi să ţie in mtinile sale direcţia politicii generale a imperiului și pentru asta trebue să aibă toată libertatea de acţiune. In adevăr, dacă odinioară Anglia putea să stea in arca celebră „splendidă izolare" și să minuiască alianțele și conflictele continentale in propriul ei folos, —astăzi asta nu se mai poate. Ridicarea muncitorimii din Anglia pe de-o parte, iar pe de alta ridicarea unor state noi ca Japonia, Germania, Rusia și chiar Italia au silit-o să tachee alianţe și inţelegeri, amestecindu-se direct in viitoarea luptelor politice mondiale. In afară de aceste imprejurări, guvernul liberal a fost silit să acorde Home Rule și din pricini politice mărunte: cei 80 de naționaliști irlandeji formind un bloc in Camera Comunelor engleză, iar partidele de guvernămint, liberal și conservator, fiind cam de aceiași tărie, s'a ajuns azi ca deputații naționaliști irlandeji sint oare cum arbitrii situației in Parlament: ei asigură guvernului majoritatea. Astfel guvernul, pentru a-i avea de partea sa, a trebuit să aducă in Cameră Home Rule.

O dificultate mare a adus in rezolvirea acestei probleme răscoala Ulsterului unionist. Locuitorii acestei provincii sint in majoritate descendenţi din coloni englejii, de pe vremea „plantaţiunilor" lui Cromwell in Ulster; ei aveau faţă de Irlandeji o situaţie favorabilă pe care ar pierde-o prin Home Rule. De agitaţia aceasta a Ulster-ului se folosesc azi conservatorii pentru a creia dificultăţi guvernului Asquith. Cum insă mișcarea aceasta e mult mai puţin primejdioasă decit acea pe care căderea Home Rule-lui ar provoca-o in Irlanda și cum interese generale ale imperiului și speciale ale partidului liberal cer infăptuirea reformei, —autorul articolului crede că reforma va trece de astă dată și astfel se va rezolva una din cele mai vechi probleme ale politicii interne engleze.

Nuova Antologia (Iunie, 1914). *Antonio Baldacci*. **La Nuova Balcania.**

In afară de micșurarea Turciei europene și de formarea statului Albaniei nimic nu s'a schimbat in peninsula Balcanică, cu toată creșterea de teritorii și populaţie a fiecărui stat, căci raportul de forţă intre ele, a rămas acelaș, după tratatul dela București, cași inainte de războiu. Autorul iși propune să treacă in revistă situaţia creată prin războiu pentru fiecare stat in parte. In această privinţă statisticele cele mai de incredere sint: *I. G. Rothang*, Zur politischen Neugestaltung der Balcanhalb insel (in Kartographischer und Schulgeographischer Zeitchrift Heft 8, 1913); *L. F. De Magistris*, in Calendario-Atlante De Agostini, anno XI, pg. 93—100; și Almanacul de Gotha pe 1914.

După primul izvor avem următoarele cifre: *Serbia*: 1912, 48,303 kmq., 2.957.000 loc.; 1913, 90.000 kmq., 4.100.000 loc. *Bulgaria*: 1912, 96.345 kmq., 4.338.000 loc.; 1913, 120.000 kmq., 5.000.000 loc. *Grecia*: 1912, 64,657 kmq., 2 632.000 loc.; 1913, 108,000 kmq. 4.400.000 loc (cu *Creta*, dar fără insulele Archipelagului). *Muntenegru*: 1912, 9.080 kmq., 285.000 loc.; 1913, 16.000 kmq. 500.000 loc.; *Albania*: 1913 32.000 kmq. 830.000 loc. *Turcia*: 1912, 178.000 kmq., 6.490.000 loc; 1913, 23.000 kmq., 1,600.000 loc. După *De Magistris* cifrele, după tratatul din București, ar fi: *Serbia* 88.703 kmq, 4.117.287 loc. *Bulgaria* 112,446 kmq., 4.788.513 loc.; *Grecia* 116.457 km., 4.379.673 loc. *Muntenegru* 15,180 kmq., 475.600 loc. *Albania* 29.500 kmq., 890.000 loc. *Turcia* 24.600 kmq., 1,767,000 loc.

Almanacul de Gotha: *Serbia* a ciștigat 39.000 kmq., are in total 87.300 kmq. *Bulgaria* a căștigat 26.100 kmq. cu 783.000 loc., are in total 114.000 kmq. cu 4.766.900 loc. *Grecia* a căștigat 42.700 kmq. cu 1.280.000 loc', are in total 115.975 kmq. cu 4.256.000 loc. *Muntenegru* a ciștigat 5.100 kmq. cu 150.000 loc, are in total 14.180 kmq. cu 435.000 loc. *Albania* 28.000 kmq. cu 800.000 loc. *Turcia* 26.100 kmq. cu 1.891.000 loc.

Autorul acestui articol a ajuns după cercetările sale la următoarele rezultate:

Serbia 103,268 kmq., 4.591,157 loc. *Bulgaria* (scazind 7.500 kmq. cu 250.000 loc. anexaţi de Rominia) 121.445 kmq., 4.768.538 loc. *Grecia* 106.043 kmq., 4.265.902 loc. *Muntenegru* 16.015 kmq., 505.000 loc. *Albania* 28,000 kmq., 850.000 locuitori, *Turcia* 29.800 kmq. 2.063.900 loc.

Rivista d'Italia (Mai, 1914). *G. L. Passerini*, **Societatea dantescă italiană și ediţia critică a operelor lui Alighieri**. Societatea dantesca italiană a ţinut o adunare extraordinară la Certaldo, cu ocazia implinirii a 600 de ani dela nașterea lui Boccacio. Cu această ocazie vicepreședintul societăţii, Isidoro Del Lungo, a făcut istoricul societăţii, care numără acum 25 de ani de viaţă și a făcut o dare de seamă despre mersul lucrărilor cu privire la o ediţie critică, definitivă, a tuturor operelor lui Dante, scopul principal al acestei societăţi. Din această ediţie, a apărut până acum tratatul *De vulgari eloquentia* (1896) editat de *Pio Rajna* și *Vita Nuova* (1907) editată de *Michele Barbi*. Acest din urmă lucrează acum la o ediţie a Poeziilor. (Canzoniere), iar *Giuseppe Vandelli* pregătește ediţia critică a *Commediei*. Mai cu seamă editarea Canzonierului prezintă foarte mari greutăţi, poeziile fiind răzleţite in multe manuscrise și amestecate cu poezii de ale altor poeţi. Barbi gindește să publice ediţia in patru volume: unul, prolegomene; două, poeziile care pot fi atribuite lui Dante și unul acelea care-i sint in mod fals atribuite. Atit Barbi cit și Vandelli au fost dispensaţi de către ministrul de instrucţie de a mai ţinea lecţii, pentru a-și putea consacra tot timpul operei incepute. In privinţa celorlalte opere ale lui Dante, insă, Del Lungo, n'a fost in măsură de a da amănunte așa de liniștitoare ca pentru Canzoniere și Divina Commedia, *Convivio*, a făgăduit profesorul *Parodi* să-l editeze. Pentru tratatul *De monarchia* și-a luat insărcinarea prof. *Rostagno*; pentru Epistole și Egloghe, profesorul *Novati*.

Intrebarea e dacă aceste ediţii critice vor putea fi toate terminate până la anul 1921, anul cind se va serba 600 de ani dela moartea marelui poet. Dacă s'ar intimpla ca ediţia să nu fie gata, zice autorul, atunci Italia va serba această aniversare cu o rușine naţională.

Deutsche Revue (Iunie, 1914). Dr. *Hugo Ribbert*, **Celulele și organismul.** Autorul examinează chestia dacă celulele organismului nostru pot trăi in mod independent și in afară de organele pe care ele le alcătuesc. Există, se știe, Amöbele, care-s com-

puse numai dintr'o singură celulă și trăesc, dar s'ar putea presupune că celulele dintr'un organism complicat, in care ele joacă un anumit rol, au pierdut facultatea de a mai putea trăi izolate. Insă și in organismul omenesc nu toate celulele stau in strins raport, ci există și de acelea care se bucură de oarecare independență, așa d. p. celulele albe din singe, care se găsesc și in limfă și care, duse pretutindeni de circulația licidelor, trăesc și mișcindu-se pe păreții vaselor. Nu trăesc deci intr'o asociație fixă, nu-s nici influențate de nervi, și se găsesc astfel in afară de vre-o organizație. Se poate insă obiecta că ele trăesc numai intr'un mediu anumit și sint influențate de produsele schimbului de materii ale celorlalte celule. Insă aceste celule își pot părăsi locul lor obișnuit și pot chiar emigra in afară de corp și aceasta in mod normal, in anumite locuri, d. p. in interiorul gurii și al farinxului. Ele ajung tirindu-se, in gură, se amestecă cu saliva (intr'un milimetru cubic intre 1000 și 5000) și sint apoi expulzate. Natural insă că in curind ele mor. Cum se explică insă că aceste celule se duc ele insăle la o moarte sigură? Fenomenul trebue considerat ca o funcție; in mediul intern al gurii, ele servesc pentru a impedica dezvoltarea bacteriilor. Și prin plămii se elimineazà celule, care prin toate părticelele de praf ce pătrund in plămii, și incarcate cu ele, trec din alveole prin trahee in gură și sint eliminate. Aceste celule, deși mor și ele, totuși pot trăi in alveolele plămiilor, dupa ce s'au desfăcut din organism, vreme destul de indelungată. Aceste lucruri, care se petrec in mod natural, dacă ne adresăm la experimente, așa cum au fost făcute de Harrison și mai ales de Carrel, apoi vedem că se poate face culturi de celule, despărțite de organism, așa cum se pot face culturi de microbi. In plasma, care rămine după ce se indepărtează celulele roșii ale singelui, ținută la temperatura corpului omenesc, se introduce mici bucățele de țesătură vii; și in acest mediu celulele se inmulțesc foarte repede și astfel se dovedește experimental faptul că celulele pot să trăiască și in mod independent, in afară de organele in care in mod normal trăesc asociate.

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romineasca" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua să reprezinte „Viața Romineasca", avind dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romineascä" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis. București.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romineascâ*, sint rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.

Ministerul Agriculturii și Domeniilor

DIRECȚIUNEA AGRICULTURII

SERVICIUL ENTOMOLOGIC

PUBLICAȚIUNE

Epoca tratamentelr cu insecticide, arseniate sau nicotină in contra Cockylisului și al Eudemisului pentru a obține maximum eficacității este următoarea:

Generația I-iu.

Regiunea Ilfov

Pentru arseniate:

I-iul tratament dela 11 Mai
Al II-lea " " 21 "

Pentru nicotină:

I-iul tratament dela 11 "
Al II-lea " " 17 "

Pentru nicotină:

I-iul tratament dela . . . . .
Al II-lea " " : . . . .

Regiunea Odobeștilor

Pentru arseniate:

I-iul tratament dela 12 Mai
Al II-lea " " 22 "

Pentru nicotină:

I-iul tratament dela 12 "
Al II-lea " " 18 "

Regiunea Iași

Pentru arseniate:

I-iul tratament dela 14 Mai
Al II-lea " " 24 "

Pentru nicotină:

I-iul tratament dela 14 "
Al II-lea " " 20 "

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXIII

(ANUL IX, NUMERELE 4, 5 şi 6)

I.—Literatură

	Pag.
Brătescu-Voineşti Al. I. şi A. de Herz.—„Sorana" (Piesă în trei acte)	48, 284
Botez Demostene.—Castanii (Versuri)	353
Codreanu Mihai.—De unde vii ?... (Versuri)	268
Galaction G.—Crinii	350
Hogaş C.—La mînăstiri...	117
Sandu-Aldea C.—Pe ape (Insemnări de călătorii).	269
Todie Eugen.—O iubire (Roman)	5, 319

II.—Note pe marginea cărţilor

Papadat-Bengescu Hortensia.—Un crin în vasta comedie umană	39

III.—Documente Omeneşti

Bart Jean.—La Academia Militară americană	154
Sd. M.—Documente omeneşti	150

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

Bădărău A. T.—Ereditate mendeliană.	137
Botez I.—O recenzie a d-lui Iorga	355
Caracostea D.—Un poet nou.	83
Drouhet Ch.—Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III. (Localizările.—„Lipitorile satelor").	303
Georgescu Constant.—Exproprierea	24
Galaction G.—Circa Sacra	35
Ioachim M. V.—Cooperaţia în Elveţia	133

Pag.

Marinescu G. dr.—Materie, Viață și Celulă. . 249
Nour Alexis.—Scrisori din Basarabia (Basarabia dela 1912 încoace). 188
Peretz Ion.—Poporul turcesc și folclorul romîn . 277
Profiri N.—Răspuns d-lui Gherea . . . 334
Rosetti Radu.—Cîte ceva despre expropriere. . 69
Un romîn bucovinean.—Scrisori din Bucovina (Congresul cultural al învățătorimii romîne din Bucovina.—Trupa „Petru Liciu" în Bucovina.—Comemorarea lui Eminescu.—Junimea Literară. — Tribuna învățătorilor.—Partidul țărănesc.—Jurnaliștii bucovineni în Romînia). 195
„*Viața Romînească.*—Apel către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești". 207, 379

V. Cronici.

B. O.—Cronica externă (În urma alegerilor franceze). 172
I. M. V.—Cronica economică (Congresul Camerelor de Comerț și Industrie.—Păreri și observațiuni). 371
Mănoiu Ion.—Cronica militară. (Trebuințele militare și legătura lor cu teritoriul). . . 361
Madgearu N. Virgil.—Cronica economică (O instituție veche în noul drept al muncii în Romînia). 162
Peretz Ioan.—Cronica judiciară (Femeia avocat). . 180
Cronica juridică (Schimbul în natură . 367
Topîrceanu G.—Cronica veselă (Sonete: Un poet.—Corespondență.—Broasca țestoasă. . 185

VI.—Miscellanea

Miscellanea.—Patronajul în literatură.—Mistral.—O carte despre Romîni pentru Englezi.—În chestia serviciului sanitar militar.—Dela administrație. 200
Eminescu și epigonii lui . . . 374

VII.—Recenzii

Anatole France.—La Révolte des anges. (P. R.) . 224
Brăiescu Ion.—Măsurătoarea pămîntului la Romînii din vechime pînă la punerea în aplicare a sistemului metric. (R. R). 219

Pag.

Brandès Georges.—Essais choisis (P. R.) . . 229
Cazaban Al.—Ce nu se poate spune (G. T.). . 211
Craciun Eugène.—Théorie générale des Astreintes (N. Gr.) 384
Enric Furtună.—Pustnicul (C. A.) . . . 380
Goga Octavian.—Domnul Notar. (C. A.). . . 209
Gane Constantin.—Amintirile unui fost holeric. (G. T). 217
Gusti Dimitrie.—Intemeerea Bibliotecii și Seminariilor de pe lîngă Universitatea din Iași. (G. P.). 380
Hagi Theodoraky.—Chestiunea agrară (V. M.) . 219
Ioan Al. de Lemeny.—Poesii (cu o prefață de George Coșbuc). (G. T.). 212
James W.—Causeries. (O. B.). . . . 234
Lăpedatu Alex. și K. A. Romstorfer.—Cetatea Sucevei. (V. D.). 218
Madgearu N. Virgil.—Structura și tendințele băncilor populare în Romînia. (C. T.). . 220
Mitteilungen des rumänischen Instituto an der Universität Wien. (G. P.). . . . 231
Nilsson-Ehle H. Dr.—Program pentru selecțiunea grîului, în Romînia. (C. Mt.). . . 234
Savul Gheorghe.—Despre micul curent literar decadent dela noi. (G. T.). . . . 213
Săulescu M.—Departe... (Poezii). (G. T.) . . 214
Semenoff (Căpitan de fregată).—Sur le Chemin du Sacrifice.—L'agonie d'un Cuirassé. (I. N.). 382
Schlumberger Gustave.—Le siège la prise et le sac de Constantinopole par les Turcs. en 1453. (Maior D.). 383
Stapfer Paul.—L'Inquiétude réligieuse du temps présent. (M. I.). 234
Triandafil Ernest.—L'idée de faute et l'idée de risque comme fondement de la responsabilité (C. T.). 222
Wend Riewicz Stanislaus, dr.—Zur Charakteristik der rumänischen Lahnwörten im Westslavischen. (C. P.). 381

VIII.—Revista Revistelor

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale 238,389
Broda R.—Lupta contra boalelor sociale . . 240
Bernstein Eduard.—Criza politică în Anglia . . 244
Baldacci Antonio.—La Nouva Balcania . . 390
Czerny V.—Asupra acțiunii Mesothoriului și Radiului 243
Dillon dr.—Bulgaria și Romînia . . . 247

Pag.

Gerolhwohl A. Maurice.—Poezia Carmen Sylvei . 246
George Nestler Tricoche.—Interesele Statelor-Unite la Mexic 241
Hamilton, prof.—„Settlemento“ în America . . 389
Ioseph Ageorges.—Amintirile inedite despre Auguste Comte. 241
J. E. G. de M.—Cîteva principii de critică literară. 247
„*Luceafărul*“. 236
Louise Collier Willcox.—Calitatea dionisiacă în Poezia Victoriană 247
Louis Paul.—Noile tendințe europene . . 239
Moruzi C. D.—Cui se mai cuvine astăzi la noi titlul de prinț și formula măria Ta? . . 385
Mendès Berthe.—Eroinele lui Frédérich Mistral . 238
Mourey Gabriel.—Comprehensiunea primitivilor. . 238
Montovani Tancredi.—Precursorii reformei wagneriane 242
Malye Jean.—Home-Rule și politica engleză . . 389
Marthe Voss-Zietz.—Femenismul și partidele politice în Germania 240
„*Noua Revistă Română*“ 236
Pelissir August.—La distribution géographique des capitaux. 240
Passerini L. G.—Societatea dantescă italiană și ediția critică a operilor lui Alighieri . . 391
Parsy Paul.—Grupurile și tendințele politice în Franța în ajunul alegerilor generale . . 244
Ribbert Hugo.—Celulele și organismul . . 391
R. B. von Cortland.—Ce este Creditul Agricol . 247
Robert de Machiels.—Tolstoi între întuneric și lumină 238
„*Viața Nouă*“ 236, 385
Virgil Drăghiceanu.—Cetățuia din Iași . . 237